

Bharatiya Vidyapeeth
Bhavan
BENGALURU

Srila Prabhupada's
ISKCON
BANGALORE

A unique five-day National Conference on

ભદ્રકાલ

bhagavata

BVB Bangalore Library Free Digitization

June 14th to 18th, 2017

ભદ્રકાલ રી ભદ્રકાવત્

A Unique five-day National Conference

June 14th - 18th, 2017

Editor Mahamahopadhyaya Dr. S. Ranganath

Bharatiya Vidya Bhavan

Bengaluru

Message of Bhagavata—*Documentation of the Proceedings of the National Conference on Message of Bhagavata—organized by Bharatiya Vidya Bhavan in association with ISKCON, Bangalore.*

Edited by **Mahamahopadhyaya Dr. S. Ranganath** and Published by **Bharatiya Vidya Bhavan**, # 43,

Race Course Road, Bengaluru – 560 001

Tel. : 2226 7303, 2226 5746. Fax : 2228 7373

Website : www.bhavankarnataka.com

facebook : www.facebook/bhavanbengaluru

e-mail : bhavanblrhns50@gmail.com / hbcollege18@yahoo.co.in

pp : vi + 342

First Edition : **2018**

Copies : 500

Price : ₹ 2,500/-

Designed & Printed by:

THE BANGALORE PRESS

88, Mysore Road, Bangalore - 560 018.

e-mail : bangalorepress@gmail.com

FOREWORD

I am highly grateful and immensely happy to present the foreword to the present volume entitled “Message of Srimad Bhagavatam” on behalf of Bharatiya Vidya Bhavan as a follow up of the volume entitled “Message of the Mahakavyas – a National Seminar held from 14th to 18th June 2017 jointly organized by Bharatiya Vidya Bhavan, Bengaluru and ISCKON at the Multi vision auditorium of ISCKON.

Srimad Bhagavatham is a **Purana Ratna, Adhyatmika Kavya Shiromani, Paramestha Samhita** and has created an indelible impression on the inquisitive minds from times immemorial. Srimad Bhagavatham is a Katharoopa Bhashya on Prasthanatrayas, Chatuhshloki Bhagavata of Second Skanda is a gift of Nasadiya Sukta of Rigveda and Taittiriya Upanishad. Virat Swaroopa is nothing but “Purusha Sukta Bhashya”. Sri Krishna's advice to Uddhava is on par with Sri Krishna's advice to Arjuna in Bhagavadgita. The

greatness of Srimad Bhagavatam is found in Padma and Matsya Puranas.

Srimad Bhagavatam having 12 Skandhas, 335 Adhyayas and 14000 verses is the song of the lord in the human body and is a boon conferred on Uddhava just before Krishna left his mortal coil. It is believed that the end of one's scholarship lies in analyzing the intricacies of Srimad Bhagavatam.

Srimad Bhagavatam is a ripe and juicy fruit tasted by a bird Shuka. Shuka in Sanskrit means a bird as well as the son of sage of Vyasa, the narrator of the book, from whose mouth the nectar of sweet fruit of Srimad Bhagavatam comes out and we are exhorted to drink the nectar of the fruit again and again.

The present volume contains 45 papers starting from Vedas upto modern times by eminent scholars in four languages namely Kannada, English, Sanskrit and Hindi hailing from Delhi, Mathura, Pondicherry, Vijayawada, Trichur, Udupi , Kakinada, Lucknow, Hubli and so on.

The variety of subjects culled out from Srimad Bhagavatam like Symbolism, Management, Folklore, Philosophy, impact of Srimad Bhagavatam on various languages of North as well as South , Srila Prabhupada's contribution in popularizing Srimad Bhagavatam, K.M.Munshi's Krishnavathara were presented by erudite scholars with a stamp of authority. It is hoped that the present volume would find favour with scholars and laymen alike.

I would like to appreciate the earnest efforts of Bharatiya Vidya Bhavan staff and the management for bringing out this volume as follow up of "Message of Mahakavyas" which will be of immense importance and relevance for posterity.

Mahamahopadhyaya

Dr. S. Ranganath

Vidwan, M.A, Ph.D, D. Litt., Visharada

Director,

R.V. Institute of Sanskrit Studies

Jayanagar, Bangalore - 560 011.

CONTENTS

- ಉದ್ಘಾಟನಾ ಭಾಷಣ
—ಶ್ರೀ ಗಣಪತಿ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಸ್ವಾಮೀಜಿ.....1-3
- ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ಮ:
—Rajgopal Sharma Ghanapathi.....4-9
- ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಇತರ ಪುರಾಣಗಳು
—ಡಾ. ಶ್ರೀಧರ ಎನ್. ಭಟ್ಟ.....10-16
- ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ-ಭಾಗವತಯೋಃ ಸಾಧರ್ಮ್ಯ ವೈಧರ್ಮ್ಯಚ |
—Prof. Areyar Srirama Sharma 17-26
- Impact of Vishishtadvaita on the Bhagavata
—Dr. A Ramaswamy Iyengar 27-39
- Impact of Bhagavata on Hindi Literature
—Dr. Radheshyam Shukla 40-50
- ಮಾಧ್ವದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ಪ್ರಭಾವ
—ಪ್ರೊ. ಎ. ಹರಿದಾಸ ಭಟ್ಟ.....51-55
- Bhagavata-purana in Indian Film
with special reference to Telugu movies
—Shatavadhani Dr. R. Ganesh 56-60
- ತುಳು ಭಾಗವತ
—ಡಾ. ಪಾದೇಕಲ್ಲು ವಿಷ್ಣು ಭಟ್ಟ.....61-66
- ತಮಿಳು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಪ್ರಭಾವ
—ಜಿ.ಟಿ. ನರಸಿಂಹಚಾರ್ 67-80

- Bhagavata and its influence on Telugu Literature
—Dr. T. Viswanadha Rao 81-87
- Radha as social Rebel : Female Sexuality in the
Vaishnava Padavalis of Bengal
—Dr. Saumitra Chakravarty.....88-103
- ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಅವತಾರಗಳು
—ಡಾ. ಡಿ. ಶೀಲಾ ಕುಮಾರಿ.....104-114
- Musicality of Gitagovinda
—Arati Rao 115-123
- Embryology Depicted in the Bhagavata Purana
—Dr. V.K. Hampiholi.....124-129
- ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ರಸ
—ಡಾ. ಅನಂತ ನಾಗೇಂದ್ರ ಭಟ್ಟ.....130-143
- Poetry of Bhagavatam
—Dr. (Smt) Sree Srivatsa 144-155
- ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣದ ಪ್ರಧಾನ ಪಾತ್ರಗಳು
—ಪ್ರೊ. ಡಿ.ಕೆ. ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂ.....156-168
- ಭಾಗವತದ ಕೆಲವರು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಸಿದ್ಧರು
—ಡಾ. ಎಸ್.ಎಲ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸಮೂರ್ತಿ 169-175
- ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳು
—ಡಾ. ಕೆ. ಲೀಲಾಪ್ರಕಾಶ್ 176-186

CONTENTS

- **Symbolism in Bhagavatha**

—Dr. B.V. Shashi Rekha.....187-205

- **ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಪ್ರಭಾವ**

—ವಿದ್ವಾನ್ ಶ್ರೀ ಗಂಗಾಧರ್ ಬೊಡೆ.....206-210

- **Impact of Bhagavata on Sanskrit works**

—Dr. Shankar Rajaraman.....211-219

- **ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಭಾಗವತದ ಪ್ರಭಾವ (ಆಧುನಿಕ)**

—ಡಾ. ಎನ್.ಬಿ. ಪರಿಮಳಾ ಬಾಯಿ 220-233

- **ಕನ್ನಡ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ**

—ಡಾ. ಎಂ.ಎ. ಜಯರಾಮ್ ರಾವ್ 234-239

- **Glories of the Holy Name as described in the Srimad Bhagavatam**

—Stoka Krishna Dasa.....240-244

- **Significance of symbols and allegories in Srimadbhagavatham**

—Swami Tattvavidananda 245-250

- **Srimad Bhagavatam-Glimpses in Social Philosophy**

—Dr. Aravinda Rao K.....251-258

- **The Influence of Bhagavatha on Folklore**

—Dr. C. Naganna 259-267

- **Management Principles in Bhagavata**

—Dr. Maruthi Ram R. 268-275

- **Mahat Seva - Importance of serving a pure devotee**

—Sri Shukadeva Dasa 276-288

- **Chatusloki Bhagavatam**

—Sri Rajeev Lochana Dasa.....289-301

- **Modern Sanskrit Works Based On Srimad Bhagavatam:**

—Dr. S. Ranganath 302-311

- **Krishnavatara by Dr. K.M. Munshi**

—Sri. K.G. Raghavan 312-318

ಉದ್ಘಾಟನಾ ಭಾಷಣ

—ಶ್ರೀ ಗಣಪತಿ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಸ್ವಾಮೀಜಿ

ಈಗಿನ ಕಾಲದ ನಮ್ಮ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೂ
ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತ ಪರಿಷ್ಕಾರ
ಮಾರ್ಗದ ನಿರ್ದೇಶನವಿದೆ.

ಉಗ್ರವಾದದ ನಿರ್ಮೂಲನೆ, ಪರ್ಯಾವರಣ ಸಂರಕ್ಷಣೆ,
ಸಕಾಲ ಮಳೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಉಪಾಯ,
ಶರೀರ ಪೋಷಣೆಗೆ ಉಪಕರಿಸುವ ಆಹಾರನಿಯಮ,
ಸತ್ಸಂತಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಜೀವನಶೈಲಿ,
ಮನೋವಿಕಾಸವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವಿಷಯಗಳು,
ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಲ್ಲಾಸವನ್ನು ಕೊಂಡುವಂತಹ ಸುಂದರವಾದ
ಕಥೆಗಳು, ಬುದ್ಧಿವಿವೇಚನೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ
ಬೋಧನೆಗಳು-ಇವೆಲ್ಲವೂ ಭಾಗವತ ಮಹಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ
ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಸಿಗುವ ನಿಧಿಗಳು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಯ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ನಮಃ

ಕೃಷ್ಣಂ ಕಮಲಪತ್ರಾಕ್ಷಂ ಪುಣ್ಯಶ್ರವಣಕೀರ್ತನಂ

ವಾಸುದೇವಂ ಜಗದ್ಯೋನಿಂ ನೌಮಿ ನಾರಾಯಣಂ ಹರಿಮ್

ಭಗವಂತನ ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನು ದರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ ಉಳ್ಳವರು ಭಾಗವತವನ್ನು ಓದಬೇಕು. ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದ್ದು ಭಾಗವತ. ಭಗವಂತನ ಸಮಗ್ರವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ, ಬಲ, ಯಶಸ್ಸು, ಶೋಭೆ, ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯ ಇವುಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ನಿರೂಪಣೆಯು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೃಷ್ಟಿಯ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅದರ ಸ್ಥಿತಿ, ಲಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಪಂಚಕೃತ್ಯಗಳಿಗೆ ಅತೀತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರಧಾನಮಾಡುವುದೇ ಭಾಗವತದ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶ.

ಲೋಕೋಭಿನ್ನರುಚಿ :- ಎಂಬಂತೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರದು ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅಭಿರುಚಿ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ರುಚಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಪ್ರತಿಪಾದನೆಮಾಡಿ, ಭಗವದ್ರಸಾಯನವನ್ನು ಉಣಬಡಿಸುವವನೇ ಮಹರ್ಷಿ.

ಭಗವಾನ್ ಬಾದರಾಯಣರು ಭಾಗವತವನ್ನು ಆಬಾಲಗೋಪಾಲರಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಜನರನ್ನೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಕಥೆಗಳೂ ಇವೆ. ಕಾವ್ಯರಸವೂ ಇದೆ.

ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರನಲ್ಲದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವತಾರ ತಾಳಿ ಇಳಿದು ಬರುವುದು ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದರೆ ಆ ಭಗವಂತನನ್ನು ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ಬಾಲಕನಂತೆ, ನಮ್ಮ ಬಂಧುವಿನಂತೆ, ಆತ್ಮೀಯನಂತೆ, ಸಖನಂತೆ, ಒಡೆಯನಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವುದು, ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಶೇಷವಾದ ಸಂಗತಿ.

ಭಾಗವತವನ್ನು ಓದಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ “ಭಗವಂತನು ನಮ್ಮವನು, ನಾವು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವರು” ಎಂಬ ಅನುಭವವು

ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿಯೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. “ಅಳಕು ಏಕೆ? ಅಚ್ಚುತನಿರುವಾಗ” ಎಂಬ ಧೈರ್ಯವು ಮನದುಂಬುತ್ತದೆ.

ಭಾಗವತವು ಎಲ್ಲರ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವೀಯುತ್ತದೆ. ಭಾಗವತವೆಂಬ ಭೋಜ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳೂ, ವೇದವಿದ್ವಾಂಸರೂ ತೃಪ್ತಿ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸಾಧನೆಯಿಂದ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಆನಂದವು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಭಾಗವತ ಪಠದಿಂದ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಾಗಲಾರದು.

ಬಾಲಕರು, ಭಾವುಕರು ಭಾಗವತ ರಸಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮಿಂದು ಆನಂದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭಾಗವತವು, ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳ, ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಸೂಸುವ ಎನ್ನೈಕ್ಲೋಪಿಡಿಯಾ ಇದ್ದಂತೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ. ಸಮಸ್ತ ಪುರಾಣಗಳ ಪರಿಚಯವು ಭಾಗವತ ಪುರಾಣದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಭಾಷ್ಯಟೀಕಾ ವಿಶೇಷ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಸಹಿತ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲವಲ್ಲ! ಅಷ್ಟು ಪಾಂಡಿತ್ಯ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ!- ಎಂದು ಯಾರೂ ದುಃಖಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ! ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪದಲ್ಲಿ ಸುಲಭಶೈಲಿಯ ಕಥಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಭಾಗವತವನ್ನು ಓದಿದರೆ ಸಾಕು. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ರಹಸ್ಯವು ತಿಳಿಯುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ರಸಾನುಭವವೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಭಾಗವತೋತ್ತಮನಾದ ಅಕ್ಕೂರನ ಮುಖಾಂತರ ಶುಕಾವಧೂತರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

“ಅಹೋಭಾಗ್ಯಮಹೋಭಾಗ್ಯಂ ನಂದಗೋಪ ವ್ರಜೌಕಸಾಮ್”

“ಈ ಬೃಂದಾವನವೆಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವವರ ಭಾಗ್ಯವೇ ಭಾಗ್ಯ. ಅದೃಷ್ಟವೇ ಅದೃಷ್ಟ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇವರ ಮಿತ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆ” ಎಂದು ಭಾಗವತವು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಭಾಗವತ

ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಭಾವವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಗವತವು ಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಮಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯಗಳು, ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನಗಳು, ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಭಾಗವತವು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದೆ.

ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ರಚಿಸಲು ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಬೇಕಾಯಿತು. ಆಗ ಪರಮ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದಲೂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಭಗವಂತನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ. ಆಗ “ತಪಸ್ಸು ಮಾಡು” ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಕೇಳಿಬಂತು. ಅದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಜ್ಞಾನವಂತನಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಭಾಗವತದ ಸೃಷ್ಟಿ ಘಟ್ಟವು ಬಹಳ ವಿಜ್ಞಾನಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರವರ್ಣನೆಯು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ತಲೆದೂಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ಭುವನಕೋಶವರ್ಣನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಭೂಮಿಯಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ, ಭೂಮಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಇರುವಂತಹ ಸಮಸ್ತ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದಂತೆ ಭಾಗವತವು ಬಣ್ಣಿಸಿದೆ.

ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವಂತಹುದು ಸಾಮಾನ್ಯಗ್ರಂಥ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಎಲ್ಲಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಯುಗಯುಗಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವಂತಹ ಗ್ರಂಥವು ಮಹಾಗ್ರಂಥವೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಮಹಾಗ್ರಂಥಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವಂತಹ ಗ್ರಂಥವು ಭಾಗವತ ಗ್ರಂಥವು ಎಂದು ನಮ್ಮ ನಂಬಿಕೆ.

ಒಟ್ಟಾರೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಈಗಿನ ಕಾಲದ ನಮ್ಮ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೂ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತ ಪರಿಷ್ಕಾರ ಮಾರ್ಗದ ನಿರ್ದೇಶನವಿದೆ.

ಉಗ್ರವಾದದ ನಿರ್ಮೂಲನೆ, ಪರ್ಯಾವರಣ ಸಂರಕ್ಷಣೆ, ಸಕಾಲ ಮಳೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಉಪಾಯ, ಶರೀರ ಪೋಷಣೆಗೆ ಉಪಕರಿಸುವ ಆಹಾರನಿಯಮ, ಸತ್ಸಂತಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಜೀವನಶೈಲಿ, ಮನೋವಿಕಾಸವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವಿಷಯಗಳು, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಲ್ಲಾಸವನ್ನು ಕೊಂಡುವಂತಹ ಸುಂದರವಾದ ಕಥೆಗಳು, ಬುದ್ಧಿವಿವೇಚನೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಬೋಧನೆಗಳು-ಇವೆಲ್ಲವೂ ಭಾಗವತ ಮಹಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅಡಿಗಡಿಗೂ ಸಿಗುವ ನಿಧಿಗಳು.

ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ನಕಲೀಕರಣವನ್ನು ಭಾಗವತವು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೌಂಡ್ರಕ ವಾಸುದೇವನ ಕಥೆಯು ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆ. ನಿನ್ನಂತೆ ನೀನಿದ್ದು ನಿಜವನ್ನು ತಿಳಿ-ಎಂಬುದೇ ಭಾಗವತದ ನಿತ್ಯೋಪದೇಶ. ಅನುಕರಣೆ ಬೇಡ. ಅನುಸರಣೆ ಬೇಕು-ಎಂದು ಭಾಗವತವು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ಯಾಭವನದವರು, ಇಸ್ಕಾನ್ ಅವರ ಸಹಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹಮ್ಮಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವು ಹರ್ಷಣೀಯವಾಗಿದೆ. ತಮ್ಮ ಐದನೆಯ ಸಮ್ಮೇಳನದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅನೇಕಮಂದಿ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಐದುದಿನಗಳ ಪರ್ಯಂತ ಚರ್ಚೆಮಾಡುತ್ತಾ ಜನರಿಗೆ ಜ್ಞಾನರಸದೌತಣವನ್ನು ಉಣಬಡಿಸುತ್ತಿರುವುದು ನಮಗೆ ತುಂಬ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದೆ. ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾನನ ಅನುಗ್ರಹವು ಸರ್ವದಾ ಲಭಿಸುತ್ತಿರಲಿ.

ಜಯಗುರುದತ್ತ

श्रीमद्भागवते सृष्टिक्रमः

—Rajgopal Sharma Ghanapati

द्रव्यं कर्म च कालश्च
स्वभावो जीव एव च ।

वासुदेवात्परो ब्रह्मन्
न चान्योऽर्थोऽस्ति तत्त्वतः ॥

नारायणपरा वेदा देवा
नारायणाङ्गजाः ।

नारायणपरा लोका
नारायणपरा मखाः ॥

तत्र प्रथमं श्रुतौ विद्यमानाः विषयाः भागवते पुराणे संग्रथिताः प्रस्तूयन्ते ।

द्रव्यं कर्म च कालश्च स्वभावो जीव एव च ।
वासुदेवात्परो ब्रह्मन् न चान्योऽर्थोऽस्ति तत्त्वतः ॥
नारायणपरा वेदा देवा नारायणाङ्गजाः ।
नारायणपरा लोका नारायणपरा मखाः ॥
नारायण परो योगो नारायणपरं तपः ।
नारायण परं ज्ञानं नारायणपरा गतिः ॥
तस्यापि द्रष्टुरीशस्य कूटस्थस्याखिलात्मनः ।
सृज्यं सृजामि सृष्टोऽहमीक्षयैवाभिचोदितः ॥
सत्त्वं रजस्तम इति निर्गुणस्य गुणास्त्रयः ।
स्थितिसर्गनिरोधेषु गृहीता मायया विभोः ॥
कार्य कारणकर्तृत्वे द्रव्यज्ञानक्रियाश्रयाः ।
बध्नन्ति नित्यदा मुक्तं मायिनं पुरुषं गुणाः ॥
स एष भगवौल्लिङ्गैः त्रिभिरेभिरथोक्षजः ।
स्वलक्षित गतिर्ब्रह्मन् सर्वेषां मम चेश्वरः ॥

श्रीमद् भागवतं नाम ग्रन्थं पुराणेष्वन्यतमं महा पुराणमूर्धन्यतमं नितरां विभाति भूतले ।

यथाक्तं पाद्रे -

कालव्यालमुखग्रासत्रास निर्णाशहेतवे ।

श्रीमद्भागवतं शाखं कलौ कीरेण भाषितम् ॥ इति ॥

अद्वितीयम् अनुपमं च मुक्तिसाधनं भवतीदम् शास्त्रम् । इदमेव
वासुदेवतेजसोपबृंहितं तदीयनिवासपदं भगवतो वाङ्मयावतारश्च - 'स्वकीयं
यद् भवेत्तेजः तच्च भागवतेऽदधात् । तिरोधाय प्रविष्टोऽयं श्रीमद्भागवतार्णवम् ।
तेनेयं वाङ्मयी मूर्तिः प्रत्यक्षा वर्तते हरेः । इति पाद्वचवचनात् ।

श्रीमद्भागवतग्रन्थोऽयं वसुधासुधाराशिः यो हि अत्र अबुधानामपि सुलभः परत्र
च विबुधानामपि दुर्लभः । युक्तमुक्तं चैतत् - श्रीमद्भागवती वार्ता सुराणामपि
दुर्लभेति ।

अत्रैव श्रुतिसारसर्वस्ववहा सज्ञानसरस्वती नन्द्यते । पुराणेऽस्मिन् संसृति
सिन्धुतारणतरणिरिव नैकविधसाधन सरणिः संलक्ष्यते । आश्रयतां सतां
मनोरथाः फलन्ति ।

पारे वाचामस्ति महत्त्वं भगवतो भागवतस्य च ।
नेशः शेषोप्यशेषतया वक्तुं, किमुतास्मादृशो मांसदृशः ।
कालं कर्म स्वभावं च मायेशो मायया स्वया ।
आत्मन् यदृच्छया प्राप्तं विबुधेषु रूपाददे ॥
कालात् गुणव्यतिकरः परिणामः स्वभावतः ।
कर्मणो जन्म महतः पुरुषाधिष्ठितादभूत् ॥
महतस्तु विकुर्वाणात् रजः सत्वोपबृंहितात् ।
तमः प्रधानस्त्वभवत् द्रव्यज्ञान क्रियात्मकः ॥
सोऽहङ्कार इति प्रोक्तो विकुर्वन् समभूत्त्रिधा ।
वैकारिकस्तैजसश्च तामसश्चेति यद्विदा ॥
द्रव्यशक्तिः क्रियाशक्तिर्ज्ञानशक्तिरिति प्रभो ॥
तामसादपि भूतादेर्विकुर्वाणादभून्नभः ।
तस्य मात्रा गुणः शब्दो लिङ्गं यद् द्रष्टृदृश्ययोः ॥
नभसोऽथ विकुर्वाणात् अभूत्स्पर्शगुणोऽनिलः ।
परान्वयाच्छब्दवांश्च प्राण ओजः सहो बलम् ॥
वायोरपि विकुर्वाणात् कालकर्मस्वभावतः ।
उदपद्यत तेजो वै रूपवत्स्पर्शशब्दवत् ॥
तेजसस्तु विकुर्वाणात् आसीदम्भो रसात्मकम् ।
रूपवत्स्पर्शवच्चांश्चो घोषवच्च परान्वयात् ॥
विशेषस्तु विकुर्वाणात् अम्भसो गन्धवानभूत् ।
परान्वयाद्रस स्पर्शशष्परूप गुणान्वितः ॥
वैकारि कात्मनो जज्ञे देवा वैकारिका दश ।
दिग्वातार्क प्रचेतोश्चि वहिन्द्रोपेन्द्र मित्रका ॥

तैजसात्तु विकुर्वाणात् इन्द्रियाणि दशाभवन् ।
ज्ञानशक्तिः क्रियाशक्तिः बुद्धिः प्राणश्च तैजसौ ।

श्रीमद्भागवतं स्वधीयानैः कतिभिर्न हापिताऽविद्यामयी भ्रान्तिः? कति वा
नावापिता शाश्वती शान्तिम्? यतो भगवतो वाङ्मयावतारः श्रीमद्भागवतम् ।

‘इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसंमितम्’ इति वचनात्, ब्रह्मपदेन तु इह परंब्रह्म
बोद्धव्यम् । न वेदः ; भागवतस्य निगमकल्पतरुफलत्वेनोपक्रमणात्, ‘यः
स्वानुभूतमखिलश्रुतिसारम्’ इत्यादिना श्रुतिसारत्व प्रतिज्ञानाच्च । निगमस्य
कल्पतरोः फलं श्रुतेः सारश्च भगवाञ्छ्रीकृष्ण एव । तदभिन्नतया भागवतमपि
तथा व्यपदिश्यते ।

‘धर्मः प्रोज्झितकैतवोत्र परमो निर्मत्सराणां सतां वेद्यं वास्तवमत्र वस्तु शिवदं
तापत्रयोन्मूलनम्’ इत्यस्मिन् श्लोको विशेषतः अनुबन्धबन्धनमेव विलोक्यते ।
तथा हि अत्र भागवते प्रोज्झितकैतवः परमोधर्मो निरूप्यते । कैतवं
फलाभिसन्धिः तद्रहितः निष्काम इति यावत् । अत एवायं निर्मत्सराणां सतां
धर्मः । मात्सर्यं हि कामकलुषित – चित्तेष्वेव विलोक्यते । निष्कामा एव
निर्मत्सरा भवन्ति । अतः तेषां धर्मस्य काम कैतवरहितत्वं युज्यते । अतोऽयं
धर्मः भागवतधर्मतया व्यपदिश्यते । भागवतधर्मनिरूपणायैवा
भागवतावतारस्योपक्रमणाच्च । तथाच संगच्छते ‘किं वा भागवता धर्मा न
प्रायेण निरूपिताः । प्रियाः परमहंसानां त एव ह्यच्युत प्रियाः ।’ इति
व्यासवचनम् श्रोत्रं त्वग्घ्राणदृग्जिह्वावाग्दोर्मदृग्घ्राणायवः ॥

यदेतेऽसङ्गताभावा भूतेन्द्रियमनोगुणाः ॥
यदायतननिर्माणे न शेकुर्ब्रह्मवित्तमम् ॥
तदा संहत्य चान्योन्यं भगवच्छक्तिचोदिताः ।
सदसत्वमुपादाय चोभयं ससृजुर्हृदः ॥
वर्षपूगसहस्रान्ते तदण्डमुदकेशयम् ।
कालकर्मस्वभावस्थो जीवोऽजीवमजीवयत् ॥
स एव पुरुषस्तस्मात् अण्डं निर्भिद्य निर्गतः ।
सहस्रोर्वङ्गिबाह्वक्षः सहस्रानन शीर्षवान् ॥
यस्येहावयवैर्लोकान् कल्पयन्ति मनीषिणः ।

कव्यादिभिरथः सप्त सप्तोर्ध्वं जघनादिभिः ॥
पुरुषस्य मुखं ब्रह्म क्षत्रमेतस्य बाहवः ।
ऊर्वोर्वेद्यो भगवतः पद्भ्यां शूद्रोऽभ्यजायत ॥
भूर्लोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकोऽस्य नाभितः ।
हृदा स्वर्लोक उरसा महर्लोको महात्मनः ॥
ग्रीवायां जनलोकश्च तपोलोकः स्तनद्वयात् ।
मूर्धभिः सत्यलोकस्तु ब्रह्मलोकः सनातनः ॥
तत्कटचां चातलं कृप्तं ऊरुभ्यां वितलं विभोः ।
जानुभ्यां सुतलं शुद्धं जङ्घाभ्यां तु तलातलम् ॥
महातलं तु गुल्फाभ्यां प्रपदाभ्यां रसातलम् ।
पातालं पाददलतः इति लोकमयः पुमान् ॥
भूर्लोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकोऽस्य नाभितः ।
स्वर्लोकः कल्पितो मूर्ध्ना इति वा लोक कल्पना ॥
किञ्च वास्तवं वेद्यं शिवदं वस्त्वपि इह प्रकाशते ।
वास्तवमिति – सत्, वेद्यमिति चित्, शिवदमिति चानन्दं लक्षयति ।
सच्चिदानन्दोपलक्षितं ब्रह्म चेहोपदिश्यते । उक्तं चोपसंहारेऽपि –

अत्रानुवर्ण्यतेऽभीक्ष्णं विश्वात्मा भगवान् हरिः । इति श्रावितो यच्च में
साक्षादनादिनिधनो हरिः । इति च एतेन विषयो निरूपितः । सम्बन्धस्तु अत्र
बोद्धुं बोद्धव्यं भावो बोद्धव्यः । ततश्च जिज्ञासवः मुमुक्षवः विरक्ताः
भवभयभीताश्च अधिकानिणः इति सिध्यति । तापत्रयोन्मूलनमिति प्रयोजनं
लक्ष्यते । शिवदमिति विशेषणेन शिवत्वानुभूतेश्चाभिप्रेतत्वेन मोक्षस्य
अभावरूपताव्याघातात् । अतः बोधः मुक्तिः भगवत्प्राप्तिर्वा प्रयोजनमस्य
इत्येवंरूपेण अनुबन्धचतष्टयं स्वीकरणीयम् ।

ऐतरेयारण्यके सृष्टिप्रकारः एवमस्ति ।

आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत् । नान्यत्किञ्चन मिषत् । स ईक्षत लोकान्
सृजा इति । स इमाँल्लोकानसृजत इति । अम्भो मरीचिर्मरमापः इति ।

अलेम्भः परेण दिवं द्यौः प्रतिष्ठाऽन्तरिक्षं मरीचयः पृथिवी मरो या अधस्तात्ता
आपः, इति ।

स ईक्षतेमे लोका लोकपालान् सृजा इति, सोद्भय एव पुरुषं
समुद्धृत्यामूर्छयत्, इति ।

तमभ्यतपत् । तस्याभितप्तस्य मुखं निरभिद्यत यथाण्डं मुखाद्वाक् वाचोग्निः ना
सिके निरभिद्येताम् नासिकाभ्यां प्राणः प्राणाद्वायुः अक्षिणी निरभिद्येताम्
अक्षीभ्यां चक्षुः चक्षुष आदित्यः, कर्णौ निरभिद्येताम् कर्णाभ्यां श्रोत्रं
श्रोत्रादिशः, त्वङ्निरभिद्यत त्वचो लोमानि लोमभ्य ओषधि वनस्पतयः, हृदयं
निरभिद्यत, हृदयान्मनः, मनसश्चन्द्रमाः, नाभिः निरभिद्यत, नाभ्या अपानः,
अपानान्मृत्युः, शिश्नं निरभिद्यत, शिश्नाद्रेतः, रेतस आपः, इति ॥

ता एता देवताः सृष्टा अस्मिन्महत्यर्णवे प्रापतन् तम् अशनापिपासाभ्याम्
अन्ववार्जत्, इति ।

ता एनमब्रुवन् । आयतनं नः प्रजानीहि यस्मिन् प्रतिष्ठिता अन्नमदाम इति ।
ताभ्यो गामानयत् । ता अब्रुवन् न वै नोऽयमलमिति । ताभ्योऽश्वमानयत् । ता
अब्रुवन् न वै नोऽयमलमिति । ताभ्यः पुरुषमानयत् । ता अब्रुवन् सुकृतं बतेति
पुरुषो वाव सुकृतम् । इति । ता अब्रवीद्यथायतनं प्रविशतेति, इति । देवतानां
प्रवेश अग्निर्वाग्भूत्वा मुखं प्राविशत् । वायुः प्राणो भूत्वा नासिके प्राविशत् ।
आदित्यश्चक्षुर्भूत्वा अक्षिणी प्राविशत् । दिशः श्रोत्रं भूत्वा कर्णौ प्राविशत् ।
ओषधिवनस्पतयो लोमानि भूत्वा त्वचं प्राविशत् । चन्द्रमा मनोभूत्वा हृदयं
प्राविशत् । मृत्युः अपानो भूत्वा नाभिं प्राविशत् । आपो रेतो भूत्वा शिश्नं
प्राविशत् । इति ।

तम् अशनापिपासे अब्रूताम् आवाभ्यामभिप्रजानीहीति । ते एतास्वेव वां
देवतास्वाभजामि, एतासु भागिन्यौ करोमीति । तस्मात् यस्यै कस्यै च देवतायै
हविर्गृह्यते भागिन्यावेवास्याम् अशनापिपासे भवतः । इति ।

अन्नसृष्टिः

स ईक्षतेमे नु लोकाश्च लोकपालाश्चान्नमेभ्यः सृजा इति सोऽपोऽभ्यतपत् ,
ताभ्योऽभितप्ताभ्यः मूर्तिरजायत अन्नं वै तत् । इति
सैषोऽन्नस्य ग्रहः । अनाद्वायुः अन्नायुर्वा एष यद्वायुः इति ।

परमात्मनः प्रवेशः

सईक्षत कथंन्विदं महते स्यादिति, इति
स ईक्षत कतरेण प्रपद्या इति

स ईक्षत यदि वाचाऽभिव्याहृतं, यदि प्राणेनाभिप्राणितं, यदि चक्षुषा दृष्टं,
यदिश्रोत्रेण श्रुतं, यदि त्वचा स्पृष्टम्, यदि मनसा ध्यातं, यद्यपानेनाभ्यपानितं,
यदि शिश्नेन विसृष्टं अथ कोऽहमिति इति ।

स एतमेव सीमानं विदार्येतया द्वारा प्रापद्यत इति ।
सैषा विदृतिर्नाम द्वाः, तदेतत् नान्दनमिति ।

तस्य त्रय आवसथाः त्रयः स्वप्नाः
अयमावसथोऽयमावसथोऽयमावसथ इति ।

कैवल्योपनिषदि एवमाग्नायते –

स्वप्नपानादिविचित्रभोगैः स एव जाग्रत्परितृप्तिमेति । स्वप्नेषु जीवः
सुखदुःख भोक्ता स्वमाययाकल्पित विश्वलोके ॥ सुषुप्तिकाले सकले
विलीने तमोऽभिभूतः सुखरूपमेति । पुनश्चजन्मान्तरकर्मयोगात् स एव जीवः
स्वपिति प्रबुद्धः । पुरत्रये क्रीडति यश्च जीवः ततस्तु जातं सकलं विचित्रम् ॥

कृष्णयजुर्वेदतैत्तिरीयब्राह्मणे सृष्टिविचारः

इदं वा अग्रे नैव किञ्चनासीत् । न द्यौरासीत् । न पृथिवी । नान्तरिक्षम् ।
तदसदेवसन्मनोऽकुरुत बहुस्यामिति । तदतप्यत । तस्मात्तेऽपानाद्भूमोऽजायत ।
तद्भूयोऽतप्यत । तस्मात्तेपानादग्निरजायत । तद्भूयोऽतप्यत ।
तस्मात्तेपानाज्ज्योतिरजायत । तद्भूयोऽतप्यत । तस्मात्तेपानादग्निरजायत ।
तद्भूयोऽतप्यत । तस्मात्तेपानान्मरीचयोऽजायन्त । तद्भूयोऽतप्यत ।
तस्मात्तेपानादुदारा अजायन्त । तद्भूयोऽतप्यत । तदभ्रमिव समहन्यत ।
तद्वस्निमभिनत् । स समुद्रोऽभवत् । तस्मात्समुद्रस्य न पिबन्ति । प्रजननमिव
हि मन्यन्ते । तस्मात् पशोर्जायमाना – दापः पुरस्ताद्वन्ति । प्रजपतिर्वै
दशहोता । य एवं तपसो वीर्यं विद्वान्स्तप्यते । भवत्येव । तद्वा इदमाप स्सलिल
मासीत् । सोऽरोदीत्प्रजापतिः । स कस्मा अग्नि । यद्यस्या अप्रतिष्ठाया इति ।

यदपरववापद्यत । सा पृथिव्यभवत् । यदव्यमृष्ट । तदन्तरिक्षमभवत् ।
यदूर्ध्वमुदमृष्ट । सा द्यौरभवत् । यदरोदीत् । तदनयो रोदस्त्वम् । य एवं वेद ।
नास्य गृहे रूदन्ति । एतद्वा एषां लोकानां जन्म । स इमां प्रतिष्ठाभविन्दत ।
इत्यादि ।

तैत्तिरीयारण्यके एवमामनन्ति -

सहस्रशीर्षा पुरुषः । सहस्राक्षः सहस्रपात् । सभूमिं विश्वतो वृत्त्वा ।
अत्यतिष्ठदशाङ्गुलम् ॥ पुरुष एवेदः सर्वम् । यद्भूतं यच्च भव्यम् ।
उतामृतत्वस्येशानः । यदन्नेनातिरोहति ॥ एतावानस्य महिमा । अतो ज्यायाँश्च
पूरुषः । पादोऽस्य विश्वा भूतानि । त्रिपादस्यामृतन्दिवि ॥ त्रिपादूर्ध्व उदैत्
पूरुषः । पादोऽस्येहाभवात्पुनः । ततो विष्वङ् व्यक्रामत् । साशनाऽनशने अभि ॥
तस्मात् विशाडजायत । विशाजो अधि पूरुषः । सजातो अत्यरिच्यत ।
पश्चाद्भूमिमथो पुरः ॥ यत्पुरुषेण हविषा । देवा यज्ञमतन्वत । वसन्तो
अस्यासीदाज्यम् । ग्रीष्म इध्मः शरध्दविः ॥ सप्तास्यासन् परिधयः । त्रिःसप्त
समिधः कृताः । देवा यद्यज्ञं तन्वानाः । अबधन् पुरुषं पशुम् ॥ तयज्ञं बर्हिषि
प्रौक्षन् । पुरुषञ्जातमग्रतः । तेन देवा अयजन्त । साध्या ऋषयश्च ये ॥
तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः । संभृतं पृषदाज्यम् । पशून्स्ताञ्चक्रे वायव्यान् ।
आरण्यान् ग्राम्याश्च ये ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः । ऋचः सामानि जज्ञिरे ॥ छन्दाः
सि जज्ञिरे तस्मात् । यजुस्तस्मादजायत ॥ तस्मादश्वा अजायन्त । ये के चो
भयादतः । गावो ह जज्ञिरे तस्मात् । तस्मा ज्ञाता अजावयः ॥ यत्पुरुषं
व्यदधुः । कतिधा व्यकल्पयन् । मुखं किमस्य कौ बाहू । कावूरू पादावुच्येते ॥
ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत् । बाहूराजन्यः कृतः । ऊरू तदस्य यद्वैश्यः । पद्भ्यां
शूद्रो अजायत ॥ चन्द्रमा मनसोजातः । चक्षोः सूर्यो अजायत ।
मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च । प्राणाद्वायुरजायत ॥ नाभ्या आसीदन्तरिक्षम् । शीर्ष्णोर्द्यौ
स्समवर्तत । पद्भ्यां भूमिर्दिशश्चोत्रात् । तथा लोकाः अकल्पयन् ॥ वेदाहमेतं
पुरुषं महान्तम् । आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे । सर्वाणि रूपाणि विचित्यधीरः ।
नामानिकृत्वाभिवदन् यदास्ते । धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार । शक्रः
प्रविद्वान्प्रदिशश्चातस्रः । तमेवं विद्वानमृत इह भवति । नान्यः पन्था अयनाय

विद्यते ॥ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः । तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् । तेह नाकं
महिमानः सचन्ते । यत्र पूर्वं साद्यास्सन्ति देवाः ॥

विष्णोर्नुकं वीर्याणि प्रवोचं यः पार्थिवानि विममे रजाऽसि यो अस्कभायदुत्तरः
संधस्थं विचक्रमाणः त्रेधोरूगायो विष्णो रराटमसि विष्णोः पृष्ठमासि
विष्णोश्त्रप्रे स्थो विष्णोः स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसि वैष्णवमसि विष्णवे त्वा ।

अतो देवा अवन्तु नो यतो विष्णुर्विचक्रमे ।
पृथिव्याः सप्त धामभिः ।
इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् ।
समूढमस्य पाऽसुरे ।
त्रीणि पदा विचक्रमे विष्णुर्गोपा अदाभ्यः ।
ततो धर्माणि धारयन् ।
विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो ब्रतानि पस्पशे ।
इन्द्रस्य युज्यः सखा ।
तद्विष्णोः परमं पदः सदा पश्यन्ति सूरयः ।
दिवीव चक्षुराततम् ।
तद्विप्रासो विपन्यवो जागृवाऽसः समिन्धते ।
विष्णोर्यत्परमं पदम् ।

संकीर्त्यमानो भगवाननन्तः श्रुतानुभावो व्यसनं हि पुंसाम् ।
प्रविश्य चित्तं विधुनोत्यशेषं यथातमोऽर्कोऽभ्रमिवातिवातः ॥

मृषागिरस्ता ह्यसती रसत्कथा न कथ्यते यत् भगवानधोक्षजः ।
तदेव सत्यं तदु हैव मङ्गलं तदेव पुण्यं भगवद्गुणोदयम् ॥

तदेव रम्यं रूचिरं नवं नवं तदेव शश्वन्मनसो महोत्सवम् ।
तदेव शोकार्णव-शोषणं नृणां यदुत्तमश्लोक यशोऽनु गीयते ॥

न तद् वचश्चित्रपदं हरेर्यशः जगत्प्रवित्रं प्रगृणीत कर्हिचित् ।
तद् ध्वाक्षुक्षतीर्थं न तु हंससेवितं यत्राच्युतस्तत्र हि साधनोऽमलाः ॥

स वाग्विसर्गो जनताघसंप्लवो यस्मिन् प्रतिश्लोकमबद्धवत्यपि ।
नामान्यनन्तस्य यशोङ्कितानि यत् श्रण्वन्ति गायन्ति गृणन्ति साधवः ॥

नैष्कर्म्यमप्यच्युत भाव वर्जितं न शोभते ज्ञानमलं निरञ्जनम् ।
कुतः पुनः शश्वदभद्रमीश्वरे न त्वर्पितं कर्म यदप्यनुत्तमम् ॥

यशः श्रियामेव परिश्रमः परो वर्णाश्रमाचारतपः श्रुतादिषु ।
अविस्मृतिः श्रीधरपादपद्मयोः गुणानुवादश्रवणादिभिर्हरैः ॥

अविस्मृतिः कृष्णपदारविन्दयोः क्षिणोत्पन्नद्राणि शमं तनोति च ।
सत्त्वस्य शुद्धिं परमात्मभक्तिं ज्ञानं च विज्ञान विरागयुक्तम् ॥

देवता मुनयः सिद्धाः पितरो मनवो नृपाः ।
यच्छन्ति कामान् गृणतः श्रण्वतो यस्य कीर्तनात् ॥

ऋचो यजूंषि सामानि द्विजोऽधीत्यानु विन्दते ।
मधुकुल्या घृतकुल्याः पयः कुल्याश्च तत् फलम् ॥

पुराणसंहितामेतामधीत्य प्रयतो द्विजः ।
प्रोक्तं भगवता यत्तु तत्पदं परमं ब्रजेत् ॥

सह नावतु । सह नौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावहै ।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै । ओं शान्तिः शान्तिः शान्तिः

॥ इति शम् ॥

Pujya Sri Ganapathy Sachchidananda Swamiji Avadhoota Datta Peetham, Mysuru lighting the lamp to mark the inauguration of National Conference on 'Srimad Bhagavata'

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಇತರ ಪುರಾಣಗಳು

—ಡಾ|| ಶ್ರೀಧರ ಎನ್. ಭಟ್ಟ

ಪ್ರಾತಃ ದ್ಯೂತ ಪ್ರಸಂಗೇನ
ಮಧ್ಯಾಹ್ನೇ ಸ್ತ್ರೀ ಪ್ರಸಂಗತಃ|

ರಾತ್ರೌ ಚೋರ ಪ್ರಸಂಗೇನ
ಕಾಲೋ ಗಚ್ಛತಿ ಧೀಮತಾಮ್ ||

ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಮಹಾಭಾರತದ ಪಠದಿಂದ,
ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥೆಯಿಂದ,
ರಾತ್ರಿ ಭಾಗವತದ ಕಥಾ ಶ್ರವಣದಿಂದ
ಬುದ್ಧಿಮಂತರು ಕಾಲಯಾಪನೆಯನ್ನು
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಈ ಶ್ಲೋಕವು
ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಸಾರದಲ್ಲಿ
ರಾಮಾಯಣ, ಭಾರತ ಮತ್ತು ಭಾಗವತದ
ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾತಃ ದ್ಯೂತ ಪ್ರಸಂಗೇನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನೇ ಸ್ತ್ರೀ ಪ್ರಸಂಗತಃ |
ರಾತ್ರೌ ಚೋರ ಪ್ರಸಂಗೇನ ಕಾಲೋ ಗಚ್ಛತಿ ಧೀಮತಾಮ್ ||

ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಮಹಾಭಾರತದ ಪಠದಿಂದ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥೆಯಿಂದ, ರಾತ್ರಿ ಭಾಗವತದ ಕಥಾ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಬುದ್ಧಿಮಂತರು ಕಾಲಯಾಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಸಾರದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣ, ಭಾರತ ಮತ್ತು ಭಾಗವತದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ಪುರಾಣತೀತ. ಅದರಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ದಿವ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಅದು ವೇದವೆಂಬ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದ ಹಣ್ಣು. ಶುಕ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹರಿದು ಬಂದ ಅಮೃತ. ಭಾಗವತದಂಥ ರಸವತ್ತಾದ ಪುರಾಣವು ಸ್ವರ್ಗ, ಕೈಲಾಸ, ವೈಕುಂಠಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲವಂತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಭಕ್ತರು, ರಸಿಕರಾದ ಭಾವುಕರು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೇ ಭಾಗವತ ರಸಪಾನ ಮಾಡಿ ಕೃತಾರ್ಥರಾಗಬೇಕು.

ನಿಗಮಕಲ್ಪತರೋರ್ಗಲಿತಂ ಫಲಂ
ಶುಕಮುಖಾದಮೃತದ್ರವಸಂಯುತಮ್ |

ಪಿಬತ ಭಾಗವತಂ ರಸಮಾಲಯಂ ಮುಹುರಹೋ ರಸಿಕಾ ಭುವಿ
ಭಾವುಕಾಃ ||

ಭಾಗವತವನ್ನು ಮೊದಲು ಭಗವಂತನಾದ ನಾರಾಯಣನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದನು. ಅದನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯ ಮಾನಸ ಪುತ್ರನಾದ ನಾರದನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ನಾರದನು ಅದನ್ನೇ ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ವ್ಯಾಸನು ಈ ಪುಣ್ಯ ಕಥಾನಕವನ್ನು ಪರಮ ಭಾಗವತನಾದ ಶುಕನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಆ ಮಹಾಮುನಿಯು ಮರಣ ಭೀತಿಯಿಂದ ತೊಳಲುತ್ತಿದ್ದ ಪರೀಕ್ಷಿತ ರಾಜನಿಗೆ ಭವ ಮೋಕ್ಷ ಕಾರಣವಾದ ಈ ದಿವ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ಅದನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೇಳಿದ ಆ ರಾಜನು ಮೋಕ್ಷ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡನು. ಶುಕನು ಅರಸನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಅನೇಕ ಮುನಿಗಳು ಭಾಗವತವನ್ನು

ಕೇಳಿ ಕೃತಕೃತ್ಯರಾದರು. ಅಂತವರಲ್ಲಿ ಸೂತಮಹರ್ಷಿಯೂ ಒಬ್ಬ. ಈತನು ಇದನ್ನು ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರಿದ್ದ ಶೌನಕಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಹೇಳಿದ. ಅದೇ ಇಂದು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ ದೇವಭಾಷೆಯ ಭಾಗವತ ಪುರಾಣ ತಿಲಕ.

ವೇದಗಳು ಹೇಳುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸರಳವಾದ ಮತ್ತು ಹೃದ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಷಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ವರ್ಣ ಜಾತಿ ಮೀರಿದ ಸುಬೋಧ ಸಾಹಿತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಮಹತ್ವ. ಪುರಾ ನವಂ ಭವತಿ. ಈ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳ ಕರ್ತೃವೇದವ್ಯಾಸ. “ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಾನಾಂ ಕರ್ತಾ ಸತ್ಯವತೀಸುತಃ” ಈ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದ್ದು ಭಾಗವತ ಪುರಾಣ.

ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಾನಿ ಪುರಾಣಚ್ಛಾಃ ಪ್ರಚಕ್ಷತೆ |
ಬ್ರಾಹ್ಮಂ ಪಾದ್ಧಂ ವೈಷ್ಣವಂ ಚ ಶೈವಂ ಭಾಗವತಂ ತಥಾ ||

“ಭಗವಾನ್ ಭಗವತೀ ವಾ ದೇವತಾ ಅಸ್ಯ”ಭಾಗವತಃ |
ಸರ್ವಭೂತೇಷು ಯಃ ಪಶ್ಯೇತ್ ಭಗವದ್ಭಾವಮಾತ್ಮನಃ | ಭೂತಾನಿ ಭಗವತ್ಯಾತ್ಮನೈಷ ಭಾಗವತೋತ್ತಮಃ || ಭಗವಾನ್ ಭಾಗವತರ ಕಥೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಭಾಗವತವೆಂದೇ ಹೆಸರು. ಭಗವಂತನ ಅನೇಕ ಅವತಾರಗಳ ಕಥೆಯು ಇಲ್ಲಿ ರಾಮಣೀಯಕವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಭಗವಂತನ ಅನೇಕ ಭಕ್ತರ ಕಥೆಗಳೂ ಇಲ್ಲಿವೆ. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೀಲಾವರ್ಣನೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ ಈ ಪುರಾಣವು ಸಹಜವಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವೂ, ಪೂಜ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ.

ಎಲ್ಲ ಪುರಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಮಹಾಭಾರತವು ಪ್ರಾಚೀನವಾದದ್ದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ಕಥೆ ಇದೆ. ಆದರೆ ಅದು ಪ್ರಬುದ್ಧನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಸಾಹಸಗಳ ವೃತಾಂತವೇ ಹೊರತು ಅವನ

ಬಾಲ್ಯದ ಕಥೆಗಳೆಲ್ಲ ಭಾರತದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆದ್ಯುಪಾಂತವಾದ ಕೃಷ್ಣ ಕಥೆ ಅದರಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಉಳಿದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜನನ ಬಾಲ್ಯಗಳ ಕಥೆ ಆಂಶಿಕವಾಗಿ ದೊರಕುವುದೇ ಹೊರತು ಅವನ ಮುಂದಿನ ಚರಿತ್ರೆಗಳಲ್ಲ. ಭಾಗವತ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಜನನದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಅವಸಾನದವರೆಗಿನ ಸಮಗ್ರ ಕಥೆಗಳು ಸಮ್ಮಿಲಿತವಾಗಿವೆ.

ಭಾಗವತವು ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣವನ್ನು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಅದರ ಪಂಚಮಾಂಶದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೃಷ್ಣ ಕಥೆಯನ್ನೇ ಭಾಗವತಕಾರನು ದಶಮ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಕೆಲವು ಕಥೆಗಳನ್ನು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ತೃಣಾವರ್ತನೆಂಬ ರಕ್ತಸನನ್ನು ಕೊಂದ ಕಥೆ, ಯಶೋದೆಗೆ ಕೃಷ್ಣನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವರೂಪ ಸಂದರ್ಶನ, ಶಂಖಚೂಡನೆಂಬ ರಕ್ತಸನ ಕಥೆ - ಇವೆಲ್ಲ ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಲ್ಲ.

ಭಾಗವತ, ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಲಿಂಗಪುರಾಣ, ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ ಪುರಾಣ, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ, ವಾಯುಪುರಾಣ, ಅಗ್ನಿಪುರಾಣ, ಪದ್ಮಪುರಾಣ, ಹರಿವಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಕಥೆ ಇದೆ. ಕೆಲವೆಡೆ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ, ಮತ್ತು ಕೆಲವೆಡೆ ಸಹಸ್ರಾರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಆದರೆ ಈ ಕಥೆಗಳೆಲ್ಲ ಸಾಂದರ್ಭಿಕವಾಗಿ ಬಂದಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜನನ, ಬಾಲ್ಯಗಳ ವೃತ್ತಾಂತವಿಲ್ಲದ ಕೊರತೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣಗಳು ಹುಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನು ವಹಿಸಿದ ಪಾತ್ರದ ಕಥೆಯಿಲ್ಲ. ಇವೆರಡನ್ನೂ ಹೊಂದಿಸಿ ಸಮಗ್ರವಾದ ಕೃಷ್ಣನ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಪುರಾಣವೇ ಭಾಗವತ.

ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಕಥೆಯು ಸಾಕಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬಂದಿದೆಯಾದರೂ ಅಲ್ಲಿ ರಾಧೆಯ ಚರಿತ್ರೆಯೇ ಪ್ರಧಾನ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು

ಹಸುಗೂಸಾಗಿದ್ದಾಗಲೇ ಪೂತನಿ ಎಂಬ ರಕ್ತಸಿಯನ್ನು ಕೊಂದ ಕಥೆ ಲೋಕ ವಿಶ್ರುತ. ಆದರೆ ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಅವಳೊಬ್ಬ ಬಾಲಘಾತಿನಿ. ರಾಕ್ಷಸಿ ಅಲ್ಲ. ಹರಿವಂಶದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಕಂಸಧಾತ್ರಿ. ಕಾಮರೂಪಿಣಿಯಾದ ಆ ಹೆಂಗಸು ಗೋಕುಲಕ್ಕೆ ಹಕ್ಕಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೋದಳಂತೆ. ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ ಪುರಾಣವು ಅವಳನ್ನು ಕಂಸಭಗಿನಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ವೇದಗಳು, ಪುರಾಣ, ಮಹಾಭಾರತ ಮತ್ತು ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ನಂತರವೂ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗಲಿಲ್ಲವಂತೆ. ಆಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ನಾರದರಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಲಾಗಿ, ಅವರು -ಕಿಂ ವಾ ಭಾಗವತಾ ಧರ್ಮಾಃ ನ ಪ್ರಾಯೇಣ ನಿರೂಪಿತಾಃ | ಪ್ರಿಯಾಃ ಪರಮಹಂಸಾನಾಂ ತ ಎವ ಹ್ಯಚ್ಯುತಪ್ರಿಯಾಃ || “ಭಗವಂತನ ನಿಷ್ಕಳಂಕ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಇನ್ನೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ನಿನಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಭಗವಂತನ ದಿವ್ಯಗುಣವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವ ಭಾಗವತವನ್ನು ರಚಿಸು” ಎಂದು ನಾರದರು ಹೇಳಿದರಂತೆ. ಈ ಭಾಗವತ ಪುರಾಣವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ನಂತರ ವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಆನಂದವಾಯಿತಂತೆ.

ಭಾಗವತವೆಂಬ ಮಹಾಪುರಾಣ-

ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆರಂಭಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರಲಯದವರೆಗಿನ ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವದ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಇತಿಹಾಸ, ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ, ವೈದಿಕ ಧರ್ಮದ ಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳಾದ ಪುರಾಣದ ಪರಿಚಯವು ಭಾಗವತದ ದ್ವಾದಶ ಸ್ಕಂಧದ ಏಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗಿದೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಂ ಪಾದ್ಯಂ ವೈಷ್ಣವಂ ಚ ಶೈವಂ ಲಿಂಗಂ ಸಗಾರುಡಮ್
ನಾರದೀಯಂ ಭಾಗವತಂ ಆಗ್ನೇಯಂ ಸ್ಕಂದ ಸಂಜ್ಞಿತಮ್ |
ಭವಿಷ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಂ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಂ ಸ ವಾಮನಮ್
ವಾರಾಹಂ ಮಾತ್ಸ್ಯ ಕೌರ್ಮಂ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಖ್ಯಮಿತಿ ತ್ರಿಪಟೌ ||

ಹೀಗೆ ಅಷ್ಟಾದಶ ಮಹಾಪುರಾಣಗಳು ಕಲಿದ್ದಾಪರದ ಸಂಧಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಗವಾನ್ ವ್ಯಾಸರಿಂದ ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಹಾಪುರಾಣವಾಗಿದೆ.
ಪುರಾಣಂ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಂ ಎಂದು ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ
ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ದಶಲಕ್ಷಣವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅತ್ರ ಸರ್ಗೋ ವಿಸರ್ಗಶ್ಚ ಸ್ಥಾನಂ ಪೋಷಣ ಮೂತಯಃ |
ಮನ್ವಂತರೇಶಾನುಕಥಾ ವಿರೋಧೋ ಮುಕ್ತಿರಾಶ್ರಯಃ ||

ಸರ್ಗಃ-(ಭೂತಮಾತ್ರೇಂದ್ರಿಯಧಿಯಾಂ ಜನ್ಮಸರ್ಗ ಉದಾಹೃತಃ)
ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳ, ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಗಳ,
ಪಂಚಜ್ಞಾನಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

ವಿಸರ್ಗಃ-(ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಗುಣವೈಷಮ್ಯಾತ್ ವಿಸರ್ಗಃ ಪೌರುಷಃ ಸ್ವತಃ)
ಗುಣತ್ರಯಗಳ ವೈಷಮ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸೃಷ್ಟಿಯ ವಿವರಣೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥಾನಮ್-(ಸ್ಥಿತಿಃ ವೈಕುಂಠವಿಜಯಃ) ಭೂಗೋಲ, ಖಗೋಲ
ವಿಷಯಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಇದೆ.

ಪೋಷಣಮ್-(ಪೋಷಣಂ ತದನುಗ್ರಹಃ) ಅಜಾಮಿಳ
ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದ ವಿವರಣೆ ಇದೆ.

ಊತಯಃ-(ಊತಯಃ ಕರ್ಮವಾಸನಾಃ) ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು
ಮೊದಲಾದವರ ಕರ್ಮ ವಾಸನೆಯ ವಿವರಣೆ ಇದೆ.

ಮನ್ವಂತರ-(ಮನ್ವಂತರಾಣಿ ಸದ್ಧರ್ಮ) ಮನ್ವಂತರದ ಹದಿನಾಲ್ಕು
ಮನುಗಳ ವಿವರಣೆ ಇದೆ.

ಈಶಾನುಕಥಾ-(ಅವತಾರಾನುಚರಿತಮ್ ಹರೇಶ್ವಾಸ್ಯಾನುವರ್ತಿನಾಮ್ |
ಪುಂಸಾಮೀಶಕಥಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ನಾನಾಖ್ಯಾನೋಪಬಂಹಿತಾ)
ಕೃಷ್ಣಾವತಾರಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವಜರ ಕಥೆಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ.

ವಿರೋಧಃ-(ವಿರೋಧಸ್ಯಾನುನಯನಮಾತ್ಮನಃ ಸಹ ಶಕ್ತಿಭಿಃ) ಕಂಸಾದಿಗಳ
ವಿರೋಧದ ಕಥೆಯಿದೆ.

ಆಶ್ರಯಃ-(ಆಭಾಸಶ್ಚ ನಿರೋಧಶ್ಚ ಯತಶ್ಚಾಧ್ಯವಶೀಯತೆ |
ಸ ಆಶ್ರಯಃ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮೇತಿ ಶಬ್ದತೇ||)

ಈ ಹತ್ತು ವಿಷಯಗಳು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ವಿದ್ವತ್ಪೂರ್ಣವಾಗಿ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಇದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಹಾಪುರಾಣ. ಭಾಗವತದ
ಒಂದು ಮತ್ತು ಎರಡನೇ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶೋತ್ತರ, ಮೂರನೇ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ
ಸರ್ಗ, ನಾಲ್ಕನೇ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಗ, ಐದರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ, ಆರರಲ್ಲಿ
ಪೋಷಣ, ಏಳರಲ್ಲಿ ಊತಿ, ಎಂಟರಲ್ಲಿ ಮನ್ವಂತರ, ಒಂಭತ್ತರಲ್ಲಿ
ಈಶಾನುಕಥಾ, ಹತ್ತರಲ್ಲಿ ವಿರೋಧ, ಹನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿ ಮತ್ತು
ಹನ್ನೆರಡನೇ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯದ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

ಅಷ್ಟಾದಶ ಮಹಾಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸವೆಂದು
ವಿಭಜಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಷ್ಣು ಪರಕವಾದ ಪುರಾಣಗಳೆಲ್ಲ ಸಾತ್ವಿಕ ಪುರಾಣಗಳು.
ಸಾತ್ವಿಕ ಪುರಾಣವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪದ್ಮ
ಪುರಾಣ, ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣ ಮುಂತಾದ ಪುರಾಣಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.
ಭಾಗವತವು ಪ್ರಭುಸಮ್ಮಿತಾ, ಮಿತ್ರಸಮ್ಮಿತಾ ಮತ್ತು ಕಾಂತಾಸಮ್ಮಿತಾ ಈ
ಮೂರು ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ನಮಗೆ ಉಪದೇಶವನ್ನು ನೀಡುವ ಗ್ರಂಥ.
ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವನ್ನು ಪುರಾಣರತ್ನವೆಂದು, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ
ಕಾವ್ಯಗಳ ಶಿರೋಮಣಿಯೆಂದೂ, ಪರಮಶ್ರೇಷ್ಠ ಪರಮಹಂಸ
ಸಂಹಿತೆಯೆಂದೂ ಮನೀಷಿಗಳು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಭಕ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಪ್ರಧಾನ ಪ್ರತಿಪಾದಿತ ವಸ್ತು
ಭಗವಲ್ಲಿಲೆ, ಭಗವಂತನ ಅವತಾರಗಳ ವರ್ಣನೆ ಮತ್ತು
ಭಾಗವತೋತ್ತಮರ ಚರಿತ್ರೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ನಿತ್ಯಶುದ್ಧ ನಿರಂಜನ ಭಗವಾನ್
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ದಿವ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ ಇದರಲ್ಲಿದೆ. ಗೋಪಿಕಾ ಗೀತೆ, ಯುಗ್ಮ ಗೀತೆ,
ಭ್ರಮರ ಗೀತೆ, ವೇಣು ಗೀತೆ ಹೀಗೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ
ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳಿವೆ. ಭಾಗವತೋತ್ತಮರ ಕಥಾಜಾಲವಿದೆ.
ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ಪಾರಮಹಂಸ ಸಂಹಿತೆಯಾಗಿದ್ದರೂ
ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಯೋಗ, ಕರ್ಮಯೋಗ,

ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಭಗವತ್ಸಾರ ಸರ್ವಸ್ವವಾದ ಈ ಭಾಗವತವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೊಗಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪಾದ್ಮಬ್ರಾಹ್ಮಗೃಹೀತಚಾಮರಯುಗೋ ವಾರಾಹಸಂವೀಹಿತೋ
ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇನ ಧೃತಾತಪತ್ರರುಚಿರಃ ಸ್ಕಂಧಾದಿಭಿಃ ಸಂಸ್ತುತಃ |
ಶ್ರೀಮದ್ವೈಷ್ಣವಸೇವಿತಾನುಗಮನಃ ಸರ್ವೇಷ್ವಿತಾರ್ಥಪ್ರದಃ
ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಾಭಿಧೋ ವಿಜಯತೇ ಸಮ್ರಾಟ್ ಪುರಾಣಪ್ರಭುಃ ||

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಪುರಾಣದ ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ ಪಾರಲೌಕಿಕ ಅನುಗ್ರಹದ ಜೊತೆಗೆ ಲೌಕಿಕವಾದ ಅನಂತ ಲಾಭಗಳಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಾರಾಯಣಕವಚದ ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ ವಿಘ್ನಗಳ ನಾಶ, ವಿಜಯ-ಆರೋಗ್ಯ-ಐಶ್ವರ್ಯಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಗೋಪಿಕಾಕನ್ಯೆಯರು ಮತ್ತು ರುಕ್ಮಿಣೀ ದೇವಿಯೂ ಕಾತ್ಯಾಯಿನೀ ದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಹಾಗೂ ರುಕ್ಮಿಣೀದೇವಿಯು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುವ ಸಂದೇಶಗಳ ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ ಕನ್ಯೆಯರಿಗೆ ಶೀಘ್ರ ವಿವಾಹ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಗರ್ಜೇಂದ್ರಸ್ತವನದಿಂದ ಋಣಮುಕ್ತಿ, ಶತ್ರುಮುಕ್ತಿ ಮತ್ತು ದೌರ್ಭಾಗ್ಯ ಪರಿಹಾರ, ಪಯೋವ್ರತದಿಂದ ಇಷ್ಟವಾದ ಸಂತಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಭಾಗವತಸಪ್ತಾಹ ಶ್ರವಣಪಾರಾಯಣಗಳ ಫಲವಾಗಿ ಪ್ರೇತಯೋನಿಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮುಂತಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಭಾಗವತವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಇದ್ದರೂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಪುರಾಣದ ಶ್ರವಣಪಾರಾಯಣದ ಮುಖ್ಯ ಫಲ ಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯಗಳು.” ಮುಕ್ತಿಂ ದಾಸೀಂ ದದೌ ತುಭ್ಯಮ್” ಎಂಬಂತೆ ಮುಕ್ತಿ ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೇ ಬಂದುಬಿಡುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶಬ್ದರೂಪವಾದ ಶರೀರವೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ. ಉದ್ಭವಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನಲ್ಲ-

ಸ್ವಕೀಯಂ ಯದ್ಭವೇತ್ತೇಜಃ ತಚ್ಚ ಭಾಗವತೇಽದಧಾತ್ |
ತಿರೋಧಾಯ ಪ್ರವಿಷ್ಟೋಽಯಂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಾರ್ಣವಮ್ |

ತೇನೇಽಯಂ ವಾಙ್ಮಯೀ ಮೂರ್ತಿಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾವರ್ತತೇ ಹರೇಃ
ಇದಂ ಭಾಗವತಂ ನಾಮ ಪುರಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮಸಮ್ಮಿತಮ್ ||

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವನ್ನು ಕುರಿತು ಅನೇಕ ಮಹನೀಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಪುರಾಣದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಹಿತ್ಯ. ಧರ್ಮದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನ. ಆದರೆ ಭಾಗವತವು ತನ್ನ ಅನನ್ಯಾದೃಶ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತು, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಗೀತೆಯಂತೆ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲೇ ಇದೆ. ಇಷ್ಟಲ್ಲದೇ ಇದು ವೇದವ್ಯಾಸರ ಸಮಾಧಿ ಭಾಷೆಯ ಪುರಾಣವೆಂದು ವಲ್ಲಭಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅತ್ಯಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ನಂತರದ ಸ್ಥಾನ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ್ದು. ಶ್ರೀಧರ ಸ್ವಾಮಿಗಳ “ಭಾಗವತ ಭಾವಾರ್ಥದೀಪಿಕೆ”, ಸುದರ್ಶನ ಸೂರಿಗಳ ಶುಕಪಕ್ಷೀಯ, ವೀರರಾಘವಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಗವತಚಂದ್ರಚಂದ್ರಿಕಾ, ಆನಂದತೀರ್ಥರ ಭಾಗವತ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯ, ಶ್ರೀ ವಿಜಯದ್ವಜರ ಪದರತ್ನಾವಲೀ ವಲ್ಲಭಾಚಾರ್ಯರ ಸುಬೋಧಿನೀ, ಶ್ರೀಹರಿಯ ಹರಿಭಕ್ತಿರಸಾಯನ ಮುಂತಾದವು ತುಂಬಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು.

ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಾನಾಂ ಕರ್ತಾ ಸತ್ಯವತೀಸುತಃ ಎಂದು ನಾವು ನಂಬಿದರೂ ಆಧುನಿಕ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಕ್ರಿ.ಶ. 5 ರಿಂದ 15 ನೇ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯೆ ಯಾರೋ ಇದನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟಲ್ಲದೇ ವೈಷ್ಣವಸಂತರಾದ ಆಳ್ವಾರರ ಸೂಚನೆಯು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವನೋ ದಕ್ಷಿಣಭಾರತೀಯ ಕವಿಯು ಇದನ್ನು ರಚಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ವಾದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬಾಲಿಶವಾದದ್ದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಪುರಾವೆಗಳಿವೆ. ವಿಸ್ತಾರಭಯದಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತೆಯೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮತ್ತು ದೇವೀಭಾಗವತಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಮಹಾಪುರಾಣ ಯಾವುದು ಉಪಪುರಾಣ, ಯಾವುದು ಪ್ರಾಚೀನ ಯಾವುದು ಅರ್ವಾಚೀನ ಎಂಬ ತರ್ಕವನ್ನು ಆಧುನಿಕ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಹರಿಯಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ-ದೇವೀಭಾಗವತಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಪ್ರಾಚೀನ ಯಾವುದು
ಅರ್ವಾಚೀನ ಎಂಬುದರ ಬಗೆಗೆ ನಾವು ಯಾವುದನ್ನೂ
ಸಿದ್ಧಾಂತರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಗಾಯತ್ರಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ
ಧರ್ಮವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವಿಕೆ, ಹಯಗ್ರೀವ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು,
ವೃತ್ರಾಸುರವಧೆಯನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸುವುದು, 18000 ಶ್ಲೋಕಗಳು, 12
ಸ್ಕಂದಗಳು- ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಎರಡು ಭಾಗವತಗಳಲ್ಲೂ ಸಮಾನ.
ಪುರಾಣಪಂಚಲಕ್ಷಣಗಳು ಎರಡರಲ್ಲೂ ಇದೆ. ಆದರೆ
ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ರಾಧೆಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ, ದೇವೀಭಾಗವತದಲ್ಲಿ
ರಾಧೆಯನ್ನು ಗಂಗೆ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರ ಪುತ್ರಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.
ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ತತ್ವಾರ್ಥವನ್ನೇ ವಿಸ್ತರಿಸುವಂತಿದ್ದರೆ,
ದೇವೀಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಗೀತೆ ಮತ್ತು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಆಶಯಕ್ಕಿಂತ
ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ಒಂದು ನಂಬುಗೆಯ ವಸ್ತುವಾಗಿ, ಆಚಾರ, ಶ್ರದ್ಧೆ,
ನೀತಿಗಳ, ದೈವಕೃಪೆಯ ಮೂಲವಾಗಿ, ಪಾರಾಯಣ ಗ್ರಂಥವಾಗಿ, ಆಸ್ತಿಕ
ಜನತೆಯ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವಾಗಿದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಕಾವ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ
ನೋಡಿದಾಗ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ಪುರಾಣದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಹಿತ್ಯ.
ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಪರಮಾವಧಿಯ ಗ್ರಂಥ. “ವಿದ್ಯಾ ಭಾಗವತಾವಧಿಃ”
ಭಗವದ್ರಸದಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ “ಸ್ವಾದು ಸ್ವಾದು ಪದೇ ಪದೇ”
ಭಾಷಾ, ಭಾವ, ರಸ, ಅಲಂಕಾರ, ವರ್ಣನೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರೌಢವಾಗಿ
ಹೊಂದಿರುವ ಮಹಾಪುರಾಣ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ. ನಾನಾ ಭಾವನೆ ಕ್ರಿಯೆ
ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ಉಳಿದಪುರಾಣಗಳಂತೆ
ಪುರಾಣಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಇದೊಂದು ಅದ್ಭುತ ಮತ್ತು ಉಳಿದ
ಪುರಾಣಗಳಿಗಿಂತ ವಿಶಿಷ್ಟ.

ನಿಮ್ಮಗಾನಾಂ ಯಥಾ ಗಂಗಾ ದೇವಾನಾಮಚ್ಯುತೋ ಯಥಾ |
ವೈಷ್ಣವಾನಾಂ ಯಥಾ ಶಂಭುಃ ಪುರಾಣಾನಾಮಿದಂ ತಥಾ ||

ಕ್ಷೇತ್ರಾಣಾಂ ಚೈವ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಯಥಾ ಕಾಶೀ ಹೃನ್ಮತ್ತಮಾ |
ತಥಾ ಪುರಾಣವ್ರತಾನಾಂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಂ ದ್ವಿಜಾಃ ||

ಯಾವಕಾರಣಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ಶ್ರೇಷ್ಠ? ಕಾರಣವನ್ನು ನೋಡಿ-

ಸರ್ವವೇದಾಂತಸಾರಂ ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮೈಕತ್ವಲಕ್ಷಣಮ್ |
ವಸ್ತುದ್ವಿತೀಯಂ ತನ್ನಿಷ್ಠಂ ಕೈವಲ್ಯೈಕಪ್ರಯೋಜನಮ್ ||

ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ದ್ವಾದಶ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಈ ಪುರಾಣದ
ಅನಿರಸಾಧಾರಣ ಗುಣವು ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ-

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಂ ಪುರಾಣಮಮಲಂ ಯದ್ವೈಷ್ಣವಾನಾಂ ಪ್ರಿಯಂ
ಯಸ್ಮಿನ್ನಾರಮಹಂಸ್ಯಮೇಕಮಮಲಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪರಂ ಗೀಯತೇ |
ತತ್ರ ಜ್ಞಾನವಿರಾಗಭಕ್ತಿಸಹಿತಂ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಮಾವಿಷ್ಯತಂ
ತಚ್ಚಣ್ಣಿಸ್ವಪತನ್ ವಿಚಾರಣಪರೋ ಭಕ್ತ್ಯಾ ವಿಮುಚ್ಯೆನ್ನರಃ ||

ಸಮಸ್ತಸನ್ಮಂಗಲಾನಿ ಭವಂತು

ತ್ವದೀಯಂ ವಸ್ತು ಗೋವಿಂದ ತುಭ್ಯಮೇವ ಸಮರ್ಪಯೇ |
ತೇನ ತ್ವದಂಪ್ರಿಕಮಲೇ ರತಿಂ ಮೇ ಯಚ್ಛ ಶಾಶ್ವತೀಮ್ ||

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು:

1. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಮಹಾಪುರಾಣಮ್ - ಗೀತಾ ಪ್ರೆಸ್ ಗೋರಖಪುರ
2. ಪುರಾಣಲೋಕ - ಸಂ: ಡಾ|| ಪಾದೆಕಲ್ಲು ವಿಷ್ಣು ಭಟ್ಟ
3. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ - ಭಾರತದರ್ಶನ ಪ್ರಕಾಶನ
4. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ದರ್ಶನ - ಸಂ: ಆ.ನ. ಕೃಷ್ಣರಾಯ
5. ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಪರಿಚಯಃ - ಡಾ|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಮಣಿ ತ್ರಿಪಾಠಿ
6. ಕಲ್ಯಾಣ-ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಂಕ - ಗೀತಾ ಪ್ರೆಸ್ ಗೋರಖಪುರ
7. ಕಲ್ಯಾಣ- ಭಾಗವತಾಂಕ - ಗೀತಾ ಪ್ರೆಸ್ ಗೋರಖಪುರ

Kuchipudi Dance on Bhagavata by Vyjayanthi Kashi and Prateeksha Kashi

विष्णुपुराण-भागवतयोः साधर्म्यं वैधर्म्यंच ।

—Prof. Areyar Srirama Sharma

विष्णुपुराणं भागवतपुराणं च अष्टादश
महापुराणेषु सात्विकपुराणषट्के
अन्तर्गतं इति, पाद्मपुराणे उत्तरखण्डे
सुस्पष्टं दर्शिताम् ॥

“अष्टादशपुराणानां कर्ता
सत्यवतीसुतः” इतिवचनं भगवतो
विष्णोः अंशावतारस्य वेदव्यासस्य
सत्यवतीपराशरयोः सूनोः
बादरायणापर नामधेयस्य पुराणप्रवचन
सम्पादनाभ्यां सुस्थितम् ॥

विष्णुपुराणं भागवतपुराणं च अष्टादश महापुराणेषु सात्विकपुराणषट्के अन्तर्गतं इति, पाद्मपुराणे उत्तरखण्डे सुस्पष्टं दर्शितम् ॥

“अष्टादशपुराणानां कर्ता सत्यवतीसुतः” इतिवचनं भगवतो विष्णोः अंशावतारस्य वेदव्यासस्य सत्यवतीपराशरयोः सूनोः बादरायणापर नामधेयस्य पुराणप्रवचन सम्पादनाभ्यां सुस्थितम् ॥

एकमेव पुराणं पुरा चतुर्मुखब्रह्मणः मुरवात् प्रवृत्तं ब्रह्माण्डं नाम! ततश्च भृगुदक्षादिभिः प्रजापतिभिः उपदेश विशेषैः प्रवृद्धं विश्वेतिहासस्य मूलं आसीत् । वेदोऽपि एवं एकएव आसीत् । वेदं चतुर्धा, पुराणं अष्टादशधा च विभज्य, वेदव्यासः पाराशर्यः स्वप्रधानशिष्येभ्यः चतुर्भ्यः पैल-वैशम्पायन-जैमिनि-सुमन्तुभ्यः उपदिष्टवान् ॥

एवं चतुर्वेदवत् पुराणानां श्रोतृशिष्यभेदात्तत्तत्रः संहिताः अभवन् । कूर्मपुराणे पुराणानां चतस्रोमूलसंहिताः इति स्पष्टं उक्तम् । महाभारतस्यापि एवमेव । अतएव पुराणेषु महाभारते च पाठभेदाः प्रकरणपौर्वापर्यादिकं च सम्पादितम् । शिष्याणां प्रश्नप्रसङ्गानुसारेण उत्तरयता आचार्येण तथातथा विषयाणां प्रोक्तत्वात् ॥

एवं विष्णुपुराणस्य भागवतस्य च चतस्रः मूलसंहिताः भवन्ति इति वेदितव्यम् ॥

इदानीं अस्माभिः परिशीलनाय उद्दिष्टं विष्णुपुराणं तु षट्सहास्रिका संहिता इति प्रसिद्धम् । इदमेव प्रायः वैदिक मतत्रयाचार्यैः शंकर-रामानुज-मद्वाख्यैः मुनिभिः वेदान्त प्रमाणोपबृंहणतया अङ्गीकृतम् । शंकर भगवत्पादोद्धृतं एकं पुराणविवचनं अत्र अनुसन्धेयम् । यथा

वेदेषु पौरुषं सूक्तं धर्मशास्त्रेषु मानवम् ।

भारते भगवद्गीता, पुराणेषु च वैष्णवम् ॥ इति ॥

वैयासिक ब्रम्हसूत्र भाष्ये स्मृत्यनवकाशदोषप्रसङ्गाधिकरणे शङ्करभगवत्पाद प्रदर्शितं विष्णुपुराणवचनं अष्टादशस्मृतिषु मनुस्मृतेः प्रामाण्यं, तदविरोधेन तु इतरस्मृतीनां प्रामाण्यं च प्रकाशयितुं प्रवृत्ते प्रकरणे विराजते । यथा :-

सत्यं जना! वच्मि न पक्षपातात्

नारायणस्सर्वमिदं पुराणः ।

स सर्गकाले च करोति सर्गं

समहारकाले च तदन्ति भूयः ॥ इति ॥

एवं जगत्कारणैकवस्तुनिर्णयः, कारणोपासनार्थं, उपासनात् मोक्षपुरुषार्थलाभाय च कृतः ॥

भागवतपुराणस्य चतसृषु संहितासु इयं पारमहंसी अष्टादशस्त्रन्थसाहस्रो परिमितैव संहिता वेदव्यासपुत्रशुकप्रोक्ता वेदान्ततत्त्वनिर्णये प्रमाणतया वेदोपबृंहणी आचार्यैः वैशम्पायन परम्परास्थैः अङ्गीकृता । यथाच भगवत्पादीये विष्णुसहस्रनामभाष्ये भागवतपुराणात् सर्वकर्म समर्पणरूप-निष्काम कर्म-प्रकरणे वचनं समुद्धृत्य दर्शितम् । यथा:-

कायेन वाचा मनसन्द्रियैर्वा

बुद्ध्याऽऽत्मना वा प्रकृतेः स्वभावात् ।

करोति यद्यत् सकलं परस्मै

नारायणायेति समर्पयेत् तत् ॥

एतत् पद्यं पुरोहितैः करोमि-समर्पयामि इति प्रयोगे पाठयते ।

एवमेव भगवत्पादीयं तत्त्वदर्शन कर्मानुष्ठान रहस्यं भगवद्रामानुजाचार्येण आनन्दतीर्थ भगवत्पादाचार्येण च अनुसृतं इति, नात्र द्वैताद्वैत

विशिष्टाद्वैतिनां कोऽपि विवादः अतएव सर्वदा नारायणस्मरणं परमहंस
पारिव्राजकाचार्यैः अनुसन्धीयते; सर्वकर्म समर्पणं च भगवद्गीतोक्त
क्रमेण क्रियते यथा:-

यत् करोषि यदश्नासि यज्जुहोसि ददासि यत् ।
यत् तपस्यसि कौन्तेय! तत् कुरुष्व मदर्पणम् ॥

इति अत एव-----

रामायण पारायणान्तेऽपि 'श्रीकृष्णार्पणमस्तु' इत्येव सर्वैः वैदिकैः पद्यते;
न तु अन्यथा ।

एवं विष्णुपुराणभागवतयोः उद्दिष्टासंहितरूपयोः मोक्षशास्त्रविषय
प्रमाणभूतयोः साम्यं दर्शितम् ॥

“वेदान्ताः तत्त्वचिन्तां मुग्धदुरसि यत्पादचिन्हैः तरन्ति” इति
आचार्यभट्ट पादवचनं च श्रियःपति नारायणः एव परं तत्त्वं इति सर्व
पूर्वमहर्षि-महाचार्याभितं उद्धोषयति ॥

परतत्त्वनिर्णये सात्विकपुराणान्येव वेदोपबृम्हणानि प्रमाणानि इति हि
पुराणसिद्धान्तः । यथा पाद्मोत्तरखण्डे शिवपार्वती संवादे गुणयशास्त्र
विवरणाख्ये चतुर्दशोऽध्याये

‘मात्स्यं कौर्मं तथा लैङ्गं शैवं स्कान्दं तथैव च ।
आग्नेयं च षडेतानि तामसानि निबोध मे ॥
वैष्णवं नारदीयं तु तथा भागवतं शुभम् ।
गारूडं च तथा पाद्मं वाराहं शुभदर्शने ! ॥
सात्विकानि पुराणानि कथितानि शुभानने ॥
ब्रम्हाण्डं ब्रम्हवैवर्तं मार्कण्डेयं तथैव च ॥
भविष्यद् वामनं ब्राम्हं राजसानि निबोध मे ।

सात्विकाः मोक्षदाः प्रोक्ताः राजसाः स्वर्गदाः शुभाः ॥
तथैव तामसाः देवि । निरयप्राप्तिहेतवः ॥-----॥
शेषं च वैभवावस्थं हरेर्वस्यामि तत् शृणु ॥ 324 ॥

एवं कपिलस्य महर्षेः सांख्यस्मृतिं अनुसृत्य विश्वकारणोपासन -
तन्मूलकजीवमोक्षाव्यवस्था वैदिकैः अनुसरणीया वा, मनुस्मृत्यनुसारेण
अङ्गीकरणीया वा; इति विचारे; यद् वै किं चन मनुस्वदत्, तद् भेषजम्
इति; सहोवाच व्यासः पाराशर्यः’ इति श्रुति संधुस्तयोः मनु-
वेदव्यासयोः एव स्मृति-सूत्र निर्णयः वैदिकैः अनुसरणीयः इति
सिद्धान्तितं ब्रम्हसूत्रे तद्भाष्येषु च ॥

भौतिकेषु विषयेषु त्रिवर्ग-लौकिकप्रयोजनकेषु सात्विक-राजस-
तामस-पुराणानां प्रमाण्यं अस्त्येव । एवं उद्दिष्टं विषयं अनुसृत्य
सर्वपुराणानां प्रामाण्यं सुरक्षितम् ॥ एवं पुराणान्तराणि पुराण
संहितान्तराणि च पूर्वदर्शित विष्णुपुराण भागवतपुराणोक्ततत्त्वदर्शनं
अनुसृत्य तत्त्वविषये नेयान्ति, इति वेदव्यास-तच्छिष्य पारम्परिक
श्रीशङ्कररामानुजमध्वानां निष्कृष्टः आशयः ।

अथ विष्णुपुराण-भागवत-पुराणयोः तत्त्वनिर्णयविषये उपविषयेष्वपि
साधर्म्यं वैधर्म्यं च निरूपणीयं भवति ॥

श्रीकृष्णविषयिणी भक्ति : इति भजन् तात्पर्यं नाम तत्परता इति विषयः
विष्णुपुराणभागवतयोः समानः । “मोक्षकारणसामग्र्यां भक्तिश्च गरीयसी
इति भगवत्पाद वचनं च । भाक्तिश्च ज्ञान विशेष एव” इति
भगवद्रामानुजवचनं च । “भक्त्या तु अनन्यया शक्यः अहं एवंविधः
अर्जुन! इति श्रीकृष्ण वचनं च । एवं भागवत्प्राप्तिफलिका भक्तिः
विष्णुपुराण भागवतपुराणयोः समानः प्रधानो विषयः ॥

पुराणलक्षणं च पञ्चाङ्गं उभयो समानम् । यथा:-

“सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ।

वंशानुचरितं चेति पुराणं पञ्च लक्षणम् ॥ इति ॥

श्रुतः योगसाक्षात्कृतश्च इतिहासः एव पुराणम् । दृष्टस्तु इतिहासः । इति विभागः । कथनानुकथनं उभयत्र समानं एव । श्रीकृष्णचरितं एव भविष्यत् विष्णुपुराणे प्रधानम् । भूतपूर्वं हि भागवत पुराणे । महाभारते इतिहासे तु प्रायो दृष्टः ॥

वेदस्य वेदार्थस्यच च उपबृम्हणं हि इतिहासः पुराणं च । तत्रपुराणे इतिहासोऽपि अस्ति । इतिहासे कचित् पुराणमपि अस्ति । अतः इतिहासः पुराणानि च मिळित्वा वेदस्य एकं उपाङ्गम् । यथा च पूर्वमीमांसा उत्तरमीमांसा च मिळित्वा एकं उपाङ्गम् । यथा च न्यायवैशेषिके मिळित्वा एकं उपाङ्गम् । यथा अष्टादशधर्मशास्त्राणि वैदिकागमतंत्राणि च मिळित्वा एकं उपाङ्गम् ॥ हस्ताघङ्गसत्तेऽपि अङ्गळ्याद्यु पाङ्गाभावेतु वस्तुगृहणादिकं कार्यं न सुलभं इतिवत् वेदार्थसङ्ग्रहणं इतिहासपुराणाख्योपाङ्गाधीनं इत्यर्थः ।

अतएव “इतिहासपुराणाश्यां वेदं समुपबृम्हयेत्” इति महर्षिवचनम् । देहे उपबृम्हणं विना शस्त्रचिकित्सादिकं वैद्यैः शास्त्रीयतथा न क्रियते । एवं वेदार्थं प्रवचनं वेदोषष्टाम्हणसापेक्षं इति निश्चयः । अन्यथा तु “बिभेति अल्पश्रुतात् वेदः मां अयं प्रतरेत्” इति पूर्वार्धस्योक्तस्य उत्तरार्धं इदम् । अत्र “प्रतरिष्यति” इति पाठोऽप्यास्ति प्रतरेत्” इति पाठे उल्लङ्घ्य गच्छति अवगाहनं विना इत्यर्थः । एवं अयं वेदं वेदार्थतत्त्वं च उल्लङ्घ्य वेदवासौ भक्तीतिभावः । ‘प्रतरिष्यति’ इति पाठे अन्तर्भावितजिज्ञासुप्रयोगोऽयम् । “प्रतारयिष्यति” इत्यर्थः । धूर्तः यथाजिनान् प्रतारयति, तथा अनर्थघटनं करोतीतिभावः अल्पश्रुतस्य वेद

भागेषु अल्पमात्राधीतिनः स्वतंत्रस्य एवं कुदृष्टित्वं संभवतीति तात्पर्यम् ॥

उपबृम्हणेषु सत्स्वपि उपबृम्हणीयः अंशः विविधः । तत्र च वेदार्थान् मोक्षशास्त्रार्थान् इतिहासप्रकरणेभ्यः वेदान्तोपसना धङ्ग कर्म शास्त्रार्थान् पुराणेषु धर्मप्रकरणेभ्यः उपबृम्हयेत् इति सम्प्रदायः ।

इदानीं रामायणं महाभारतं च प्रधानभूतौ इतिहासौ । वाल्मीकीयं रामायणं वेदव्यासीयं महाभारतं इति ॥

“पर (रि) क्रिया पुराकल्पः इतिहासगतिः द्विधा” इति मीमांसकादिवैदिकशास्त्रीयविभागोऽयम् ॥ “स्यात् एकनायका पूर्वा, द्वितीया बहुनायका” इति साहित्यालंकार शास्त्र वचनं च । वाल्मीकि रामायणं एकनायकेतिहासः, वैयासिकमहाभारतं सप्त नायकेतिहासः । प्रायो राजप्रधानं रामायणं; समाजप्रधानं तु वैयासिक महाभारतं विलोक्यते ॥ एवं इतिहासगतिः ॥

पश्यन्तुभोः अस्माकं भारतराष्ट्रस्य आंग्लाधिपत्य परिहारार्थं प्रकृते स्वातंत्र्य संग्रामे नैके नायकाः । पूर्वतनाः तिलकः रानडे प्रभृतयश्च । ततश्च गांधिः सुभासचन्द्रबोसः पटेलः राजेन्द्रप्रसादः चक्रवर्ती राजगोपालाचार्यः जवाहरः आजादः सावरकरः अन्येच महाभागाः नायकाः अभवन् । तथापि ब्रिटनमणः चार्लसस्य आवेगौद्धत्यवचनं तु बेंगळूरुनगरे एकाकी गांधिः किंकुर्यात् इति सभायां उत्पन्नम् । तत् प्रतिभटनथा गान्धिना तस्या मेव सभायां संधुष्टम् यत्- एकाकी नाहम् । एकान्तता मम नास्ति । लोकनायको भगवत् ममहृदये निरन्तरं आस्तिखलु! इति इदं वचनं विश्वकर्णाटक पत्रिकायां तिरूमलै ताता चार्यशर्मणा सम्पादकेन प्रकाशितम् । एतेन ज्ञायते भारतस्वातंत्र्यसंग्रामे अन्तर्तिथ्यन्ता नायकः भगवातेव इति गान्धेः महान् आशयः ।

एवं महाभारते सप्तस्वपि नायकेषु सर्वान्तर्यामी श्रीकृष्णः एव नायकः
इति महाभारतस्य हरिवंशपर्वणि वेदव्यासस्य निर्णयः ॥
सूतपौरणिकेनोक्तं वचनं अपि तथा

**नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयं उदीरयेत् ॥**

अत्र जयशब्दः विशेषतो रामायणे रामस्य जयं महाभारते धर्मस्य जयं
च बोधयति, अयमर्थः ज्यौतिषे शास्त्रेऽपिप्रयुक्ताः एवं जयोऽस्तु । इति
पठनं उद्देश्यम् । महाभारतस्य जयाख्यं इति व्यवहारः धर्मराजस्य
धर्मस्य चविजयप्राधान्यात् । एवं नारायणस्य नरोत्तमस्य नरस्य देव्याः
सरस्वत्याः वेदव्यास महर्षिभरितकर्तुश्च जयोऽस्तिति तात्पर्यम् ।
नमस्कारानन्तरं जयजयेति मंगलाशासनं कर्तव्यमिति

अतएव राष्ट्रगीतायां जनगणमन अधिनायक जयहे ! इति ठाकुरार्येण
पठितम् एवं इतिहासगतिः प्राचीना प्यधुनापि प्रवर्तत इति वेदितव्यम्॥

पुराणे पञ्चलक्षणे विश्वस्य ब्रम्हाण्डस्य ब्रम्हाण्डानां च इतिहासभागाः
सन्ति । अत एव सर्गप्रतिसर्गादिकं सामाजिकं वंश-मन्वन्तर
वंशानुचरितादिकं राजवंशसम्बद्धं चेतिमन्तव्यम् । तत्तत्काले
चरिताज्ञानां राजप्राधान्यं तस्य शकादिनामक कालवि
भागव्यवस्थापकत्वम् ।

**कालोवा कारणं राज्ञः, राजा का कालकारणम् ।
इति ते संशयो भा भूत, राजाकालस्य कारणम् ॥**

इति भीष्मवचनात् । एवं अधुनापि पूर्वांगलराज प्रवर्तिनः क्रिस्तु
शककालएव भारते व्यवहारे प्रवर्तते ॥ एवं प्राचीनं युधिष्ठिर शकादिकं
बोध्यम् ॥ एवं इतिहासपुराणेषु नरोत्तमस्य राज्ञः चरितं अपि प्रधानम्

अभूत् ॥ एवं विष्णुपुराणे भागवतपुराणे च श्रीकृष्णचरितं भविष्यत् भूतं
च प्रधानम् ॥

श्रीकृष्णचरिते खाण्डिक्यकेशिध्वज जनकसंवादे च वैदेह
जनककरभाजन संवादे च रूहण भरतसंवादे च एवं विधेषु आख्यानेषु
वेदान्ततत्त्वज्ञानं योगाख्यप्रयोगसहितं विष्णुपुराणे भागवते च दृश्येत ।
एवं वेदान्तानुष्ठानोपयोगिनां सामाजिक वैयक्तिक योगक्षेम साधकानां
द्वादशी कात्यायनी व्रतादीनां कर्मकाण्ड विषयाश्च अन्येषु भागेषु दृश्यन्ते।
एवं कर्मब्रम्हात्मक वेदोपबृम्हणं पुराणेभ्यो भवति किञ्च
वेदान्तानुष्ठानोपयोगिनां निजकामकर्मादीनां, त्रैवर्गिक कर्मणां च विचाराः
पुराणेऽपि भवन्ति ॥

धर्मशास्त्राख्य स्मृतिग्रन्थेषु तु वेदान्तानुगुणाः अर्थाः सूक्ष्मतया
त्रैवर्गिकार्थाः अधिकतया भवन्ति इति स्मृतिपुराणयोः प्रत्येकं उपाङ्गत्वं
स्पष्टं उक्तं महर्षीभिः धर्मशास्त्रं तु वै स्मृतयः एवं चतुर्दशविद्यास्थानेषु
धर्म स्थानेषुच पुराणं एका विद्या । यथोक्तम् :

**अङ्गानि वेदाः चत्वारो मीमांसा न्यायविस्तरः ।
पुराणं धर्मशास्त्रं च विद्याः हि एताः चतुर्दश ॥**

पुराणस्य श्रुतेतिहासत्वात् वेदान्तानुगुणानां विश्वकर्मणां निरूपणं प्रस्तुतं
भवति इति । एवं इतिहासपुराणयोः इतिहासत्वे समानेऽपि प्रयोग भेदः
एव पृथक्त्वस्यकारणम्,

**आंग्लापचरितं मार्गं भारतीयत्वनाशकम् ।
अपहस्तयितुं सोऽयं प्रबन्ध उपकारकः ॥**

विष्णुपुराणे पराशरप्रोक्ते तत्पुत्रवेदव्यास सम्पादिते मैत्रेयस्य पराशर
शिष्यमुख्यस्य प्रश्नः प्रथमं विश्वस्य सर्ग-स्थिति संहार-मोक्षविषयकः।

एवं सर्वविषयकत्वात् प्रश्नस्य उत्तरमपि सर्वविषयकमेव भवति इति अस्य पुराणत्वं पञ्चलक्षणानुगुणम् ॥

**यन्मयं च जगद् ब्रम्हन्! यतश्चैतत् चराचरम् ।
लीनमासीद् यथा यत्र लयमेष्यति यत्र च ॥ इति**

अत्र लयोनाम संहाररूपः प्रलयः परमात्मसायुज्य रूपो मोक्षश्च । लीङ्=श्लेषणे इति हि धातुः । श्लोषणं संयोगविशेषेण एकीभावः । अनेकस्य एकत्वेन भावः = भावनम् । एवं सामान्येन प्रश्ने सति, विशेषेण निष्ठुरस्य उत्तरं महर्षिणा दत्तम् ।

**विष्णोस्सकाशादुद्भूतं जगत् तत्रैव च स्थितम् ।
स्थिति संयमकर्ताऽसौ जगतोऽस्य जगच्चसः ॥**

अत एव विष्णौ पक्षपातः पराशरस्येति वक्तुं न युक्तम् । एतस्य प्रमाणं पूर्वं एव दर्शितम्-सत्यं जना वच्मि न पक्षपातात् ॥

प्रायः अन्येषु पुराणेषु तत्तन्माहात्म्य विषयकाः प्रश्नाः तदनुसारीणि च उत्तराणि भवन्ति । इति पुराणान्तरेभ्यः विष्णुपुराणस्य प्राशस्त्यं ॥ पुराणेषु च वैष्णवम् इति वचनेन स्पष्टीकृतम् ॥

पुलस्त्य-वसिष्ठ-वरप्रसादलब्ध-तत्त्वनिर्णय-शक्तिमान् पराशरः अस्य कर्ता । प्रवर्तकस्तु तत्पुत्रो वेदव्यासः तच्छिष्य प्रशिष्यादयः वैशम्पायनसूत पौराणिक शौनकादयः नारदीयपुराणानुसारेण कर्णाटदेशे कावेर्था उत्तरे वेदाद्रौ विष्णुपुराण प्रवर्तनं मैत्रेयकृतं तत्तीर्थलक्षणं च विज्ञायते । एवं चतुर्मुखात् दक्षादयः तेभ्यः पुरूकुत्सः क्षत्रियः नर्मदातटे इमं पुराणं प्राप्तवात् । तेन विदर्भदेशे वत्सगुल्मनगरे सारस्वताय वेदप्रवर्तकाय उपदिष्टम् । तेन पराशरादिभ्यः उपदिष्टं इति विष्णुपुराणस्य भारत दक्षिणापथप्रवृत्तत्वं विष्णुपुराण प्रथमांश द्वितीयाध्यायश्लोकेभ्यः अवगम्यते ॥ इयं षट्सहस्रिका संहिता ॥

भागवतपुराणस्य पारमहंससंहितायाः उपदेशा प्रथमं बदरिकाश्रमवासी नारायणः । ततो नारदः ततो व्यासः ततो शुकः इति परंपरा । एवं विष्णुपुराणस्य भरतखण्डे दक्षिणभागे भागवतस्य तु उत्तरभागे प्रवृत्तमं अवशतम् । तथा च विष्णुपुराणे उत्तर भारतीयाः पश्चिमभारतीयाश्च वृत्तान्ताः अधिकाः । कळिंगदिदेश विचारस्य वेदान्तार्थरहस्या न्यपि सान्ति ॥ भागवते तु दाक्षिणान्याचाराः जानपदाः गीतादयः वेदान्त रहस्य भागाश्च दाक्षिणात्याः अधिकाः एवं वैधर्म्यमपि देशकालभावं विलोक्यते । नतु नत्त्वभवम् ॥

विष्णुपुराणवक्ता पराशरः गृहस्थः मैत्रेयोऽपि गृहस्थः विश्वजीवनाश्रयोहि गृहस्थाश्रमः ॥ भागवतपुराणस्य वक्ता शुकः गार्ह स्थपानन्तरं अवधूत इव सञ्चरन् मुमुक्षवे विष्णुराताय परीक्षिते मरणपूर्वक्षणे मोक्षार्थं उपदिदेश ॥ उपदेशस्थानं च गङ्गातटम् । ततश्च सूत पौराणिकः शुकोक्तं व्यास सम्पादितं शंपायनात् प्राच्य मैतिशाख्ये शौनकादिभ्यः उपदिष्टवान् । ते च मुमुक्षवः इति “स्वर्गायलोकाय” सत्रनिष्ठाः इत्यनेन ज्ञायते ।

एवं जीवनं उज्जीवनं च पराशरमैत्रेयवर्णाश्रम निष्ठया पुराणोद्देश्यं ज्ञायते ॥ भागवते केवलं उज्जीवनार्थाः एव उद्देश्य भूतविचाराः अधिकाः ॥ श्रीकृष्णस्य विश्वप्रेम सम्राजः अस्खलितब्रम्हचर्यस्य गोपीभिः अनुभूताः दिव्यभावाः एव भागवते मुख्याः दृश्यन्ते । अयमर्थः विष्णुपुराणे संक्षिप्तः । भागवते विसृतः ॥ अन्ततोगत्वा कृष्णभक्तेः उभयत्र प्राधान्येपि संक्षेप विस्तर भावः पुराणये एकः भेदकोशः ॥

पराशरं मुनिवरं कृत पौर्वाण्हिकक्रियम् ।

मैत्रेयः परिपप्रच्छ प्रणिपत्याभिवाद्याय ॥ इति ॥

विष्णुपुराणस्य प्रथमः श्लोकः । अन्तिमस्तु :-
इति विविधमजस्य यस्य रूपं

प्रकृति परात्ममयं सनातनस्य ।
प्रदिशतु भगवान् अशेषपुंसां
हरिः अपजन्मजरादिकां स सिद्धिम् ॥ इति ॥

एवं अशेषजनानां मोक्षसिद्धिः अत्राशंसिता ।
भागवते विष्णुरातं अममूचत् ॥ इति परीक्षितः एकस्य मोक्षः वर्णितः
शब्दैः ॥

भागवतपुराणं तु पारमहती संहिता । परम हंसाख्य-
सन्न्यासाश्रममूर्धन्यानां उपादेया ॥

पुराणलक्षणानि यद्यपि विष्णुपुराणसमानान्येव, तथाऽपि भगवतः
श्रीकृष्णस्य चरितानुवर्णनेन परममोक्षसाम्राज्यनिरूपणं उद्देश्यं मुख्यमिति
ज्ञायते । किञ्च आरम्भश्लोकोऽपि:-

नैमिषेऽनिमिषक्षेत्रे मुनयः शौनकादयः ।
सत्र स्वर्गाय लोकाय सहस्रसमं आसत ॥ इति

अत्रोक्तः स्वर्गोलोकः कठोपनिषदि प्रतिपादितः “तद् विष्णोः परमं
पदम्” इति प्रकृतिमण्डलात् बहिः नित्यवैकुण्ठलोकः । तत्रत्यानुभवश्च
त्रिपाद्विभूति महानारायणोपनिषदन्ते प्रतिपादितः ।
भगवत्पुरमसायुज्यमोक्षः एवम् । सायुज्यं च सयुजोः संयुक्तयोः भावः
भवनम् जीवात्मपरतात्मनोः अपृथक् सिद्धसम्बन्धविशेषः ॥

पाण्डवमध्यमार्जुनपौत्रस्य परीक्षिन्नामकस्य विष्णुरातस्य एतादृश
सायुज्यमोक्षसिद्धर्थम् ब्रम्हरूपी शुक्रमहर्षिदेव व्यासपुत्रः इमं पुराणं
उपदिशति । “संहारिः अपजन्मजरादिकां सिद्धिं प्रदिशतु” इति
विष्णुपुराणान्ते यत् फलं प्रतिपादितं; तदेवात्र परीक्षिन्महाराजस्य सम्पन्नं
इति विशेषः ।

तत्र महर्षीणां सूतपौराणिकं प्रति प्रश्नः
ब्रूहि योगेश्वरेकृष्णो ब्रम्हण्ये धर्मवर्मणि ।
स्वां काष्ठां अधनोयेते धर्मः कं शरणं गतः ॥

भाग-२-२-२३. इति

एवमत्र सकलविश्व धारणभूतो धर्मः योगेश्वरे कृष्णे स्वस्य आश्रये कं
सुखं शरणं स्वां काष्ठां आन्तिमनिर्णयावस्थां प्राप्त्वात् इति प्रश्नः
विशेषरूपः । एवं अन्ते विशेष रूपेणैव उत्तरं सूतस्य भवति:-

नामसंकीर्तनं यस्य सर्वपाचप्रणाशनम् प्रणामो दुःखशमनः तं नमामि
हरिं परम् इति अत्र अपजन्मजरादिका या सिद्धिः सायुज्याख्य-
मोक्षरूपा; तस्यः एव रूपं “नमामि हरिं परं” इति “विद्यावतां भागवते
परीक्षा” इत्याभाणकानुसारेण “नमामि इति नमश्शब्दार्थः जीवात्मनां
असाधारणो धर्मः पाञ्चरात्रविद्यावद्धिः अहिर्बुध्न्य संहितातः सुज्ञेयो
भवति । धर्मः शरणं गतः इति आरम्भश्लोको कथा शरणागतिरूपा
न्यासविद्यैव गायत्री मंत्र शीलिता भागवतपुराणोक्ता परमहंसविद्या ।
तद्वतां हि नमश्शब्दः शरणागति पर्यायः इति ज्ञानं सुलभम् । भगवति
शरणं गतानां जीवनकालयापनं हि तन्नाम संकीर्तनेन । भगवन्नाम
संकीर्तनं हि सर्वेषां पापानां प्रथममेव नाशाकरम् । प्रणामः प्रथतवारं
कृतः सकृत् नमस्कारः एव शरणागतिरूपः । स एव सर्वदुःखशमनः
इति विष्णुपुराणोक्तसिद्धिः अत्र विस्तरतः प्रोक्ता ॥

एवं फलविषये उभयोः पुराणयोः साधर्म्यं दृश्यते ।

“सततं कीर्तयन्तो मां यतंतश्च दृढव्रताः” इति शरणागतिरूपमहाविश्वास
शालिनां भक्तानां काल यापनप्रकारः भगवद्गीतोक्तः एव ॥

एवं भागवत पुराणोपान्त श्लोकेषु प्रदर्शितं च मोक्षपुरुषार्थ रूपं

फलम्॥

योगीन्द्राय नमस्तस्यै शुकाय ब्रम्हरूपिणे ।
संसारसर्पदष्टो विष्णुरातं अमूमुचत् ॥ इति ॥

एवं सदाचार्यानुग्रहेण भगवत्लाभात् संसारबन्धमोक्षः भक्ति इति
विष्णुपुराणे पराशरवचनं भागवते सूत पौराणिक वचनं च
समानार्थकम्॥

एवं पुराणद्वयेऽपि उपविषयाः नाना प्रकारेण विभिन्नस्थानेषु दर्शिताः
इत्थेवं विशेषः ॥

भगवच्छब्दस्य व्युत्पत्तिः विष्णुपुराणे दर्शिता मुख्यप्रयोगश्च श्रीमति
नारायणे वासुदेवे श्रीकृष्णे दर्शितः । पुराणस्यास्य उल्लेखेषु वैष्णव
पुराणं इत्येव नाम अस्ति विष्णुपुराणं इति तु लोके व्यवहारः।
वैष्णवसम्प्रदाये तु पुराणरत्नम् इति व्यवहारः । पराशरस्मृतिः स्तोत्ररत्ने
एवम्

तत्रैव नयः चिदचिदीश्वर-तत्त्वाभाव
भोगापवर्ग-तदुपाय-गतीः उदारः ।
सन्दर्शयन् निरममीत पुराणरत्नं
तस्मै नमो मुनिवराय पराशराय ॥ इति ॥

वैष्णव शब्दः भागवतशब्दश्च समानार्थकः पाणिनि महर्षिणा शब्दशास्त्रो
भगवच्छब्दः विष्णुपुराण प्रक्रियया नारायणमेव बोधयति नान्यो देवताम् ।
भगवति भक्तिः स्नेहपूर्वकानुद्धान यस्य सः भागवतः । देवतान्तरे
यदिभक्तिः कस्यचित् सः केवलभागवतशब्देन न वाच्यः। देव्या भक्तश्चेद्
देवीभागवतः शिवभक्तश्चेत् शिवभागवतः स्कन्दभक्तश्चेत् स्कन्दभागवतः
सूर्यभक्तश्चेत् सौरभागवतः इत्येव व्यवहर्तव्यम् ।

सर्वेषां शब्दानां मूलार्थः भगवानेव अतः वैष्णवं पुराणं भागवतं पुराणं
च भगवद्भक्ति विषयकमेवेति सुस्पष्टम् ॥

विष्णुपुराणे भविष्यत् कृष्णचरितं नातिविस्तरेण वर्णितम् । भागवते तदेव
भागवते दशमस्कन्ध भागद्वये अतिविस्तरेण वर्णितम् ॥ श्रीविष्णुपुराणे
वसिष्ठ पुलस्त्यवरप्रसाद लब्ध परमार्थेन अदृष्टमपि श्रीकृष्णचरितादिकं
भविष्यत् एवं त्रैकालिका अर्था अपि साक्षात्कृत्य वर्णिताः ॥ भागवतेत्
उपदेशपरम्पराप्राप्ताः एव ते अर्थाः वर्णितः । विष्णुपुराणं पराशरोक्तं
भागवत पुराणं शुकोक्तं च चिरंजीवी वेदव्यास एव सम्पाद्यशिष्येभ्यः
उक्तवान् ।

वेदान्तोदित जगत्कारण वस्तुविचारः,² जगद्वर्णनेन जगतः आस्थिरतां
प्रतिपाद्य, वैराग्यजनन प्रकारः,³ तत्पूर्वकं भगवद् भक्तिलाभः,⁴ भक्त्या
परमया संसारबन्धमोक्ष पूर्वकं भगवत्लाभः, इति यत्वारोहि
मुख्यविषयाः वैष्णवे भागवते च पुराणे समानतया निरूपणक्रमेण
दर्शिताः मध्ये मध्ये शिष्यकृतानां उपप्रश्नानां अनुसारेण नाना
उपविषयाः वर्णिताः इतिच पुराणशैली हरिकथाप्रवचन शैली
अनुसरति॥

प्रायः पूर्वपूर्व महर्षि प्रयुक्तानां शब्दानां वेद वन्दनानां तदर्थानां अनुवाद
एव पुराणद्वयेऽपि पुराणान्तरसमानः । एवं हि पुराणत्वं सिद्धम् ।

१. इति श्रीरामनाम्नेह यदुशैलनिवासिना ।
श्रीविष्णुभागवतयोः प्रबन्धोऽभूत् पुराणयोः॥
२. श्रीभारतीयविद्यानां भवने बंगलूरगे ।
प्रबन्धः पठित स्सोयुं सज्जनानां मुदेऽस्तु मे ॥
३. हेविलम्बि वसन्तस्य वैशाखामागुरोर्दिने ।
कृतिकासु च पत्रेषु लिखितो राम शर्मणा ॥

दृष्टिहासाः पुराणेषु न्यूनाः ॥ सर्वेषां पुराणानां प्रायः अयमेव क्रमः ॥

जगद्वर्णन प्रकरणेषु नानाविद्यानां विद्यानां कलानां च जीवनोपयोगिनीनां निदर्शनानि, ज्यौतिष शिल्प चित्र वैद्यकरत्नपरीक्षादीनां रहस्याति विविधव्रत पूजास्तोत्रादीनि च सन्ति ॥ वेदाश्यासाकाशरदितानामपि वेदार्थ सूस्मरहस्यज्ञानं पुराणेभ्यो भवति इति पुराणानां सर्वादरणीयता सार्व लौकिकाः मन्त्रश्लोकाः बहवः अधुनापि जनैः काव्येकृताः उपयोगाय भवन्ति यथा अधर्मर्षणसूक्तं अजानानां स्त्रीशूद्रादीनामपि योग्याः सूक्तयः सन्ति तथा

गंगे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ।

नर्मदे सिन्धु! कावेरि! जलेऽस्मिन् सन्निर्थिकुरु ॥ इति ॥

एवं भरतखण्डस्य अखण्डदर्शनं भारतराष्ट्रैक्य चिन्तनं राष्ट्रभक्तिश्च एतादृशेभ्यः पुराणवचनेभ्यः दृढीक्रियन्ते इति ॥

बैबल आदि पाश्चात्यपुराणेषु सप्तद्वीपव्यापकाः वर्णनादयः नोपलभ्यन्ते भारतीयपुराणे तु विश्ववर्णनं लभ्यते । विष्णुपुराणे सप्तद्वीपवती भूतिः वर्णितैव वायुपुराणे विस्तृततया सप्रमाणं निदर्शिता ॥ भागवत पुराणे तु तत्रद्वीपजनानां देवताः तत्रन्मन्त्राः तत्फलानि तेषां स्वभावादयश्च वर्णिताः ॥ एवं लौकिका अपि बहवो विषयाः वैष्णवे भागवते च पुराणे दृश्यन्ते ॥

भविष्यद्विषयाणां दिव्यसाक्षात्कारानन्तरं वचनानां संभवात् भविष्यतामपि भूतत्वेन वचनानितु समञ्जसानीति, वोक्त्य रचनाविषयः समीचीन इति बोध्यम् ॥

राज्ञां चरितेषु नामसु कालगणतेषु च पुराणयोः यो भेदः, सः मर्षणीयः । बहुलक्षाधिककोटिर्षेषु विश्वस्य राज्ञां परम्परास्तु केषांचिदेव प्रधानानां

उल्लेखात्, समाननाम्नां सूमानवृत्तान्तानां एकीकृत्यवर्णनं अत्र भवतीति विष्णुपुराणे चतुर्थशे स्पष्टीकरणात् नायं दोषः ॥

देवलोकादिवृत्तान्ताः इव मानुषलोकस्थाः नागरिक वृत्तान्ताः जानपदवृत्तान्ताः, जनानां उन्नत्यवनति वृत्तान्ता गीतानि गाथाः, सुभाषिताति, स्तोत्राणि, श्वगोळ भूगोळ विषयाः कृषीणां तपः प्रभावाः । भगवतो विष्णोः लीलाः, इति सर्वमेव भविष्यत्कलियुग राज्यवृत्तान्ताश्च विष्णुपुराणे भागवते च संग्रह विस्तररूपेण अवलोक्यन्ते ॥

विष्णुपुराणे भाषायाः सरळता दृढता निसृताच्च विलोक्यते । भागवते बह्वचस्य शौनकस्य प्रश्नानुसारेण प्रश्नभाजायाः ऋग्वेदांश रूपत्वात् उत्तरभासऽपि तथाविधैव व्यासस्य व्यासपुत्रस्य सुतस्य स्तत्पुत्र च भवन्ति । एवं पुराणेषु भाषाभेदः छन्दोवृत्तभेदाः गद्यानि च वेदव्यासस्य सर्वविध भाषा प्रयोगनिपुणस्य सम्भवात्, न परस्परं न विरुद्धते ॥

‘अष्टादशपुराणानां कर्ता सत्यवती सुतः’

इति प्रसिद्धम् । व्यासस्य नानारूपासंस्कृत भाषा तत्तत् प्रकरण वक्तृ स्वभावानुसारिणीति बोध्यम् । अस्यैकं उदाहरणं तु स्कान्दे काशीखंडे द्रष्टव्यम् ।

भागवतभाषा विदुषामपि क्वचित् कठिनैव दृश्यते । तथाऽपि विषयाः सत्यभूताः भवन्ति । द्वादशस्कन्ध समाप्तौ सूतवचनेषु-

“सर्ववेदान्तसारं हि श्री भागवतमिष्यते ।” इतिवचनात् देवीभागवतं अन्यत् इदं तु श्रीभागवतः श्रीकृष्णस्य भक्ति निरूपकं पुराणं इति विशिष्य नामधेयं निस्कृष्य निरूपितम् एवं

निम्नगानां यथा गङ्गा देवानां अच्युतो यथा ।

वैष्णवानां यथा शम्भुः पुराणानां इदं तथा ॥

**क्षेत्राणां चैव सर्वेषां यथा काशी द्युत्तमा ॥
तथा पुराणव्रातानां श्रीमत् भागवतं द्विजाः ! ॥**

इति पुराणस्य उपमाभिः परमवैष्णवत्वं दर्शितम् । तत्र गंगायाः विष्णुपादोद्वतीर्थत्वात् वैष्णवत्वं श्रेष्ठत्वं च; शम्भोः शिरसि विष्णुपादतीर्थं गंगाधारणात् वैष्णवत्वं श्रेष्ठत्वं च प्रथमम्; देवानां मध्ये अच्युतत्वात् विष्णोरेव श्रेष्ठत्वं, आपत्सुभक्तात् न आश्रितत्वं न च्यावयतीति; पुराणानां इदं विष्णुचरितं प्रधानत्वात् श्रेष्ठत्वं; एवं क्षेत्राणां काश्याः श्रेष्ठत्वं स्कान्दे काशीखण्डे निरूपितं यत्, तत् आदिकेशवः एव काश्याः आत्मा इति । अयं विषयः प्रबोधचन्द्रोदयनाटके कृष्णामिश्रीये तद्व्याख्याते च प्रकाशितम् एवं भविष्यत् कलिवर्णनेषु कलियुगे धर्महासः राष्ट्रविप्लवः लम्बेच्छानां भारते आधिपत्यं स्त्रीणां चरितं नृपाणां दुःखभावः प्रजानां क्लेशः वस्तुगुणानां विपर्यस्तता इत्यादयो विषयाः व्यास महर्षिणा ये उक्ताः ते सर्वेऽपि अधुना राष्ट्रे विश्वस्मिन्नपि दरीदृश्यन्ते । एवं भविष्यद्विषयाणां सत्यत्वेन अनुभवलाभात् भूतानामपि पुराणोक्तानां सत्यत्वं अंगीकरणीयं एव । बभूवुः पुराणम् भोक्तुं वार्ताकशाकम् इति गाथ सत्यैव ॥ पुराणाति न खाद्यन्ते वार्ताकं न उच्यते । नखलुवातकिंवाक् ॥ पुराणानि वाररूपाणि सत्यनि ॥ वस्त्राणि कलियुगे शाणीरूपाणि भवन्ति इति विष्णुपुराणे उक्तम् । एवं

**सुवर्णमणि रत्नादौ वष्टो चोपक्षयंगते ।
कलौ स्त्रियो भविष्यन्ति तदाकैशैरलंकृताः ॥**

सत्यतिदावीं शाणीति शणसूत्रं कृताति वस्त्राणि अधिकाति वस्त्रे उपक्षयं

गते स्त्रियं कैशैः अलंकृताः इति यदुक्तं तत् ल्यास्टिक् सूत्रं भयवस्त्राणि इति मंतव्यम् प्लास्टिक् द्रव्यं कैशगुणवत्त्वात् ॥ एवं मण्यादयः भूषणाति इदानीं ल्यास्टिक् मयाव्येव अधिकाति ॥

देवता च कथो सर्वा, सर्वस्सर्वस्यचाश्रमः । इत्युक्तम् सत्यमेव इदानीं दृश्यते आश्रमानाम् बह्वर्च्य गार्हस्थ्य वानप्रस्थ सन्यासाश्रमाः ।

आत्मानं घातयिष्यन्तिहि अमावृष्ट्यादि दुःखिता इति यदुक्तं तत् प्रतिदिनपत्रिकासु वृत्तान्तरूपेण बहुलं श्रूयते ।

कारुकर्मोपजीवितः इत्युक्तम् सर्वे नाना लोहदार्वादि कारुशालासु कम्पनी नामसु कर्मकरा जाताः इति सत्यम्

भागवते च :-

**सिन्धोस्तं चन्द्रभागां कौन्तीं काश्मीरमण्डलम् ।
भोस्यान्ति --- म्लेच्छाः इति यदुक्तं तत्**

भारतस्वानन्त्रानवारं पाकिस्तानोत्पत्तिं स्पष्टं दर्शयति, प्रजास्ते भक्षयिष्यन्ति म्लेच्छा राजन्यरूपिणः इति यदुक्तं तत् बाबरादि तुरुष्काणां विक्चेरियाद्यां प्यानां राज्यकाले भारते स्पष्टमेवानुभूतम् ॥ एवं तन्नायास्ते जनपदाः तच्छीलाचारवादिनः इति यदुक्तम् तत् वैषभूषणाहारनामधेयभाजादिभिः अधुना प्रजासु सर्वासु प्रायोनुभूयते ॥

पुराणेषु वाष्णुवाः खगोळभूगोळ विषयाः ये वर्णिताः ते अधुनापि नवीन विज्ञानितिः दृष्टाः तथैवसलीतिविषये दक्षिण अण्टार्टिका खण्डस्य पुराणेषु जैनपुराणेषु च विवरणं अवश्यं द्रष्टव्यम् ॥ एतेन भूत-भवत्-भविष्यद्विषयाः विष्णुपुराणे भागवत पुराणे चाक्ताः सत्यभूता एवति शम् ॥

□

Impact of ರೊಡೊಡೊತಾದೆವಾತಾ on the bhagavatā

—Dr. A. Ramaswamy Iyengar

Once Vyasa got depressed and disturbed. He approached Narada to know the reason for his distress in spite of his knowledge and wisdom. Narada said, "You are the wise author of the Mahabharata no doubt. But your focus on the dharma, jnana, insight, laws, principles and such other strictures has deprived your human heart of its innate warmth making you restless."

The Background

Once Vyasa got depressed and disturbed. He approached Narada to know the reason for his distress in spite of his knowledge and wisdom. Narada said, "You are the wise author of the Mahabharata no doubt. But your focus on the dharma, jnana, insight, laws, principles and such other strictures has deprived your human heart of its innate warmth making you restless. Focus instead on the glory and splendour of Vasudeva and His fascinating adventures. Passionate devotion to Sri Krishna stimulated by divine love spiritualises the human heart and leads to liberation and fulfilment. Narada's advice made Sri Vyasa to write Bhagavata which conferred peace and fulfilment to him. He then taught it to his son Sri Shuka.

The Storyline

The Story opens with an account of some sages engaged in the performance of a yajna at Naimisharanya. During an interval in the sacrifice they ask Suta, the legendary story-teller to narrate Sri Krishna's story. Suta's response to this request results in Bhagavata Purana. It starts with an account of the life of Parikshit, son of Abhimanyu, when he was still in his mother's womb.

Drona's son Ashvatthama discharges Narayanastra to kill the Pandavas. The invincible Narayanastra fails to kill the Pandavas. Ashvatthama gets depressed, but remembers Drona's warning that Narayanastra should not be used recklessly. Ashvatthama gets angry. He decides to end Pandavas' progeny and hurls Brahmastra into the womb of Uttara, wife of Abhimanyu. Sri Krishna, enters immediately into the womb of Uttara and protects the child. This child is Parikshit, the descendent of the

Pandavas. Once Parikshit gets cursed to die by a snake bite. Parikshit decides to sit in prayopavesha on the bank of the river Ganga for seven days before his predicted day of death. Shuka Maharshi arrives there. Parikshit bows down to him and after relating about his predicament asks "What an individual should aspire for at the hour of death?" The answer provided by Sri Shuka to this question is Bhagavata.

Topics in Bhagavata

Creation of the world, the avatars of Vishnu, Vidura's pilgrimage to the holy places, many elevating stories, spiritual discourses, Daksha's sacrifice, the Dhruva legend, Prithu's story, Manu's contributions, the courses of planets, description of the hells below the earth, Ajamila's and Prachetasa's stories, Victory of Indra, origin of Maruts, Description of Manvantaras, Samudra-mathana, Solar and Lunar Dynasties, Panchala, Magadha, Kuru, Anu, Druhyus, Turvasu, and other reigns upto Yadu and the birth of Krishna are found in the Bhagavata upto its 9th skandha. 10th describes the life and exploits of Sri Krishna. 11 th skandha describes the divinity of Sri Krishna and recounts his end struck by a metal-tipped arrow due to a curse. Krishna returns to his highest celestial abode. Yadavas kill each other in a mad fight. The book ends with some future predictions, description of the evils of Kali Yuga, Pralaya and the story of Markandeya.

Vishishtadvaita and Bhagavata

Teachings of the Bhagavata existed even before Sri Ramanuja. Alwar's Tamil poems centre around the stories in Bhagavata. Like Adi Shankara, Ramanuja does not

quote from the Bhagavatha in his works. He cites only from commonly accepted sources of his times. Both Ramanuja and Shankara quote from Vishnu Purana which contains in essence the teachings of the Bhagavata. Bhagavata was not unknown to Ramanuja. Ramanuja's teachings are based on the writings of the Alvars who bequeathed a very rich cultural heritage of the Sangam Age that existed in South India upto the 3rd century CE. which caused a revolution in the field of art, literature and philosophy. Around 6th century CE Tamil devotional literature was at its peak. Its sway was vibrant in society till the 10th century when the *agamas* had popularized image worship all over. Nathamuni compiled and collected together all the ancient works of Alvars in 9th century CE. He labelled them collectively as '*divyaprabhandam*' and made their recitation a part of temple worship.

Alvar means one who is 'immersed' in the experience of God. There are twelve Alvars drawn from all strata of society. They lived during the 5th and the 9th centuries of the CE. They popularised simple devotion and worship to God. Their impassionate poetry poured out their love for the Divinity. They are philosophically quite profound. They attracted the hearts of one and all in the society, cutting across all barriers of class and creed. They broadened the base of bhakti, spreading the aroma and divine love all over India. The contents of the Bhagavata are found picturesquely depicted in the Tamil poems by the Alvars. Both the Bhagavata and the works of Alvars represent the same cultural heritage that was common among the generality of people in India at that time. Bhagavata contains a direct reference to the Alvars.¹

Dravida Divya Prabandha was respected as the Tamil Veda at the time of Natha Muni in the 9th century CE. Yamunacharya who was the mentor of Sri Ramanuja was the grandson of Nathamuni. While establishing Vishishtadvaita on a solid philosophical foundation, Ramanuja relied on the teachings of his previous acharyas like Natha Muni and Yamuna.

Swearing by the age-old saying

'*uddharedatmanatmanum*', Ramanuja contends that if the world is viewed as an illusion it undermines individual exertion and personal motivation. Individual duties and responsibilities would be forsaken if the world is declared as a deception. The value of duty, dedication and devotion gets lost. Individuals must work out their destiny with sincerity and earnestness. *Mayavada* understates the value of worldly deftness and individual responsibility. It undermines the integrity of religion and morality. Scriptures declare that every being in the world is an inseparable mode of Brahman. Each entity or a being qualifies the Brahman, the universal substantive reality. Individuality cannot be dispensed by defining Brahman in absolutistic terms. Each being has a responsibility to work out one's own destiny. Each soul is a spiritual monad capable of expanding infinitely in consciousness. Like a

1. कलौ खलु भविष्यन्ति नारायणपरायणाः
क्वचित्क्वचिन्महाराज द्रविडेषु च भूरिशः
ताम्रपर्णो नदी यत्र कृतमालापयस्विनी
कावेरी च महापुण्या प्रतीची च महानदी
ये पिबन्ति जलं तासां मनुजा मनुजेश्वर
प्रायो भक्ता भगवति वासुदेवेऽमलाशयाः

11.5.39-40

lamp spreading its light all over, each individual soul as the seat of consciousness is capable of expanding its knowledge all around. It is totally dependent on Ishwara who provides them the free-will to know and act as per their karma. Dependence on God does not hamper individual free will. Each has the privilege to win the grace of God, which enables one to realize God. God realization prompts one to serve Him lovingly. This is serving the noble cause of Dharma. This is the right tract of '*daivisampat*'². Pure souls when afflicted by worldly desires, due to their contact with matter tend to forget their original nature. As they start indulging in material desires and pleasures, they lose their purity and self-awareness. Again when they realize their original spiritual nature and purity by God's grace on the removal of the veil of ignorance, they get emancipated from material bondage. Even on liberation individuality of the self is not dissolved. What gets removed is the false sense of independence and autonomy as separate from God. Those who underrate or hate God, develop contrary desires and get involved in karma following the track of asuri *sampat*. God or Ishwara allows them to exercise their free will and

2. पुंसां कलिकृतान्दोषान्द्रव्यदेशात्मसम्भवान्
सर्वान्हरति चित्तस्थो भगवान्पुरुषोत्तमः
श्रुतःसङ्कीर्तितोऽध्यातः पूजितश्चादृतोऽपि वा
नृणां धुनोति भगवान्दृत्स्थो जन्मायुताशुभम्
यथा हेम्निस्थितो वह्निर्दुर्वर्णं हन्ति धातुजम्
एवमात्मगतो विष्णुर्योगिनामशुभाशयम्
विद्यातपःप्राणनिरोधमैत्राणार्थाभिषेकव्रतदानजप्यैः
नात्यन्तशुद्धिं लभतेऽन्तरात्मा यथा हृदिस्थे भगवत्यनन्ते -

12.3.43-48

act as they desire. He facilitates everyone to exert themselves to acquire their objectives. Dependence on God does not interfere with the free will of the individual. If His grace is won by voluntary volition, He strengthens such desires in his devotees by which they would achieve God-realization. Those who are opposed to Him and deprived of His grace, go in search of their own desires and actions that tend to keep them away from Him.³

'Three-in-one' Reality

Ramanuja insists that Brahman cannot be so absolute as to have no features or attributes. No perceivable or cognizable entity can either be a total fiction or absolutely formless. The world is changing and temporary no doubt, but it is not absolutely unreal. He interprets illusion as that which makes us overlook the real nature of a thing and to perceive it differently. No illusion is capable of making us perceive the non-existent. Mistaking a shell for the silver is possible only when both the silver and the shell are real. Illusion is just the mistaking of the one for the other. The universe is real. Brahman, the underlying basis of existence imparts substantiality to everything that exists. Upanishads, Gita and the Brahma Sutra uphold that 'creation' of the universe is nothing but the manifestation of the same Brahman from its subtle causal state into its gross state of expansion. It is a minute or a fractional expansion of the limitless Brahman.

3. त्रैवर्गिकाह्वक्षणिका आत्मानं घातयन्ति ते
एत आत्महनोऽशान्ता अज्ञाने ज्ञानमानिनः
सीदन्त्यकृतकृत्या वै कालध्वस्तमनोरथाः
तमोविशन्त्यनिच्छन्तो वासुदेवपराङ्मुखाः

11.5.17-18

'Nigama-kalpa-taror galitam phalam'

The Bhagavata Purana is a rich mine of spiritual knowledge. The revelations of the *shruti* are elucidated in simple language for the common people in Bhagavata. It is popular throughout India as a sacred source of spiritual learning. The book is worshipped in all Hindu households. It is a practical spiritual guide for all. It focusses on God-realisation as the sole objective of life. It helps to see God in every aspect of life, as the sole cure for all disorders in life. Bhagavata declares that its teaching dispels petty temptations (12.13.15). It embodies the quintessence of Vedanta. It renders Vedic ideals simpler. Ancient morals are presented here with suitable changes as per the demands of changing times.

With a rare charm of pleasing diction and inspiring style it affirms that material attachments cause the fear of death. Describing the world in its enormous and unthinkable expanse, it shows that reality is not limited to the world of sensory perceptions. There are myriad strata of existence. The imprints of our journey across the *loka*-s remain codified in us. Bhagavata, as the source book of ancient Indian culture and civilization, reveals how breath-control and meditation through yoga leads one towards spiritual enlightenment and liberation. It is hailed as the fruit of the tree of the Veda. निगमकल्पतरुर्गलितं फलं

शुकमुखादमृतद्रवसंयुतम् । पिबतभागवतरंसमालयं मुहुर्हो रसिका भुवि भावुकाः ॥ "It is the fruit of the tree of the Veda mixed with the nectar of the speech of Shuka. It is the temple of spiritual love ! O! Men of Piety! constantly drink !he nectar of Bhagavata while you are in this world."

'Saguna' and 'Nirguna'

Does God have a form? Is not form a limitation? To worship and pray, God needs to be a person whom we can

approach. An inaccessible God who is transcendent and unreachable is uninspiring. Bhagavata says that God is *nirguna* and *nirakara*. But it describes God as *saguna* also.

तस्मै नमःपरेशाय ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये
अरूपायोरूपाय नम आश्चर्यकर्मणे 8.3.9

arupaya and *uru-rupaya* (having many forms) are not contradictory. Shvetashvatara Upanishad (3.19) declares '*apanipado javano grihita pashyatyachakshuh sa shrunotyakarnah*' - '*pashyatyachakshuh*' and '*shrunotyakarnah*' mean that the Brahman has spiritual form but he has no material form. Brahman is *nirguna* because his makings are not matter-made. He is *saguna* because he has spiritual characteristics. Ishavasya Upanishad says:

saparyagachchukramakayamavranam
asnaviramshuddhamapapa-viddham

akayam and *asnaviram* (veinless) indicate that the Brahman is form-less. Form or body as a degrading provisional artefact made up karma is denied. But an eternal form without any material conceptions superimposed on God is no limitation. Spiritual form is different from material form. Bhagavata asks us to realize that God has an inspiring form and it does not delimit Him:

(रूपं भगवतो यत्तन्मनः कान्तं शुचापहम्- 1.6.19

'Krishnastu bhagavan svayam'

श्यामं हिरण्यपरिधिं वनमाल्यबर्हं
धातुप्रवालनटवेषमनव्रतांसे

विन्यस्तहस्तमितरेण धुनानमब्जं

कर्णोत्पलालककपोलमुखाब्जहासम् 10.23.22

Change is inevitable as time flows. Ancient thoughts in India have all along been suitably adopted and absorbed into the main stream of society as time flows. Progressive reformations emerge as newer epochs arise. Old ideas get renewed instead of being rejected. What the Vedic seers envisioned and taught continues through the sages, exponents of systems like the Sankhya and the Mimamsa, Valmiki, Vyasa, Shuka, Shankara, Ramanuja, Madhva, Chaitanya and other supporters of the vaidika sampradaya. The Bhagavata has preserved the wisdom of Vedic thought to pass it on to successive generations. Its practical teachings are appropriate to the changing times. It points out in the 21 st Chapter of the 11th skandha to accept the spirit of the shastras and not their words. To reject aggressive and obsolete ideas is no sin. Thought-flow should be kept flowing smoothly along with the passage of time. It should not be allowed to stagnate. There is nothing wrong in adopting current ways that are relevant, easy and informal giving up the complex ways of bygone days towards spiritual enlightenment and God-realization. Just as the blazing disc of the sun appears like a ball of fire, the Brahman of the Veda appears as Sri Krishna in the Bhagavata. Krishna is Bhagavan. Bhagavata actually expounds 24 incarnations of Visnu - Varaha, Narada, Nara, Narayana, Kapila, Dattatreya, Yajna, the holder of Indra-title during the first manvantara, Rishabha, Prithu, Matsya, Kurma, Dhanvantari, a beautiful woman, Narasimha, Vamana, Parashurama, Vedavyasa, Sri Rama, Baladeva, Sri

Krishna, Buddha and Kalki. (Only twenty-two incarnations are found.) Bhagavata declares - कृष्णस्तु भगवान्स्वयम् - 1.3.28. Other incarnations are partial ones. Brahman, the unreachable and the ineffable pure consciousness of the Vedanta is the loving and the loveable Sri Krishna in the Bhagavata. Unlike the transcendental Brahman of the Vedanta, Krishna is responsive and reachable, who loves all that love Him. This is what the Pancharatra and the Alvars proclaim in common.

Bhakti, the sublimating love of 'satchidananda'-

The divine substance and the spiritual form of Sri Krishna consist of pure consciousness. Sri Krishna is the ***satchidanandatattva***. Consciousness as the existential essence is '*sat*', '*chit*' is knowledge or spiritual awareness and *ananda* is divine bliss. Krishna's '*shuddha sattva*' form is ennobling, elevating, enchanting and captivating at once. His accessible and pleasing form nourishes the souls and eliminates their miseries. To dip into the joyful ecstasy of the love of Krishna is a rare experience. Sri Krishna is loved as the only bride-groom in the world of spirituality. Rest is all His beloved ensemble. A taste of this '*satchidananda*' is the spiritual bliss of ***bhakti***. It is enlightened love. It makes one's heart to crave for its beloved eternally. ***Bhakti*** is a longing to get a glimpse of the vision of the divine Sri Krishna, the spiritual light to bask in its warmth. Bhakti sublimates human thoughts and sentiments. Like a piece of iron in fire turning into fire, souls that dwell in the fire of satchidananda turn into bhagavata-s, filled with the bliss of Bhagavan. One who adores Bhagavan is a Bhagavata for ever. Bhakti is meant

for all classes and clans. Call it piety, devotion, spiritual abandon or resignation, it unites one and all in an unalloyed experience of divine love.

Matter is spiritual

Bhagavata is highly philosophical. At the same time, it is deeply poetical. It is known for its highly accomplished literary value. It proclaims that the aim of life is sublimation of the mind and devotion to the Supreme. No doubt it says that the material world is deceptive, but it never denigrates the value of God's creation and His exploits.⁴ A number of stotras in praise of various deities and legendary idols is found in the Bhagavata. It contains

4. दैवेन दुर्वितर्क्येण परेणानिमिषेण च
जातक्षोभाद्भगवतो महानासीदुणत्रयात्
रजःप्रधानान्महतस्त्रिलिङ्गे दैवचोदितात्
जातः ससर्ज भूतादिविद्यदादीनि पञ्चशः
तानि चैकैकशः स्रष्टुमसमर्थानि भौतिकम्
संहत्य दैवयोगेन हैममण्डमवासृजन्
सोऽशयिष्ठाब्धिसलिले आण्डकोशो निरात्मकः
साग्रं वै वर्षसाहस्रमन्ववात्सीत्तमीश्वरः
तस्य नाभेरभूत्पद्मं सहस्रार्कोरूदीधिति
सर्वजीवनिकायौको यत्र स्वयमभूत्स्वराट्
सोऽनुविष्टो भगवता यः शेते सलिलाशये
लोकसंस्थां यथा पूर्वं निर्ममे संस्थया स्वया
यद्विज्ञानो यदाधारो यत्परस्त्वं यदात्मकः
एकः सृजसि भूतानि भूतैरेवात्ममायया
आत्मन्भावयसे तानि न पराभावयन्स्वयम्
आत्मशक्तिमवष्टभ्य ऊर्णनाभिरिवाक्लमः

3.2.12-17

2.5.4-5

many historical anecdotes, mythological tracts and valuable illustrations of spiritual value. Amidst the apparent play of nature there is a sustaining spiritual force that relates all discrete phenomena designated variously by means of several names.

The world of matter constituted by the three gunas belongs to the Brahman.⁵ Purusha, the central Reality manifests into the world at creation. ब्रह्मणो गुणवैषम्याद्विसर्गः पौरुषः स्मृतः-2.1.3)⁶ Creation does not affect the Brahman in a similar way as the combination of the elements like fire, water, and earth does not affect their original causes. Material phenomena reflect the Spirit within them. To see the eternal spirit behind the fluctuating matter is the pursuit of Truth. To pursue Truth is to lead a spiritual life. Leading a noble life of morality without the taint of selfishness is the best path towards spiritual perfection.

5. एकस्त्वमेव भगवन्निदमात्मशक्त्या
मायाख्ययोरुगुणया महदाद्यशेषम्
सृष्ट्वानुविश्य पुरुषस्तदसद्गुणेषु
नानेव दारुषु विभावसुवद्विभासि 4.9.7
6. यथा गोपायति विभुर्यथासंयच्छते पुनः
यथेदं सृजते विश्वं दुर्विभाव्यमधाश्वरैः
यां यां शक्ति मुपाश्रित्य पुरुशक्तिः परः पुमान्
आत्मानं क्रीडयन्क्रीडन्करोति विकरोति च
नूनं भगवतो ब्रह्मन्हरेरद्भुतकर्मणः
दुर्विभाव्यमिवाभातिकविभिश्चापि चेष्टितम् 2.4.7-8
- भूतानां स्थितिरूपत्तिरहं वै प्रतिसङ्क्रमः
गत्युक्त्युत्सर्गोपादानमानन्दस्पर्शलक्षणम्

Contd. on next page...

Bhagavata provides an excellent blueprint for a joyful spiritual life. It works out a progressive scheme of spiritual development in and through the material world. It lays alternative paths to achieve perfection. It trains the soul to desist wickedness and get engaged in good work. It implores us to look upon all living beings as we would look upon our own selves.⁷

Bhagavata beseeches that human life is a rare opportunity दुर्लभं मानुषं जन्म तदप्यधुवमर्थदम् (7.6.1)- It must be used

...Contd. on previous page

आस्वादश्रुत्यवघ्राणमहं सर्वेन्द्रियेन्द्रियम्
पृथिवी वायुराकाश आपो ज्योतिरहं महान्
विकारः पुरुषोऽव्यक्तं रजः सत्त्वं तमः परम्
अहमेतत्प्रसङ्ख्यानं ज्ञानं तत्त्वविनिश्चयः
मयेश्वरेण जापेन गुणेन गुणिना विना
सर्वात्मनापि सर्वेण न भावो विद्यते क्वचित् 11.16.35-38

परो मदन्यो जगतस्तस्थुषश्च ओतं प्रोतं पटवद्यत्र विश्वम्
यदंशतोऽस्य स्थितिजन्मनाशा नस्योतवद्यस्य वशे च लोकः
यो नामभिर्वाचि जनं निजायां बध्नाति तन्त्र्यामिव दामभिर्गाः
यस्मै बलिं त इमे नामकर्म निबन्धबद्धाश्चकिता वहन्ति
अहं महेन्द्रो निरृतिः प्रचेताः सोमोऽग्निरीशः पवनो विरिञ्चिः
आदित्यविश्वे वसवोऽथ साध्या मरूद्गणा रूद्रगणाः ससिध्दाः
अन्ये च ये विश्वसृजोऽमरेशा भृगवादयोऽस्पृष्टरजस्तमस्काः
यस्येहितं न विदुः स्पृष्टमायाः सत्त्वप्रधाना अपि किं ततोऽन्ये
यं वै न गोभिर्मनसासुभिर्वा हृदा गिरा वासुभृतो विचक्षते
आत्मानमन्तर्हृदि सन्तमात्मनां चक्षुर्यथैवाकृतयस्ततः परम्
तस्यात्मतन्त्रस्य हरेर्धाशितुः परस्य मायाधिपतेर्महात्मनः
प्रायेण दूता इह वै मनोहराधरन्ति तदूपगुणस्वभावाः
भूतानि विष्णोः सुरपूजितानि दुर्दर्शलङ्गानि महाभुतानि 6-3-12-18

properly to achieve spiritual fulfilment. It warns that the joys of the material world are trivial. It illustrates this point by narrating the episodes of noble souls like Narada who habitually dwell in the blissful spiritual world. Objective in life is not mere personal enjoyment. Momentary sensual pleasures are misleading. Selfish motives entail rewards and punishments as per the law of *karma*. Love for the eternal and the abiding removes the flair for the fleeting. Bhagavata advises us not to seek anything from God except eternal love towards Him. It prays:

"Oh! God! You are my soul. Let me be devoted to you for ever and serve you eternally. Be my friend, be the consort of my soul. Let us lovingly remain together forever." This is the prayer of Prahlada. He does not seek either the Buddhist nirvana or the apavarga of the Vedanta. He just seeks love of God and pleads to serve Him. Spirituality consists of universal love and the will to serve universal Reality. Spiritual enlightenment consists in serving God and His creation. God is *satchidanandaghana*. He is above the constraints of space and time. His infinite goodness and kindness are unique and matchless. He

7. क्रियायोगेन शस्तेन नातिहिंसेण नित्यशः
मद्दिष्यदर्शनस्पर्श पूजास्तुत्यभिवन्दनैः
भूतेषु मद्भावनया सत्त्वेनासङ्गमेन च
महतां बहुमानेन दीनानामनुकम्पया
मैत्र्या चैवात्मतुल्येषु यमेन नियमेन च
आध्यात्मिकानुश्रवणान्नामसङ्कीर्तनाच्च मे
आर्जवेनार्यसङ्गेन निरहङ्क्रियया तथा
मध्दर्मणो गुणैरेतैः परिसंशुद्ध आशयः
पुरुषस्याञ्जसाभ्येति श्रुतमात्रगुणं हि माम्

3.29.16-19

unites matter and spirit to function exert in harmony. He causes the multitudinous moments to make up one Eternity. As matter supports spirit and the spirit sustains matter, the world moves on, life on earth being a spiritual sojourn. The ultimate end of spiritual journey culminates on reaching Bhagavan, the creator and the sustainer of the universe. The concept of God in the Bhagavata is all inclusive and universal source of Existence. He is omnipotent and omniscient. He is holy, just, good and merciful. He is the lover and supporter of the good and the just. God's greatness, excellences like strength, power, justice, mercy and goodness are all meant for the well-being of His creation. His kindness, concern and sympathy for His creation are beyond our comprehension. He is the benevolent upholder of Dharma, the eternal Truth. Like harmony in music, Dharma is the essence of existence.

Satyam param dhimahi

14th Chapter of the 11 th skandha of the Bhagavata says that even absolute truth is liable to be polluted in course of time. Repeated exchange of views destabilizes conventional truths. Bhagavata insists to focus on the one and the only primordial eternal Reality. It is the one that becomes many, says the Bhagavan:

"Receive this knowledge of mine O Brahma' Let me divulge the secrets about my reality in all details, about my allied states and phases which is all very difficult to access. Being a created being it is not easy for you to comprehend what I tell you. I bestow on you the power to grasp so that you understand my essence, ideas, forms, properties and actions. I was there at the beginning, before the creation of this world, both in its transient and

eternal phases. After creation, I continue to dwell in them, in its different shapes and states of existence. When they get withdrawn into me, I continue to remain as I was, as ever. What appears without substance cannot exist in the Self. Substance-less things are illusory like light and darkness in the material world."⁸

Sri Krishna is the God who was there at the dawn of the world. He is no less than the Brahman in the Veda. He is everything. He is the creator. He is the Truth. He is basis of the underlying unity in existence. The uniqueness of Brahman gets instituted in Sri Krishna. The individual souls and the inert matter along with Krishna, the controlling Paramatman together is the whole of Reality. The world of beings is a derivative, an extension of Sri Krishna, call it *mithya* or *leela*. The *leela* of the world and the conscious beings begins at some point of time. It ends at some other point. These are the *srishti* and *pralaya*. The Vedanta-Sutra *Janmadyasyayatah*. (1.1.2) declares that it is Brahman that creates, sustains and destroys the universe of matter and the conscious beings. Brahman is the creator God. '*Karanam tudhyeyah*' is the proclamation of the Upanishad. *Satkaryavada* requires Brahman to possess all the essential ingredients and attributes to be the creator. The world of personal beings and impersonal forces requires a creator, who has that capacity with a powerful personality. To deny personality to the creator is actually to delimit and deny Him. Anthropomorphism is not merely a functional expedient.

8. ऋतेऽर्थयत्प्रतात्वेत न प्रतात्वेत चात्मनिस्
तद्विद्यादात्मनो मायां यथाभासो यथा तमः-

God is described in personal terms in the Bhagavata.⁹

Sri Krishna is Srīman Narayana. (यत्रावतीर्णो भगवान्परमात्मा नराकृतिः 9.23.20).

Srīman Narayana is the creator Lord, the Brahman of the Vedānta.

तेन नारायणो नाम यदापः पुरुषोद्भवाः
द्रव्यं कर्म च कालश्च स्वभावो जीव एव च
यदनुग्रहतः सन्ति न सन्तियदुपेक्षया
एको नानात्व मन्विच्छन्योगतल्पात्समुत्थितः 2.1.12-13

God is spiritual. Matter and material forms are limiting adjuncts. The Spirit that sustains the World is Brahman. The concept of *advaita* of the Spirit that sustains the universe should be practical, inclusive, affirmative and positive rather than being absolutistic and world-denying.¹⁰

Brahman, the basis of entire existence is One. This uniqueness of Brahman is owing to its controlling power which governs the destiny of the individual souls and inert matter which, together constitute one Reality. The world of beings is a sort of a derivative, an extension or the body of the controlling Reality. Just as the body is dependent on the soul, the world is dependent on Brahman, Lord Srīman Narayana, appearing as Sri Krishna. Just as there is unity between the body and the soul, even though their mutual distinction is obvious,

9. अहमेवासमेवाग्रे नान्यद्यत्सदसत्परम्
पश्चादहं यदेतच्च योऽवशिष्येतसोऽस्म्यहम्

Brahman and the world are united inseparably. The very first shloka of Bhagavata upholds this supremacy of the Lord and the dependence of the entire universe on him.

जन्माद्यस्य यतोऽन्वयादितरतश्चार्थेष्वभिज्ञः स्वराद्
तेने ब्रह्म हृदा य आदिकवये मुह्यन्ति यत्सूरयः
तेजोवारिमृदां यथाविनिमयो यत्र त्रिसर्गोऽमृषा
धाम्ना स्वेन सदा निरस्तकुहकं सत्यं परं धीमहि

Srīman Narayana, the Overlord

Bhāgavata upholds Srīman Narayana as the Supreme. It declares

‘नारायणो विश्वसृगात्मयोनिः It proclaims Srīman Narayana as the Brahman. नारायणाभिधानस्यब्रह्मणःपरमात्मनः 10-9-45;
एषवैभगवान्साक्षादाद्योनारायणःपुमान्;
‘नारायणेभगवतितदिदंविश्वमाहितम् –
तस्मिन्भवन्तावखिलात्महेतौनारायणेकारणमर्त्यमूर्तौ 10-46-33;
एकएवपुरावेदःप्रणवःसर्ववाङ्मयः ।
देवोनारायणोनान्यएकोऽग्निर्वर्णएवच 9-14-48;

10. भावाद्वैतंक्रियाद्वैतंद्रव्याद्वैतंतथात्मनः
वर्तयन्स्वानुभूत्येहत्रान्स्वप्नान्धुनुतेमुनिः
कार्यकारणवस्त्वैक्यदर्शनं पटतन्नुवत्
अवस्तुत्वाद्विकल्पस्यभावाद्वैतंतदुच्यते
यद्ब्रह्मणिपरेसाक्षात्सर्वकर्मसमर्पणम्
मनोवाक्नुभिः पार्थक्रियाद्वैतंतदुच्यते
आत्मजायासुतादीनामन्येषांसर्वदेहिनाम्
यत्स्वार्थकामयोरैक्यंद्रव्याद्वैतंतदुच्यते

नारायणपरावेदादेवानारायणाङ्गजाः
 नारायणपरालोकानारायणपरामखाः
 नारायणपरोयोगोनारायणपरंतपः
 नारायणपरंज्ञाननारायणपरागतिः 2.5.15
 वासुदेवपरावेदावासुदेवपरामखाः
 वासुदेवपरायोगवासुदेवपराःक्रियाः
 वासुदेवपरंज्ञानवासुदेवपरंतपः
 वासुदेवपरोधर्मोवासुदेवपरागतिः 10.2.28
 हरिरिवैकउर्वीशयन्मयंवैचराचरम् 7.14.34
 वासुदेवात्परोब्रह्मन्नचान्योऽर्थोऽस्तितत्त्वतः 2.5.14

Bhagavata dismisses the atheistic thoughts of the bygone Buddhists, Jains Charvakas and the Sankhyas. It upholds the power of God that creates the world. God is *nirguna* in the sense it is holy and works against all that is unholy. God works through his incarnations that manifest His power and glory. All great souls are his incarnations.

अवताराहसङ्ख्येया हरेःसत्त्वनिधेर्द्विजाः
 यथाविदासिनः कुल्याः सरसः स्युः सहस्रशः 1.3.26

"O Brahmanas! God, principle of goodness has innumerable incarnations like thousands of water-streams coming an inexhaustible fountain of water."
 He is the immanent overlord who creates the universe."

एष वै भगवान्साक्षात्प्रधानपुरुषेश्वरः 7-15-7
 आत्मानं व्यकरोदात्मा विश्वस्यास्य सिसृक्षया 3-5-28

सृष्ट्वाग्रे महदादीनि सविकाराण्यनुक्रमात्
 तेभ्यो विराज मुदधृत्य तमनुप्राविशद्विभुः

यमाहुराद्यं पुरुषं सहस्राङ्घ्र्यरूपाहुकम्
 यत्र विश्वइमेलोकाः सविकाशंत आसते 3-7-21)

Sriman Narayana in his unfathomable transcendental capacity causes of the creation, sustenance and dissolution of the Universe. He indeed the Brahman, the instrumental and the material cause of the universe. (ऋडस्यमोघसङ्कल्प ऊर्णनाभिर्यथोर्णुते 2.9.27). He is the self-luminous governor of the universe who is independent, omniscient and omnipotent. He lights up the mind of all including Brahmaa the creator by means of Vedic revelation which is the source of wisdom even for the greatest of sages.

Maya, an instrument of Bhagavan

What is created by Bhagavan cannot be a fiction. Brahman is the basis of the underlying unity in existence. This is the uniqueness of the oneness of Brahman. Chit, the individual souls, achit, the inert matter and Ishvara, the controlling Paramatman together constitute one reality. The existance of cit and acit are only derivative, existing as the extension or the body of Ishwara. Just as the body is dependent on the soul, cit and acit are dependent on Ishwara. There is unity between the body

11. भगवानेक आसेदमग्र आत्मात्मनां विभुः
 आत्मेच्छानुगतावात्मानानाम्त्युपलक्षणः
 सवाएषतदाद्रष्टानापश्यद्दृश्यमेकराट्
 मेनेऽसन्तमिवात्मानंसुप्तशक्तिरसुप्तदृक् 2.5.23-24
- पुरुषस्तदुपादानमात्मानंलीलयासृजत्
 विश्वंवैब्रह्मतन्मात्रंसंस्थितंविष्णुमायया
 ईश्वरेणपरिच्छिन्नंकालेनाव्यक्तमूर्तिना 3.1.12

and the soul even though their mutual distinction is detectable. Worldly variations cannot be dismissed as illusion. Created world functions within the limits of space and time, the limiting conditions below the transcendental sphere of Ishwara who remains unconditioned and absolute. *Maya* is subject to His Omnipotence.¹² *Maya* is the intervening instrument between the limited world the unconditioned absolute Supreme Reality. It is not false. It is the obscuring power that conceals reality. Creation is not illusion. Creation is subject to maya. Physical body, water, air and earth are not ethereal nothings. Everything in nature is created by God. Outward appearance may not reveal the inner truth. Material phase of appearance may be transient and deceptive. Nature is essentially spiritual within. It is sublime. By assuaging the principle of maya one gets united with God. Pulling off the covering curtain of *maya* is salvation. *Maya* is not illusion. Maya never nullifies the jagat and the jiva. Seven *anupapattis* (objections) are stated by Ramanuja in *shribhashya* to confirm that neither scriptures nor secular reasoning would support the conception of *maya* as an illusion. *Maya* rests with God. It is his power. Its deceptive power can be overcome by devotion to God.

अपश्यत्पुरुषं पूर्णं मायां च तदपाश्रयम्
यया सम्मोहितो जीव आत्मानं त्रिगुणात्मकम् ।
परोऽपि मनुतेऽनर्थं तत्कृतं चाभिपद्यते
अनर्थोपशमं साक्षाद्भक्तियोगमधोक्षजे 10.7.6

12. सा वा एतस्य सन्द्रष्टुः शक्तिः सदसदात्मिका
माया नाम महाभाग ययेदं निर्ममे विभुः
कालवृत्त्यातुमायायांगुणमय्यामधोक्षजः -2.5.25-26

Maya pertains the world of jiva and jagat. Ishvaratatva remains intact in spite of *maya*. *Vishishtadvaita* is the integrated *advaita* based on *sharirashariribhova*. Changes in the body do not affect the soul. Souls and matter are distinguishable from, but dependent on Brahman who is the Lord, Ishvara. There are actually three entities but they remain inseparable as a single 'three-in-one' Reality, of which the universe is a tiny part. This is *vishishtadvaita*. Reality is a single organic whole where Brahman is the central substance having the souls and matter as its attributes or modes. The souls and the matter are organically integrated with Brahman to form a single (advaita) Reality. Matter and souls are related to to Ishvara as His attributes. The relationship of *aprithakasiddhi* (distinct but not separate) holds the three constituents together. The relation amidst the jiva and Jagat and the Ishwara are variously labelled viewing the world and the conscious beings as inseparable modes of Brahman.¹³

Prapatti - Surrender to the Will of God

Winning the grace of God by devotion paves the way towards liberation.¹⁴ Duty is the means to enhance one's

13. sharira-sharirisambandha, (body-soul relation)
prakara-prakarisambandha (attribute-substance relation)
shesha-sheshisambandha (owned-owner relation);
amsha-amshisambandha (part-whole relation);
adharadheya-sambandha (supporter-supported relation);
niyamy-niyantasambandha (controlled-controller relation);
rashksya-rakshakasambandha (protected-protector relation).

14. स वै पुंसां परोधर्मो यतो भक्तिरधोक्षजे
अहैतुक्यप्रतिहता ययात्मा सुप्रसादति 1.2.6

devotion to God. Duties should never be given up. Even in the state of liberation, the individuality of the self is not negated. False sense of independence from God which is an illusion is to be annulled. God's grace is essential for liberation. Knowledge alone, without devotion, is insufficient to free the soul from material bondage. It is the grace of God that moots one into the practice of bhakti, which is culmination of jnana.

(मुक्तिर्हित्वान्यथारूपं स्वरूपेण व्यवस्थितिः 2.1.6)- Heartless knowledge without commitment and loving devotion is lame. Mere emotion that is unenlightened by knowledge is no bhakti. Either is inadequate to free the soul. Ripened knowledge is devotion that fixes the mind on the Lord in a mood of intense love and utter surrender to the will of God. ('यत्प्रसादादिदं विश्वं प्रसीदति यदात्मकम्'-3.14 47) This is prapatti. Pure devotion makes one surrender to the will

of God. This is prapatti. In the development of devotion and surrender, considerations of caste and class are irrelevant. Testimony of the scripture is basis of the knowledge the existence of God and the ways to attain Him. Scriptures are of divine origin whose authority is absolute. The Supreme Godhead is revealed in the Veda. He is the only Reality to be realized. This is the final fulfilment of life and existence. (स याति परमां गतिम्-6.17.41; तस्मै नमस्ते जगदीश्वराय वै नारायणायाखिललोकसाक्षिणे-8.22.17; ततो वैकुण्ठमगमद्भास्वरं तमसः परम् । यत्र नारायणः साक्षान्यासिनां परमो गतिः ॥ 10.88.26). Thus the Bhagavata, Pancharatra and the works of Alvars which represent the common cultural heritage of India during the last part of the first millennium of the Common Era propagate the essentials of *vishishtadvaita* as a sustainable practical alternative to the absolutistic insights.

Students of Sandipani Gurukula reciting few passages from Srimad Bhagavata during the inaugural function.

Impact of Bhagavata on Hindi Literature

श्रीमद्भागवत का हिन्दी साहित्य पर प्रभाव

—Dr. Radheshyam Shukla

हमारे व्याख्यान का विषय है
'भागवत का हिन्दी साहित्य पर
प्रभाव'। अतः मैं अपना
व्याख्यान, विषय के अनुरूप ही
हिन्दी साहित्य का विवेचन
हिन्दी भाषा में ही प्रस्तुत कर
रहा हूँ।

गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुः गुरुर्देवो महेश्वरः ।
 गुरुः साक्षात् परब्रह्म तस्मै श्री गुरुवे नमः ॥
 अखण्ड मण्डलाकारं व्याप्तं येन चराचरम् ।
 तत्पदं दर्शितं येन तस्मै श्री गुरुवे नमः ।
 अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जन शलाकया ।
 चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्री गुरुवे नमः ॥

हमारे व्याख्यान का विषय है 'भागवत का हिन्दी साहित्य पर प्रभाव' । अतः मैं अपना व्याख्यान, विषय के अनुरूप ही हिन्दी साहित्य का विवेचन हिन्दी भाषा में ही प्रस्तुत कर रहा हूँ । यहाँ पर श्रीमद्भागवत पर आयोजित चर्चा सत्र में देश के स्वानाम धन्य भागवतवेत्ता विराजमान हैं और श्रीमद्भागवत में निहित गूढ़ रहस्यों का उद्घाटन करेंगे ही । तथापि अपने वक्तव्य की पूर्वपीठिका स्वरूप संक्षेप में श्रीमद्भागवत के विषय में किञ्चित् प्रस्तावना प्रस्तुत करना विषय सापेक्ष होगा ।

भगवान् शब्द की व्युत्पत्ति में 'भग' शब्द का अर्थ—समग्र ऐश्वर्य, समग्र धर्म, समग्र यश, समग्र श्री, समग्र वैराग्य तथा समग्र मोक्ष का बोधक/धारक है । इसका दूसरा अर्थ भी है जिसका अभिप्राय भाग देना या बाँटना है अथवा वितरण करना है। भग शब्द के इन दोनों अर्थों से भगवान् शब्द का अभिप्राय यह ध्वनित होता है कि समग्र ऐश्वर्यादि गुणों को सम्पन्न परमशक्ति ही अपने उन गुणों वितरित करने में समर्थ है वही भगवान् है । समग्र ऐश्वर्यादि गुणों से सम्पन्न परमशक्ति ही अपने उन गुणों वितरित करने में समर्थ है वही भगवान् है । समग्र ऐश्वर्यादि गुणों से सम्पन्न सर्वव्यापक एवं सर्वशक्तिमान् देव विष्णु हैं । वह अनेक रूपों में जाना जाता हुआ भी एक है । श्रीमद्भागवत का कथन है—

ब्रह्मेति परमात्मेति भगवान्निति शब्दते ॥

—भाग० १.२.१

श्रीमद्भागवत की उत्पत्ति के विषय में उल्लेख है कि सर्वप्रथम श्री नारायण ने कल्प के आदि में चतुः श्लोकी भागवत का कथन श्री ब्रह्माजी को किया इसी कारण इस पुराण को भागवत पुराण संज्ञा प्राप्त हुई—**भगवता प्रोक्तमिति भागवतम्** अर्थात् जिसका भगवान् द्वारा कथन किया गया हो वह भागवत है, इस चतुः श्लोकी भागवत के मूल में जिन चार तत्त्वों का भगवान् द्वारा आख्यान ब्रह्मा जी को किया गया वे हैं—(१) ब्रह्मतत्त्व, (२) माया तत्त्व, (३) जगतत्त्व तथा (४) आत्मतत्त्व । श्रीमद्भागवत के ये चार श्लोक भागवत ज्ञान के बीज रूप में भगवान् द्वारा प्रस्तुत किये गये इसका उल्लेख भागवत पुराण के द्वितीय स्कन्ध नवम अध्याय के ३२ से ३५ श्लोकों में किया गया है ।

अहमेवासमेवाग्रे नान्यद् यत् सदसत् परम् ।
 पश्चादहं यदेतच्च योऽवशिष्येत सोऽस्म्यहम् ॥
 ऋतेऽर्थं यत् प्रतीयेत न प्रतीयेत चात्मनि ।
 तद्विद्यादात्मनो मायां यथाऽभासो यथा तमः ॥
 यथा महान्ति भूतानि भूतेषूच्चावचेष्णु ।
 प्रविष्टान्यप्रविष्टानि तथा तेषु न तेष्वाहम् ॥
 एतावदेव जिज्ञास्यं तत्त्वजिज्ञासुनाऽऽत्मनः ।
 अन्वय व्यतिरेकाभ्यां यत्स्यात् सर्वत्र सर्वदा ॥

—भागवत०, २.१.३२-३५

भगवान् नारायण के श्रीमुख से निःसृत उक्त चतुःश्लोकी भागवत ब्रह्माजी ने अपने परम सेवक पुत्र श्री नारद जी को दश

लक्षणों—सर्ग, विसर्ग, स्थान, पोषण, ऊति, मन्वन्तर, ईश की अनुकथा, निरोध, मुक्ति, आश्रय, से युक्त कथा का श्रवण कराया ।

अत्र सर्गो विसर्गश्च स्थानं पोषणमूतयः ।

मन्वन्तरेशानुकथा निरोधो मुक्तिराश्रयः ॥

—(भाग० २.१०.१)

उक्त चतुःश्लोकी भागवत कथा, को अनेकानेक आख्यानों, उपाख्यानों, संवाद, उपदेश आदि के द्वारा स्पष्ट करते हुये व्यास जी ने व्याख्या स्वरूप अट्टारह हजार श्लोकों में विस्तार करके वर्तमान श्रीमद्भागवत पुराण को अपने निवृत्ति प्रधान पुत्र श्री शुकदेव जी को सर्व प्रथम सुनाया । पुनश्च श्री शुकदेव जी ने निवृत्ति की लालसा में गंगातट पर तपस्यारत श्री परीक्षित जी को इस कथा का अमृत पान कराया। अनेकों ऋषियों— मुनियों, राजर्षि—महर्षियों की उपस्थिति में गंगा तट पर श्री शुकदेव जी महाराज द्वारा प्रवाहित की गई श्रीमद्भागवत कथा की मन्दाकिनी का प्रवाह तब से आज तक अक्षुण्ण रूप से निरन्तर जनमानस को अवगाहन कराता आ रहा है । भागवत की इस भक्तिधारा को आरम्भ में भागवतकार ने 'भागवतरस' की संज्ञा से अभिहित किया है जो सर्वथा उसके अनुकूल ही है । इसमें भक्ति रस की उताल तरंगें हिलोरें मार रही हैं जो इसमें अवगाहन करने वाले रसिकों को आप्यायित तथा अभिषिक्त कर रही हैं—

निगम कल्पतरोगलितं फलं

शुकमुखादमृतं द्रव संयुतम् ।

पिबत भागवतं रस मालयं

मुहुर्हो रसिका भुवि भावुकाः ॥

भागवतकार ने सम्भवतः इसीलिये 'भक्त्या भागवतं ग्राह्यम्' कहकर उसके वास्तविक हार्दरस (भक्तिरस) को भक्तजनैकगम्य किया है ।

विषय वस्तु

श्रीमद्भागवत पुराण वस्तुतः श्री नारायण का वाङ्मयविग्रह है । इसका मुख्य प्रतिपाद्य नन्दनन्दन ब्रजवल्लभ श्री कृष्ण चन्द्र का लीला विलास है । जिसके माध्यम से इसका अवगाहन करने वाला भक्तभगवान के लीला शरीर से किये गये अद्भुत पराक्रम, उसका अनुभव, उनके गुण और चरित्र का श्रवण करके आनन्दातिरेक से आप्लावित होकर पागलों की भाँति करुण क्रन्दन करता है, हँसता नाचता है, भगवान में तन्मय होकर भगवान को पुकारने लगता है, इस प्रकार भगवद्भाव की भावना करते-करते उसका हृदय भी तदाकार—अर्थात् भगवत्स्वरूप हो जाता है । फलस्वरूप वह जीव (मनुष्य) जन्म मृत्यु के बन्धन से मुक्त होकर परमात्मा में विलीन हो जाता है । अध्यात्म तथा भक्ति का परम लक्ष्य यही है । इस महाग्रन्थ में भक्ति और अध्यात्म का चर्मोत्कर्ष हुआ है । इसी के व्याज से इसमें प्रसंगतः अनेको आख्यान, उपाख्यान यथा—ध्रुवोपाख्यान, प्रह्लादोपाख्यान, ऋषभ देव का चित्र, भरत चरित तथा अनेकों राजवंशों का इतिहास भी समाविष्ट किया है । इसके अतिरिक्त तद्युगीन अनेकानेक घटनायें, लोककल्याण हेतु अनेकों उपदेश, पदे—पदे श्री नारायण की स्तुतियाँ अधिकांश स्थलों पर गीति की बहुलता इत्यादि का समावेश है । जिनमें — वेणु गीत, गोपी गीत, युगल गीत, भ्रमरगीत आदि प्रमुख हैं । अपने इन्हीं विषय वैशिष्ट्यों के कारण श्रीमद्भागवत महापुराण समग्र पुराणों में सर्वाधिक प्रातिष्ठा प्राप्त करके पूर्व से पश्चिम तथा उत्तर से दक्षिण तक समग्र भारत के साहित्य तथा लोक जीवन में भक्तिरस के प्रवाह से सहस्राब्दियों से जनमानस को सराबोर करता आ रहा है ।

यह अप्रतिम भगवद्वाणी काल की सीमाओं से परे रहकर युगान्तर तक अविच्छिन्न रूप से जनमानस को प्रभावित कर रही है। यही कारण है कि भारतीयों के लोक जीवन से लेकर साहित्य में इस महापुराण का इतना समादर हुआ कि परवर्ती हिन्दी भाषा के साहित्य के अनेक कालजयी कवियों ने श्रीमद्भागवत में वर्णित विषय वस्तु को अपने ग्रन्थों का उपजीव्य बनाया।

श्रीमद्भागवत अत्यन्त अगाध एवं अगम्य है तथापि इसकी संक्षिप्त भूमिका हमने अपनी अल्पमति के अनुसार प्रस्तुत करने का प्रयास किया है। अब मैं अपने मुख्य प्रतिपाद्य विषय भागवत का हिन्दी साहित्य पर प्रभाव पर किञ्चित् प्रकाश डालना चाहूँगा।

हिन्दी भाषा का आविर्भाव

आचार्य रामचन्द्र शुक्ल ने प्राकृत की अन्तिम अपभ्रंश की अवस्था से हिन्दी भाषा का आविर्भाव माना है। (हिन्दी सा० का इति०) आदि काल में भाषा के रूप में 'दूहा' (हिन्दी) का प्रचलन था। प्रसिद्ध संस्कृत विद्वान राजा भोज (संवत् १०५०=११३ई० सन्) के समय तक अपभ्रंश या दूहा के परिष्कृत रूप (हिन्दी का प्राचीन रूप) में काव्य रचना होने लगी थी। इसी कारण इस काल को भी हिन्दी के (११०-१३२० ई०) आदि काल स्वीकार किया गया है। हिन्दी साहित्य के इतिहास को कालक्रम की दृष्टि से निम्न चार भागों में विभक्ति किया गया है।

- (१) आदिकाल (वीरगाथाकाल संवत् १०३०-१३७५ वि० सं०)
- (२) पूर्व मध्यकाल (भक्तिकाल संवत् १३७५-१७००)
- (३) उत्तर मध्यकाल (रीतिकाल संवत् १७००-१९००)
- (४) आधुनिक काल (गद्यकाल संवत् १९००-१९८४)

हिन्दी साहित्य के इस काल क्रम, जिसका निर्धारण आचार्य रामचन्द्र शुक्ल जी द्वारा रचित हिन्दी साहित्य का इतिहास नामक ग्रन्थ में किया गया है, को ही इस आलेख में काल-क्रम का आधार बनाया गया है। अभिप्राय यह है कि इसमें कालक्रम का उल्लेख विक्रम संवत् में किया गया है न कि ख्रीस्त सन् में। इस संक्षिप्त इतिहास को पृष्ठभूमि स्वरूप प्रस्तुत करने का उद्देश्य यह है कि हम अपने आलेख के मूल विषय वस्तु का बोध सहजता से करा सकें।

हिन्दी साहित्य पर श्रीमद्भागवत का प्रभाव

हिन्दी भाषा अपने उद्भव काल से ही श्रीमद्भागवत से सर्वाधिक प्रभावित रही है। हिन्दी साहित्य के आदिकाल में कुछ लोकप्रिय रचनायें हुई, पर उन्हें साहित्य में परिगणित नहीं किया गया। ऐसी रचनाओं का परिगणन हिन्दी साहित्य की परिधि में क्यों नहीं किया गया यह साहित्य मीमांसकों का विषय है किन्तु इस काल में भी कुछ कालजयी रचनायें ऐसी भी हैं जो लोक जीवन में शताब्दियों के बीत जाने के बाद आज भी अत्यन्त लोक प्रिय हैं। इन रचनाओं में मुख्यरूप से भागवत पर आधारित रचना संवत् १२००-१३०० के बीच रचित सुखसागर या शुकसागर और प्रेमसागर आदि रचनायें हैं। जिसमें सुखसागर तो आद्योपान्त श्रीमद्भागवत के प्रभाव में आकण्ठ डूबी हुई है।

विद्यापति

हिन्दी साहित्य के उद्भव काल में ही (स्फुट रचनाओं को छोड़कर) सर्वप्रथम मैथिलि कोकिल विद्यापति की पदावली को साहित्य की कोटि में रखा जा सकता है। जिसमें श्रीमद्भागवत का प्रभाव परिलक्षित होता है। यद्यपि विद्यापति शिवोपासक थे तथापि इनकी

काव्य की नायिका श्री राधा जी तथा नायक श्री कृष्ण ही थे जिसमें श्रीमद्भागवत में वर्णित लीलाओं को उसी रूप में ग्रहण किया। श्रीमद्भागवत की नित्यलीलाओं में वृन्दावन, यमुना, कुंज, सखा, गोपिकायें आदि सभी नित्य लीला के ही अंगभूत हैं। विद्यापति ने अपनी पद्यावली में इन सभी लीलाओं को इसी रूप में ग्रहण किया है।

हिन्दी साहित्य का भक्तिकाल

हिन्दी साहित्य का भक्तिकाल (वि० सं० १३७५-१७००) वस्तुतः भागवत को उपजीव्य करके रचित काव्यों का काल था। इसमें प्रायः सभी कवियों ने श्रीमद्भागवत को अपने काव्यों का उपजीव्य बनाया।

भक्तिकाल के कवियों को भी ज्ञानमार्गी, कर्म मार्गी तथा भक्ति मार्गी—इन तीन श्रेणियों में विभक्त किया गया है। विस्तार भय से हम इसे यही छोड़ते हुये अपने मूल विषय पर विवेचन प्रस्तुत कर रहे हैं। भक्तिकाल के अधिकांश कवियों के लेखन का आधार साक्षात् रूप से श्रीमद्भागवत किंवा उससे सम्बद्ध विषयों से रहा है। अतः हिन्दी साहित्य के कवियों को काल क्रमानुसार प्रस्तुत करते हुए श्रीमद्भागवत के विविध प्रकरणों का उल्लेख उद्धरण पूर्वक प्रस्तुत करना विषय सापेक्ष होगा।

नामदेव

नामदेव महाराष्ट्र के संत कवि थे। यद्यपि इन्होंने निर्गुण उपसना को विशेष महत्व दिया। यह एक प्रकार से निर्गुण उपासक नाथ पंथ के योगी थे तो दूसरी ओर एक भक्तकवि भी थे। निर्गुण संत होते हुए भी इनकी रचनाओं में श्रीमद्भागवतानुसारी भगवत भक्ति का समन्वय उपलब्ध होता है। एक उदाहरण द्रष्टव्य है—

अंबरीष को दियो अभयपद राज बिभीषण अधिक कर्यो ।
नवनिधि ठाकुर दई सुदामहि ध्रुव जो अटल अजहूँ न टस्चो ॥
भगत हेतु मार्यो हरिनाकुस नृसिंह रूप है देह धर्यो ।
नामा कहें भगतिबस केसव अजहूँ बलि के द्वार खर्यो ॥

इसी प्रकार कृष्णभक्ति से युक्त एक और पद—

धनि-धनि मेघा रोमावली धनिधनि कृष्ण ओढे काँवली ।
धनि-धनि तु माता देवकी जिस गृह रमैया कैवलापती ॥
धनि-धनि वन खंड वृन्दावन जहँ खेले श्री नारायणा ।
बेनु बजावै गोधन चारै नामे का स्वामी अनन्द करै ।

उक्त पक्तियाँ हिन्दी के आरम्भिक युग पर श्रीमद्भागवत के प्रभाव का द्योतन करती हैं।

रामानुजाचार्य

रामानुजाचार्य जी (सं० १०७३-१०१६ ई०) ने सगुणोपासना द्वारा राम भक्ति की जो रस धारा प्रवाहित किया उनकी परम्परा के परवर्तों आचार्यों तथा भक्त कवियों ने उस धारा के अविरल प्रवाह को आज तक अक्षुण्ण रखा। अद्यावधि हिन्दी साहित्य तथा लोक जीवन में भी उस धारा में रचनायें होती आ रही हैं। रामानुजाचार्य की परम्परा के परवर्तों सन्त रामानन्द जी के शिष्यों में से एक गोस्वामी तुलसीदास की (१५५४) अमर रचना रामचरितमानस पदे-पदे श्रीमद्भागवत के तत्वों से अनुप्राणित है।

गोस्वामी तुलसीदास

गोस्वामी तुलसीदास पर श्रीमद्भागवत का प्रभाव अभूत पूर्व है। तुलसीदास जी का रामचरित मानस भागवत रस से सरोबोर है। तुलसीदास जी ने वैष्णव भक्तिरस में अवगाहन कर इसमें से प्राप्त

भक्ति रूपी मोती से रामचरितमानस को आप्लावित कर दिया है ।
रामचरितमानस ही नहीं अपितु उनकी समग्र रचनाओं में श्रीमद्भागवत
की वैष्णव भक्ति तथा भागवत दर्शन का स्पष्ट प्रभाव परिलक्षित होता
है । भागवत के कतिपय स्थलों को गोस्वामी जी ने रामचरितमानस
में यथावत प्रस्तुत कर दिया है । कतिपय उद्धरण द्रष्टव्य हैं—

(क) जिन हरि कथा सुनी नहि काना ।

श्रवण रन्ध्र अहि विवर समाना ।

बिले बतोरूक्रमविक्रमान् ये न श्रृण्वतः कर्ण पुटे नरस्य ।

जिह्वा सती दार्दुरिकेवसूत न चोपगायत्वुरूगायगाथा ॥

(भाग० २.३.२०)

(ख) नयनहि संत दरश नहि देखा ।

वर्हायिते ते नयने नाराणां लिङ्गानि विष्णोर्न निरीक्षतो ये ।

(भाग० २.३.२२)

(ग) उमा दारू योषित की नाई ।

सबै नचावत राम गोसाई ॥ (मानस ४.१०.४)

ईशस्यद्विवशे लोको येषा दारूमयी यथा (भाग० १.३.७)

(घ) मधुकर सरिस सन्त गुनग्राही ।

सर्वतः सारमादत्ते यथा मधुकरो बुधः । (भा० ४.१.८.२)

(ङ) अब नाथ करि करूना विलोकहु देहु यह वर मांगहूँ

जेहि जोनि जन्मौ कर्म बस तहँ रामपद अनुरागऊँ ॥

कर्मभिर्भाम्यमाणानां यत्र क्वापीश्वरे च्छया ।

मङ्गलाचरितैर्दानै रतिर्नः कृष्ण ईश्वरे ॥ (भाग० १०.४३.६६)

(च) दादुर धुनि चहुँ दिशा सुहाई ।

पढ़हि वेद जनु बटु समुदाई ॥

श्रुत्वा पर्जन्यनिनदं मण्डूकाः व्यसृजन गिरा ।

तूष्णीं शयानाः प्राग्यद्वद् ब्राह्मणा नियमात्यये ॥

(भाग० १०.२०.९)

(छ) क्षुद्र नदी महि चलौ तोराई ।

जस थोरे धन खल बौराई ॥

आसन्नत्पथवाहिन्या क्षुद्रनद्योऽनुशुष्यतीः । (भाग० १०.२०.१०)

(ज) दामिनि दमकि रहि धन माही ।

खल की प्रीति यथा थिर नाही ॥

तडित्वन्तो महामेघाश्चण्डश्चसनवेपिताः । (भाग० १०.२०.१०)

(झ) बूँद अघात सहहि गिरि कैसे । खल के वचन संत सहहि
जैसे ।

गिरयो वर्षा धाराभिर्हन्यमाना न विव्यधुः ।

अभिभूयमाना व्यसनैर्यथाधोक्षजचेतसः ॥ (भाग० १०.२०.१५)

श्रीरामचरित मानस के उक्त उद्धरणों के अतिरिक्त अन्य अनेक प्रसंगों
यथा—नवधाभक्ति, सगुणोपासना, वेदान्त विषयक गूढ़ दार्शनिक प्रसंगों
आदि पर भागवत का स्पष्ट प्रभाव दृष्टिगोचर होता है ।

सूरदास

प्रायः सभी सम्प्रदायों के भक्तों एवं कवियों ने श्रीमद्भागवत में वर्णित
कृष्ण की ब्रजलीला को ही अपने काव्य के उपजीव्य के रूप में
ग्रहण किया क्योंकि श्रीमद्भागवत में वर्णित श्री कृष्ण के मधुर रूप ने
सभी को विशेष रूप से आकृष्ट किया है । हिन्दी के भक्त कवियों में
सूरदास, मीराबाई, नरोत्तमदास, घनानन्द, जगन्नाथदास रत्नाकर, बिहारी,
अयोध्यासिंह उपाध्याय हरिऔध आदि का नाम प्रमुखता से लिया
जाता है किन्तु इन सबसे पूर्व वल्लभ सम्प्रदाय के अष्टछाप के

कवियों में प्रथम सूरदास जी (१५४०-१६२० अनुमा०) की सम्पूर्ण रचनायें श्रीमद्भागवत से पूर्णतया प्रभावित ही नहीं अपितु उसी का प्रतिरूप जैसी है। सूरदास ने श्रीमद्भागवत के विविध प्रसंगों यथा- बाललीला, वेणुगीत, गोपी गीत, भ्रमर गीत आदि सभी प्रसंगों को बड़ी सूक्ष्मता के साथ प्रस्तुत किया है। कुछ उद्धरण—

किलकत कान्ह घुटूरुवनि आवत ।
मणिमय कनक नन्द को आँगन बिम्ब पकरिबै धावत ।
कनक भूमि पर कर पग छाया यह उपमा इक राजति ।
करि करि प्रति पग प्रतिमणि वसुधा कमल बैठकी साजति ।
(सूर सागर) बाल लीला ।

बालकों के स्वाभाविक भावों की अभिव्यञ्जना—

मैया कबहि बड़ेगी चोटी ।
केतिक बार मोहि दूध पिबत भइ है अजहूँ यह छोटी ।
तू जो कहति यह बल की बेनी ज्यों है हैं लंबी मोटी ॥

इसके बाद—

सोभित कर नवनीत लिये ।
घुटुरनि चलन रेनु तन मंडित मुख दधि लेप किये ।

डाँट पड़ने पर बहाना बनाते हुये कहते हैं—

मैया मैं नहि माखन खायो ।
भोर भये गैय्यन के पीछे मधुवन मोहि पठायो ॥

गोपाल कृष्ण बड़े होकर ग्वालों के साथ गाय चराने जाते हैं ।

करि लौ न्यारी हरि भापनि गैयाँ ।
नहि न बसात लाल कछु तुमसों सब ग्वाला इकठैयाँ ।

श्री कृष्ण अपने आँगन नाँच गाकर माता यशोदा का मनोरंजन कर रहे हैं—

हरि अज्जे आँगन कछु गावत ।
ठुमुकि ठुमुकि चरनन सो नाचत जननिहि मनहि रिझावति ॥

वेणुगीत का एक पद—

मुरली तऊ गोपालहि भावति ।
सुनु री रखी चदपि नंदनंदहि नाना भाँति नचावत ।
राखति एक पाँय ठाढ़े करि अति अधिकार जनावति ।

वेणुगीत का एक अन्य पद—

एहि बेरिया बन ते चलि आवते ।
दूरहि ते वह बेनु अथर धरि बारम्बार बजावते ॥

गोपियों के विरह का एक पद—

मधुबन तुम कत रहत हरे?
बिरह बियोग स्यामसुन्दर के ठाढ़े क्यों न जरे?
तुम ही निलज, लाज नहिं तुमको, फिर सिर पुहुप धरे ।
ससा स्यार औ बन के पखेरू धिक-धिक सबन करे ।
कौन काज ठाढ़े रहे वन में, काहे न उकठि परे ॥

भ्रमर गीत का सूरदास जैसा मर्मस्पर्शी और वाग्वैदग्ध्यपूर्ण अंश समग्र साहित्य में दुर्लभ है। उद्धव के निर्गुण ब्रह्म विषयक ज्ञान के उपदेश का गोपियों द्वारा प्रत्युत्तर में उपालम्भ पूर्ण कथ्यं अब्धुत है—

ऊथौ तुम अपनो जतन करौ ।
हित की कहत कुहित की लागै किन बेकाज रौ ॥

BVB Bangalore Library Free Digitisation ISRT

जाय करौ उपचार आपनो हम जो कहति है जीकी ।

तथा—

निर्गुण कौन देस को वासी?

मधुकर हैंसि समुझाय सौंह दै बूझति साँच न हाँसी ॥

सुनि है कथा कौन निर्गुन की रचिपचि बात बनावत ।

सुगन सुमेरू प्रगट देखियत, तुम तुण की ओट दुरावात ॥

रेख न रूप बरन जाके नहि ताको हमैं बतावत ।

अपनी कहाँ दरस ऐसो को तुम कबहूँ हौ पावत ॥

तन त्रिभंग कटि नटवर वपु धरि पीताम्बर तेहि सोहत ।

सूर स्याम ज्यों देत हमै सुख त्यों तुमको सोउ मोहत ॥

सूरदास के उपर्युक्त कुछेक उद्धरण केवल संकेत मात्र हैं । वस्तुतः सूरदास जी का समग्र रचना संसार भागवत के प्रभाव से परिव्याप्त है । यहाँ समय मर्यादा के कारण उसका विवेचन संभव नहीं है । वह सब इतना अधिक है कि उसका व्यापक परिशीलन एक स्वतन्त्र शोध प्रबन्ध का विषय है ।

नन्ददास

अष्टछाप के कवियों की परम्परा के आचार्य नन्ददास सूरदास जी के समकालीन थे । इनकी भाषा संस्कृत पद विन्यास तथा अनुप्रास आदि से अलंकृत है । रासपञ्चाध्यायी के अतिरिक्त उन्होंने भागवत दशम स्कन्ध, रुक्मिणी मंगल, सिद्धान्त पञ्चाध्यायी, रूपमञ्जरी, मानमञ्जरी, विरहमञ्जरी, नामचिंतामणिमाला दानलीला, मानलीला ज्ञानमञ्जरी, श्याम सगाई, भ्रमर गीत और सुदामा चरित्र आदि रचनायें की जो अपने नाम से ही भगवत के प्रभाव का द्योतन करती हैं । कुछ उदाहरण द्रष्टव्य हैं :

फटिक छटा सी किरन कुजरंधन जब आई ।

मानहु वितत वितान सुदेश तनाव तनाई ॥

तब लीनो कर कमल योग माला सी मुरली ।

अप घटित घटना चतुर बहुरि अधरन सुर जुरली ॥

(रास पञ्चाध्यायी)

कहन श्याम संदेश एक मैं तुम पै आयो ।

कहन सयम संकेत कहूँ अवसर नहि पायो ।

सोचत ही मन में रह्यो कब पाऊँ इअक ठाऊँ ।

कहि संदेश नन्दलाल को बहुरि मधुपुरी जाऊँ ।

जै उनके गुन नाहि और गुन भये कहाँ ते ।

बीज बिना तरू जमै सोहि तुम कहौ कहाँ ते ॥

(भ्रमर गीत)

अष्टछाप की इसी परम्परा में कृष्णदास, परमानन्ददास, कुम्भनदास, छीतस्वामी, गोविन्दस्वामी, चतुर्भुजदास आदि ने भी स्फुट रूप से अनेक रचनायें की । वे सभी पूर्णतः श्रीमद्भागवत के तत्वों से ओत प्रोत हैं । इस परम्परा के कवियों में से सूरदास और नन्ददास दो प्रमुख संतों का विवरण प्रस्तुत किया गया जो अष्टछाप के अन्य कवियों के भी भागवत पर पूर्ण रूपेण आश्रित ग्रन्थ हैं ।

मीराबाई

मीराबाई (१५७३-१६०३) का सम्पूर्ण जीवन ही कृष्णमय था इनकी कृष्ण उपासना माधुर्य भाव की थी अभिप्राय यह कि तन मन से श्री कृष्ण को पति भाव से पूर्ण समर्पण करना । भक्ति में उस स्वरूप का भागवत में विलक्षण वर्णन किया गया है—

मोरे तो गिरधर गोपाल दूसरो न कोई ।
जाके सिर मोर मुकुट मेरो पति सोई ॥

उनके प्रियतम श्री कृष्ण का रूप इस प्रकार है—

बसो मोरे नयनन में नन्दलाल ।
मोहन मूरति साँवरि सूरत नैना बने विशाल ।
मोर मुकुट मकरकृत कुण्डल अरून तिलक दिये भाल ।
अधर सुधारस मुरली राजति उर वैजन्ती माल ॥

मीरा की उक्त पदावली के अतिरिक्त अन्य सभी रचनायें पूर्णतया श्रीमद्भागवत पर आधृत हैं ।

रसखान

दो सौ बावन वैष्णवों की वार्ता के उल्लेख के अनुसार ये दिल्ली के शाही खानदान के पठान थे । वल्लभ सम्प्रदाय के गोस्वामी विठ्ठलनाथ जी से दीक्षा ली थी । श्रीमद्भागवत के फारसी अनुवाद पढ़ने के बाद श्रीकृष्ण के प्रति इनकी अनन्य प्रीति हो गयी और ये दिल्ली छोड़कर वृन्दावन आ गये । वहाँ ये भागवत के तत्वों में इतने लीन हो गये कि वृन्दावन को अपने में आत्मसात करते हुये जन्मजन्मान्तर तक वहाँ से विलग नहीं होने की कामना करने लगे—

मानुष हौं तो वही रसखान बसौ ब्रज गोकुल गाँव के ग्वारन ।
जो पशु हो तो कहा बस मेरो चरौं नित नन्द की धेनु मडारन ॥
पाहन हौं तो वही गिरि को जो धर्यो करि छत्र पुरन्दर कारन ।
जो खग हौं तो बसेर करौं नित कालिन्दि कूल कदम्ब की डारन ॥

बाल कृष्ण के हाथ से रोटी ले भागने वाले काग (कौवा) को वे अपने से अधिक भाग्यशाली मानते हैं—

काग के भाग बड़े सजनी हरि हाथ सो लै गयऊ माखन रोटी ।

रसखान श्रीकृष्ण और वृन्दावन के रस में इतने लीन हो गये कि वे वृन्दावन में वास के लिये त्रिलोक के सुख को तिलाञ्जलि दे देते हैं—

या लकुटी अरू कामरिया पर राज तिहूँ पुर को तजि डारौं ।
आठहुं सिद्धि नवौ निधि के सुख नन्द की गाय चराय विसारौं ।
नैनन सो रसखान सबै ब्रज के वनबाग तडाग निहारौं ।
केतक ही कलधौत के धाम करील की कुंजन ऊपर वारौं ।

ब्रह्म का इन्होंने वेद, पुराण या मन्दिर में अन्यत्र कहीं नहीं अपितु वृन्दावन के कुँज कुटीर में दर्शन किया है—

ब्रह्म मैं ढूँढचो पुरानन गायन, वेद रिचा सुनि चौगुने चायन ।
देख्यो सुन्यो कबहूँ न कितु वह कैसे सरूप औ कैसे सुभायन ।
टेरत हेरत हारि पर्यो रसखान बतायो न लोग लुगायन ॥
देख्यो दुरो वह कुंज कुटीर में बैठो पलोटत राधिका पायन ॥

रसखान ने वेणुगीत (भाग० १०.२१.२०) का सुन्दर निदर्शन इस पद में किया है—

कौन रसीली भरी हरि आजु बजाई है वाँसुरिया रस भीनी ।
तान सुनी जिनही जितही तिनही तित लाज विदाकर दीनी ॥
घूमैं खरी-खरी नन्द के द्वार नबीनी कहा और बाल प्रबीनी ॥
या ब्रजमण्डल मैं रसखानि सो कौन भटू जो लटू नहि कीन्ही ॥
गा गोपकैरनुवनं नयतोरुदारवेणुस्वनैः कलपदैस्तनुभृत्सु सख्यः ।
अस्पन्दनं गतिमतां पुलकस्तरूणां नियोगपाश कृतलक्षयोर्विचित्रम् ॥

—भाग० १०.२१.२०

अष्टछाप के कवियों के अतिरिक्त अन्य अनेक भक्त कवियों यथा—
हितहरिवंश (राधाबल्लभी सम्प्रदाय के प्रवर्तक), गधदार भट्ट,
स्वामीहरिदास, श्रीभट्ट, व्यास जी, ध्रुवदास जी के अतिरिक्त अन्यान्य
कवियों एवं भक्तों ने भागवत के कथानक पर हिन्दी के विविध छन्दों
में अपनी-अपनी लेखनी चलाई ।

नरोत्तमदास

नरोत्तमदास (संवत् १६०२) ने भागवत में वर्णित सुदामा चरित्र के
कथानक को सवैया छन्द में इस प्रकार प्रस्तुत किया कि
साहित्यकारों के साथ लोक जीवन में भी सहज ही स्वीकार कर
लिया गया और अद्यतन यह भारतीय लोक समाज तथा साहित्य में
समादृत है ।

सीस पगा न झगा तन में प्रभु जानै को आहि बसे केहि ग्रामा ।
थोती फटी सी लटी दुपटी अरू पाँय उपानह की नहि सामा ।
द्वार खड़े द्विज दुर्बल देखि रह्यो चकि सो वसुधा अभिरामा ।
पूछत दीन दयाल को धाम बतावत आपनो नाम सुदामा ॥

घनानन्द

घनानन्द (१७४६-१७९६) ब्रज भाषा के प्रातिनिधि कवियों में से
एक थे । ये पहले दिल्ली के बादशाह मुहम्मद शाह के मीरमुंशी थे ।
कुछ कुचक्रियों की चाल के कारण बादशाह ने इनको दरबार से
निकाल दिया ।

तदुपरान्त ये वैराग्य लेकर वृन्दावन में बस गये और वहीं पर निम्बार्क
सम्प्रदाय में दीक्षित हो गये । उनकी वृन्दावन में आसक्ति भरा एक
कवित्त द्रष्टव्य है—

गुरनि बतायो राधामोहन हूँ गायो सदा सुख सुहायो वृन्दावन गाढ़े
रहियो ।

अद्भुत अभूत महिमंडन परे ते परै जीवन को लाहु हा-हा क्यों न
ताहि लहि रे ।

आनन्द को घन छायो रहत निरन्तर ही सरस सुदेय सो पपीहापन बहि
रे ॥

जमुना के तीर केलि कोलाहल भीर ऐसी पावन पुलिन पै पतित परे
रहि रे ॥

घनानन्द के गोपियों की विरहलीला का एक पद—

सलोने श्याम प्यारे क्यों न आयो दरस प्यासी मरै तिनको जियावौ
रहौ किन प्रान प्यारे नैन आगै तिहारे कारनै दिनरात जागै ।

श्री हठीहरि जी

श्रीहठी (१८१०) हरिवंशजी की परम्परा के संत एवं कुशल कवि थे ।
श्री भागवत के प्रभाव से संयुक्त इन्होंने प्रथमकाव्य 'राधासुधा शतक'
की रचना सं १८३७ में की । इसका एक पद द्रष्टव्य है—

गिरि कीजै गोधन मयूर नव कुंजन को पशु कीजै महाराज नंद के
नगर को ।

नर कौन तौन जौन राधे राधे नाम रहै तट कीजै वर कूल कालिन्दी
कगर को ।

इतने पै जोई कछु कीजिये कुंवर कान्ह रखिये न आन फेर हठी
के झगर को ।

गोपी पद पंकज पराग की जै महाराज तून कीजै रावरोई गोकुल
नगर को ॥

जगन्नाथ दास रत्नाकर

जगन्नाथ दास रत्नाकर का उद्धव सन्देश हिन्दी साहित्य की उत्कृष्ट रचना है जिसमें गोपियाँ उद्धव जी के ज्ञानोपदेश के दर्प को अपने कृष्ण प्रेम के तर्कों से विगलित कर देती हैं। उद्धव गोपियों के प्रेमरस में इतने सराबोर हो जाते हैं कि उन्हें अपने तन मन की सुधि नहीं रह जाती—

प्रेम मद थाके पग पड़त कहाँ के कहाँ
थाके अंग नैनन शिथिलता सुहाई है ।
कहाँ रत्नाकर इमि आवत चकात ऊथौ
मानो सुधिआत कोऊ भावना भुलाई है ।
धारत धरा पै न उदार अति आदर सौँ
सारत बहोलिन जौ आँसु अधिकाई है ।
एक कर राजत नवनीत जसुदा को दियो
दूजे कर वंशी वर राधिका पठाई है ॥

अयोध्या सिंह उपाध्याय 'हरिऔध'

आधुनिक हिन्दी साहित्य में इनका 'प्रिय प्रवास' काव्य संस्कृतनिष्ठ खड़ी बोली का प्रथम सबसे बड़ा काव्य है। इस काव्य की विषय वस्तु सर्वथा भागवत के तत्वों से अनुप्राणित है। इनका वेणुगीत का एक अत्यन्त मनोहर पद दर्शनीय है—

मुरलिका कर पंकज में लसी बजती अचानक थी कभी ।
तब सुधारस मञ्जुप्रवाह में, जन समागम था अवगाहता ॥

इसीप्रकार भागवत भाव तथा साहित्यिक रमणीयकत्व से परिपूर्ण प्रियप्रवास के सभी पद पाठकों के हृदय को आह्लादित करने वाले हैं।

इस प्रकार हमने हिन्दी साहित्य के भागवताश्रित कतिपय रचनाओं तथा कवियों का उल्लेख किया है जो निश्चय ही स्वल्प है। हिन्दी साहित्य के अनेकानेक संतों एवं कवियों ने श्रीमद्भागवत की मन्दाकिनी की अजस्त्र धारा को प्रवाहित किया उसका समग्रतः विवेचन एक लेख में समाहित करना सम्भव नहीं है। यह अपने में एक स्वतन्त्र शोध का विषय है तथापि हमने कुछ सङ्केत मात्र करने का प्रयास किया है।

हिन्दी साहित्य के कवियों के साथ-साथ लोक गीतों ने समग्र भारत में श्रीमद्भागवत की ऐसी अविरल रस धारा को प्रवाहित किया जो भारत के जन-जन को आज भी आप्यायित कर रही हैं और इस स्रोतस्विनी का प्रवाह अविरल बना हुआ है तथा अनन्तकाल तक बहता रहेगा। उसी भागवत भक्ति की परम्परा को श्री कृष्ण भावना मृत संघ विश्वजनीन बनाने में सन्नद्ध है और अपने महामन्त्र 'हरे कृष्णा हरे कृष्णा कृष्णा कृष्णा हरे हरे । हरे राम हरे राम राम हरे हरे ॥' के संकीर्तन से सम्पूर्ण वसुधा को रसासिक्त कर रहा है। इस संघ के सत्प्रयासों से श्रीमद्भागवत भारत की भौगोलिक सीमाओं से निकलकर समग्र विश्व में सौख्य और ऐश्वर्य वितरित कर रहा है।

कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम्।

पुनः पुनः धन्यवादः ॥

ಮಾಧ್ವದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ಪ್ರಭಾವ

—ಪ್ರೊ. ಎ. ಹರಿದಾಸ ಭಟ್ಟ

ಭಾಗವತ ಮತ್ತು ವೈಷ್ಣವ ಸಿದ್ಧಾಂತ-
ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ವೈಷ್ಣವರ ನಿಧಿ
“ಯದ್ ವೈಷ್ಣವಾನಾಂ ಧನಂ”
ಎಂದು ವೇದವ್ಯಾಸರೇ ಪದ್ಮ
ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವೇ
ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ
ಎನ್ನುವುದು ಭಾಗವತದ ಸಿದ್ಧಾಂತ.
ಇದಕ್ಕೆ ಮೂರು ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು
ಕೊಡಬಹುದು.

ಭಾಗವತ ಮತ್ತು ವೈಷ್ಣವ ಸಿದ್ಧಾಂತ-ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ವೈಷ್ಣವರ ನಿಧಿ
“ಯದ್ ವೈಷ್ಣವಾನಾಂ ಧನಂ” ಎಂದು ವೇದವ್ಯಾಸರೇ ಪದ್ಮ
ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವೇ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ
ಎನ್ನುವುದು ಭಾಗವತದ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಇದಕ್ಕೆ ಮೂರು ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು
ಕೊಡಬಹುದು.

ನಿದರ್ಶನ ಒಂದು-ಭಾಗವತದ ದಶಮಸ್ಕಂಧದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ
ಭೃಗುಪರೀಕ್ಷೆಯ ಕಥಾ ಪ್ರಸಂಗವಿದೆ. ಋಷಿಗಳ ಪ್ರೇರಣೆಯಂತೆ
ಭೃಗುಋಷಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣು-ಮಹೇಶ್ವರರ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ
ವಿಷ್ಣುವೇ ಆ ಮೂವರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಎರಡನೆಯ ನಿದರ್ಶನ-ಒಂಭತ್ತನೇ ಸ್ಕಂಧದ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ಅಂಬರೀಷ ಚರಿತ್ರೆ. ಅಂಬರೀಷರಾಜ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರ
ನಾರದರನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬರುತ್ತದೆ. ನಾರದರು ಮೊದಲು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಬಳಿ
ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ತಾವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನರಾದುದರಿಂದ
ಅಸಹಾಯಕರೆಂದು ಕೈಚೆಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ರುದ್ರದೇವರೂ ಅದೇ ಮಾತನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗಿಂತಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಉತ್ತಮನೆಂದು
ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮೂರನೆಯ ನಿದರ್ಶನ-ಆರನೆಯ ಸ್ಕಂಧದ ಏಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ
ಚಿತ್ರಕೇತೋಪಾಖ್ಯಾನ. ವಿದ್ಯಾಧರ ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಚಿತ್ರಕೇತು
ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಆಲಿಂಗಿಸಿ ತನ್ನ ಮುಂದೆ ಬಂದ ರುದ್ರನನ್ನು ಅಪಹಾಸ
ಮಾಡಿ ಪಾರ್ವತಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಅಸುರಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಆ
ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರುದ್ರದೇವನೇ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ-

ನಾಹಂ ವಿರಿಂಚೋನ ಕುಮಾನಾರದೌ |
ವಿದಾಯ ಯಸ್ಯೇಹಿತ ಮಂಶಕಾಂಶಕಾಃ ||

ನಾನಾಗಲೀ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಲೀ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾರೆವು.
ಅವನ ಅಂಶಾಂಶಕ್ಕೂ ನಾವು ಸಮರಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಈ ಮೂರು ನಿದರ್ಶಗಳಿಂದ ಭಾಗವತವು ವಿಷ್ಣುಪಾರಮ್ಯವನ್ನು
ಸಾರುತ್ತದೆ.

ಇದಲ್ಲದೇ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಭಾಗವತ
ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ-ಅಸುರವಿಜಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ
ಮುಚುಕುಂದ ರಾಜನಿಗೆ ದೇವತೆಗಳು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊರತಾಗಿ ಬೇಕಾದ
ವರವನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆ ಹೇಳಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ
ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ:-

ವರಂ ವೃಣೇಶ್ವ ಭದ್ರಂತೇ ಋತೇ ಕೈವಲ್ಯಮಾತ್ಮನಃ |
ಏಕ ಏವೇಶ್ವರಸ್ತಸ್ಯ ಭಗವಾನ್ ವಿಷ್ಣುರವ್ಯಯಃ |

(ಸ್ಕ. 10.54.20)

ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ಮೋಕ್ಷ. ಅದು ವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಾದದಿಂದ
ಮಾತ್ರ ಲಭ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಭಾಗವತ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ವಿಷ್ಣುಪಾರಮ್ಯವಾದ ಕಾರಣ
ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಗೆ ಅದೊಂದು ಪ್ರಧಾನವಾದ
ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅದರ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ
ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಥರು “ಭಾಗವತ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯ” ಎಂಬ ಒಂದು
ವಿಸ್ತೃತ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮಧ್ವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ-ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಥರು, ಭಾಗವತವು
ಕೃಷ್ಣಾವತಾರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ವ್ಯಾಸರು ರಚಿಸಿರುವ ಕೃತಿ, ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.
ಅದಕ್ಕೆ ಭಾಗವತದ ಆಧಾರವನ್ನೇ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಗವತ ದ್ವಿತೀಯ
ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಶುಕಾಚಾರ್ಯರು ಶಾಪಗ್ರಸ್ತನಾದ ಪರೀಕ್ಷಿತನಿಗೆ ಹೇಳುವ
ಮಾತಿದು.

ಅಧೀತವಾನ್ ದ್ವಾಪರಾದೌ ಪಿತುರ್ದ್ವೈಪಾಯನಾದಹಂ ||

‘ನಾನು ನಮ್ಮ ತಂದೆ ದ್ವೈಪಾಯನರಿಂದ ಈ ಭಾಗವತವನ್ನು ದ್ವಾಪರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದೆ’ ಎಂದು ಆದರೆ ವ್ಯಾಸರು ಅವತರಿಸಿದ್ದೇ ದ್ವಾಪರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ. ಅಂದ ಮೇಲೆ ದ್ವಾಪರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವನ್ನು ಅವರು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು? ಆದ್ದರಿಂದ ‘ದ್ವಾಪರಾದೌ’ ಎಂಬುದನ್ನು ‘ದ್ವಾಪರೇ’ ‘ಆದೌ’ ಎಂದು ಬಿಡಿಸಿ ಆದೌ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಕೃಷ್ಣಾವತಾರಾತ್ ಪಾಗಿತ್ಯರ್ಥಃ” ಎಂದು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅರ್ಥಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ವೇದವ್ಯಾಸರು ಕೃಷ್ಣನ ಕಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಬರೆದ ಇತಿಹಾಸ ಭಾಗವತವಲ್ಲ. ಅವರು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದಂತೆ ಕೃಷ್ಣ ನಡೆದ-ಇದು ಶ್ರೀಮದ್ಭರು ಕಂಡ ಭಾಗವತ.

ಭಾಗವತ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಭಾಗವತದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಗಾರುಡ ಪುರಾಣ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗಾಯತ್ರೀ ಭಾಷ್ಯರೂಪೋಽಸೌ ವೇದಾರ್ಥಪರಿಬ್ರಂಹಿತಃ |

ಭಾಗವತಪುರಾಣವು ಗಾಯತ್ರಿಯ ಭಾಷ್ಯವೆನಿಸಿದೆ. ವೇದಗಳ ಅರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇದರಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದೆ."

ಈ ಗಾರುಡವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವು ಮಹಾಭಾರತದ ಅರ್ಥದ ನಿರ್ಣಯಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ, ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿವೆ. ಹೀಗಾಗಿಯೇ ಕೆಲವು ವಿಮರ್ಶಕರು ಭಾಗವತವು ವ್ಯಾಸರ ಕೃತಿಯೇ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ, ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕೂ ಭಾಗವತಕ್ಕೂ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಬದ್ಧವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ನಿದರ್ಶನಗಳಿವೆ. ಒಂದು ನಿದರ್ಶನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪಾಂಡವರ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಅಪರಾಧಿ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ-ಭೀಮಸೇನ-ಅರ್ಜುನರು ಬೆನ್ನಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅರ್ಜುನ ಕೃಷ್ಣನ ಆದೇಶದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎರಡೂ ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ವೇದವ್ಯಾಸರ ಆದೇಶದಂತೆ

ಅರ್ಜುನ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಘಟನೆಗಳು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭೀಮನೊಂದಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ತಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮಣಿಯನ್ನು ಕಿತ್ತು ತರುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನನ್ನೇ ಹಡೆಮುರಿ ಕಟ್ಟಿ ದ್ರೌಪದಿಯ ಮುಂದೆ ತರುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿರೋಧವನ್ನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ಕಾಂದ ಪುರಾಣದ ಆಧಾರದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ:-

ಪಾರ್ಥಾನುಯಾತಮಾತ್ಮಾನಂ ದ್ರೋಣಃ ಸ್ವಪ್ನೇದದರ್ಶಹ |

ಬಂಧನಂ ಚಾತ್ಮನಸ್ತತ್ರ ದ್ರೌಪದ್ಯಾ ಚೈವ ಮೋಕ್ಷಣಮ್ |

ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿರುವ ಈ ಘಟನೆಗಳು ನೈಜವಲ್ಲ. ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಘಟನೆಗಳಿವು. ನಡೆದ ಘಟನೆ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಂತಹ ಅನೇಕ ನಿರ್ಣಯಗಳಿಂದ ಭಾಗವತದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕೃಷ್ಣ ಪಾರಮ್ಯ-ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಭಗವಂತನ ಅವತಾರ. ಅವನ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಚ್ಯುತಿಯಾಗದಂತೆ ಭಾಗವತವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು. ದಶಮ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆಟದ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಓಟದ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀದಾಮನಿಂದ ಸೋತ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಆಟದ ನಿಯಮದಂತೆ ಶ್ರೀದಾಮನನ್ನು ಹೆಗಲಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತು ಓಡಿದ ಎಂದಿದೆ:-

ಉವಾಹ ಕೃಷ್ಣೋ ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀದಾಮಾನಂ ಪರಾಜಿತಃ ||

(ಭಾ. 10.17.24)

ಆದರೆ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಆಟದಲ್ಲೂ ಸೋಲಬಾರದು. ಅವನು ಸೋತಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಹರಿವಂಶ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ‘ಶ್ರೀದಾಮ ಕೃಷ್ಣಮುವಾಹ’ ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದು ವ್ಯಾಸರೇ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ನಿರ್ಣಯ:-

ಬಹುಮಾನ ವಿರೋಧೇ ತು ವ್ಯತ್ಯಾಸಃ ಶಬ್ದತೋಽರ್ಥತಃ ||

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಡದಿಯರು-ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಎಂದೂ ತನಗಾಗಿ ವಿವಾಹವಾಗಿಲ್ಲ.
ಹದಿನಾರು ಸಾವಿರ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗಾಗಿ ಅವರನ್ನು ವಿವಾಹವಾದ.
ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಮಡದಿಯರ ಬಗ್ಗೆ ಬಂದ ಮಾತು.

ಏತಾಃ ಪುರಾ ಸ್ತ್ರೀತ್ವಮಪಾಸ್ತಪೇಶಲಂ
ನಿರಸ್ತಶೌಚಂ ಬತ ಸಾಧುಕುರ್ವತೇ ||

“ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಮಡದಿಯರು ಶೌಚಾಚಾರ ರಹಿತವಾದ, ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ
ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರೀಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೂ
ಅಧಿಕಾರವಿದೆ, ಎಂದು ಸಾಬೀತು ಪಡಿಸಿದರು” ಇದು ಪ್ರಚಲಿತ ಪಾಠ.
ಆದರೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಪಾಠ.

“ಏತಾಃ ಪುರಾ ಸ್ತ್ರೀತ್ವಮವಾಪ್ತಯೇ”

ಎಂದು ಅಗ್ನಿಪುತ್ರರು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಸಂಗಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವನ್ನು
ಪಡೆದರು. ಹೀಗೆ ತನಗಾಗಿ ತಪಿಸಿ ಬಂದ, ಅದರಲ್ಲೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ
ಸನ್ನಿಧಾನ ಪಾತ್ರರಾದವರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಹದಿನಾರು ಸಾವಿರ ಮಡದಿಯರು.
ಅವರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ, ಅವರಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅಷ್ಟೇ
ಏಕೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ನುಡಿಸುವ ವೇಣುವಿನಲ್ಲೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಸನ್ನಿಹಿತಳಾಗಿದ್ದಳು
ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣಕೊಟ್ಟು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾರೆ-

ಶ್ರೀದೇವೀ ವೇಣುಮಾವಿಷ್ಯ ರೇಮೇ ಕೃಷ್ಣಮುಖಾಂಬುಜೇ ||

ಭಗವದ್ಭಕ್ತರು-ಭಕ್ತರು ತನಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಎಂದು ಭಗವಂತನೇ
ಹೇಳಿದ್ದಿದೆ - “ಅಹಂ ಭಕ್ತಪರಾಧೀನಃ ಅಸ್ವತಂತ್ರ ಇವ ದ್ವಿಜಃ” ಎಂದು
ಅಂಬರೀಷ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ದುರ್ವಾಸರಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತು. ಇಲ್ಲಾದರೂ
“ಅಸ್ವತಂತ್ರ ಇವ” ಎಂಬ ಇವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಭಂಗ
ಬರದಿರಬಹುದು. ಆದರೆ, ಹನ್ನೊಂದನೇ ಸ್ಕಂಧದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಾತು
ನೋಡಿ:-

ಅನುವ್ರಜಾಮ್ಯಹಂ ನಿತ್ಯಂ ಪೂಯೇ ಯೇತ್ಯಂಘ್ರಿ ರೇಣುಭಿಃ ||

ನಾನು ಹಿಂದೆ, ಭಕ್ತ ಮುಂದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಭಕ್ತನ ಪಾದಧೂಳಿಯಿಂದ
ನಾನು ಪವಿತ್ರನಾದೇನು! ಇದೆಂತಹ ವಿಚಿತ್ರ? ಭಗವಂತನಿಗೆ ಭಕ್ತನಿಂದ
ಪಾವಿತ್ರ್ಯದ ಅಗತ್ಯವಿದೆಯೇ? ಇದಕ್ಕೆ ಆಚಾರ್ಯರ ವಿವರಣೆ - ನಾನು
ಮುಂದೆ, ಭಕ್ತ ಹಿಂದೆ ಬಂದರೆ ನನ್ನ ಪಾದಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ತುಳಿದ ಪಾಪ
ಬಂದೀತು, ಭಕ್ತನಿಗೆ. ನಾನು ಹಿಂದಿದ್ದರೆ ಈ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ:-

ಅಗ್ರತೋ ಗಮನೇ ವಿಷ್ಣೋ ಪಾದ ಸ್ಪೃಷ್ಠಂ ರಜೋಭವೇತ್ |

ಅತಃ ಸ್ವಭಕ್ತಂ ಪೂಯೇಯೇತ್ಯನು ವ್ರಜತಿ ಕೇಶವಃ ||

ಸಂಖ್ಯಾನುಗ್ರಂಥದ ಆಧಾರದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು.

ಅವತಾರ ರೂಪಗಳ ನಿರೂಪಣೆ- ಭಕ್ತರು ಮಾಡುವ ಅನೇಕ
ಅಪರಾಧಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಅವತಾರಗಳನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ
ತಿಳಿಯುವುದೂ ಒಂದು. ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಬರುವ
ಭಗವದವತಾರಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಪಾರ್ಥ ಬರುವ ಅವಕಾಶವಿದೆ.
ಅದನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಸಾಧಾರವಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕೊಂದು
ನಿದರ್ಶನ:-

ಪ್ರಥಮ ಸ್ಕಂಧದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಅನೇಕ ಅವತಾರಗಳ
ನಿರೂಪಣೆ ಇದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಅವತಾರದ ನಿರೂಪಣೆ
ಹೀಗಿದೆ:-

ತೃತೀಯಂ ಋಷಿಸರ್ಗಂ ವೈ ದೇವರ್ಷಿತ್ವಮುಪೇತ್ಯಸಃ |

ಮೂರನೆಯ ಅವತಾರ ದೇವರ್ಷಿ. ದೇವರ್ಷಿ ಎಂದರೆ ನಾರದರು
ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ, ನಾರದರು ಭಗವಂತನ
ಅವತಾರವಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವರ್ಷಿ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ‘ಮಹಿದಾಸರೂಪ’.
ಇತರಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಭಗವಂತ ಈ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ
ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೆಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ:-

ಅವತಾರಸ್ತೃತೀಯೋಽಸ್ಯ ದೇವರ್ಷಿಃ ಪ್ರಥಿತೋ ಭುವಿ |

ಮಹಿದಾಸಸ್ತೃತರೇಯಃ ಯಸ್ತಂತ್ರಂ ನಾರದೇವದತ್ ||

ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಸ್ವಪ್ನಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಭೂಗೋಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸ - ಪಂಚಮಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಭೂಗೋಳದ ನಿರೂಪಣೆ ಇದೆ. ಇತರ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಭಾಗವತಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕೆಂದು ಆಚಾರ್ಯರ ನಿರ್ದೇಶನ. ಆದರೆ ಒಂದಂಶದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವು ಗೂಢವಾಗಿದೆ. ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದ ನಂತರ ದಧಿಸಮುದ್ರ ಎಂದಿದೆ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ. ಇದನ್ನು “ವ್ಯತ್ಯಾಸಂ ಕ್ಷೀರಸಾಗರೇ” ಎಂದು ವೇದವ್ಯಾಸರು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಭಾಗವತದ ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ

ಸರಿಪಡಿಸುವುದು? ಹೀಗೆ-ದಧಿ ಎಂದರೆ ಕ್ಷೀರ, ಕ್ಷೀರ ಎಂದರೆ ದಧಿ. ಹೇಗೆ?

ಅನಾಮ್ನಂ ದಧಿ ಕ್ಷೀರಂ ಸ್ಯಾತ್ ಕ್ಷೀರಂ ಸಾದ್ರಂ ತಥಾ ದಧಿ ||

ಹುಳಿಯಲ್ಲದ ಮೊಸರು ಕ್ಷೀರ, ಗಟ್ಟಿಹಾಲು ಮೊಸರು-ಹೀಗೆ ಭಾಗವತವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಬೇಕು.

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಭಾಗವತಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಕೊಡುಗೆಯನ್ನಿತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಗವತದ ನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಸಂಬದ್ಧತೆಯು ತೋರಿಕೆ ಮಾತ್ರ ಎಂಬುದನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

Procession of Sri Krishna Sankeertana around the ISKCON premises

bhāgavata = purāṇa in indian film

with special reference to
telugu movies

—Śatāvadhāni Dr. R. Ganesh

The epics and mythology
of a culture deeply
influence art and literature.
This is pronounced in the
case of India, as our heritage
still has the unbroken,
living tradition of the sublime
epics and their fascinating
stories.

The epics and mythology of a culture deeply influence art and literature. This is pronounced in the case of India, as our heritage still has the unbroken, living tradition of the sublime epics and their fascinating stories. For close to three millennia, our culture has drawn inspiring themes from these perennial sources, thus perpetuating their metaphorically powerful and aesthetically elevating expressions. All art forms of India—irrespective of distinctions like classical and non-classical, traditional and modern are indebted to our extraordinary epic heritage. It is quite natural to explore this for the purpose of film-making. India still enlivens and celebrates its past and so it is no wonder that even a modern medium like movie-making was inspired by mythology. India's first ever celluloid venture Raja Harishchandra (1913) of Dadasaheb Phalke is based on the story of a king from the solar dynasty, a torchbearer of truth, a theme that finds its roots in the *Aitareya Brāhmaṇa* (*Rgveda*), *Devībhāgavata Purāṇa* and the *Rāmāyāṇa*. The science and art of film-making is a natural expansion of the centuries-old theatrical tradition, so most of the movie-makers directly translated their skills of stagecraft on to the silver screen. In this process, it is likely that both the pros and cons of theatrical art infiltrated the celluloid craft. This is understandable—and, to an extent, agreeable—as the art of movie-making was still in its infancy.

In spite of different opinions regarding the aptness of translation, the word mythology has been appropriated into Indian languages in the name of *purāṇa*. In common parlance, this word connotes *Bhāgavatam*, although there exist many other *purāṇas* and *upapurāṇas*. Such is its popularity and strength in shaping the Indian psyche. Apart

from the great epics *Ramāyaṇa* and *Mahābhārata*, it is *Bhāgavatam* that has profusely lent it-self to the creativity of our poets and artists belonging to various times and places. We come across many ambitious, intimate, sweet, and sublime representations of *Bhāgavatam*—both in literature and fine arts—either in whole or in parts. It is the story of Krishna—especially his childhood exploits and escapades of youth—that has caught the attraction of most of our poets and artists. Apart from this, it is only a few stray stories that are connected with devotees like Dhruva and Prahlāda, elements of *daśāvatāra*, well-known episodes such as *Dakṣayajña*, *Girijākalyāṇa* and *Gaṅgāvatarāṇa* that have been utilized for creative expressions. The lofty aspects of *Bhāgavatam* such as *sarga*, *pratisarga*, *vaṃśa*, *manvantara* and *vaṃśānukīrtana*, which form the main features of any *Purāṇa* in general, and the profound philosophy of *Vedānta* that forms the very crux of it in particular, are often not taken into consideration. This is perhaps due to the difficulty of delineation. Literature as an art form can accommodate such sublime features that connect with intellectual and esoteric values. Plastic and preforming arts, however, owing to their intrinsic limitation and the ever-fickle market demand, cannot do justice to them and hence resort to the story portion itself. Even among stories, those themes that can sustain variegated emotions, vivid characterization, and engaging conversations can be effectively handled by performing arts such as dance, theatre and film. Music, painting and sculpture often aid these. Music as an independent art, taking literature to its fold, becomes a melodic narrative or a

devotional outpour, as *Bhāgavatam* is replete with such hymns. Painting and sculpture often serve as visual representations to literary and performing arts. They are an integral part of our temple tradition where these features find their fulfillment both as decorative and devotional elements.

Among the fine arts, film is the most recent. While we have a clear understanding of its origin and development, we cannot be sure of the rest of the art forms. Film is essentially a product of science and technology and hence it works out to be costly in production and propagation. These features score over pure art and naturally make it preoccupied with the demands of the market and financial fluctuations. Thus, it is quite likely that pure mythological films, bereft of commercial interests, are a rarity. In spite of these intrinsic limitations, either because of the potential for mass appeal or because of sheer artistic merit, our film world, over the decades, has produced a few commendable movies. The less said the better in the case of many unaesthetic, mediocre, and money-minded ventures.

In the multilingual Indian filmworld, most languages have their own mythological movies catering to local cultures and tastes. Some serious film-makers have emerged with remarkable success in it by virtue of a pan-Indian subject-treatment, preserving the dignity of classicality. Such a credit is due mainly to the Telugu film industry that has produced movies based on epic and mythological themes, which are of a high order, both in terms of quality and quantity. Naturally, they include the themes from *Bhāgavatam*. Therefore, it is but natural to prioritize these

films over the rest. But this never undermines the good intent behind the films in other regional languages¹.

Coming to *Bhāgavatam* as a source for film-making, as noted earlier, only a few themes have been exploited. This, in spite of non-aesthetic constraints such as economic demands and religious fervour, has astonishingly focused on the richness of events and emotions, mainly catering to rasa, the aesthetic pleasure. This is quite natural, as any art in its finest form should cater to the human psyche. This is the reason why the stories of Dhruva and Prahlāda that have an intrinsic dramatic element—such as the eternal conflict between parents and children, and the restoration of due self-esteem, ideological differences etc.—would have caught the attention of the film-makers in spite of their religious leaning. Similarly, we can account for the episodes involving Shiva such as Dakṣayajña, Girijākalyāṇa, and Gaṅgāvatarāṇa. In the themes of *daśāvatāra*, barring Paraśurāma, Rama, and Krishna, the rest have little to offer in terms of a detailed plot and action that culminate in emotional conflict. Hence, their application is limited to punctuations in a thematic song or a short episode that eulogizes the divine glory of Mahāviṣṇu. Though the story of Paras'urāma has rich emotional content that is well-knit with an action-filled plot, it is uninteresting to the eyes of film-makers due to the lack of love and romance. This is quite understandable, as *vīra* and *śrīṅāra* always progress together in any successful narrative art. This is the very way of puruṣārthas, as expounded by Bharata, Ānandavardhana, and Abhinavagupta, the torchbearers of Indian aesthetics. Hence we are left with the stories of Rama and Krishna

alone, and here comes the importance of *Ramāyaṇa* and *Mahābhārata*. Thus, *Bhāgavatam*, which started as a *Purāṇa* with a god-centric perspective, finds its aesthetic fulfilment in the epics *Ramāyaṇa* and *Mahābhārata* that are essentially human-centric.

Bhāgavatam deals with the story of Rama in too brief manner. And so, the influence of the text on the movie as dealing with *Ramāyaṇa* is little. The film-makers who work with this theme depend upon *Vālmīkirāmāyaṇa* and its regional variations. This leaves us with the story of Krishna alone. Here again, *Mahābhārata* takes its due share whenever Krishna is seen with the Pāṇḍavas. There are some overlapping themes in the two texts such as the *subhadrāvivāha*, *jarāsandhavadhā*, *rājasūya*, *sandhāna*, *kurukṣetra* and *kṛṣṇaniryāṇa*. These themes are pronouncedly brilliant in *Mahābhārata* and hence *Bhāgavatam* naturally withdraws its claims from the film-makers' perspective. Now obviously we are left with the sole theme of Krishna - his charming childhood, and amazing youth. Here alone *Bhāgavatam* is a treasure-trove for the celluloid purpose of musicals, miracles and adventures.

No other God in any other religion has a childhood that is similar to Krishna. The mischievous, adventurous, romantic and compassionate childhood that by itself rises to the level of a philosophy of universal celebration, has immense potential to be explored. But only the superficial marvel of this divine childhood has been captured by our film-makers. For example, there are movies such as *Śrīkṛṣṇalīlā* (in multiple languages), *Kṛṣṇaprema*, *Yaśodākṛṣṇa*, and *Madhurāvijayam* - this list being

virtually endless. Here music, dance, and special-effects have scored over the intrinsic content. Coming to the mid-teens of Krishna, where he emerged as a saviour of *yādavas* from the tyranny of Kaṁsa, who himself was a lethal weapon in the hands of Jarāsandha, a fatal threat to the very concepts of *sāmānyadharmā* and *rājadharmā*, barring one or two films in Telugu (*Śrīkṛṣṇapāṇḍavīyam* and *Śrīkṛṣṇavijayam*) nothing worthwhile is even thought of by the tinsel world. Even his marriages that are naturally coupled with adventure, romance, universal goodwill, and benevolence, are not captured effectively in movies. *Śrīkṛṣṇapāṇḍavīyam*, *Śrīkṛṣṇāvatāram*, *Śrīkṛṣṇatulābhāram*, and *Śrīkṛṣṇasatyam* are a few noteworthy attempts in this direction.

Coming to the life of Krishna where he became the life of the five brothers, many films have been made. A few of them are really commendable, such as *Śrīkṛṣṇāvatāram*, *Bāla-bhāratam*, *Śrīkṛṣṇa-pāṇḍavīyam*, *Śrīkṛṣṇārjunīyam*, *Kurukṣetram*, *Śrīkṛṣṇārjuna-yuddham*, and *Māyābazār*. The later life of Krishna beyond the victory of Pāṇḍavas has not been utilized well. However, the lives of his children and grandchildren, as suggested by *Bhāgavatam*, have been translated into celluloid language in a feeble way - *Uṣāniruddham*, and *Prabhāvatī-pradyumnam*.

Thus, Telugu film-world, in pursuit of *Bhāgavatam*, could do a commendable job following the ideals of classical Sanskrit plays, but unfortunately could not grasp the epic-grip in it. By this it could give an aesthetically appealing stylized and lyrical treatment to the chosen themes, but seldom succeed in bringing out the sublime in reality. However, some of the luminaries in this field such as K V

Reddy, Kamalakara Kameshvara Rao – both directors; N T Rama Rao, S V Ranga Rao, Gummadi Venkateshvara Rao, Savitri, Anjali, Jamuna – actors and actresses; Ghantasala Venkateshvara Rao, Saluri Rajeshvara Rao, and Pendyala Nageshvara Rao – music directors; Samudrala Raghavacharya, and Pingali Nagendra Rao – writers of dialogues and songs, should ever be remembered for their seminal contributions done in an

indigenous way, when the film technology was still in its infancy. Now the onus is on the artists and technicians of the present generation to carry the baton further. But to our dismay, there is no hope of a sunny day, as the present filmdom has foregone its indigenous classicism long ago and has drowned itself deeply in the deep waters of technology. □

1. Languages such as Tamil, Kannada, Malayalam, Hindi, Marathi, and Bengali have quite a few films based on *Bhāgavatam*. However, as a general observation, it can be said that many of these lack classical elegance, as they do not cater to the language in which *Bhāgavatam* and other purāṇas are enshrined. It is important to note that languages such as Bengali and Malayalam that have a rich Sanskrit vocabulary have not given expression to mythological movies on a big scale, due to a variety of reasons including demography and communistic leanings. Tamil, stifled with the fabricated theory of the Aryan-Dravidian divide has not produced such movies, but for a few attempts that are gaudily coloured with the said bias. Hindi has almost lost its classical dimension because of the imposition that it is inseparable from Urdu. This has largely deterred the production of classical movies in the language on a big scale, thus failing to protect the national ethos. Marathi, owing to the overpowering class conflict amongst the Dalits, has extricated itself from the classical roots. Films produced in Hindi have had a huge influence in the state of Maharashtra and this has brought down the production of films in Marathi. Although Kannada has not had the aforementioned constraints till recent times, classical films are slowly vanishing, owing to the

unfavourable demands of the market. An overarching similarity among all these languages—except Telugu—is the influence of the bhakti cult. Though it has great original merit, it progressively reduced the ability of the people to have a nuanced understanding of the classical Sanskrit idiom that had been established by the time of the Guptas, during which many *purāṇas* as are said to have taken the extant shape. Furthermore, the rich theatrical tradition of *rūpakas* that rose to the zenith during the golden age of the Guptas gave way to the uparūpakas during later times. It was during the same time that regional languages found their independent identity and adopted the casual treatment of the uparūpakas, while casting a negligent eye on the original rūpaka tradition, which is deeply rooted in sublime classicality. This however did not affect Telugu. Literature, the bedrock of theatre and films, has been preserved in Telugu in a pristine form and is not divorced from Sanskrit. All these reasons, especially the hallowed Sanskrit heritage, have worked behind the projection of Telugu as the most capable exponent of classical mythological themes in celluloid. This is inspite of the intrinsic limitations of technology - a common constraint to all other languages.

ತುಳು ಭಾಗವತ

—ಡಾ|| ಪಾದೇಕಲ್ಲು ವಿಷ್ಣು ಭಟ್ಟ

ಪಂಚದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಳು ಮಾತ್ರ ಲಿಖಿತ
ಸಾಹಿತ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಆಡುಮಾತಿನ
ರೂಪದಲ್ಲಿರುವಂತಹದೆಂದು ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ
ಭಾಷಾಭ್ಯಾಸವಲಯದ ವಿದ್ವಾಂಸರೆಲ್ಲ ತಿಳಿದು
ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ
ಅರಿವು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ ತುಳುವಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಿಖಿತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆಯಿದ್ದು
ಯಾವಕಾರಣದಿಂದಲೋ ಅದು
ವಿಚ್ಛಿನ್ನಗೊಂಡು ಕತ್ತಲೆಗೆ ಸಂದುಹೋಯಿತೆಂದೂ
ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಕೆಲವಾದರೂ ಪ್ರಾಚೀನ
ಗ್ರಂಥಗಳು ದೊರಕುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆಯೆಂದೂ
ಆ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಸಾರಿಹೇಳಿ ದಾರಿತೋರಿಸಿದ
ಗ್ರಂಥ 'ಶ್ರೀಭಾಗವತೋ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ
ಪ್ರಕಟಗೊಂಡು 'ತುಳುಭಾಗವತ'ವೆಂದೇ
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 'ಶ್ರೀಭಾಗವತಾರ್ಥೋ' ಎಂಬ
ವಿಷ್ಣುತುಂಗ ಕವಿ ರಚಿತ ಕೃತಿ.

ಪಂಚದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಳು ಮಾತ್ರ ಲಿಖಿತ ಸಾಹಿತ್ಯವಿಲ್ಲದೆ
ಆಡುಮಾತಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವಂತಹದೆಂದು ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ
ಭಾಷಾಭ್ಯಾಸವಲಯದ ವಿದ್ವಾಂಸರೆಲ್ಲ ತಿಳಿದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು
ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಅರಿವು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ ತುಳುವಿನಲ್ಲಿ
ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಿಖಿತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆಯಿದ್ದು
ಯಾವಕಾರಣದಿಂದಲೋ ಅದು ವಿಚ್ಛಿನ್ನಗೊಂಡು ಕತ್ತಲೆಗೆ
ಸಂದುಪೋಯಿತೆಂದೂ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಕೆಲವಾದರೂ ಪ್ರಾಚೀನ
ಗ್ರಂಥಗಳು ದೊರಕುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆಯೆಂದೂ ಆ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ
ಸಾರಿಹೇಳಿ ದಾರಿತೋರಿಸಿದ ಗ್ರಂಥ 'ಶ್ರೀಭಾಗವತೋ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ
ಪ್ರಕಟಗೊಂಡು 'ತುಳುಭಾಗವತ'ವೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ
'ಶ್ರೀಭಾಗವತಾರ್ಥೋ' ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುತುಂಗಕವಿರಚಿತಕೃತಿ. ಇಂದು ಕೇರಳಕ್ಕೆ
ಸೇರಿರುವ ಕಾಸರಗೋಡಿನ ಸಮೀಪದ ಮಧೂರಿನಲ್ಲಿ ಶಿವನಾರಾಯಣ
ಶರಳಾಯರೆಂಬವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧಕ ವೆಂಕಟರಾಜ
ಪುಣಿಂಚತ್ತಾಯರಿಗೆ ಸುಮಾರು 1975ರಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಹಸ್ತಪ್ರತಿ. 1984ರಲ್ಲಿ
ಪುಣಿಂಚತ್ತಾಯರಿಂದಲೇ ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿ ಮಂಗಳೂರು
ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ಕನ್ನಡ ವಿಭಾಗದಿಂದ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿತು. ಈ ಕೃತಿ
ಪ್ರಕಟನೆಯ ಅನಂತರ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ತುಳು ಕೃತಿಗಳು ದೊರೆತು
ತುಳುವಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಲಿಖಿತಕಾವ್ಯಪರಂಪರೆ ಇತ್ತೆನ್ನುವುದು
ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ಒಂದು ಭಾಷೆಯ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ
ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾದ ಸಂಶೋಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ವೆಂಕಟರಾಜ
ಪುಣಿಂಚತ್ತಾ ಅವರಿಗೆ ಭಾಷಾಲೋಕ ಮತ್ತು ಸಂಶೋಧಕ
ವಿದ್ವದ್ವಲಯಋಣಿಯಾಗಿರಲೇಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಈ ಕೃತಿ ಪ್ರಕಟನೆಯ ಅನಂತರ ಈ ಕೃತಿಯ ಬಗೆಗೆ ಅಷ್ಟೆಷ್ಟೋ ವಿಚಾರ
ವಿಮರ್ಶೆಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಂತೆಯೇ ಧರ್ಮಸ್ಥಳದ ಮಂಜುನಾಥೇಶ್ವರ
ಸಂಸ್ಕೃತ ಶೋಧನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತುಳುಕಾವ್ಯಕೃತಿಯ
ಹಸ್ತಪ್ರತಿದೊರೆತು ಅದು ಪ್ರಕಟನೆಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಡಾ. ಎಸ್.ಆರ್.
ವಿಘ್ನರಾಜ ಅವರು ಸಂಪಾದಿಸಿ 'ಭಾಗವತದೊಳಗಣ ತುಳು

ರಾಮಾಯಣ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಇದು ಭಾಗವೆಂದು ವಿದಿತವಾಯಿತು.
ಭಾಗವತದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಬರುವ ರಾಮನ ವಂಶದ ಕಥೆ
ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ರಾಮಾಯಣವೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ
ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸ್ಕಂಧಗಳಿವೆ. ಒಂಬತ್ತನೆಯ
ಸ್ಕಂಧದ ಭಾಗ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ದೊರಕಿರುವುದರಿಂದ ತುಳುವಿನಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವು
ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ.
ಸಂಶೋಧಕ ಡಾ. ರಾಧಾಕೃಷ್ಣ ಬೆಳ್ಳೂರು ಅವರಿಗೆ ಓಲೆಯ ಹಾಳೆಗಳಲ್ಲಿ
ದೊರೆತ ಲೋಕಸೃಷ್ಟಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಗದ್ಯ ರಚನೆಯು ಕೂಡ
ಭಾಗವತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಯಾವುದೋ ಭಾಗವಿರಬೇಕೆಂದು ಅವರು
ಊಹಿಸಿದ್ದುಂಟು. ಹೀಗೆ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಕಂಧದವರೆಗೆ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ
ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಭಾಗ ಒಂದಿಷ್ಟು ದೊರೆತ ಭಾಗವತವು ತುಳುವಿನಲ್ಲಿ
ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೇ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದೆಯೆಂದರೆ ತಪ್ಪಲ್ಲ.

ಈ ಕೃತಿಯ ಬಗೆಗೆ ಕೆಲವು ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನೂ ಕೆಲವು ಮುಂದುವರಿದ
ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನೂ ಈಗ ನೋಡೋಣ:

1. ಈ ಕೃತಿದೊರೆತಾಗ ತುಳುವಿನ ಲಿಖಿತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆಯ
ಬಗೆಗೆ ಯಾವ ಅರಿವೂ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ ಸಂಪಾದಕರು ಇದನ್ನು
ಕುರಿತು ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಾಗ 'ತುಳುವಿನ
ಆದಿಕಾವ್ಯವೆನಿಸಿದ' ಕೃತಿಯೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ
ಅನಂತರ ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಕೃತಿಗಳು ದೊರಕಿದ ಮೇಲೆ ಅವರು ಈ
ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಅರುಣಾಬ್ಜಕವಿಯ
ತುಳುಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಕೂಡ ಪುಣಿಂಚತ್ತಾಯರೇ
ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದು ಈ ಕೃತಿಯು ತುಳುಭಾಗವತಕ್ಕಿಂತ
ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ಅವರೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ 'ತುಳು
ದೇವೀಮಹಾತ್ಮೆ' ಎಂಬ ಗದ್ಯಕೃತಿ ದೊರಕಿದ್ದು ಅದು ಕೂಡ
ತುಳು ಭಾಗವತಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲಿನದೆಂಬ ನಿಲುವಿಗೆ ಸಂಪಾದಕ
ಪುಣಿಂಚತ್ತಾಯರು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ.

2. ಈ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ ಮಾತ್ರ ಉಪಲಬ್ಧವಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೇ ತುಳುವಿನ ವಿದ್ವಾಂಸರು ತುಳುವಿಗೆ ಲಿಖಿತ ಸಾಹಿತ್ಯಪರಂಪರೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಶ್ರೀಮಂತವಾಗಿ ಇದ್ದಿರಬೇಕು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರೂ ಕೆಲವರು ಸಾಹಿತ್ಯಪರಂಪರೆ ಇದ್ದುದಕ್ಕೆ ದಾಖಲೆಯಿಲ್ಲ; ಇದೊಂದು ಕೃತಿ ಮಾತ್ರ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಮೊದಲ ಮತ್ತು ಏಕೈಕ ಪ್ರಯತ್ನವಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದಿರಬೇಕು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವು ಕೃತಿಗಳ ಉಪಲಬ್ಧ ಮತ್ತು ತುಳು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಕೃತಿಗಳ ನಾಮೋಲ್ಲೇಖವಿರುವುದರಿಂದ ಲಿಖಿತಪರಂಪರೆಯಿತ್ತೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಈಗ ನಿಸ್ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿದೆ.
3. ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಮೊದಮೊದಲ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳಾಗಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಆದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣ-ಮಹಾಭಾರತ-ಪುರಾಣಗಳೇ ಅಥವಾ ಅವುಗಳನ್ನಾಧರಿಸಿದ ಕೃತಿಗಳೇ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ತುಳು ಭಾಷೆಯೂ ಆ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಹೊರತಲ್ಲವೆಂಬುದು ತುಳುಭಾಗವತ ಮತ್ತಿತರ ತುಳು ಗ್ರಂಥಗಳ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವ ವಿಚಾರ. ತುಳುವಿನಲ್ಲಿ ಈಗ ದೊರಕಿರುವ ತುಳುಭಾಗವತ, ಕಾವೇರಿ, ದೇವೀಮಹಾತ್ಮೆ, ತುಳು ಮಹಾಭಾರತ, ಕರ್ಣಪರ್ವ ಕೃತಿಗಳನ್ನಲ್ಲದೆ ತುಳು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೃತಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಕೂಡಾ ಗಮನಿಸಿದರೆ ರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಭಾರತಗಳೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಪೌರಾಣಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳೇ ರಚಿತವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು.
4. ಪೌರಾಣಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಒಂದು ಘಟ್ಟದ ಅನಂತರ ಹೊಸ ತಲೆಮಾರಿನ ಕವಿಗಳು ವಿಭಿನ್ನ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕೃತಿರಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಬಹುದಾದ ಬದಲಾವಣೆಗಳು, ಜೀವನಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಆಸಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆಗಬಹುದಾದ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಪ್ರಸ್ತುತ

ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ರೀತಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯರಚನೆಗೆ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಣೆ ನೀಡುತ್ತವೆ - ಎಂಬೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ತುಳುವಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಂತದ ಅಥವಾ ಒಂದು ಘಟ್ಟದ ಸಾಹಿತ್ಯ ರಚನೆ ಮಾತ್ರ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೂ ಮುಂದುವರಿದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ವಿಭಿನ್ನ ಮೂಲಗಳಿಂದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನಾಯ್ದುಕೊಂಡ ಅಥವಾ ಪುರಾಣೇತರ ಈ ಬಗೆಗೆ ಯಾವ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೂ ಬರುವಹಾಗಿಲ್ಲ.

5. ಭಾಗವತದ ಕವಿ ವಿಷ್ಣುತುಂಗನು ತಾನು ಯಾವುದೇ ರಾಜಾಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಗೆಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ. ಯಾವ ರಾಜಾಶ್ರಯದಲ್ಲೂ ಆತನಿದ್ದಿರಲಾರ. ತುಳುಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಡುಪಿಯ ಸಮೀಪದ ನಿಡಂಬೂರು ಬಲ್ಲಾಳರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಈ ಬಲ್ಲಾಳರಾಜನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರೆಂದೂ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಈ ರಾಜರು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕವಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಮಾಡಿದರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿ.ಶ. 19ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಸ್ಥಳೀಯ ರಾಜರಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ಸಾಮಾಜಿಕ-ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಡಳಿತದ ಅಧಿಕಾರಗಳು ಮುಂದುವರಿದಿದ್ದು ಯಾವ ಸ್ಥಳೀಯರಾಜರೂ ತುಳು ಕವಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ನೀಡಿ ಕಾವ್ಯರಚನೆಗೆ ಪ್ರೇರಣೆನೀಡಿದುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ತುಳು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹರಿಯಪ್ಪ ನೃಪತಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು ಈತನು ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜನೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಉಲ್ಲೇಖವು ಕೃತಿರಚನೆಯ ಕಾಲವನ್ನು ದಾಖಲಿಸಲು 'ಹರಿಯಪ್ಪನೃಪತಿಯು ಅರಸನಾಗಿದ್ದಾಗ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತದಷ್ಟೇ ಹೊರತು ಅವನ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದ ಬಗೆಗೆ ಏನನ್ನೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. 'ಕರ್ಣಪರ್ವ' ಎಂಬ ತ್ರುಟಿತಕೃತಿ ಈ ಹರಿಯಪ್ಪನದೇ ಎಂದೂ ಒಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದ್ದು ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೀವ್ರ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳೂ ಇವೆ. ತುಳು

ಭಾಗವತದ ಕವಿ ವಿಷ್ಣುತುಂಗನಂತೂ ಯಾವ ರಾಜನ ಹೆಸರನ್ನೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ದೇಸೀ ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿಕಾವ್ಯ ಪರಂಪರೆಯ ಎಷ್ಟೋ ಕವಿಗಳು ತಮ್ಮಕಾಲದ ರಾಜರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುತುಂಗನು ಅದೇ ಸಾಲಿಗೆ ಸೇರುತ್ತಾನೆ.

6. ತುಳು ಭಾಗವತದ ಕವಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಪರಂಪರೆಯ ಬಗೆಗೆ ಅರಿವಿತ್ತು. ಅವನು ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತವನ್ನು ಬರೆದ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನನ್ನು ಭಾಗವತವನ್ನು ಬರೆದ 'ಆರಾಧ್ಯ'ನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಸಂಸ್ಕೃತಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸ, ಭಟ್ಟನಾರಾಯಣ (ಅಥವಾ ಬಾಣಭಟ್ಟ?) ಮಾಘ, ಭಾರವಿ, ಮಯೂರ, ವ್ಯಾಸ, ವಾಲ್ಮೀಕಿ - ಈ ಕವಿಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಉಲ್ಲೇಖ ಸಾಂಕೇತಿಕವಷ್ಟೇ ಹೊರತು ಕವಿಗಳ ಪಟ್ಟಿಕೊಡುವುದು ಆತನ ಉದ್ದೇಶವಲ್ಲ.
7. ತುಳುನಾಡು ಕನ್ನಡಸೀಮೆಯೊಳಗೇ ಇದೆ; ಆದರೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಮೇರೆಯನ್ನು ಖಚಿತವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಈ ತುಳುನಾಡಿನ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಕೇರಳವಿದ್ದು ತುಳುನಾಡು-ಕೇರಳಗಳೊಳಗೆ ನಿಕಟಸಂಪರ್ಕವಿತ್ತಿರುವುದು ಇತಿಹಾಸದಿಂದಲೂ ತುಳು-ಕೇರಳನಾಡುಗಳ ಜಾನಪದ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದಲೂ ದೃಢಪಡುತ್ತದೆ. ಭಾಗವತ ಕೃತಿಯ ಪ್ರತಿದೊರಕಿದುದು ತುಳುನಾಡಿನ ದಕ್ಷಿಣದ ಮೇರೆಯ ಸಮೀಪ ಮತ್ತು ಇಂದು ಕೇರಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಹೋಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕನ್ನಡಗಳ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕವಿ ಕೇರಳದ ಅಥವಾ ಮಲಯಾಳ ಭಾಷೆಯ ಸಂಪರ್ಕದ ಬಗೆಗೆ ಯಾವುದೇ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನೂ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಅವನ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವು ಮಲಯಾಳ ಭಾಷೆಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ರೀತಿಗಳು ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇಂದಿನ ತುಳುವಿನಲ್ಲಿಲ್ಲದೆ ಮಲಯಾಳದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರಕಂಡುಬರುವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳನ್ನು ಅವನು ಬಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ.

8. ತುಳುಭಾಗವತದ ಕವಿ ತುಳುನಾಡಿನ ಯಾವ ಊರಿನವನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ದೊರಕುವಂತಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಯೂ ಸಂಪಾದಕ ಪುಣಿಂಚತ್ತಾಯರು ಕವಿಯು ಕಾಸರಗೋಡು ತಾಲೂಕಿನ ಹೇರೂರು (ಪೇರೂರು) ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶದವನಿರಬಹುದೆಂಬೊಂದು ಊಹೆಯನ್ನು ಕೃತಿಯ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಮುಂದಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ತುಳುಭಾಗವತದೊಳಗೆ ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಪುರ, ದುಗ್ಧಾಬ್ಧಿನಿವಾಸ, ಉಬ್ಧೀಪುರಿ ಮೊದಲಾದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಆಧಾರವಾಗಲೂಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇದು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಬಲವಾದ ಆಧಾರವಾಗಲಾರದು. ಆ ಉಲ್ಲೇಖಗಳೆಲ್ಲ ವೈಕುಂಠ ಅಥವಾ ಕ್ಷೀರಸಾಗರದ ನೆಲೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿವೆಯಷ್ಟೆ ಹೊರತು ಬೇರೇನಲ್ಲ. ಈ ಕವಿಯು ಉಡುಪಿಯ ಪ್ರದೇಶದವನಿರಬಹುದೆಂಬ ಊಹೆಯನ್ನು ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಸಂಶೋಧಕರು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದರೂ ಇದು ಕೇವಲ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿದೆಯಷ್ಟೇ ಹೊರತು ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅವಲಂಬಿಸುವಂತಿಲ್ಲ.
9. ತುಳುಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಪರಾತ್ಪರ ವಸ್ತುವಿನ ವಂದನೆಯ ಅನಂತರ ವ್ಯಾಸ (೧-೧-೨), ಶುಕಮುನಿ (೧-೧-೨), ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳು (೧-೧-೪), ಪರಾತ್ಪರ ಮೂರ್ತಿ (೧-೧-೫), ವಿಘ್ನೇಶ್ವರಮೂರ್ತಿ (೧-೧-೬), ಸರಸ್ವತಿ (೧-೧-೭), ಮುನಿಗಳೂ (೧-೧-೮) ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಯಾವುದೇ ಊರಿನ ಅಥವಾ ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾದ ದೇವರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಕವಿ ತುಳುನಾಡಿನವನೆಂದೂ ವಿಷ್ಣುತುಂಗನೆಂಬಲ್ಲಿ 'ತುಂಗ'ಎಂಬುದು ತುಳುನಾಡಿನೊಳಗಿನ ಕೋಟಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಮುದಾಯದ ಉಪನಾಮವೆಂಬುದರಿಂದ ಆತ ಕನ್ನಡ ಮನೆಮಾತಿನ ತುಳುವನೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡಬಹುದಷ್ಟೇ ಹೊರತು ಹೆಚ್ಚು ಹೇಳಲಾಗದು.

10. 'ಕಥೆ' ಮತ್ತು 'ಅರ್ಥ' ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನು ತುಳುಭಾಗವತದ ಕವಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಕಥೆ, ಭಗವತ್ಕಥೆ, ಶ್ರೀಕಥೆ, ಶ್ರೀಭಗವತ್ಕಥೆ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿವೆ. ಅಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅವನು ಭಾಗವತ ಪುರಾಣವನ್ನೆ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವನ ಪ್ರಕಾರ ಕಥೆಯೆಂದರೆ 'ಪುರಾಣಕಥೆ' ಅಥವಾ ಇನ್ನಷ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ 'ಭಾಗವತಕಥೆ' ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಕವಿ ತನ್ನ ಕೃತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಹೆಸರು 'ಶ್ರೀಭಾಗವತಾರ್ಥೋ' ಎಂಬುದು (೧-೧-೧೭) 'ತುಂಗಕೊಲೊಂತಾಧರಣೀಸುರೆ ವಿಷ್ಣು ರಚೀತಕತೆ ಶ್ರೀಭಾಗವತಾರ್ಥೋ' ಎಂದು ಆತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆಯೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಈ ಹೆಸರು ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡುಂಟು. ಸಂಪಾದಕ ಪುಣಿಂಚತ್ತಾಯರು ಪ್ರಕಟನೆಗೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಾಗ 'ಶ್ರೀಭಾಗವತೋ' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದರು. ತುಳು ಭಾಗವತವೆಂಬುದು ಅನಂತರ ರೂಢಿಯ ಹೆಸರಾಯಿತು. 'ಶ್ರೀಭಾಗವತಾರ್ಥೋ' ಎಂಬುದೋ ಈ ಕಾವ್ಯದ ಹೆಸರೆಂದು ಮೊದಲಿಗೆ ತೋರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟವರೆ ಡಾ|| ಎ.ಎಸ್. ಆಚಾರ್ಯ ಎಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸರು. ಅನಂತರ ಇದನ್ನು ಇತರ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಒಪ್ಪಿದರು. ಈಗ 'ಭಾಗವತಾರ್ಥೋ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಿರಿಸಿದ್ದಾನೆಂಬ ವಿಷಯ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದುದಾಗಿದೆ.

ತುಳು ಭಾಗವತದ ಮೊದಲ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಪದ್ಯವನ್ನು ಕವಿ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ:

ಪರೀಕ್ಷಿತುತ್ ಶ್ರೀಶುಕೇರೇಸ್ವಿಕಥೇ ನೈಮೀಷವನಂಟ್
ಪರಮಾರ್ಥೋಮಿ ಸೂತೆ ಪ್ರಕಾಸಿಪಸ್ವೀ ಕಥೆತರ್ಥೋಮಿನುಂಬು
ಪರಲೋಕಹಿತಾರ್ಥೋಮಿಕನ್ನಡಿಟ್ಆರಾಧ್ಯರಚೀತರ್
ತೆರಿತೇನವೆಟೊಂಪೆ ಪಣ್ಪೆನತ್ ತುಳುಭಾಷೆ ಕವಿತ್ಯೊ
(೧-೧-೧೦)

(ಪದ್ಯದ ಮೂರನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿರುವ 'ಕನ್ನಡಿಟ್' ಎಂಬುದು 'ಕನ್ನಡಂಟ್' ಎಂದಿದ್ದು ಅಪಪಾಠವಾಗ 'ಕನ್ನಡಿಟ್' ಎಂಬುದು ಬಂದಿರಬಹುದು.)

'ಪರೀಕ್ಷಿತನಿಗೆ ಶ್ರೀಶುಕರು ಹೇಳಿದ ಕಥೆಯ ಪರಮಾರ್ಥವನ್ನು ನೈಮಿಷವನದಲ್ಲಿ ಸೂತರು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದರು. ಪರಲೋಕಹಿತಾರ್ಥವಾಗಿ ಈ ಕಥೆಯ 'ಅರ್ಥ'ವನ್ನೂ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಆರಾಧ್ಯರು ರಚಿಸಿದರು. ಅದರಲ್ಲಿ ತಿಳಿದಷ್ಟನ್ನು ತುಳು ಭಾಷೆಯಕವಿತ್ವದಲ್ಲಿ (ಕವಿತೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ) ನಾನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವೆಂದರೆ ಭಾಷಾಂತರವೆಂದೇ ಕವಿ ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಮೂಲ ಕಥೆಗೆ ಆರಾಧ್ಯನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ: ಅದರಲ್ಲಿ ತಿಳಿದಷ್ಟನ್ನು ತುಳು ಭಾಷೆಯಕವಿತ್ವದಲ್ಲಿ ರಚಿಸುತ್ತೇನೆ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಆರಾಧ್ಯನದು ಕನ್ನಡ ಭಾಷಾಂತರ: ನನ್ನದು ತುಳು ಭಾಷಾಂತರ' ಎಂಬರ್ಥವೇ ಇದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಆತ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಹೆಸರು ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು 'ಶ್ರೀಭಾಗವತಾರ್ಥೋ'. ಈ ಕೃತಿಯು ಶ್ರೀ ಭಾಗವತದ 'ಅರ್ಥ' ಅಥವಾ 'ಇತರ ಭಾಷೆಗೆ ಮಾಡಲಾದ ಭಾಷಾಂತರ' ಎಂದೇ ಆತನ ಉದ್ದೇಶವಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುತುಂಗನ ಪ್ರಕಾರ 'ಕಥೆ' ಎಂದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತಮೂಲ; 'ಅರ್ಥ' ಎಂದರೆ ಭಾಷಾಂತರರೂಪ. ಅರ್ಥಾತ್ ತುಳುವಿನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಕಥೆಯ ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಆ ಹೆಸರಿನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಆತನೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆನ್ನಬಹುದು.

11. ವಿಷ್ಣುತುಂಗನು ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. ಅವನು ಮೂಲ ಭಾಗವತವನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓದಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಅದರೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತವನ್ನೂ ಓದಿದ್ದಾನೆ. ಅದನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಗವತ, ಕನ್ನಡಭಾಗವತ, ತುಳುಭಾಗವತ - ಇವನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ ತುಳು ಭಾಗವತದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವಂಶಗಳನ್ನು ಪುಣಿಂಚತ್ತಾಯರು ಪಟ್ಟಿಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅದು ವಿಸ್ತೃತವಾದ

ಹೋಲಿಕೆಯಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಹೋಲಿಕೆ-ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಅಗತ್ಯವಿದೆ.

12. ಯಾವುದೊಂದು ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಯು ಅನಂತರದ ಕೃತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದೆಯೆಂದು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವುದೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ ಮತ್ತು ಸಂಶೋಧನೆಯ ಒಂದು ಅಂಶ. ತುಳುವಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲ ಒಂದೊಂದೇ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ ಮತ್ತು ಯಾವುದೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಬಗೆಗೆ ವಿವಿಧ ಕವಿಗಳು ಕೃತಿ ರಚನೆ ಮಾಡಿರುವ ಬಗೆಗೆ ಯಾವುದೇ ದಾಖಲೆಯಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅನಂತರದ ಕೃತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಭಾಗವತದ ಪ್ರಭಾವವೇನು? - ಎಂಬ ವಿಷಯದ ಬಗೆಗೆ ಯಾವುದೇ ವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.
13. ಭಾರತದ ಇತರ ಭಾಷೆಗಳ ಭಾಗವತ ಕೃತಿಗಳಿಗೂ ತುಳು ಭಾಗವತಕ್ಕೂ ಇರುವ-ಇರಬಹುದಾದ ಸಂಬಂಧ-ಪ್ರಭಾವ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಬಗೆಗೂ ಯಾವುದೇ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆದಿಲ್ಲ. ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತ ಕೃತಿಯನ್ನು ಅವನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದನ್ನು ಸಂಪಾದಕ ಪುಣೆಂಚತ್ತಾಯರು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ತುಳು ಭಾಗವತದ ಮೇಲೆ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತದ ಪ್ರಭಾವ ಅಥವಾ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವೆಂಬುದರ ಬಗೆಗೆ ವಿಸ್ತೃತ ವಿವೇಚನೆ ಅವಶ್ಯವಿದೆ.
14. ಭಾಗವತವು ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದ ಪುರಾಣಗ್ರಂಥ. ಕೇವಲ ಪುರಾಣದಂತಿರದೆ ಕಾವ್ಯದಂತೆಯೂ ಇರುವುದು ಇದರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಭಾರತದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆ. ತುಳುನಾಡಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತವು

ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದುದರ ಬಗೆಗೆ ಆಧಾರಗಳಿವೆ. ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತದ ಪೂರ್ಣ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳು ಮತ್ತು ದಶಮಸ್ಕಂಧದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳು ಇಲ್ಲಿಯ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಭಂಡಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಖಾಸಗಿಯವರಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಲಬ್ಧವಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ತುಳುನಾಡು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ದ್ವೈತಪಂಥವು ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರದೇಶ. ಮಾಧ್ವಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವತಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಸ್ಥಾನಮಾನವಿದೆ. ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ತುಳುಭಾಗವತದ ವಿವೇಚನೆ ಅವಶ್ಯವಿದೆ. ಆದರೆ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಊಹಿಸಲಾಗುವಂತೆ ತುಳುಭಾಗವತವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುತುಂಗಕವಿಯು ಮಾಧ್ವ ಪರಂಪರೆಗೆ ಸೇರಿದವನಲ್ಲ. ಅವನು ಕೋಟಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. ಕೋಟಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪಂಗಡವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶಾಂಕರ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಸಮೂಹವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಭಕ್ತಿಪಂಥವು ಎಲ್ಲ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿಗೂ ಮಾನ್ಯವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಾಧ್ವ-ಶಾಂಕರ ಮತ್ತಿತರ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿಗೂ ಭಾಗವತವು ಪವಿತ್ರಗ್ರಂಥವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೂ ದೊರೆತ ಭಾಗವತ ಭಾಗವನ್ನು ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಇದು ಯಾವ ತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ನೋಡಬಹುದೋ ಏನೋ!

15. ತುಳು ಭಾಗವತವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಗವತಕ್ಕಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಯಾವುದೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಷಯವನ್ನ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಸಂದೇಶವೇನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನಿರಿಸಿದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನು ತುಳುವಿನ ಜನತೆ ಅರಿಯುವಂತೆ ಅವರ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಮನಸ್ಸಿಗೊಪ್ಪುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ಸಾರವಾದ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದು ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶವೆಂದು ತಿಳಿದರೆ ತಪ್ಪಲ್ಲ.

□

ತಮಿಳು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಮದ್ ಭಾಗವತದ ಪ್ರಭಾವ

—ಜಿ.ಟಿ. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್

ಭಾರತದಂತಹ ವಿಶಾಲವಾದ

ಉಪಖಂಡದಲ್ಲಿ ಭೌಗೋಳಿಕ ಹಾಗೂ

ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಭಿನ್ನ

ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಿರುವುದು ಸಹಜ. ಒಂದು

ಪ್ರದೇಶದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ

ಪಸರಿಸುವುದೂ ಅಷ್ಟೇ ಸಹಜ. ಅದು

ಜನಜೀವನದ ಮೇಲೂ, ಆಚರಣೆಗಳ

ಮೇಲೂ, ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೇಲೂ ಸಹ

ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುತ್ತದೆ.

ಭಾರತದಂತಹ ವಿಶಾಲವಾದ ಉಪಖಂಡದಲ್ಲಿ ಭೌಗೋಳಿಕ ಹಾಗೂ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಭಿನ್ನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಿರುವುದು ಸಹಜ. ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಪಸರಿಸುವುದೂ ಅಷ್ಟೇ ಸಹಜ. ಅದು ಜನಜೀವನದ ಮೇಲೂ, ಆಚರಣೆಗಳ ಮೇಲೂ, ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೇಲೂ ಸಹ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಸಾರಕ್ಕೆ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ಮಾಧ್ಯಮ. ಅದರಲ್ಲೂ ಧಾರ್ಮಿಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, ಮತ್ತು ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಸ್ತುಗಳ ಕಣಜವಾಗಿರುವ ಪೌರಾಣಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳು ಬಹಳ ಬೇಗ ಪರಿಣಾಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಲತಃ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ತಮಿಳು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಬೀರಿರುವ ಪರಿಣಾಮವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಈ ಪ್ರಬಂಧದ ಉದ್ದೇಶ.

ಒಂದೊಂದು ಪುರಾಣವೂ ತನಗೆ ತಾನೇ ಪಾವನವಾಗಿದ್ದರೂ, ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಒಂದು ಪುರಾಣವು ಮತ್ತೊಂದು ಪುರಾಣದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವಿಶೇಷ. ಪದ್ಮಪುರಾಣವು ಭಾಗವತಪುರಾಣದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯಗಳ ರೂಪಕವೊಂದು ಬರುತ್ತದೆ. ರೂಪಕದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಅದು ಏನೆಂದರೆ ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತ ಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ಸ್ತ್ರೀ, ತಾನು ದ್ರವಿಡದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. (“ಉತ್ಪನ್ನಾ ದ್ರವಿಡೇ ಸಾಹಂ ವೃದ್ಧಿಂ ಕರ್ಣಾಟಕೇ ಗತಾ” ಪ.ಪು., ಉ.ಖಂ. 1-48). ಭಕ್ತಿಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವ ಭಾಗವತಪುರಾಣಕ್ಕೂ ದ್ರಾವಿಡದೇಶಕ್ಕೂ ಇರುವ ನಂಟು ಬಹಳ ಹತ್ತಿರವೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಪ್ರಸಂಗ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಪುರಾಣಾಂತರವಲ್ಲದೆ ಭಾಗವತಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೇ ಆಂತರಿಕವಾಗಿ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಒಂದೆರಡು ಕಡೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯವಂಶದ

ರಾಜ ಸತ್ಯವ್ರತನನ್ನು ‘ದ್ರವಿಡೇಶ್ವರ’ ಅಂದರೆ ದ್ರಾವಿಡದೇಶದ ರಾಜ (“ಯೋಸೌ ಸತ್ಯವ್ರತೋ ನಾಮ ರಾಜರ್ಷಿರ್ದ್ರವಿಡೇಶ್ವರಃ” ಭಾ.ಪು. 9-1-2) ಎಂದು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಗತಿ ಬೇರೆ ಯಾವ ಮೂಲದಲ್ಲೂ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ರಾಜನು ವೈಗೈ ನದಿಯೊಡನೆ ಸೇರುವ ಉಪನದಿ ಕೃತಮಾಲಾದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅರ್ಘ್ಯಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ದ್ರವಿಡದೇಶದ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಸಂಗವೆಂದರೆ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಸಂತರು ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸುವರೆಂಬ ಭವಿಷ್ಯವಾಣಿ. ಇದನ್ನು ಮುಂದೆ ಆಳ್ವಾರ್‌ಗಳ ವಿಷಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಮಾಡುವಾಗ ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಭಕ್ತಾಗ್ರೇಸರರಾದ ಧ್ರುವ, ಪ್ರಹ್ಲಾದ, ಅಂಬರೀಶ ಮುಂತಾದವರು, ಹರಿನಾಮಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಉಜ್ಜೀವಿತನಾದ ಅಜಾಮಿಳ, ಮೂಕಪ್ರಾಣಿಯಾದರೂ ಭಕ್ತಿಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉನ್ನತಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಗಜೇಂದ್ರ-ಇಂತಹವರ ಕಥೆಗಳು ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಸಂತರ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ತಮಿಳುಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಆಳವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರದ ಕಥೆಗಳು ಕೆಲವು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ, ಎಲ್ಲ ಅವತಾರಗಳನ್ನೂ ಸುಂದರವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿ ಕೊಡುವ ಭಾಗವತವೇ ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ ಪಂಡಿತ-ಪಾಮರರಿಗೂ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪಿಪಾಸುಗಳಿಗೂ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವ ಮೂಲ. ಸಂಘಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮಾತುಗಳು ಬಹುಶಃ ಭಾಗವತದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಸಂಘಕಾಲದ ‘ಎಟ್ಟುತ್ತೊಗೈ’ ಗೆ ಸೇರಿದ ‘ಅಗನಾನೂರು’, ‘ಪುರನಾನೂರು’ ‘ಪಡಿತ್ತ್ ಪ್ಪಾಟ್ಟು’, ‘ಪರಿಪಾಡಲ್’, ‘ಕಲಿತ್ತೊಗೈ’- ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕವಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಚರಿತೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲೇ ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕುದುರೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಕೇಶಿ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದು, ಸಾಂದೀಪಿನಿಮುನಿಯಿಂದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಪಡೆದದ್ದು

ಮುಂತಾದವು ಅವರ ವರ್ಣನಾವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಬೇರೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣದ, ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವ 'ಗೋಪೀ ವಸ್ತ್ರಾಪಹರಣ ಲೀಲೆ'ಯನ್ನು ಸಂಘಕಾಲದ 'ಅಗಂನಾನೂರು' ಸಂಕಲನದಲ್ಲಿ ಕವಿ ಮದುರೈ ಮರುದನ್ ಇಳನಾಗನಾರ್ ಅವರು ತಮ್ಮ ನಾಯಕನೊಬ್ಬನ ಲೀಲೆಗೆ ಹೋಲಿಕೆಯಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಡಿನ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಭಾಗ ಹೀಗಿದೆ:

“..... ವಡಾ ಅದು ವಣ್ ಪುನಲ್ ತೊಳ್ಳುನೈ, ವಾರ್ ಮಣಲ್ ಅಗನ್ ತುರೈ, ಅಂಡರ್ ಮಗಳಿರ್, ತಣ್ ತಳ್ಳೆ ಉಡೀ ಇಯರ್, ಮರಂಶೆಲ ಮಿದಿತ್ತ ಮಾಲ್ ಪೋಲ್.....” (ಅಗಂ-59).

(ಎಂದಿಗೂ ನೀರು ಕಡಿಮೆಯಾಗದಿರುವ ಉತ್ತರದ ಯಮುನೆಯ ಉದ್ದದ ಮರಳ ತೀರದಲ್ಲಿ, ಗೊಲ್ಲ ಯುವತಿಯರಿಗೆ ತಂಪಾದ ಎಲೆಯ ಉಡುಪನ್ನು ಕೊಡಲು ಮರವೇರಿದ ತಿರುಮಾಲಿನಂತೆ”.

ಇಂದಿನ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಪ್ರಸ್ತುತವಿರುವ ಒಂದು ಮುಖ್ಯವಿಷಯ ಗೊಳಿಕಾಳಗ ಅಥವಾ ದ್ರಾವಿಡದೇಶದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚೆಗೆ ತೆರೆದುಕೊಂಡಿರುವ 'ಜಲ್ಲಿಕಟ್ಟು'. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಇದರ ಪ್ರವರ್ತಕನಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಭಾಗವತದ ಕಥೆ ಹೀಗಿದೆ. ಕೋಸಲದೇಶದ ರಾಜ ನಗ್ನಜಿತ್. ಅವನಿಗೊಬ್ಬಳು ಮಗಳು ಸತ್ಯಾ ಅಥವಾ ನಾಗ್ನಜಿತೀ. ಅವಳನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗ ಬಯಸುವ ವೀರರು ವೀರ್ಯಶುಲ್ಕವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಏಳು ಗೊಳಿಕಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಅಡಗಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹವರಿಗೇ ರಾಜಕುಮಾರಿ ಸಿಗುವುದು. ಯಾವ ರಾಜಕುಮಾರನೂ ಮಾಡಲಾಗದ ಆ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನು ಜಯಶಾಲಿಯಾದನು. ತಾನೇ ಏಳು ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಿ ಗೊಳಿಕಳನ್ನು ಅಡಗಿಸಿ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿ ಸತ್ಯಾಳನ್ನು ವಿವಾಹವಾದನು ಎಂದು ಭಾಗವತವು ರಸಮಯವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. (ಭಾ.ಪು. 10-58-32 ರಿಂದ 55). ತಮಿಳುಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ಗೊಳಿಕಾಳಗದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು 'ಕಲಿತೈಗೈ', 'ಪೆರುಂಪಣತ್ತುಪ್ಪಡೈ' ಮುಂತಾದ

ಸಂಘಕಾಲದ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲೂ, 'ಶಿಲಪುದಿಕಾರಂ' ಮುಂತಾದ ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಇಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹೆಣ್ಣೊಬ್ಬಳನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಲು ಗೊಳಿಯನ್ನು ಅಡಗಿಸುವ ಸ್ಪರ್ಧೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಆ ಮೂಲಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಆ ಹೆಣ್ಣು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗೊಲ್ಲರ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಳಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ. ಇವಳನ್ನು ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ 'ಆಯ ಮಗಳ್' ಎಂದೋ, 'ಆಯರ್ ಮಗಳ್' ಎಂದೋ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಸೂಚಿಸಿದ ಭಾಗವತದ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನು ಕ್ಷತ್ರಿಯಕನ್ಯೆ ಸತ್ಯಾಳ ಕೈ ಹಿಡಿಯಲು ಈ ಸ್ಪರ್ಧೆ ನಡೆದರೆ, ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಗೋಪಕನ್ಯೆ ಆ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಗೊಲ್ಲಕನ್ಯೆಯೊಬ್ಬಳನ್ನು ವಧುವಾಗಿಸಿ, ಗೊಳಿಕಾಳಗ ನಡೆಸಿ, ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಗೆಲ್ಲಿಸಿ, ಇಬ್ಬರಿಗೂ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಸಿದ ಕೀರ್ತಿ ತಮಿಳು ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಈ ಕೃಷ್ಣಪ್ರಿಯೆ ಗೋಪಕನ್ಯೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ನಪ್ಪಿನ್ನೈ ಎಂದೂ ಪಿನ್ನೈ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕನ್ಯೆ ಬೇರಾರೂ ಅಲ್ಲ. ಕೃಷ್ಣನ ಸಾಕುತಾಯಿಯಾದ ಯಶೋದೆಯ ಸಹೋದರನಾದ ಕುಂಭನೆಂಬುವನ ಮಗಳು ಎಂದು ದ್ರಾವಿಡದೇಶದ ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ನಂಬಿಕೆ. ಶಿಲಪುದಿಕಾರಂ (ಅಧ್ಯಾಯ-17 ಆಯ್‌ಚಿಯರ್ ಕುರವೈ) ಮತ್ತು ಮಣಿಮೇಕಲ್ಯೈ (ಅಧ್ಯಾಯ 19-65) ಅಂತಹ ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೂ ಪಿನ್ನೈಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬರಬೇಕಾದರೆ ಈ ನಾಯಕಿಯ ಖ್ಯಾತಿ ಅಪಾರವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ನಪ್ಪಿನ್ನೈಯನ್ನೇ ಕೂರತ್ತಾಳ್ವಾರ್, ಪರಾಶರಭಟ್ಟರ್, ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರೇ ಮುಂತಾದ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಿಸಿ ಯಜುರ್ವೇದಸೂಕ್ತವೊಂದರಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ನೀಳಾದೇವಿಯ ಜೊತೆ ಸಮೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರಂತೂ ತಮ್ಮ ಯಾದವಾಭ್ಯುದಯಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಗೊಳಿಕಳನ್ನು ಅಡಗಿಸಿ ಗೋಪಕನ್ಯೆ ನೀಳಾ ಅಥವಾ ನಪ್ಪಿನ್ನೈಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾದ ಕಥೆಯನ್ನು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಯಾ., ಸ.4-ಶ್ಲೋ.98,99). ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆಯುವಾಗ ಅಪ್ಪಯ್ಯದೀಕ್ಷಿತರು ಈ ಕಥೆ 'ಹರಿವಂಶ'ದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈಗ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಹರಿವಂಶದ ಯಾವ ಪಾಠದಲ್ಲೂ ಈ ಕಥೆ ಇಲ್ಲ.

ಆ ಪಾಠ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದು ಕಾಲಗತಿಯಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಹೋಗಿರಬೇಕೆನಿಸುತ್ತೆ. ಸದ್ಯಕ್ಕಂತೂ ತಮಿಳಿನ ಈ ಕಥೆಗೆ ಭಾಗವತದ ಸತ್ಯಾ ಅಥವಾ ನಾಗ್ನಜಿತಿಯ ಕಥೆಯೇ ಮೂಲ. ಆಳ್ವಾರ್‌ಗಳ ಪಾಶುರಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳಷ್ಟು ಕಡೆ ಈ ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ನಪ್ಪಿನ್ನೈ ಜೋಡಿಯನ್ನು ಬಹಳ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀದೇವಿ ಮತ್ತು ಭೂದೇವಿಯರ ಜೊತೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅದ್ಭುತ, ಅತಿಮಾನುಷ. ಭಾಗವತವು ಇವನ್ನು ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಪಂಥದವರು ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧವೆಂದು ಕೊಂಡಾಡುವ, ಆಚ್ಚಾರ್‌ಗಳು ಹಾಡಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಪಾಶುರಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ಆಳವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಆಚ್ಚಾರ್‌ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಪೆರಿಯಾಚ್ಚಾರ್ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತರು ತಮ್ಮ ತಮಿಳು ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಲೀಲೆಯನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಭಾಗವತವೇ ಮೂಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆಚ್ಚಾರವರು ತಮ್ಮನ್ನು ಯಶೋದೇ ಎಂದೇ ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡು, ಯಶೋದೆಯು ಮುದ್ದುಕೃಷ್ಣನ ದೈವಿಕ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ, ಅವನ ಆಟ-ಓಟಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಆನಂದಪಡುವಂತೆ ತಾವೂ ಅನುಭವಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಾತ್ಸಲ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಕಾಟ ಬಂದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ತಾಯಿಯ ಹೃದಯದ ಆತಂಕವನ್ನು ತೋರಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ 'ಪೆರಿಯಾಚ್ಚಾರ್ ತಿರುಮೋಱಿ' ಮತ್ತು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕೆಲವು ಸಮಾನ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ನೋಡೋಣ:

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜನನದಿಂದ ಗೋಕುಲದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸಂತಸ. ಸಂಭ್ರಮಾಚರಣೆ. ಈ ಶುಭಘಳಿಗೆಯ ವರ್ಣನೆಗಾಗಿ ಆಚ್ಚಾರರಿಂದ ಹತ್ತು ಪದ್ಯಗಳು ಮೀಸಲು. ಕೆಲವನ್ನು ನೋಡೋಣ.

1. “ಎಣ್ಣೆಯ ಶುಣ್ಣಂ ಎದಿರೆದರ್ ತೂವಿಡ ಕಣ್ಣನ್ ಮುತ್ತಂ ಕಲಂದ್ ಅಳರಾಯಿತ್ತೇ” (ಪೆರಿಯಾ. ತಿ. 1-2-1) (ಎಣ್ಣೆ ಮತ್ತು

ಹರಿಷ್ಣವನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲೆಸಿ, ಅದನ್ನು ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ಎರೆಚುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣನ ಅಂದರೆ ನಂದಗೋಪನ ಮಾಳಿಗೆಯ ವಿಶಾಲವಾದ ತೆರೆದ ಅಂಗಳ ಕೆಸರಿನಿಂದ ತೊಯ್ದಿತ್ತು.) ಇದಕ್ಕೆ ಸಂವಾದಿಯಾದ ಭಾಗವತದ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕ:

“ಹರಿದ್ರಾಚೂರ್ಣತೈಲಾದ್ಧಿಃ ಸಿಂಚಂತ್ಯೋ ಜನಮ್, ಉಜ್ಜಗುಃ”

(ಭಾ.ಪು. 10-5-12)

2. “ಪಾಡುವಾರ್ಗಳುಂ ಪಲ್ಲರೈ ಕೊಟ್ಟ ನಿನ್ನು, ಆಡುವಾರ್ಗಳುಂ ಆಯಿತ್ತಾಯ್ತಾಡಿಯೇ” (ಪೆರಿಯಾ.ತಿ. 1-2-2). (ಗೋಕುಲವೆಲ್ಲಾ ಹಾಡುವವರಿಂದಲೂ, ಹಲವು ವಿಧದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವವರಿಂದಲೂ, ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನರ್ತನ ಮಾಡುವವರಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿ ಆಯಿತು.) ಭಾ. ದಲ್ಲಿ

“ಗಾಯಕಾಶ್ಚ ಜಗುಃ ನೇದುರ್ಭೇರ್ಯೋ ದುಂದುಭಯೋ ಮುಹುಃ”

(ಭಾ.ಪು. 10-5-5)

3. ನರುನೆಯ್ ಪಾಲ್ ತಯಿರ್ ನನ್ರಾಗ ತ್ತಾವುವಾರ್ (ಪೆರಿಯಾ. ತಿ. 1-2-4) (ಗೋಕುಲದ ಗೋಪ-ಗೋಪಿಯರು ಸುವಾಸನೆಯ ತುಪ್ಪ, ಹಾಲು ಮತ್ತು ಮೊಸರನ್ನು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಎರಚಾಡಿದರು.) ಭಾ. ದಲ್ಲಿ

“ಗೋಪಾಃ ಪರಸ್ಪರಂ ಹೃಷ್ಣಾಃ ದಧಿ-ಕ್ಷೀರ-ಘೃತ-ಅಂಬುಭಿಃ

ಆಸಿಂಚಂತೋ ವಿಲಿಂಪಂತೋ ನವನೀತೈಶ್ಚ ಚಿಕ್ಷಿಪುಃ ||

(ಭಾ.ಪು. 10-5-14) ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕೃಷ್ಣನ ಕೊಳಲನಾದದ ಮಾಧುರ್ಯ ಚೇತನ-ಅಜೇತನಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಆಚ್ಚಾರ್ ಮತ್ತು ಭಾಗವತದ ಅನುಭವದ ತುಣುಕನ್ನು ನೋಡಿ

1. ಪರವೈಯಿನ್ ಕಣಂಗಳ್ ಕೂಡು ತುರಂದು ವಂದು ಶೂಳ್ನ್ದ ಪಡುಕಾಡು ಕಿಡಪ್ಪ (ಪೆರಿಯಾ. ತಿ.3-6-8)

ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ-

ಪ್ರಾಯೋ ಬತಾಂಬ ವಿಹಗಾಃ ಮುನಯೋ ವನೇಸ್ಥಿನ್

ಕೃಷ್ಣೇಕ್ಷಿತಂ ತದುದಿತಂ ಕಲವೇಣುಗೀತಮ್ |

ಆರುಹ್ಯ ಯೇ ದ್ರುಮಭುಜಾನ್ ರುಚಿರಪ್ರವಾಲಾನ್

ಶೃಣ್ವಂತಿ ಅಮೀಲಿತದೃಶಃ ವಿಗತಾನ್ಯವಾಚಃ || (ಭಾ.ಪು. 10-21-14)

2. ಕರವೈಯಿನ್ ಕಣಂಗಳ್ ಕಾಲ್ ಪರಪ್ಪಿಟ್ಟು
ಕವಿಳೆಂದು ಇರಂಗಿ ಶೆವಿಯಾಟ್ಟಿಲ್ಲಾವೇ (ಪೆರಿಯಾ. ತಿ.3-6-8)
ಮರುಂಡು ಮಾನ್ ಕಣಂಗಳ್ ಮೇಯ್ಕ್ಕೊ ಮರಂದು
ಮೇಯ್ಕ್ಕೊ ಪುಲ್ಲುಂ ಕಡೈವಾಯ್ ವಟಿಶೋರ
ಇರಂದುಪಾಡುಂ ತುಲುಂಗಾ ಪ್ಪುಡೈಪೆಯರಾ
ಎಯುದು ಶಿತ್ತಿರಂಗಳ್ ಪೋಲ ನಿನ್ನನವೇ (ಪೆರಿಯಾ.ತಿ.3-6-9)

ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ-

ಗಾವಶ್ಚ ಕೃಷ್ಣಮುಖನಿರ್ಗತವೇಣುಗೀತ-

ಪೀಯೂಷಮ್ ಉತ್ತಭಿತಕರ್ಣಪುಟೈಃ ಪಿಬಂತ್ಯಃ |

ಶಾವಾಃ ಸ್ನುತಸ್ತನಪಯಃಕವಲಾಃ ಸ್ಮ ತಸ್ಥಃ

ಗೋವಿಂದಮಾತೃನಿ ದೃಶಾಶ್ರುಕಲಾಃ ಸ್ವಶೃಂಗಾಃ (ಭಾ.ಪು.10-21-13)

ಧನ್ಯಾಃ ಸ್ಮ ಮೂಢಮತಯೋಪಿ ಹರಿಣ್ಯ ಏತಾಃ

ಯಾ ನಂದನಂದನಮ್ ಉಪಾತ್ತವಿಚಿತ್ರವೇಷಮ್ |

ಆಕರ್ಣ್ಯ ವೇಣುರಣಿತಂ ಸಹಕೃಷ್ಣಸಾರಾಃ

ಪೂಜಾಂ ದಧುಃ ವಿರಚಿತಾಂ ಪ್ರಣಯಾವಲೋಕೈಃ ||

(ಭಾ.ಪು. 10-21-11)

3. ಅವನೊರುವನ್ ಕುಟಿಲಾದಿನ ಪೋದು, ಮರಂಗಳ್ ನಿನ್ನು
ಮದುದಾರೆಹಳ್ ಪಾಯುಂ, ಮಲರ್ಹಳ್ ವೀಟುಂ,
ವಳರ್ ಕೊಂಬುಹಳ್ ತಾಟುಮ್, ಇರಂಗುಂ ಕೊಂಬುಂ,
ತಿರುಮಾಲ್

ನಿನ್ನ ನಿನ್ನ ಪಕ್ಕಂ ನೋಕ್ಕಿ ಅವೈ ಶೆಯ್ಯುಂ ಗುಣಮೇ (ಪೆರಿಯಾ. ತಿ.
3-6-10)

ಈಗ ಭಾಗವತದ ಸಾಲನ್ನು ನೋಡಿ

ಅಸ್ಪಂದನಂ ಗತಿಮತಾಂ, ಪುಲಕಸ್ತರೂಪಾಂ

ನಿರ್ಯೋಗಪಾಶಕೃತಲಕ್ಷಣಯೋಃ ವಿಚಿತ್ರಮ್ (ಭಾ.ಪು.10-21-19)

ಈ ರೀತಿ ಭಾಗವತ ಮತ್ತು ಆಚಾರ್ಯರ ಸಮಾನಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಇದೊಂದು
ದೃಷ್ಟಾಂತವಷ್ಟೆ.

ತಮ್ಮ ಭಾವನಾಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಜೋಗುಳ ಹಾಡುತ್ತಾರೆ.
'ಚಂದಮಾಮ ಬಾ ಬಾ' ಎಂದು ಚೆಲುವಕೃಷ್ಣನಿಗಾಗಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು
ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನರ್ತನ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.
ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟುವ ಆಟವಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವನ ಬಾಲನಡೆಯನ್ನು ನೋಡಿ
ಆನಂದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಓಡಿಬಂದು ತನ್ನನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.
ಬಾಲಕೃಷ್ಣನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಬೆದರಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಬಂದಾಗ ತಾವೂ
ಬೆದರಿದಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಿವಿ ಚುಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಓಲೈಸುತ್ತಾರೆ.
ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಬಾ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ತಲೆ ಬಾಚುತ್ತಾರೆ.
ಇವನಿಗೊಂದು ಕೋಲು ಕೊಡು ಎಂದು ಕಾಗೆಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ..
ವಿಧವಿಧವಾದ ಹೂ ಮುಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲ ಅಲಂಕಾರವೂ ಆದಮೇಲೆ
ಕೆಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಿ ತಾಕಬಾರದೆಂದು ರಕ್ಷೆಯನ್ನೂ ಇಡುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ
ಯಶೋದಾಭಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಮುಳುಗಿದ್ದಾರೆಂದರೆ,
ಮೊಲೆಹಾಲು ಕುಡಿಯಲು ಬಾ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ 11
ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಕೃಷ್ಣನು ಯಾರೆಂದು ಅರಿತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಾಲುಣಿಸಲು
ತನಗೆ ಭಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಸುವಿನ ಮಂದೆಯ
ಹಿಂದೆ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿಗೇ ಕೃಷ್ಣನು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಏನೇನು
ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಾನೋ ಎಂದು ಹಲುಬುತ್ತಾರೆ. ಯಶೋದೆಗೆ ಗೋಪಿಯರು
ದೂರು ಕೊಡುವುದು, ಕೃಷ್ಣನು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವಾಗ ಗೋಪಿಯರು
ಇವನ ಚೆಲುವನ್ನು ನೋಡಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡುವುದು,

ಗೋವರ್ಧನೋದ್ಧರಣ, ಕೊಳಲನಾದದ ಇಂಪು-ಹೀಗೆ ಒಂದೊಂದು ವಿಷಯಕ್ಕೂ 10-11 ಪದ್ಯದಂತೆ ಸುಮಾರು 300 ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲ್ಯದ ಚೇಷ್ಟಿತಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಬಾಲಲೀಲೆಯಲ್ಲದೆ ನಡುನಡುವೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಇತರ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲೇ ಸೇರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಷ್ಟಕ್ಕೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಪರಾತ್ಪರತತ್ವ ನಾರಾಯಣ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ನನೆಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭಾಗವತದಲ್ಲೇ ಬೀಜರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಚಾರವನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಭಕ್ತಿಯೋಗದ ಮೂಲಕ ಮನಗಂಡು ಒಂದು ಚಿತ್ರಶಾಲೆಯನ್ನೇ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ ಪೆರಿಯಾಱ್ವಾರ್.

ಪೆರಿಯಾಱ್ವಾರವರ ಸಾಕುಮಗಳಾದ ಆಂಡಾಳ್ ಅಥವಾ ಗೋದಾದೇವಿಯ ಹೆಸರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದದ್ದೇ. ಕೃಷ್ಣನ ಪರಮಭಕ್ತಿಯಾದ ಇವಳ 'ತಿರುಪ್ಪಾವೈ' ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ಪಾವೈ' ಅಥವಾ ವ್ರತಕ್ಕೆ ಭಾಗವತವೇ ಸ್ಫೂರ್ತಿಮೂಲ ಎಂಬುದು ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಪಂಥದ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳ ಅಭಿಮತ. ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಪತಿಯಾಗಿ ಪಡೆಯಲು ಗೋಪಕನ್ನಿಕೆಯರು ಮಾರ್ಗಶಿರ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕಾತ್ಯಾಯನೀವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಹೇಮಂತೇ ಪ್ರಥಮೇ ಮಾಸಿ ನಂದವ್ರಜಕುಮಾರಿಕಾಃ |

ಚೇರುಃ ಹವಿಷ್ಯಂ ಭುಂಜಾನಾಃ ಕಾತ್ಯಾಯನೀ-ಅರ್ಚನವ್ರತಮ್ ||

ಆಪ್ಲುತ್ಯ ಅಂಭಸಿ ಕಾಲಿಂದ್ಯಾಃ ಜಲಾಂತೇ, ಚೋದಿತೇರುಣೇ |

(ಭಾ.ಪು. 10-22-1, 2)

ನಂದಗೋಪಸುತಂ ದೇವಿ ಪತಿಂ ಮೇ ಕುರು ತೇ ನಮಃ ||

(ಭಾ.ಪು. 10-22-4)

ಇವು ಭಾಗವತದ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳು.

ವ್ರತದ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದರೂ, ಮಾರ್ಗಶಿರಮಾಸ, ನದೀ ಸ್ನಾನ, ಹವಿಷ್ಯ, ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯವಿದೆ.

ಗೋದಾದೇವಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಬಂಧ 143 ಪದ್ಯಗಳ 'ನಾಚ್ಚಿಯಾರ್ ತಿರುಮೋಱಿ'. ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಭಾಗವತವಿಚಾರವನ್ನು ನೋಡೋಣ.

"ತುವರೈಪ್ಪಿರಾನುಕ್ಕೇ ಸಂಕಲ್ಪಿತ್ತು ತ್ತೊಟುದುವೈತ್ತೇನ್ ಒಲ್ಲೈ ವಿದಿಕ್ಕಿತ್ತಿಯೇ" (ನಾಚ್ಚಿ. ತಿ. 1-4) ಎಂದು ದ್ವಾರಕಾಧೀಶನನ್ನೇ ವಿವಾಹವಾಗಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದಾಳೆ ಆಂಡಾಳ್. ತನ್ನನ್ನು ಗೋಕುಲದ ಗೋಪಿಕೆ ಎಂದೇ ಭಾವಿಸಿ ಉಳಿದ ಗೆಳತಿಯರೊಡನೆ ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ಇವರು ಮಡುವಿನ ತೀರದ ಮೇಲೆ ಬಿಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಬಾಲಕೃಷ್ಣನು ಅಪಹರಿಸಿ ಹತ್ತಿರದ ಮರದ ಮೇಲೆ ಏರಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ವಿಷಯ ಗೊತ್ತಾದಾಗ ತಮ್ಮ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಗೋಪಿಯರ ಪರವಾಗಿ ಆಂಡಾಳ್ ರೂಪದ ಗೋಪಿ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಬೇಡುತ್ತಾಳೆ. ಭಾಗವತದಲ್ಲೂ ಬರುವ ಈ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು (ಭಾ.ಪು.10-22) ಗೋದೆಯು 11 ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡಿದ್ದಾಳೆ (ನಾಚ್ಚಿ.ತಿ.3). ಒಂದೊಂದು ಪದ್ಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲೂ ನಮ್ಮ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಕೊಡು ಎನ್ನಲು 'ತುಹಿಲೈಪ್ಪಣಿತ್ತರುಳಾಯೇ' ಎಂದೋ, 'ಕೂರೈ ಪಣಿಯಾಯ್' ಎಂದೋ, 'ಪಟ್ಟೈ ಪಣಿತ್ತರುಳಾಯೇ' ಎಂದೋ 'ಕೂರೈ ತಾರಾಯ್' ಎಂದೋ ಅಂಗಲಾಚುತ್ತಾಳೆ. ಪ್ರಬಂಧದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ತನ್ನ ಪರಮಭಕ್ತಿಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ, ತನ್ನನ್ನು ಕೃಷ್ಣನಿರುವೆಡೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿರೆಂದು ಒಡನಾಡಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಆ ಜಾಗ ಉತ್ತರದ ಮಧುರೆಯಾದರೂ ಆಗಲಿ ಅಥವಾ ಗೋಕುಲ, ಅಥವಾ ಯಮುನಾತೀರ, ಅಥವಾ ಕಾಡಿನ ಮಧ್ಯದ ಭಕ್ತವಿಲೋಚನವೆಂಬ ಜಾಗ, ಅಥವಾ ವೃಂದಾವನದಲ್ಲಿರುವ ಭಾಂಡೀರವೆಂಬ ವಟವೃಕ್ಷದ ಬಳಿಗೆ, ಅಥವಾ ಗೋವರ್ಧನ ಪರ್ವತದ ಪ್ರದೇಶ, ಅಥವಾ ದ್ವಾರಕೆಯೇ ಆಗಲಿ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನು ಓಡಾಡಿದ ಜಾಗವಾಗಿರಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿದ್ದರೇ ತನಗೆ ನೆಮ್ಮದಿ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವ, ಅಷ್ಟೇನೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲದ ಭಕ್ತವಿಲೋಚನದ ವೃತ್ತಾಂತ ಅಥವಾ ಋಷಿಪತ್ನಿಗಳ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು (ಭಾ.ಪು.10-23) ಗೋದಾದೇವಿ ಒಂದು ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಾಚ್ಚಿ.ತಿ.12-6) ತಿಳಿಸಿರುವುದು ಭಾಗವತ ಪುರಾಣದ ಜನಪ್ರಿಯತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ವಿರಹದಲ್ಲಿ ತೊಳಲಾಡಿದ ಗೋದೆ ಕೊನೆಗೆ ವೃಂದಾವನವನ್ನು ಸೇರಿ ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪರಿವಾರದೊಡನಿದ್ದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನೋಡಿದ್ದಾಗಿಯೂ, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ದುಷ್ಟರಕ್ಕಸರನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡಿದ ಬೇಟೆಗಾರ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನೋಡಿದ್ದಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಸಿ ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವಪಂಥದ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಕೃಷ್ಣಚರಿತೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ನಮ್ಮಾಚಾರ್ಯ ಅಥವಾ ಶತಕೋಪ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಸಂತರದು ವಿಶೇಷಸ್ಥಾನ. ಮಥುರಾದಲ್ಲಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜನನದಿಂದ ಹಿಡಿದು, ಅವನು ಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವುದು, ರಕ್ಕಸರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು, ಕಂಸನ ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ, ಭಾರತಯುದ್ಧದ ನಾಯಕನಾಗಿ, ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸಾರಥಿಯಾಗಿ, ಪಾಂಡವರಿಗೆ ವಿಜಯಮಾಲೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವುದು ಮೊದಲಾದ ಕೃಷ್ಣಚರಿತೆಯ ನಾನಾ ಮಜಲುಗಳನ್ನು ಹೇರಳವಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಊಟ ಮಾಡುವ ಅನ್ನ, ಕುಡಿಯುವ ನೀರು ಮತ್ತು ಭುಜಿಸುವ ವೀಳೆಯ ಎಲ್ಲವೂ ಕೃಷ್ಣನೇ ಆಗಿದ್ದನವರಿಗೆ. ಅನಂತಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಇನ್ನೂ ಈಡೇರಬೇಕಾದ ಆಸೆ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವಾದ ಪರಾತ್ಪರ ತತ್ತ್ವವಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು, ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಅದೂ ಗೊಲ್ಲರ ಊರಿಗೆ ಬಂದು ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಕಾಣುವಂತೆ ಗೋಪ-ಗೋಪಿಯರ ಜೊತೆ ಆಟವಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದನಲ್ಲ. ಸಾಲದ್ದಕ್ಕೆ ತಾಯಿ ಯಶೋದೆಯಿಂದ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡನಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಸುಲಭನಾದ. ಭಗವಂತನ ಈ ಸೌಲಭ್ಯವೆಂಬ ಗುಣವನ್ನು ನೆನೆಯುತ್ತಲೇ ನಮ್ಮಾಚಾರ್ಯರ ಹೃದಯ ತುಂಬಿಬಂದು ಮೂರ್ಛಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ಆ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಮರಳಿ ಸಹಜಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರಲು ಕೆಲವು ತಿಂಗಳುಗಳೇ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಕೃಷ್ಣನ ಒಂದೊಂದು ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೂ, ಒಂದೊಂದು ಗುಣವನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಒಳಗಣ್ಣಿಂದ ಎಷ್ಟು ಅನುಭವಿಸಿದರೂ ತೀರದ ದಾಹ ಅವರದಾಗಿತ್ತು. ಈ ದಾಹ ಅಥವಾ ಆಳವಾದ ಬಯಕೆಯನ್ನೇ ಆಚಾರ್ಯ 'ಅವಾ' ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತ ದಾಹವೇ ನಮ್ಮಾಚಾರ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದೆ

ಎಂದು ಮನಗಂಡು ಪರಾಶರಭಟ್ಟರ್ ಎಂಬ ಆಚಾರ್ಯರು ಅವರನ್ನು 'ಕೃಷ್ಣತೃಷ್ಣಾತತ್ತ್ವ' ಎಂದೇ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಈ ಕೃಷ್ಣಸಂಬಂಧವನ್ನು ನೆನೆಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ತಿರುಕ್ಕುರುಗೂರ್ ಅಥವಾ ಆಚಾರ್ಯ ತಿರುನಗರಿಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಅವತರಿಸಿದ ವೈಶಾಖಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ನಡೆಯುವ 10 ದಿನಗಳ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ 9ನೇ ದಿನ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೇ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆಯ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದ ನವನೀತಕೃಷ್ಣನ ವೇಷವನ್ನು ಹಾಕಿ ಭಕ್ತರು ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾರೆ. ಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೇನೂ ಜನಪ್ರಿಯವಲ್ಲದ ಒಂದು ಕಥೆ ಭಾಗವತದ 10ನೇ ಸ್ಕಂಧದ 89ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಅರ್ಜುನನಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವೈಕುಂಠಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನ, ಎಂದಿಗೋ ಮೃತರಾಗಿದ್ದ ನಾಲ್ವರು ಪುತ್ರರನ್ನು ಕರೆದು ತರುವುದು. ಈ ಕಥೆಯನ್ನೂ ಸಹ ನಮ್ಮಾಚಾರ್ಯ ಒಂದು ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರಬೇಕಾದರೆ, ಭಾಗವತ ಎಷ್ಟು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ನೋಡಿ ಆ ಪಾಶುರವನ್ನು-

ಇಡರ್ ಇನಿಯೇ ಒರುನಾಳ್ ಒರುಪೊಯಿರ್ ಎಲ್ಲಾ ಉಲಗುಂ ಕಟಿಯ

ಪಡರ್ ಪುಗಟ್ ಪಾರ್ಥನುಂ ವೈದಿಕನುಂ ಉಡನ್ ಏರ ತಿಣ್ ತೇರ್ ಕಡವಿ

ಶುಡರೊಳಿಯಾಯ್ ನಿನ್ನ ತನ್ನುಡೈ ಶೋದಿಯಿಲ್, ವೈದಿಕನ್ ಪಿಳ್ಳೈಗಳೈ

ಉಡಲೊಡುಂ ಕೊಂಡುಕೊಡುತ್ತವನೈ ಪತ್ತಿ ಒನ್ನುಂ ತುಯರಿಲನೇ (ತಿ.ವಾ. 3-10-5). ಇದು ನಮ್ಮಾಚಾರ್ಯರವರ ಅತಿಶಯಭಕ್ತಿ.

ಚೇರರಾಜ್ಯದ ರಾಜನಾಗಿದ್ದರೂ ಭಗವಂತನ ಮೇಲಿನ ಭಕ್ತರಸದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಅದನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಸುಖಪಡಲು ಪ್ರೇರೇಪಿಸಿದವರು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಆಚಾರ್ಯ ಕುಲಶೇಖರಾಚಾರ್ಯ. ಇವರು ಶ್ರೀರಾಮನ ಅಪ್ರತಿಮಭಕ್ತರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನೂ

ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ 'ಪೆರುಮಾಳ್ ತಿರುಮೋಳಿ' ಎಂಬ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧದ 21 ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತಿಯ ರಸದೌತಣವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲೂ 11 ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾದ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ದೇವಕಿಯ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ತರುವುದರ ಮೂಲಕ ಭಕ್ತರಸದ ಜೊತೆಗೆ ಕರುಣರಸವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತನ್ನನ್ನು ದೇವಕಿಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮುದ್ದುಕೃಷ್ಣನನ್ನೂ ಅವನ ಲೀಲೆಗಳನ್ನೂ ನೋಡಲಾಗದೆ ಅವಳು ತೊಳಲಾಡುವುದನ್ನು ಕೇಳುಗರೂ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಮುಂದಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. "ಎಲ್ಲೈಯಿಲ್ ಪಿಳ್ಳೈ ಶೆಯ್ವನ ಕಾಣಾ, ದೆಯ್ವದ್ದೇವಕಿ ಪುಲಂಬಿಯ ಪುಲಂಬಲ್" (ಪೆರು.ತಿ. 7-11) ಎಂದೇ ಆ ಪದ್ಯಪುಂಜಕ್ಕೆ ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ, ಕಂಸನ ಸಂಹಾರವಾದ ಮೇಲೆ ದೇವಕೀ-ವಸುದೇವರನ್ನು ನೋಡಿ ಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳುವ ಮಾತು-

ನ ಅಸ್ಮತ್ತೋ ಯುವಯೋಸ್ತಾತ ನಿತ್ಯೋತ್ಕಂಠಿತಯೋರಪಿ |
ಬಾಲ್ಯಪೌಗಂಡಕೃತೋರಾಃ ಪುತ್ರಾಭ್ಯಾನ್ಮ ಅಭವನ್ ಕ್ವಚಿತ್ ||
(ಭಾ.ಪು.10-45-3)

"ನೀವು ನಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು ಸತತವಾಗಿ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದಿರಿ. ನಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನ ಆಟ-ಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಪಡಲಾಗಲಿಲ್ಲ." ಎಂದು ಕೃಷ್ಣನೂ ನೊಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಕೃಷ್ಣನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ ದೇವಕಿಯ ಈ ಕೊರಗನ್ನೇ ಕುಲಶೇಖರಾಚಾರ್ಯ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತಮಿಳು ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದ ಆಟರ್ವಾರ್ಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯವರು ತಿರುಮಂಗೈಯಾಚಾರ್ಯ ಅಥವಾ ಕಲಿಯನ್. ಈ ಸಂತರು ಎಲ್ಲ ಆಟರ್ವಾರ್ಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದವರು ಹಾಗೂ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿ ಹಾಡಿದವರು. ತಿರುಕ್ಕಣ್ಣಪುರಂ, ತಿರುಕ್ಕಣ್ಣಮಂಗೈ, ತಿರುಕ್ಕಣ್ಣಂಗುಡಿ, ತಿರುಕ್ಕಾವಳಂಬಾಡಿ, ತಿರುಅರಿಮೇಯವಿಣ್ಣಗರಂ, ತಿರುಪಾರ್ಥನ್‌ಪಳ್ಳಿ, ಚಿದಂಬರಂ, ತಿರುಕ್ಕೋವಲೂರ್, ತಿರುಪ್ಪಾಡಗಂ, ವಡಮದುರೈ, ಗೋಕುಲ, ದ್ವಾರಕೆ ಮುಂತಾದ ಆಲಯಗಳಲ್ಲಿ ದರ್ಶನ

ಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತಿರುಕ್ಕಣ್ಣಪುರಂನಲ್ಲಿರುವ ಶೌರಿರಾಜಪೆರುಮಾಳ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕೃಷ್ಣಮೂರುತಿಯೊಬ್ಬರ ಮೇಲೇ ಒಂದು ನೂರು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಡಿ ಭಕ್ತಿಭಂಡಾರವನ್ನು ತುಂಬಿದ್ದಾರೆ (ಪೆರಿಯ.ತಿ. 8) ಅದೇ ದೇವರನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳನ್ನೂ ಅವನಲ್ಲೇ ಕಂಡು ಒಂದೊಂದು ಅವತಾರಕ್ಕೂ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪದ್ಯವನ್ನು ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಗವತದಲ್ಲಿರುವ ಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆಯ ಅನೇಕ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ದಂತವಕ್ರ ಸಂಹಾರ, ಬಾಣಾಸುರ ವೃತ್ತಾಂತ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರೂ ಪೆರಿಯಾಚಾರ್ಯರಂತೆ ತಮ್ಮನ್ನು ಯಶೋದೆಯನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡು, ಕೃಷ್ಣಶಿಶುವನ್ನು ಹಾಲುಣಿಸಲು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಪೆರಿಯ.ತಿ. 10-4), ಅವನೊಡನೆ ಚಪ್ಪಾಳೆಯಾಟವಾಡುತ್ತಾರೆ (ಪೆರಿಯ.ತಿ. 10-5). ಭಾಗವತಪುರಾಣದ ಸಾರವಾದ ಭಗವನ್ನಾಮಮಹಿಮೆ, ನಾಮಜಪಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಆಟರ್ವಾರ್ಗಳ ರಾಜ್ಯ ಭಕ್ತಿಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ. ಈ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಾತಿಯಿಂದಾಗಲೀ, ಅಧಿಕಾರದಿಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲಾಗಲೀ ಮೇಲು-ಕೀಳೆಂಬ ಭಾವನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರೂ ಸಮಾನರು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬರುವ ಜಾತಿ-ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವಾಗ, 'ಒಬ್ಬನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ವೇದವನ್ನೋದಿದ್ದರೂ ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ, ಭಗವಂತನ ದಾಸನಾಗಲು ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅಂತಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗಿಂತ, ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗಿ ಸೇವೆಮಾಡಬಯಸುವ ಚಂಡಾಲನು ಶ್ರೇಷ್ಠ' ಎಂದು ತೊಂಡರಡಿಪ್ಪೊಡಿಯಾಚಾರ್ಯ ಘೋಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ("ಅಡಿಮೈಯಿಲ್ ಕುಡಿಮೈಯಿಲ್ಲಾ ಅಯಲ್ ಚತುಪ್ಪೇದಿಮಾರಿಲ್, ಕುಡಿಮೈಯಿಲ್ ಕಡಮೈಪ್ಪಟ್ಟ ಕುಕ್ಕರಿಲ್ ಪಿರಪ್ಪರ್ ಎಲುಂ" ತಿ.ಮಾ. 39). ಸ್ವಲ್ಪ ಇದೇ ಅರ್ಥ ಬರುವ ಮಾತನ್ನು ನಮ್ಮಾಚಾರ್ಯ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕುಲಂ ತಾಂಗು ಜಾತಿಗಳ್ ನಾಲಿಲುಂ ಕೀಳ್ ಇಳಿಂದು
ಎತ್ತನೈ ನಲಂತಾನಿಲಾದ ಚಂಡಾಲ ಚಂಡಾಲರ್ಗಳಾಗಿಲುಂ
ವಲಂ ತಾಂಗು ಶಕ್ಕರತ್ತಣ್ಣಲ್ ಮಣಿವಣ್ಣರ್ ಆಳ್ ಎನ್ನು
ಉಳ್ ಕಲಂದಾರ್ ಅಡಿಯಾರ್ತಮ್ ಅಡಿಯಾರ್ ಎಂ ಅಡಿಗಳೇ
(ತಿ.ವಾ. 3-7-9)

‘ಭಾಗವತನಾಗಿರುವ ಒಬ್ಬ ಚಂಡಾಲನಿಗೆ ದಾಸನಾಗಿರುವವನು ನನಗೆ
ಸ್ವಾಮಿ’ ಎಂಬ ಶರಕೋಪರ ಮಾತು ಭಗವಂತ ಮತ್ತು
ಭಾಗವತಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗಿದ್ದ ಬದ್ಧತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಈಗ
ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಬರುವ ಇಂತಹ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು
ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಯನ್ನಾಮಧೇಯಶ್ರವಣಾನುಕೀರ್ತನಾತ್ ಯತ್ಪ್ರಕ್ಷಣಾತ್
ಯತ್ಸ್ತರಣಾದಪಿ ಕ್ವಚಿತ್ |

ಶ್ವಾದೋಪಿ ಸದ್ಯಃ ಸವನಾಯ ಕಲ್ಪತೇ ಕುತಃ ಪುನಸ್ತೇ ಭಗವನ್ನು
ದರ್ಶನಾತ್ ||

ಅಹೋ ಬತ ಶ್ವಪಚೋತೋ ಗರೀಯಾನ್ ಯಜ್ಞಹ್ವಾಗ್ರೇ ವರ್ತತೇ
ನಾಮ ತುಭ್ಯಮ್ |

ತೇಪುಸ್ತಪಸ್ತೇ ಜುಹುವುಃ ಸಸ್ನುರಾರ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಾನೂಚುರ್ನಾಮ
ಗೃಣಂತಿ ಯೇ ತೇ ||

(ಭಾ.ಪು. 3-33-6,7)

ಸಮಾನತೆಯ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆಯೇ
ಬೋಧಿಸಿದ ಭಾಗವತಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಆಱ್ವಾರ್ಗಳ ಸಮಾಜಮುಖಿ
ಚಿಂತನೆಯನ್ನು ಮನಗಾಣಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ತಮಿಳು ಸಂತರಾದ ಆಱ್ವಾರ್ಗಳ
ಅವತಾರವಿಷಯವನ್ನು ಭಾಗವತವು ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ತಿಳಿಸಿದೆ ಎಂಬ
ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ವಿದೇಹರಾಜನಾದ ನಿಮಿಗೆ ಕರಭಾಜನ

ಎಂಬ ಯೋಗೀಶ್ವರರೊಬ್ಬರು ಭಾಗವತಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವ
ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾಗಿದೆ. ಅದು
ಹೀಗಿದೆ:

ಕೃತಾದಿಷು ಪ್ರಜಾ ರಾಜನ್ ಕಲೌ ಇಚ್ಛಂತಿ ಸಂಭವಮ್ |

ಕಲೌ ಖಿಲು ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ನಾರಾಯಣಪರಾಯಣಾಃ ||

(ಭಾ.ಪು. 11-5-38)

“ಎಲೈ ನಿಮಿರಾಜನೇ, ಕೃತಯುಗವೇ ಮುಂತಾದ ಮೂರು ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ
ಹುಟ್ಟಿದವರೂ ಕೂಡ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವೆತ್ತಲು ಬಯಸುತ್ತಾರೆ.
ಏಕೆಂದರೆ, ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲೇ ಶರಣರಾದ ಮಹಾತ್ಮರು
ಅವತರಿಸುವರು”. ಇದು ಒಂದು ಶ್ಲೋಕ.

ಆ ಮಹಾತ್ಮರು ಎಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು
ಮೂರನೆಯ ಶ್ಲೋಕ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ :

ಕ್ಷಚಿತ್ ಕ್ವಚಿತ್ ಮಹಾರಾಜ ದ್ರವಿಡೇಷು ಚ ಭೂರಿಶಃ |

ತಾಮ್ರಪರ್ಣೀ ನದೀ ಯತ್ರ ಕೃತಮಾಲಾ ಪಯಸ್ವಿನೀ |

ಕಾವೇರೀ ಚ ಮಹಾಪುಷ್ಪಾ ಪ್ರತೀಚೀ ಚ ಮಹಾನದೀ ||

ಯೇ ಪಿಬಂತಿ ಜಲಂ ತಾಸಾಂ ಮನುಜಾ ಮನುಜೇಶ್ವರ |

ಪ್ರಾಯೋ ಭಕ್ತಾ ಭಗವತಿ ವಾಸುದೇವೇ ಅಮಲಾಶಯಾಃ ||

(ಭಾ.ಪು. 11-5-39,40)

“ಮಹಾರಾಜನೇ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದ್ರಾವಿಡದೇಶವನ್ನೇ ಒಳಗೊಂಡಂತೆ, ಆ
ಮಹಾತ್ಮರು, ಪರಮಪವಿತ್ರವಾದ ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ, ಕೃತಮಾಲಾ,
ಪಯಸ್ವಿನೀ, ಕಾವೇರೀ, ಪ್ರತೀಚೀ ಮತ್ತು ಮಹಾನದೀ ಎಂಬ ನದಿಗಳ
ಆಸುಪಾಸಿನ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸುವರು. ಯಾರು ಆ ನದಿಗಳ ನೀರನ್ನು
ಕುಡಿಯುತ್ತಾರೋ, ಅವರ ಮನಸ್ಸು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ
ಭಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ.” ಇದು ಈ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಅರ್ಥ.

ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ತಾಮ್ರಪರ್ಣೀ ನದಿಯ ಸಮೀಪ ನಮ್ಮಾಟ್ರಾರ್ ಮತ್ತು ಮಧುರಕವಿಯಾಟ್ರಾರವರ ಅವತಾರ. ಕೃತಮಾಲಾ ಎಂಬುದು ವೈಗೈ ನದಿಯ ಉಪನದಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದರ ಸಮೀಪ ಪೆರಿಯಾಟ್ರಾರ್ ಮತ್ತು ಆಂಡಾಳ್ ಅವರ ಅವತಾರ. ಪಯಸ್ವಿನೀ ಎಂಬುದು 'ಪಾಲಾರ್' ನದಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತನಾಮ. ಈ ನದಿಯ ತೀರದ ಸಮೀಪ ಪೊಯ್ಗೈಯಾಟ್ರಾರ್, ಪೂದತ್ತಾಟ್ರಾರ್, ಪೇಯಾಟ್ರಾರ್ ಮತ್ತು ತಿರುಮಟಿಶೈಯಾಟ್ರಾರವರ ಅವತಾರ. ಕಾವೇರಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ತೊಂಡರಡಿಪ್ಪೊಡಿಯಾಟ್ರಾರ್, ತಿರುಪ್ಪಾಣಾಟ್ರಾರ್ ಮತ್ತು ತಿರುಮಂಗೈಯಾಟ್ರಾರ್ ಅವತಾರ. ಕೊನೆಯ ನದಿ ಮಹಾನದೀ. ಇದು ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಪೆರಿಯಾರ್. ಇದರ ಸಮೀಪ ಕುಲಶೇಖರಾಟ್ರಾರ್ ಅವರ ಅವತಾರ. ಈ ನದಿಯು ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಹರಿಯುವುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರತೀಚೇ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಭಾಗವತಕ್ಕೂ ಆಟ್ರಾರ್‌ಗಳ ಭಕ್ತಿಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೂ ಬಹಳ ಹತ್ತಿರದ ನಂಟು ಇರುವುದರಿಂದ ಅಂತಸ್ತತ್ವದಲ್ಲೂ ಬಹಳ ಸಾಮ್ಯವಿದೆ.

ಭಾಗವತಪುರಾಣದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ತಮಿಳು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. 12ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಟ್ಟಕ್ಕೂತ್ತಾರ್ ಎಂಬ ಕವಿ ತನ್ನ ಆಶ್ರಯದಾತರಾದ ವಿಕ್ರಮ ಚೋಳ, ಎರಡನೇ ಕುಲೋತ್ತಂಗ ಚೋಳ, ಮತ್ತು ಎರಡನೇ ರಾಜರಾಜಚೋಳ- ಈ ಮೂವರನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವ 'ಮೂವರ್ ಉಲಾ' ಎಂಬ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭುವನ್ನು ಕೃಷ್ಣನೊಡನೆ ಸಮೀಕರಿಸಿ ಕೃಷ್ಣನ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ದೊರೆ ಮಾಡಿದಂತೆ ಕವಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. 14ನೇ ಶತಮಾನದ ಕವಿ ವಿಲ್ಲಿಪುತ್ತೂರಾರ್ ಅವರ 'ವಿಲ್ಲಿಭಾರತಂ' ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥೆಯೇ ಆದರೂ, ಕೃಷ್ಣಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹಾಡುವುದೇ ತನ್ನ ಈ ಕಾವ್ಯದ ಉದ್ದೇಶ ಎಂದು ಕವಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನೂ ಕೃಷ್ಣಸ್ತೋತ್ರದಿಂದಲೇ ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಮಾಡಿದ

ಪೂತನಾವಧವೇ ಮುಂತಾದ ಚೇಷ್ಟಿತಗಳನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಮೂಲಭಾಗವತವನ್ನು ಅನುಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಪ್ಪಿನ್ನೈ-ಕೃಷ್ಣರ ವಿವಾಹವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆಧುನಿಕ ತಮಿಳು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿ ಕವಿ ಎಂದೇ ಬಣ್ಣಿಸಲಾಗುವ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಭಾರತಿಯಾರ್ ಅವರಿಗೆ ಕೃಷ್ಣನ ಕಥೆಗಳೆಂದರೆ ಬಹಳ ಇಷ್ಟ. ಅವರು ಕೃಷ್ಣ ಅಥವಾ ಕಣ್ಣನನ್ನು ತಮ್ಮ ಗೆಲೆಯನಾಗಿಯೂ, ತಾಯಿ-ತಂದೆಯಾಗಿಯೂ, ತಮ್ಮ ಮಗುವಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಿಯತಮನಾಗಿಯೂ, ಗುರುವಾಗಿಯೂ, ಶಿಷ್ಯನಾಗಿಯೂ, ದೇವರಾಗಿಯೂ ಅಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಸೇವಕನಾಗಿಯೂ ಭಾವಿಸಿ ಕವಿತೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ 'ನಂದಲಾಲಾ' ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯ 'ಕಾಕ್ಕೈ ಶಿರಗಿನಿಲೇ ನಂದಲಾಲಾ' ಎಂಬ ಹಾಡು ಸಾಕಷ್ಟು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಕಾಗೆಯ ಕಪ್ಪನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ನಿನ್ನ ನೆನಪು ಬರುವುದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವುಕಡೆ ತಿಳಿಹಾಸ್ಯವನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು. 'ಕಣ್ಣನ್ ಎನ್ ಸೇವಕನ್' ಎಂಬ ಕವಿತೆಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಸ ಕೋನದಿಂದ ನೋಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೆಲಸಗಾರರು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಬರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ದಿನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದಿದ್ದಾಗ 'ನೆನ್ನೆ ಏಕೆ ಬರಲಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಏನೇನೋ ಸಬೂಬು ಹೇಳಬಹುದು. ಭಾರತಿಯಾರ್‌ರ ಮಾತನಲ್ಲೇ ನೋಡೋಣ. "ಏನಡಾ ನೀ ನೇತ್ರೈಕ್ಕು ಇಂಗು ವರವಿಲ್ಲೈ ಎನ್ನಾರ್"

ಪಾನ್ಯೆಯಿಲೇ ತೇಳಿರುಂದು ಪಲ್ಲಾರ್ ಕಡಿತ್ತದೆನ್ನಾರ್
ವೀಟ್ಟಿಲೇ ಪೆಣ್ಣಾಟ್ಟಿ ಮೇಲ್ ಬೂತಂ ವಂದದೆನ್ನಾರ್"

ಆದರೆ ಕೃಷ್ಣ ಹಾಗಲ್ಲ. ಇವರ ಮನೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಬಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

'ಕೂಲಿ ಎನ್ನ ಕೇಳಿನ್ನಾಯ್?' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಕೃಷ್ಣ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ-
"ದೇವರೀರ್ ಆದರಿತ್ತಾಲ್ ಪೋದುಂ ಅಡಿಯೇನೈ

ನೆಂಜಿಲುಳ್ಳ ಕಾದಲ್ ಪೆರಿದನಕ್ಕು, ಕಾಶು ಪೆರಿದಿಲ್ಲೆ ಎನ್ನಾನ್”

ಹೀಗೆ ಭಾರತಿಯಾರ್ ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ
ನಮಗರಿವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಭಕ್ತಿಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾರೆ. ಸೇವಕನಾಗಿ ಸೇರಿದ
ಕೃಷ್ಣ ಸ್ವಲ್ಪ ದಿನದಲ್ಲೇ, ಕವಿಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಆದ. “ನಣ್ಣನಾಯ್
ಮಂತಿರಿಯಾಯ್ ನಲ್ಲಾಶಿರಿಯನುಮಾಯ್

ಪಣ್ಣಿಲೇ ದೈವಮಾಯ್ ಪಾವ್ವೆಯಿಲೇ ಶೇವಕನಾಯ್
ಎಂಗಿರುಂದೋ ವಂದಾನ್ ಇಡೈಜ್ಜಾತಿ ಎನ್ನು ಶೋನಾನ್

ಇಂಗಿವನ್ನೆ ಯಾನ್ ಪೆರವೇ ಎನ್ನ ತವಂ ಶೆಯ್ದುವಿಟ್ಟೇನ್” ಎಂದು
ಭಾವಮುಗ್ಧರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಭಾರತೀಯಾರ್ ಕೃಷ್ಣಚರಿತಕ್ಕೆ
ಹೊಸಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯ ಮೂಲಕ ಹೊಸತನ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ರೂಪಾಂತರ ಮತ್ತು ಅನುವಾದ:

ಈಗ ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ರೂಪಾಂತರ ಮತ್ತು ಅನುವಾದಗಳನ್ನು
ಕುರಿತು ಒಂದು ನೋಟ. ಚೆವ್ವೆಚ್ಚೂಟ್ಟುವಾರ್ ಎಂಬ 16ನೇ ಶತಮಾನದ
ಕವಿಯೊಬ್ಬರು ಈ ಪುರಾಣವನ್ನು ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಪದ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತಂದಿದ್ದಾರೆ.
4970 ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ
ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ 12 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಇದನ್ನು ಇನ್ನೂ ಸಂಕ್ಷೇಪ
ಮಾಡಿ ‘ಚೆವ್ವೆಚ್ಚೂಡುವಾರ್ ಭಾಗವತಂ- ಪೊರುಟ್ ಶುರುಕ್ಕಂ’ ಎಂಬ
ಹೆಸರಿನ ಪುಸ್ತಕವೊಂದನ್ನು ಚ. ಕರುಪ್ಪಯ್ಯಾ ಎಂಬುವರು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.
(1988, ಚಾರುಮತಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಪಾಲಯಂಪಟ್ಟಿ). ಸುಮಾರು ಇದೇ
ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಮಧುರಕವಿ ವರದರಾಜ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ ಅಥವಾ
ತಿರುವರಂಗದಾಸರ್ ಅಥವಾ ಅರುಳಾಳದಾಸರ್ ಎಂದೆಲ್ಲಾ ಹೆಸರು
ಪಡೆದ ವಿದ್ವಾಂಸರ ‘ಮಹಾಭಾಗವತಂ’ ಮತ್ತೊಂದು ಗ್ರಂಥ. ಎರಡು
ಸಂಪುಟಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು 9147 ಪದ್ಯಗಳ ಈ ರಚನೆಯ ಮೊದಲ
ಸಂಪುಟ 1923ರಲ್ಲೂ, ಎರಡನೆಯ ಸಂಪುಟ 1928ರಲ್ಲೂ ಚೆನ್ನೈಯಿಂದ
ಪ್ರಕಾಶವಾಯಿತು. ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ‘ಪಟಲಂ’ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತಿರುವರಂಗಪಟ್ಟಲಂ ನಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಕೊನೆಯದಾದ
ವೈನತೇಯಪಟ್ಟಲಂವರೆಗೆ 132 ಪಟಲಗಳಿವೆ. ಕೃಷ್ಣಕಥೆಯ ಜೊತೆಗೆ
ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವಸ್ಥಲಗಳಾದ ಶ್ರೀರಂಗ, ರಾಜಮನ್ನಾರ್ ಗುಡಿ,
ತಿರುನಾರಾಯಣಪುರಂ ಮುಂತಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನೂ, ಕಾವೇರಿನದಿಯನ್ನೂ
ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ಹಲವು ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ
ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಸೇರಿದಂತೆ ಅನೇಕ ವಿದೇಶಿ ಭಾಷೆಗಳಿಗೂ ಅನುವಾದವಾಗಿದೆ.
ಮರಿಯದಾಸ್ ಪಿಳ್ಳೆ ಎಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸರು 1769ನೇ ವರ್ಷದಷ್ಟು
ಹಿಂದೆಯೇ ಭಾಗವತವನ್ನು ತಮಿಳಿಗೆ ಅನುವಾದಿಸಿ ನಂತರ ಫ್ರೆಂಚ್
ಭಾಷೆಗೆ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದಾಗಿಯೂ, ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಬಹುಭಾಷಾ
ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಫ್ರೆಂಚ್ ವಸಾಹತುಶಾಹಿಯು ತಮಗೆ ಬೇಕಾದ ತಮಿಳು,
ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಫ್ರೆಂಚ್ ಭಾಷೆಗೆ ಅರ್ಥೈಸಿ
ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಿತು. ತಮಿಳಿನ ಮೂಲಕ ಫ್ರೆಂಚ್
ಭಾಷೆಗೆ ಬಂದ ಈ ಭಾಗವತವನ್ನೇ ಯೂರೋಪಿನಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರು
ಓದುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ತಮಿಳು ಅನುವಾದ
ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.

ಭಾಗವತದ ಹತ್ತನೇ ಸ್ಕಂಧವನ್ನು ಮಾತ್ರ ರಾಮಾನುಜದಾಸರ್
ಎಂಬುವರು ತಮಿಳು ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಮಿಶ್ರವಾದ ಮಣಿಪ್ರವಾಳದಲ್ಲಿ
ಭಾಷಾಂತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು 1860ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶನವಾದಂತೆ
ಕಾಣುತ್ತದೆ. 90 ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಗ್ರಂಥವಿದು.

ಕಾರ್ತಿಕೇಯ ಎಂಬ ಪಂಡಿತರಿಂದ ತಮಿಳು ಗದ್ಯಕ್ಕೆ
ರೂಪಾಂತರವಾಗಿರುವ ‘ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಂ’ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು
ಪುಸ್ತಕ 1969ರಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನೈ ನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಪೂರ್ತಿ 12
ಸ್ಕಂಧಗಳನ್ನೂ 115 ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.

ವಿದೇಶಿ ವಿದ್ವಾಂಸ ಎಲ್.ಡಿ. ಬಾರ್ನೆಟ್ ಅವರು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವ 'A Supplementary Catalogue of the Tamil Books in the library of the British Museum' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಸೂಚಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ತಮಿಳು ಭಾಗವತದ ಅವತರಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

1. ಇಂಜಿಕೊಲ್ಲ್ಯೆ ಆರ್. ಶಿವರಾಮ ಶಾಸ್ತ್ರಿ ಅವರ 'ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ತಮಿಱ್ ವಚನಂ'. ಇದು 1908ರಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟು 1996ರಲ್ಲಿ ಏಳು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಯಿತು. ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿದೆ.
2. ಎ.ವಿ. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯ ಎಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮತ್ತೊಂದು ಗದ್ಯಾನುವಾದ 1902 ರಿಂದ 1927ರವರೆಗೆ ಒಂದೊಂದು ಸ್ಕಂಧಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದು ಸಂಪುಟದಂತೆ 12 ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಯಿತು.
3. ಶ್ರೀಧರನ್ ಎಂಬ ಪಂಡಿತರ 'ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಂ' ಎರಡು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನೈಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರ ವಿವರ ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ. ಬಹುಶಃ ಸಂಕ್ಷೇಪರೂಪವಿರಬಹುದು.
4. ಚಿದಂಬರಜ್ಞಾನ ದೇಶಿಕರ್ ಎಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸರ "ಮಹಾಭಾಗವತತ್ತಿರಟ್ಟು" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥ ಭಾಗವತದ ಕಥೆಯನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು 1915ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶನವನ್ನು ಕಂಡಿದೆ.
5. 'ಭಾಗವತ ಏಲಪ್ಪಾಟ್ಟು' ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕ ಕೃಷ್ಣಕಥೆಯನ್ನು ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರ ಲೇಖಕರು ಅಜ್ಞಾನ ಮಣವಾಳ ದಾಸರ್.
6. ಕರಪಾತ್ರ ಶಿವಪ್ರಕಾಶಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬುವರು 'ಭಾಗವತ ಪುರಾಣಂ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಥೆಯನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

7. ಕಸ್ತೂರಿ ರಂಗ ಅಯ್ಯರ್ ಎಂಬ ಪಂಡಿತರ ಕೈಯಿಂದ ಮೂಡಿಬಂದ ಗ್ರಂಥ 'ಶ್ರೀಮದ್ ಭಾಗವತ ವಿನಾ ವಿಡೈ'. ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿರುವ ವೈಷ್ಣವ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರಶೋತ್ತರರೂಪದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಉದ್ದೇಶ.

ಬಾರ್ನೆಟ್ ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡಿರುವ ಮೇಲಿನ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲದೆ ಶ್ರೀಮತಿ ಡಾ|| ಕೆ. ದೇವಕೀ ಪ್ರಕಾಶಂ ಭಾಗವತದ ಕಥೆಯನ್ನು ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ 16 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಸರಳವಾದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ತಮಿಳುಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತು' ಎಂಬ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ 'ಕಲ್ಕಿ ಅವತಾರಂ' ಎಂಬ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ಸಂಪುಟ. ಪ್ರಕಾಶನದ ವರ್ಷ 1994. 2011ರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮತಿ ಉಮಾ ಸಂಪತ್ ಅವರ ಲೇಖನಿಯಿಂದ ಮತ್ತು 2012ರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಎ.ಎಲ್. ನಟರಾಜನ್ ಅವರಿಂದಲೂ 'ಶ್ರೀಮತ್ ಭಾಗವತಮ್' ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಭಾಗವತಕಥೆಯ ಮತ್ತೆರಡು ಪುಸ್ತಕಗಳು ಹೊರಬಂದವು. ಪುಲಿಕುನ್ರಂ ಸ್ಥಲಶಯನಾಚಾರ್ಯರ್ ಅವರ 'ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಮ್' ಸರಳವಾದ ತಮಿಳುಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ಕಥೆಯನ್ನು ಓದುಗರಿಗೆ ಉಣಬಡಿಸುತ್ತಿದೆ. ಚೆನ್ನೈ ನಗರದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುವ 'ಶ್ರೀನೃಸಿಂಹಪ್ರಿಯ' ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಚೆನ್ನೈನ 'ಪ್ರಾಚ್ಯ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳ ಭಂಡಾರ'ದಲ್ಲಿ (Oriental Manuscripts Library) ತಮಿಳು ಭಾಗವತದ ಸುಮಾರು 37 ಅಪ್ರಕಟಿತ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ (Encyclopaedia of Indian Literature p.62). ಇದರಿಂದ ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವು ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದೆ ಎಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಸಂಗೀತರಚನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕೃಷ್ಣಕಥೆ ಬಹಳ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ವಾಗ್ಗೇಯಕಾರರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮೇಲೆ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವನ್ನು ನೋಡೋಣ. ಊತ್ತುಕ್ಕಾಡು ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಕವಿ ಅವರ ಕೆಲವು ಹಾಡುಗಳು ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಮರೆಸುತ್ತವೆ. 'ತಾಯೇ

ಯಶೋದಾ ಉಂದನ್ ಆಯರ್ ಕುಲತುದಿತ್ತ’ ಎಂಬ ಹಾಡು, ‘ಮಾಡು ಮೇಯ್ಕುಂ ಕಣ್ಣೇ’ ಎಂಬ ಹಾಡು, ‘ಅಲೈ ಪಾಯುದೇ’ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಬಹುದು. 20ನೇ ಶತಮಾನದ ಪೆರಿಯಸಾಮಿ ತೂರನ್ ಅವರ ‘ಮುರಲೀಧರ ಗೋಪಾಲ’ ಹಾಡು ಸಂಗೀತಜ್ಞರಿಗೆ ಪರಿಚಿತ. ಲಲಿತಾ ದಾಸರ್ ಎಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಟಿ.ಜಿ. ಕೃಷ್ಣ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ‘ಕಣ್ಣನೈ ಕಂಡಾಯೋ ಮಲ್ಲಿ ಕೊಡಿಯೇ’ ಎಂಬ ಮಧುರಗಾನವನ್ನು ಅನೇಕರು ಕಛೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳಿರಬಹುದು. ರಾಜಾಜಿ ಎಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಶ್ರೀ ಸಿ. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರಿ ಅವರ ‘ಕುರೈ ಒನ್ನುಮಿಲ್ಲೈ ಮರೈಮೂರ್ತಿ ಕಣ್ಣಾ’ ಅವರ ಗೀತೆಗೆ ಅಮರತ್ವವನ್ನು ತಂದವರು ಅಮರಗಾಯಕಿ ಡಾ|| ಎಂ.ಎಸ್. ಇನ್ನೂ ಎಷ್ಟೋ ಸಂಗೀತರಚನೆಗಳು ಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲ್ಯದ ಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ರಂಜನೀಯವಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಪುರಾಣವೇ ಸ್ಫೂರ್ತಿಮೂಲ.

ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಸಂತರ ತಮಿಳು ಪ್ರಬಂಧಗಳಿಗೂ, ಅಲ್ಲಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಪ್ರಬಂಧಗಳಂತೆಯೇ ದೇವಾಲಯಗಳ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಮೇಲೂ ಭಾಗವತದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. 7ನೇ ಶತಮಾನದ ಪಲ್ಲವರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದ ಮಹಾಲಿಪುರಂನ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಗೋವರ್ಧನಧಾರಿ ಕೃಷ್ಣನ ಕೆತ್ತನೆ ಆಗಿನ ಚಿತ್ರವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾಂಚೀಪುರಂನ ವೈಹುಂದಪ್ಪೆರುಮಾಳ್ ಕೋಯಿಲ್ ಅಥವಾ ಪರಮೇಶ್ವರವಿಣ್ಣಗರಂ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಆಳವಾದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿರುವ ಡೆನ್ನಿಸ್ ಹಡ್ಸನ್ ಎಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈ ದೇವಾಲಯವು ಭಾಗವತಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಅದೊಂದು ‘ಕಲ್ಲಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಭಾಗವತ’ವೆಂದೇ ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾರೆ. ವಿಮಾನದಲ್ಲಿರುವ 56 ಶಿಲ್ಪಗಳು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಕೃಷ್ಣನ ವಿವಿಧ ಬಾಲಚರಿತಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತವೆ. ತಿರುವಳ್ಳೂರಿನ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಪಲ್ಲವ ದಂತಿವರ್ಮನ ಕಾಲದ (ಕ್ರಿ.ಶ. 796-847) ಒಂದು ಶಾಸನವು

ಆ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ರುಕ್ಮಿಣಿಯರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ್ದನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈಗ ಆ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಆ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾಟ್ಟುಮನ್ನಾರ್ ಕೋವಿಲ್‌ನ ವೀರನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ ಆಲಯದಲ್ಲಿ ಅಟಹಿಯ ಮನ್ನಾರ್ ಮತ್ತು ರಾಜಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿಯ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಆ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ತುವರಾಪತಿ ಎಂಬೆರುಮಾನ್ ಅಥವಾ ಮಧುರಾಪತಿ ಎಂಬೆರುಮಾನ್ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ಕರೆದಿದೆ. ತಿರುತ್ತಂಗಾಳ್ ಎಂಬ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಹಂತಗಳ ದೇವಾಲಯದ ಮೇಲಿನ ಮೂರನೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಪರಿವಾರಸಮೇತನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಗುಡಿ ಇದೆ. ಪರಿವಾರದಲ್ಲಿ ಮಹಿಷಿಯರಾದ ರುಕ್ಮಿಣಿ, ಸತ್ಯಭಾಮಾ, ನೀಲಾ, ಜಾಂಬವತೀ ಜೊತೆ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಮತ್ತು ಅನಿರುದ್ಧರ ಮೂರ್ತಿಗಳೂ ಇವೆ. ಇದೇ ರೀತಿ ಚೆನ್ನೈನ ತಿರುವಲ್ಲಿಕ್ಕೇಣಿಯಲ್ಲೂ ಪಾರ್ಥಸಾರಥಿಯಾದ ಕೃಷ್ಣನ ಜೊತೆ ಪರಿವಾರದ ಮೂರ್ತಿಗಳು ದರ್ಶನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ನಾಚ್ಚಿಯಾರ್ ಕೋವಿಲ್ ಅಥವಾ ತಿರುನರೈಯೂರ್‌ನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪಂಚಮೂರ್ತಿಗಳಾದ ವಾಸುದೇವ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಅನಿರುದ್ಧ ಮತ್ತು ಪುರುಷೋತ್ತಮರ ಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೆ ಪೂಜೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ತಿರುಮಂಗೈಯಾಚ್ಚಾರ್ ವಿಷಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದಾಗ ಹಲವು ಕೃಷ್ಣದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ದೇವಾಲಯನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ತಮಿಳುನಾಡು ಭಾಗವತಪುರಾಣದಿಂದ ಬಹಳ ಪ್ರಭಾವಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಈ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕಸಾಹಿತ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಜನರಿಗೆ ತಲುಪುವಂತೆ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ದೂರದರ್ಶನದ ಕೊಡುಗೆ ಅಪಾರ. ಕೇಂದ್ರಸರ್ಕಾರದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ ದೂರದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಇತರ ಖಾಸಗಿ ವಾಹಿನಿಗಳು ಭಾಗವತದ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ವಿವಿಧ ವಿದ್ವಾಂಸರು ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಪ್ರಸಾರಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ದೂರದರ್ಶನದ ಮೂಲಕವೂ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳ

ಮೂಲಕವೂ, ಕಥಾಕಾಲಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಭಜನೆಗಳ ಮೂಲಕವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಕೆಲವು ತಮಿಳುನಾಡಿನ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಹೆಸರಿಸಬಹುದು. ಶ್ರೀ ನೋಚೂರ್ ವೆಂಕಟರಾಮನ್ ಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀಸುಖಿ ಶಿವಂ ಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀ ವೇಲುಕ್ಕುಡಿ ಕೃಷ್ಣನ್ ಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಪ್ರೇಮಿ ಅಣ್ಣ ಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀ ಸುಂದರಕುಮಾರ್ ಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀಬಾಲಕೃಷ್ಣ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ್ ಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀ ಅನಂತ ಪದ್ಮನಾಭಾಚಾರಿಯರ್ ಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀ ಮುಕ್ಕೂರ್ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹಾಚಾರಿಯರ್ ಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀಮತಿ ವಿಶಾಖಾ ಹರಿ ಸ್ವಾಮಿನೀ, ಶ್ರೀ ತೆನ್ ತಿರುಪ್ಪೇರೈ ಅರವಿಂದಲೋಚನ ಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀ ಜಯಕೃಷ್ಣ ದೀಕ್ಷಿತರ್ ಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀ ಕಲ್ಯಾಣರಾಮನ್ ಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀ ಗಿರಿಧಾರಿಪ್ರಭು ಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀ ಪರಮಸುಖಾನಂದಸ್ವಾಮಿ ಮುಂತಾದವರ ದೀರ್ಘಪಟ್ಟಿಯೇ ಇದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಿಯೇ ಕೊನೆಯಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ ಎಷ್ಟೋ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಭಾಗವತಕಥೆಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯಜನರಿಗೆ ತಲುಪಿಸುವಲ್ಲಿ ಶ್ರಮವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂಘಕಾಲದ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ, ಮಧ್ಯದ ಕಾಲ ಮತ್ತು ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವೆಂಬ ನದಿ ತಮಿಳಿನ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಪಡೆದು ಸತತವಾಗಿ ಹರಿದು ತಮಿಳಿಗರ ಜೀವನದ ಒಂದು ಭಾಗವೇ ಆಗಿದೆ. ತಮಿಳುಭಾಗವತವೆಂಬ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ ಸಂಗೀತ, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಎಂದೆಲ್ಲಾ ಕವಲೊಡೆದು ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಕಲಾಲೋಕವನ್ನು ಶ್ರೀಮಂತಗೊಳಿಸಿದೆ. ದೂರದರ್ಶನವೇ ಮುಂತಾದ ಆಧುನಿಕ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕ ಮನೆ-ಮನೆಗಳನ್ನೂ, ಮನ-ಮನಗಳನ್ನೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಸನಾತನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಚಿರಂತನವಾಗಿಸಿದೆ.

ಪರಾಮರ್ಶೆಯ ಗ್ರಂಥಗಳು:

1. Ancient Indian Literature, volume III
(Pub. By Sahitya Academi)
2. Encyclopaedia of Indian Literature, volume I
(Pub. By Sahitya Academi)

3. Srimadbhagavata Mahapuranam
(Gita Press) (Kannada version) (2 volumes)
4. Temples of Krishna in South India (by T. Padmaja)
5. The Body of God (Editor: Margaret Case)
(Pub. By Oxford Press)

ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆ:

ಉ.ಖಂ. = ಉತ್ತರ ಖಂಡ

ತಿ.ಮಾ.. = ತಿರುಮಾಲೈ

ತಿ.ವಾ.. = ತಿರುವಾಯ್ಮೊಳಿ

ನಾಚ್ಚಿ. ತಿ. = ನಾಚ್ಚಿಯಾರ್ ತಿರುಮೊಳಿ

ಪ.ಪು. = ಪದ್ಮಪುರಾಣ

ಪೆರಿಯ. ತಿ. = ಪೆರಿಯ ತಿರುಮೊಳಿ

ಪೆರಿಯಾ. ತಿ. = ಪೆರಿಯಾಟ್ಟಾರ್ ತಿರುಮೊಳಿ

ಪೆರು. ತಿ. = ಪೆರುಮಾಳ್ ತಿರುಮೊಳಿ

ಭಾ.ಪು. = ಭಾಗವತ ಪುರಾಣ

ಯಾ. = ಯಾದವಾಭ್ಯುದಯಮ್

ಶ್ಲೋ. = ಶ್ಲೋಕ

ಸ. = ಸರ್ಗ

bhagavata and its influence on telugu literature

—Dr. T. Viswanadha Rao

*B*hagavata, for the Telugu-speaking people, is no other than the *Mahabhagavata Purana* composed by Bammara Potana as a transcreation of the Sanskrit original of Veda Vyasa. People, by and large in the Telugu-speaking world, know Potana better than Vyasa.

Bhagavata, for the Telugu-speaking people, is no other than the *Mahabhagavata Purana* composed by Bammara Potana as a transcreation of the Sanskrit original of Veda Vyasa. People, by and large in the Telugu-speaking world, know Potana better than Vyasa. Sanskrit now or even earlier is known only to a few learned scholars, although this in itself may not be argued as the only reason for the unprecedented popularity of Potana's *Bhagavatha*. The easy and at the same time the lilting melody of the poet's verse has captured the hearts of almost every household. The divine afflatus that guided the magnum opus cannot be easily forgotten, either. The poet says that it is Rama who speaks the entire epic for him. So he says he loves to compose such a work. After all, why should he compose any other, knowing full well that it has the undeniable competence of conferring salvation on those who recite it or listen to it (*palikeda verнду gatha palukaganela*). *Palikedidi Bhagavatamata* also seems to imply as one scholar suggested to me, that the epic itself speaks, inspired by Rama, although, he, Potana, is a mere instrument in the hands of the divine.

But Nannaya, Tikkana and even Yerrapragada of the poetic trio that transcreated the Mahabharata of Vyasa, did not take up the task of translating Bharata, did not take up the task of translating Bhagavata. Besides the constraints of time, there seems to be another hidden reason, namely, the fear that the esoteric and philosophical framework of Bhagavata, might not find favour with large sections of society. This fear is proved wrong by Potana who in his invocation to his work (*istadevata prardhana*), thanks destiny for having left Bhagavata behind so that he, Potana, might translate it

and fulfill his birth. Besides the manner of expression sweetened by melodious cadences, Potana's Bhagavata has distinguished itself by a handful of undeniably popular subnarratives or upakhyanas as they are called. The *Gajendra Mokshanam*, *Rukminikalyanam*, *Prahlada Charitra*, the *Ambarishopakhyanam* and *Ajamilopakhyanam*, to cite a few have all in their own way carved a niche in the hearts of millions, nay, billions of the elite and the masses as well. In addition to their indelible imprint on popular imagination, The *Gajendra Mokshanam* and The *Rukminikalyanam* have been traditionally employed to alleviate human suffering or conferring the bliss of wedlock on those who may desire the same, respectively. People afflicted with great trials and tribulations are given the advice that they may recite The *Gajendra Mokshanam* to get rid of the same. The maids, who find it difficult to find suitable bridegrooms, are asked to recite *Rukminikalyanam* with a devout heart to attain their objective. *Prahlada Charitra* is a tale of unflinching devotion, *Gajendra Mokshanam*, a story of the struggling human soul to attain salvation through freedom from earthly bonds or shackles, the *Ambarishopakhyanam* betokens the ever protective role of the divine, the *Rukmini Kalyanam* stands for the Lord's concern for those who wish to be with him and *Ajamilopakhyanam* for the unbounded mercy of the Lord who blesses even those who might call upon him even unintentionally, knowingly or unknowingly. The great poem of *Bhagavata* is also studded with tales like *Govardhanoddharanam*, *Bhismastava* and even *Krishna Niryanam* lamented so pathetically by Arjuna. The *Ambarishopakhyanam* is a lesson to the proud and the vainglorious even among the learned and the wise. Canto-

x or Dasama Skanda is full of the sports of the divine in human form.

The *Bhagavata* of Potana left a lasting impression on more literary forms than one. Besides verbal parallels galore, the epic like a powerhouse, charged many a work with devotional fervor, generating Bhakti literature on a large scale. Even some of the prabandhas of Krishnadevaraya's time reflect the letter and the spirit of Bhagavata.

The translation of *Bhagavata* is indeed a complex task. The deeper spiritual springs of this great work certainly required translation from a pure and devout soul like Potana. Sridhara, a great commentator of Bhagavata, treats the whole work from a non-dual or Advaitic point of view. Even at the very outset or invocation of his work, Potana does not mince words. He establishes the need to recognize the need to recognize Shiva and Kesava, without discrimination. "People who do not fold their arms in front of Shiva and do not make use of their voice to sing the glory of Vishnu and who are bereft of mercy and truth, are a stain on the mother's wombs".

While many literary forms like the Sataka, Harikatha, parodies, discourses or pravachanas of devout scholars are replete with casual allusions to the purana in question, even the morning prayers in some schools are no exception. Many of the older generation used to quote verses from Potana easily and casually. It is unfortunate that the number has decreased and needs to be enhanced with a spiritual Renaissance.

Although a poet by name Konerunatha tried his hand at a work called Bala Bhagavatam, it did not gain any popularity, contrary to the tall claims made by the poet. It is reported that Arudra a renowned poet of the modern times characterized Potana's *Bhagavatam* as the mother and Konerunatha's work as a mere infant in comparison. Written in Dwipda metre or chandas, Konerunatha's work unashamedly adapts sizeable portions of Potana's work. Even Singana and other great writers required to fill in portions of Bhagavata, lost for reasons unknown or unrecorded, imitate Potana. There are many legends and speculations as to how portions of *Bhagavata* penned by Potana, were lost. A version, popular in circulation is that King Sarvagya Singama wanted Potana to dedicate the work to him, but the poet, who was determined that he should not dedicate it to any monarch on earth, but only to Rama, his favourite deity, turns down the request of Sarvagya Singama. The angry king, it is reported, got the work buried in the earth. True, he repents later and asks his soldiers to retrieve the work, but by that time enough damage has been done and several portions of the work were irretrievably lost. This of course is merely a popular legend, dismissed summarily by scholars, as a mere figment of popular imagination. Even well-known prabandhas like Amuktamalyada, Ayyalaraju Ramabhadhrudu's Ranmabhyudayam and Tenali Ramakrishna's Panduranga Mahatmyam. Andhranayakasatakam and Narasimhasatakam betray the influence of Potana. Adibhatla Narayana Das and after him, many other singers of Harikatha borrowed extensively from Potana both the themes and the poems in a slightly altered form. The subnarratives or upakhyanas

of Potana have become the staple diet of singers or practitioners of Harikathas.

Adibhatla Narayana Das is reported to have stated in his autobiography that he made extensive use of verses from Potana. Kuchelopakhyanam is a shining illustration of this. Many Harikathas were broadcast on the A.I.R.

Yet another but equally important use to which the Bhagavata has been put is the literary form called Avadhanam, unique and natural to the Telugu language. There have been some Avadhanams in Sanskrit but they have been a handful of such in comparison to the massive quantum of Avadhanams in Telugu language with variations like Astavadhanam, Satavadhanam, Sahasravadhanam among others. Avadhanams in Hindi seem to be seldom resorted to, not to speak of other languages. An Avadhanam requires the art of repartee, spontaneous and extensive reply. Ravuri Venkateswara Rao, an Avadhani, parodies Potana from his invocation to Bhagavata, the original being the one already cited in a brief translation by me in connection with the argument that Potana presents a nondual or Adwaita philosophy. The original in Telugu is "Chetularanga Sivuni pujimpadeni norunovvanga Hari keerti nuduvadenil / Dayayu dharmambu lonuga dalapadeni galuganetiki tallula kadupu chetu". The parody that the Avadhani offers is

*Kadupunindanganiddenalguduvadeni
Tanivideeranga coffeeni dravadeni
Beedi mukkanu notanu bettadeni
Galuganetiki tallula kadupuchetu.*

Briefly, it means that if one does not eat idlies, does not drink coffee to one's satisfaction, does not smoke a cigar, why should he be born at all, a mere stain on the belly of one's mother?

This is all in a lighter vein. A more fascinating illustration would be the imitation of Challa Picchayya Sastry from a scene in Narakasura vadha, the killing of Naraka, where Satyabhama plays the dual role of a darling and a warrior, simultaneously. She looks at the enemy and her consort in quick alternation, her eyes betokening anger and endearment one after the other for her enemy and her consort, respectively, contracting her eyebrows for her enemy and sporting a smile for her husband Krishna, a queer alternation of warrior-like majesty and the grace of love by turns. Potana writes

*Parujuchun varu juchu nomp nalarimpanrosha
ragodaya*

*Virata bhrukuti mandahasamulato veerambu
srungaramun*

*Jaragan gannula gempu sompubaragan jandastra
sandohamun*

*Sarasalokasamuhamunnerapuchunchandrasyahel
agatin.*

(Sri Maha Bhagavatam, Vol. 2, p. 562).

Sri Challa Sastry keeps the spirit of the poem alive, although he alters it, slightly. Her face is like the moon for her husband, while for her enemy it is a tongue of fire, her upper garment looks like the Cupid's play for her husband, but like a fierce comet to the enemy, her glances look like a flower-bow to her husband while for her foe it looks like a shower of arrows, and the sound of her

anklets evokes passion in her husband, but like a battle cry to her adversary:

*Tanadu nemmomu nadhunaku sitamsumandala
marikagnimandalamu gaga
Tana paita patiki maruni teru tekkemmuga nartki
dokachukkaga ghatilla
Tanachupu patiki jakkani
pulavilluga!narikugrasara paramparalugaga
Danapadanupuradhwani nadhunaku
mohajanakammu nariki garjanamugaga ...*

(Avadhana Vidya Sarvasvam, p. 206).

Yet another remarkable use to which a famous verse in the Prahlada Charitra has been put, occurs in the samasya puranam by Sri Acchireddy Perayya Naidu avadhani. The problem given to him is to fill the first three lines of a poem of which the last line or pada is given, relevantly, that being the very purpose of an avadhana. The avadhani takes his clue from the most popular reply of Prahlada to his father Hiranyakasipu who asks his son to show him Hari or Narayana whose existence is so forcefully affirmed by his son time and again but which with equal vehemence, is contradicted by the dreaded demon-king. The young and intrepid Prahlada replies that one need not doubt the existence of Lord Vishnu as the latter is omnipresent, present wherever he may be sought:

*Indugaladanduledani sandehamu valadu Chakri
sarvopagatun
Dendendu vedakijuchina nandande galadu
danavagrani vinte.*

(Sri Maha Bhagavatam, Vol. 2, p. 43).

The verse that the Avadhani frames on the basis of the above verse is

*Ekkada nekkado ?
Mariyunekkadakekkadeekkadekkado
Yakkamalamanoharudatananchunu sandiyamela
tandree!Nee
Vekkada juchinan sarasijekshanudujjwala
murtimantudau
Nakkadanakkade mariyu nakkadikakkade
yakkadakkade.*

(Avadhana Vidya Sarvasvarm, p. 711).

The Avadhani successfully duplicates the alliterative effects for which Potana is celebrated. Potana's indu, andu, endu are successfully echoed by the use of ekkada and akkada.

Avadhani Sri Lakshmikanta Raja Rao makes a good use of an instance from the fun and frolic of Krishna as an infant in the Dasama Skanda or Canto-x of Bhagavata. Yasoda to whom it is reported that Krishna gulped a fistful of clay, asks Krishna to open his mouth, but when he did it, she is awestruck to notice the entire universe with oceans, mountains, flora and fauna, the sun and the moon:

*Aa lalitangi kanungone baluni mukhamandu jaladhi
parvata vana bhu / golasikhitaranisasi dikpaladikanda-
maina brahmandambun.*

(Sri Maha Bhagavatam, p. 339).

The Avadhani's samasya puranam looks like an exact replica of Potana's verse:

*Kaniyen Krishnuni nota nappadatilokammul
mahavardhulun
Vanasantanamuvrishasanghamulu teeval
puvvulan pandlunun
Munisanghammunu devatalini nabhammun
chukkalan jabilin
GhanabhaswantuniBrahma
Rudrulanusakalyammuga vintalan.*

(Avadhana Vidya Sarvasvam, p. 509).

Satakasahityam is a literary form, popular with several sections of society. This literary form is simple in structure, clothed in easy idiom and full of moral aphorisms. The Narasimha Satakam by Dharmapuri Seshappa Kavi is no exception. It contains important verses that echo noble ideas from Bhagavata. Sri Suka, the great sage and narrator of the Bhagavata purana to Parikshit, condemns limbs that do not participate in saluting Lord Vishnu. He says that ears that do not hear the praise of Vishnu are no better than caves of mountains, the tongues that do not recite verses praising the Lord are the tongues of frogs, the eyes that do not witness Vishnu are like eyes on a peacock's plume, the hands not used for adoring the Lord are the hands of a dead body, the nose that can't smell the fragrance of the Lord's is a hog's nose, feet that do not dance in praise of the Lord are no better than the bark of trees:

*Vishnu kirtanamulu vinani karnambulu kondala
bilamulu kuvalayesa!*

*Chakri padyambulu chaduvani jihwalu kappala
jihwalu Kauravendra!*

*Sri manonadhu veekshimpani kannulu
kekipinchakshulu keertidayita!*

*Kamalakshu pujaku gani hastambulu savamu
hastambulu satyavachana!*

*Haripada tulasidalamodarati leni mukku pandi
mukku muni chritra!*

*Garudagamanu bhajanagatileni padamulu
padapamula padapatala managha!*

(Sri Maha Bhagavatam, Vol. I, p. 95).

Similar ideas are echoed in the *Prahlada Charitra* by Potana.

What is far more important is the philosophy of Bhakti embedded in the Bhagavata. The nine-fold Bhakti or the nine kinds of devotion mentioned by Potana have been taken up by the successors of Potana for praising the divine. Krishnadevaraya and Tenali Ramakrishna are no exception to this. *Amuktamalyada* of Krishnadevaraya with its story of maladasari, maladasarikatha or the *Panduranga Mahatmyam* of Tenali Ramakrishna are steeped in the Bhakti tattwa, of unstinted devotion to Lord Vishnu, very much like Potana's works.

I wish to conclude my brief presentation with a lovely encomium on Potana by Karunasri Jandhyala Pappayya Sastry:

*Muddulugara Bhagavatamun racyinchuchu
panchadaralo*

*Naddidivemo gantamu
mahakavisekhara!Madhyamadhya*

*Atladdaka vatti gantamuna nattitugeechina
tatiyakulo*

*Paddemulandu ee madhurabhavamulecchatanundi
vacchura.*

(Karunasree Kavitavaibhavam, p. 61).

It means that while composing Bhagavatam, Potana might have dipped his pen in sugar, but what makes the poet Karunasri wonders is how Potana's thoughts continue to be sweet, although might forget to dip his pen in sugar.

References

-Potana, Bammera : SriMahabagavatam, two volumes, Telugu Viswavidyalayam, Hyderabad, Sixth Edition, 1987.

-Satakamanjari, edited by several scholars, Rishi Publications, Main Road, Hanumanpeta, Vijayawada, First Printed, 2001.

-Dr. Ekambaracharyulu, Repaka: Andhra Vidya Sarvasvam, First Printed, 2016.

-Dr. Jandhyala Sumanbabu, Karunasree Kavitavaibhavam, Navodaya Publications, Vijayawada, 1990.

Recitation of Bhagavata in Kannada by Smt. N. Shreemathi Jayaram and Troupe

ભારતીય વડા ઇસ્લામી ભરતો: દિલ્લોઈ દરખાસોતુ in the રવોઈનારા પાલેવલોઈ ઓ બેંગ્લો

—Dr. Saumitra Chakravarty

The Muslim invasion of Bengal in the twelfth century, the defeat and flight of the last Hindu king and the forced imposition of Islam, was followed by the mass conversions mainly among the lower classes and the desecration of religious sites.

Abstract:--This paper attempts to analyse the erotic-mystical nature of the 'padavalis'/song-series of the Bengal school of Vaishnavism between the twelfth and the sixteenth centuries. It projects the extra-marital love of Radha and Krishna against the rigid 'kulin'/clan system of Bengal at the time and shows how Radha locked up within the veritable fortress of the marital home, disobeys the inflexible norms of feminine chastity and braves social and familial dishonour and rejection, to unite with her beloved. This is a form of bhakti in which Radha represents the 'hladinisakti' (infinite bliss) of Krishna and their love is the prime manifestation of the bhakta's intense, unsatisfied and selfless desire for the Lord. The explicitly erotic nature of the imagery of the poems is itself a departure from the established literary tradition of the day as also the form of worship through the sexual union of the lovers that it describes.

Key Words: Vaishnava, padavalis, Bengal, erotic, mystical.

Historical Background

The Muslim invasion of Bengal in the twelfth century, the defeat and flight of the last Hindu king and the forced imposition of Islam, was followed by the mass conversions mainly among the lower classes and the desecration of religious sites. This had two important consequences. It led to the simultaneous disempowerment of the Hindu ruling classes and the loosening of the stranglehold of the Brahmins over religious practices. The spread of Islam was facilitated not only by the enormous power it wielded as a state religion, but also by the propagation of its tenets at grassroots level by the wandering Sufis, Pirs, Fakirs and Darveshes who roamed the rural landscape popularizing the religion, particularly among the exploited strata. The language of the ruling classes also percolated down into the local language of the masses and this synthesis is evident in the literature of Bengal from the thirteenth century onwards.

Within the Hindu religion itself, the disempowerment of the Brahmins led to a curious mingling of upper and lower

caste practices, of Brahmin orthodoxy and Vedic gods with rural and popular versions of Hindu gods and goddesses that the common people of the villages could identify with. Thus, as literary historian Gopal Halder notes, Chandi, Kali, Shiva and Vishnu of Hindu classical mythology blended effortlessly with Manasa, Bashuli, Vana-chandi, the peasant's version of Shiva and the lover god Krishna in the contemporary literature of Bengal. At the same time, a social and cultural revival to re-vitalize the tenets of Hinduism was imminent. The local Brahmins began to study Sanskrit, Hindu Sastras and philosophy and thus indirectly spurred the strengthening of the Bengali language and literature under its influence.

Emergence of the padavali genre

The output in the contemporary Bengali literary scene found its manifestation through two predominant genres, the 'padavali' or song series and 'panchali' or narrative verse. The former primarily associated itself with the Gaudiya or Bengal Vaishnava tradition and the latter, principally through that of the MangalKavyas dedicated to the Shakta or goddess cult. The focus of this paper will be the Vaishnava movement in Bengal and its expression through the 'padavali' literature which flourished between the twelfth and the sixteenth centuries. Talking of the growth and spread of Vaishnavism, Richard M. Eaton writes: "Despite initial attempts to resist the movement, and later to control it by incorporating it into a broader Brahminical framework, Vaishnavism managed to carve out and maintain for itself an autonomous identity in the delta's religious landscape. By emphasizing non-Brahmin inclusiveness as opposed to high-class exclusiveness, the practice of devotion rather than ritual, and the use of Bengali

rather than Sanskrit, the movement posed a real alternative to the Brahmin-based Shaiva movement, with its ties to various goddess cults." (Eaton, 1993, UC Press E-Books) The movement was apparently popularized by the advent of Sri Chaitanya in the fifteenth century and his propagation of a classless, casteless and perhaps even genderless religion of love as worship known as the 'raganuga' form. This was an extension of the Bhakti Movement which was sweeping across India around the time in the nature of a socio-religious revolution which sought to free Hinduism from the shackles of orthodoxy, rigid ritualism, dogma and caste discrimination to make religion available to the masses irrespective of caste, class, gender or creed. Its preachers included women saints and Muslim ones, as well as those who worshipped a *nirguna* or formless god. In their search for the spiritual however, they did not denounce the body and its sensory experiences. There was, and has been a greater degree of sexual permissiveness and a freer intermingling between the sexes in the Vaishnava 'akharas' which went beyond the rigid codes of conduct propounded by the sternly patriarchal Hindu society. This was also due to the influence of a parallel movement of Shaktism and the Tantra-sastra which emphasized the body and its sensory and sexual experiences, particularly among the practitioners of Vamacara or Left-Handed Tantrism, where copulation forms an essential part of the *sadhana* of the *sadhaka* (practitioner).

However, Vaishnavism in Bengal certainly had much earlier roots, perhaps as early as the Gupta or post-Gupta period. A.K. Ramanujan notes that Krishna as a god, with his own legends and cultic worship, emerged in the later Gupta period. Thus the primary object of worship of such a

movement in Bengal was that of the cowherd lover-god Krishna of the idyllic groves of Vrndavan and his sexual dalliance with the cowherdresses, among whom Radha occupied centre-stage. Chaitanya chose the love of Radha and Krishna through its musical and histrionic expositions as the primary mode of worship for the exponent of his 'raganuga' bhakti sadhana. In this form of worship, the votary of either sex identifies himself / herself with Radha, lover/worshipper to the Lord. This form of bi-sexuality or androgyny was carried to its utmost limits when Chaitanya while invoking the Radha-bhava in order to worship the Lord, actually acquired female characteristics within his body like his breasts emitting milk as the 'Chaitanya-Bhagavat' tells us. The 'padavali' tradition which deeply influenced Chaitanya was however already firmly entrenched into the literary scene of Bengal long before his birth. Of the prolific literary outburst stemming from the Gaudiya Vaishnava movement, Sushil Kumar De writes: "The power and vitality of its inspiration are evidenced by the vast literature it created both in the learned classical tongue as well as in the living language of the province. On the one hand, it poured itself lavishly in song and story in the vernacular creating a new literary epoch by its fruitful contributions of great diversity and beauty; on the other it enriched the field of Sanskrit scholarship and Sanskrit devotional literature by its more solid and laborious productions in theology, philosophy and ritualism, as well as by its luscious poetical outbursts in prose and verse." (De, 1934, pp. i-ii.)

The literary genre of the 'padavali' spanned across many languages and many regions though it is generally dealt with under the Gaudiya / Bengal school of Vaishnavism. Of the

many exponents of the genre, three names in particular stand out; that of Jayadeva² in the twelfth century who composed his 'Gitagovinda' in Sanskrit, of Vidyapati³ in the latter half of the fourteenth century who composed his poetry in Mythili and of Chandidas who wrote in Bengali. A prolonged controversy rages even today among the historians of Bengali literature about the identity of the Chandidas whose lyrics so profoundly influenced Sri Chaitanya. This remains somewhat of an enigma despite the 'bhanita' or signature line which typically appears at the end of these Vaishnava lyrics announcing the name and parentage or village of the poet. There were many poets who went by the same name; 'das' being the suffix appended to a name on becoming a Vaishnava. These included Badu Chandidas, Deen Chandidas, Deenheen Chandidas, Dwija Chandidas and so on. Literary historian Asit Kumar Bandopadhyay however has commented that the main Vaishnava text dealing with Krishna-lila in the pre-Chaitanya era was 'Sri Krishna-Kirtan', its 'bhanita' identifying its writer as Badu Chandidas, who probably composed his poetry at the beginning of the fifteenth century. The significant outpouring of the Vaishnava padavalis continued well into the sixteenth century when poets like Balaramdas, Jnanadas, Raisekhar, Gobindadas and even Muslim poets like Chand Kazi exploited this genre. Again while Jnanadas composed his best verses in Bengali, Gobindadas used both Bengali and Brajabuli⁴. For them poetry was not just a literary expression, it was a manifestation of their innermost faith, their bhakti.

Erotic-mystical nature of padavalis

The focus of the first part of the essay will be on this form of worship that is expressed through narration of the love of Radha and Krishna followed by an analysis of the erotic-mystical nature of this poetry. Despite the extra-marital nature of their love, the consequent fear of dishonour, loss of reputation or social disgrace and rejection does not deter them. Therefore it may be said that Radha and her 'sakhis' are indeed rebelling against proscriptive social norms. This will be highlighted in the second half of this essay. The poets in their verses dedicated to this Radha-Krishna 'lila' run through the entire gamut of emotions and phases in the love of Radha and Krishna which is also sung in the 'lila-rasa kirtans' in different 'palas'. The diverse moods of the lovers are echoed by the changing seasons in the verdant groves of Vrndavan. Here in the centre of the cowherd community, the 'gokula', is the sanctum sanctorum of their love. The irresistible lure of the lilting melody of the cowherd-god Krishna's flute draws the cowherdresses, the 'gopis' and Radha away from home and hearth, from marital fidelity and vigilant in-laws, defying the social norms and the stern patriarchal codes that define stereotypical feminine roles. The 'SrimadBhagavata-Mahapurana' says of the universal quality of the attraction that his flute exerts:

*Itivenuravamrajansarvabhutammanoharam.
Srutvavrajastriyamsarvavarnayontobhirebhire. (X. xxi.6)
(Goswami, C.L. ed., 2001)*

As the above lines denote, on hearing the sound of this 'venu' or flute all the women of 'Vrajabhumi' are irresistibly drawn to it. David Kinsley in 'The Sword and the Flute-Kali and Krishna', says "The divine as embodied in Krishna the

cowherd youth beckons man to leave the world of the humdrum and ordinary to join him in an 'other' world of incomparable bounty, beauty and ecstasy. He reveals the divine as eminently approachable, a presence to be intimately enjoyed in love rather than adored in humility." (Kinsley, 2000, 14) Kinsley also says that Vrndavan and its associates are extensions of Krishna's nature and as such also convey the beauty, charm and grace of their dark lord. Krishna- devotees know Vrndavan as the ultimate goal of their spiritual quest. The expression of their love and desire for the Lord in the 'padavalis' is through detailed and explicitly erotic terms. From the awakening of awareness of one's adolescent body in both Radha and Krishna, the first stirring of sexual desire to the heightening of sensuality and the attraction one feels for the other, from the initial bashfulness and confusion to the acute longing, hurt, dejection and misunderstanding in the intermediate phases and finally to the ultimate ecstasy of union, this genre describes the entire gamut of physical, sexual and emotional undercurrents of their love. Rupa Gosvami, a close disciple of Chaitanya and responsible for codifying the tenets of the Master's 'raganuga' mode of worship through his Sanskrit treatises, speaks of the eight phases which describe the lover's response to his beloved in his 'Sri-Ujjala-Nilamoni': 'abhisarika' (a girl meeting her lover at the trysting place), 'vasakasajja' (a girl carefully dressing herself in splendid garments and ornaments to receive her lover), 'uthanhita' (a girl's longing for her beloved), 'khandita' (a girl who finds her beloved unfaithful), 'vipralabdha' (a girl cheated by her lover, waiting in vain for her lover at the appointed place), 'kalahantarita' (a girl separated from her lover due to a quarrel), 'prosita-preyasi' (a girl whose lover is

living far away), 'svadhina-bhatraka' (a girl who dominates her beloved).

However, unlike the conventional relationship between the devotee and the object of devotion which is traditionally 'urdhagami' or upward-moving and therefore one-sided and largely platonic in its desire, this is a relationship based on 'bhakti' expressed through a love in which each is dependent on the other. This frenzied urgency of both the cowherdess Radha and the cowherd-god for each other and its resultant fear and anxiety of loss is expressed by the 'padavali' poets in equal terms of passion for both. If Radha fears that her weak and womanly nature may lose Krishna, the rarest gem she possesses in these lines of Jnanadas:

Hiyarmajhare, shadh je kore
Rakhitenahiktae
Abolaparane.harai Hari bashi
Khunjiyapaitenai
Anekjatane, parilamratan
Rakhitenarilukole
Tahe pap-cit, bidhibidambilo
Jnanadasiha bole.

(Bandopdhyay ed. 1950,103.)

(I want to keep him embedded within my heart, but fear I will lose him, helpless woman that I am. With what great care have I secured this precious gem, and shall I lose him as this sinful mind fears? asks Jnanadas.)

Krishna speaks of a universe where Radha is everywhere for him. In loving and worshipping her, he has acquired for himself the epithet of 'Radhakanta' as seen in these lines of Chandidas:

Griha-majhe Radha, kanon-eteRadha
Radha-moy sob dekhi....

Preme-te Radhika, snehe-te Radhika
Radhika arotipashe.

Radha-re bhojiya, Radha-kantanaam
Payachianekashe.

Gyan-ete Radhika, dhyan-ete Radhika
Rup-ete Radhika moy.

Sarvatro Radhika, sarvange Radhika
Sadaidekhiyetai.

(Bandopadhyay, 101)

(Radha is within the home and within the grove, everywhere he looks, he sees Radha / Radhika, in his love and in his affection and in his offering. In worshipping her, he has acquired the name 'Radha-kanta'. In his realization and in his meditation, there is Radha. Radha is everywhere, in every part of his body and at all times he sees only her.)

She is a priceless gem acquired at great cost and pain and he knows not where to place her. Krishna bends down and kisses the wet footprints she has left behind on her way home from the riverside.

In Rupa Gosvami's 'Vidagdha-Madhava', a mid-sixteenth century text, when Radha asks her beloved why he as God should be her servitor, her votary, he says that not only he as himself but in his ten avatars is committed to worshipping and adoring every part of her beloved body. Here, in Rupa's verses each of the demon-destroying forms is poetically transformed to reflect the different parts of Radha's body:

Krsnah: "tavadhinonahamevakevalo 'smikint
Te mama dasavataras ca. tatha hi."

(Goswami, Rupa ISKCON-e-books)

As fish he will serve her eyes, as turtle breasts, as boar the hair between her breasts, as 'narasimha' her lips, as 'vamana' her waist, as Rama, Parasurama, Balarama her breasts, as Buddha the splendour of her body, as Kalki the anger of her heart.

Then there is of course, Jayadeva's climactic lines of the supreme surrender of the Lord to the beloved in 'Gitagovinda' when Krishna asks Radha to place her foot on his head:

Smargaralakhandanam mama
shirasimandanamdehipadapallavamudaram.

('Gitagovinda', 10:8)
(StolerMiller ed., 1984)

At the moment of union as expressed through the words 'ek-tanuhoiya', both fear its transience. Each is lost in the fragrance of the other's body and garments; if one turns away his / her face even for an instant, the other trembles in agony, fearing abandonment and separation as is evident from these lines of Chandidas:

Samukherakhiya kore boshonerbao
Mukhphiraile tar bhoyekapegao
Ek-tanuhoiya mora rajonigongai
Sukhersagoredubiabodhinapai.

(Bandopadhyay, 87.)

(Seated in front of each other each inhales the fragrance of the other's body, if one turns away an instant, the other trembles in fear of loss. United in body they spend the night lost in ecstasy which has no end to its need for fulfilment)

Yet, as Jnanadas says, at the moment of union the lovers do not even anoint their bodies with the customary sandalwood paste lest that thin layer between them should come in the way of their complete union with each other. This baring of each other's bodies has been interpreted as the tearing off of the veil of 'maya' (illusion) that cloaks us in our earthly forms and prevents the realization of our innermost essence. As David Haberman points out, "Salvation in Gaudiya Vaishnavism then, can be seen as the shift of identity from the external illusory body to the true body (siddha rupa / siddha deha) which is similar to the bodies of the exemplary models of Vrajaloka." (Haberman, 2001, 73) Seeking total union through complete identification with the beloved's dark beauty, his 'shyama-rupa', Radha in the lines of Chandidas says if Krishna's darkness was 'kohl', she would have lined her eyes with him. If he was the dark 'atashi' flower, she would have adorned her dark tresses with him. If he was the fragrant paste of sandalwood, she would have smeared him over her whole body. This is an attempt to interiorize him, to possess him altogether. 'Shyam', darkness becomes her mantra, she caresses her own dark hair mistaking it for Krishna, she finds him in the dark waters of the Kalindi or Yamuna (the word 'Kalindi' has two meanings, one referring to the dark waters of the river, the other to 'kala' or time). Similarly in the lines of the poet Balaramdas, Krishna says that he wishes to tear open his

breast and enshrine her within. He says to her that she is not a garland that he can wear around his neck like the garland of wild flowers he wears thus acquiring the name 'vanamali', nor is she the paste of sandal with which he can anoint his body.

This complete union between the lovers may be taken as the movement from Dvaita (dualism) to Advaita (non-dualism). In the Vishnu-Purana we are told that Shakti lies latent in the nirguna (formless) Brahma. Krishna and Radha are latent entities, their ultimate realization is achieved through their union. As Jnanendranath Bhattacharya comments, the majority of these religious sects of the Middle Ages followed the same movement from dualism into non-duality as seen in the Shiva-Shakti union of Shaivism. Many of these myths may have been influenced by the philosophical dualism of two principles 'prakriti' and 'purusha' and their union in the Samkhya-Yoga, in which it is 'prakriti' that takes charge in leading the way to salvation though both are dependent on each other.

Absence and separation, the mood of 'viraha' so intrinsic to Indian love poetry, is unbearable for the lovers. Amidst the changing seasons and moods of Nature, they pine for each other. Radha, in these lines of Vidyapati, finds the chamber of her mind desolate and empty without her Hari in the monsoon months when the 'dahuk' bird calls plaintively for its mate and the peacock spreads its tail feathers in a dance invoking the rain:

Sakhi he, hamaradukhakhnahi or re
Eebhorabadar, mahobador
Sunyamandirmor...

Vidyapatikahokaisegamayeba
Hari bin din ratiya.

(Bandopadhyay, p. 258.)

(O Sakhi, my mind is plunged in sorrow in the fullness of the rain, my mind is like a temple empty of its godhead. O how shall I spend the empty days and nights without my Hari, says Vidyapati)

Commenting on the anguish of 'viraha' expressed through the most poignant of these verses and the idealization of love in separation in Vaishnava philosophy, Edward C. Dimock in 'The Place of the Hidden Moon', says that separation of lovers is the best illustration of the proper attitude of the worshipper towards God because it draws the mind away from the satisfaction of the self, because it increases the desire for the loved one and because intense and selfless desire for God is to the Vaishnava a saving grace. This 'viraha' of Radha's can be precipitated either by Krishna's departure after playing cowherd-lover to the gopis in the groves of Vrindavan to undertake his royal role of destruction of the demonic Kamsa in Mathura in the 'padavalis', or by his dalliance with the other gopis and with Chandravali in particular. The latter is seen in RupaGosvami's 'Vidagdha Madhava' and Jayadeva's 'Gitagovinda'. In her overwhelming sorrow at his absence, her mind is fraught with confusing images. Looking at her own body and mistaking it for Madhava / Krishna's she caresses it, as Vidyapati's lines show. When she is with Madhava, she sees herself as Radha, when by herself as Madhava:

Anukhana Madhava, Madhavasumaraita
Sundaribhelimadhahi.

O nija-bhava, swabhava-hi bishorilo
Apangunalubhdhai.....
Radhasanyejaba, punatai Madhava
Madhavasanyejaba Radha.

(Bandopadhyay, 263)

(For me every moment it is consciousness of Madhava / Madhai, I have lost trace of myself, of my essential nature, my characteristics. When I am with myself / Radha, I become Madhava, when I am with Madhava, I become Radha.)

This form of bewilderment in the lover's mind is termed 'premavaicittya' by Rupa. Separation from the beloved also brings to Radha's mind the fear of betrayal, the jealousy of a possible rival in Krishna's affections, particularly of Chandravali with whom she accuses him of having spent the night. In Jayadeva's dramatic lyrics in 'Gitagovinda', the proud, angry Radha turns away to reject her lover in disdain when she detects the love-bites on his lips and the nail-marks on his breast:

Vapuranaharatitavasmarasangarakharanakharak-
shatarekham. (Gg: VIII:4)

(Stoler Miller, 1984)

The expression of the love of Radha and Krishna in the lines of the padavalis as well as in Jayadeva's dramatic song sequence of 'ashtapadis', is explicitly erotic both in its description and in its imagery as earlier noted in this essay. The Bengal / Gaudiya school of Vaishnavism recognized the Madhura or Madhurya rasa as the highest and best rasa which is a religiously sublimated erotic sentiment. This philosophy seeks to express the religious longings of the

devotee for the Lord in the intimate language of earthly passion in the divine lila of Krishna with Radha and the other cowherdesses. Illuminating the various stages of the ripening of the love of Radha and Krishna, the padavali poets describe the blossoming of Radha's adolescent body. Unknown to her Krishna watches, his body aflame with passion. With the first stirrings of sexual desire her clothes are in disarray, her drapes fall from her shoulder exposing her breasts. Radha says that her body is like a bird in the forest of youth thirsting for the touch of Krishna's body. As she rises from the river waters after her bath, Radha finds Krishna / Hari watching her nude body, her breasts and buttocks. She vainly tries to cover her hips with her long, dark tresses and turns her back to him in these lines of Vidyapati:

Urajupar jab deoldith
Urumodiboithalu Hari kori pith.

The poet asks, O Radha, why did you not re-enter the river waters to escape his gaze?

Vidyapatikahe, tuhoageyani
Punakahepaltinapitholipani?

(Bandopadhyay, 84)

Another recurring symbol is that of Krishna being compared to a bee hovering around her lotus face to suck honey from her lips. Barbara Stoler Miller has commented on the dual meaning of Madhava (another of Krishna's names) not only as killer of the demon Madhu, but in its association with 'madhu' or honey, citing Claude Levi Strauss' reference to honey in South American myths as a paradoxical seducer and disrupter of marital ties. She notes

that one can see a parallel relation between Krishna's seductive, antinomian sexual behaviour and his metaphoric association with honey. At the sacred moment of union in the hallowed grove, the sakhis adorn her with flowers and lead Radha to Krishna. Their bodies become the altar of their union as Vidyapati says:

Bedibanaba ham apananga-me.

(Bandopadhyay, 131)

The poet's use of the word 'bedi' or platform/altar makes this act of union both one of ritual offering and worship and of love and sexual consummation. David C. Scott in his essay 'Radha in the Erotic Play of the Universe' points out that the sensuous imagery of this juxtaposition of the anguish of separation, 'viraha' with the blissful fulfilment of sexual union serves as an expression of the ecstasy of love as well as a metaphor of faith.

In Jayadeva's 'Gitagovinda' however, Krishna is deeply repentant of his sexual dalliance with the other cowherdesses. Radha, initially proud, hurt, jealous, angry and dismissive, is eventually calmed. Their aching loins and throbbing breasts strain towards each other. The 'sakhi', who has acted as the intermediary between the two, describes the piteous, lovelorn condition of each to the other. She urges Radha to surrender, to loosen her belt and open her loins to him. The act of love is realized only after Krishna humbles himself totally before her. The poet describes the elaborate foreplay, the adorning of each other's bodies, the adoration of each other in a flower-bedecked grove alive with the cuckoo's call and the soporific humming of honey bees. Radha opens her loins in an act of supreme surrender to

love; her loins are a cavern for the thrusts of love and she asks Krishna to adorn them:

Saragharejaghane mama
shambaradaranavarankandare

Manishanavasanaabharananishubhashayavasayasundare.
(Gg: XII:18)

(Stoler Miller, 1984)

But is union between the 'bhakta' or devotee and the Lord, symbolized here as a sexual union between lovers, possible? Or is the intense desire of the 'bhakta' for the object of his bhakti the ultimate end, giving pleasure to both? Is the quest all, or is arrival even possible? Edward Dimock, in 'The Place of the Hidden Moon' says that if we believe in dualism between the god and the soul, union is not possible, but it is if we believe that the two are one, "for the search and longing for this union are now the means to the ultimate experience, an actual union of flesh and spirit, of human and divine." (Dimock, 1989, 14) Talking of the prime significance of this erotic-mystical aspect in the philosophy of Chaitanya and the Bengal school of the Vaishnavas, Sushil Kumar De says that Radha occupies a very prominent place as an aspect of "the highest attribute of 'Hladini-sakti' (infinite bliss) ascribed to the Bhagavat-Krishna, conceived as the Perfect Person and the highest object of adoration; and all the erotic-mystical possibilities of this devotional attitude are developed to their fullest extent in its Rasa-sastra as well as its theology." (De 1934, vi) He says that the Shakti or divine energy of the Bhagavat, (since in Gaudiya / Bengal Vaisnavism, we do not find the Bhagavat in his avataric forms but in his truest essence and most perfect

form as himself), is viewed in three aspects which constitute his self or essence. These are the Para or Svarupa-shakti, the Tatastha or Jiva-shakti and the Bahiranga or Maya-shakti. According to the Bengal school, there is in the highest form of the Bhagavat a direct and full display of the Svarupa-shakti, which in turn is classified into 'sandhini', 'samvit' and 'hladinishaktis' which De claims roughly correspond to the 'sat', 'cit', 'ananda' of orthodox Hindu philosophy. 'Hladini' is the Bhagavat's energy of pure bliss which is the source of his 'lila' or motiveless sport which the divine being enjoys with his associates ('Parikaras') who are also his devotees (Bhaktas), and who constitute nothing more than his Svarupa-shakti.

The mutual interdependence of the Lord and his bhaktas which has been referred to earlier in this essay, shows how in 'raganuga bhakti', the 'bhakta' occupies a high position in the scheme of devotion. It is only through his 'lila' in the form of love in his earthly abode, that the divine achieves his bliss and realizes the fullest potential of his 'Svarupa-sakti'. Krishna, while sporting with the cowherdesses in Vrndavan, multiplies himself to lend himself to the 'bhakti', realized as the love and desire of the 'bhakta'. However it is Radha who is taken as the highest form of the 'bhakta' or 'parikara' as well as Krishna's closest consort. She therefore represents the highest attribute of 'hladini-sakti' or supreme bliss. The other cowherdesses are Radha's rivals in Krishna's affections, while Rupa Gosvami talks of Chandravali as her arch-rival. Donna M. Wulff in her essay 'Radha / Consort and Conqueror of Krishna', in asserting Radha's supremacy over Chandravali, says Rupa designates Chandravali's love as 'ghrtasneha' (love like clarified butter) and uses the term 'adara' (respect) for her love, whereas for

Radha's love, he uses the term 'madhusneha' (love like honey) and uses the term 'madiyatva' (sexual possession). This also brings us back to the earlier reference to the significance of honey in the symbolism of myth. In the 'Chaitanya Charitamrta' of Krishnadas Kaviraj, the writer says that Radha is 'purna-shakti' (complete energy) and Krishna, 'purna-shaktimaan' (the possessor of that complete energy), there is no divisibility between the two.

Radha as a Social Rebel

While the first half of this essay has attempted to analyse the concept of love as worship and the love of Radha and Krishna in the Vaishnava 'padavalis' of Bengal, in the second half, the focus will be on Radha as a social rebel. RupaGosvami in his 'Sri Ujjvala-Nilamoni' lists two categories of women as Krishna's consorts: the 'parakiya', which includes the 'kanyaka' (unmarried girls) and the 'parodha' (other men's wives) and the 'sviya', who are Krishna's own wives. Radha like the other cowherdesses, is not Krishna's wife, but that of another⁶. In Rupa's 'Lalita-Madhava' however, Purnamasi calls Radha's marriage to another man 'maya' or illusion, for how could the 'vajrayanti' garland of Sri Radha which was strung with Brahma's sweet nectar and Mt Vindhya's austerity flowers be placed in the hands of an ordinary man?

putrimaya-vivarto 'yam.na cedviricervaramtena
samrddhervindhyanagasyatapahprasunairgumphitam
madhava-hra-medurata-nari-madhuri-makarandam
radhika-vajrayantimprthag-janahpanaukurvita.

(Goswami, Rupa, ISKCON e-books)

This love therefore, has been classified as 'parakiya' as opposed to 'svakiya'; it is extra-marital and thus beyond the pale of social norm or sanction. These women including Radha, are other men's wives, stealing out of hearth and home lured by the fatal and irresistible call of Krishna's flute. They are thus breaking their most sacrosanct bonds, braving social and familial dishonour, disgrace and rejection. For Krishna is like a forest fire, a 'dava-visamam,' that sweeps through their hearts. The tension and constant unfulfilled desire that exists in such a relationship defies the satisfaction of self or even the complacency that grounds a normative social relationship like marriage. To the Vaishnava this is the prime manifestation of the 'bhakta's' intense and selfless desire for the Lord for which all other bonds must be sacrificed. Dimock, in 'The Place of the Hidden Moon' quotes a story from the Xth Book of the 'Bhagavata' in which Krishna, dancing the 'rasa' dance with the gopis, suddenly disappears from their midst. This is because in the mind of each of these cowherdesses had come the thought that 'he is mine', thus belying the very concept of 'parakiyaprema'. But when longing once again overcomes them, he re-appears in their midst. Krishna's disappearance from the 'rasa' dance also expresses the momentary nature of life that no one possesses anything or owns anybody.

As earlier noted the focus of this part of the essay is to examine Radha's position as a social rebel in the Gaudiya school of Vaishnava philosophy which itself is a bold departure from the earlier doctrinaire tenets. In its projection of 'raganugabhakti pratha' it freed the Lord and his worship from the stranglehold of Brahminical rituals and codified texts and brought it to the masses in an overwhelming message of love. Radha and the other cowherdesses are

wives of other men and therefore subject to the codes of patriarchy and confined to the 'andarmahal' or inner chambers of the home under the 'kulin' system imposed by King Ballal Sen in the twelfth century⁷ in Bengal. Under the stern eye of in-laws, the jealous, sceptical guardianship of sisters-in-law, they are indeed prisoners of the marital hearth and home. As noted by several poets, Radha is a 'kula-vadhu' and a 'kula-nari' and a 'sati', all epithets which define her position within the clan and within the pre-natal and marital homes as a chaste woman, her every action being under scrutiny from the family and the community. Yet the fatal and irresistible lure is that of Krishna's flute. It is variously compared to a hunter's trap which dooms the helpless bird and with 'visa-amrta', a honey-sweet poison which irrevocably tarnishes a woman's chastity / 'satitwa'. The flute, like the floral arrows of the love god Kama and Indra's thunderbolts is a phallic symbol. In obeying its call, Radha and the other cowherdresses have betrayed their 'kulamaryada' and their 'nija-maryada', the reputation of their clan and their own personal honour. While Jayadeva concentrates almost entirely on the various octaves of the love of Radha and Krishna with the sakhi as intermediary, Chandidas and others of the Vaishnava school have devoted considerable attention to this social aspect. The 'kulavatinari's' mental make-up proscribes rebellion; surrounded by her sakhis, grounded by in-laws, harnessed to innumerable womanly tasks and occupations, she has no knowledge of that which lies beyond the veritable fortress of her home. Yet in her response to the call of Krishna's flute, as the 'abhisarika' she ventures forth to her trysting-place at different times of the day and different seasons of the year, each fraught with its own dangers described in detailed by the poets. Under the intoxicating influence of the haunting

melody, she adopts cunning and skill to camouflage herself into her changing natural surroundings to avoid detection. She cracks the shell of the 'kul's' physical and ethical peripheries and of course its stern sexual diktats as well, to emerge into the forbidden world beyond. She is thus shedding her 'dharma', her virtue, her 'satitwa'—all that defines her as a 'pativratanari', a chaste wife:

Radhika: "sahi, nigguni-kidamhitenadhuttena.
tasyoras-tata-madalamdhrti-nadi-rodha-kriya-
panditam
vaktrenduhkula-dharma-pankaja-vani-sankoca-diksa-
vrati."

(Goswami, Rupa, ISKCON e-books,
Vidagdha-Madhava I: ii: 45)

The padavali poets describe how the woman who had hitherto been insulated within the inner chambers of a rich mansion, who had feared even the pictures of the dangers beyond the home, now braves them as she goes forth on her 'abhisaar'. In the dark, moonless night she puts her hand on the poised hood of the snake as if afraid that the light from its jewelled hood could betray her presence. On monsoon nights with thunder crackling and the waters of the Yamuna heaving, as snakes coil around her lotus feet, she goes forth undeterred. In the burning heat of noon, hidden in the swirling clouds of dust, the sand particles sting her feet like the rebuke of elders. Again on a moonlit night, she camouflages herself in a white saree with white flowers and gleaming pearls bedecking her graceful form, her anklets silenced with cloth covering. When she returns having united with Krishna, there are love marks and bruises all over her body, the vermillion on her forehead and the kohl in

her eyes are smudged. Her sister-in-law questions her closely and she explains it away as the sting of a bee. Eventually, having compromised her honour and her position within the family and the community, there is no return and therefore nothing to fear for she has already brought dishonour and lost her reputation. She has been rejected as a 'kalankini', a fallen woman. As Jnanadas says:

Khaiteshuitetilek palace
Aar najaiboghar
Kalankinikorikheyatihoiache
Aar kikhakedor.

(Bandopadhyay, 186.)

(Why should I return to my home for everyday activities like eating and sleeping? Since I have already been branded a fallen woman, why should I fear anyone?)

In her complete identification with Krishna, in her embracing of his 'blue' (black) body as her own and her mistaking her own body as his, Radha is a rebel also because she transcends gender bifurcation into male and female. This kind of transcendence over sexual barriers is seen in the Chaitanya movement as well as earlier noted in this essay as well as many other poets of the Bhakti movement.

She has shaken loose the noose of the stereotypical definition of female chastity and has nothing left to fear. As a woman therefore, she has made the supreme sacrifice, surrendering her virtue and good name in search of her union with the Lord. Therefore when separation and its consequent anguish of 'viraha' happens, either due to Krishna's dalliance with the other 'gopis' or his departure to Mathura, she is overcome with absolute despair. She has

forfeited all and gained nothing. She pines and frets, her body consumed by the flames of passion, the moods of Nature echoing the turbulence within her. This loneliness and desolation is particularly emphasized by the 'padavali' poets. As Vidyapati says:

Mohityayipiyamorgelobidesh....
Sumarisumaricitnahirahethir
Madana-dahana tana, dagdhasharir.

(Bandopadhyay, 254)

(My beloved has forsaken me and gone from this land. My mind is restless, my body aflame with the burning pangs of passion.)

She contemplates suicide and asks the 'sakhi' to twine her body like a vine around the trees of the sacred grove of Vrndavan. Jayadeva however projects Radha as a proud, lonely woman unforgiving of Krishna's sport with the other 'gopis' even when he does stand before her penitent and remorseful. As Barbara Stoler Miller says, "The increasing intensity of Radha's desolation is dramatized by concrete manifestations of her condition in the various states—effected through accumulation of sensuous details expressing the chaos of feeling and fantasy a deserted woman suffers. After their first night of love, Krishna deserts Radha to play with other cowherdesses. Her demand for Krishna's exclusive love in the context of his common love ('sadharanapranaya') with the other cowherdesses generates her state of envy. She waits in vain for Krishna dressed and ornamented for love. ('vasakasajja')" (Stoler Miller 1984, 36). Her final arrival, led by the 'sakhi' into the sacred grove of love where her beloved awaits her, is

carefully built up by the poet so that all aspects of Nature are auspicious and suitable to this climactic moment. It represents the shedding of the external and superfluous aspects of the 'bhakta's' psyche before union with the object of 'bhakti'. The 'bhakta' and the Lord, each equally dependent on the other, each incomplete without the other, are now one. In the language of love and passion in which this form of worship is framed, this is a consummation which requires supreme surrender of oneself without any reservation. Any form of bondage to social taboos or mental inhibitions falls away and the surrender is glorious, ecstatic and spontaneous.

To conclude, in its deification of the female form and the exquisitely described details of female sexual arousal and consummation, the 'padavalis' initiated a cultural discourse beyond the socio-religious one thus far analysed. For 'satitwa' and 'pativrattya' are both constructs of patriarchy, firmly entrenching a woman in a monogamous sexual relationship in which procreation rather than pleasure, is the primary objective to which she is ethically and socially bound. Further, given the sexual frustration of young women married to elderly men with many wives under the 'kulin' system, along with the humiliating politics of the 'andarmahal' in which she was literally incarcerated, the 'padavali's' glorious celebration of female sexuality was indeed path-breaking. The poets sing of the Radha-Krishna union in terms of equal surrender of each to the other challenging the hierarchical confines of social norms of the day. Thus the poets of the padavalis were also rebels in their identification with Radha and their depiction of the two sides of reality: external and internal, material and spiritual,

mundane and exotic, worldly and transcendental. This duality became one in the union.

Notes

- 1) The central focus of this theology was Krishna who was regarded as the highest aspect of the divine and whose union with Radha was sublimated to an extent where the devotee's aim was to achieve the blissful state of union with Krishna through emotional identification with Radha. This cult of Vaishnava faith required complete submergence of the 'bhakta' or devotee into the object of his devotion through the medium of love. The path of realization of this form of worship is through the re-enactment of the myths connected to the life of Krishna by the devotee through the recitation, singing and performance of texts that narrate these myths. The shift from the Vaidhi Bhakti Sadhana of the pre-Chaitanya era, the doctrinaire faith focussed on Scriptural reading and performance of Vedic rituals to this form of mass participation, popularized as the Raganuga Bhakti Sadhana, broke the upper caste, patriarchal monopoly on the practice of religion.
- 2) Jayadeva, a Sanskrit poet, born around 1200 A.D., was best known for his great work, the 'Gitagovinda', one of the most famous of works devoted to the love of Krishna and Radha. Both Bengalis and Oriyas claim Jayadeva as their own owing to the controversy surrounding his birthplace, listed as Kenduli, which could be either JayadevaKenduli in Bengal or KenduliSasan in Orissa.
- 3) Vidyapati was probably born around 1352 in north-east part of Bihar, known as Mithila. Composed among other works around 500 love songs of Radha and Krishna between 1380 and 1406.

- 4) Brajabuli is a literary language developed in the 16th century, primarily due to the influence of Vidyapati's lyrics. Brajabuli is basically Maithili (as prevalent during the medieval period) but its forms are modified to look like Bengali.
- 5) The story goes that Jayadeva could not bring himself to put these lines down, so when the poet had gone to bathe in the river, Krishna came in the guise of the poet and wrote them and even consumed the food his wife Padmavati had cooked for her husband.
- 6) In Badu Chandidas' 'Sri Krishna-Kirtan', Radha is said to be the wife of Ayhan Ghosh, whereas in Rupa Gosvami, her husband is Abhimanyu.
- 7) The 'kulin' system was introduced by King Ballal Sen in the twelfth century in Bengal. Under this system affecting upper and middle class women, marriages took place within the same 'kul' or clan. Young girls were often forcibly married to middle aged polygynous men or widowers to encourage endogamous marriages.

Works Cited

- 1) Bandopadhyay, Asit Kumar. *A Complete History of Bengali Literature*. Calcutta : Modern Book Agency, Pvt. Ltd., 1995.
- 2) Bandopadhyay, Charu Chandra (ed.). *Vidyapati and Chandidas and other Vaisnava Poets*. Calcutta: Dev Sahitya Kutir Press, 1950.
- 3) Bhattacharya, Jnanendranath. *The Influence of Tantra on the Ancient and Medieval Literature of Bengal*. Calcutta : Pustak Bipani Press, 2004.
- 4) De, Sushil Kumar (ed.). *Introduction to The Padavali: An Anthology of Vaisnava Verses in Sanskrit*, compiled by Rupa Gosvamin. Dacca: Univ. of Dacca Press, 1934.
- 5) Dharwadker, Vinay (ed.). *Collected Essays of A.K. Ramanujan*. Delhi: Oxford University Press, 1999.
- 6) Dimock, Edward C. Jr. *The Place of the Hidden Moon: Exotic Mysticism in the Vaisnava-Sahajiya Cult*. Chicago: The University of Chicago Press, 1989.
- 7) Dimock, Edward C. Jr. and Denise Levertov, (tr.). *In Praise of Krishna: Songs from the Bengali*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1967.
- 8) Eaton, Richard M., *The Rise of Islam and the Bengal Frontier (1204-1760)*, Berkeley: University of California Press, 1993, UC Press E-Books Collection, 1982-2004, California Digital Library.
- 9) Goswami, C.L (tr.) *SrimadBhāgavataPurana Part II*. Gorakhpur: Gita Press, 2001.
- 10) Gosvami, Rupa... *Sri Lalita Madhava*, ebooks, iskcondesiretree.info/pdf/Gaudiya_Books%20Rupa_Goswami_Sri_Lalita_Madhava.pdf----site accessed on 20th June 2014.
- 11) Gosvami, Rupa. *Sri Ujjala Nilamoni*, ebooks, iskcondesiretree.info/pdf/Gaudiya_Books%20Rupa_Goswami_Sri_Ujjala_Nilamoni.pdf----site accessed on 20th June 2014.
- 12) Gosvami, Rupa. *Vidagdha Madhava*. IV:41c, ebooksiskcondesiretree.info/pdf/Gaudiya_Books%20Rupa_Goswami_Sri_Vidagdha_Madhava.pdf----site accessed on 20th June 2014.

- 13) Haberman, David L. *Acting as a Way of Salvation: A Study of Raganuga Bhakti Sadhana*. Delhi: Motilal Banarsidass, 2001.
- 14) Haldar, Gopal. *The Outline of Bengali Literature*. Calcutta: A. Mukherjee and Co. Pvt, Ltd.. 1956.
- 15) Hawley, John Stratton and Donna Marie Wulff, (ed.). 'Radha/Consort and Conqueror of Krishna' *Devi: Goddesses of India*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Ltd., 1998, 109-134.
- 16) Kinsley, David. *The Sword and the Flute: Kali and Krsna, Dark Visions of the Terrible and the Sublime in Hindu Mythology*. Berkeley: Univ. of California Press, 2000.
- 17) Scott, David C. *Radha in the Erotic Play of the Universe*, [http:// www.gaudiya-discussions.com / index.php? showtopic=1971](http://www.gaudiya-discussions.com/index.php?showtopic=1971). Site accessed on 12th Nov. 2012. The article appeared in Christian Century magazine March 1, 1995, pp. 239-242.
- 18) Stoler Miller, Barbara (ed. and tr.). *The Gitagobinda of Jayadeva: Songs of the Dark Lord*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1984.

Sriharicharanam : Gokula Nirgamana Musical Feature - Direction : Dr. T.S. Sathyavathi

ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಅವತಾರಗಳು

—ಡಾ|| ಡಿ. ಶೀಲಾ ಕುಮಾರಿ

ಸೌಹಿತ್ಯವು ಮಾನವನ
ಪುರೋಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿರಲು
ರೂಪುಗೊಂಡ ಹಲವು
ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಧರ್ಮ,
ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳ
ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಅನವರತ ತುಡಿಯುವ
ಜೀವಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರುವಲ್ಲಿ
ಮಹತ್ತಾದುದು.

ಕೃಷ್ಣಂ ನಾರಾಯಣಂ ವಂದೇ ಕೃಷ್ಣಂ ವಂದೇ ವ್ರಜಪ್ರಿಯಮ್ |
ಕೃಷ್ಣಂ ದ್ವೈಪಾಯನಂ ವಂದೇ ಕೃಷ್ಣಂ ವಂದೇ ಪೃಥಾಸುತಮ್ ||

ತ್ವಮೇವ ಮಾತಾ ಚ ಪಿತಾ ತ್ವಮೇವ
ತ್ವಮೇವ ಬಂಧುಶ್ಚ ಸಖಾ ತ್ವಮೇವ |
ತ್ವಮೇವ ವಿದ್ಯಾ ದ್ರವಿಣಂ ತ್ವಮೇವ
ತ್ವಮೇವ ಸರ್ವಂ ಮಮ ದೇವದೇವ ||

ಅಹಮೇವಾಸಮೇವಾಗ್ರೇ ನಾನ್ಯದ್ ಯತ್ ಸದಸತ್ ಪರಮ್
ಪಶ್ಚಾದಹಂ ಯದೇತಚ್ಚ ಯೋ ವಿಶಿಷ್ಟೇತ ಸೋಽಸ್ಮ್ಯಹಮ್ ||
ಋತೇಽರ್ಥಂ ಯತ್ ಪ್ರತೀಯೇತ ನ ಪ್ರತೀಯೇತ ಚಾತ್ಮನಿ |
ತದ್ವಿದ್ಯಾದಾತೃನೋ ಮಾಯಾಂ ಯಥಾ ಭಾಸೋ ಯಥಾ ತಮಃ ||
ಯಥಾ ಮಹಾಂತಿ ಭೂತಾನಿ ಭೂತೇಷ್ವಾಚ್ಚಾವಚೇಷ್ಟನು |
ಪ್ರವಿಷ್ಟಾನ್ಯಪ್ರವಿಷ್ಟಾನಿ ತಥಾ ತೇಷು ನ ತೇಷ್ವಹಮ್ ||
ಏತಾವದೇವ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಂ ತತ್ತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸುನಾಽಽತ್ಮನಃ |
ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ಯತ್ ಸ್ಯಾತ್ ಸರ್ವತ್ರ ಸರ್ವದಾ ||

2.9.32-35 ||

ಸಾಹಿತ್ಯವು ಮಾನವನ ಪುರೋಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿರಲು
ರೂಪಗೊಂಡ ಹಲವು ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ
ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಅನವರತ ತುಡಿಯುವ ಜೀವಕ್ಕೆ
ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರುವಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತಾದುದು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯವು
ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಈ ಸತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಭುಸಂಹಿತೆ, ಮಿತ್ರಸಂಹಿತೆ
ಮತ್ತು ಕಾಂತಾಸಮ್ಮಿತೆ ಎಂಬ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕಾರಗೊಳಿಸಿದೆ.
ಭಗವತ್ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಪಂಡಿತ ಪಾಮರರಿಗೆ ಬೋಧಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ
ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳ ರಚನೆಯಾಗಿದೆ. ತದನಂತರ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನ
ಗುಣಗಣಗಳನ್ನು ವೈಭವೀಕರಿಸುವ ನಾನಾ ದೇವತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು
ಮಾಡುವ ಸಮಯ ಬಂದಿತು. ಭಗವಂತನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಲು ಜ್ಞಾನ,
ಕರ್ಮ, ವೈರಾಗ್ಯ ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಮಾರ್ಗಗಳು
ವಿವರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ವಿವೃತವಾದವು. ಮೇಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ

ಭಕ್ತಿಯು ಪ್ರಧಾನವಾದುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಸ್ತಿತ್ವ, ಸರ್ವಶಕ್ತಿತ್ವ,
ದಯಾಮಯತ್ವಗಳ ಮೇಲೆ ಅಪಾರ ವಿಶ್ವಾಸಭರಿತ ಉಪಾಸನೆಯು
ಮೂಲಭೂತ ಅಂಶವಾಗಿದೆ.

ಭಾಗವತ:-

ಶ್ರೀಭಾಗವತರೂಪಂ ತದ್ಬ್ರೂಪಯೇದ್ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕಮ್ |
ಅರ್ಚಕಾಯಾಖಿಲಾನ್ಯಾಮಾನ್ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ನ ಸಂಶಯಃ ||

ಭಾಗವತವು ಹಿಂದೂಧರ್ಮದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ
ಒಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ವಿದ್ಯಾವತಾಂ ಭಾಗವತೇ ಪರೀಕ್ಷಾ ಎಂಬ
ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ವ್ಯಾಸರು ಈ ಭಾಗವತವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದು, ಇದನ್ನು ಅವನ
ಸುತ ಶುಕಮುನಿಯು ಮೊದಲು ಮಹಾರಾಜ ಪರೀಕ್ಷಿತನಿಗೆ
ಗಂಗಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದನು.

ಜೀವ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮರೊಡನೆ ದ್ವೈತಭಾವ ಅಳಿದು ಸಂಪೂರ್ಣ
ಒಂದಾಗುವುದು ಭಕ್ತಿ. ಇಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಬೇರಾಗುವ ಸಂಭವವಿಲ್ಲ.
ಸಖೀಭಾವ, ದಾಸ್ಯಭಾವ, ವಾತ್ಸಲ್ಯಭಾವ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಸಮಾಧಿಗಳು
ಇಲ್ಲುಂಟು. ಭಾವ ಯಾವುದೇ ಇರಲಿ, ತನ್ನನ್ನು ನಂಬಿದವರ
ಯೋಗಕ್ಷೇಮದ ಹೊಣೆ ನನ್ನದು ಎಂಬುದು ಹರಿಯ ಉಕ್ತಿ.

ಪರಿತ್ರಾಣಾಯ ಸಾಧೂನಾಂ ವಿನಾಶಾಯ ಚ ದುಷ್ಕೃತಾಂ
ಧರ್ಮಸಂಸ್ಥಾಪನಾರ್ಥಾಯ ಸಂಭವಾಮಿ ಯುಗೇ ಯುಗೇ ||4.8||
ಅನನ್ಯಾಶ್ಚಿಂತಯಂತೋ ಮಾಂ ಯೇ ಜನಾಃ ಪರ್ಯುಪಾಸತೇ
ತೇಷಾಂ ನಿತ್ಯಾಭಿಯುಕ್ತಾನಾಂ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಂ ವಹಾಮ್ಯಹಮ್ ||9.22 ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದು
ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. ಇದರ ಸಾಧಾರ ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ
ಕಾಣಬಹುದು.

ಜೀವಿಯು ಶ್ರೇಯೋಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನತ್ತ ನಡೆಯಬೇಕಾದುದು ಅವನ ಧರ್ಮವಾದರೆ, ಜೀವಿಗಳ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಯುಗ ಯುಗಗಳಿಂದ ಅವರತ್ತಲೇ ನಡೆದುಬರುತ್ತಿರುವುದು ಅವನ ಧರ್ಮ, ಇದೇ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅವತಾರಗಳ ಹಿಂದಿರುವ ಮೂಲಭೂತ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಅವತರತಿ ಎಂದರೆ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿದು ಬರುವುದು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಅವನ ಅವತಾರಗಳು ಅಪಾರ ಎಂದು ಕೆಳಗಿನ ಶ್ಲೋಕವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ,

ಅವತಾರಾ ಹ್ಯಸಂಖ್ಯೇಯಾ ಹರೇಃ ಸತ್ತ್ವನಿರ್ಧೇದ್ವಿಜಾಃ |
ಯಥಾವಿದಾಸಿನಃ ಕುಲ್ಯಾಃ ಸರಸಃ ಸ್ಯುಃ ಸಹಸ್ರಶಃ || 1.3.26 ||

ದಶಾವತಾರವು ಅವನಿಗೆ ಕೇವಲ ಲೀಲಾವಿನೋದ. ಮತ್ಸ್ಯ, ವರಾಹ, ಕೂರ್ಮ, ನರಸಿಂಹ, ವಾಮನ, ರಾಮ, ಪರಶುರಾಮ, ಕೃಷ್ಣ ಮೊದಲಾದ ಅವತಾರಗಳು ದುಷ್ಟಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಟರಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮುಡಿಪಾದವು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾನವರಿಗೆ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತೋರುವ ಮಾದರಿಯಾಗಬಲ್ಲ ಅಂತಃಸತ್ವದ ಬಹಿರೂಪವೇ ಈ ಅವತಾರಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದವುಗಳ ಸಂಕ್ಷೇಪಸೂಚಿಯಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿದೆ,

ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರ :-

ಮತ್ಸ್ಯೋ ಯುಗಾಂತಸಮಯೇ ಮನುನೋಪಲಬ್ಧಃ
ಕ್ಷೋಣೀಮಯೋ ನಿಖಿಲಜೀವನಿಕಾಯಕೇತಃ |
ವಿಸ್ತಂಸಿತಾನುರುಭಯೇ ಸಲಿಲೇ ಮುಖಾನ್ಮೇ
ಆದಾಯ ತತ್ರ ವಿಜಹಾರ ಹ ವೇದಮಾರ್ಗಾನ್ || 2.7.12 ||

ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿದ್ರಾವಶನಾಗಿದ್ದಾಗ ವೇದೋಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕನವರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ ಹಯಗ್ರೀವ ಎಂಬ ಅಸುರನು ಯೋಗಬಲದಿಂದ ಆ ವೇದೋಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕದ್ದು ಒಯ್ದು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಅವಿತನು. ಆಗ ಎಲ್ಲ ಸುರರ ಕೋರಿಕೆಯಂತೆ ಹರಿಯು ಮತ್ಸ್ಯರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ, ವೇದಗಳನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ತಂದನು. ಜೊತೆಗೆ ಜಲಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಮೂರು ಲೋಕಗಳು ಮುಳುಗುವಾಗ ಸತ್ಯವ್ರತನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿ, ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಮತ್ತು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶರೀರ, ಸಮಸ್ತ ಓಷಧಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತಿದ್ದ ನೌಕೆಗೆ ಆಧಾರವಾಗುವ ಮೂಲಕ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದನು. ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ಸ್ಯರೂಪಿ ಹರಿಯು ಸತ್ಯವ್ರತನಿಗೆ ಬೋಧಿಸಿದ ಆತ್ಮತತ್ವವನ್ನು ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ,

ಪುರಾಣಸಂಹಿತಾಂ ದಿವ್ಯಾಂ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಕ್ರಿಯಾವತೀಮ್ |
ಸತ್ಯವ್ರತಸ್ಯ ರಾಜರ್ಷೇರಾತ್ಮಗುಹ್ಯಮಶೇಷತಃ || 8.24.55 ||

ವರಾಹಾವತಾರ :-

ಯತ್ರೋದ್ಯತಃ ಕ್ಷಿತಿತಲೋದ್ಧರಣಾಯ ಬಿಭ್ರತ್
ಕ್ರೌಡೀಂ ತನುಂ ಸಕಲಯಜ್ಞಮಯೀಮನಂತಃ |
ಅಂತರ್ಮಹಾರ್ಣವ ಉಪಾಗತಮಾದಿದೈತ್ಯಂ
ತಂ ದಂಷ್ಟಯಾದ್ರಿಮಿವ ವಜ್ರಧರೋ ದದಾರ || 2.7.1 ||
ಪರಮೇಷ್ಟೀ ತ್ವಪಾಂ ಮಧ್ಯೇ ತಥಾ ಸನ್ನಾಮವೇಕ್ಷ್ಯ ಗಾಮ್ |
ಕಥಮೇನಾಂ ಸಮುನ್ನೇಷ್ಯ ಇತಿ ದಧ್ಯಾ ಧಿಯಾ ಚಿರಮ್ ||
ಇತ್ಯಭಿಧ್ಯಾಯತೋ ನಾಸಾವಿವರಾತ್ಮಹಸಾನಘ |
ವರಾಹತೋಕೋ ನಿರಗಾದಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣಕಃ || 3.13.16,18 ||
ತದೇವಮಾರ್ಕಣ್ಯ ಜಲೇಶಭಾಷಿತಂ
ಮಹಾಮನಾಸ್ತದ್ವಿಗಣಯ್ಯ ದುರ್ಮದಃ |
ಹರೇರ್ವಿದಿತ್ವಾ ಗತಿಮಂಗ ನಾರದಾತ್
ರಸಾತಲಂ ನಿರ್ವಿವಿಶೇ ತ್ವರಾನ್ವಿತಃ || 3.18.1 ||

ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನು ಮತ್ತು ಶತರೂಪಾದೇವಿಯರು ಮನುಕುಲದ ಆದಿದಂಪತಿಗಳು. ಆಗ ಭೂಮಿಯು ಪ್ರಳಯಜಲದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿತ್ತು. ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನೆಂಬ ದೈತ್ಯನು ಅದನ್ನು ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದನು. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನು ಮತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ ಬ್ರಹ್ಮರು ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟರು. ಆ ವೇಳೆ ಬ್ರಹ್ಮನ

ನಾಸಿಕದಿಂದ ಹೊರಬಂದ ಉಸಿರು ಪುಟ್ಟ ವರಾಹವಾಗಿ
ರೂಪುಗೊಂಡಿತ್ತು. ಅದು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರ ಕೋರಿದಾಡೆಗಳುಳ್ಳ
ಬೃಹತ್ತಾದ ವರಾಹವಾಗಿ ಬೆಳೆದು, ಪಾತಾಳದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ
ಭೂದೇವಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಕೋರಿದಾಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಜತನವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು
ಮೇಲೆ ಬಂದಿತು. ಎದುರಿಸಿದ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿತು.

ಕೂರ್ಮಾವತಾರ :-

ಕ್ಷೀರೋದಧಾವಮರದಾನವಯೂಥಪಾನಾ-

ಮುನ್ಯಥ್ವತಾಮಮೃತಲಬ್ಧಯಾ ಆದಿದೇವಃ |

ಪೃಷ್ಠೇನ ಕಚ್ಚಪವಪುರ್ವಿದಧಾರ ಗೋತ್ರಂ

ನಿದ್ರಾಕ್ಷಣೋಽದ್ರಿಪರಿವರ್ತಕಪಾಣಕಂಡೂಃ || 2.7.13 ||

ದೇವ-ದಾನವರ ನಡುವೆ ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆದ ಸಮುದ್ರಮಥನದ
ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮಂದರಪರ್ವತವನ್ನು ಕಡೆಗೋಲನ್ನಾಗಿ, ಆದಿಶೇಷನನ್ನು
ಕಡೆದಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಯಿತು.
ಮಥನಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಂದರಪರ್ವತವು ಕ್ಷೀರಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದರೆ
ಎಂಬ ಬೃಹತ್ ಸಮಸ್ಯೆಯು ತಲೆದೋರಿತು. ಅದನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು
ಹರಿಯು ಕೂರ್ಮಾವತಾರವನ್ನು ತಾಳಿ ಮಂದರಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ
ನಿಂತು, ದೇವಕಾರ್ಯವು ಸುಗಮವಾಗಿ ಸಾಗಲು ಅನುವು
ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು.

ಮೋಹಿನಿ ಅವತಾರ :-

ಸಮುದ್ರಮಥನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಮೃತವು ಲಭ್ಯವಾದಾಗ ಅದನ್ನು
ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಸುರಾಸುರರು ಸ್ಪರ್ಧೆಗಿಳಿದರು. ಆಗ ಹರಿಯು
ಮೋಹಿನಿಯ ಅವತಾರವನ್ನು ತಾಳಿ, ಅಸುರರನ್ನು ತನ್ನ
ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಮೋಹಗೊಳಿಸಿ, ಅಮೃತವು ಸುರರಿಗೆ
ದೊರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಎರಡು
ಅವತಾರಗಳನ್ನು ತಾಳಿದ ದಿವ್ಯಮಹಿಮೆ ಅವನದು.

ನರಸಿಂಹಾವತಾರ:-

ತ್ರೈವಿಷ್ಟಪೋರುಭಯಹಾ ಸ ನೃಸಿಂಹರೂಪಂ

ಕೃತ್ವಾಭ್ರಮದ್ಭುಕುಟದಂಷ್ಟ್ರಕರಾಲವಕ್ತ್ರಂ |

ದೈತ್ಯೇಂದ್ರಮಾಶು ಗದಯಾಭಿಷತಂತಮಾರಾತ್

ಊರೌ ನಿಪಾತ್ಯ ವಿದದಾರ ನಖೈಃ ಸ್ಫುರಂತಮ್ || 2.7.14 ||

ಸತ್ಯಂ ವಿಧಾತುಂ ನಿಜಭೃತ್ಯಭಾಷಿತಂ

ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಚ ಭೂತೇಷ್ಟಖಿಲೇಷು ಚಾತ್ಮನಃ |

ಅದೃಶ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯದ್ಭರೂಪಮುದ್ವಹನ್

ಸ್ತಂಭೇ ಸಭಾಯಾಂ ನ ಮೃಗಂ ನ ಮಾನುಷಮ್ || 7.8.18 ||

ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ದುರ್ಮರಣದ ಬಳಿಕ ಅವನ ಅಗ್ರಜನಾದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವು
ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಘೋರತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ಬಲು ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ,
'ದೇವ, ದಾನವ, ಮಾನವ, ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದಾಗಲೀ,
ಆಯುಧಗಳಿಂದಾಗಲೀ, ಹಗಲು, ಇರುಳಲ್ಲಾಗಲೀ, ಭೂಮಿ,
ಆಕಾಶಗಳಲ್ಲಾಗಲೀ ತನಗೆ ಮೃತ್ಯು ಬರಬಾರದು.' ಎಂಬ ವರವನ್ನು
ಬೇಡಿದನು. ಪುತ್ರವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಅವನು ಏಕೈಕ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯಾದ
ಪ್ರಹ್ಲಾದನನ್ನು ತಾನು ಸಂಹರಿಸದೆ ಹಲವು ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ
ಸಂಚಕಾರ ತರಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೂ ಫಲಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಗೂ ಸಿಟ್ಟಿನ
ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಕಂಬಕ್ಕೆ ಹೊಡೆದನು.
ಬಹುಶಃ ನರಸಿಂಹನು ಕಂಬವನ್ನು ಒಡೆದು ರೋಷಾವೇಶದಿಂದ
ಹೊರಬರುವವರೆಗೂ ಅವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಹೀಗೂ
ಅವತರಿಸಬಹುದು ಎಂಬ ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಪನೆಯು ಇರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ
ಅಸುರರು ವರ ಕೇಳಿದಾಗ ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಾನು ಒಪ್ಪು
ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯಲ್ಲೂ ಮರಣ ಬಾರದ ವರವನ್ನು
ಪ್ರಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೋರುವಾಗ ತಾನು ಪರಿಪೂರ್ಣ ಎಂದು
ಭಾವಿಸಿರಬೇಕು. ಆ ಎಲ್ಲ ಕಠಿಣ ನಿಬಂಧನೆಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸದೆ,
ಅದನ್ನು ಮೀರಿದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹರಿಯು ಕಣ್ಮುಂದೆ ನರಸಿಂಹನ
ಅವತಾರದಲ್ಲಿ ಘರ್ಜಿಸಲು ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿಗೆ ಸಾವಿಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ
ದಾರಿಯಿರಲಿಲ್ಲ.

ಉಳಿದ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ ಮಾನವನ ರೂಪ ಧರಿಸಿದ್ದರೆ, ನರಸಿಂಹಾವತಾರವು ಮಾನವ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಯ ಸಂಯೋಗರೂಪ ಎನ್ನುವುದು ವಿಶೇಷ.

ವಾಮನಾವತಾರ :-

ಜ್ಯಾಯಾನ್ಗುಣೈರವರಜೋಽಪ್ಯದಿತೇಃ ಸುತಾನಾಂ
ಲೋಕಾನ್ವಿಚಕ್ರಮ ಇಮಾನ್ಯದಧಾಧಿಯಜ್ಞಃ |
ಕ್ಷಾಂ ವಾಮನೇನ ಜಗೃಹೇ ತ್ರಿಪದಚ್ಚಲೇನ
ಯಾಂಚಾಮೃತೇ ಪಥಿ ಚರನ್ತುಭುಭಿರ್ನ ಚಾಲ್ಯಃ ||
ನಾರ್ಥೋ ಬಲೇರಯಮುರುಕ್ರಮಪಾದಶೌಚ-
ಮಾಪಃ ಶಿಖಾಧೃತವತೋ ವಿಬುಧಾಧಿಪತ್ಯಂ |
ಯೋ ವೈ ಪ್ರತಿಶ್ರುತಮೃತೇ ನ ಚಿಕೀರ್ಷದನ್ಯ-
ದಾತ್ಮಾನಮಂಗ ಶಿರಸಾ ಹರಯೇಽಭಿಮೇನೇ || 2.7.17-18 ||
ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವತ್ತೋ ಮಹೀಮಿಷದ್ವಣೇಽಹಂ ವರದರ್ಷಭಾತ್ |
ಪದಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ದೈತ್ಯೇಂದ್ರ ಸಂಮಿತಾನಿ ಪದಾ ಮಮ ||
ನಾನ್ಯತ್ತೇ ಕಾಮಯೇ ರಾಜನ್ವದಾನ್ಯಾಜ್ಞಗದೀಶ್ವರಾತ್ |
ನೈನಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ವೈ ವಿದ್ವಾನ್ಯಾವದರ್ಥಪ್ರತಿಗ್ರಹಃ || 8.19.16-17 ||

ಸಮುದ್ರಮಥನದ ಬಳಿಕ ಹರಿಯ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಅಮೃತವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಭ್ಯವಾಯಿತು. ಆಗ ಮೃತ್ಯು ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿದ್ದ ದೈತ್ಯರಾಜ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ತನ್ನ ಕುಲಗುರು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೊದಲಿನಂತೆ ಬಲಶಾಲಿಯಾದನು. ಮುಂದೆ ನಡೆದ ದೇವ - ದಾನವರ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲನಾದನು. ಸೋತ ಸುರರು ಶರಣಾಗತವತ್ಸಲನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮೊರೆ ಹೊಕ್ಕರು. 'ಅಸ್ತು' ಎಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅದಿತಿಯ ಪುತ್ರ ವಾಮನನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ವಾಮನನು ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ ಹಿಡಿದು ಬಲಿಯ ಬಳಿ ಬಂದನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಲಿಯು ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಕೇಳಿದ್ದು ಕೊಡುವೆನೆಂದನು. ಬಾಲಕ ವಾಮನನು ತನಗೆ ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಕೆಂದನು. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅನುಮಾನವುಂಟಾಗಿ ಬಲಿಯನ್ನು

ಎಚ್ಚರಿಸಿದರೂ ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪದ ದಾನಿ ಬಲಿಯು 'ತಥಾಸ್ತು' ಎಂದನು. ಒಡನೆಯೇ ವಾಮನನು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನಾಗಿ ಬೆಳೆದನು. ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆಯು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆವರಿಸಿದರೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಆಕಾಶವನ್ನು ಅಳೆಯಿತು. ತನ್ನ ಆಹುತಿಗಾಗಿ ಹರಿಯು ಅವತರಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರಿತ ಬಲಿಯು ವಿನಯದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಶಿರದ ಮೇಲಿಡಲು ಕೋರಿದನು. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರುಗಾಣಿಸಿದನು.

ಪರಶುರಾಮಾವತಾರ :-

ಕ್ಷತ್ರಂ ಕ್ಷಯಾಯ ವಿಧಿನೋಪಭೃತಂ ಮಹಾತ್ಮಾ
ಬ್ರಹ್ಮಧ್ರುಗುಜ್ಜಿತಪಥಂ ನರಕಾರ್ತಿಲಿಪ್ತು |
ಉದ್ಧಂತ್ಯ ಸಾವವನಿಕಟಂಕಮುಗ್ರವೀರ್ಯ-
ತ್ರಿಃಪ್ರಕೃತ್ಯ ಉರುಧಾರಪರಶ್ವಧೇನ || 2.7.21 ||

ಪರಶುರಾಮನು ಮುನಿ ಜಮದಗ್ನಿ ಮತ್ತು ರೇಣುಕೆಯರ ಕಿರಿಯ ಪುತ್ರ. ಸಹಸ್ರಾರ್ಜುನನೆಂಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ರಾಜನು ಒಮ್ಮೆ ಅವರ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾಮಧೇನುವನ್ನು ಸೆಳೆದೊಯ್ದನು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ಪರಶುರಾಮನು ಅವನನ್ನು ಮತ್ತು ಅಪಾರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ, ಕಾಮಧೇನುವನ್ನು ಮರಳಿ ಕರೆತಂದನು. ಮುಂದೆ ಅವನಿಲ್ಲದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಾರ್ಜುನನ ಸುತರು ಜಮದಗ್ನಿಯನ್ನು ಕೊಂದರು. ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದ ಪರಶುರಾಮನು ಭೂಮಿಗೆ ಭಾರವಾಗಿದ್ದ ದುಷ್ಟ ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶ ಮಾಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದನು. ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಬಾರಿ ಭೂಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ, ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಅವನು ತನ್ನ ಪರಶುವಿನಿಂದ ಎಲ್ಲ ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಕೊಂದನು. ಗೆದ್ದ ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿದನು. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಅವತಾರವಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ದಾಶರಥಿ ರಾಮನನ್ನು ಎದುರಿಸಿ, ಪರಾಭವಗೊಂಡನು. ಪ್ರಾಯಃ ಹರಿಯ ಎರಡು ಅವತಾರಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಭೇಟಿಯಾಗುವುದು, ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು ವಿಶಿಷ್ಟವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಪರಶುರಾಮನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿ ಬಂದ

ಉದ್ದೇಶವು ಪೂರ್ಣವಾದುದರಿಂದ ಆ ಅವತಾರದ ಅಂತ್ಯವು
ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ರಾಮನಿಂದಲೇ ನಡೆಯಿತು.

ರಾಮಾವತಾರ :-

ಅಸ್ತತ್ಸಾಧಸುಮುಖಃ ಕಲಯಾ ಕಲೇಶ
ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶ ಅವತೀರ್ಯ ಗುರೋರ್ನಿದೇಶೇ |
ತಿಷ್ಠನ್ನನಂ ಸದಯಿತಾನುಜ ಆವಿವೇಶ
ಯಸ್ಮಿನ್ನಿರುದ್ಧ ದಶಕಂಧರ ಆರ್ತಿಮಾರ್ಚ್ಛತ್ || 2.7.23 ||

ದಶರಥಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಶ್ರೀರಾಮನು ಶಿವಧನುಸ್ಸನ್ನು ಮುರಿದು
ಜನಕನ ಪುತ್ರಿ ಸೀತೆಯನ್ನು ವರಿಸಿದನು. ಪರಶುರಾಮನ ಗರ್ವಭಂಗ
ಮಾಡಿದನು. ಪಿತೃವಾಕ್ಯಪರಿಪಾಲಕನಾಗಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ಸೀತೆ ಮತ್ತು
ಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಂದಿಗೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷ ವನವಾಸಕ್ಕೆಂದು ತೆರಳುವುದು
ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ. ಅವನು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಕಿರುಕುಳ
ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಅಸುರರನ್ನು ಕೊಂದು, ಶೂರ್ಪನಖಿಯ
ಆಮಿಷಕ್ಕೆ ತಡೆಹಾಕಿದನು. ಅದರ ಫಲವಾಗಿ ರಾವಣನು ಸೀತೆಯನ್ನು
ಅಪಹರಿಸಿ ಲಂಕೆಗೆ ಒಯ್ದನು. ರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವಸಖ್ಯದ ಬಲದಿಂದ
ಮತ್ತು ಹನುಮಂತನ ನೆರವಿನಿಂದ ರಾವಣನನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ,
ಸೀತಾ-ಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಡನೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ, ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದನು.

ಕೃಷ್ಣಾವತಾರ :-

ಭೂಮೇಃ ಸುರೇತರವರೂಢವಿಮರ್ದಿತಾಯಾಃ
ಕ್ಷೇಶವ್ಯಯಾಯ ಕಲಯಾ ಸಿತಕೃಷ್ಣಕೇಶಃ |
ಚಾತಃ ಕರಿಷ್ಯತಿ ಜನಾನುಪಲಕ್ಷ್ಯಮಾರ್ಗಃ
ಕರ್ಮಾಣಿ ಚಾತ್ಮಮಹಿಮೋಪನಿಬಂಧನಾನಿ || 2.7.26 ||

ಬಾಲ್ಯಲೀಲೆ:- ಭೂದೇವಿಯ ನೋವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಹರಿಯು
ಭುವಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಂಸನು

ತಂಗಿ ದೇವಕಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಭಾವ ವಸುದೇವನನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ
ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕರೆದೊಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ ದೇವಕಿಯ
ಅಷ್ಟಮಪುತ್ರನಿಂದಲೇ ತನಗೆ ಮೃತ್ಯುವೆಂಬ ಅಶರೀರವಾಣಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ
ಕಂಸನಿಗೆ ಸದಾ ಆ ಹರಿಯದೇ ಚಿಂತೆ. ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯ
ಪ್ರಭಾವಳಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು,

ಆಸೀನಃ ಸಂವಿಶಂಸ್ತಿಷ್ಠನ್ಬಂಜಾನಃ ಪರ್ಯಟನ್ಮಹೀಮ್ |
ಚಿಂತಯಾನೋ ಹೃಷೀಕೇಶಮಪಶ್ಯತ್ಸನ್ಮಯಂ ಜಗತ್ || 10.2.24 ||

ವಸುದೇವ ಮತ್ತು ದೇವಕಿಯನ್ನು ಸೆರೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟರೂ, ಅವರ ಮಕ್ಕಳನ್ನು
ಜನಿಸಿದಾಕ್ಷಣ ಕೊಂದರೂ, ಕಂಸನಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲ. ಆಗ ತಾನೇ
ಜನಿಸಿದ ಅಷ್ಟಮ ಗಂಡುಶಿಶುವನ್ನು ವಸುದೇವನು ಗೋಕುಲಕ್ಕೆ
ಹೊತ್ತೊಯ್ದ ಸಂಗತಿಯೇ ರೋಮಾಂಚಕರ. ಯಶೋದೆಯ ಮತ್ತು
ಗೋಕುಲದ ಮುದ್ದಿನ ಮಗನಾಗಿ, ಬೆಣ್ಣೆ ಕೃಷ್ಣನಾಗಿ, ನೂರಾರು
ತುಂಟಾಟಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಾ, ಒಮ್ಮೆ ತಾಯಿಗೆ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಜಗವನ್ನೇ ತೋರಿದ
ಜಗದೋದ್ಧಾರಕ ಕೃಷ್ಣ.

ಅಸುರಭಂಜನೆ :- ಕೃಷ್ಣನು ಶಿಶುವಾಗಿ ಗೋಕುಲದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ, ಬಾಲಕನಾಗಿ
ಮುಂದೆ ಬೃಂದಾವನಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದಾಗ ತೋರಿದ ಲೀಲೆಗಳು ಅನಂತ.
ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಸುರರ ಸಂಹಾರವೂ ಒಂದು. ಮಾವ ಕಂಸನು ತನ್ನ
ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದವರನ್ನು ಅವನು ಯಮಪುರಿಗಟ್ಟಿದನು. ಹಾಲು
ಕುಡಿಯುವ ಹಸುಳೆಯಾಗಿದ್ದಾಗಲೇ ಪೂತನಿಯನ್ನು ಆಹುತಿ
ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನು. ನಾನಾವೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದ ಶಕಟಾಸುರ, ತೃಣಾವರ್ತ,
ವತ್ಸಾಸುರ, ಬಕಾಸುರ, ಅಘಾಸುರ, ಧೇನುಕಾಸುರ, ಪ್ರಲಂಬಾಸುರ
ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಬಲರಾಮನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಲೀಲಾಮಾತ್ರದಿಂದ
ಕೊನೆಗೊಳಿಸಿದನು.

ಕಾಲಿಯ ಮತ್ತು ಗೋವರ್ಧನ ಪ್ರಸಂಗ:- ಯಮುನೆಯ ಜಲವು
ಕಾಲಿಯನಿಂದ ವಿಷಪೂರಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದರಿತ ಕೃಷ್ಣನು ಅವನ
ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿದನು,

ಏವಮ್ ಪರಿಭ್ರಮಹತೌಜಸಮುನ್ನತಾಂಸ -
ಮಾನಮ್ಯ ತತ್ಪಥುಶಿರಃಸ್ವಧಿರೂಢ ಆದ್ಯಃ |

ತನ್ಮೂರ್ಧರತ್ನನಿಕರಸ್ಪರ್ಶಾತಿತಾಮ್ರ -
ಪಾದಾಂಬುಜೋಽಖಿಲಕಲಾದಿಗುರುರ್ನನರ್ತ || 10.16.26 ||

ಕಾಲಿಯನ ಪತ್ನಿಯರ ಕೋರಿಕೆಯಂತೆ ಅವನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಉಳಿಸಿ,
ಯಮುನೆಯಿಂದ ದೂರ ಹೋಗಲು ಆದೇಶಿಸಿದನು.
ಇಂದ್ರಪೂಜೆಯನ್ನು ಕೃಷ್ಣನ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಗೊಲ್ಲರು
ಸ್ಥಗಿತಗೊಳಿಸಲು, ಇಂದ್ರನು ಕುಪಿತನಾದನು. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಂತೆ
ವರ್ಷಾಧಾರೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಲು, ಎಲ್ಲ ಗೊಲ್ಲರು ಕೃಷ್ಣನನ್ನು
ಶರಣುಹೋದರು. ಆಗ ಕೃಷ್ಣನು ಸತತ ಒಂದು ವಾರದ ಕಾಲ ಒಂದೇ
ಕೈಯಲ್ಲಿ ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿಯನ್ನು, ಬಾಲಕನು ಲೀಲಾಜಾಲವಾಗಿ
ನಾಯಿಕೊಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಂತೆ, ಮೇಲೆತ್ತಿ ಎಲ್ಲ ಗೊಲ್ಲರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನು,

ಇತ್ಯುಕ್ತ್ಯಕೇನ ಹಸ್ತೇನ ಕೃತ್ವಾ ಗೋವರ್ಧನಾಚಲಮ್ |
ದಧಾರ ಲೀಲಯಾ ಕೃಷ್ಣಶ್ಚತ್ರಾಕಮಿವ ಬಾಲಕಃ ||
ಕ್ಷುತ್ಪಿಷ್ಟಾಥಾಂ ಸುಖಾಪೇಕ್ಷಾಂ ಹಿತ್ವಾ ತೈರ್ವಜವಾಸಿಭಿಃ |
ವೀಕ್ಷ್ಯಮಾಣೋ ದಧಾವದ್ರಿಂ ಸಪ್ತಾಹಂ ನಾಚಲತ್ವದಾತ್ ||
10.25.19,23 ||

ಕೊನೆಗೆ ಇಂದ್ರನ ಗರ್ವಭಂಗವಾಯಿತು. ಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ
ಹರಡಿತು.

ಗೋಪಿಕಾಪ್ರಕರಣ :- ಬೃಂದಾವನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲಾಸದ ನಿತ್ಯ ರೂಪಕಗಳಾದ
ಕೊಳಲು, ನವಿಲುಗರಿ ಇವುಗಳಿರದ ಕೃಷ್ಣನ ಚಿತ್ರ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಬಾರದು.
ಜೊತೆಗೆ ಗೋವುಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿರಬೇಕು. ಗೋಪಿಕೆಯರೊಡನೆ ಶ್ಯಾಮನ
ಸಂಬಂಧ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಉತ್ಕಟ ಪ್ರೇಮಪೂರಿತವಾದುದು.
ಪರಿಪೂರ್ಣ ಭಕ್ತಿಯ ಅದ್ವೈತಭಾವ ಅವರದು. ಆಗ ಸುಮಾರು
ಹನ್ನೊಂದರ ವಯಸ್ಸು ಅವನದು. ವಸ್ತ್ರಾಪಹರಣ, ರಾಸಕ್ರೀಡೆಯಂತಹ

ಹಲವಾರು ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಅವರ ನಡುವಣ ಆತ್ಮೀಯತೆಯ
ಪ್ರತೀಕವಾಗಿದೆ. ತಮ್ಮ ಸಕಲೆಂಟು ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಬದಿಗೊತ್ತಿ ಕೃಷ್ಣನ
ಪ್ರೀತಿಗೆ ಹಾತೊರೆಯುವ ಅವರ ಹಂಬಲ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಿಲುಕದು.
ತಮ್ಮತನವನ್ನೇ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗುವ ಅವರ ಅನುಭವ
ವೇದಾಂತಿಗಳಿಗೂ ಅಗಮ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಮುಂದೆ
ಉದ್ಭವನೊಂದಿಗೆ ಕೃಷ್ಣನು ಹಂಚಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ,

ಧಾರಯಂತ್ಯತಿಕೃಚ್ಛೇಣ ಪ್ರಾಯಃ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಕಥಂಚನ |
ಪ್ರತ್ಯಾಗಮನಸಂದೇಶೈರ್ಬಲ್ಲವ್ಯೋ ಮೇ ಮದಾತ್ಮಿಕಾಃ || 10.46.6 ||

ಮಥುರೆಯಿಂದ ಕೃಷ್ಣನು ಅವರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುವ ಸಂದೇಶವು ಕೂಡ
ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾದುದು.

ಮಥುರಾಗಮನ :-

ತಂ ಖಡ್ಗಪಾಣಿಂ ವಿಚರಂತಮಾಶು
ಶೈನಂ ಯಥಾ ದಕ್ಷಿಣಸವ್ಯಮಂಬರೇ |
ಸಮಗ್ರಹೀದ್ಧ್ವರ್ಷಹೋಗ್ರತೇಜಾ
ಯಥೋರಗಂ ತಾಕ್ಸ್ಯಸುತಃ ಪ್ರಸಹ್ಯ ||
ತಂ ನಿತ್ಯದೋದ್ವಿಗ್ನಧಿಯಾ ತಮೀಶ್ವರಂ
ಪಿಬನ್ ವದನ್ ವಾ ವಿಚರನ್ ಸ್ವಪನ್ ಶ್ವಸನ್ |

ದದರ್ಶ ಚಕ್ರಾಯುಧಮಗ್ರತೋ ಯ -
ಸ್ತದೇವ ರೂಪಂ ದುರವಾಪಮಾಪ || 10.44.36, 39 ||

ಕಂಸನು ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ನಡೆಸಿದ ಸಕಲ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು
ವಿಫಲವಾಗಲು, ಅಕ್ರೂರನ ಮೂಲಕ ಬಲರಾಮ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣರನ್ನು
ಮಥುರೆಗೆ ಕರೆಸಿ, ತನ್ನ ಸಾವನ್ನು ತಾನೇ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದನು. ಕಂಸನು
ಕಳುಹಿಸಿದ ಕುವಲಯಪೀಡವೆಂಬ ಗಜ, ಚಾಣೂರ, ಮುಷ್ಠಿಕರೆಂಬ
ಮಲ್ಲರು ಬಲರಾಮ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣರ ಮೂಲಕ ಕೊನೆಗಾಣಬೇಕಾಯಿತು.
ಕೊನೆಗೂ ತಾನು ಜನಿಸುವ ಹಲವಾರು ವರ್ಷಗಳ ಮುನ್ನವೇ ಕಂಸನಿಗೆ

ನಿರಂತರ ದುಃಸ್ವಪ್ನದಂತೆ ಕಾಡಿದ ಕೃಷ್ಣನು ಅವನ ಬದುಕಿಗೆ ಅಂತ್ಯ ಹಾಡಿದನು.

ಜರಾಸಂಧಗರ್ವಭಂಗ :- ಕಂಸನ ವಧೆಯ ಬಳಿಕ ಅವನ ಪತ್ನಿಯರಾದ ಅಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯರು ತಮ್ಮ ಜನಕನಾದ ಜರಾಸಂಧನ ಬಳಿ ತೆರಳಿದರು. ಇದರಿಂದ ರೋಷಗೊಂಡ ಜರಾಸಂಧನು ಮಥುರೆಯ ಮೇಲೆ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀ ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದನು. ಆಗ ಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಅವತಾರದ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಮನನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ,

ಏತದರ್ಥೋಽವತಾರೋಽಯಂ ಭೂಭಾರಹರಣಾಯ ಮೇ |
ಸಂರಕ್ಷಣಾಯ ಸಾಧೂನಾಂ ಕೃತೋಽನ್ಯೇಷಾಂ ವಧಾಯ ಚ ||10.51.9||

ಜರಾಸಂಧನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಧೂಳಿಪಟ ಮಾಡಿ, ಅವನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ, ಸೋತ ಜರಾಸಂಧ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ, ಮಗದೊಮ್ಮೆ ದಾಳಿ ಮಾಡುವನು. ಆಗ ಪ್ರತಿ ಬಾರಿ ಭೂಭಾರವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಬಹುದು ಎಂಬುದು ಕೃಷ್ಣನ ಆಶಯ. ಹಾಗೆಯೇ ಜರಾಸಂಧನು ಹದಿನೇಳು ಬಾರಿಯೂ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀ ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧ ಸಾರಿದನು, ಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಪರಾಭವಗೊಂಡನು.

ಕಾಲಯವನನಿರ್ನಾಮ :- ಜರಾಸಂಧನಲ್ಲದೆ ಕಾಲಯವನನು ಮೂರು ಕೋಟಿ ಮೈಚ್ಛರೊಂದಿಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಲು ಸಿದ್ಧನೆಂದು ಅರಿತ ಕೃಷ್ಣನು ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಯಾವರ ಕ್ಷೇಮಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಕಾ ಎಂಬ ಸುಸಜ್ಜಿತ ನಗರವನ್ನು ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ನೆರವಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಕಾಲಯವನನನ್ನು ಭೇದದಿಂದ ಕೊನೆಗಾಣಿಸಲು ಕೃಷ್ಣನು ತಾನು ಹೆದರಿ ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದಂತೆ ನಟಿಸಿ, ದೂರದ ಗುಹೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದ ಕಾಲಯವನನು ಅಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಮುಚುಕುಂದನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು ಕೃಷ್ಣನೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ಒದ್ದನು. ಯೋಗನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅವನು ಕಣ್ತೆರೆದ ಕೂಡಲೇ ತನ್ನ ತಪಶ್ಚಕ್ರಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕಾಲಯವನನನ್ನು ಬೂದಿ ಮಾಡಿದನು. ಹೀಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಬಳಸಿ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಪೊರೆದವರಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನು ಅಗ್ರಗಣ್ಯನು.

ಕಲ್ಯಾಣಪ್ರಸಂಗಗಳು:- ಸಂಕಟನಿವಾರಕನಾದ ಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನನ್ನೇ ಮನದಲ್ಲಿ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರುಕ್ಮಿಣಿಯನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ ವರಿಸಿದನು. ಆಕೆಯ ಪ್ರೇಮಸಂದೇಶದ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕ ಹೀಗಿದೆ,

ಕಾ ತ್ವಾಂ ಮುಕುಂದ ಮಹತೀ ಕುಲಶೀಲರೂಪ-
ವಿದ್ಯಾವಯೋದ್ರವಿಣಧಾಮಭಿರಾತ್ಮತುಲ್ಯಮ್ |
ಧೀರಾ ಪತಿಂ ಕುಲವತೀ ನ ವ್ಯಣೀತ ಕನ್ಯಾ
ಕಾಲೇ ನೃಸಿಂಹ ನರಲೋಕಮನೋಽಭಿರಾಮಮ್ || 10.52.38 ||

ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಅಸೀಮ ಪ್ರೇಮನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದ ಜಾಂಬವತಿ, ಸತ್ಯಭಾಮೆ, ಕಾಳಿಂದೀ, ಮಿತ್ರವಿಂದೆ, ಸತ್ಯಾ, ಭದ್ರಾ, ಲಕ್ಷಣಾ ಮೊದಲಾದ ರಾಜಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ವಿವಾಹವಾದನು.

ಈ ಸುಸಂಸ್ಕಾರಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತರವಾದುದು ನರಕಾಸುರ ಮತ್ತು ಮುರಾಸುರರನ್ನು ನರಕಕ್ಕಟ್ಟಿದ ಬಳಿಕ ಕೃಷ್ಣನು ನರಕಾಸುರನ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹದಿನಾರು ಸಾವಿರದ ನೂರು ರಾಜಕನ್ಯೆಯರಿಗೆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಗೌರವ ದೊರೆಯಬೇಕೆಂಬ ಸದಾಶಯದಿಂದ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ವಿವಾಹವಾಗುವುದು. ಇಂತಹ ಮಹಾನ್ ಮಾನವೀಯ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಹಾಗೂ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದವನು ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿತೀಯ ಕೃಷ್ಣನೊಬ್ಬನೇ. ಎಲ್ಲ ಪತ್ನಿಯರಿಗೆ ಸಮಾನ ಸೌಲಭ್ಯ ಮತ್ತು ಸಮಾನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಅವನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ರೀತಿ ಹೀಗಿದೆ,

ಗೃಹೇಷು ತಾಸಾಮನಪಾಯ್ಯತರ್ಕ್ಕಕೃ -
ನ್ನಿರಸ್ತಸಾಮ್ಯಾತಿಶಯೇಷ್ವವಸ್ಥಿತಃ |
ರೇಮೇ ರಮಾಭಿರ್ನಿಜಕಾಮಸಂಪ್ಲುತೋ
ಯಥೇತರೋ ಗಾರ್ಹಕಮೇಧಿಕಾಂಶ್ಚರನ್ || 10.59.43 ||

ಪಾಂಡವಪರಮಾತ್ಮ :- ಕುಂತಿಯ ಸೋದರಳಿಯನಾದ ಕೃಷ್ಣನು ದ್ರೌಪದಿಯ ಸ್ವಯಂವರಾರಭ್ಯ ಪಾಂಡವರ ಬೆನ್ನೆಲುಬಾಗಿ ನಿಂತನು. ಅವನ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪಾಂಡವರ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿತ್ತು.

ಖಾಂಡನಪ್ರಸ್ಥವನ್ನು ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವಲ್ಲಿಂದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಯುದ್ಧದ ಸಮಾಪ್ತಿಯವರೆಗೆ ಅವರ ಸರ್ವಾಂಗೀಣ ಪ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಪಾತ್ರ ಹಿರಿದು.

ರಾಜಸೂಯಯಾಗದ ಸಲುವಾಗಿ ಜರಾಸಂಧನನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಭೀಮನೊಟ್ಟಿಗೆ ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧ ಮಾಡಿಸಿದನು. ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ದಿನ ಭೀಮನ ಬಲ ಕುಂದಲು, ಶತ್ರುವಧೆಯ ಭೇದೋಪಾಯವನ್ನು ಕೃಷ್ಣನು ತಿಳಿಸಿದನು,

ಸಂಚಿಂತ್ಯಾರಿವಧೋಪಾಯಂ ಭೀಮಸ್ಯಾಮೋಘದರ್ಶನಃ |
ದರ್ಶಯಾಮಾಸ ವಿಟಪಂ ಪಾಟಯನ್ನಿವ ಸಂಜ್ಞಯಾ || 10.72.43 ||

ಬಳಿಕ ಆ ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನೆಗಾಗಿ ಜರಾಸಂಧನ ಪುತ್ರ ಸಹದೇವನನ್ನು ಮಹಾರಾಜನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದನು. ರಾಜಸೂಯಯಾಗದ ಅಂತಿಮದಿನದಂದು ಅಗ್ರಪೂಜೆಯನ್ನು ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಲು ಸರ್ವರೂ ನಿರ್ಧರಿಸಲು, ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಶಿಶುಪಾಲನು ಪೂರ್ವವೈರದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕರ್ಣಕರೋರವಾಗಿ ನಿಂದಿಸಿದನು. ಕೊನೆಗೆ ಕೃಷ್ಣನು ಆ ಶುಭವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಭೀಕರ ಕದನವಾಗಬಾರದೆಂದು ತಾನೇ ಚಕ್ರದಿಂದ ಅವನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು,

ತಾವದುತ್ಥಾಯ ಭಗವಾನ್ ಸ್ವಾನ್ನಿವಾಯ್ ಸ್ವಯಂ ರುಷಾ |
ಶಿರಃ ಕ್ಷುರಾಂತಚಕ್ರೇಣ ಜಹಾರಾಪತತೋ ರಿಪೋಃ || 19.74.43 ||

ಮುಂದೆ ಶಿಶುಪಾಲನ ಮಿತ್ರನಾದ ಶಾಲ್ವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವಾಗಲೂ ಕೃಷ್ಣನು ನಿಸ್ಸೀಮ ಸಾಹಸವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದನು.

ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಗೀತಾಚಾರ್ಯ :- ಪಾಂಡವ - ಕೌರವರ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಸಮರದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಬಂಧುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡಲಾರೆ ಎಂದು ಶಸ್ತ್ರಸನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಮತ್ತೆ ಕರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಗೀತೋಪದೇಶದ ಮೂಲಕ ಕರೆತಂದವನು ಕೃಷ್ಣ. ಸ್ವತಃ

ಶಸ್ತ್ರ ಹಿಡಿಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಪಥ ಮಾಡಿ, ಭೀಷ್ಮರ ದಾಳಿಯನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಚಕ್ರ ಹಿಡಿದವನೂ ಅವನೇ. ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಜಯ ತಂದಿತ್ತವನೂ ಅವನೇ. ಶರಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಭೀಷ್ಮರ ಬಳಿ ಧರ್ಮರಾಜನು ಎಲ್ಲರೊಡನೆ ತೆರಳಿದಾಗ, ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಂಡು ಭೀಷ್ಮರು ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿ, ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದರು,

ತಮಿಮಮಹಮಜಂ ಶರೀರಭಾಜಾಂ
ಹೃದಿ ಹೃದಿ ಅಧಿಷ್ಠಿತಮಾತ್ಮಕಲ್ಪಿತಾನಾಮ್ |
ಪ್ರತಿದೃಶಮಿವ ನೈಕಧಾರ್ಕಮೇಕಂ
ಸಮಧಿಗತೋಽಸ್ಮಿವಿಧೂತಭೇದಮೋಹಃ ||
ಕೃಷ್ಣ ಏವಂ ಭಗವತಿ ಮನೋವಾಗ್ವಿವೃತ್ತಿಭಿಃ |
ಆತ್ಮನ್ಯಾತ್ಮಾನಮಾವೇಶ್ಯ ಸೋಽಂತಶ್ವಾಸ ಉಪಾರಮತ್ || 1.9.42,43 ||

ಉತ್ತರೆಯ ಗರ್ಭರಕ್ಷಣೆ :-

ಅಂತಸ್ಥಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಮಾತ್ಮಾ ಯೋಗೇಶ್ವರೋ ಹರಿಃ |
ಸ್ವಮಾಯಯಾವೃಣೋದ್ಗರ್ಭಂ ವೈರಾಟ್ಯಾಃ ಕುರುತಂತವೇ ||
ಯದ್ಯಪ್ಯಸ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಶಿರಸ್ವಮೋಘಂ ಚಾಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಂ |
ವೈಷ್ಣವಂ ತೇಜ ಆಸಾದ್ಯ ಸಮಶಾಮ್ಯದ್ವಗೂದ್ವಹ || 1.8.14 ||

ಯುದ್ಧಸಮಾಪ್ತಿಯ ಬಳಿಕವೂ ದ್ವೇಷದಿಂದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನು ಉತ್ತರೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿಶುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು, ಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಮಾಯಾಕವಚದಿಂದ ಕಾಪಾಡಿದನು. ತನ್ಮೂಲಕ ಪಾಂಡವವಂಶವನ್ನೇ ಉಳಿಸಿದನು.

ಸ್ನೇಹಸಿಂಧು :- ತನ್ನನ್ನು ನಂಬಿದ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನು, ಭಕ್ತರನ್ನು ಅನವರತ ಪೊರೆಯುವ ಕಾರುಣ್ಯಮಯಿ ಕೃಷ್ಣ. ಇದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಸುದಾಮನ ಪ್ರಸಂಗ. ಕಡುಬಡವ ಕುಚೇಲನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸುದಾಮನು ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಆತ್ಮೀಯ ಮಿತ್ರನಾಗಿದ್ದನು. ಬಡತನವು ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿದ್ದ ಅವನ ದೊಡ್ಡ ಸಂಸಾರದ ಬವಣೆ ಹೇಳತೀರದು.

ಪತ್ನಿಯ ಆಗ್ರಹದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಕೋರಲು ಬಯಸಿ, ಬರಿಗೈಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಬಾರದೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಮುಷ್ಟಿ ಅವಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡನು. ಕೃಷ್ಣನು ಅವನಿಗೆ ಅರ್ಘ್ಯ. ಪಾದ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ವತಃ ಸತ್ಕರಿಸಿ, ತನಗಾಗಿ ತಂದ ಅವಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ, ತಿಂದನು. ಆಗ ಅವನಾಡಿದ ಮಾತು ಇಂದಿನ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಾರಗೊಂಡಿದೆ,

ಪತ್ರಂ ಪುಷ್ಪಂ ಫಲಂ ತೋಯಂ ಯೋ ಮೇ ಭಕ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ |
ತದಹಂ ಭತ್ಯುಪಹೃತಮಶ್ವಾಮಿ ಪ್ರಯತಾತ್ಮನಃ || 10.81.4||

ಕೃಷ್ಣನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದಿರುಳು ಕಳೆದ ಸುದಾಮನಿಗೆ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನು ತನಗೆ ಮಾಡಿದ ಉಪಚಾರಾದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೇ ಧ್ಯಾನ,

ಶುಶ್ರೂಷಯಾ ಪರಮಯಾ ಪಾದಸಂವಾಹನಾದಿಭಿಃ |
ಪೂಜಿತೋ ದೇವದೇವೇನ ವಿಪ್ರದೇವೇನ ದೇವವತ್ || 10.81.18 ||

ಹಿಂದಿರುಗಿದಾಗ ತನ್ನ ಮನೆಯು ಅರಮನೆಗೆ ಸರ್ವವಿಧದಲ್ಲಿ ಸಾಟಿಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಬೆರಗಾಗಿ ಕಂಡು ಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮಾತಿಶಯವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದನು.

ಕೃಷ್ಣಾವತಾರದ ಉಪಸಂಹಾರ :- ಕೊನೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವನಿಗೆ ಕೃಷ್ಣನು ಮಾಡುವ ಉಪದೇಶಸಾರಾಮೃತವು ಹೀಗಿದೆ,

ಕುರ್ಯಾತ್ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಮದರ್ಥಂ ತನಕೈಃ ಸ್ಮರನ್ |
ಮಯ್ಯರ್ಪಿತಮನಶ್ಚಿತ್ತೋ ಮದ್ಧರ್ಮಾತ್ಮಮನೋರತಿಃ || 11.29.9 ||

ಭುವಿಯಲ್ಲಿ ಅವತಾರ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅದರ ಉಪಸಂಹಾರವು ಅನಿವಾರ್ಯವಾದುದು. ಅಂತೆಯೇ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಕೃಷ್ಣನು ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಯಾದವರಿಂದ ಭೂಭಾರವು ಮಿಗಿಲಾಗಿರುವುದನ್ನು ಅರಿತು, ಪ್ರಭಾಸಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಮಂಗಳಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಯಾದವರನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ಮದ್ಯದಿಂದ ಮದೋನ್ಮತ್ತರಾದ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಡಿ

ಹತ್ಯೆಯಾದರು. ಸಾಕ್ಷೀಭೂತನಾದ ಕೃಷ್ಣನು ಅರಳಿ ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಕುಳಿತಾಗ ವ್ಯಾಧನು ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಬಿಟ್ಟ ಬಾಣವು ಅವನ ಪಾದಾರವಿಂದಕ್ಕೆ ತಾಗಿತು. ವ್ಯಾಧನನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ, ದಾರುಕನಿಗೆ ಮುಂದಿನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಅರುಹಿ, ಕೃಷ್ಣನು 'ತಾನು ಬಂದ ಕಾರ್ಯವು ನೆರವೇರಿತು' ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ, ಸ್ವಧಾಮಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು.

ಕೃಷ್ಣಾವತಾರದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಮಹಿಮೆ ಉಳಿದ ಅವತಾರಗಳಿಗಿಂತ ವಿಶೇಷವಾದುದು. ಅವತಾರದ ಅವಧಿ, ಲೀಲೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ, ಅನುಯಾಯಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ, ಎದುರಾಳಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ, ಅವರನ್ನು ಎದುರಿಸಿದ ವಿಧಾನಗಳು, ಆಲಿಸಿದ ಸ್ತುತಿ-ನಿಂದೆಗಳು, ಕಳೆದ ಭೂಭಾರ - ಎಲ್ಲವೂ ಸುದೀರ್ಘವಾದವು, ಅಪ್ರಮೇಯವಾದವು, ಅವನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಲ್ಲತಕ್ಕವು. ಹರಿಯ ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹಶಕ್ತಿ ಅವನ ಎಲ್ಲ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಚರವಾಗುವ ದಿವ್ಯಶಕ್ತಿಯಾದರೂ ಇತರ ಅವತಾರಗಳಿಗಿಂತ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರವು ಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದ ಘಳಿಗೆಯಿಂದಲೇ ಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಲೀಲಾವಿನೋದಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಾರು ಬಗೆಯಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಬಾಲಕೃಷ್ಣ, ಯುವಕ ಕೃಷ್ಣ, ಗೀತೋಪದೇಶದ ಪ್ರೌಢಕೃಷ್ಣ, ಹೀಗೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಶರಣಾದವರನ್ನು ಬೆಳೆಸುತ್ತಾ ಚೈತನ್ಯಮಯನಾಗಿ ಸಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಗಜೇಂದ್ರಮೋಕ್ಷ, ಹಯಗ್ರೀವ, ಧನ್ವಂತರಿ, ಕಪಿಲ, ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನದು ಅದೆಷ್ಟು ಅವತಾರಗಳು! ಪ್ರತಿ ಅವತಾರವು ವಿಭಿನ್ನ, ಒಂದರಂತೆ ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲ.

ಭಾಗವತಮಹಿಮೆ :-

ನಾರದರು ವಸುದೇವನಿಗೆ ಭಾಗವತದ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಾರಿದ್ದಾರೆ,

ಶ್ರುತೋಽನುಪರಿತೋ ಧ್ಯಾತ ಆದೃತೋ ವಾನುಮೋದಿತಃ |

ಸದ್ಯಃ ಪುನಾತಿ ಸದ್ಧರ್ಮೋ ದೇವವಿಶ್ವದ್ರುಹೋಽಪಿ ಹಿ || 11.2.12 ||

ಹರಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಭಾಗವತದ ಫಲಶ್ರುತಿಯ ಮಾತುಗಳಿವು,

ಶ್ರೋತವ್ಯಂ ಮಮ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಹಿ ಯಶೋಧರ್ಮಜಯಾರ್ಥಿನಾ |
ಪಾಪಕ್ಷಯಾರ್ಥ ಲೋಕೇಶ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿನಾ ||
ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಂ ಪುಣ್ಯಮಾಯುರಾರೋಗ್ಯವರ್ಧನಮ್ |
ಪಠನಾತ್ ಶ್ರವಣಾದ್ವಾಪಿ ಸರ್ವಪಾಪೈಃ ಪ್ರಮುಚ್ಯತೇ || 17-18 ||

ಪರಾಮರ್ಶನ ಕೃತಿಗಳು :

1. ಅನು : ಕೀರ್ತನಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮಣದಾಸ ವೇಲಣಕರ್
ಮಹರ್ಷಿ ವೇದವ್ಯಾಸ ಪ್ರಣೀತ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ
ಮಹಾಪುರಾಣಮ್ 1-2 ಖಂಡ 8 2014 ಗೀತಾ ಪ್ರೆಸ್
ಗೋರಖಪುರ

2. ತ.ಸು. ಶಾಮರಾಯ ವಚನಭಾಗವತ 8 2015 ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣ
ಆಶ್ರಮ ಮೈಸೂರು
3. ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ ತೋಳ್ಪಾಡಿ ಸಂಪಿಗೆ ಭಾಗವತ 2015 ಅಭಿಜ್ಞಾನ
ಬೆಂಗಳೂರು. ಅನು : ತಂ.ಶ್ರೀ.ನ.ಮೂರ್ತಿ ತಂಡಗ
ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ 1997 ಗೀತಾ ಪ್ರೆಸ್ ಗೋರಖಪುರ

Recitation of Bhagavata in Sanskrit by Sri K. Subramanya and Troupe

ಉಪಶೃತಲಿಪಿ of ಗೌತಗೋವಿಂದ

—Arati Rao

Gītagōvinda is a Sanskrit poem written in the 12th century by Jayadēva depicting the love of Śrī Kṛṣṇa and Rādhā. The 'rāsa līlā' of Śrī Kṛṣṇa with gōpikā-s described in the 'Śrīmadbhāgavatam' takes a new shape in the Gītagōvinda, with the introduction of Rādhā, the gōpikā apparently most favoured by Śrī Kṛṣṇa, as the heroine of the story.

Introduction:

Gītagōvinda is a Sanskrit poem written in the 12th century by Jayadēva depicting the love of Śrī Kṛṣṇa and Rādhā. The 'rāsa līlā' of Śrī Kṛṣṇa with gōpikā-s described in the 'Śrīmadbhāgavatam' takes a new shape in the Gītagōvinda, with the introduction of Rādhā, the gōpikā apparently most favoured by Śrī Kṛṣṇa, as the heroine of the story.¹ Gītagovinda has had a deep impact on literature, spiritual thought as well as fine arts (such as music, dance and painting) across the whole of India for centuries. As mentioned by Kapila Vatsyayan "... the Gita-Govinda holds a unique position in the history of the growth and development of Indian Arts in the medieval period" (Vatsyayan 131). This epic featuring the love-sports of the lovable, relatable, human-like God Śrī Kṛṣṇa has captured the imagination of artistes, scholars and common people alike across the nation. However, if the impact over time of this poem in various geographical regions of the country, different classes of society and myriad art forms is looked at, it becomes apparent that, apart from being endowed with powerful literary features and deep philosophical meaning, this work has an inherent musicality that has rendered it timeless. The combination of syllables appropriate to music, alliteration, rhythm, visual imagery and lyrical beauties in this work have enabled it to lend itself beautifully to music of different genres, and become a model for other musical compositions.

1. However, this work does not mention the character of Rādhā for the first time. Kapila Vatsyayan mentions Kshemendra's 'Daśavatāra' as the first work with a reference to Rādhā.

This paper is an attempt to study and highlight the musicality of Gītagōvinda by i) examining some aspects of possible impact of the original music of Gītagōvinda on Indian Music ii) tracing the apparent changes in the music of Gītagōvinda over the next few centuries after it was created and trying to illustrate its continued popularity as a musical work even with the changes in the music. The scope of the study is confined to the musical form, rāga and tāla aspects of Gītagōvinda.

2. Musicality of Gītagōvinda:

Gītagōvinda is a poem comprising 12 'sarga-s' or chapters, having 24 prabandha-s or songs. These Prabandha-s were set to specific rāga-s and tāla-s by Jayadēva. There is skeletal information about the original music of the Gītagovinda available today – only the names of rāga-s and tāla-s are known. It is impossible to completely re-construct the original music with the available information. As early as in the 18th Century AD, the Indologist, Sir William Jones wrote: "When I first read the songs of Jayadeva, who has prefixed to each of them the name of the mode, in which it was anciently sung, I had hopes of procuring the original music; but the Pandits of the South referred me to those of the West, and the Brāhmens of the West would have sent me to those of the North, while they, I mean those of Nēpāl and Cashmīr declared that they had no ancient music, but imagined, that the notes to the Gītagōvinda must exist, if anywhere, in one of the Southern provinces, where the Poet was born...." (Jones 205). This being given, one may ask whether it is possible to attempt an analysis of the original music of Gītagōvinda. The answer to this question is - while a complete re-construction of the original music is

not possible, there are some indicators of the prevalence of the musical form, rāga-s and tāla-s of the Gītagōvinda in Indian music in Jayadēva's times and later. Following is an attempt to analyze these aspects:

2.1 Musical form:

Gītagōvinda, as mentioned above, has 12 sarga-s with 24 prabandha-s songs called 'Aṣṭapadi-s' – each song (except the 1st, 2nd and 10th) having 8 verses. Each Aṣṭapadi is preceded by an 'avatārika ślōka' and ends with 3 or more maṅgala ślōka-s². The composer's nom-de-plume or 'mudra' is found at the end of each of the Aṣṭapadi-s. In the first verse of each song, the second half of the verse is the refrain that is repeated at the end of all verses.

The structure of the Aṣṭapadi songs seems to have influenced later composers in South India. One possible example of this is the feature of the refrain (pallavi) being repeated at the end of other verses (caraṇa-s) is seen in the 'Dēvaranāma / Dāsara pada' songs of Haridāsa-s and 'Padam' songs of Tāllapāka composers (15th century and later) - this could probably have emerged due to the influence of Jayadēva's songs. The usage of different metres across the Gītagōvinda also could have been an influencing factor for these composers, as they too have experimented with a wide variety of metres in their songs.

Despite the Gītagōvinda songs being sung in different musical styles in various parts of the country over several centuries, there has been no alteration in the structure or lyrics of the songs.

2. Vide S. Seetha in her article 'Jayadeva's Gita Govinda'.

2.2 Rāga:

The prabandha-s in the Gītagōvinda have been set to specific rāga-s by Jayadēva. As mentioned earlier, the original melodies of the prabandha-s are not known today. In the editions 'Gīta-gōvinda of Jayadeva' and 'Śrīgītagōvindamahākāvya', we get the following list of rāga-s.

Sl. No.	rāga	sarga	prabandha	starting words
1	Mālava	1	1	pralaya payōdhi
2	Gurjarī	1	2	śrita kamalākucamaṇḍala
3	Vasanta	1	3	lalitalavaṅgalatā pariśīlana
4	Rāmakarī	1	4	candanacarcita
5	Gurjarī	2	5	sañcaradadhara
6	Mālavagauḍa	2	6	nibhṛtanikuñja
7	Gurjarī	3	7	māmiyaṁ calitā
8	Karṇāṭa	4	8	nindati candana
9	Dēśākhyā	4	9	stanavinihitamapi
10	Dēśīvarāḍī	5	10	vahati malaya samīre
11	Gurjarī	5	11	ratisukhasāre
12	Gōṇḍakarī	6	12	paśyati diśi diśi
13	Mālava	6	13	kathitasamayēpi
14	Vasanta	7	14	smarasamarōcita
15	Gurjarī	7	15	samudita madane
16	Dēśavarāḍī	7	16	anilatarala
17	Bhairavi	8	17	rajani janita guru
18	Gurjarī	9	18	harirabhisarati
19	Dēśavarāḍī	10	19	vadasi yadi
20	Vasanta	11	20	viracita cāṭu racanaṁ
21	Varāḍī	11	21	mañjutara
22	Varāḍī	11	22	rādhāvadana vilōkana
23	Vibhāsa	12	23	kisalayaśayanatale
24	Rāmakarī	12	24	kuru yadunandana

However, as observed by Emmie te Nijenhuis, between various editions of the *Gītagōvinda*, there seems to be discrepancy in the list of *rāga*-s, even in the early 20th century. She writes : "for *Mālava* (1, 6 and 13) , one could find *Mālavagauḍa*, for *Dēśākhyā* (9 and 16), *Dēśavarāḍī*, for *Varāḍī* (10 and 21), *Dēśavarāḍī*, for *Kēdāra* (11), *Gurjarī*, for *Gurjarī* (18) *Rāmakarī* or *Paṭamañjarī* and for *Dēśavarāḍī* (19), *Asāvarī*. The editions seem to agree on 2, 5, 7 and 15: *Gurjarī* and 3, 14 and 20: *Vasanta*, 4 and 24: *Rāmakarī*, 8: *Karṇāṭa*, 12: *Guṇakarī* or *Goṇḍakarī*, 17: *Bhairava* and *Bhairavi*, 22: *Varāḍī*, 23: *Vibhāṣā*" (Musicological Literature 12).

The complete characteristics of the above *rāga*-s in Jayadēva's time cannot be described with a great degree of accuracy. That is because though some basic definitions can be obtained from contemporary musicological texts, the exact pitch positions and embellishments of *svara*-s of these *rāga*-s in the 12th century are indeterminable. Examining the texts of the 12th and 13th century such as *Bharatabhāṣya*, *Mānasōllāsa*, *Śaṅgītasudhākara*, *Śaṅgītasamayāsāra* and *Śaṅgītaratnākara*, we get almost similar descriptions of most of the above *rāga*-s except *Kēdāra* and *Asāvarī*.³ For example, the *rāga* *dēśākhyā* is described thus: It is a 'rāgāṅga' *rāga*, does not have the *svara* *ṛṣabha*, the *svara* *gāndhāra* plays the role of *graha*, *aṁśa* & *nyāsa*, in the *mandra* (lower) register the range is upto the *niṣāda* *svara*, *gāndhāra* is rendered with *sphurita* *gamaka*, though the

3. It is possible that these two *rāga*-s were not there in the original text and were later additions.

rāga normally has only six *svara*-s, it is rendered complete (with seven *svara*-s) on the flute.

Some interesting features of these *rāga*-s emerge from the study of the descriptions in *Śaṅgītasamayāsāra* and *Śaṅgītaratnākara* :

- Most of the *rāga*-s are classified as 'adhunāprasiddha' (i.e. well-known in contemporary times) in *Śaṅgītaratnākara*
- Most of the *rāga*-s are said to be used in the context of *ṣṛṅgāra* *rasa*

From the above, it appears that the *rāga*-s were popular *rāga*-s in Śārngadēva time, a century after Jayadēva composed the *Gītagōvinda*. It is well-known that within a few centuries of its creation, the popularity of *Gītagōvinda* spread to other parts of the country. This can be seen in several commentaries being written on the work, as well as the *Gītagōvinda* being popular in Kerala by the 13th century.⁴ It is likely that the original melodies of the *Gītagōvinda* were popular in Jayadēva's times and also for some time later. A *rāga* becomes popular because of song(s) composed and rendered in it – it is not just a theoretical structure and gets life only when it is associated with songs. It seems logical to assume that the popularity of the original melodies of the *Gītagōvinda* possibly had a role to play in the *rāga*-s associated with them gaining popularity.

4. Vide Kapila Vatsyayan's article 'Gita-Govinda and the artistic traditions of India'.

It is also interesting to note that the rāga-s mentioned by Jayadēva are said to be associated with ṣṛṅgāra rasa as per Śārṅgadēva. The association of rāga with rāsa is an ancient concept in Indian music. However, it is not the rāga itself that evokes the rasa, but other factors (such as lyrics) that do so - the rāga only reinforces the rasa. The association of particular rāga-s with particular rasa-s in Indian music have been as per conventions laid down.⁵ Thus, most of the rāga-s used by Jayadēva either followed the convention of the rāga-s prescribed for ṣṛṅgāra in his times, or created a new convention of association of the rāga-s to ṣṛṅgāra rasa. In the latter case, Gītagōvinda probably set a precedent for other composers in associating particular rāga-s with ṣṛṅgāra rasa.

Interestingly, it appears that the rāga-s assigned to the prabandha-s of Gītagōvinda changed just three centuries later. This can be seen in the 'Rasikapriyā' commentary of Maharāṇa Kumbha of Mewar which was written in the 15th century. He mentions rāga-s such as Lalita, Vasanta, Mālavaśrī, Kēdāra, Śrī, Malhāra etc. which were probably popular rāga-s in his time. The descriptions of these rāga-s can be seen in North Indian works of the 16th century and later such as Rasakaumudi of Śrīkaṇṭha, Saṅgītapārijāta of Ahōbala and Rāgatarāṅgiṇi of Locana Kavi. Kumbha also embellished the songs by insertion of pāṭa-s, tāna-s and gamakālāpa.

Several other commentaries on Gītagōvinda were also written in all parts of India. Post-Jayadeva's time,

5. For a detailed discussion of the association of rāga with rasa, see 'Association of Rasa and Kāla with Rāga-s' by Premalatha Nagarajan.

Gītagōvinda spread to different parts of the country and began to be rendered in the rāga-s of different styles of music. The singing of Gita-gōvinda in the Jagannath temple of Puri as per Odissi tradition is seen in a 15th century inscription. It is the opinion of some scholars that Jayadēva himself rendered Gita-gōvinda in the Jagannath temple with his wife Padmavathi dancing to the songs.⁶ It is likely that the tradition of singing and dancing to Gītagōvinda in the Puri Jagannath temple has started from Jayadēva's time itself. In Bengal, Manipur and Assam, Gītagōvinda is rendered as per local traditions. In the late 19th/early 20th century AD, Tirumalarayapattanam Ramudu Bhagavatar set the Aṣṭapadi-s to the Karnatic rāga-s - Saurāṣṭra, Bhairavi, Vasanta, Pantuvarālī, Tōḍi, Kāmbhōji, Baulī, Kāṇāḍā, Dēśākṣī, Ānandabhairavī, Kēdāragauḷa, Śaṅkarābharaṇa, Āhiri, Sāraṅga, Sāvērī, Punnāgavarālī, Ārabhī, Erakula Kāmbhōji, Mukhārī, Kalyāṇi, Ghaṇṭā, Madhyamāvatī, Nādarāmakriyā and Maṅgalakauśika.⁷ Gīta-govinda has been rendered in the Sōpāna style in Kerala for centuries. All these illustrate the popularity of the poem as a musical work, which has been rendered with its original structure and lyrics in different melodic styles in various parts of the country for many centuries after it was written.

2.3 Tāla:

6. Vide Kirtan Naryan Parhi's article 'Sri Jayadev's Music and Its Impact on the Culture of Odissa'.

7. Vide S. Seetha's article 'Jayadeva's Gita Govinda'.

In the edition 'Gīta-gōvinda of Jayadeva', tāla-s have been specified for each of the prabandha-s. These tāla-s are: rūpaka, ni sāru, yati, ēkatālī and aṣṭa. The tāla-s ni sāru, ēkatālī and aṣṭa have been assigned to some varieties of sālagaśūḍa prabandha-s in Saṅgītaratnākara. According to Siṁhabhūpāla, the commentator of Saṅgītaratnākara, rūpaka is the name of the 'ānanda' variety of ni sāru tāla (Siṁhabhūpāla's commentary on Saṅgītaratnākara, 5, 280). The 'aṣṭa' tāla could be the same as 'aḍḍatāla' tāla of Saṅgītaratnākara. The tāla 'yati' is not mentioned as one of the sālagaśūḍa tāla-s. But the 12th century text Mānasōllāsa gives it's structure as two druta-s and two laghu-s. In Odisha texts starting from the 15th century onwards such as Gītaprakāśa, Nāṭyamanōrama, and Saṅgītanārāyaṇa, we find almost similar descriptions for this tāla with the structure of two druta-s and two-laghu-s, which is identical to the structure of the sālagaśūḍa tāla 'aḍḍatāla' given in Saṅgītaratnākara. The text Saṅgītasārasaṅgraha gives more varieties of this tāla apart from the above-mentioned structure. It is interesting to note that some of the Odisha texts mention two varieties for this tāla – the śuddha variety which is as given above and the 'tripuṭāntara' variety which occurs in pada-s only and not gīta-s. In Saṅgītaratnākara, in the tāla chapter, 'tripuṭa' has been mentioned as another name for aḍḍatāla (SR, 5, 307). From these references, it seems likely that most of the original tāla-s of the Gītagōvinda were either similar to or identical to the sālagaśūḍa tāla-s. It has been mentioned elsewhere that sālagaśūḍa prabandha-s were well-known and practiced in India from the 12th century onwards.⁸ It is possible that Jayadēva chose to set his songs to some of the popular sālagaśūḍa tāla-s of his time,

and also that his choice further led to those tāla-s becoming more popular.

When we look at the commentary of Kuṁbhā, as in the case of rāga-s, the tāla-s too have changed with respect to those specified by Jayadēva. Kuṁbhā specifies the tāla-s ādi, jhaṁpa, pratimaṇṭha, ni sāra, aḍḍatāla which are again tāla-s associated with sālagaśūḍa prabandha-s. Apart from these, there are also other tāla-s varṇayati, dhruvamaṇṭhaka, ṭṭīya, pratitāla, jayamaṅgala specified by Kuṁbhā for some of the prabandha-s. The tāla ṭṭīya has been equated to the tripuṭa tāla in the 15th century text Saṅgītaśīrōmaṇi (SS, 12, 59-60). In the same text, we see that varṇayati tāla has different structures, one of them identical to aḍḍatāla with two druta-s and two laghu-s (SS, 12, 91-92), pratitāla has one laghu and one druta (SS, 12, 94-95), jayamaṅgala has two sargaṇa-s – each consisting of two laghu-s and one guru. From these descriptions, we see that some of the tāla-s specified by Kuṁbhā appear to be identical to the sālagaśūḍa tāla-s. So, though the assignment of specific tāla-s to the prabandha-s has changed, the trend of using sālagaśūḍa tāla-s for the prabandha-s continues in Kuṁbhā's time.

If we examine the Śrutirāñjanī commentary by Lakṣmaṇa Sūri i.e. Lakṣmīdhara (16th Century AD), he describes 'śūlādi' compositions of three types – śuddha śūlādi, śālikā śūlādi and dēśa śūlādi. He further describes dēśa śūlādi tāla-s as dhruva, rūpaka, tripuṭa, jhaṁpa, aṣṭa and ēkatālī and says that the Gītagōvinda songs were probably set to these tāla-s. These tāla-s are 'śūlādi' tāla-s described

8. Vide R. Sathyanarayana's 'Suladis and Ugabhogas of Karnataka'.

in the 17th century texts Caturdaṇḍīprkāśikā and Rāgatālacintāmaṇi. It seems likely that 'sūlādi' is the same as 'sūlādi' and 'śālikā sūlādi' is identical to 'śālaga sūḍa' prabandha. It has been shown elsewhere that sālagaśūḍa prabandha-s were the pre-cursor to suḷādi songs (that emerged in the 15th Century) and some varieties of sālagaśūḍa tāla-s evolved into the sūlādi or suḷādi tāla-s. Therefore, it appears that the songs of Gītagōvinda, which originally used sālagaśūḍa tāla-s were later set to the modified versions of these tāla-s – the sūlādi tāla-s.⁹ In several manuscripts in the Thanjavur TMSSM library, this author has come across many musical notations of gīta-s, prabandha-s and sūlādi-s. In the notations, apart from the sūlādi-s being set to their namesake 'sūlādi tāla-s', it is found that almost all gīta-s and prabandha-s too have been set to sūlādi tāla-s. The practice of setting prabandha-s to these tāla-s perhaps owes something to the influence of the Gītagōvinda songs being set to these tāla-s in the 16th century AD.

Apart from Lakṣmīdhara-s reference of the prabandha-s of Gītagōvinda being set to the sūlādi tāla-s, other changes in the tāla-s too could be seen after Jayadēva's time. As mentioned earlier, the Gītagōvinda songs were set to the music of various regions such as Sōpāna Saṅgītam and modern Karnataka music. Accordingly, the tāla-s of these genres of music were used in the Gītagōvinda sung in these styles. The epic poem, set to

9. For a detailed discussion on this, please see the article 'Structure of Suḷādi: A musicological study of Suḷādi notations in Thanjavur Manuscripts' by the author.

different tāla-s in several parts of the country at various times continued to be popular with the different rhythmic structures.

3. Conclusion:

We see that the Gītagōvinda has retained its identity as a popular musical work over space and time. It has influenced and been influenced by developments in Indian music across various regions, but it has always shone as a lilting musical composition. In its various 'avatāra-s', it has cast its influence on other art forms such as dance, moulded itself according to multiple interpretations at various levels and continues to enthrall rasika-s from all walks of life even in modern times.

4. Abbreviations used:

Saṅgitaratnākara – SR
Saṅgītaśīrōmaṇi – SS

5. Acknowledgements:

The author would like to thank Mr. N.A.P.S. Rao for useful discussions.

6 Bibliography:

Books:

Telang, Maṅgēśa Ramkrīṣṇa. *The Gīta-Govind of Jayadeva with the commentaries Rasikapriyā of King Kumbha and Rasamañjarī of Mahāmahōpādhyāya Śankara Miśra*. Eighth edition, Pāndurang Jāwājī, 1937.

Panda, Bhagaban. *Śrīgītagōvindamahākāvyaṃ by Kavirāja ŚrīJayadēva (With Sarvāṅgasundarī and*

Śrutirāñjanī Commentaries). First Edition, Directorate of Culture, Odisha, 1985.

Mahārāja, Śrī Śrīmad Bhaktivēdānta Nārāyaṇa. *Śrī Gītāgovinda of Śrī Jayadeva Gosvāmī*. Gaudiya Vedanta Publications, 2005.

Lord Teignmouth. *The Works of Sir William Jones with the life of the author*. Volume IV, John Stockdale, Piccadilly and John Walker, Paternoster-row, 1807.

Nijenhuis, Emmie te ed. *Saṅgītaśīrōmaṇi*. E.J. Brill, 1992.

Nijenhuis, Emmie te ed. *Musicological Literature*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1977.

Ramanathan, Hema. *Rāgalakṣaṇasaṅgraha* N. Ramanathan, 2004.

Chaudhary, Subhadra. *Śarṅgadēvakṣat Saṅgītaratnākara ('Sarasvatī' Vyākhyā aur Anuvādsahit)*. Dvītiya Khaṇḍa, Radha Publications, 2008.

Chaudhary, Subhadra. *Śarṅgadēvakṣat Saṅgītaratnākara ('Sarasvatī' Vyākhyā aur Anuvādsahit)*. Trītiya Khaṇḍa, Radha Publications, 2006.

Sathyanarayana, R., *Suladis and Ugabhogas of Karnataka Music*. Mysuru: Sri Varalakshmi Academy of Fine Arts, 1967.

Sathyanarayana, R., ed. *Caturdaṇḍīprakāśikā of Venkṭamakhin Vol. I*. Indira Gandhi National Centre for the Arts and Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd., 2002.

Krishnaveni, N. *Rāgatālacintāmaṇi of Pōlūri Gōvinda Kavi (Critical Edition with translation and comments)*. Hyderabad: Dhanush Infotech, 2008.

Articles:

Vatsyayan, Kapila. "Gita-Govinda and the artistic traditions of India." *The Journal of the Music Academy Madras*, Vol XLV, 1974, pp. 131-146.

Sita, S. "Jayadeva's Gita Govinda", www.musicresearch.in. Accessed 13 June 2017.

Parhi, Kirtan Narayan. "Sri Jayadev's Music and Its Impact on the Culture of Odissa." *Orissa Review*, September-October 2006, pp. 37-40.

Mohapatra, Dheeraj Kumar. "The Style of Gita Govinda Recital and Odissi Music." *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, Volume 4, Issue 10, October 2015, pp. 40-43.

Panda, Raghunath. "Poetic Beauty of Jayadeva's Gitagovinda". *Orissa Review*, May-June 2010, pp.36-41.

Rao, Arati. "Structure of Sulādi: A musicological study of Sulādi notations in Thanjavur Manuscripts." *Musical Forms, Seminar Papers Presented on 28th and 29th October 2015, Volume 1, Department of Indian Music, University of Madras, Chennai*.

Ramanathan, Hema. "Rāga-s in Bharatabhaṣyam." www.musicresearch.in. Accessed 13 June 2017.

Ramanathan, Hema. "Rāga-s in

Mānasōllāsa."www.musicresearch.in. Accessed 13 June 2017.

Ramanathan, Hema. "Rāga-s in Saṅgītaratnākara of Śārṅgadēva."www.musicresearch.in. Accessed 13 June 2017.

Ramanathan, Hema. "Rāga-s in Saṅgītasamayāsāra." www.musicresearch.in. Accessed 13 June 2017.

Nagarajan, Premalatha. "Association of Rasa and Kāla(time) with Rāga-s." www.musicresearch.in. Accessed 13 June 2017.

Shankar, Girija. "Tālalakṣaṇa from various texts on music with translation".

www.musicresearch.in. Accessed 13 June 2017.

Raghavan, V. "Sri Subbarama Dikshitar, Composer and Author of Sangita Sampradaya Pradarshini".

National Centre for the Performing Arts Quarterly Journal, Volume IV, Number 3, September 1975.

Web Sources:

<http://carnatica.net/special/ashtapadi-ppn-i.htm> Accessed 13 June 2017.

<http://carnatica.net/special/ashtapadi-ppn-ii.htm> Accessed 13 June 2017.

<http://carnatica.net/special/ashtapadi-ppn-iii.htm> Accessed 13 June 2017.

Harikatha :
Bhagavata by
Kumari Thushara
L. Acharya,
Bengaluru

Embryology depicted in the bhagavata purana

—Dr. V.K. Hampiholi

Embryology is a science which studies the formation and the development of the embryo. Generally the term embryo denotes the stages of being from conception to birth. The study of embryo started in west recently i.e. two or three century before. In India, the study of embryo is seen since Vedic period itself.

Embryology is a science which studies the formation and the development of the embryo. Generally the term embryo denotes the stages of being from conception to birth. The study of embryo started in west recently i.e. two or three century before. In India, the study of embryo is seen since Vedic period itself. The copulation which is the root cause of conception was described as *Prajapativrata* in *Prashnopanishat* (I-14-15) *Vamadevyasaman* in *Chandogyopanisat* (II-13-1) and *Vajapeya-yajna* in *Brahadaranyakopanishat*, (VI-4-3). The development of the embryo is described in the *Garbhopanishat* vividly. The ayurvedic texts *Charakasamhita*, *Ashtangahrudaya*, *Sushrutasamhita* and others depict the developmental stages of embryo or fetus in detail.

The *Bhagavatapurana* is one of the important *Puranas* and deals with various sciences along with the stories of ten incarnations of Lord Vishnu. The third *Skandha* of the *Bhagavata Purana* narrates tenfold creation, multiplication of creation and the process of eight fold yoga. *Kapila*, the great sage, in the 31st *Adhyaya* of third *Skandha* describes the various stages of growth of a human embryo in detail. The soul, after the cohabitation, enters womb of a woman through the semen for the formation a body.

कर्मणा दैवनेप्रेण जन्तुर्देवोपपत्तये ।
स्त्रियाः प्रविष्टमुदरं पुंसो रेतः कणाश्रयः ॥३१.१॥

Kapila accepts the theory of *Karma* and the theory of rebirth. Hence he says that the soul enters the womb according to *Karma*. The semen or the sperm unites with the ovum. This unity is called *Kalala* or first night and it

takes the shape of bubble (*Budbuda*) after five nights. After ten days it becomes hard like a plum and later on it takes the shape of a ball or an egg. A head is formed within a month and at the end of the two months hands, feet and other limbs take shape. Nails, the hair, bones, skin and sex organs appear by the end of the third month.

कललं त्वेकरात्रेण पञ्चरात्रेण बुद्बुदम् ।
दशाहेन तु कर्कन्धू पेय्यण्डं वा ततः परम् ॥ ३१.२
मासेन तु शिरो द्वाभ्यां बाह्वङ्घ्र्याद्यङ्गविग्रहः।
नखलोमास्थिचर्माणि लिङ्गच्छिद्रोभवस्त्रिभिः ॥ ३१.३

According to *Kapila* the union of *Shukra* and *Shonita* (sperm and egg) takes the form of *Kalala*, *Budbuda* and egg form within a month. The important part of the human body is the head. And it appears in the womb at first and other limbs like eyes, ears, nose, and mouth, hid in the head itself. In the second month the other parts of the body like hands, legs, stomach, back-bones, appear and in the third month nails, hairs, bones and the generative organ take shape in the womb. Thus the mini body becomes ready in the first trimester of the pregnancy. Other texts like *Charakasamhita*, *Ashtangahrudaya* and *Sushrutasamhita* describe the same stages of growth.

शुक्रशोणितजीवसंयोगे तु खलु कुक्षिगते गर्भसंज्ञ भवति ।
चरक. पु. ३१६
तृतीये मासि सर्वेन्द्रियाणि सर्व अंग अवयवाश्च
योगपद्येनभिविवर्तन्ते । चरक. पु. ३१८
अव्यक्तः प्रथमे मासि —व्यक्तो भवति मासेऽस्यतृतीये गात्र
पञ्चकम् । अष्टांग. पु. ३६९

The *Charakasamhita* states that all the limbs of the body appear simultaneously during third month. Hence one should fulfill all the desires of that pregnant woman. (सा यदिच्छेत् तत्तदस्यै दद्यात् अन्यत्र गर्भोपघातकरभ्यो भावेभ्यः । पृ. ३१८). Otherwise she will give birth to a deformed child.

The second trimester of pregnancy occurs between fourth month to sixth month. According to the *Bhagavata Purana*, during the fourth month seven essential ingredients (सप्तधातु) come into being; at the end of the fifth month hunger and thirst make themselves felt. The fetus during the sixth month is enclosed by an amnion and begins to move in the right side of the abdomen.

चतुर्भिधातवः सप्तपंचभिः क्षुत्तुङ्गवः ।

षड्भिर्जरायुणा वीतः कुक्षौ भ्राम्यति दक्षिणे ॥ ३१.४॥

In the second trimester the fetus develops gradually. We see all round development in this stage. The seven ingredients Chyle (रस), blood (रक्त), flesh (मांस), fat (मेदस्), bone (अस्थि), marrow (मज्जा) and virility (वीर्य) appear in the body. Hence every limb of the body appears distinctly. Therefore *Sushruta* opines that during the fourth month all the parts of the body are visible clearly. (चतुर्थे अंगप्रत्यंगविभागः प्रव्यक्तो भवति । पृ. ३५७). The heartbeats of the fetus can be heard clearly. Hence pregnant lady, after the completion of the third month, is called double-hearted one. (द्विहृदयां च नारी दौहृदिनीमाचक्षते). One should not discard her desires. Otherwise she will give birth to a child which is dwarf, lame, deformation in eyes, mouth, ears and so on. According to Charaka a woman who

conceives fetus for three months firmly is fit to be called as a pregnant lady because her body weighs more and her form expands. (चतुर्थे मासि स्थिरत्वमापद्यते गर्भः तस्मात्तदा गर्भिणी गुरुगात्रत्वमधिकमापद्यते विशेषेण । पृ. ३२०) The *Bhagavata Purana* states that hunger and thirst are seen in the fifth month. The *Ashtangahrudaya* opines that the activity of fetus begins during fifth month. (चेतनायाश्च पंचमे पृ. ३६९). The *Sushrutasamhita* narrates that the fetus becomes more cautious during fifth month. (पंचमे मनःप्रतिबुद्धतरं भवति । पृ. ३५७). All these opinions clearly exhibit that the mind of the fetus works during this period. It should be noted that even today either physiologists or psychologists have not noticed this. They keep silence in this regard. According to the *Bhagavata Purana* during sixth month an amnion encloses the fetus. According to *Sushruta* the intelligence of the fetus develops. (षष्ठे बुद्धिः प्रतिबुद्धतरम्भवति । पृ. ३५७). Thus at the end of second trimester all the limbs of the body take a form and the mind and the intelligence start their activities.

The period between seventh to ninth month is the third and the last trimester of the pregnancy. During the seventh month all the parts of the body develop perfectly. (सप्तमे मासि गर्भः सर्वभावैराप्यायते । तस्मान्तदागर्भिणी सर्वाकारैः कलान्ततमा भवति । चरक. पृ. ३२०). The fetus takes the food and water from the mother and it remains in the womb, which is dirty due to stool and urine. Kapila opines that due to dirtiness it will become a breeding place of worms. Those worms bite the tender body and it pains too much for the fetus. Hence it swoons again and again. The fetus

experiences a painful sensation in every part of the body on account of the bitter, pungent, hot, salt, dry, acid and other such irritating substances taken by its mother.

मातुर्जग्धात्रपानाद्यैरेधद्धातुरसम्मते । शेते विण्मूत्रयोगर्ते स
जन्तुर्जन्तुसम्भवे ॥३१.५॥

कृमिभिः क्षतसर्वाङ्गः सर्वाङ्गः सौकुमार्यात्प्रतिक्षणम् ।
मूर्च्छामाप्नोत्युरुक्लेशस्तत्रत्यैः क्षुधितैर्मुहुः ॥३१.६॥

कटुतीक्ष्णलवणरूक्षाम्लादिभिरुल्बणैः । मातृभुक्तैरुपस्पृष्टः
सर्वाङ्गोत्थितवेदनः ॥३१.७॥

The *Bhagavata Purana* further states that the position and the condition of the fetus are not good. It, enclosed by the amnion (उल्बेन) remains lying with its head turned towards the belly and with its back and neck arched. It is not in a position to move its limbs freely. It dwells there like a bird, which cannot freely move in a cage. The sage *Kapila* states that by the grace of the God the fetus obtains the memory and it recollects all the deeds done in hundreds of previous births and feels unhappy. It repents for its rebirth.

उल्बेन संवृतस्तस्मिन्नैश्च बहिरावृतः । आस्ते कृत्वा शिरः
कुक्षौ भुग्नपृष्ठशिरोधरः ॥३१.८॥

अकल्पः रवाङ्गचेष्टायां शकुन्त इव पञ्जरे । तत्र
लब्धस्मृतिर्देवात्कर्म जन्मशतोद्धवम् ॥३१.९॥

After the completion of the ninth month, pushed downwards all of a sudden by the wind, the child comes out with great trouble, head downward, breathless and deprived of memory out of agony. It falls in a pool of

blood and urine. It tosses like a worm spring from ordure. It loses its memory power and cries loudly.

एवं कृतमातर्गर्भे दशमास्यः स्तुवन्नृषिः । सद्यः क्षिपत्यवाचीनं
प्रसूतयै सूतिमारूतः ॥३१.२२॥

तेनावसृष्टः सहसा कृत्वा वाक् शिर आतुरः ।
विनिष्क्रामतिकृच्छेणनिरुच्छवासो हतस्मृतिः ॥३१.२३॥

पतिते भुव्यसम्बन्धे विष्टाभूरिव चेष्टते । रोरूयति गते ज्ञाने विपरीतां
गतिं गतः ॥३१.२४॥

The description of the stages of the growth of the embryo explained by *Kapila* is according to ancient Indian medical texts. It should be noted that in ancient times there were no scientific devices to study embryo minutely. Yet our ancient knew all this by keen interest and by the observation only. *The perforation Theory of Marcello Malpighi* (1628-1694), *The Epigenetic Theory of Casper Friedrich Wolft* (1733-1794), *The Germ Layer Theory of K.E. Van Baer* (1876-1992), *the Cell Theory of M.J. Schleiden* (1804-1881) and other researches of modern time do not discard the Indian theory. They are all additions to the ancient theory. Our ancients, on the basis of embryological knowledge framed some rules and regulations for pregnant woman, which help her to deliver a healthy and sound baby. Ancient Indians gave much importance to the all round development of the fetus. They were aware of the fact that the mental, intellectual and physical health of the fetus depends on the sound mind and sound body of the mother. Hence *Ashtangahrudaya* and other texts on medicine instruct that her husband and other should serve her with sweet words. Milk, butter and ghee should be given to her. She

should not indulge in excess copulation; should not work more, should not lift heavy articles. She should avoid day sleep and difficult postures of Yoga. She should be free from grief, anger, fear, anxiety, speed. She should not fast more and should not walk too much. She should not take heavy food, wine and meat. She should avoid sleeping in supine position.

उपचारः प्रियहितैर्भर्त्रा भृत्यैश्च गर्भधृक् । नवनीतघृतक्षीरैः सदा
चैनामुपचरेत् ।

अतिव्यवायमायासं भारं प्रावरणंगुरू । अकालजागरस्वप्नं
कठिणोत्कटकासनम् ॥

शोकक्रोधभयोद्वेग वेगश्चन्द्राविधारणम् । उपवासाध्वतीक्ष्णोष्ण
गुरूविष्टाम्भिभोजनम् ॥

रक्तं निवसनं श्वभ्रकपेक्षां मद्यमामिषम् । उत्तानशयनं यच्च
स्त्रियो नेच्छन्ति तत्त्यजेत् ॥

The texts on *Dharma* were not lagging behind in instructing to the pregnant lady. The *Dharmasindhu* advises a pregnant lady in detail. It instructs to a pregnant lady that she should not ride on elephant, horse. She should not climb the hills. Exercises, fast walking and travelling in a cart are forbidden to her. She should not sit on pestle and mortar. She should not reside alone, should not quarrel, should not eat pungent and too hot eatables. She should avoid cold and tamarind food in the evening. She should be away from copulation, day sleeping and sleepless night. She should not sleep always. She should not utter non-auspicious words. She should not laugh too much. She should be free from tension. She should be clean and wear good garlands. She should reside in a

clean house, she should give gifts or donate and she should show respect to the elders. She should take extra care of her health after the seventh months.

गर्भिणी कुञ्जराश्वादिशैलहर्म्यादिरोहणं व्यायामंशीघ्रगमनं
शकटारोहणं त्यजेत् । नभस्मादावुपविशोन्मुसलोलखलादिषु
त्यजेज्जलावगाहं च शून्यसङ्गं तरोस्तलं कलहं गात्रभंगं च
तीक्ष्णात्युष्णादिभक्षणं सन्ध्यायामतिशीतालं गुर्वाहारं परित्यजेत्
व्यवायशोकास्त्रग् मोक्षं दिवास्वापं निशिस्थितिं
भस्मांगारनखैर्भूमिविलेखनं शयनंसदा त्यजेदमंगलवाक्यं न च
हास्याधिकं भवेत् न मुक्तकेशानोद्विग्ना कुक्कुटासनगान् च
गर्भरक्षासदाकार्यानित्यं शौचनिषेवणात् प्रशस्तमंत्रलिखनात्
शस्तमाल्यानुलेपनात् विशुद्धगेहवसनादानैः श्वश्वादिपूजनैः
हरिद्राकुंकुमचैवसिंदूरकज्जलं तथा केशसंस्कारतांबूलम्
मांगल्याभरणं शुभं चतुर्थे मासि षष्ठे वाप्यष्टमे गर्भिणीवधूः यात्रां
वर्जयेत् नित्यमाष्टाचतुशेषतः ।

धर्मसिन्धु. पृ. १६५

It should be noted that all these instructions help a lady to protect her womb and to deliver a healthy baby. Besides these instructions our ancients were performing religious rituals for the welfare of the fetus and the mother. The *Pumsavana*, the *Anavalobhna* and the *Simantonayanna* sacraments were advised for a pregnant lady. All these sacraments were performed for all round development of fetus and for normal delivery.

Our ancients were of the opinion that the mind and the intelligence of the fetus are very sharp. Therefore they used to advise a pregnant lady to be with good people, to read sacred books and to hear good stories. They knew

that the emotions, the ideas and the inclinations of the mother will influence on the fetus. There are many illustrations in the *Puranas* and in the epics, which show that the fetus is capable of learning and expressing its emotions as well as its opinions. *Pralhad*, the son of *Hiranyakashipu* and *Kayadhu*, learns the *Bhagavatadharma* when he was in womb of mother. The *Mahabharata* records that *Abhimanyu*, the son of *Arjuna* came to know the secret of entering *Chakravyuha* when he was in womb of *Subhadra*. The king *Parikshita* expresses his fear in the womb itself when he looks at *Brahmastra*. The sage *Astavakra*, while he was in the womb of *Sujata* finds fault with his father (*Khagodara*) when he was chanting Vedic mantras. All these illustrations substantiate that the fetus is capable of learning.

The above survey clearly depicts that our ancestors knew the basics of embryology. They were aware of the process of fertilization, the developmental stages of embryo, the growth of fetus and the prevention and the precautions to

be taken by a pregnant lady. Moreover they framed rules and regulations for pregnant lady so that she can give birth to a healthy baby. Thus our ancestors were familiar with physical, psychological, intellectual and social elements of embryology.

Bibliography:

- 1) **Srimad Bhagavad Mahapurana** : Ed. by C.L.Goswami : Pub. by Gita Press Gorakhpur, 1997
- 2) **Caraka Samhita** by Agnivesha : Pub. by Nirnayasagara Press, Bombay 1941.
- 3) **Astangahrdaya** by Vagbhata : Pub. by Nirnayasagara Press, Bombay 1939.
- 4) **Sushrutasamhita** by Sushruta : Pub. by Nirnayasagara Press, Bombay 1945
- 5) **The World Book of Encyclopedia**
- 6) **Dharmasindhu** : Pub. by Nirnayasagara Press, Bombay 1926
- 7) **Microsoft Encarta**

Prahlada Charitra from Srimad Bhagavata Purana by Smt. Vishakha Hari and Party, Srirangam, Trichy

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ರಸ

—ಡಾ|| ಅನಂತ ನಾಗೇಂದ್ರ ಭಟ್ಟ

ಜೀವನವನ್ನು ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿ
ರೂಪುಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡು, ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು
ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು
ವೇದ, ಪುರಾಣ, ಆಗಮ, ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ,
ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದವಗಳನ್ನು
ಕಂಡುಹಿಡಿದು, ಮುಂದಿನ ಜನಾಂಗದ
ಹಿತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ
ಬೋಧಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ
ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸಿ,
ಪಾಲಿಸಿಕೊಂಡು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು
ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉಪಕ್ರಮ

ಜೀವನವನ್ನು ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿ ರೂಪುಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡು, ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ವೇದ, ಪುರಾಣ, ಆಗಮ, ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ, ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು, ಮುಂದಿನ ಜನಾಂಗದ ಹಿತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಬೋಧಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿ, ಪಾಲಿಸಿಕೊಂಡು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡುವ ಈ ವಿಧವಾದ ಪರಮ ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಮಾರ್ಗವು ಅಗ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸಿದ ಮಾರ್ಗವು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸುಲಭವೂ, ತಲಸ್ವರ್ಷಿಯೂ ಆದದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ, ಭಾಗವತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಸಾಧನಾ ಮಾರ್ಗಗಳು ಜನಾದರಣೀಯವಾಗಿದ್ದು, ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಉಳಿಸಿ, ಬೆಳೆಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದವುಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಲ್ಲ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ ಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಮುನ್ನಡೆದಾತನಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಲಭ್ಯವಾಗುವುದು ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸ್ವಾನುಭವದಿಂದ ಅರುಹಿದ್ದಾರೆ.

ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ ಮತ್ತು ಭಾಗವತ ಈ ಮೂರು ಗ್ರಂಥಗಳು ರತ್ನಪ್ರಾಯವಾದ ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಧಾನ ಗ್ರಂಥತ್ರಯಗಳು. ನೀತಿ-ಧರ್ಮಗಳ ಬೋಧನೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಮತ್ತು ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನೂ ಸಹಜವಾಗಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳೊಂದಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದ ಪರಮ ರಮಣೀಯತೆಯ ಪರಾಕಾಷ್ಠವನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಭಕ್ತಿಯ ಕೇಂದ್ರ. ಪರಮಾತ್ಮತತ್ವದ ಸಹಜವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅದ್ಭುತವಾದ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಈ ಮೂರು ಗ್ರಂಥಗಳು ಅಗ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವ ಗ್ರಂಥಗಳಾದರೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಗ್ರಂಥವು ಉಳಿದೆರಡು

ಗ್ರಂಥಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಆಪ್ವಾದ್ಯಮಾನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಕ್ತಾಗ್ರೇಸರರು ಭಾವಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ, ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಪತ್ತಿಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುವ ಮತ್ತೊಂದು ಗ್ರಂಥವಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗದ ತಲಸ್ವರ್ಷಿಯಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಬೇರೆಡೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಬೋಧಕ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷದಾಯಕ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಸುಲಭವಾಗಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿವೆ.

ಪರಮಹಂಸ ಸಂಹಿತೆ

ಭಾಗವತವು ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದ ಮಹಾ ಜ್ಞಾನ-ವಿಜ್ಞಾನಕೋಶ. ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ದೈವದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸುನಿಗೆ ಮತ್ತು ನಾನಾ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಅಥವಾ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡವನಿಗೆ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಸರಳವಾದ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಭಾಗವತವನ್ನು 'ಪರಮಹಂಸ ಸಂಹಿತೆ' ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಜೀವಾತ್ಮನು ಪರಮಹಂಸ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೇರಲು ಸಾಧನವಾದ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪರಮಹಂಸ ಸಂಹಿತೆಯು ಪ್ರಚುರಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಇದು ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ ಅಥವಾ ಮೋಕ್ಷವಿದ್ಯೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನಾನಂದಮಯನು. ವಿಶುದ್ಧಜ್ಞಾನಘನಸ್ವರೂಪನು. ಅವನನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೇ ಭಕ್ತನ ಚರಮ (ಅಂತಿಮ) ಗುರಿ. ಜ್ಞಾನ-ವಿಜ್ಞಾನ ಸಂಪನ್ನನೇ ಪರಮಭಕ್ತ. ಅವನೇ ಮುಂದೆ ಪರಮಹಂಸ ಪದವಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ಸ್ವಾತ್ಮಾರಾಮನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ಹದಿನೆಂಟು ಸಾವಿರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಸಕಲ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ರಹಸ್ಯವು ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಹೃದ್ಯವಾಗಿ ಬೋಧಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ, ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ರಹಸ್ಯವು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗ್ರಂಥ.

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವನು (ಆತ್ಮದ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು)
ಮೂಢನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ಬುದ್ಧಿಯ ಸ್ತರವನ್ನೂ ದಾಟಿ
(ಸ್ವಾತ್ಮಾರಾಮನಾಗಿ) ಇರುವನೋ, ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ
ಸುಖಿಗಳಾಗಿರುವರು ಎಂದು ಪರಮಹಂಸ ಸಂಹಿತೆಯಾದ ಭಾಗವತವು
ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ -

ಯಶ್ಚಾಮೂಢತಮೋ ಲೋಕೇ ಯಶ್ಚ ಬುದ್ಧೇಃ ಪರಂ ಗತಃ |
ತಾವುಭೌ ಸುಖಮೇಧೇತೇ ಕ್ಷಿಶ್ಯತ್ಯಂತರಿತೋ ಜನಃ ||

(ಭಾಗವತ 3.7.17)

ಭಾಗವತದ ಧೈಯ

ಭಾಗವತದ ಏಕೈಕವಾದ ಧೈಯ ಭಕ್ತಿಯ ನಿರೂಪಣೆ. ಜಗದ್ವಡೆಯನಾದ
ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳೊಂದಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ,
ನಿರಂತರವಾದ ಆತನ ಧ್ಯಾನ, ಪೂಜೆ, ಕೀರ್ತನಾದಿಗಳಿಂದ ಆ
ದೇವೋತ್ತಮನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಶೃಂಖಲೆಯಿಂದ
ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು
ಉಪದೇಶಿಸುವುದು ಭಾಗವತಕಾರನ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.

‘ಭಗವಂತಮಧಿಕೃತ್ಯ ಕೃತೋ ಗ್ರಂಥಃ ಭಾಗವತಮ್’ (ಭಗವಂತನಾದ
ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥವೇ ಭಾಗವತ)
ಎಂಬುದು ಭಾಗವತದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ವಿವಿಧ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ
ಮಾಡಿದ ಅದ್ಭುತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳ ಕಥಾನಕಗಳು ಅಲ್ಲಿ
ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಹ್ಲಾದ, ನಾರದ, ಪರಾಶರ, ಪುಂಡರೀಕ, ವ್ಯಾಸ, ಶುಕ,
ಶೌನಕ, ಅಕ್ರೂರ, ಉದ್ಧವ, ಕುಚೇಲ, ಮುಚುಕುಂದ ಮೊದಲಾದ
ಭಕ್ತಾಗ್ರೇಸರರು ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಮರತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದರು ಎಂಬ
ಕಥೆಗಳು ಹೃದ್ಯವಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಸಾಧಕರಿಗೆ ಅವುಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಣೆ
ದೊರೆತಿವೆ.

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವೇ (ಮುಕ್ತಿ) ಸಾಧಕನ ಚರಮ ಲಕ್ಷ್ಯ. ಏಕೆಂದರೆ,
ಮೋಕ್ಷವು ನಿರತಿಶಯವಾದ ಮತ್ತು ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆನಂದವನ್ನು

ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಮೋಕ್ಷವೇ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗಿದೆ.
ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದಬಳಿಕ ಆತನಿಗೆ ಸಂಸಾರದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ.
ಇದರಿಂದ, ಜನ್ಮ-ಮರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಜೀವಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖಗಳ ಅಥವಾ ಕಷ್ಟ-ಕಾರ್ಪಣ್ಯಗಳ ಲವಲೇಶವೂ
ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಸಂಸಾರವು ದುಃಖಮಯವಾದದ್ದು. ಸರ್ವವಿಧವಾದ
ಅನರ್ಥಗಳಿಗೂ ಸಂಸಾರವೇ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಜಗದ್ವ್ಯವಹಾರವೇ ಕಾಮ,
ಕ್ರೋಧ, ಲೋಭ, ಮೋಹ, ಮದ, ಮತ್ಸರಗಳೆಂಬ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗದಿಂದ
ಕೂಡಿದುದಾಗಿದೆ. ಸನ್ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವನಾದರೂ ಸುಖದ
ಲವಲೇಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಈ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದಾಗಿದೆ.
ಇಹದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ವಿಗಲಿತವೇದ್ಯಾಂತರವಾದ ಶಾಶ್ವತಸುಖವನ್ನು
ಪಡೆಯಲಾರೆವು. ಹಾಗೆಯೇ, ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಲೂ ಪುಣ್ಯಸಂಪಾದನೆಗೆ
ಸದೃಶವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದಲ್ಲದೇ ಶಾಶ್ವತ ಸುಖವನ್ನು
ಪಡೆಯಲಾರೆವು. ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಪುಣ್ಯವು ಕ್ಷಯಿಸುವವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ
ಸ್ವರ್ಗಸುಖವು ಲಭ್ಯವಾಗುವುದು. ಅನಂತರ ಪುನಃ ಜನ್ಮಮರಣಾದಿಗಳನ್ನು
ಪಡೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ‘ಕ್ಷೀಣೇ ಪುಣ್ಯೇ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕಂ ವಿಶಂತಿ’
ಎಂಬದೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾತ್ಮರ ವಾಕ್ಯಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಶ್ವತ
ಹಾಗೂ ವಿಗಲಿತವೇದ್ಯಾಂತರವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಈ
ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವು ಮಾತ್ರ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಪರಮ ಸುಖಾತ್ಮಕವಾದ
ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಅನೇಕ ಮಾರ್ಗಗಳು ಋಷಿ-ಮುನಿಗಳಿಂದ
ಬೋಧಿತವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಸುಲಭವಾದ
ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರ ಸಹಮತವಿದೆಯೇ ವಿನಹ,
ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಆನಂದವೇ ರಸ

ಭಕ್ತಿಯು ಭಗವಂತನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ, ಅತ್ಯಾನಂದದ ಗಣಿಯಾದ
ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು. ಇದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯು ಒಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ

ರಸವೆಂದು ಪರಮ ಭಾಗವತರಾದ ಭಕ್ತಾಗ್ರೇಸರರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರಸದ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆನಂದಮಯ. 'ರಸೋ ವೈ ಸಃ | ರಸಂ ಹ್ಯೇ ವಾಯಂ ಲಬ್ಧ್ವಾನಂದೀ ಭವತಿ' ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯು ಇದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದೆ.

'ರಸ್ಯತೇ ಆಸ್ವಾದ್ಯತೇ ಇತಿ ರಸಃ' ಎಂಬುದು ರಸಪದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ. ಯಾವುದು ಆಸ್ವಾದ್ಯತೇ ಅಂದರೆ ಆನಂದಾಯಕವೋ ಅದೇ ರಸ. ಇದರಿಂದ, ಆನಂದದಾಯಕವಾದ, ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವಾದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ರಸವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಭಾಗವತಾಗ್ರೇಸರರೆಲ್ಲ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಅದು ಪರಮರಮಣೀಯವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಭಗವಂತನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಿಂದ ಭಕ್ತನಿಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡುವುದು ಎಂದು ಮುಕ್ತಕಂಠದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಾರದಮಹರ್ಷಿಗಳ ಭಕ್ತಿರಸ

ದೇವರ್ಷಿಗಳಾದ ನಾರದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭಕ್ತಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮದರ್ಶನದ ಅಥವಾ ಪ್ರೇಮರೂಪದ ಭಕ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವರು ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರಗಳು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯವಾದ ಪ್ರೇಮವೇ ಭಕ್ತಿ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರೇಮವೇ ತಾತ್ವಿಕವಾಗಿ ಅಮೃತಸ್ವರೂಪವಾದದ್ದು. ಈ ಪರಮ ಪ್ರೇಮರೂಪದ ಮತ್ತು ಅಮೃತರೂಪದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಜನರು ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಅಮರತ್ವವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಭಕ್ತನು ಪ್ರೇಮಾವೃತವಾದ ಚಿತ್ತದಿಂದ ಬೇರೆಯದೇನನ್ನೂ ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ತೊಂದರೆಯು ಒದಗಿದಾಗ ಶೋಕಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವೇಷದಿಂದ ಅನ್ಯರಿಗೆ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನೂ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ದುಷ್ಟರ ಸಂಗವನ್ನು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸನ್ನಡತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಿ, ಸದಾ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯ ಆಸ್ವಾದದಿಂದ ಎಲ್ಲವಿಧ ಆಸೆಯಿಂದ ವಿಮುಕ್ತನಾಗಿ ಶಾಂತಚಿತ್ತದಿಂದ ಆತ್ಮಾರಾಮನಾಗಿ ಆತ್ಮಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ಥನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ -

ಅಥಾತೋ ಭಕ್ತಿಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ | ಸಾ ತ್ವಸ್ಮಿನ್ ಪರಮಪ್ರೇಮರೂಪಾ |
ಅಮೃತಸ್ವರೂಪಾ ಚ | ಯಲ್ಲಬ್ಧ್ವಾ ಪುಮಾನ್ ಸಿದ್ಧೋ ಭವತಿ | ತೃಪ್ತೋ
ಭವತಿ | ಯತ್ರಾಪ್ಯ ನಕಿಂಚಿದ್ವಾಂಛತಿ | ನ ಶೋಚತಿ | ನ ದ್ವೇಷಿ | ನ
ರಮತೇ | ನೋತ್ಸಾಹೀ ಭವತಿ | ಯಜ್ಞಾತ್ವಾ ಮತ್ತೋ ಭವತಿ | ಸ್ವಬ್ಧೋ
ಭವತಿ | ಆತ್ಮಾರಾಮೋ ಭವತಿ | (ನಾ. ಭ. ಸೂ.)

ನಾರದರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಈ ತತ್ತ್ವವು ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. 'ಭಕ್ತಿಯೋಗದಿಂದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಪಡೆದಮೇಲೆ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನದಾದ ಲಾಭವು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಸಂಸಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಯಾವ ದುಃಖವೂ ಅನಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಭಕ್ತನಿಗೆ ಪರಮಶಾಂತಿಯು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ' ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಶ್ಲೋಕವು ಹೀಗಿದೆ-

ಯಂ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಚಾಪರಂ ಲಾಭಂ ಮನ್ಯತೇ ನಾಧಿಕಂ ತತಃ |
ಅಸ್ಮಿನ್ ಸ್ಥಿತೋ ನ ದುಃಖೇನ ಗುರುಣಾಪಿ ವಿಚಾಲ್ಯತೇ ||

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತವೂ ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನೇ ಅತ್ಯಂತ ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅಹೈತುಕವಾದ ಭಕ್ತಿಯು ಪರಮಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಅದು ಸರ್ವಸಂಸಾರವನ್ನೂ ವಿಚ್ಛಿನ್ನಗೊಳಿಸಿ, ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿಸಿ, ಕೃತಕೃತ್ಯಭಾವವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಆತ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ತಲ್ಲೀನನನ್ನಾಗಿಸಿ, ಆನಂದದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದೆ-

ಆತ್ಮಾರಾಮಾಶ್ಚ ಮುನಯೋ ನಿಗ್ರಂಥಾ ಅಪ್ಯುರುಕ್ರಮೇ |
ಕುರ್ವನ್ತ್ಯಹೈತುಕೇಂ ಭಕ್ತಿಮಿತ್ಥಂಭೂತಗುಣೋ ಹರಿಃ ||

ಶ್ರುತಿಸಮ್ಮತವಾದ ಭಕ್ತಿ

ಭಗವದ್ವಸ್ತುವಿನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ನಿರತಿಶಯವಾದ ಆನಂದದ ರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಾರಾಮರಾದ ಮುನಿಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಯು ವರ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಆನಂದಸಮುದ್ರದ

ಲವಲೇಶದಿಂದಲೇ ಸಂಸಾರಿಗಳೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವಾತ್ಮದಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತರಾಗಿ ಆನಂದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವವಿಧವಾದ ಅವರ ಕ್ರಿಯಾಚೇಷ್ಟೆಗಳೂ ಈ ಆನಂದವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಈ ಅಂಶವು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ-

ಆನಂದೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್ | ಆನಂದಾಧ್ಯೇವ ಖಲ್ವಿಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ | ಆನಂದೇನ ಜಾತಾನಿ ಜೀವಂತಿ | ಆನಂದಂ ಪ್ರಯನ್ತ್ಯಭಿಸಂವಿಶಂತಿ | ರಸೋ ವೈ ಸಃ | ರಸಂ ಹ್ಯೇವಾಯಂ ಲಬ್ಧ್ವಾನಂದೇ ಭವತಿ | ಕಿಂ ಹ್ಯೇವಾನ್ಯಾತ್ ಕಃ ಪ್ರಾಣ್ಯಾತ್ | ಯದೇಷ ಆಕಾಶೇ ಆನಂದೋ ನ ಸ್ಯಾತ್ | ಏಷ ಹ್ಯೇವಾನಂದಯತಿ |

ಆದ್ದರಿಂದ, ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಯ ಲಕ್ಷಣದ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಸಂಸಾರದ ಕರ್ಮವು ಆನಂದದಿಂದಲೇ ಲಭ್ಯವಾಗಿ ಮತ್ತು ಆನಂದವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಲೌಕಿಕ ರಸಾಸ್ವಾದವೂ ಸಹ ಆತ್ಮಭೂತವಾದ ರಸದ ಆಸ್ವಾದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇರುವುದೆಂದು 'ಸ್ವಾದಃ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥಸಂಭೇದಾತ್ ಆತ್ಮಾನಂದ ಸಮುದ್ಭವಃ' (ದಶರೂಪಕ) ಮೊದಲಾದ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸಕರ ಮಾತಿನಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳ ಭಕ್ತಿರಸ

ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳು ಭಕ್ತಿರಸವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶ್ರವಣ, ಕೀರ್ತನ, ಸ್ಮರಣ, ಪಾದಸೇವನ, ಅರ್ಚನ, ವಂದನ, ದಾಸ್ಯ, ಸಖ್ಯ, ಆತ್ಮನಿವೇದನಗಳೆಂದು ಒಂಭತ್ತು ಬಗೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿವೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಒಂದೆಡೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ-

ಶ್ರವಣಂ ಕೀರ್ತನಂ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸ್ಮರಣಂ ಪಾದಸೇವನಮ್ |
ಅರ್ಚನಂ ವಂದನಂ ದಾಸ್ಯಂ ಸಖ್ಯಂ ಆತ್ಮನಿವೇದನಮ್ ||
ಇತಿ ಪುಂಸಾರ್ಪಿತಾ ವಿಷ್ಣೋ ಭಕ್ತಿಶ್ಚೇನ್ನವಲಕ್ಷಣಾ |
ಕ್ರಿಯತೇ ಭಗವತ್ಯದ್ಭೂತನೈಃ ಧಿತಮುತ್ತಮಮ್ ||

ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚುಗೂ ನವವಿಧವಾದ ಭಕ್ತಿರಸಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು-ಪ್ರಹ್ಲಾದರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ನಾರದ-ಯುಧಿಷ್ಠಿರರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಈ ನವವಿಧ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ದ್ವಾದಶ ಭಕ್ತಿರಸಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ-

ಮಲ್ಲಾನಾಮಶನಿನ್ಯಣಾಂ ನರವರಃ, ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಸ್ಮರೋ ಮೂರ್ತಿಮಾನ್ |

ಗೋಪಾನಾಂ ಸ್ವಜನೋಽಸತಾಂ ಕ್ಷಿತಿಭುಜಾಂ ಶಾಸ್ತ್ರಾ, ಸ್ವಪಿತೋ ಶಿಶುಃ ||

ಮೃತ್ಯುರ್ಭೋಜಪತೇಃ ವಿರಾಡವಿದುಷಾಂ ತತ್ತ್ವಂ ಪರಂ ಯೋಗಿನಾಂ |
ವೃಷ್ಟೀನಾಂ ಪರದೇವತೇತಿ ವಿದಿತೋ ರಂಗಂ ಗತಃ ಸಾಗ್ರಜಃ ||

ಭಾಗವತದ ಕುವಲಯಾಪೀಡವಧೆಯ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದ್ವಾದಶ ವಿಧವಾದ ರಸಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಸರು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಮಲ್ಲಾನಾಮಶನಿಃ, ನೃಣಾಂ ನರವರಃ, ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಸ್ಮರಃ, ಮೂರ್ತಿಮಾನ್, ಗೋಪಾನಾಂ ಸ್ವಜನಃ, ಅಸತಾಂ ಕ್ಷಿತಿಭುಜಾಂ ಶಾಸ್ತ್ರಾ, ಸ್ವಪಿತೋಃ ಶಿಶುಃ, ಮೃತ್ಯುರ್ಭೋಜಪತೇಃ, ವಿರಾಡವಿದುಷಾಂ, ತತ್ತ್ವಂ ಪರಂ ಯೋಗಿನಾಂ, ವೃಷ್ಟೀನಾಂ ಪರದೇವತಾ, ರಂಗಂ ಗತಃ ಸಾಗ್ರಜಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ದ್ವಾದಶ ವಿಧವಾದ ರಸಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ 'ಗೋಪಾನಾಂ ಸ್ವಜನಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಖ್ಯದ, 'ಸ್ವಪಿತೋಃ ಶಿಶುಃ' ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ವತ್ಸಲದ, 'ವೃಷ್ಟೀನಾಂ ಪರದೇವತಾ' ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ದಾಸ್ಯ ಭಕ್ತಿರಸದ ವರ್ಣನೆಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳು ಮುಖ್ಯ ಭಕ್ತಿರಸಗಳ ವಿಧಗಳು.

ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸಕರ ಭಕ್ತಿ

ಕಾವ್ಯದ ಮರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸಾಹಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರ, ಹಾಸ್ಯ, ಕರುಣ, ವೀರ, ರೌದ್ರ, ಭಯಾನಕ, ಬೀಭತ್ಸ, ಅದ್ಭುತ, ಶಾಂತ

ಎಂಬುದಾಗಿ ನವರಸಗಳನ್ನು ಮಾನ್ಯಮಾಡಲಾಗಿವೆ. ಭಕ್ತಿಯು ದೇವಾದಿವಿಷಯಕ ರತಿಯಾಗಿದ್ದು, ಅದು ರಸವಾಗಿರದೇ ಭಾವವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಕಾವ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಕ್ತಿಯು ರಸಾಸ್ವಾದವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ರಸವಾಗಲಾರದು. ಭಕ್ತಿಯು ಸ್ನೇಹದ ರೂಪಾಂತರ ಮಾತ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಭಾವವೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದಾಗಿವೆ ಎಂದು ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸಕರ ಅಭಿಮತ. ಹಿರಿಯರಿಗೆ ಕಿರಿಯರ ಮೇಲಿರುವ ಸ್ನೇಹವು ವಾತ್ಸಲ್ಯವಾದರೆ, ಕಿರಿಯರಿಗೆ ಹಿರಿಯರ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಸ್ನೇಹವು ಭಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತಿಗೆ ಶ್ರದ್ಧೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ದೇವತಾವಿಷಯಕ ಅಥವಾ ಪುತ್ರಾದಿವಿಷಯಕ ಸ್ನೇಹವು ರತಿಭಾವವೇ ಹೊರತು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ರಸವಾಗಲಾರದು ಎಂದು ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸಕರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ರತಿದೇವಾದಿವಿಷಯಾ ವ್ಯಭಿಚಾರೀ ತಥಾಂಜಿತಃ | ಭಾವಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ |’ ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶದ ಕರ್ತೃವಾದ ಮಮ್ಮಟನು ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಭಾವವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣಕಾರನಾದ ವಿಶ್ವನಾಥನೂ ದೇವಾದಿವಿಷಯಕವಾದ ಭಕ್ತಿಯು ರತಿಯೆಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಮಾತು ಹೀಗಿದೆ—

ಸಂಚಾರಿಣಃ ಪ್ರಧಾನಾನಿ ದೇವಾದಿವಿಷಯಾ ರತಿಃ |
ಉದ್ಬುದ್ಧಮಾತ್ರಃ ಸ್ಥಾಯೀ ಚ ಭಾವ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ ||

ಪಂಡಿತರಾಜ ಜಗನ್ನಾಥನೂ ಸಹ ತನ್ನ ರಸಗಂಗಾಧರದಲ್ಲಿ ‘ಸ್ನೇಹಭಕ್ತಿವಾತ್ಸಲ್ಯಮಿತಿ ರತೇರೇವ ವಿಶೇಷಾಃ’ ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಸ್ನೇಹ, ಭಕ್ತಿ, ವಾತ್ಸಲ್ಯಗಳನ್ನು ರತಿಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಧನಂಜಯನೂ ಸಹ ದಶರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ, ಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಭಾವಗಳೆಂದೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಮಾತು ಹೀಗಿದೆ—

ಪ್ರೀತಿಭಕ್ತ್ಯಾದಯೋ ಭಾವಾ ಮೃಗಯಾಕ್ವಾದಯೋ ರಸಾಃ |
ಹರ್ಷೋತ್ಸಾಹಾದಿಷು ಸ್ಪಷ್ಟಮನ್ತರ್ಭಾವಾನ್ ಕೀರ್ತಿತಾಃ ||

ಆಚಾರ್ಯ ಅಭಿನವಗುಪ್ತನು ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ರಸವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಅಭಿನವ ಭಾರತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ‘ಏತೇ ನವೈವ ರಸಾಃ ಪುರುಷಾರ್ಥೋಪಯೋಗಿತ್ವೇನ ರಂಜನಾಧಿಕೃತೇನ ವಾ, ಇಯತಾಮೇವೋಪಾದೇಯತ್ವಾತ್ |’ ಎಂದು ಒಂದೆಡೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ‘ಈಶ್ವರಪ್ರಣಿಧಾನವಿಷಯ ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೇಸ್ತ್ರುತಿಮತಿಧೃತಿಉತ್ಸಾಹಾನುಪ್ರವಿಷ್ಟೇ, ಅನ್ಯಥೈವ ವಾ, ಅಂಗಮಿತಿ, ನ ತಯೋಃ ಪೃಥಕ್ ರಸತ್ವೇನ ಗಣನಮ್ |’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಭಕ್ತಿರಸ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ

ಗೌಡೀಯ ವೈಷ್ಣವ ಪಥದವರು ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ರಸವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಂತೆಯೇ ಕೆಲವು ಆಲಂಕಾರಿಕರು ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಗಳನ್ನಲ್ಲದೇ ಭಕ್ತಿರಸವನ್ನೂ ಮಾನ್ಯಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಸವೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲ ಆಲಂಕಾರಿಕರಂತೆ ಇವರಿಂದಲೂ ದೇವತಾವಿಷಯಕ ರತಿಯು ಭಾವವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣವಿಷಯಕ ರತಿಯು ಕೇವಲ ಭಾವವಾಗಿರದೇ ಅದು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವೇ ಆಗಿದ್ದು, ಅದು ಪರಿಪುಷ್ಟಗೊಂಡಾಗ ರಸವೆನಿಸುವುದು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕೇವಲ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಂತೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ದೇವತೆಯಲ್ಲ. ಅವನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತಿ-ಸಂಹಾರಕನಾದ ಭಗವಂತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣವಿಷಯಕ ರತಿಯು ಸಾಮಾನ್ಯ ದೇವತಾ ವಿಷಯಕವಾದ ರತಿಗಿಂತ ಸರ್ವಥಾ ಭಿನ್ನವಾದದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ, ಭಕ್ತಿಯು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ರಸವಾಗಿದೆ. ಅದು ಕೇವಲ ಭಾವವಲ್ಲ.

ಭಕ್ತಿರಸದಲ್ಲಿ ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವವು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಉದ್ವೀಪನ ವಿಭಾವವು ಭಕ್ತಸಮಾಗಮ, ತೀರ್ಥಸೇವನ, ಸರಿದ್ವನಾದಿ ಪಾವನ ಏಕಾಂತ ಸ್ಥಳಗಳು. ಅನುಭಾವಗಳು ಭಗವನ್ನಾಮಜಪ, ಭಗವಲ್ಲಿಲಾಕೀರ್ತನೆ, ಗದ್ಗದಭಾವ, ಅಶ್ರುಪ್ರವಾಹ, ನೃತ್ಯ, ಹಸನ, ರುದನಾದಿಗಳು. ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳು ಮತಿ, ಈರ್ಷ್ಯಾ, ವಿತರ್ಕ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಆಗಿರುತ್ತವೆ.

ಭಕ್ತಿಯು ರಸವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ
ರೂಪಗೋಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಕವಿಕರ್ಣಪೂರ, ಭಾನುದತ್ತ ಮತ್ತು
ಶ್ರೀಮಧುಸೂದನಸರಸ್ವತಿಗಳು ಪ್ರಮುಖರು. ಇವರಲ್ಲಿಯೂ
ರೂಪಗೋಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮಧುಸೂದನಸರಸ್ವತಿಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ
ಭಕ್ತಿರಸಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ
ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು.

ರೂಪಗೋಸ್ವಾಮಿಯ ರಸ ಕಲ್ಪನೆ

ರೂಪಗೋಸ್ವಾಮಿಯು ತನ್ನ 'ಭಕ್ತಿರಸಾಮೃತಸಿಂಧು' ಮತ್ತು
'ಉಜ್ವಲನೀಲಮಣಿ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು
ರಸವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಹೇಳುವಂತೆ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ
ಭಕ್ತಿಯೇ ಮುಖ್ಯರಸ ಮತ್ತು ಅಲೌಕಿಕರಸ. ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸಕರು
ತಿಳಿಸುವ ಶೃಂಗಾರಾದಿಗಳು ಅಮುಖ್ಯ ಮತ್ತು ಲೌಕಿಕರಸಗಳು. ಭಕ್ತಿರಸವು
ಪರಮ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಹದು. ಉಚಿತವಾದ ವಿಭಾವ,
ಅನುಭಾವ, ಸಂಚಾರಿಭಾವ ಮತ್ತು ಸಾತ್ವಿಕಭಾವಗಳ ಮೂಲಕ ಶ್ರವಣ,
ಮನನ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವರೂಪ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ
ರತಿಯು ಭಕ್ತನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಸ್ವಾದಗೊಂಡು, ಭಕ್ತನಿಗೆ
ವಿಗಲಿತವೇದ್ಯಾಂತರವಾದ ಮತ್ತು ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆನಂದವನ್ನು
ಕೊಡುವುದು ಎಂದಿದ್ದಾನೆ -

ವಿಭಾವೈರನುಭಾವೈಶ್ಚ ಸಾತ್ವಿಕೈರ್ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಿಃ |

ಸ್ವಾದೃತ್ವಂ ಹೃದಿಭಕ್ತಾನಾಂ ಆನೀತಾ ಶ್ರವಣಾದಿಭಿಃ ||

ಏಷಾ ಕೃಷ್ಣರತಿಃ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವೋ ಭಕ್ತಿರಸೋ ಭವೇತ್ |

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣವಿಷಯಕ ಭಕ್ತಿಯೇ ರಸವೆಂಬುದನ್ನು ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ.
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತ, ಕೊಳಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ವಿಭಾವಗಳು ಅಥವಾ
ರತಿಯ ಉದ್ಬೋಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು. ನೃತ್ಯ, ಗೀತ, ಹಾಸ್ಯ
ಮುಂತಾದವುಗಳು ಅನುಭಾವಗಳು (ಕಾರ್ಯಗಳು). ಸ್ತಂಭ,

ಸ್ವೇದಾದಿಗಳು ಸಾತ್ವಿಕಭಾವಗಳು. ನಿರ್ವೇದ, ವಿಷಾದ ಮೊದಲಾದವುಗಳು
ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳು (ಸಹಕಾರಿಗಳು).

ಯೇ ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತಮುರಲೀನಾದಾದ್ಯಾ ಹೇತವೋ ರತೇಃ |

ಕಾರ್ಯಭೂತಾಃ ಸ್ಥಿತಾದ್ಯಾಶ್ಚ ತಥಾಷ್ಟೌ ಸ್ತಂಭತಾದಯಃ ||

ನಿರ್ವೇದಾದ್ಯಾಃ ಸಹಾಯಾಶ್ಚ ತೇ ಜ್ಞೇಯಾ ರಸಭಾವನೇ |

ವಿಭಾವಾ ಅನುಭಾವಾಶ್ಚ ಸಾತ್ವಿಕಾ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಃ ||

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರತಿಯು ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಪರಮಾನಂದದ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ
(ಅಭಿನ್ನ)ವಾದದ್ದು. ಇದರಿಂದ, ಭಕ್ತಿರಸವು ಅಖಂಡವೂ, ಸ್ವಪ್ರಕಾಶವೂ,
ಪರಿಪೂರ್ಣವೂ ಆಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ, ಇದು ಪರಮರಮಣೀಯವೆಂದು
ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ -

ಪರಮಾನಂದತಾದಾತ್ಮ್ಯದ್ರತ್ಯಾದೇವಾಸ್ಯ ವಸ್ತುತಃ |

ರಸಸ್ಯ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವಮಖಂಡತ್ವಂ ಚ ಸಿದ್ಧೃತಿ ||

ಭಕ್ತಿರಸದ ವಿಧಗಳು

ಭಕ್ತಿರಸವು ಮುಖ್ಯ ಮತ್ತು ಗೌಣವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಮುಖ್ಯರಸವು
ಶಾಂತ, ಪ್ರೀತ, ಪ್ರೇಯ, ವತ್ಸಲ ಮತ್ತು ಮಧುರವೆಂದು ಐದು ಬಗೆ.
ಶಾಂತರಸಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರೀತವೂ, ಪ್ರೀತರಸಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರೇಯವೂ, ಪ್ರೇಯರಸಕ್ಕಿಂತ
ವತ್ಸಲವೂ, ವತ್ಸಲರಸಕ್ಕಿಂತ ಮಧುರವೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು
ಆಪ್ತ್ಯಾಯಮಾನವಾದವುಗಳು ಎಂದು ಅವನಿಂದ ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ.
ಅಮುಖ್ಯರಸವು ಹಾಸ್ಯ, ಅದ್ಭುತ, ವೀರ, ಕರುಣ, ರೌದ್ರ, ಭಯಾನಕ
ಮತ್ತು ಬೀಭತ್ಸಗಳೆಂದು ಏಳು ಬಗೆಗಳು ಎಂದು ರೂಪಗೋಸ್ವಾಮಿಯು
ಭಕ್ತಿರಸಾಮೃತಸಿಂಧುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ -

ಭವೇದ್ಭಕ್ತಿ ರಸೋಽಪ್ಯೇಷ ಮುಖ್ಯಗೌಣತಾ ದ್ವಿಧಾ |

ಮುಖ್ಯಸ್ತು ಪಂಚಧಾ ಶಾಂತಃ ಪ್ರೀತಿಃ ಪ್ರೇಯಾಂಶ್ಚ ವತ್ಸಲಃ ||

ಮಧುರಶ್ಚೈತ್ಯಮೀ ಜ್ಞೇಯಾ ಯಥಾಪೂರ್ವಮನುತ್ತಮಾಃ |

ಹಾಸ್ಯೋದ್ಭುತಸ್ತಥಾವೀರಃ ಕರುಣೋ ರೌದ್ರ ಇತ್ಯಪಿ ||

ಭಯಾನಕ ಸ ಬೀಭತ್ಸ ಇತಿ ಗೌಣಶ್ಚ ಸಪ್ತಧಾ ।
ಏವಂ ಭಕ್ತಿರಸೋ ಭೇದಾದ್ ದ್ವಯೋರ್ದ್ವಾದಶಧೋಚ್ಯತೇ ॥

ಹಾಸ್ಯಾದಿ ಗೌಣಭಕ್ತಿರಸಗಳು ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಭಕ್ತಿರಸಗಳು ಶಾಂತಾದಿ ಕೇವಲ ಐದು ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ 'ವಸ್ತುತಸ್ತು ಪುರಾಣಾದೌ ಪಂಚಧ್ಯವ ವಿಲೋಕ್ಯತೇ' ಎಂದು ರೂಪಗೋಸ್ವಾಮಿಯು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರೀತಿಭಕ್ತಿರಸಕ್ಕೆ ದಾಸ್ಯಭಕ್ತಿರಸವೆಂದೂ, ಪ್ರೇಯೋ ಭಕ್ತಿರಸಕ್ಕೆ ಸಖ್ಯಭಕ್ತಿರಸವೆಂದೂ ನಾಮಾಂತರದಿಂದಲೂ ಭಕ್ತಿರಸರಸಿಕರಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುವುದು.

ಶಾಂತಭಕ್ತಿರಸಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿಯು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ, ಪ್ರೀತಭಕ್ತಿರಸಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತಿಯು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ, ಪ್ರೇಯಾನ್ ಭಕ್ತಿರಸಕ್ಕೆ ಸಖ್ಯವು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ, ವತ್ಸಲ ಭಕ್ತಿರಸಕ್ಕೆ ವಾತ್ಸಲ್ಯವು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ, ಮಧುರಭಕ್ತಿರಸಕ್ಕೆ ಮಧುರವು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವಾಗಿವೆ ಎಂದು ರೂಪಗೋಸ್ವಾಮಿಯು ಪಂಚವಿಧವಾದ ಭಕ್ತಿರಸವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾಯೀ ಭಾವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಶೃಂಗಾರರಸವೇ ಮಧುರರಸವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಶ್ರೀ ಮಧುಸೂದನಸರಸ್ವತಿಗಳು

ಭಕ್ತಿರಸದ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಕವಾದ ವಿವರಣೆಯೊಂದಿಗೆ ತಮ್ಮ ಕೃತಿಯಾದ 'ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿರಸಾಯನಮ್' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಭಕ್ತಿರಸದ ಮಂಡನೆಯು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಇವರು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷಗಳು ಮಾತ್ರ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲ. ಅದು ಕೇವಲ ಔಪಚಾರಿಕಿ ಪ್ರಯೋಗ. ದುಃಖವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಸುಖವೇ ನಿಜವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥ. ಇದರಿಂದ, ದುಃಖವನ್ನು ಬದಿಗೊತ್ತಿ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯೂ ಪುರುಷಾರ್ಥವೇ ಆಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ, ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಚಿತ್ತವನ್ನುಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು

ನಿರ್ವೇದಪೂರ್ವಕವಾದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ, ಚಂಚಲಚಿತ್ತನ ಭಗವತ್ಕಥಾಶ್ರವಣಾದಿಯಾದ ಭಾಗವತ ಧರ್ಮವಾದ ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಭಕ್ತಿ ಇವೆರಡೂ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು 'ಮನೋ ಯಾವತ್ ಪ್ರಸೀದತಿ' ಎಂಬ ಭಗವದ್ವಚನದಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೂ ಸಹ ಜ್ಞಾನಯೋಗದಂತೆ ಆಗಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರಸಾದನವಿಲ್ಲದೇ ಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ. ಭಜನಮಂತಃಕರಣದ ಭಗವದಾಕಾರರೂಪವಾದದ್ದು ಭಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿರಸಾಯನದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ-

ದುತಸ್ಯ ಭಗವದ್ಧರ್ಮಾದ್ ಧಾರಾವಾಹಿಕತಾಂ ಗತಾ ।
ಸರ್ವೇಶೇ ಮನಸೋ ವೃತ್ತಿಃ ಭಕ್ತಿರಿತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ ॥

ಈರೀತಿಯಾಗಿ ಭಗವದ್ಗುಣಗಳ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದಿಗಳ ಉದ್ವಿಪನದ್ವಾರ ದ್ರವಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಚಿತ್ತದ ಧಾರಾವಾಹಿಕ ರೂಪವಾದ ಯಾವ ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ವಿಷಯಕವಾದ ವೃತ್ತಿಯು ಭಗವದಾಕಾರತೆಯಾಗುವುದೋ ಅದು ಭಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವು ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ-

ಮದ್ಗುಣಶ್ರುತಿಮಾತ್ರೇಣ ಮಯಿ ಸರ್ವಗುಹಾಶಯೇ ।
ಮನೋಗತಿರವಿಚ್ಛಿನ್ನಾ ಯಥಾ ಗಜಾಂಘ್ರಸೋಽಮ್ಬಧೌ ॥
ಲಕ್ಷಣಂ ಭಕ್ತಿಯೋಗಸ್ಯ ನಿರ್ಗುಣಸ್ಯ ಹ್ಯುದಾಹೃತಮ್ ।

ಎಲ್ಲ ವಿಧವಾದ ಯೋಗಗಳಿಗಿಂತ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೇ ಸಾಧನಾ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು ಎಂಬ ಅಂಶವು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಮಾತನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ-

ವಾಸುದೇವೇ ಭಗವತಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗಃ ಪ್ರಯೋಜಿತಃ ।
ಜನಯತ್ಕೃತಾಂ ವೈರಾಗ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಚ ಯದಹೈತುಕಮ್ ॥
ಅಕಾಮಃ ಸರ್ವಕಾಮೋ ವಾ ಮೋಕ್ಷಕಾಮ ಉದಾರಧೀಃ ।

ತೀವ್ರೇಣ ಭಕ್ತಿಯೋಗೇನ ಯಜೇತ ಪುರುಷಂ ಪರಮ್ ||
ಕೇಚಿತ್ಕೇವಲಯಾ ಭಕ್ತ್ಯಾ ವಾಸುದೇವಪರಾಯಣಾಃ |
ಅಘಂ ಧುನ್ವನ್ನಿ ಕಾತ್ಯೇನ ನೀಹಾರಮಿವ ಭಾಸ್ಕರಃ ||

ಮಧುಸೂದನ ಸರಸ್ವತಿಗಳು ಒಬ್ಬ ಮಹಾ ವೇದಾಂತಿಗಳಾದಂತೆ ಮಹಾ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸಕರೂ ಹೌದು. ಆದರೆ, ಇವರಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಕಾವ್ಯರಸಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಆದರವಿಲ್ಲ. ಭಗವದ್ವಿಷಯಕ ಭಕ್ತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ರಸವೆಂದೂ, ಅದೇ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂದೂ, ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳು ಕೇವಲ ಲೌಕಿಕ ರಸಗಳೆಂದೂ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಭಾವವಿಲ್ಲದೇ ರಸವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ರಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭಾವವೂ ಇಲ್ಲ. ಪರಸ್ಪರ ರಸಭಾವಗಳು ಒಂದನ್ನೊಂದು ಆಶ್ರಯಿಸಿವೆ. ಇವೆರಡೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯವಾದವುಗಳು. ಒಂದನ್ನೊಂದು ಎಂದೂ ಬಿಟ್ಟಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವ ನಿಮಿತ್ತ ಭಕ್ತಿಯೂ ರಸವಾಗಿ ರಸಾಸ್ವಾದವನ್ನು ಕೊಡಬಲ್ಲದು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ-

ನ ಭಾವಹೀನೋಽಸ್ತಿ ರಸೋ ನ ಭಾವೋ ರಸವರ್ಜಿತಃ |
ಪರಸ್ಪರಕೃತಾ ಸಿದ್ಧಿರನಯೋಃ ರಸಭಾವಯೋಃ ||

ಮಧುಸೂದನ ಸರಸ್ವತಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಭಗವದ್ರತಿಯು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ರಸ. ಅದು ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಅದು ಸೂರ್ಯನಂತೆಯೂ ಉಳಿದ ಶೃಂಗಾರಾದಿಗಳು ಖದ್ಯೋತ (ಮಿಣಿಕೀಹುಳ)ದಂತೆಯೂ ಆಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ-

ಪರಿಪೂರ್ಣರಸಾ ಕ್ಷುದ್ರರಸೇಭ್ಯೋ ಭಗವದ್ರತಿಃ |
ಖದ್ಯೋತೇಭ್ಯ ಇವಾದಿತ್ಯಪ್ರಭೇವ ಬಲವತ್ತರಾ ||

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಭಕ್ತಿರಸದ ಮುಂದೆ ಅನ್ಯರಸಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯು ಸಂಚಾರಿಭಾವಕ್ಕೆ ಸಮವಾದದ್ದು, ಹಾಸಾದಿಗಳು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳೇ

ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಪ್ರಥಮೋಲ್ಲಾಸದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಅವರು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭಕ್ತಿರಸದ ಸ್ವರೂಪ

ವಿಭಾವ, ಅನುಭಾವ, ಸಾತ್ವಿಕ ಮತ್ತು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳ ಮೂಲಕ ಶ್ರವಣ, ಮನನ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸ್ಥಾಯೀ ಭಾವರೂಪವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ರತಿಯು ಭಕ್ತರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಸ್ವಾದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೆ ಭಕ್ತಿರಸವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ರೂಪಗೋಸ್ವಾಮಿ ಮೊದಲಾದ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸಕರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ-

ವಿಭಾವೈರನುಭಾವೈಶ್ಚ ಸಾತ್ವಿಕೈರ್ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಿಃ |
ಸ್ವಾದ್ಯತ್ವಂ ಹೃದಿ ಭಕ್ತಾನಾಂ ಆನೀತಾ ಶ್ರವಣಾದಿಭಿಃ ||
ವಿಷಾ ಕೃಷ್ಣರತಿಃ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವೋ ಭಕ್ತಿರಸೋ ಭವೇತ್ |

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತ, ಕೊಳಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ವಿಭಾವಗಳು. ಇವು ರತಿಯ ಉದ್ದೋದ್ಭವಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ನೃತ್ಯ, ಗೀತ, ಹಾಸ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಕಾರ್ಯಗಳು ಅಂದರೆ ಅನುಭಾವಗಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಭಕ್ತಿಬಂದಾಗ ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಭಕ್ತನಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತಂಭ, ಸ್ವೇದ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಸಾತ್ವಿಕಭಾವಗಳು. ನಿರ್ವೇದ, ವಿಷಾದ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಸಹಕಾರಿಗಳು ಅಂದರೆ ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳು-

ಯೇ ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತಮುರಲೀ ನಾದಾದ್ಯಾ ಹೇತವೋ ರತೇಃ |
ಕಾರ್ಯಭೂತಾಃ ಸ್ಥಿತಾದ್ಯಾಶ್ಚ ತಥಾಷ್ಟೈಃ ಸ್ತಂಭತಾದಯಃ ||
ನಿರ್ವೇದಾದ್ಯಾಃ ಸಹಾಯಾಶ್ಚ ತೇ ಜ್ಞೇಯಾ ರಸಭಾವನೇ |
ವಿಭಾವಾ ಅನುಭಾವಾಶ್ಚ ಸಾತ್ವಿಕಾ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಃ ||

ಕೃಷ್ಣರತಿಯು ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಪರಮಾನಂದದ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ (ಅಭಿನ್ನ)ರೂಪವಾದದ್ದು. ಇದರಿಂದ, ಭಕ್ತಿರಸವು ಅಖಂಡವೂ, ಸ್ವಪ್ರಕಾಶವೂ, ಪರಿಪೂರ್ಣವೂ, ಪರಮರಮಣೀಯವೂ ಆದದ್ದು-

ಪರಮಾನಂದತಾದಾತ್ಮ್ಯಾದ್ಯಾದೇವಾಸ್ಯ ವಸ್ತುತಃ |
ರಸಸ್ಯ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಮಖಂಡತ್ವಂ ಚ ಸಿದ್ಧತಿ ||

ಭಕ್ತಿರಸದ ಆಸ್ವಾದ

ಭಕ್ತಿರಸವು ಸೋರ್ತಿ, ವಿಕಾಸ, ವಿಸ್ತಾರ, ವಿಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಕ್ಷೋಭಗಳೆಂಬ ಐದುಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಆಸ್ವಾದನೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಶಾಂತಭಕ್ತಿರಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿರೂಪವಾದ ಆಸ್ವಾದವೂ; ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಯಾನ್, ವತ್ಸಲ, ಮಧುರ ಮತ್ತು ಹಾಸ್ಯ ಭಕ್ತಿರಸಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಾಸರೂಪದ ಆಸ್ವಾದವೂ; ವೀರ ಮತ್ತು ಅದ್ಭುತ ಭಕ್ತಿರಸಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರರೂಪವಾದ ಆಸ್ವಾದವೂ; ಕರುಣ ಮತ್ತು ರೌದ್ರಭಕ್ತಿರಸಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕ್ಷೇಪರೂಪ ಆಸ್ವಾದವೂ; ಭಯಾನಕ ಮತ್ತು ಬೀಭತ್ಸಭಕ್ತಿರಸಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷೋಭರೂಪವಾದ ಆಸ್ವಾದವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ರಸಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಖಂಡಸುಖರೂಪವಾದರೂ ರಸವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನ-ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಆಸ್ವಾದನೆಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಆಸ್ವಾದನೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ, ಅಧಮ, ಮಧ್ಯಮಗಳೆಂಬ ಭೇದವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವೂ ಸಹ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಆಸ್ವಾದಗಳೇ ಆಗಿವೆ ಎಂಬುದು ರೂಪಗೋಸ್ವಾಮಿಯ ಅಭಿಮತ-

ಪೂರ್ತೇವಿಕಾರವಿಸ್ತಾರವಿಕ್ಷೇಪಕ್ಷೋಭತಸ್ತಥಾ |
ಸರ್ವಭಕ್ತಿರಸಾಸ್ವಾದಃ ಪಂಚಧಾ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ ||
ಪೂರ್ತಿಃ ಶಾಂತೇ ವಿಕಾಸಸ್ತು ಪ್ರೀತಾದಿಸ್ವಪಿ ಪಂಚಸು |
ವೀರೋಽದ್ಭುತೇ ಚ ವಿಸ್ತಾರೋ ವಿಕ್ಷೇಪಃ ಕರುಣೋಗ್ರಯೋಃ ||
ಭಯಾನಕೋಽಥ ಬೀಭತ್ಸೇ ಕ್ಷೋಭೋ ಧೀರೈರುದಾಹೃತಃ |
ಅಖಂಡಸುಖರೂಪತ್ವೇಽಪ್ಯೇಷಾಮಸ್ತಿ ಕ್ವಚಿತ್ ಕ್ವಚಿತ್ ||
ರಸೇಷು ಗಹನಾಸ್ವಾದವಿಶೇಷಃ ಕೋಽಪ್ಯನುತ್ತಮಃ |

ಶಾಂತಭಕ್ತಿರಸ

ಸೂಕ್ತವಾದ ವಿಭಾವಾದಿಗಳೋಡನೆ ಶಮಪ್ರಧಾನವಾದ ಶಾಂತರತಿಯು ಭಕ್ತರ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಆಸ್ವಾದಗೊಂಡರೆ ಅದು ಶಾಂತಭಕ್ತಿರಸವೆನ್ನಲಾಗುತ್ತದೆ

ಎಂದು ಶಾಂತಿ ಭಕ್ತಿರಸದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸಕರಿಂದ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ-

ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೈರ್ವಿಭಾವಾದೈಃ ಶಮಿನಾಂ ಸ್ವಾದ್ಯತಾಂ ಗತಃ |
ಸ್ಥಾಯೀ ಶಾಂತರತಿರ್ಧೀರೈಃ ಶಾಂತಭಕ್ತಿರಸಃ ಸ್ತುತಃ ||

ಶಾಂತಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಗಿಯು ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗದ ಮೂಲಕ ಸಮಾಧಿಯ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ಅಥವಾ ಸ್ವಾತ್ಮಾರಾಮತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಶಾಂತಭಕ್ತಿರಸಕ್ಕೆ ಸಮಾ ಮತ್ತು ಸಾಂದ್ರಾ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳಿವೆ. ಶಾಂತಭಕ್ತಿರಸವು ಪಾರೋಕ್ಷ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೆಂದು ಎರಡು ಬಗೆ ರೂಪಗೋಸ್ವಾಮಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ-

ಅತ್ರ ಶಾಂತರಸಃ ಸ್ಥಾಯೀ ಸಮಾ ಸಾಂದ್ರಾ ತು ಸಾ ದ್ವಿಧಾ |
ಶಾಂತೋ ದ್ವಿಧೈವ ಪಾರೋಕ್ಷ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ವಿಭೇದತಃ ||

ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿರಸವನ್ನು ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಬಹುದು.

ಪಾರೋಕ್ಷ್ಯ ಶಾಂತ ರಸಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಭಾಗವತದ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು -

ಪ್ರಯಾಸ್ಯತಿ ಮಹಾತಪಃ ಸಫಲತಾಂ ಕಿಮಷ್ಟಾಂಗಿಕಾ
ಮುನೀಶ್ವರ ! ಪುರಾತನೀ ಪರಮಯೋಗಚರ್ಯಾಽಪ್ಯಸೌ |
ನರಾಕೃತಿವರಾಂಬುದದ್ಯುತಿಧರಂ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಮೇ
ವಿಲೋಚನಚಮತ್ಕೃತಿಂ ಕಥಯ ಕಿನ್ನು ನಿರ್ಮಾಸ್ಯತಿ ||

ಭಕ್ತನೊಬ್ಬನು ಭಕ್ತಶ್ರೇಷ್ಠನಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಮಾತಿದು. 'ಹೇ ಮುನೀಶ್ವರನೇ ! ನೀನೇ ಹೇಳು. ನನ್ನ ಈ ಮಹಾ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಮತ್ತು ಪುರಾತನವಾದ ಅಷ್ಟಾಂಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯೋಗಕಾರ್ಯವು ಯಾವಾಗ

ಸಫಲವಾಗುವುದು ? ನವೀನ ನೀಲಮೇಘಶ್ಯಾಮನಾಗಿ
ಮನುಷ್ಯಾಕೃತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಭಗವಂತನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ನನಗೆ
ಗೋಚರನಾಗಿ ಯಾವಾಗ ನಯನಾನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನು ?
ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಭಾವಾರ್ಥ. ಇದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಇನ್ನೂ
ಭಕ್ತನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ
ಶಾಂತರತಿಯು ಪ್ರಪುಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಇದು ಪಾರೋಕ್ಷ್ಯ
ಶಾಂತರಸಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ, ಈ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗವತದ
ಪದ್ಯವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಾಂತಭಕ್ತಿರಸಕ್ಕೆ
ಉದಾಹರಿಸಬಹುದು-

ಪರಮಾತ್ಮತಯಾಽತಿಮೇದುರಾದ್ ಬತ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಣಪ್ರಮೋದತಃ ।
ಭಗವಾನ್ನಧಿಕಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಕತರದ್ ಬ್ರಹ್ಮವಿದೋಽಪಿ ವಿದ್ಯತೇ॥

‘ಹೇ ಭಗವಂತನೇ! ಹೇ ಸರ್ವಾತೀತಾನಂತಗುಣಸಂಪನ್ನನೇ! ನಿನ್ನ
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ಬಲದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಎಂತಹ ಆನಂದವು
ಉಂಟಾಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವಿದರು ಹೇಳಬಲ್ಲರು’ ಎಂಬುದು ಈ
ಶ್ಲೋಕದ ಭಾವಾರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಅದರಿಂದ
ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಆನಂದಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಭಕ್ತನಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು
ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ, ಇಲ್ಲಿ ಶಾಂತರತಿಯು ಸ್ಫುರಿಸುತ್ತದೆ.
ಇದರಿಂದ ಇದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಶಾಂತ ಭಕ್ತಿರಸವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರೀತ ಭಕ್ತಿರಸ

ಆತ್ಮೋಚಿತವಾದ ವಿಭಾವಾದಿಗಳಿಂದ ಭಕ್ತನ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯು
ಆಸ್ವಾದಿತವಾದರೆ ಅದು ಪ್ರೀತಭಕ್ತಿರಸವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಆತ್ಮೋಚಿತೈರ್ವಿಭಾವಾದೈಃ ಪ್ರೀತಿರಾಸ್ವಾದನೀಯತಾಮ್ ।
ನೀತಾ ಚೇತಸಿ ಭಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರೀತಿಭಕ್ತಿರಸೋ ಮತಃ ॥

ಪ್ರೀತಭಕ್ತಿರಸವು ಸಂಭ್ರಮಪ್ರೀತ ಮತ್ತು ಗೌರವಪ್ರೀತವೆಂದು ಎರಡು ಬಗೆ.
ಭಕ್ತನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ದಾಸನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ

ಸಂಭ್ರಮವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಆದರವುಳ್ಳವನಾಗಿ ದೈವರತಿಯು ಸೂಕ್ತ
ವಿಭಾವಾದಿಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಆಸ್ವಾದಗೊಂಡರೆ ಅದು
ಸಂಭ್ರಮಪ್ರೀತವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ, ತನ್ನನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು,
ಪೋಷಿಸುವವನು, ಗುರುವು ಎಲ್ಲವೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಎಂಬ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ
ಸೂಕ್ತ ವಿಭಾವಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರತಿಯು ಪರಿಪುಷ್ಟಗೊಂಡರೆ ಅದು
ಗೌರವಪ್ರೀತಭಕ್ತಿರಸವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗವತದ ಶ್ಲೋಕವು
ಸಂಭ್ರಮಪ್ರೀತರಸಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಬಲ್ಲದು-

ನವಾಂಬುಧರಬಂಧುರಃ ಕರಯುಗೇನ ವಕ್ತ್ರಾಂಬುಜೇ
ನಿಧಾಯ ಮುರಲೀಂ ಸ್ಫುರತ್ ಪುರಟನಿಂದಿ ಪಟ್ಟಾಂಬರಃ ।
ಶಿಖಂಡಕೃತಶೇಖರಃ ಶಿಖರಿಣಸ್ತಟೇ ಪರ್ಯಟನ್
ಪ್ರಭುದಿವ ದಿವೌಕಸೋಭುವಿ ಧಿನೋತಿ ನಃ ಕಿಂಕರಾತ್ ॥

‘ಹೊಸ ಮೋಡದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿರುವ,
ಸ್ಫೋರ್ತಿಮಯವಾದ ಸುವರ್ಣ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ
ಹಳದಿಯ ವಸ್ತ್ರಧಾರಿಯೂ, ನವಿಲುಗರಿಯೊಂದಿಗೆ ಚೂಡಾಮಣಿಯನ್ನು
ಧರಿಸಿದ, ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯು ಎರಡೂ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಳಲನ್ನು ಹಿಡಿದು
ನುಡಿಸುತ್ತ, ಗೋವರ್ಧನ ಗಿರಿಯ ತಟದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ,
ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿಗಳಿಗೂ ಭೂಲೋಕವಾಸಿಗಳಾದ ನಮಗೂ ಆನಂದವನ್ನು
ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ’ ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಭಾವಾರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ
ಪ್ರಭು ಶಬ್ದದಿಂದ ದಾಸಗಣವು ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಅವರ ಸಂಭ್ರಮಪ್ರೀತವು
ಆಸ್ವಾದವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ, ಗೌರವಪ್ರೀತರಸಕ್ಕೆ ಈ ಕೆಳಗಿನ
ಭಾಗವತದ ಶ್ಲೋಕವು ಉದಾಹರಿಸಬಹುದು-

ಮುದ್ರಾಂ ಭಿನತ್ತಿ ನ ರದಚ್ಛದಯೋರಮನ್ದಾಂ
ವಕ್ತ್ರಂ ಚ ನೋನ್ನಮತಿ ಸ್ವವದಸ್ತಕೀರ್ಣಮ್ ।
ಧೀರಃ ಪರಂ ಕಿಮಪಿ ಸಂಕುಚತೀಂ ಝಷಾಂಕೋ
ದೃಷ್ಟಿಂ ಕ್ಷಿಪತ್ಯಘಭಿದಶ್ಚರಣಾರವಿಂದೇ ॥

‘ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಪರಮ ವೀರನಾದ ಪದ್ಮುಮ್ಮನು ಏನನ್ನೂ ಹೇಳದೇ, ಮುಖವನ್ನೂ ಎತ್ತಿ ನೋಡದೇ, ಪಾಪಭೀರುವಿನಂತೆ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುತ್ತ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಾದಾರವಿಂದದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನೆಟ್ಟು, ನಿಶ್ಚಲನಾಗಿದ್ದಾನೆ’ ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಭಾವಾರ್ಥ. ಪರಮ ಗೌರವವಿದ್ದಾಗ ಎಂತಹ ವೀರನಾದರೂ ತುಂಬ ಆದರದಿಂದ ನಿಶ್ಚಲನಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಿಗೆ ಈ ಗೌರವಭಾವವು ಇಲ್ಲಿ ಆಸ್ವಾದಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ, ಇದು ಗೌರವಪ್ರೀತ ಭಕ್ತಿರಸ.

ಪ್ರೇಯೋ ಭಕ್ತಿರಸ

ಸಖ್ಯವೆಂಬ ಸ್ಥಾಯಿಯು ಆತ್ಮೋಚಿತವಾದ ವಿಭಾವಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಧುಜನರ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಪರಿಪುಷ್ಪಗೊಂಡು ಪ್ರೇಯೋರಸವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಕಾವ್ಯ ಮೀಮಾಂಸಕರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ-

ಸ್ಥಾಯಿಭಾವೋ ವಿಭಾವಾದ್ಯೈಃ ಸಖ್ಯಮಾತ್ಮೋಚಿತ್ಯೈರಿಹ |
ನೀತಶ್ಚಿತ್ತೇ ಸತಾಂ ಪುಷ್ಪಿಂ ರಸಃ ಪ್ರೇಯೋನುದೀರ್ಯತೇ ||

ಪ್ರೇಯೋ ಭಕ್ತಿರಸಕ್ಕೆ ಭಾಗವತದ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಶ್ಲೋಕವು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಬಹುದು-

ಮಹೇಂದ್ರಮಣಿಮಂಜುಲದ್ಯುತಿರಮಂದಕುಂದಸ್ಥಿತಃ
ಸ್ಫುರತ್ಪುರಟಕೇತಕೀಕುಸುಮರಮೃಪಟ್ಟಾಂಬರಃ |
ಸ್ರಗುಲ್ಲಸದುರಸ್ಥಲಃ ಕ್ಷಣಿತವೇಣುರತ್ರಾವ್ರಜನ್
ವ್ರಜಾದಘಾಹರೋ ಹರತ್ಯಹಹ ನಃ ಸಖೀನಾಂ ಮನಃ ||

‘ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಕಾಂತಿಯು ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿಯನ್ನೂ ಮೀರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅವನ ಮಂದಹಾಸವು ಸುಂದರವಾಗಿ ಅರಳಿದ ಕುಂದಪುಷ್ಪವನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಉಡುಗೆಯು ಬಂಗಾರದ ಕೇತಕೀಪುಷ್ಪದಂತೆ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅವನ ವಕ್ಷಸ್ಥಲವು ವನಕುಸುಮದ ಮಾಲೆಯಿಂದ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿದೆ. ಕೆಳದುಟಿಯಲ್ಲಿ ವೇಣುವಿನ ನಾದವು ಮಧುರವಾಗಿ

ಸೂಸುತ್ತಿದೆ. ಸದಾ ಪಾಪಹರನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆಗಮನವು ನನ್ನ ಸಖೀಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅಪಹರಿಸುತ್ತಿದೆ’ ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಭಾವಾರ್ಥ. ಮಿತ್ರರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಖ್ಯವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರೇಯೋರಸವಿಲ್ಲಿದೆ.

ವತ್ಸಲಭಕ್ತಿರಸ

ವಾತ್ಸಲ್ಯವೆಂಬ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವು ವಿಭಾವಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಪುಷ್ಪವಾಗಿ ಭಕ್ತರಿಂದ ಆಸ್ವಾದಗೊಂಡರೆ ಅದು ವತ್ಸಲಭಕ್ತಿರಸವಾಗುತ್ತದೆ-

ವಿಭಾವಾದ್ಯೈಃ ತು ವಾತ್ಸಲ್ಯಂ ಸ್ಥಾಯೀ ಪುಷ್ಪಿಮುಪಾಗತಃ |
ಏಷ ವತ್ಸಲತಾಮಾತ್ರಃ ಪ್ರೀತೋ ಭಕ್ತಿರಸೋ ಬುಧೈಃ ||

(ಭ.ರ.ಸಿಂ. 3.4.1)

ವತ್ಸಲ ಭಕ್ತಿರಸಕ್ಕೆ ಭಾಗವತದ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಶ್ಲೋಕವು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಬಹುದು-

ನವಕುವಲಯದಾಮತ್ಯಾಮಲಂ ಕೋಮಲಾಂಗಂ
ವಿಚಲದಲಕಭೃಂಗಕ್ರಾಂತನೇತ್ರಾಂಜುಜಾಂತಮ್ |
ವ್ರಜಭುವಿ ವಿಹರಂತಂ ಪುತ್ರಮಾಲೋಕಯಂತೀ
ವ್ರಜಪತಿದಯಿತಾಽಸೀತ್ಪ್ರಸನ್ನೋತ್ಪ್ರೀಡದಿಗ್ಧಾ ||

‘ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ದೇಹವರ್ಣವು ಆಗತಾನೆ ಅರಳಿದ ನೀಲೋತ್ಪಲದಂತೆ ಶ್ಯಾಮಲವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅವನ ಅಂಗಾಂಗಗಳು ಅತ್ಯಧಿಕ ಮೃದುವಾಗಿವೆ. ದುಂಬಿಯ ಚಂಚಲವನ್ನು ಹೋಲುವ ನಯನಕಮಲಗಳು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿವೆ. ವಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವ ವ್ರಜಪತಿಯ ರಾಣಿಯಾದ ಯಶೋದೆಯು ಸತ್ಪುತ್ರನನ್ನು ಕಂಡು, ಸ್ತನ್ಯಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದಳು’ ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಸಾರಾಂಶ. ಇಲ್ಲಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಭಕ್ತಿರಸವು ಭಕ್ತಜನಕ್ಕೆ ಆಸ್ವಾದವಾಗದಿರದು.

ಮಧುರ ಭಕ್ತಿರಸ

ಅನುರೂಪವಾದ ವಿಭಾವಾದಿಗಳಿಂದ ಸಜ್ಜನರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ
ಮಧುರರತಿಯು ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಅವನ ಕಾಂತಾವಿಷಯಕ
ಸಂಬಂಧವು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಪುಷ್ಟವಾದರೆ ಅದನ್ನು
ಮಧುರಭಕ್ತಿರಸವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದು ವಿಪ್ರಲಂಭಮಧುರ ಮತ್ತು
ಸಂಭೋಗಮಧುರವೆಂದು ಎರಡು ಬಗೆ. ವಿಪ್ರಲಂಭಮಧುರದಲ್ಲಿ
ಪೂರ್ವರಾಗ, ಮಾನ, ಪ್ರವಾಸಾದಿ ಅನೇಕ ಬಗೆಗಳನ್ನು
ಗುರುತಿಸಲಾಗಿವೆ-

ಆತ್ಮೋಚಿತ್ಯಃ ವಿಭಾವಾದೈಃ ಪುಷ್ಟಿಂ ನೀತಾ ಸತಾಃ ಹೃದಿ |
ಮಧುರಾಖ್ಯೋ ಭವೇದ್ಭಕ್ತಿರಸೋಽಸೌ ಮಧುರಾ ರತಿಃ ||

ಸಂಭೋಗಮಧುರ ಭಕ್ತಿರಸಕ್ಕೆ ಭಾಗವತದ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಶ್ಲೋಕವು
ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಬಹುದು -

ಇತೋದೂರೇ ರಾಜ್ಞೇ ಸ್ಫುರತಿ ಪರಿತೋ ಮಿತ್ರಪಟಲೀ
ದೃಶೋರಗ್ರೇ ಚಂದ್ರಾವಲಿರುಪರಿ ಶೈಲಸ್ಯ ದನುಜಃ |
ಅಸೌವ್ಯೇ ರಾಧಾಯಾಂ ಕುಸುಮಿತಲತಾಸಂವೃತತನೌ
ದೃಗಂತಶ್ರೀರ್ಲೋ ತಡಿಧಿವ ಮುಕುಂದಸ್ಯ ವಲತೇ ||

‘ರಾಜ್ಞಿಯಾಗಿರುವ ಯಶೋದೆಯು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಳೆ.
ಸುತ್ತಲೂ ಮಿತ್ರಮಂಡಲಿಯು ಇದೆ. ಚಂದ್ರಾವಳಿಯು ಕಣ್ಣುಮುಂದೆ
ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿದೆ. ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ಅರಿಷ್ಟಾಸುರನು ಇದ್ದಾನೆ.
ನವಪಲ್ಲವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಲತಾಮಂಟಪದ ಹಿಂದಿರುವ ರಾಧೆಯ
ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಚಂಚಲವಾದ ಕಟಾಕ್ಷವು ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ
ಬೀಳುತ್ತಿದೆ’ ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಭಾವಾರ್ಥ. ಇದರಲ್ಲಿ
ಸಂಭೋಗಶೃಂಗಾರವು ಪರಿಪುಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ, ವಿಪ್ರಲಂಭ
ಮಧುರ ಭಕ್ತಿರಸಕ್ಕೆ ಭಾಗವತದ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಶ್ಲೋಕವು
ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಬಹುದು -

ಯಥಾ ವಿನಿದ್ರಾ ಮಚ್ಚಿತ್ತಾ ರುಕ್ಮಿಣೀ ಕಮಲೇಕ್ಷಣಾ |
ತಥಾಹಮಪಿ ತಚ್ಚಿತ್ತೋ ನಿದ್ರಾಂ ಚ ನ ಲಭೇ ನಿಶಿ ||

‘ಕಮಲೇಕ್ಷಣೆಯಾದ ರುಕ್ಮಿಣಿಯು ನನ್ನನ್ನು ನೆನೆಸಿಕೊಂಡು ರಾತ್ರಿ
ನಿದ್ರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ನಾನೂ ಸಹ ಅವಳನ್ನು ನೆನೆಸಿಕೊಂಡು
ನಿದ್ರಿಸಲಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ’ ಎಂಬುದು ಈ ಪದ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಲ್ಲಿ
ವಿಪ್ರಲಂಭಮಧುರರಸವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಗೌಣಭಕ್ತಿರಸಗಳು

ಹಾಸ್ಯಾದ್ಭುತಸ್ತಥಾವೀರಃ ಕರುಣೋ ರೌದ್ರ ಇತ್ಯಪಿ |
ಭಯಾನಕಃ ಸಬೀಭತ್ಸಃ ಇತಿ ಗೌಣಶ್ಚ ಸಪ್ತಧಾ || (ಭ.ರ.ಸಿಂ. 5.6)

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ರಾಸಲೀಲಾಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರರಸಕ್ಕೂ,
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಮಥುರಾನಗರದಿಂದ ದ್ವಾರಕಾನಗರಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು
ಗೋಪಿಯರು ಪ್ರಲಪಿಸುವ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರಕ್ಕೂ,

ಸುದಾಮನ ಸಂದರ್ಶನದ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಹಾಸ್ಯರಸಕ್ಕೂ, ಕಂಸನಿಂದ
ಶಿಶುಗಳ ಸಂಹಾರದ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಕರುಣರಸಕ್ಕೂ, ಕಂಸನಿಂದ
ವಸುದೇವನ ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಆಜ್ಞೆಯ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು
ರೌದ್ರರಸಕ್ಕೂ, ಜರಾಸಂಧರೇ ಮೊದಲಾದ ದೈತ್ಯರ ವಧಾಪ್ರಸಂಗವನ್ನು
ವೀರರಸಕ್ಕೂ, ಧೇನುಕಾಸುರನ ವಧೆಯ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು
ಭಯಾನಕರಸಕ್ಕೂ, ಗೋಪರ ಆಕ್ರಂದನದ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು
ಬೀಭತ್ಸರಸಕ್ಕೂ, ವಿಶ್ವರೂಪದರ್ಶನದ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಅದ್ಭುತರಸಕ್ಕೂ,
ಭಗವಂತನ ಪ್ರಾರ್ಥನಾದಿಗಳ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಶಾಂತರಸಕ್ಕೂ
ಉದಾಹರಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಉಪಸಂಹಾರ

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ, ಎಲ್ಲ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು
ಭಕ್ತಿರಸವು ಪರಿಪುಷ್ಟವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅಂಶವು ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ

ಅರಿವಾಗದಿರದು. ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಎಸ್ತಾರದ ಭಯವಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ, ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಅದರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ, ಅದರ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ, ಭಗವಂತನ ಮಹಾ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಕಥಾರೂಪವಾಗಿಯೂ ರಸವತ್ತಾಗಿಯೂ ನಿರೂಪಿಸಿ, ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತದ ಧ್ಯೇಯವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಸಮಸ್ತ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೂ ರಸಘಟ್ಟಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳ ಶೋಭಾಕಿರಣಗಳು ಭಕ್ತನನ್ನು ಬೆಳಗಿಸಿ, ಭಗವಂತನ ರಸಮಯವಾದ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

Vocal concert based on Bhagavata by Vidwan K.V. Krishna Prasad, Bengaluru

poetry of bhagavata

—Dr. (Smt.) Sree Srivatsa

The Bhagavata Purana
shares with the
Bhagavad Gita a unique
position in the devotional
literature of India. A Purana
has to fulfil five
requirements.

निगमकल्पतरुर्गलितं फलं शुकमुखादमृतं द्रवसम्मितम् ।
पिबत भागवतं रसमालयं मुहुरहो रसिकाभुवि भावुकाः ॥

The Bhagavata Purana shares with the Bhagavad Gita a unique position in the devotional literature of India. A Purana has to fulfil five requirements.

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ।
वंशानुचरितं चेति पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥

सर्ग-Original creation of the world; प्रतिसर्ग-after creation, the world grew with time; वंश-geneology, how the descendants came from one generation to the next; मन्वन्तर-the history of the fourteen Manus from whom all mankind descended and वंशानुचरित-the history of the rulers of the country. It is through the Puranas that the Vedas can be understood. इतिहास पुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत् । Hence the Puranas are called the magnifying glass of the Vedas where the Vedic injunctions are elaborated in the form of stories or anecdotes. पूरणात्-पुराणमिति चान्यत्र । Puranas are history and we are all familiar with the statement 'History repeats itself'. Hence the Purana is also described as पुरा अपि नवम् । The object of the Purana is to benefit the minds and mould man and society to lead a better life.

There are three ways by which a good thing can be accomplished. One is by order (as by the king) - प्रभु सम्मित, the second by good will and affection (as by a friend) - सुहृत् सम्मित and the third by entreaties made by a loving person (as by a wife) - कान्ता सम्मित । Poetry plays the role of the wife, Vedas the role of the master and, in between,

is the role of the friend, Puranas. However, the most rewarding approach to the Bhagavata is to regard it as a poem, a great philosophical poem among the Puranas as the Ramayana claims to be a poem - Adi Mahakavya, while not ceasing to be an Itihasa. Vopadeva in his Harileelamrita (I-9) claims for the Bhagavata the distinction of being at once a प्रभसम्मित, सुहृत् सम्मित and कान्ता सम्मित ।

Poetry is an art and its immediate purpose is to give aesthetic pleasure. Poetry benefits both the reader and the poet. It gives to the reader delight and solace, instruction in knowledge of religion, morality and philosophy as well as proficiency in the arts and ways of the world. To the poet it gives fame and wealth. Poetry does not directly teach. Bhamaha says

धर्मार्थकाममोक्षेषु वैचक्षण्यं कलासु च ।

प्रीतिं करोति कीर्तिं च साधु काव्यं निबन्धनम् ॥

The poet finds supreme delight in creating an artistic poem. The word प्रीति in the sloka can be construed with the poet also. It is this delight that our poet Vyasa derived after the composition of the Bhagavata on the advice of Sage Narada when he complained that he was dejected.

The Bhagavata contains all the conventional features of the epic poem. It is more descriptive than narrative. The thoughts are loftily poetic but the style is more difficult. It is said विद्यावतां भागवते परीक्षा । The aim of this paper is to illustrate how the Bhagavata can be called poetry though a Purana. To quote Aristotle-Poetry is finer and more

philosophical than history, for poetry expresses the Universal and history only the particular.

The Mahakavya is defined as सर्गबन्धोमहाकाव्यम्— a Mahakavya should have of sargas or chapters. The Bhagavata comprises of twelve skandhas divided into three hundred and thirty five chapters. It has eighteen thousand slokas. The chapter is referred to as अध्याय here. The Bhagavata can be considered as a Kavya-Mahakavya. आशीर्नमस्कृत्या वस्तु निर्देशो वापि तन्मुखम् ।

There are three ways to start any Mahakavya. The Bhagavata begins with a नमस्कृत्या ।

जन्माद्यस्य यतोऽन्वयादितरतश्चार्थेष्वभिज्ञः स्वराट्
तेने ब्रह्महृदा य आदिकवये मुह्यन्ति यत्सूरयः ।
तेजोवारिमुदां यथा विनिमयो यत्र त्रिसर्गोऽम्षा
धाम्ना स्वेन सदा निरस्तकुहकं सत्यं परं धीमहि ॥¹

Let us meditate on the Absolute Truth, the Brahma from whom proceed the Creation etc. of the universe; He being present as the material cause in all creatures and as their controller, and also as the efficient cause; who is omniscient and independent; who revealed to Brahma by a mere thought the Veda without the help of which even the learned are unable to comprehend the glory of the Lord; who was responsible for the first combining of fire, water and earth; for whom the creation by the gunas does not really exist and who by His glory repels everything that might delude the understanding (Bhagavata Chandra Chandrika of Sri Veeraraghavacharya). The invocatory verse is in praise of the Supreme Lord endowed with all

auspicious attributes. Note the metre. The letters go leaping like a tiger at play. Hence called शार्दूलविक्रीडितम् ॥

The subject matter is to be taken from the epics or from history.

इतिहास कथोद्भूतमितरद्वा सदाश्रयम् । The सूत says that the Divine seer composed this Purana, known by the name of Bhagavata which stands on par with the Vedas and contains the stories of the Lord of excellent renown. This represents the very cream extracted from all the Vedas and Itihasas.

इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितम् ।
उत्तमश्लोकचरितं चकार भगवानुषिः ॥²
सर्ववेदेतिहासानां सारं सारं समुद्धृतम् ॥³

The work should deal with the fruits of the four aims of life - धर्म, अर्थ, काम and मोक्ष । The Bhagavata presents a new aspect of the notion of Dharma. It consists in the worship of God without any ulterior motive.

वासुदेवपरो धर्मो वासुदेव पर गतिः ।⁴

All virtue aims at the realization of Vasudeva and all destinies culminate in Vasudeva. The सूत says निःश्रेयसाय लोकस्य धन्यं स्वस्त्ययनं महत् ।⁵

Vedavyasa taught this blessed, benedictory and great Purana for the highest good of mankind-what more is needed! A prayer by Kunti suggests the greatest goal-liberation.

विपदः सन्तु नः शश्वत्तत्र तत्र जगद्गुरो ।
भवतो दर्शनं यत्स्यादपुनर्भवदर्शनम् ॥⁶

May calamities befall us at every step through eternity. That darshan of yours will eliminate the possibility of another birth. This should be our daily prayer. Narada too has indicated to Vyasa as to how actions dedicated to the lord, who is the ruler of the universe as well as the Supreme Brahman serve as the cure for the three fold agony.

एतत्संसूचितं ब्रह्मं स्तापत्रयचिकित्सितम् ।
यदीश्वरे भगवति कर्म ब्रह्मणि भावितम् ॥⁷

Next is regarding the hero. The hero should be skilful and noble- चतुरोदात्तनायकम् । There is some difference of opinion regarding the नायक here. Apart from the glorification of Krishna, other incarnations and stories of Vishnu are also mentioned. However, in the very beginning of the discourse the sages request सूत to describe the illustrious exploits of Lord Krishna who had disguised himself in a human semblance and performed feats that were beyond human power.

कृतवान् किल वीर्याणि सह रामेण केशवः ।
अतिमर्त्यानि भगवान् गूढः कपटमानुषः ॥⁸

Krishna indeed is the hero of the poem.

Dandin has listed the description of objects, places, events etc. numbering eighteen as an essential feature of a Kavya.

नगराण्विशैलर्तु चन्द्रार्कोदय वर्णनैः ।
उद्यान सलिलक्रीडा मधुपान रतोत्सवैः ॥
विप्रलम्भैर्विवाहैश्च कुमारोदयवर्णनैः ।
मन्त्रदूतप्रयाणाजि नायकाभ्युदयरपि ॥

Just as the cooking of rice is confirmed by testing one grain, the poetry of Bhagavata can be enjoyed by perusing the दशम स्कन्ध । There are descriptions galore but only a few selections can be presented here.

Sri Suka describes Mathura as a city with high gate ways and portals, made of crystal, and fitted with huge doors of gold and embellished with ornamental arches, also of gold, over them. It had granaries etc of copper and brass, had been rendered difficult of access by a moat and was adorned with gardens and delightful parks. The entrances of its houses were artistically decorated with pitchers full of water and sprinkled with curd and sandal paste. They were surrounded with rows of flowers and crowned with rows of lights, with leaves thrust into their mouth and strips of silk tied round their necks and with plantain and arecanut trees along with bunches of fruits fixed beside them and flags hoisted near them.

ददर्श तां स्फाटिक तुङ्गगोपुर द्वारां बृहद्धेमकपाटतोरणाम् ।
ताम्रारकोष्ठां परिखादुरासदामुद्यानरम्योपवनोपशोभिताम् ॥⁹
आपूर्णकुम्भैर्दधिचन्दनोक्षितैः प्रसूनदीपावलिभिः सपल्लवैः ।
सवृन्दरम्भाक्रमुकैः सकेतुभिः स्वलंकृतद्वारगृहां सपतिकैः ॥¹⁰

Vyasa describing the rivers says that hearing the music of Krishna, their rapid flow was arrested through love betrayed by eddies and clasped both the feet of Krishna

with the arms of their waves in such a way as to fold them in their embrace, offering lotuses.

नद्यस्तदा तदुपधार्य मुकुन्दगीतमावर्तलक्षितमनोभव भग्नवेगाः ।
आलिङ्गनस्थगितमूर्मिभुजैर्मुगरैर्गृह्णन्ति पादयुगलं कमलोपहारः ॥¹⁴

The twentieth chapter describes the rainy and autumn seasons. The poet in Vyasa stands revealed. Huge clouds endowed with (the eyes) of lightning and tossed by tempestuous winds poured down water, which brings joy to the world even as the compassionate, observing the miserable plight of the world, lay down their life and thus bring delight to the world.

तडित्वन्तो महामेधाश्चण्डश्चसन वेपिताः ।
प्रीणनं जीवनं ह्यस्य मुमुचुः करुणा इव ॥¹⁵

Vyasa excels in giving excellent comparisons. That which is happening now has been indicated by Vyasa.

मार्गा भभूवुः सन्दिग्धास्तृणैश्छन्ना ह्यसंस्कृताः ।
नाभ्यस्यमानाः श्रुतयो द्विजैः कालहता इव ॥¹⁶

Over grown with grass and remaining untrodden for a long time, the tracks became doubtful indeed even like the texts of the Vedas which are not properly studied by the Brahmanas and are consigned to oblivion by the force of time.

Describing Autumn, marked with the appearance of lotuses, the poet says that the waters regained their transparency, even as the minds of those that have strayed from the path of yoga recover their purity by resuming the practice of yoga.

शरदा नीरजोत्पत्त्या नीराणि प्रकृतिं ययुः ।
अष्टानामिव चेतांसि पुनर्योगनिषेवया ॥¹⁷

चन्द्रोदय in the autumn season is beautifully depicted. The poet says that there appeared the familiar moon, painting the face of the east with a red hue by its most soothing rays just as a lover appearing after a long absence would smear the face of his beloved with saffron paste.

तदोदुराजः ककुभः करैर्मुखं प्राच्या विलिम्पन्नरुणेन शन्तमैः ।
सचर्षणीनामुदगाच्छुचोमृजन् प्रियः प्रियाया इव दीर्घदर्शनः ॥¹⁸

The moon rise does have its effect. Beholding the moon, the friend of lilies, in full orb-which shone like the countenance of Goddess Lakshmi and possessed of a scarlet hue like that of fresh saffron and Vrindavana being illumined with its soft rays, Krishna struck a melodious note on his flute that enraptured the mind of the fair eyed Gopis.

दृष्ट्वा कुमुद्वन्तमखण्डमण्डलं रमाननाभं नवकुङ्कुमारुणम् ।
वनं च तत्कोमलगोभिरञ्जितं जगौ कलं वामदृशां मनोहरम् ॥¹⁹

Five chapters are dedicated to the रासक्रिडा episode which is commonly known as रासपञ्चाध्यायी (29-33) which is also referred to as the soul of the Bhagavata. The Natya Sastra says

नटैर्गृहीतकण्ठानामन्योन्यात्तकर श्रियाम् ।
नर्तकीनां भवेद् रासो मण्डलीभूय नर्तनम् ॥

Raasa is the name of a particular dance carried on by a number of women dancing in a circle with their hands interlocked in the company of men who dance with them

with their arms placed round the neck of their female partners. Here Krishna took the place of all the men.

तत्रातिशुशुभेताभिर्भगवान् देवकीसुतः ।
मध्ये मणीनां हैमानां महामरकतो यथा ॥¹⁷

There in the company of those girls Krishna shone exceedingly bright like a large emerald strung in the midst of every two gold beads. Krishna is said to possess the hue of the sapphire. Here he has been likened to an emerald apparently due to His colour being blended with the golden hue of the Gopis and thus appearing green rather than cerulean. Vyasa also defends the रासक्रीडा of Krishna.

अनुग्रहाय भूतानां मानुषं देहमास्थितः ।
भजते तादृशीः क्रीडा याः श्रुत्वा तत्परो भवेत् ॥¹⁸

Having assumed a human semblance in order to shower His grace on created beings, the Lord indulges in sports like the Raasa play by hearing of which exclusive devotion is developed.

It is during the रासक्रीडा, Krishna disappeared all of a sudden. The women of Vraja felt agonized on not seeing him just as the she - elephants would when they failed to see the leader of their herd.

अन्तर्हिते भगवति सहसैव व्रजाङ्गनाः ।
अतप्यंस्तमचक्षाणाः करिण्य इव यूथपम् ॥¹⁹

This is an illustration for विप्रलम्भ ।

Coming to विवाह, Vyasa has described the marriages of Devaki with Vasudeva, Balarama with Revathy, Krishna with Rukmini, Satyabhama, Jambhavati etc. Referring to the marriage procession of Devaki and Vasudeva, the poet says

शङ्खतूर्यमृदङ्गाश्च नेदुर्दुन्दुभयः समम् ।
प्रयाणप्रक्रमे तावद् वरवध्वोः सुमङ्गलम् ॥²⁰

As the procession of the bride and bride groom was just going to start, conches, clarionets, claytomtoms and kettle drums sounded all at once in a most auspicious manner.

कुमारोदय is the event to be described in a Kavya. An account of the advent of Krishna is given. Vyasa refers to Pradyumna's birth. Kama, the God of Love, being burnt by the anger of Rudra sought a body. He was born as the son of Rukmini and came to be known as Pradyumna. He proved himself to be equal to his father in every respect.

स एव जातो वैदर्भ्यां कृष्णवीर्यसमुद्भवः ।
प्रद्युम्न इति विख्यातः सर्वतोऽनवमः पितुः ॥²¹

Illustration for मन्त्र or counselling can be seen in the advice given by Krishna to Nanda asking him not to worship Indra. He tells him to use the same materials to worship the cows, brahmanas and the Govardhana mountain.

तस्माद् गवां ब्राह्मणनामद्वेष्टचारभ्यतां मखः ।
य इन्द्रयागसम्भारास्तैरयं साध्यतां मखः ॥²²

Lofty advice regarding Karma and Gunas is given by Krishna in this chapter.

दूत -We have an excellent message sent to Krishna by Rukmini through a brahmana - दूत - asking Him to save her and take her away. A love letter in seven slokas! Rukmini calls Krishna as भुवन सुन्दर—most handsome in all the three worlds and tells him that her mind had been set on him. She ends up saying that she would lay down her life already withered through fasting. The brahmana tells Krishna everything about Rukmini's plight and delivers her message asking him to act without delay.

इत्येते गुह्यसन्देशा यदुदेव मयाऽऽहताः ।
विमृश्य कर्तुं यच्चात्र क्रियतां तदनन्तरम् ॥²³

There is another message for Krishna sent by the kings captured by Jarasandha. It is then that Krishna sets out to Indraprastha to achieve his goal. This is an illustration for प्रयाण ।

आनर्तसौवीरमरून्स्तीर्त्वा विनशनं हरिः ।
गिरीन् नदीरतीयाय पुरग्रामव्रजाकरान् ॥²⁴

Passing through the lands of Aanarta, Sauvira, Maru and Kurukshethra and crossing many hills and rivers, Krishna went past many towns, villages, cowherds, hamlets, mines and quarries.

Krishna, Bhima and Arjuna proceed to meet Jarasandha. They disguise themselves as brahmanas. Later on revealing their true identity they convey to Jarasandha their purpose of visit.

युद्धं नो देहि राजेन्द्र द्वन्द्वशो यदि मन्यसे ।
युद्धार्थिनो वयं प्राप्ता राजन्या नान्नकाङ्क्षिणः ॥²⁵

Describing the fight - आजि -between Jarasandha and Bhima, Krishna says

ततः समे खले वीरौ संयुक्तावितरेतौ ।
जघ्नतुर्वज्रकल्पाभ्यां गदाभ्यां रणदुर्मदौ ॥²⁶

These two warriors who were fierce in battle struck each other with their maces which were as hard as the thunder bolt.

An account of नायकाभ्युदय can be seen in the conversation between Nanda and the cowherds. Nanda sums up all the achievements of Krishna in the twenty sixth chapter. Such was his greatness that sage Garga remarks

मन्ये नारायणस्यांशं कृष्णमक्लिष्टकारिणम् ॥²⁷

With all these descriptions, poetry can be seen in its full bloom in the Bhagavata.

Another important aspect of a Mahakavya is that it should be embellished - अलङ्कृतम् . It should have अलङ्कार s. Some of the common alankaras are उपमा, रूपक, उत्प्रेक्षा, श्लेष, विषम, अनुप्रास etc.

कालाय कालनाभाय कालावयवसाक्षिणे ॥²⁸

The repetition of काल gives rise to शब्दानुप्रास ।Similarly we have

सत्यव्रतं सत्यपरं त्रिसत्यं सत्यस्य योनिं निहितं च सत्ये ।
सत्यस्य सत्यमृतसत्यनेत्रं सत्यात्मकं त्वां शरणं प्रपन्नाः ॥²⁹

Examples for उपमा are plenty. Brahma took away the cows, calves and cowherds from Vrindavana. Krishna had replicated himself into all these forms. Brahma returned after a year and this is what he saw.

यत्र नैसर्गदुर्वैराः सहासन् नृमृगादयः ।
मित्राणीवाजितावसदृतरुद् तर्षकादिकम् ॥³⁰

Here living beings of natural enmity are compared to friends. Referring to the concept of Maya, Vyasa says

तस्यां तमोवन्नैहारं खद्योतार्चिर्वाहनि ।
महतीतरमायैश्यं निहन्त्यात्मनि युञ्जतः ॥³¹

Just as the darkness caused by mist gets merged in that of a night and even as the light emitted by a fire-fly is merged in day-light, the interior Maya of one employing it against a superior nullifies his own control over that power. Brahma's power was nothing compared to that of Krishna. The comparisons are very apt.

कालात्मना भगवता शक्रदर्पं जिघांसता ।³²

Krishna in the form of time sought to crush the pride of Indra. Krishna is identified with Kala and it is रूपक अलंकार here.

An example of श्लेष can be seen below.

धनुर्वियति माहेन्द्रं निर्गुणं च गुणिन्यभात् ।
व्यक्ते गुणव्यतिकरे ऽगुणवान् पुरुषो यथा ॥³³

In the rainy season, in the sky endowed with the attribute of sound, the rainbow without a string shone like the

Attributeless Being in the manifest world consisting of the three gunas. There is a pun on the word गुण which means both cord and quality.

The alankara दुष्टान्त can be seen in

गिरयो वर्षधाराभिहन्यमाना न विव्यथुः ।
अभिभूयमाना व्यसनैर्यथाधोक्षजचेतसः ॥³⁴

Beaten by volleys of rain, mountains did not feel the least agitated any more than those whose mind is fixed on Lord Vishnu.

When Krishna lifted the Govardhana Mountain, it is said

क्व सप्तहायनोबालः क्व महाद्रिविधारणम् ।³⁵

Where is a seven year old lad and where is the lifting of a huge mountain. The difference is vast. This is विषम alankara. Similarly we have विषम alankara when Sudama exclaims.

क्वाहं दरिद्रः पापीयान् क्व कृष्णः श्रीनिकेतनः ।³⁶

Where am I, a pauper and a sinner and where is Krishna, the abode of the Goddess of fortune.

Thus अलंकार प्रयोग is profuse in the Bhagavata

असंक्षिप्तं and अनतिविस्तीर्णैः -The sargas or chapters should neither be too brief nor too elaborate. Each chapter of the Bhagavata satisfies this requirement.

भट्टनायक says काव्येनरसाः भाव्यन्ते । The next aspect of

poetry to be dealt with here is Rasa. Vishwanatha defines Kavya as वाक्यं रसात्मकं काव्यम् । That there are nine Rasas, is a well-known fact.

The main theme of the Bhagavata is the importance of Haribhakti or devotion to God, especially in his manifestation as Krishna-

कृष्णस्तु भगवान् स्वयम् ।³⁷ Bhakti is nothing but a form of श्रृंगार । There are plenty of hymns in praise of Sri Krishna. For example Indra praises Krishna.

विशुद्धसत्त्वं तव धाम शान्तं तपोमयं ध्वस्तरजस्तमस्कम् ।
मायामयोऽयं गुणसम्प्रवाहो न विद्यते तेऽग्रहणानुबन्धः ॥³⁸

Your essential character, consisting as it does of pure sattva, is uniform, full of wisdom and untouched by Rajas and Tamas. This phenomenal universe, which is a product of Maya, finds no place in you; persisting as it does through ignorance alone.

श्रृंगार can be seen mainly in the description of Raasaleela which has already been referred to as the Raasa panchadhyayi Krishna and the Gopis are alambana vibhavas. The Vrindavana garden, full moon, melodious note of the flute are uddipana vibhavas. Piercing glances, charming smiles, embrace etc. are anubhavas. Anxiety, joy, shyness etc are vyabhicharibhavas.

भगवानपि ता रात्रीः शरदोत्फुल्लमल्लिकाः ।
वीक्ष्य रन्तुं मनश्चक्रे योगमायामुपाश्रितः ॥³⁹

Finding those nights adorned with full blown jasmines in autumn, the Lord too made up his mind to play, falling back upon his Yogamaya.

Akrura at the behest of Kamsa, arrived in Vraja to take Krishna and Balarama to Mathura. The lamentations of the Gopis creates pathos in the heart of the readers.

यस्यानुरागललितास्मितवल्गुमन्त्रलीलावलोक परिम्भणरासगोष्ठ्याम् ।
नीताः स्म नः क्षणमिव क्षणदाविना तं गोप्यः कथं न्वतितरेम तमो
दुरन्तम् ॥⁴⁰

How shall we be able in fact to get over the anguish of separation - which is so difficult to overcome - without him in whose company a number of nights were spent by us as an instant in the Raasa assembly? Thus करुण रस is portrayed.

The description of Krishna killing Kamsa gives rise to रौद्र रस. Kamsa's actions form the alambana vibhava. Krishna flew into a rage and springing with agility, speedily ascended the dais. Grasping him tightly by the hair, he dragged him hard along the ground.

एवं विकथमाने वै कंसे प्रकुपितोऽव्ययः ।
लघिम्नोत्पत्य तरसा मञ्चमुत्तुङ्गमारुहत् ॥⁴¹

There are a number of episodes to describe the valour of Krishna resulting in वीर रस. He is a true वीर. One such episode is the killing of Kuvalayapeeda - the rogue elephant.

तमापतन्तमासाद्य भगवान् मधुसूदनः ।
निगृह्य पाणिना हस्तं पातयामास भूतले ॥⁴²

Approaching the elephant even as it came rushing, Krishna caught hold of its trunk and hurled it down to the ground.

The fight between Rukmi, Rukmini's brother and Krishna is terrible depicting भयानक रस. Krishna tore every weapon that Rukmi took up- an iron club, a sharp edged spear, a pike, a sword and a shield, a javelin and a bludgeon.

परिधं पट्टिशं शूलं चर्मासी शक्तितोमरौ ।
यद् यदायुधमादत्त तत् सर्वं सोऽच्छिनद्धरिः ॥⁴³

Disgust - बीभत्स is experienced when Krishna is described as binding Rukmi with the scarf and disfiguring him by shaving him in such a way as to leave a part of his moustache and locks.

चैलेन बद्ध्वा तमसाधुकारिणं सश्मश्रुकेशं प्रवपन् व्यरूपयत् ॥⁴⁴

There is no dearth of अब्हुत रस in the Bhagavata. The cowherds headed by Balarama complained to Yashoda that Krishna had eaten mud. Krishna however asked his mother to examine his mouth and this is what she saw - universe consisting of the moving and the stationary, the atmosphere, the quarters, the mountains, the oceans, the wind, the lightning, the moon and stars, heaven, water, the mind, the Indriyas and three gunas.

सा तत्र ददृशे विशं जगन् स्थास्नु च खंदिशः ।
साद्रिद्वीपाब्धि भूगोलं सवाय्वग्नीन्दुतारकम् ॥
ज्योतिश्चक्रं जलं तेजो नभस्वान् वियदेव च ।
वैकारिकाणीन्द्रियाणि मनो मात्रागुणास्त्रयः ॥⁴⁵

What a great wonder!

The number of stories throughout the Bhagavata inculcate viveka and vairagya leading to the delineation of शान्त रस ।

आदिमध्यावसानेषु वैराग्याख्यानसंयुतम् ।
हरिलीलाकथाव्रातामृतानन्दितसत्सुरम् ॥⁴⁶

हास्य can be experienced only as a भाव। When the Gopis beg Krishna for his company Krishna heartily laughs and proceeds to delight them out of compassion

इति विक्लवितं तासां श्रुत्वा योगेश्वरेश्वरः ।
प्रहस्य सदयं गोपीरात्मारामोऽप्यरीरमत् ॥⁴⁷

Here हास and दया are bhavas.

Krishna was performing the Raasa dance. Smitten with love to witness the amorous sport of Krishna, the celestial ladies fainted and the Moon -god along with his retinue felt amazed. विस्मय and काम are bhavas.

कृष्णविक्रीडितं वीक्ष्य मुमुहुः खेचरस्त्रियः ।
कामार्दिताः शशाङ्कश्च सगणो विस्मितोऽभवत् ॥⁴⁸

The term वृत्त stands for metre. There can be no poetry without metre. Most of the verses in the Bhagavata are in the अनुष्टुप् metre- four verses eight syllables each. For example

कथितो वंशविस्तारो भवता सोमसूर्ययोः ।
राज्ञां चोभयवंश्यानां भरितं परमाद्भुतम् ॥⁴⁹

The deeds of the kings of solar and lunar dynasties had been told by Suka.

Lord Krishna is glorified in the sloka below. There are four verses with eleven syllables each. The vritta

is उपेन्द्रवज्रा-प्रथमे लघीसा- ज त ज ग ग ।
निवृत्ततर्षैरुपगीयमानाद्
भवौषथाच्छ्रोत्रमनोऽभिरामात् ।
क उत्तमश्लोकगुणानुवादात्
पुमान् विरज्येत विना पशुध्नात् ॥⁵⁰

Suka is described as narrating the story of Sri Krishna.

एवं निशम्य भृगुनन्दन साधुवादं
वैयासकिः स भगवानथ विष्णुरातम् ।
प्रत्यर्च्य कृष्णचरितं कलिकल्मषघ्नं
व्याहर्तुमारभतभागवतप्रधानः ॥⁵¹

The vritta is वसन्ततिलका- त भ जाः जगौगः There are four verses with fourteen syllables in each verse.

Another illustration where the Gods were asked to be born among yadus is in the वंशस्थ - जतो ज रो । Here again there are four verses with twelve syllables each.

पुरैवपुंसावधृतो धराज्वरो
भवद्भिरंशैर्यदुषूपजन्यताम् ।
स यावदुर्व्या भरमीश्वरेश्वरः
स्वकालशक्त्याक्षपयंश्चरेद् भुवि ॥⁵²

श्रव्य वृत्तैः सुसन्धिभिः - Thus the vrittis used are pleasing to the ears. The sargas are to be well connected. Since the Bhagavata deals with the entire story of Lord Vishnu, the chapters are neatly divided and connected too. Another requirement is that the metre in the last sloka of the sarga should be different. This is not followed in all the chapters in the Bhagavata. However since वृत्तान्त means episode, it

can also mean that the chapters should have different stories or episodes. This is followed in the Bhagavata. Dandin says that such a work exists till the end of the Kalpa. He also adds that if one or two points were deficient, it could be still called a Kavya

काव्यं कल्पान्तरस्थायि जायते सदलंकृतिः ।
न्यूनमप्यत्र यैः कैश्चिदङ्गैः काव्यं न दुष्यति ॥

Thus the Bhagavata is a poem par excellence. It must convey a message. Krishna says

कर्मणाजायतेजन्तुः कर्मणैव विलीयते ।
सुखं दुःखं भयं क्षेमं कर्मणैवाभिपद्यते ॥⁵³

A creature is born by force of karma, by force of karma alone it dies and by force of karma itself it experiences pleasure and pain, is subjected to fear and enjoys security. Suka continues

सुख दुःखदो न चान्योऽस्ति यतः स्वकृतभुक् पुमान् ॥⁵⁴

None else is responsible for one's joy and sorrow; for a man reaps the fruit of his own doings.

However that may be, there is no denying that the Bhagavata holds out hopes even for the chronic sinner if only he will open his heart to the gentle influence of love and the irresponsible charm of the Divine child. It is this love that has brought us all here to drink the nectar of the Bhagavata.

भवे भवे यथा भक्तिः पादयोस्तव जायते ।
तथा कुरुष्वदेवेश नाथस्त्वं नो यतः प्रभो ॥⁵⁵

॥ जय श्रीकृष्ण ॥

References

Note: Read the order as Skandha -
Chapter - Shloka; *I-1-3 28X-16-

411—I-1-1

29X-2-262—I-3-40

30X-13-603—I-3-42

31X-13-454—I-2-29

32X-24-315—I-3-41

33X-20-186—I-8-25

34X-20-157—I-5-32

35X-26-148—I-1-20

36X-81-269X—41-20

37I-3-2810X—41-23

38X-27-411X—21-15

39X-29-112X—20-6

40X-39-2913X—20-16

41X-44-3414X—20-33

42X-43-1315X—29-2

43X-54-2916X—29-3

44X-54-3517X—33-7

45X-8-37,3818X—33-37

46XII-13-1119X—30-1

47X-29-4220X—1-33

48X-33-1921X—55-2

49X-1-122X-24-25

50X-1-423X—52-44

51X-1-1424X—71-21

52X-1-2225X—72-28

53X-24-1326X—72-34

54X-54-3827X—26-23

55XII—13-22

Select Bibliography

- 1) History of Sanskrit Poetics - P V Kane - Motilal Banarasidas - 1971
- 2) Kavyadarsha of Dandin - S K Belvalkar - The Oriental Book Supplying Agency - 1924
- 3) Samskrita Saahityetihaasa - Acharya Ramachandra Mishra - Chowkambha Vidya Bhavan - Varanasi - 1960
- 4) Srīmad Bhagavatam - Volume I and Volume II - Translated by N. Raghunathan - Vigneshwara Publishing house - Bangalore - 1976
- 5) Srīmad Bhagavata Mahapurana - Part I and Part II - Translated by C L Goswami - Gita Press - Gorakhpur - 1997
- 6) The Vedas - Sri Chandrashekarendra Saraswati - Bharatiya Vidya Bhavan, Mumbai - 2009

Dr. Radheshyam Shukla, Renowned Scholar, New Delhi, being felicitated by Pujya Sri Ganapathy Sachchidananda Swamiji

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣದ ಪ್ರಧಾನ ಪಾತ್ರಗಳು

—ಪ್ರೊ || ಡಿ.ಕೆ. ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂ

ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ
ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ
ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮಾ ವಿಶೇಷ,
ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರ ಜೀವನ ವಿಧಾನವನ್ನು
ಕುರಿತಂತೆ ವಿವರಗಳಿವೆ.
ವಿಷ್ಣುಪಾರಮ್ಯದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯನ್ನು
ತಲುಪಿದೆ ಈ ಭಕ್ತರು ತಮ್ಮ ಜೀವನ
ಶ್ರದ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ತಮ್ಮ
ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿ
ಮುಕ್ತಾತ್ಮರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ನಾ ಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಅಮರಸಿಂಹನು ಪುರಾಣದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಸರ್ಗಶ್ಚ ಪ್ರತಿ ಸರ್ಗಶ್ಚ, ವಂಶೋಮನ್ವಂತರಾಣಿಚ |
ವಂಶಾನು ಚರಿತಂ ಜಾತಿ ಲಕ್ಷಣಾನಾಂತು ಪಂಚಕಂ ||

ಸೃಷ್ಟಿ, ಪ್ರತಿಸೃಷ್ಟಿ, ರಾಜವಂಶಗಳು, ಮನ್ವಂತರಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಕೃತಯುಗದಿಂದಾರಂಭಿಸಿ ದ್ವಾಪರಯುಗದವರೆಗೆ ವಿವರಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದೇ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಪುರಾಣ ಚೂಡಾಮಣಿ ಎನಿಸಿದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲೂ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿವೆ.

ವೈಷ್ಣವ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಿಮಾ ವಿಶೇಷ, ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರ ಜೀವನ ವಿಧಾನವನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ವಿವರಗಳಿವೆ. ವಿಷ್ಣುಪಾರಮ್ಯದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯನ್ನು ತಲುಪಿದೆ ಈ ಭಕ್ತರು ತಮ್ಮ ಜೀವನ ಶ್ರದ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ತಮ್ಮ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿ ಮುಕ್ತಾತ್ಮರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತರ ಪಟ್ಟ ಬಹುವಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಮುಖರೆಂದು ಪರಿಭಾವಿತರಾದ, ಜನಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತ ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿರುವ ಕೆಲವೇಭಕ್ತರ ಪಾತ್ರ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದು ಪ್ರಸ್ತುತ ಲೇಖನದ ವಿಷಯ.

1. ನಾರದ

ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ತೋರುವ ಪಾತ್ರ ನಾರದರದು “ದೇವರ್ಷೀ ನಾಂಚನಾರದ :” ಎಂಬ ಗೀತಾ ವಾಕ್ಯದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ನಾರದರು ಅರ್ಥಾತ್ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶವೇ. ನಾರದರಲ್ಲಿ ಅನುಸ್ಮೃತವಾಗಿದೆ.

ನಾರದ ಎಂಬ ಹೆಸರೇ ಧರ್ಮೋಪದೇಶಕರೆಂದು “ನಾರಂ ನರಾಣಾಂ ಧರ್ಮಂ ದದಾತಿ ಉಪದಿಶತೀತಿ ನಾರದಃ” ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ

ಅಗ್ರಗಣ್ಯವಾದ ಧರ್ಮಸಂಸ್ಥಾಪನೆ ಪಾಲನೆಗೆ ಸಹಕರಿಸುವುದೇ ನಾರದರ ಪಾತ್ರದ ಉದ್ದಿಶ್ಯ; ನಾರದರ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಪ್ರಥಮಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಣೆ ಇದೆ.

“ಅಪೋದೇವರ್ಷಿರ್ಧನ್ಯೋಯಮ್ ಯತ್ಕೀರ್ತಿಮ್ ಶಾರ್ಙ್ಗಧನ್ವನಃ |
ಗಾಯನ್ಮಾದ್ಯನ್ನಿದಮ್ ತಂತ್ರಾಃ ರಮಯತ್ಯಾತುರಮ್ ಜಗತ್ ||

“ಈ ಮಹರ್ಷಿಯೂ, ದೇವರ್ಷಿಯೂ ಆದ ನಾರದರು ಧನ್ಯರೇ ಹೌದು. ಕೃತಾರ್ಥರೂ ಆತ್ಮವಿದರೂ ಆದ ಇವರು ಭಗವನ್ನಾರಾಯಣನ ದಿವ್ಯನಾಮ ಸಂಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಮೈಮರೆತು; ಅಕೃತಾರ್ಥರೂ, ಭವಪಾಶಬದ್ಧರೂ, ಭವರೋಗಪೀಡಿತರೂ ಆದ ಜನರ ಅಳಲನ್ನು ಭಗವನ್ನಾಮ ಸಂಕೀರ್ತನೆಯ ಮೂಲಕ ಪರಿಹರಿಸಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಆನಂದ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.” ಅನುಷ್ಠುಪ್ ಛಂದದಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಸಾಲುಗಳ ಈ ಶ್ಲೋಕ ನಾರದರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವ ರನ್ನಗನ್ನಡಿಯಂತಿದೆ. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾರ್ಷ್ವದರಾದ ನಾರದರು ಭಗವತ್ಪ್ರೇಮಿಂದಾಗಿಯೇ ತ್ರಿಲೋಕಸಂಚಾರ ಮಾಡುವ ವರವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಇವರ ಪೂರ್ವವೃತ್ತಾಂತವು ರೋಚಕವಾಗಿದ್ದು ಸ್ವತಃನಾರದರೇ ವ್ಯಾಸರಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮಹರ್ಷಿಗಳೇ, ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ನಾನು ಸಾಧಾರಣಳಾದ, ಮನೆಗೆಲಸ ಮಾಡುವ ದಾಸಿಯ ಮಗನಾಗಿದ್ದೆ. ಯೋಗಿವರ್ಯನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೋರ್ವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಊಳಿಗದ ಆಳಾಗಿದ್ದೆ ಅವಳು ನನ್ನೊಡಗೂಡಿ ಭಯ ಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಆ ಮಹಾತ್ಮರ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಒಮ್ಮೆ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತಾಚರಣೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ. ಎಲ್ಲಾ ಮಹಿಮಾನ್ವಿತ ಶ್ರೋತ್ರಿಯರೂ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತ ವಿಧಿಗಳನ್ನೆಸಗುತ್ತಿದ್ದರು. ನನ್ನ ತಾಯಿ ನನ್ನನ್ನು ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಯೋಗಿಗಳ ಪರಿಚಯಕ್ಕೆ ನಿಯುಕ್ತಿಗೊಳಿಸಿದಳು. ನಾನು ಬಾಲಕನಾಗಿದ್ದರೂ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನೂ, ಮಿತಭಾಷಿಯೂ, ಚಾಪಲ್ಯರಹಿತನೂ ಆಗಿದ್ದೆನಲ್ಲದೆ, ಧರ್ಮ ಶ್ರದ್ಧೆ, ಕರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದಾಗಿ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿದ್ದೆ. ಸತ್ಸಂಗ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಗಳು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಮೈದುಂಬಿದ್ದು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಅರಿವು ಆ ವೇಳೆಗೆ ನನಗಾಗಿತ್ತು.

ಒಮ್ಮೆ ನಾನು ಆ ಮಹಾತ್ಮರ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಅವರು ತಮ್ಮ ಭೋಜನವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಬಳಸುವ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿದ್ದ ಪಾಕಶೇಷವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದೆ. ಅದರಿಂದಾಗಿ ನನ್ನಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಯ್ತು. ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ಮಹಾತ್ಮರು ಸಂಚಾರ ಹೊರಡುವ ಮುನ್ನ ತಮ್ಮ ಶ್ರೀಮುಖದಿಂದ ರಹಸ್ಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯ ವಿನಹ ಮತ್ತೊಂದು ಮುಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲವೆಂಬುದರ ಅರಿವು ನನಗಾಯ್ತು. ಭಗವತ್ತೇ ಮ ಪೂರ್ವಕ ಭಕ್ತಿಯೇ ನನ್ನ ಜೀವನದ ಉಸಿರಾಯ್ತು. ಇದನ್ನೇ ಮೂರೂ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವೆನು.

ಯತಿಗಳ ನಿರ್ಗಮನದ ನಂತರ ಶೇಷಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಭಗವದ್ಭಾವದಲ್ಲಿ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ ನನಗೆ ಮಾತೃವಿಯೋಗ ಉಂಟಾಯ್ತು. ಕಾಳ ಸರ್ಪದಷ್ಟಳಾದ ತಾಯಿಯ ಮೃತ್ಯುವಿನಿಂದ ದುಃಖಿತನಾದ ನಾನು 'ದೈವೀವಿಚಿತ್ರಗತಿಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನತ್ತ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿದೆ. ಸಸ್ಯಸಂಪದ್ಭರಿತವಾದ ವನಗಹನವು ಶರಾರುಸರ್ಪಸಂಚಾರ ಭೀಷಣವಾದರೂ ಅದರ ಭೀಮಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ವಾದಿಸುತ್ತಾ ಬಹುದೂರ ನಡೆದು ಬಳಲಿದೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನದಿಯೊಂದು ಕಾಣಲಾಗಿ ಕ್ಷುತ್ತಿಪಾಸಾಕುಲನಾದ ನಾನು ಅದರ ತೀರದಲ್ಲಿದ್ದ ಬೋದಿವೃಕ್ಷದ ನೆರಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಮಿಸುವ ಮುನ್ನ ಆಚಮನ ಮಾಡಿ ಜಲಪಾನಮಾಡಿದೆ. ನಂತರ ತದೇಕಚಿತ್ತತೆಯಿಂದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣ ಮಾಡಿದೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಮನೋಜ್ಞನಾಗಿದ್ದ ಅನಂತನ ವಿಶ್ವತೋಮುಖ ರೂಪದ ದರ್ಶನವಾಗಿ ಆನಂದಾಬ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ತೇಲಿದ ನಾನು ದಿವ್ಯಾನುಭವ ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಆ ರೂಪವು ಅಂತರ್ಧಾನವಾಯ್ತು ಮತ್ತೆ ನಾನು ಆ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಎಷ್ಟೇ ಯತ್ನಿಸಿದರೂ ವಿಫಲನಾದೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅಶರೀರ ವಾಣಿಯೊಂದು ನನಗೆ ಹೀಗೆ ಕೇಳಿಬಂತು. "ಮಗೂ ನಿನ್ನ ಪಾಂಚಭೌತಿಕ ದೇಹದಿಂದ ನೀನು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಲಾರೆ. ಅಪಕ್ವವಾದ ಮನಸ್ಸು ಅಶಾಂತವಾದ ವಾಸನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಅನ್ನಮಯ ಕೋಶವಿರುವವರೆಗೆ ನನ್ನ ದರ್ಶನ ಅಲಭ್ಯ. ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ನನ್ನ

ದರ್ಶನ ಲಾಲಸೆಯುಂಟಾಗಲೆಂದೆ ನಾನು ನನ್ನ ದಿವ್ಯರೂಪವನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ನಿನಗೆ ತೋರಿದೆ. ನಿನಗೆ ಜಾತಸ್ಮರತ್ವವನ್ನು ಕರುಣಿಸಿರುವೆನು. ನೀನು ಭೌತಿಕ ಕಾಯವನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿದ ನಂತರ ನನ್ನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಪಾರ್ಷ್ವದನಾಗುವೆ. ಹೀಗೆಂದು ನುಡಿದ ಅಶರೀರವಾಣಿಯು ಸ್ತಬ್ಧವಾಯಿತು. ಹಲವು ವರ್ಷಗಳು ಹಾಗೆಯೇ ಕಳೆದವು. ಕಲ್ಪಾಂತವು ಸಮೀಪಿಸಿತು. ನನ್ನ ಭೌತಿಕ ಕಾಯದ ಅವಸಾನವಾಯ್ತು. ಪ್ರಳಯ ಪಯೋಧಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಗ ನಿದ್ರಾ ಮಗ್ನನಾಗಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿರಲು ಬ್ರಹ್ಮಸೃಷ್ಟಿಯು ಉಪಸಂಹೃತವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ನಾರಾಯಣನ ಹೃದಯ ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರಲು ನಾನೂ ಅವನೊಡನೆ ಉಸಿರಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ. ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕೃಮವು ಆರಂಭವಾದಾಗ ನಾನು ಮರೀಚಿ, ಕಶ್ಯಪ, ಅತ್ರಾಧಿ ಋಷಿಗಳೊಡನೆ ಪ್ರಕಟನಾದೆ, ಭಗವತ್ಪಾ ಪಾತ್ರನಾದ ನಾನು ತ್ರಿಲೋಕ ಸಂಚಾರಿಯಾಗಿ, ದಿವ್ಯವಾದನಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾಲಂಕೃತವಾದ ಈ ಮಹತೀ ವೀಣಾ ನಿನಾದದೊಡನೆ, ಭಗವಂತನ ಲೀಲಾವಿಭೂತಿಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವೆನು. ವಿಷಯ ಭೋಗಾಸಕ್ತರಾದವರ ಚಿತ್ತಶಾಂತಿಗೆ ಭಗವನ್ನಾಮ ಸ್ಮರಣೆಯೊಂದೇ ಧಮ್ಯೇಪಾಯ" ಇದೇ ನನ್ನ ಪೂರ್ವವೃತ್ತಾಂತವೆಂದು ವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಹೇಳಿ ನಾರದರು ತಮ್ಮ ಇತಿವೃತ್ತವನ್ನು ಉಪಸಂಹರಿಸಿದರು.

ನಾರದರ ಪೂರ್ವವೃತ್ತಾಂತದಿಂದ ಅರಿವಾಗುವುದೆಂದರೆ, ಅವರು ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನಿಗಳು, ವಿಷಯಸುಖ ವಿಮುಖರಾದ ಅವರು ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಗಳೆಂದು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಸಾರುತ್ತವೆ. ನಾರದರು ತಮ್ಮ ಸಹಜಾತನಾದ ಸನತ್ಕುಮಾರರಿಂದ ಅಥರ್ವವನ್ನೊಳಗೊಂಡಂತೆ ಚತುರ್ವೇದಗಳನ್ನೂ, ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸ ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನೂ ಚತುಃಷಷ್ಟಿ ಕಲೆಗಳನ್ನೂ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಪರಾವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅವರು ಸನತ್ಕುಮಾರರಿಂದಲೇ ಉಪದೇಶ ಪಡೆದಿದ್ದರು.

ಇಂತಹ ವಿಶೇಷಜ್ಞರಾದ ನಾರದರು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಸಮಸ್ಯಾತ್ಮಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾರೆ. ಸಾಧಾರಣ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಂತೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವ ನಾರದರು

ದುಷ್ಟರಾದ ಅಸುರರಿಗೂ ಅವರ ದೌಷ್ಟ್ಯವನ್ನುತ್ತೇಜಿಸಿ ತನ್ನೂಲಕ ಅವರು ಭಗವಂತನಿಂದಲೇ ಸಂಹಾರಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಮುಕ್ತಿಭಾಜನರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಉದಾರ ಹೃದಯಿ ನಾರದರು ವೃಷ್ಟಿವಂಶದ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಕ್ರೂರಿಯೂ, ಚಾಡಿಕೋರನಂತೆ ಕಾಣುವ ನಾರದರು ಭಗವಂತನು ಲೀಲಾ ವಿಭೂತಿಯ ರಹಸ್ಯಮಯ ಪಾತ್ರದಂತೆ ತೋರುತ್ತಾರೆ. ನಾರದರ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ರಾಜವಿದ್ಯಾ ರಾಜಗುಹ್ಯಯೋಗದ ಶ್ಲೋಕವೊಂದರ ಯಾಧಾರ್ಯವು ಹೀಗೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಾಂಹಿ ಪಾರ್ಥ ವ್ಯಪಾತ್ರಿತ್ಯಯೇಽಪಿಸ್ತುಃ ಪಾಪಯೋನಯಃ |
ಸ್ತ್ರಿಯೋ ವೈಶ್ಯಸ್ತಥಾ ಶೂದ್ರಾಸ್ತೇಽಪಿಯಾಂತಿ ಪರಾಂಗತಿಮ್ ||

ಭಗಂತನಲ್ಲಿ ಶರಣಾದ ಭಕ್ತರು ಯಾರೇ ಇರಲಿ, ಯಾವ ಯೋನಿಯಲ್ಲೇ ಜನ್ಮ ತಳೆದಿರಲಿ ಅವರಿಗೆ ದುರ್ಗತಿ ಇಲ್ಲ. ಅವರು ಸದ್ಗತಿಯನ್ನೇ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಾರದರ ಪಾತ್ರವೇ ನಿದರ್ಶನ.

2. ಅಜಾಮಿಳ

ಶ್ರೀ ಮದ್ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣದ ಆರನೆಯ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿರುವ ಅಜಾಮಿಳೋಪಾಖ್ಯಾನವು, ಸದಾ ಐಹಿಕ ಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೆಸಗುತ್ತಿರುವ ಇಂದಿನ ಜನರ ಕಣ್ತೆರೆಸುವಂತಿದೆ. ಶ್ರೀಮನ್ನಾಥಾರತದ ಭೀಷ್ಮ ಪರ್ವದ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗದಲ್ಲಿ ಮಾನಸಿಕ ದೌರ್ಬಲ್ಯದಿಂದಾಗುವ ಮಾನವನ ಅಧಃ ಪತನವನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಮನಹೋಗುವ ವಿವರಣೆ ಅದರಿಂದ ಪಾರಾಗುವ ಬಗೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಅದು ಹೀಗಿದೆ:-

ಧ್ಯಾಯತೋ ವಿಷಯಾನ್ ಪುಂಸಃ ಸಂಗಸ್ತೇಷೂಪಜಾಯತೇ |
ಸಂಗಾತ್ ಸಂಜಾಯತೇ ಕಾಮಃ ಕಾಮಾತ್ ಕ್ರೋಧೋಭಿಜಾಯತೇ ||
ಕ್ರೋಧಾತ್ ಭವತಿ ಸಮೋಹಃ ಸಮೋಹಾತ್ ಸ್ಮೃತಿ ವಿಭಮಃ |
ಸ್ಮೃತಿ ಭ್ರಂಶಾತ್ ಬುದ್ಧಿ ನಾಶೋ ಬುದ್ಧಿನಾಶಾತ್ ಪ್ರಣಶ್ಯತಿ ||

ವಿಷಯ ಸುಖಗಳ ಆಕರ್ಷಣೆಗೆ ಸಿಲುಕಿ ಅದನ್ನೇ ಕುರಿತು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಾ ಇರುವವರಲ್ಲಿ ದೈಹಿಕ ಭೋಗಗಳ ಹಂಬಲವು ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಾ ಸಾಗುತ್ತದೆ ಸುಖಲೋಲುಪ್ತಿಗೆ ತಡೆಯುಂಟಾದಾಗ, ಕೋಪ, ಮೈಮರೆವು, ಬುದ್ಧಿನಾಶ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಿನಾಶ ಇವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ವಿನಾಶ ಉಂಟಾಗುವ ಮುನ್ನ ಭಗವಚ್ಚರಣ್ಯತೆಯು ಜಾಗೃತವಾದಲ್ಲಿ ಅಂತಹವನೂ ಮುಕ್ತಿ ಭಾಜನನಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದೇ ಈ ಪಾತ್ರದ ತಿರುಳು.

ಸದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದ ಅಜಾಮಿಳ ಶೃತ್ಯುಕ್ತ ವಿಧಿಯಂತೆ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ. ದೇವಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪೂಜಕನೂ, ಆಹಿತಾಗ್ನಿಯೂ ಆಗಿದ್ದ ಅವನು ಒಮ್ಮೆ ಪೂಜಾರ್ಥವಾಗಿ ಪುಷ್ಪ ಸಂಚಯನ ಮಾಡಲೆಂದು ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ. ಪಾನ ಮತ್ತನಾದ ಶೂದ್ರನೋರ್ವನು ವೇಶ್ಯೆಯೋರ್ವಳಲ್ಲಿ ರಮಿಸುತ್ತಾ ಕಾಮೋದ್ದೀಪ್ತವಾದ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡನು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಅವನಲ್ಲಿದ್ದ ಸುಪ್ತ ಕಾಮವು ಜಾಗೃತವಾಗಿ ಅವನು ಸದಾಚಾರಶೂನ್ಯನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತನಾದ ಅವನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಅವಗುಣಗಳೂ ಮನೆ ಮಾಡಿದವು. ಪಾಪಕರ್ಮಿಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತನಾದ ಅವನು ಆವೇಶ್ಯಯ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೇ ಅವನಿಗೆ ಅವಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ವರು ಮಕ್ಕಳಾದರು. ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಅವನು ಮರಣಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗ. ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿ ಪಾತ್ರನಾದ ಮಗನೊಬ್ಬನಿಗೆ ನಾರಾಯಣನೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಅವನನ್ನೇ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತನ್ನೂಲಕ ನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅವನು ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ನಂತರ ಯಮಭಟರು ಅವನತ್ತ ಸುಳಿಯಲಿಲ್ಲ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾರ್ಷ್ವದರು ಅವನನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ದರು, ಅವನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಒದಗಿತು. ಇದು ಅಜಾಮಿಳೋಪಾಖ್ಯಾನದ ಸಂಗ್ರಹ ಈ ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಚಿಂತಿಸುವಾಗ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ರಾಜವಿದ್ಯಾ ರಾಜಗುಹ್ಯಯೋಗದ ಈ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳು ಮನನೀಯವೆನಿಸುತ್ತವೆ.

ಮಾಂಹಿ ಪಾರ್ಥವ್ಯಪಾತ್ರಿತ್ಯಯೇಽಪಿಸ್ತುಃ ಪಾಪಯೋನಯಃ |
ಸ್ತ್ರಿಯೋ ವೈಶ್ಯಸ್ತಥಾ ಶೂದ್ರಾಸ್ತೇಽಪಿಯಾಂತಿ ಪರಾಂಗತಿಮ್ ||

ಮನ್ಮನಾಭವ ಮದ್ಭಕ್ತೋ ಮದ್ಯಾಜೀ ಮಾಂಸಮಸ್ಕುರು |
ಮಾಮೇವೇಷ್ಟಸಿ ಮತ್ತ್ವೇವಂ ಆತ್ಮಾನಂ ಮತ್ಪರಾಯಣಃ ||

ಇಂದ್ರಿಯ ಚಾಪಲದಿಂದಾಗಿ ಮನೋನಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ ಘೋರ ಪಾಪಗಳನ್ನೆಸಗಿದರೂ, ಪಾಪಯೋನಿ ಸಂಜಾತರಾದರೂ, ಭಗವತ್ಪಾರಮ್ಯವನ್ನರಿತು ನಾಮಸ್ಮರಣೆ, ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಆತನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವು ಸಂಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. ಇದನ್ನೇ ದಾಸಶ್ರೇಷ್ಠ ಪುರಂದರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. “ಯಮನ ದೂತರು ಬಂದು ಅಜಮಿಳನೆಳೆವಾಗ ನಾರಾಯಣ ಎಂಬ ನಾಮವೇ ಸಾಕೋ.” “ನೀನ್ಯಾಕೋ ನಿನ್ನ ಹಂಗ್ಯಾಕೋ, ನಿನ್ನ ನಾಮದ ಬಲವೊಂದಿದ್ದರೆ ಸಾಕೋ.” ಭಗವದ್ಧ್ಯಾನ ನಿರತತೆ ಇಹಪಾಶ ಬಂಧ ವಿಮುಕ್ತಿಯ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

3. ಜಡಭರತೋಪಾಖ್ಯಾನ

ಶ್ರೀ ಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವಾದ
ಅಕ್ಷರಬ್ರಹ್ಮಯೋಗದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕವೊಂದು ಹೀಗಿದೆ :

ಯಂ ಯಂ ವಾಪಿ ಸ್ಮರನ್ ಭಾವಂ ತ್ಯಜಂತ್ಯಂತೇ ಕಲೇವರಮ್ |
ತಂ ತಮೇವೇತಿ ಕೌಂತೇಯ ಸದಾತದ್ಭಾವ ಭಾವಿತಾಃ ||

ಅನ್ನ ಮಯ ಕೋಶವೆನಿಸಿದ ಈ ಪಾಂಚ ಭೌತಿಕ ಕಾಯವನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. ಯಾವ ಭಾವವನ್ನು ಮನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವೆವೋ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಪುನರ್ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ದೇಹವು ಸಂಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದಾಗಿ, ಹೇ! ಅರ್ಜುನಾ ಸದಾ ನೀನು ನನ್ನ ಸ್ಮರಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಯುದ್ಧ ಮಾಡು ಎಂದು ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಗವಾನರ ಮಾತಿನ ನಿದರ್ಶನವೇ ಜಡಭರತೋಪಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಮಹಾರಾಜನಾದ ಋಷಭದೇವನ ಮಗನಾದ ಭರತನು ಮಹಾನ್ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದನು. ಪಿತುರಾಜ್ಞಾದುರಂಧರನಾದ ಅವನು ತಂದೆಯ

ಆಜ್ಞೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಭೂ ಮಂಡಲವನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ತನ್ನಿಂದಾಗಿಯೇ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಭರತವರ್ಷ, ಭರತಖಂಡವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನ ನಮ್ಮದೇಶವನ್ನು ಅಜನಾಭವರ್ಷವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಿರೀಟ, ಗದಾ, ಶಂಖ, ಚಕ್ರಧಾರಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ವರೂಪವು ಸಂತತ ಆತನ ಹೃನ್ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರಲು ಕೋಟಿ ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತ ಭೂಮಿಯನ್ನಾಳಿದ ಅವನು ವಾನಪ್ರಸ್ಥಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅವಧೂತ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಶೇಷಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಕಳೆಯತೊಡಗಿದ. ಒಮ್ಮೆ ಅವನು ಗಂಡಕೀ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಪಿಪಾಸಾ ಕುಲವಾದ ಜಿಂಕೆಯೊಂದು ಜಲಪಾನ ಮಾಡಲೆಂದು ಬಂದಿತು. ಅದೇ ವೇಳೆಗೆ ಸಿಂಹ ಒಂದರ ಗರ್ಜನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಆ ಮೃಗವು ಪ್ರಾಣ ಭೀತಿಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಹಾರಲು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿದ್ದ ಆ ಜಿಂಕೆಯು ಮರಿಯೊಂದನ್ನು ಪ್ರಸವಿಸಿ ಮರಣಿಸಿತು. ಅನಾಥವಾದ ಆ ಜಿಂಕೆಯ ಮರಿಯಲ್ಲಿ ಕರುಣೆ ತೋರಿದ ಭರತನು ಅದನ್ನಾಶ್ರಮಕ್ಕೊಯ್ದು ಸಲಹತೊಡಗಿದ. ಕ್ರಮೇಣ ಜಿಂಕೆಯ ಮೋಹದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದ ಅವನಿಗೆ ನಿತ್ಯಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ, ಜಪ, ತಪಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಾಸಕ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ, ಜೀವನಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ಜಿಂಕೆಯನ್ನೇ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದನು. ಪುನರ್ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮೃಗಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮತಳೆದ ಅವನಿಗೆ ಪೂರ್ವಪುಣ್ಯದಿಂದಾಗಿ ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವವಿದ್ದಿತು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಜಿಂಕೆಯಾಗಿ ಜನ್ಮಿಸಿದರೂ ಭಗವದ್ಧ್ಯಾನ ವಿಮುಖನಾಗದೇ ತನ್ನ ದುಃಸ್ಥಿತಿಗಾಗಿ ಪರಿತಪಿಸುತ್ತಾ ವಿರಕ್ತಿ ತಳೆದು ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ ತೀರ್ಥವಾದ ಗಂಡಕೀ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿದ್ದ ಪುಲಸ್ತ್ಯ, ಪುಲಹರೆಂಬ ಋಷಿಗಳ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಸೇರಿ ತನ್ನ ಅಂತ್ಯ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ, ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕ್ಷಯಕ್ಕಾಗಿ ಭಗವನ್ನಾಮ ಸಂಕೀರ್ತನ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಜೀವಿಸತೊಡಗಿದ. ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವನು ತನ್ನ ಶರೀರದ ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಗಂಡಕೀ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿ ಮೃಗಶರೀರವನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿದ.

ನಂತರದ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅವನು ಓರ್ವ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಸಂಪನ್ನನಾದ ಸದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ದ್ವಿತೀಯ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮತಳೆದ. ಜನ್ಮದಿಂದಾರಂಭಿಸಿ ಭಗವದ್ಧ್ಯಾನತತ್ಪರನಾದ ಅವನು ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಜಡ, ಬಧಿರ,

ಮೂಕನಂತೆ ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಭಕ್ತಿ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಯಾರನ್ನೂ ದ್ವೇಷಿಸದೇ, ಪ್ರೀತಿಸದೇ, ನಿರ್ಮಮನೂ ನಿರಹಂಕಾರಿಯೂ ಆದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸದಾ ಇರುತ್ತಿದ್ದ, ನಿಂದಾ ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೆ ಅತೀತನಾಗಿದ್ದ ಅವನು ಜಡನಂತಿರುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಜಡಭರತನೆಂದು ಜನರು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಧೃಢ ದೇಹಿಯಾದ ಅವನನ್ನು ಜನರು ಕ್ಷಿಪ್ಪವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ನಿಯೋಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಮ್ಮೆ ಕಳ್ಳರಗುಂಪೊಂದು ಅವನನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿತು. ಧೃಢ ದೇಹಿಯಾದ ಇವನನ್ನು ಚಂಡಿಕಾದೇವಿಗೆ ಬಲಿಕೊಟ್ಟು ಸಿದ್ಧಿಯೊಂದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಕಳ್ಳರನಾಯಕನು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ. ಅದರಂತೆ ಅವನನ್ನು ಚಂಡಿಕಾಲಯಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಬಲಿಯಾಗಿ ಕೊಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತರಾದ ಆ ಕಳ್ಳರ ಗುಂಪನ್ನು ಚಂಡಿಕಾದೇವಿಯೇ ಮೂರ್ತರೂಪದಿಂದ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿ ಸಂಹರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದಳು ನಂತರ ಜಡಭರತನು ರಹೂಗಣನೆಂಬ ರಾಜನ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹೊರುವ ಆಳಿನಂತೆ ನಿಯೋಜಿತನಾದನು. ಒಮ್ಮೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹೊರುತ್ತಿದ್ದ ಅವನು ತನ್ನ ಪಾದಗಳಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ ಯಾವ ಜೀವಿಯೂ ಸಾಯಬಾರದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಅಡ್ಡದಿಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸ ತೊಡಗಿದ. ಇದರಿಂದ ರಹೂಗಣನಿಗೆ ಕಿರಿಕಿರಿಯಾಗಿ ಇದರ ಕಾರಣವನ್ನನು ಲಕ್ಷಿಸಿರಲು ಅದಕ್ಕೆ ಜಡಭರತನೇ ಕಾರಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು. ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳ ಆಕರವಾದ ಆ ರಾಜನು ಭರತನನ್ನು ಮನಬಂದಂತೆ ನಿಂದಿಸಲು ಬ್ರಾಹ್ಮೀಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಜಡಭರತನು ರಾಜನ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ನಸುನಕ್ಕು ಹೀಗೆಂದನು.

ತ್ವಯೋದಿತು ವ್ಯಕ್ತಮವಿಪ್ರಲಬ್ಧಂ
ಭರ್ತುಃಸಮೇ ಸ್ಯಾದ್ಯದಿ ವೀರಭಾರ
ಗಂತುರ್ಯದಿ ಸ್ಯಾದ್ಯದಿ ಗಮ್ಯ ಮಧ್ವಾ
ಪೀನೇತಿ ರಾಶೌ ನವಿದಾಂ ಪ್ರವಾದಃ ||

ಅಯ್ಯಾ ವೀರನೇ ನಿನ್ನ ಮಾತು ಸತ್ಯವೇ ಸರಿ. ನಿನ್ನ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಉಪಹಾಸವೇನೂ ತೋರದು. ಭಾರವು ಹೊರುವವನಿಗೆ, ದಾರಿಯು ನಡೆಯುವವನಿಗೆ ದಪ್ಪವಾಗಿರುವುದೂ ಕೃಶವಾಗಿರುವುದೂ ಎಲ್ಲವೂ ಅನ್ನಮಯ ಕೋಶವಾದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಇದಾವುದೂ ಆತ್ಮಕ್ಕಲ್ಲ ಇದನ್ನೇ

ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನಲು ರಹೂಗಣನ ಭವಾ ಅಂತರಂಗದ ಕಣ್ಣುಗಳು ತೆರೆದವು ತಾನೋರ್ವಮಹಾತ್ಮನನ್ನು ಅವಮಾನಿಸಿದ್ದೇನೆ ಎಂಬುದರ ಅರಿವಾಗಿ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಿಂದಿಳಿದು ಜಡಭರತನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ. ಕ್ಷಮಿಸುವಂತೆ ಬೇಡಿದ. ನಂತರ ಜಡಭರತನು ರಹೂಗಣನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ. ಟವಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿತೊಳಲುವ ಜೀವಿಯಾ ಅಧಃ ಪತನವನ್ನು ಉಪವರ್ಣಿಸಿ ರಹೂಗಣನ ಅ ಜ್ಞಾನದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿದ.

4. ಧೃವೋಪಾಖ್ಯಾನ

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣದ ಚತುರ್ಥ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜನಾದ ಧೃವನ ಚರಿತ್ರೆಯು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿದೆ.

ಮಹಾರಾಣಿ ಶತರೂಪಾ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಮಗನೇ ಉತ್ತಾನಪಾದ, ಈತನಿಗೆ ಸುನೀತಿ ಮತ್ತು ಸುರುಚಿ ಎಂಬ ಈರ್ವರು ಪತ್ನಿಯರು. ಉತ್ತಾನ ಪಾದನಿಗೆ ತನ್ನ ಕಿರಿಯ ಮಡದಿ ಸುರುಚಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಧಿಕ ಪ್ರೇಮ ಸಹಜವಾಗಿ ಅವನು ಅವಳ ಮಗ ಉತ್ತಮನ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷ ವಾತ್ಸಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದನು. ಮೊದಲ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸುನೀತಿಯ ಮಗನೇ ಧೃವ ಮಹಾರಾಜ.

ಒಮ್ಮೆ ರಾಜಸಭಾಭವನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಉತ್ತಾನಪಾದನ ತೊಡೆಯನ್ನೇರಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಧೃವನು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲು ಅದನ್ನು ಕಂಡ ಸವತಿ ತಾಯಿ ಸುರುಚಿಯು ಧೃವನನ್ನು ಕುರಿತು ನಿನಗೆ ಆ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮತಳೆದಾಗ ನಿನಗೆ ಆ ಯೋಗ್ಯತೆ ಲಭಿಸುವುದು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತಪಸ್ಸನ್ನೆಸಗು ಎಂದು ಮರ್ಮಾಘಾತವಾಗುವಂತಹ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಲು ಮನನೊಂದಧೃವನು ತನ್ನ ತಾಯಿಯ ಬಳಿಸಾರಿ ತನ್ನ ಸವತಿ ತಾಯಿಯು ತನಗೆ ಮಾಡಿದ ಅವಮಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಲು ದುಃಖಿತಳಾದ ಸುನೀತಿಯು ಅವನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿ ಭಗವದನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆ ಪ್ರೇರೇಪಿಸಿದಳಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ತಪವನ್ನೆಸಗುವಂತೆ ಸೂಚಿಸಿದಳು. ಶುದ್ಧ ಹೃದಯದಿಂದ

ಭಗವಾನ್ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ತದೇಕ ಚಿತ್ತತೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸು ಅವನ
ವಿನಃ ಮತ್ತಾರೂ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲು. ತಪಶ್ಚರ್ಯೆಗಾಗಿ ಆ
ಬಾಲಕನು ವನಗಮನದ ತೀರ್ಮಾನ ಕೈಗೊಂಡನು. ಅವನ ಧೃಢ
ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಡಿಲಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ದೇವರ್ಷಿನಾರದರೂ
ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಸೋತರು. ಕೊನೆಗೆ ಅವರು ಅವನಿಗೆ ನಾರಾಯಣಾನುಗ್ರಹ
ಸಮರ್ಥವಾದ. ಓಂ ನಮೋ ಭಗವತೇ ವಾಸುದೇವಾಯ ಎಂಬ
ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ನಿರ್ಗಮಿಸಿದರು. ತನ್ನ ತಪಶ್ಚರ್ಯೆಯ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ಮಹದ್ಭಯಂಕರವಾದ ವಿಘ್ನಗಳಿಂದ
ವಿಚಲಿತನಾಗದ ಧೃವನಿಗೆ ಭಗವನ್ನಾರಾಯಣನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದನು. ಆತನ
ಸುಂದರ ರೂಪವನ್ನು ಕಂಡಧೃವನು ಹೃದಯತುಂಬಿದ ಭಕ್ತಿ ಭಾವದಿಂದ
ಹೀಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು.

ಯೋಂತಃ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಮಮವಾಚಮಿಮಾಂ ಪ್ರಸುಪ್ತಾಂ
ಸಂಜೀವಯತ್ಯ ಖಿಲಶಕ್ತಿಧರಃ ಸ್ವಧಾಮ್ನಾ ।
ಅನ್ಯಾಂಶ್ಚ ಹಸ್ತ ಚರಣ ಶ್ರವಣ ತ್ವಗಾದೀನ್
ಪ್ರಾಣಾನ್ಮಮೋ ಭಗವತೇ ಪುರುಷಾಯತುಭ್ಯಮ್ ॥

ಭಕ್ತಿ ಭಾವ ಗರ್ಭಿತವಾದ ಧೃವನ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದ
ಶ್ರೀಹರಿಯು; ಅವನ ಹೃದಯ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಅರಿತವನಾಗಿದ್ದು ಕಲ್ಪಾಂತ
ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ ಧೃವ ಪದವಿಯನ್ನಿತ್ತು ಕರುಣೆ ತೋರಿದನು.
ಧೃವನಾದರೋ ತನ್ನ ತಂದೆಯು ವಾನಪ್ರಸ್ಥನಾದ ನಂತರ ತನ್ನ
ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮೂವತ್ತಾರು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಪರಿಪಾಲಿಸಿ ನಂತರ
ವಾನಪ್ರಸ್ಥಧರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಧೃವ ಪದವಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾದನು.

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಯಾವುದಿದೆ ಎಂಬುದು
ಧೃವ ಚರಿತೆಯ ಆಶಯವಾಗಿದೆ.

5. ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಚರಿತ್ರೆ

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಹ್ಲಾದನ
ಪಾತ್ರವು ವಿಷ್ಣುಪಾರಮ್ಯದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ ದೈತ್ಯ ರಾಜನ
ಚರಿತ್ರೆಯಾಗಿದೆ.

ದೈತ್ಯರಾಜ ಹಿರಣ್ಯ ಕಶಿಪುವಿನ ಪತ್ನಿ ಕಯಾದುವಿನಲ್ಲಿ ಜನ್ಮತಳೆದ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಗನೇ ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಅವನ ಹೆಸರು ಅನ್ವರ್ಥವಾಗಿದ್ದು ಅವನ
ಪರಿಸರದಲ್ಲಿರುವವರು ಸದಾ ಆನಂದದಿಂದಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಜನ್ಮತಃ
ರಾಕ್ಷಸನಾದರೂ ರಾಜಸ, ತಾಮಸಗುಣಗಳಿಗೆ ಅತೀತನಾಗಿದ್ದ ಅವನು
ಸತ್ವ ಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ದೇವತಾ ಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದ. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದ
ಅವನು ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗ ಜಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದ. ದೇವ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
ಪೂಜಕನಾದ ಅವನಲ್ಲಿ ಸದಾ ನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣೆಯು
ಜಾಗೃತವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಐಹಿಕಭೋಗ ವಿಮುಖನಾದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನಿಗೆ
ತಂದೆಯಾಗಿದ್ದ ಹಿರಣ್ಯ ಕಶಿಪುವಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬದ್ಧ ವೈರ ತನ್ನ
ಸೋದರನ ವಧೆ ಮಾಡಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂತ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಲು
ಶಕ್ತಿಮೀರಿ ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಬ್ರಹ್ಮವರ ಬಲದಿಂದ ದೃಪ್ತನಾದ ಅವನಲ್ಲಿ
ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳು ಬೇರೂರಿದ್ದವು. ಇಂದ್ರಿಯ ಚಾಪಲ್ಯದಿಂದಲೂ
ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಗಳಿಂದಲೂ ಅಭಿಭೂತನಾದ ಅವನು ತನ್ನ ಮಗ
ಪ್ರಹ್ಲಾದನಿಗೆ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ರಾಜನೀತಿಯ ಪಾಠವನ್ನು ಕಲಿಸಲು
ದೈತ್ಯಗುರು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಮಕ್ಕಳಾದ ಶಂಡ ಮತ್ತು ಅಮರ್ಕರನ್ನು
ನೇಮಕಮಾಡಿದ್ದನು. ಪ್ರಹ್ಲಾದನಾದರೋ ರಾಜನೀತಿಯ ಸಮಸ್ತ
ಪಾಠಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಕಲಿತನಾದರೂ, ತನ್ನ ತಂದೆಯಂತೆ
ವಿಷ್ಣುವೈರಿಯಾಗದೇ ಅವನ ಪರಮಭಕ್ತನಾದ ಸದಾ ನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣೆ
ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ಅವನ ಮನಃ ಪರಿವರ್ತನ ಮಾಡಲು ದೈತ್ಯಗುರುಗಳಿಗೆ
ಅಸಾಧ್ಯವಾಯ್ತು. ತಮ್ಮ ಅಸಹಾಯಕತೆಯನ್ನು ಅವರು ಹಿರಣ್ಯ
ಕಶಿಪುವಿಗೆ ಹೇಳಿದರು.

ಒಮ್ಮೆ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವು ಪ್ರಹ್ಲಾದನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲೆಂದು ಅವನು ಕಲಿತ
ಪಾಠಗಳನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಥವಾದ
ಉತ್ತರವನ್ನಿತ್ತ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ತಂದೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಷ್ಣು ಪಾರಮ್ಯವನ್ನು
ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನಲ್ಲದೆ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನುಗ್ರಹ ಸಂಪಾದಿಸಲು ಬೇಕಾದ
ನವವಿಧ ಭಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಹೇಗೆಂದನು.

ಶ್ರವಣಂ ಕೀರ್ತನಂ ವಿಷ್ಣೋಂ ಸ್ಮರಣಂ ಪಾದಸೇವನಂ ।
ಅರ್ಚನಂ ವಂದನಂ ದಾಸ್ಯಂ ಸಖ್ಯಮಾತ್ಮನಿವೇದವಮ್ ॥

ಈ ನವವಿಧ ಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದನ್ನು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸನ್ನಿಧಾನವನ್ನು ಸೇರಬಹುದೆಂದು ಅವನು ಹೇಳಲು ಹರಿದ್ವೇಷಿಯಾದ ಹಿರಣ್ಯ ಕಶಿಪುವು ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ತೊಡೆಯಿಂದ ಎತ್ತಿ ಎಸೆದನು. ರೋಷಾವಿಷ್ಣನಾದ ಅವನು ತನ್ನ ವೈರಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸದಾಸ್ಮರಿಸುವ ಇವನನ್ನು ಯಾವುದಾದರೂ ಉಪಾಯದಿಂದ ಸಂಹರಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು ಒಡೆಯನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಶಿರಸಾವಹಿಸಿದ ಭಟರು ಅವನನ್ನು ಬೆಟ್ಟದ ಶಿಖರದಿಂದ ತಳ್ಳಿದರು. ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟರು, ಕಾಲ ಸರ್ಪವಿರುವ ಘಟದಲ್ಲಿ ಕೈಯಿಡಿಸಿದರು, ಆನೆಯ ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿಸಿದರು ಅವರು ಎಂತಹ ಕ್ರೂರವಿಧಾನದಿಂದ ಸಂಹರಿಸಲೆತ್ತಿಸಿದರೂ ಪ್ರಹ್ಲಾದನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಶ್ರೀರಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪರಿರಕ್ಷಿತನಾದ ಅವನನ್ನು ಏನೂ ಮಾಡಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಅಸಹಾಯಕತೆಯನ್ನು ಒಡೆಯನ ಮುಂದೆ ಅವರು ತೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು, ಹಿರಣ್ಯ ಕಶಿಪುವು ತಾನೇ ತನ್ನ ಮಗನನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿದನು. ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತವಾದ ದೇಹದ ಅಂಗವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತೆಗೆಯಬೇಕು ಹಾಗೆಯೇ ಕುಲಕ್ಕೆ ಕಳಂಕ ಪ್ರಾಯನಾದ ಇವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವೆನೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ ಅವನು ತನ್ನ ಖಡ್ಗವನ್ನು ಝಳುಪಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನೆದುರು ವಿನಯ ಸಂಪನ್ನತೆಯಿಂದ ನಿಂತಿದ್ದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನನ್ನು ಮನಬಂದಂತೆ ನಿಂದಿಸಿದನು. ಕೊಲ್ಲುವುದಾಗಿ ಹೆದರಿಸುತ್ತಿರಲು ಪ್ರಹ್ಲಾದನೆನ್ನುತ್ತಾನೆ.

ಜಹ್ಯಾಸುರಂ ಭಾವ ಮಿಮಂತ್ಸ ಮಾತೃನಃ
ಸಮಂ ಮನೋಧತ್ಸನ ಸಂತಿ ವಿದ್ವಿಷಃ |
ಋತೇಽಜಿತಾದಾತ್ಮನ ಉತ್ಪಥ ಸ್ಥಿತಾತ್
ತದ್ವಿಹ್ಯ ನಂತಸ್ತ ಮಹತ್ಸ ಮಹರ್ಣಮ್ ||
ದಸ್ಯೂಸ್ ಪುರಾಷಣ್ಣ ವಿಜಿತ್ಯ ಲುಂಪತೋ
ಮನ್ಯಂತ ಏಕೇ ಸ್ವಜಿತಾದಿತೋದಶ |
ಜಿತಾತ್ಮನೋಜ್ಞಸ್ಯ ಸಮಸ್ಯ ದೇಹಿನಾಂ
ಸಾಧೋ ಸ್ವಮೋಹ ಪ್ರಭವಾಃ ಕುತಃ ಪರೇ ||

ತಂದೆಯೇ, ದೈತ್ಯರಾಜನಾದ ನೀನು ಆಸುರೀ ಭಾವವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸು ಸರ್ವಸಮ ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದು. ಸದೈವ ಕುಮಾರ್ಗದಲ್ಲೇ ಹೋಗುವ ಮನಸ್ಸಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಶತ್ಯವಿಲ್ಲ ಸರ್ವಸಮ ಭಾವದಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ನೋಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಪೂಜೆಯಾಗಿದೆ.

ನಮ್ಮ ಸಮಸ್ತ ಸಾತ್ವಿಕ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೆಂಬ ಕಳ್ಳರನ್ನು ಗೆಲ್ಲದೆ ದಶದಿಕ್ಪುಗಳನ್ನೂ ಗೆದ್ದೆವೆಂಬ ಅಹಂಕಾರವು ಸಲ್ಲದು. ಅಂತಹವರು ಮೂರ್ಖರೇ ಸರಿ, ಸರ್ವ ಸಮಭಾವದಿಂದ ವಿಶ್ವದ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗಲೇ ಅಜ್ಞಾನ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಗಳು ವಿನಾಶ ಹೊಂದುವವು ಎನ್ನಲು ಉಗ್ರಕೋಪದಿಂದ ಕಿಡಿ ಕಿಡಿಯಾದ ಹಿರಣ್ಯ ಕಶಿಪುವು ಹೀಗೆನ್ನುವನು:-

ವ್ಯಕ್ತಂ ತ್ವಂ ಮರ್ತು ಕಾಮೋಽಪಿ ಯೋಽತಿ ಮಾತ್ರಂ ವಿಕತ್ಥಸೇ
ಮುಮೂರ್ಷೂಣಾಂಹಿ ಮಂದಾತ್ಮನ್ನಮಸ್ಯುವಿಷ್ಣವಾಗಿರಃ
ಯಸ್ತಯಾ ಮಂದ ಭಾಗ್ಯೋಕ್ತೋ ಮದನ್ಯೋ ಜಗದೀಶ್ವರಃ
ಕ್ಷಾಸೌಸಯದಿಸ ಸರ್ವತ್ರ ಕಸ್ಮಾತ್ಕಂಭೇನ ದೃಶ್ಯತೇ ||

ಸೋಹಂ ವಿಕತ್ಥ ಮಾನಸ್ಯ ಶಿರಃ ಕಾಯಾಧ್ವರಾಮಿತೇ |
ಗೋಪಾಯೇತ ಹರಿ ಸ್ತಾದ್ಯಯಸ್ತೇಶರಣ ಮೀಪ್ಸಿತಮ್ ||

ಮಂದ ಬುದ್ಧಿಯಾದ ನಿನ್ನ ಗಳಪುವಿಕೆ ಅತಿಯಾಯ್ತು. ನಿನ್ನ ಮರಣವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಯಿತು. ಸಾಯಬಯಸುವವನೇ ಇಂತಹ ಅರ್ಥಹೀನವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವನು. ಕೇಳು? ನನ್ನ ವಿನಹ ಬೇರೆ ಒಬ್ಬ ಜಗದೀಶ್ವರನಿರುವುದು ನಿಜವಾದರೇ ಅವನೇಕೆ ಈ ಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ ಅವನು ನಿನಗೆ ಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವನಾದರೆ, ನಾನೀಗ ನಿನ್ನ ಶಿರಚ್ಛೇದ ಮಾಡುವೆ. ಅವನು ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದೆನ್ನುತ್ತಾ, ರೋಷಾವಿಷ್ಣನಾಗಿ ಖಡ್ಗವನ್ನು ಝಳುಪಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಹ್ಲಾದನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲೆಳಸಿರಲು. ಸ್ತಂಭದಿಂದಲೇ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡ ನೃಸಿಂಹನ ಘೋರ ರೂಪವು ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಾ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವನ್ನಾಕ್ರಮಿಸಿಲು, ಆ ದೈತ್ಯನು ಗದಾಪ್ರಹಾರದಿಂದ ನೃಸಿಂಹನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲೆಳಸಿದನು. ನೃಸಿಂಹನಾದರೋ

ಗರುತ್ವಂತನು ಸರ್ಪವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಂತೆ ಅವನನ್ನು ಹಿಡಿದು ತನ್ನ ತೊಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನ ವಕ್ಷ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತನ್ನ ವಜ್ರನಖಗಳಿಂದ ಸೀಳಿಹಾಕಿದನು. ಉಗ್ರ ಕೋಪದಿಂದ ಭಯಂಕರನಾಗಿದ್ದ ನೃಸಿಂಹನನ್ನು ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ಸ್ತುತಿಗೈದು ಶಾಂತಗೊಳಿಸಿದನು.

ಸತ್ವಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಕೃತ ನೃಸಿಂಹ ಸ್ತುತಿಯು ಕರ್ಮಬಂಧ ವಿಮುಕ್ತಿಗಾಗಿದ್ದು, ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಟಿಕ ಸಿದ್ಧಿಸಾಧನವಾಗಿದೆ.

6. ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 'ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ' ನಿಗೆಂದೇ ದಶಮ ಸ್ಕಂಧವು ಮೀಸಲಾಗಿದ್ದು; ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆದ ಆ ಚಿದ್ವಿಭೂತಿಯ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳಿಂದಾರಂಭಿಸಿ ದಸ್ಯುಭಾರದಿಂದ ಪರಿತಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಭೂದೇವಿಯ ಅಳಲನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವರೆಗೆ ಸುದೀರ್ಘವಾದ 90 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ವಿಭೂತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವಂತೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೇ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರವೆತ್ತಿ ಭುವಿಗವತರಿಸಿದೆ.

ಯದ್ಯದ್ವಿಭೂತಿಮತ್ಸತ್ತಂ ಶ್ರೀಮದೂರ್ಜಿತಮೇವವಾ |

ತತ್ತದೇವಾವಗಚ್ಛತ್ತಂ ಮಮ ತೇಜೋಂಶಸಂಭವಮ್ ||

ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಸತ್ವಪೂರ್ಣವೂ, ಸದ್ಗುಣಯುಕ್ತವೂ, ಮಹಿಮಾನ್ವಿತವೂ ಆದ ಯಾವುದೇ ವಸ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿ ವಿಶೇಷಗಳಿರುವುದೇ ಆದಲ್ಲಿ ಅದು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಂಶವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಗ್ಲಾನಿಯಾಗಿ; ಅಸತ್ಯ, ಅಕ್ರಮ, ಅನ್ಯಾಯಗಳು ವಿಜೃಂಭಿಸಿದಾಗ ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ಹಾನಿ, ಅಧರ್ಮಗಳ ವಿಜೃಂಭಣೆ ಅಧಿಕವಾದಾಗ, ದುಷ್ಕರ್ಮಗಳ ವಿನಾಶ, ಸದ್ಧರ್ಮಗಳ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಭಗವಂತನು ಅವತಾರವೆತ್ತುವನೆಂಬುದೂ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯದೇ ಆದವಾಕ್ಯ ಹೀಗಾಗಿಯೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರವು ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಾಯ್ತು. ಈ ಅವತಾರದಲ್ಲಾದ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸುವಾಗ ಅದರ ಮಹಿಮೆ ರೋಚಕತೆಯ ಅರಿವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭೂಭಾರ ಪರಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಶ್ರೀಜನ್ಮತಳೆದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜನ್ಮವಾದದ್ದು ಕಂಸನ ಸೆರೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಸುದೇವ ದೇವಕಿಯಿರಿದ್ದಾಗ. ಆ ಶಿಶುವು ದೇವಕಿಯ ಗರ್ಭದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದಾಗಲೇ ಅಭೂತ ಪೂರ್ವವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದಲೂ ಕಾಂತಿಯಿಂದಲೂ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಸರ ಬಾಯಿಂದಲೇ ಕೇಳೋಣ:-

ತಮದ್ಭುತಂ ಬಾಲಕಮಂಬುಜೇಕ್ಷಣಂ |

ಚತುರ್ಭುಜಂ ಶಂಖ ಗದಾಯುದಾಯುಧಂ ||

ಶ್ರೀವತ್ಸ ಲಕ್ಷ್ಮಂ ಗಲಶೋಭಿಕೌಸ್ತುಭಂ |

ಪೀತಾಂಬರಂ ಸಾಂದ್ರ ಪಯೋದ ಸೌಭಗಂ ||

ಮಹಾರ್ಹ ವೈಷ್ಣೋರ್ಯ ಕಿರೀಟ ಕುಂಡಲಂ

ತ್ವಿಷಾ ಪರಿಷ್ಪಕ್ತ ಸಹಸ್ರಕುಂತಲಮ್ |

ಉದ್ಧಾಮ ಕಾಂಪ್ಯಂಗದ ಕಂಕಣಾದಿಭಿ

ವಿರೋಚಮಾನಂ ವಸುದೇವ ಐಕ್ಷತ ||

ಭಾಗವತ ದಶಮಸ್ಕಂಧ

ತನ್ನ ಕಣ್ಣೆದುರಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಶಿಶುರೂಪಿ ಭಗವಂತನ ಕಮಲನೇತ್ರಗಳು ಚತುರ್ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ರಾರಾಜಿಸುವ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದಾ, ಪದ್ಮಗಳು, ವಕ್ಷಸ್ಥಳ ವಿರಾಜಮಾನವಾದ ಶ್ರೀವತ್ಸ ಲಾಂಛನ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿ, ವರ್ಷಾಕಾಲದ ಮೇಘಗಳ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ನೀಲವರ್ಣ. ದೇಹವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದ ಪೀತಾಂಬರ, ವಜ್ರಖಚಿತವಾದ ಕಿರೀಟ, ದಟ್ಟವಾದ ಸುರುಳಿಗೂದಲು, ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ್ದ ಒಡ್ಡಾಣ, ಕೈಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಕಡಗ, ಹೀಗೆ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿದ್ದ ಆದಿವ್ಯ ಶಿಶುವನ್ನು ನೋಡಿದ ವಸುದೇವನು ತಾನು ಧನ್ಯನಾದೆನೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ. ಈ ದಿವ್ಯ ಶಿಶುವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಇರಬಹುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ. ವಸುದೇವನು ಈ ಶಿಶುವು ಜಗನ್ಮಂಗಳ ಕಾರಕನೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರಲು, ಅಶರೀರ ವಾಣಿಯೊಂದು ಹೀಗೆ ಕೇಳಿಸಿತು. ಅಯ್ಯಾ ವಸುದೇವನೇ, ಕಂಸ ಭಯಗ್ರಸ್ತನಾದ ನೀನು ಈಗಲೇ ನನ್ನನ್ನು ಗೋಕುಲಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಅಲ್ಲಿ ನಂದರಾಜನ ಪತ್ನಿ ಯಶೋದೆಯ

ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು, ಅಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗ ಮಾಯೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆತಂದು ದೇವಕಿಯ ಬಳಿ ಮಲಗಿಸು ಎಂದು ಹೀಗೆ ನಂದಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಯಶೋದಾನಂದನನಂದು ಅಭಿಧಾನ ಪಡೆದು ವ್ರಜಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಗೋಪಿಯರ ಕಣ್ಣಿನಿಯಾದ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನಾದಿಗಳು ನೆರೆವೇರಿದನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಭಿಧಾನದಿಂದ ವಿಖ್ಯಾತನಾದ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೇ ಆ ಮಗುವು ತನ್ನ ಅಸಾಧಾರಣ ಮೇಧಾಶಕ್ತಿ, ಬುದ್ಧಿಮತ್ತೆ, ದೈಹಿಕ ಬಲ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಧೈರ್ಯ, ಶೌರ್ಯಗಳನ್ನು ತೋರುತ್ತಾ, ತನ್ನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲೆಳಸಿದ, ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಸೋದರಮಾವನಾದ, ಕಂಸನೆಂಬ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ.

ರಕ್ಷಸಿಪೂತನೆಯ ಸಂಹಾರ ತನ್ಮೂಲಕ ಅವಳ ಉದ್ಧಾರ ಅಸುರರಾದ ಶಕಟಾಸುರ, ತೃಣಾವರ್ತರ ಸಂಹಾರ, ವೃಕ್ಷ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಯಮಳಾರ್ಜುನರೆಂಬ ಗಂಧರ್ವರ ನಾಶ ಮತ್ತು ಉದ್ಧಾರ ಬ್ರಹ್ಮನ ಗರ್ವಭಂಗ, ಧೇನುಕಾಸುರ ಸಂಹಾರ, ಕಾಲಿಯ ಫಣಿಸಂಘಟ್ಟನದಿಂದ ಆ ಕ್ರೂರ ಸರ್ಪದ ಗರ್ವಭಂಗಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಪತ್ತಿಯರ ಸಹಿತ ಕಾಳಿಂದೀ ಮಡುವಿನಿಂದ ದೂರದ ದ್ವೀಪಕಟ್ಟೆ ಅವರನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿದ್ದು, ಬಕಾಸುರ ಸಂಹಾರ, ಪ್ರಲಂಬೋದ್ಧಾರ, ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚಿನಿಂದ ಗೋಪಬಾಲಕರ ರಕ್ಷಣೆ, ವೇಣುನಾದ ಮಾಧೂರ್ಯದಿಂದ ಗೋಪಿಯರನ್ನು ರಂಜಿಸಿದ್ದು, ಗೋಪೀವಸ್ತ್ರಾಪಹರಣ, ಇಂದ್ರನ ಗರ್ವಭಂಗ, ರಾಸಕೇಳಿ, ಇಂದ್ರನ ಗರ್ವಭಂಗ, ಗೋವರ್ಧನೋದ್ಧಾರ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಗೋವಿಂದ ನಾಮಾಭಿಧಾನ ಪಡೆದಿದ್ದು, ಅಕ್ರೂರನ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಮಧುರಾನಗರಕ್ಕೆ ಪಯಣ, ಕುಬ್ಜೆಯ ಉದ್ಧಾರ, ಧನುರ್ಭಂಗ, ಕುವಲಯಾಪೀಡನೆಂಬ ಆನೆಯ ಸಂಹಾರ, ಮುಷ್ಠಿಕ, ಜಾಣೂರರೆಂಬ ಜಟ್ಟಿಗಳ ವಧೆ, ಕಂಸವಧೆ, ಜರಾಸಂಧನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ, ದ್ವಾರಕೆಯ ನಿರ್ಮಾಣ, ಕಾಲಯವನಸಂಹಾರ, ದ್ವಾರಕಾಗಮನ, ರುಕ್ಮಿಣಿಯೊಡನೆ ವಿವಾಹ, ಸತ್ಯಭಾಮಾ, ಜಾಂಬವತಿ ಮುಂತಾದ ಅಷ್ಟಮಹಿಷಿಯರನ್ನು ವರಿಸಿದ್ದು, ನರಕಾಸುರ ಸಂಹಾರ, ಷೋಡಷಸಹಸ್ರ ನಾರಿಯರೊಡನೆ ವಿವಾಹ, ಜರಾಸಂಧನ ಉದ್ಧಾರ, ಶಿಶುಪಾಲವಧೆ

ಹೀಗೆ ಅನನ್ಯಸಾಧಾರಣವಾದ ವಿವಿಧ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿದ ಕೃಷ್ಣ. ತಾನು ಜನ್ಮ ತಳೆದ ಯಾದವಕುಲದ ನಾಶವನ್ನೂ ನೋಡಿದವನಾಗಿ ದ್ವಾಪರಯುಗಾಂತದಲ್ಲಿ ಅವತಾರ ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ.

ಇದಷ್ಟೂ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣನ ಕಥೆ ಇನ್ನು ಅವನ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ವಿವೇಚಿಸೋಣ.

6. ಕೃಷ್ಣನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೊಬ್ಬ ಪರಿಪೂರ್ಣವ್ಯಕ್ತಿ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ವಿಭೂತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ “ವೃಷ್ಟೀನಾಂ ವಾಸುದೇವೋಸ್ಮಿ” ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ವೃಷ್ಟಿಕುಲದ ರಾಜನಾದ ವಸುದೇವನ ಮಗನಾದ ಅವನು ಪಾಂಡವಕುಲ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ವ್ಯಾಸನೂ ಅವನೆ. ತನ್ನ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕತ್ವವನ್ನು ವಿಶ್ವರೂಪದರ್ಶನ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ತೋರಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಬೆರಗುಗೊಳಿಸಿದ ಅವನೇ ಪಾರ್ಥಸಾರಥಿಯಾದದ್ದು ಅವನ ಸೌಹಾರ್ದ ಇಂತಹ ಮಹಿಮಾನ್ವಿತನನ್ನು ಮಾನವ ಭೂಮಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಲೆಳಸುವುದು ಮಾನವರ ಅಜ್ಞತೆ, ಇದನ್ನರಿತ್ತಿದ್ದ ಕೃಷ್ಣನೇ ರಾಜವಿದ್ಯಾರಾಜಗುಹ್ಯ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:-

ಅವಜಾನಂತಿ ಮಾಂ ಮೂಢಾಃ ಮಾನುಷೀ ತನುಮಾಶ್ರಿತಂ |
ಪರಂಭಾವ ಮಜಾನಂತೋ ಮಮಭೂತ ಮಹೇಶ್ವರಮ್ ||

ಈ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಇಂದ್ರಿಯಾ ಗೋಚರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಅವನ ಸ್ವರೂಪವು ಮಾನವ ಭೂಮಿಗೆ ಅಮೇಯ ಭೌತಿಕ ಕಾಯಾತೀತ ವೇದಗಳ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, “ವೇದಾಹಮೇತಂ ಪುರುಷಂ ಮಹಾಂತಂ ಆದಿತ್ಯ ವರ್ಣಂ ತಮಸಸ್ತು ಪಾರೇ.” “ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನಮೃತ ಇಹಭವತಿ” ಅಜ್ಞಾನ ತಿಮಿರ ನಿವಾರಕನಾದ, ಆದಿತ್ಯತೇಜದಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುವ, ಶುದ್ಧ, ಬುದ್ಧ ಜ್ಞಾನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಪರಮಾತ್ಮನದಾಗಿದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತು, ವ್ಯಕ್ತಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಸ್ಮೃತವಾಗಿರುವುದು. ಇದನ್ನರಿತವರೇ

ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅನಂತ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಅಪರಿಮೇಯವಾದ ಸ್ವರೂಪವೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಭಿಧಾನದಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುವುದು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ರೂಪ:- ಇಂದ್ರಿಯಾಗೋಚರವಾದ ರೂಪವನ್ನುಳ್ಳ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಅವಿನಾಶಿಯೂ, ಅದ್ಭುತ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಚಿರಯೌವನನೂ ಆಗಿರುವನು. ಆತನ ಬಾಹ್ಯಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಲೀಲಾಶುಕ, ಜಯದೇವ ಮುಂತಾದ ಕವಿಗಳೂ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯೂ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ನಿದರ್ಶನಾರ್ಥವಾಗಿ ವಿಶ್ವರೂಪದರ್ಶನ ಯೋಗದ ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಗಮನಿಸೋಣ:-

ದಿವ್ಯಮಾಲ್ಯಾಂಬರ ಧರಂ ದಿವ್ಯಗಂಧಾನುಲೇಪನಮ್ |
ಸರ್ವಾಶ್ಚರ್ಯ ಮಯಂದೇವಂ ಅನಂತಂ ವಿಶ್ವತೋ ಮುಖಮ್ ||

ದಿವಿ ಸೂರ್ಯ ಸಹಸ್ರಸ್ಯ ಭವೇದ್ಯುಗಪದುತ್ಥಿತಾಃ |
ಯದಿ ಭಾಃ ಸದೃಶೀ ಸಾಧ್ಯಾ ಭಾಸಸ್ತಸ್ಯ ಮಹಾತ್ಮನಃ ||

ಸುಂದರ ಕಾಯಉಳ್ಳ ಅವನು ಸೀತಾಂಬರ, ವನಮಾಲಾಧಾರಿಯೂ ದಿವ್ಯಗಂಧವಿಲಿಪ್ತನೂ, ಅನಂತನೂ, ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತ ದೇಹ ಉಳ್ಳವನೂ ಆಗಿರುವನಲ್ಲದೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರ ಸೂರ್ಯರು ಒಮ್ಮೆಲೇ ಉದಿಸಿದರೆ ಯಾವ ಕಾಂತಿ ಇರುವುದೋ ಅಂತಹ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುವವನೂ ಆಗಿರುವನು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸ್ವಭಾವ

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಪದ್ಯವೊಂದು ಹೀಗಿದೆ:-

ಸಾಧೂನಾಂ ಹೃದಯಂ ಮಹ್ಯಂ ಸಾಧೂನಾಂ ಹೃದಯಂತ್ವಹಮ್ |
ಮದತ್ತೇನ ಜಾನಂತಿ ನಾಹಂತೇಭ್ಯೋ ಮನಾಗಪಿ ||

ಸಾಧು, ಸತ್ಪುರುಷರು ನನ್ನ ಹೃದಯ ಸ್ವರೂಪರು. ಸಾಧುಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನಾನಿರುವೆನು. ಅವರು ನನ್ನ ವಿನಹ ಮತ್ತಾರನ್ನೂ

ಅರಿಯರು ಅಂತೆಯೇ ಅವರ ವಿನಹ ಮತ್ತಾರನ್ನೂ ನಾನು ತಿಳಿಯೇ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಭರಿತ ಹೃದಯರಾಗಿ ಅವರು ನನ್ನ ನಾಮಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡಿದರೆ ಸಾಕು ಅವರೆದುರಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ಪ್ರಕಟವಾಗುವೆ.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ವಿಸ್ತಾರ, ಹಲವು ಅವತಾರಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗ ಮಾತ್ಮಕವಾದ ವಿಶ್ವದ ಪರಿರಕ್ಷಣೆ, ಭಗವದ್ಭಕ್ತರೊಡನೆ ಆತ್ಮೀಯ ಸಂಬಂಧ, ಅವರ ರಕ್ಷಣೆ, ಗೋಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಂತು ಗೋಪಗೋಪಿಯರ ರಕ್ಷಣೆ, ಅವರೊಡನೆ ಸುಹೃದ್ಭಾವದಿಂದ ಒಡನಾಡುವುದು. ತಟಸ್ಥತೆ, ಸೇವಕಭಾವ, ಸ್ನೇಹ ಭಾವ, ದಾಂಪತ್ಯಭಾವ, ಪಿತೃವಾತ್ಸಲ್ಯ ಮುಂತಾದ ವೈವಿಧ್ಯ ಭಾವಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಸಹಚರರ ಪರಿರಕ್ಷಣೆ. ಇವು ಆತನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು ಅರಣ್ಯದ ಏಕಾಂತತೆಯಲ್ಲಿ ಮಧುರ ವೇಣುಗಾನ ಸುಧೆಯಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಮೋಹಗೊಳಿಸುವುದೂ ಅವನ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಭಾಗವತದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

7. ಉದ್ಭವ

ಉದ್ಭವನು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾಗಿದ್ದು ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಂಧುವೂ ಸಖನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಕೃಷ್ಣನ ಬಂಧುವೂ, ಸಖನೂ ಆಗಿದ್ದು ಅವನಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಉಪದೇಶ ಪಡೆದಂತೆ ಉದ್ಭವನು ಹಂಸಗೀತೆ ಅಥವಾ ಉದ್ಭವಗೀತೆಯ ಉಪದೇಶ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸೋದರ ಬಂಧುವಾದ ಉದ್ಭವ ವಸುದೇವನ ಸಹೋದರನಾದ ದೇವ ಭಾಗನ 'ಮಗ ರೂಪ, ಮತ್ತು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನೇ ಹೋಲುವ ಉದ್ಭವ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಜನರಿಂದ ಕೃಷ್ಣನೆಂದೇ ಭ್ರಮೆಗೆ ಗುರಿಯಾದದ್ದುಂಟು.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಘಟನೆಯೊಂದು ಹೀಗಿದೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಶತ್ರು ಕಂಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ನಂತರ ಉದ್ಭವನು ಅವನನ್ನು ನೋಡಲೆಂದು ಬರುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವನನ್ನು ತನ್ನ

ಪರವಾಗಿ ವೃಂದಾವನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಕಾತುರದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ ಗೋಪಿಯರಿಗೆ ಸಂದೇಶವೊಂದನ್ನು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಕೋರುತ್ತಾನೆ. ಗೋಪಿಯರು ಉದ್ಭವನನ್ನು ಕೃಷ್ಣನೆಂದೇ ಭ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಬೃಂದಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋಪಿಯರಿಗೆ ತನ್ನನ್ನು ಮರೆಯುವಂತೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಸಂದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ ಉದ್ಭವ ಗೋಪಿಯರ ಆಗ್ರಹದಿಂದಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಆರುತಿಂಗಳು ನೆಲೆಸುತ್ತಾನೆ. ಗೋಪಿಯರು ಉದ್ಭವನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ 'ಅಕ್ಕೂರನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ದು ಇದೀಗ ನೀನು ಬಂದು ಅವನ ದಿವ್ಯಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನಮ್ಮಿಂದ ಅಪಹರಿಸುತ್ತಿರುವೆ, ಗೋಪಿಯರ ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಉದ್ಭವನು ಮೌನತಾಳುತ್ತಾನೆ.

ಉದ್ಭವನ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಭಾಗವೆಂದರೆ ಉದ್ಭವಗೀತೆ. ಇದು ಹಂಸಗೀತೆಯೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು ಶ್ರೀಮತ್ ಭಾಗವತದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ದಿವ್ಯಧಾಮವನ್ನು ಸೇರುವ ಮುನ್ನ ಈ ಗೀತೆಯನ್ನು ಉದ್ಭವನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ ಯಾದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಲ್ಲೇ ಕಲಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿನಾಶ ಹೊಂದುವ ವಿಚಾರವನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಲಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಕುರಿತು ಉದ್ಭವನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕೇಳಲು, ಅವನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇವರು ಧನ, ಅಧಿಕಾರ ದರ್ಪದಿಂದ ಮತ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಇವರನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಬಿಟ್ಟುರಕ್ಷಿಸಿದರೆ

ಸಮಸ್ತ ಮನುಕುಲವು ನಾಶಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನಾನು ಇವರ ವಿನಾಶವನ್ನು ನೋಡಿ ನಂತರ ಪರಂಧಾಮಕ್ಕೆ ತೆರಳುವರನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಈಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೇ ಉದ್ಭವನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಗೀತೆಯೇ ಉದ್ಭವಗೀತೆ.

ಉದ್ಭವಗೀತೆಯು ವೇದಾಂತ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದ್ದು ಸಾಂಖ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಗೀತೆಯು ವೇದಾಂತವೆನಿಸುವ

ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು ಹೇಳುವುದುಂಟು.

ಉದ್ಭವಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಸಾವಿರ ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಇದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಚರಮಸಂದೇಶವೂ ಆಗಿದೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆ ಮತ್ತು ಉದ್ಭವಗೀತೆ ಈ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶ್ಲೋಕಗಳಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ.

8. ಅಕ್ಕೂರ

ಅಕ್ಕೂರನು ಹೆಸರೇ ಹೇಳುವಂತೆ ಕರುಣಾನಿಧಿ ಭಾಗವತದ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಅಕ್ಕೂರನು ಯಾದವ ಪ್ರಮುಖ ವಸುದೇವನ ವಂಶವಾದ ವೃಷ್ಣಿಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ತಳೆದ ಇವನು ಶ್ವಫಲ್ಕ ಮತ್ತು ಗಾಂದಿನಿಯರ ಮಗ. ಇವನು ಸುತನು ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾದ ಈಕೆಯು ಆಹುಕನ ಮಗಳು. ಇವಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕೂರನು ದೇವಕ ಮತ್ತು ಉಪದೇವಕರೆಂಬ ಈರ್ವರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಕಂಸನ ಅಧೀನನಾಗಿದ್ದ ಅಕ್ಕೂರ ಮಧುರೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾರಾಜ ಕಂಸನಿಗೆ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಬಲರಾಮರನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲವಿರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ಸವ ಒಂದನ್ನು ಮಧುರೆಯಲ್ಲಿ ಆಯೋಜಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಬಲರಾಮರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಾನೆ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕಂಸನ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಪೊತ್ತ ಅಕ್ಕೂರನು ಬೃಂದಾವನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮಾ ವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿದು ಆತನ ಸ್ತುತಿಗೈಯುತ್ತಾನೆ.

9. ರುಕ್ಮಿಣಿ

ರುಕ್ಮಿಣಿಯು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಪಾತ್ರವಾಗಿದ್ದು ಈಕೆಯು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಷ್ಟ ಮಹಿಷಿಯರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯಳು ಈಕೆಯನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅಪಹರಿಸಿ ದ್ವಾರಕೆಗೆ ಒಯ್ದು ವಿವಾಹವಾಗುತ್ತಾನೆ. ರುಕ್ಮಿಣಿಯೇ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಎಂದು ಆಸ್ತಿಕರು ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ನಂಬಿಕೆಯೂ ಸಹ.

ವೈಶಾಖ ಶುದ್ಧ ಏಕಾದಶಿಯಂದು ಈಕೆಯು
ವಿದರ್ಭದೇಶದ ರಾಜನಾದ ಭೀಷ್ಮಕನ
ಕುವರಿಯಾಗಿ ಜನ್ಮಿಸಿದಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸೌಂದರ್ಯ
ಶಕ್ತಿ, ಸಾಹಸ, ಧೈರ್ಯಗಳಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತಳಾದ
ಅವಳು ಆತನೇ ತನ್ನ ಪತಿ ಎಂದು ಮನದಲ್ಲಿ
ವರಿಸಿದ್ದಳು. ಅವಳ ಹಿರಿಯಣ್ಣನಾದ ರುಕ್ಮಿಯು
ಕಂಸನ ಮಿತ್ರನಾಗಿದ್ದು ಕೃಷ್ಣದ್ವೇಷಿಯಾಗಿದ್ದ.
ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ತಾಯಿ ತಂದೆಯರು ಅವಳನ್ನು
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೇ ಧಾರೆ ಎರೆಯಬೇಕೆಂಬ ಸಂಕಲ್ಪ
ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಅವಳ ಅಣ್ಣನಾದ ರುಕ್ಮಿಯು
ಇದನ್ನಂಗೀಕರಿಸದೆ ಅವಳ ವಿವಾಹವನ್ನು ತನ್ನ
ಒಡೆಯನಾದ ಮಗಧದ ರಾಜ ಜರಾಸಂಧನ
ಸ್ನೇಹಿತನಾದ ಶಿಶುಪಾಲನೊಡನೆ ನಡೆಸಲು
ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ್ದ. ಅಣ್ಣನ ಅಭಿಮತವನ್ನು ತಿಳಿದ
ರುಕ್ಮಿಣಿಯು ಸುನಂದನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮೂಲಕ
ಪತ್ರ ಮುಖೇನ ತನ್ನ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ
ನಿವೇದಿಸಿದಳು. ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಸಂದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿದ
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಬಲರಾಮನೊಡನೆ ವಿದರ್ಭರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ
ಬಂದ ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಶಿಶುಪಾಲನು ರುಕ್ಮಿಯು ತನ್ನ
ತಂಗಿಯನ್ನು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಡುವನೆಂದು
ತಿಳಿದು ಆನಂದಿಸಿದನಾದರೂ ತನ್ನ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅಡ್ಡಿಯುಂಟು ಮಾಡಬಹುದೆಂದು
ಊಹಿಸಿ ತನ್ನ ಸಾಮಂತರನ್ನು ವಿದರ್ಭದ
ರಾಜಧಾನಿ ಕುಂಡಿನಪುರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು.
ಬೇಹುಗಾರರಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆಗಮನ
ವಾರ್ತೆಯನ್ನರಿತ ರುಕ್ಮಿಣಿ ಮತ್ತು ಭೀಷ್ಮಕರು
ಆತನನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಲು ಸಿದ್ಧರಾದರು ಭೀಷ್ಮಕನು
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಿಡದಿಗಾಗಿ ಅರಮನೆಯೊಂದನ್ನು
ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದನು. ರುಕ್ಮಿಣಿಯು ಅಲಂಕೃತಳಾಗಿ

ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರದ ದಿನ ಇಂದ್ರಾಣಿಯ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋದಳು. ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಾಣದೆ
ವ್ಯಥಿತಳಾದಳು. ಅವಳು ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಹೊರ ಬರುವುದನ್ನೇ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು
ಅವಳನ್ನು ತನ್ನ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ದ್ವಾರಕೆಯತ್ತ ಪ್ರಯಾಣ ಬೆಳೆಸಿದನು ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ
ಜರಾಸಂಧನ ಸೈನ್ಯವು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಲು ಬಲರಾಮ ಅವರನ್ನು ತಡೆದನು. ವಿಷಯವನ್ನರಿತ
ರುಕ್ಮಿಯು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಆತನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ಆಕ್ರಮಿಸಲು ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಿರಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು
ಕೋಪದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಉದ್ಭುಕ್ತನಾದನು. ರುಕ್ಮಿಣಿಯು ಅವನನ್ನು ತಡೆದು
ಅಣ್ಣನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ರುಕ್ಮಿಯ ತಲೆ ಬೋಳಿಸಿ ಅವಮಾನಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು.
ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ವಿವಾಹ ದ್ವಾರಕೆಯಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿತು. ಇದು ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಪಾತ್ರ ಪರಿಚಯ.

ಆದರ್ಶನಾರಿಯಾದ ರುಕ್ಮಿಣಿಯು ಎಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ಧೃತಿಗಡದ ಪಾತ್ರವಾಗಿ
ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. □

Pujya Sri Ganapathy Sachchidananda Swamiji, launching the book on 'Message of Mahakavya' while from left His Holiness Acharya Shrivatsa Goswamiji, Shatavadhani Dr. R. Ganesh, Sri. K.G. Raghavan, Sri. Madhu Pandit Das, Justice Dr. M. Rama Jois and Sri. H.N. Suresh, joins.

ಭಾಗವತದ ಕೆಲವರು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಸಿದ್ಧರು

—ಡಾ|| ಎಸ್.ಎಲ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸಮೂರ್ತಿ

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ಸಾವಿರಾರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ
ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಯಶೋಗಾಥೆಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ
ಬರುವ ಪರೀಕ್ಷಿತ, ಧ್ರುವ, ಪೃಥು,
ಪುರಂಜನ, ನಾಭಿರಾಜ, ಋಷಭದೇವ,
ಬಲಿ, ಮಾಧಾಂತ, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ, ಯಯಾತಿ,
ರಂತಿದೇವ ಮುಂತಾದವರು ಕೇವಲ
ಕಾಲ್ಪನಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲ. ಬದಲಿಗೆ
ಭರತವರ್ಷವನ್ನು ಹಿಂದೆ ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ
ಆಳಿದ ರಾಜ ಮಹಾರಾಜರು ಎಂಬುದನ್ನು
ಪಾರ್ಗಿಟರ್, ಪುಸಾಳ್ಕರ್, ಕರಂದೀಕರ್,
ಮುಂತಾದ ಖ್ಯಾತ ವಿದ್ವಾಂಸರು
ಸಾಧಾರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ಸಾವಿರಾರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಯಶೋಗಾಥೆಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪರೀಕ್ಷಿತ, ಧ್ರುವ, ಪೃಥು, ಪುರಂಜನ, ನಾಭಿರಾಜ, ಋಷಭದೇವ, ಬಲಿ, ಮಾಧಾಂತ, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ, ಯಯಾತಿ, ರಂತಿದೇವ ಮುಂತಾದವರು ಕೇವಲ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲ. ಬದಲಿಗೆ ಭರತವರ್ಷವನ್ನು ಹಿಂದೆ ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಆಳಿದ ರಾಜ ಮಹಾರಾಜರು ಎಂಬುದನ್ನು ಪಾರ್ಗಿಟರ್, ಪುಸಾಳ್ಕರ್, ಕರಂದೀಕರ್, ಮುಂತಾದ ಖ್ಯಾತ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸಾಧಾರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ವಿವರಗಳಿಗೆ ನೋಡಿ : ಮಜುಂದಾರ್, ಆರ್.ಸಿ. (ಪ್ರ.ಸಂ)/ ಭಾರತೀಯ ಜನತೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸಂಪುಟ-2, ವೇದಯುಗ, ಭಾಗ-2, ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ಯಾಭವನ, ಬೆಂಗಳೂರು 1997)

ಮೇಲೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ನೂರಾರು ಮಂದಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧರ ವಿವರಗಳೂ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿವೆ. ಇವರೆಲ್ಲರ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಡಿಮೆ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದವರೇನಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಆರಂಟು ಮಂದಿಯನ್ನು ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣ.

ಶೃಂಗಿ :

ಈತ ಶಮೀಕನೆಂಬ ಋಷಿಯ ಮಗ. ಒಮ್ಮೆ ಪರೀಕ್ಷಿತ ಮಹಾರಾಜ ಬೇಟೆಗೆಂದು ಕಾಡಿಗೆ ಹೋದ. ಬಹುಕಾಲ ಬೇಟೆಯಾಡಿದ ಕಾರಣದಿಂದ ಬಳಲಿ ಬಾಯಾರಿ ನೀರನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಶಮೀಕ ಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಹೊಕ್ಕನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ತಪೋಮಗ್ನನಾಗಿ ಸಮಾಧಿ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದನು. ರಾಜನು ಆತನಿಂದ ನೀರನ್ನು ಬೇಡಿದ. ಬಾಹ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದ ಋಷಿಯು ಮೌನದಿಂದ ಇದ್ದುದನ್ನು ಉದ್ಗಟತನವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ ಪರೀಕ್ಷಿತ ಋಷಿಯು ಬೇಕಾಗಿಯೇ ತನಗೆ ಅವಮಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದುಕೊಂಡ. ಅತ್ತಿತ್ತ ನೋಡಿದಾಗ ಅಲ್ಲೊಂದು ಸತ್ತು ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಹಾವಿನ ಶರೀರವನ್ನು ಕಂಡು ಅದನ್ನು ಶಮೀಕನ ಕೊರಳಿಗೆ ಹಾಕಿ ಹೊರಟುಹೋದ.

ಗಳೆಯರೊಂದಿಗೆ ಆಡಲೆಂದು ಹೋಗಿದ್ದ ಪುಟ್ಟ ಬಾಲಕನಾದ ಶೃಂಗಿ ತಂದೆಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದಾಗ ಧ್ಯಾನಮಗ್ನನಾದ ತಂದೆಯ

ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಸತ್ತ ಹಾವಿನ ದೇಹ ನೇತಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಕಂಡಿತು. ಸಾತ್ವಿಕನಾದ ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ರಾಜಸ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಹೀಗೆ ಅಪಮಾನ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಕಂಡು ಆ ಬಾಲಕನಿಗೆ ತಡೆಯಲಾರದ ಕೋಪ ಉಕ್ಕಿತು. “ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಅವಸಾವನಾದ ಮೇಲೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಯಾರ ನಿಯಂತ್ರಣವೂ ಇಲ್ಲದೆ ದಾರಿಗೆಟ್ಟು ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಿಗೆ ನಾನು ಬುದ್ಧಿಕಲಿಸುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ದೃಢನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿದ ಶೃಂಗಿಯು “ಧರ್ಮವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ನನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಅಪಮಾನ ಮಾಡಿದ ದ್ರೋಹಿಯು ಇಂದಿನಿಂದ ಏಳುದಿನಗಳ ಒಳಗೆ ಹಾವು ಕಚ್ಚಿ ಸಾಯಲಿ” ಎಂದು ಶಪಿಸಿದನು.

ಸಮಾಧಿಯಿಂದ ತಿಳಿದಿದ್ದ ಬಳಿಕ ಶಮೀಕ ಮಹರ್ಷಿಗೆ ನಡೆದ ಘಟನೆಗಳ ವಿವರಗಳು ತಿಳಿದವು. ಅವನು ಬಹುವಾಗಿ ಮರುಗಿದ. “ಅಪ್ಪಾ ಮಗು, ಪರೀಕ್ಷಿದ್ರಾಜನು ಸಜ್ಜನನಾದ ಧರ್ಮಿಷ್ಠ. ಆತನ ಸಣ್ಣ ತಪ್ಪಿಗೆ ನೀನು ಭಯಂಕರವಾದ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿರುವೆ. ರಾಜನೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶ; ಆತನ ದೇಸೆಯಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ. ಅರಾಜಕವಾದ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳಿಗೂ ಸಜ್ಜನರಿಗೂ ಉಳಿಗಾಲವುಂಟೇ? ನೀನು ಎಂತಹ ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ? ನಿನ್ನ ಹುಡುಗು ಬುದ್ಧಿಗೆ ಧಿಕ್ಕಾರ” ಎಂದು ಮಗನನ್ನು ಬೈದ. ಮಗನ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಾಗಿ ತಾನು ದೇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ.

ಇತ್ತ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ ರಾಜನಿಗೂ ಶಮೀಕ ಮಹರ್ಷಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಾನು ನಡೆದುಕೊಂಡ ರೀತಿಗೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವಾಗತೊಡಗಿತ್ತು. ಶೃಂಗಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಶಪಿಸಿದ ವೃತ್ತಾಂತ ಅವನಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ರಾಜ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಶಾಪವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮೂರ್ಖತನವನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಶಾಪಬಂದಿತೆಂದು ವೃಥೆಪಡಲೂ ಇಲ್ಲ. ಬದಲಿಗೆ ತನಗೆ ವೈರಾಗ್ಯ ಹುಟ್ಟಲು ಸಕಾರಣವೇ ದೊರೆಯಿತೆಂದು, ಸಮಾಧನಗೊಂಡ. ನಿರಶನ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ದೇವಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಆತ ಕುಳಿತನು. ಆಗಲೇ ಶುಕಮಹಿಷ್ವರ್ಷಗಳು ಅವನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಭಾಗವತವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದು. ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ನಿರೂಪಣೆಗೆ ಪುಟ್ಟಬಾಲಕನಾದ ಶೃಂಗಿ ಕಾರಣಕರ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ತಂದೆಗಾದ ಅವಮಾನವನ್ನು ಸಹಿಸದ ಮಗ, ಮಗನ ಅಚಾತುರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮರುಗುವ ತಂದೆ ಹಾಗೂ ಉದಾತ್ತನಡವಳಿಕೆಯ ರಾಜ-ಹೀಗೆ ಈ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮೂರೂ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ನಡವಳಿಕೆಗಳಿಂದ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಉತ್ತಮ:

ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತನಾದ ಧ್ರುವನ ಕಥೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಚಿರಪರಿಚಿತ. ಆದರೆ ಧ್ರುವನ ಸಾಧನೆಗೆ ನಿಮಿತ್ತನಾದ ಆತನ ಸೋದರನ ವೃತ್ತಾಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಚಿತವಲ್ಲ. ಆತನೇ ಉತ್ತಮ. ಸ್ವಾಯಂಭೂವ ಮನುವಿಗೆ ಶತರೂಪಾ ಎನ್ನುವವಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯವ್ರತ ಮತ್ತು ಉತ್ತಾನಪಾದ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳು. ಉತ್ತಾನಪಾದನಿಗೆ ಇಬ್ಬರು ಪತ್ನಿಯರು. ಸುನೀತಿ ಹಾಗೂ ಸುರುಚಿ. ಸುನೀತಿಯ ಮಗನೇ ಧ್ರುವ. ಸುರುಚಿಯ ಮಗ ಉತ್ತಮ. ಕಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿಯ ಮಗನಾದ ಉತ್ತಮ ಕುಮಾರನನ್ನು ಉತ್ತಾನಪಾದರಾಜನು ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಗಲೇ ಧ್ರುವನಿಗೂ ತೊಡೆಯೇರಲು ಆಸೆಯಾದದ್ದು. ಅದು ಫಲಿಸದಿದ್ದಾಗ ನಾರದರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಿಂದ ಧ್ರುವ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ಭಗವತ್ಪ್ರಪೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ.

ಹಿರಿಯ ಕಟಾಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದ ಧ್ರುವ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಅಂತ್ಯಗೊಳಿಸಿ ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಊರಿಗೆ ಮರಳಿದ. ಧ್ರುವ-ಉತ್ತಮರಿಬ್ಬರೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯದಿಂದಿದ್ದರು. ಧ್ರುವ ಶಿಂಶುಮಾರ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಗಳಾದ “ಭ್ರಮಿ” ಎನ್ನುವವಳನ್ನು ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ. ಇನ್ನೂ ಅವಿವಾಹಿತನಾಗಿದ್ದ ಉತ್ತಮನು ಒಂದು ದಿನ ಕಾಡಿಗೆ ಬೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಶೂರನಾದ ಯಕ್ಷನೊಬ್ಬನ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಸತ್ತುಹೋದ. ಅವನ ತಾಯಿಯಾದ ಸುರುಚಿಯು ಮಗನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಅಡವಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಕಾಡುಗಿಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಸತ್ತುಹೋದಳು. ತನ್ನ ತಮ್ಮ ಹಾಗೂ ಚಿಕ್ಕತಾಯಿಗೆ ಈ ಗತಿ ಒದಗುವುದೆಂದು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಧ್ರುವನಿಗೆ ಮೊದಲೇ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೋಹದ ಪರದೆ ಹರಿದಿರಲಿಲ್ಲ. “ತನಗೆ ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಬಯಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ತಕ್ಕ ಶಾಸ್ತಿಯಾಯಿತು” ಎಂದು ಅವನು ಸುಮ್ಮನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಬದಲಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಯಕ್ಷರ

ವಾಸಸ್ಥಳವಾದ ಅಲಕಾವತಿಗೆ ನುಗ್ಗಿ ಸಹಸ್ರಾರು ಮಂದಿ ಯಕ್ಷರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ.

ನಿರಪರಾಧಿಗಳಾದ ಯಕ್ಷರು ಹೀಗೆ ಹುಳಗಳಂತೆ ಸಾಯುತ್ತಿರಲು ಈ ಮಹಾಸಂಹಾರವನ್ನು ತಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಧ್ರುವನ ತಾತನಾದ ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವು ಋಷಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದನು. ಅವನು ಧ್ರುವನಿಗೆ “ಮಗು, ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಯಕ್ಷ ನಿನ್ನ ತಮ್ಮನನ್ನು ಕೊಂದನೆಂದು ಇಡೀ ಯಕ್ಷವಂಶವನ್ನೇ ಅಳಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆಯೇ? ನಿನ್ನ ತಮ್ಮನನ್ನು ಯಕ್ಷ ಕೊಂದನೆಂದು ಭಾವಿಸಿದುದೇ ತಪ್ಪು. ಅವನನ್ನು ಯಕ್ಷ ಕೊಲ್ಲಲೂ ಇಲ್ಲ, ಅವನು ಸಾಯಲೂ ಇಲ್ಲ. ಹುಟ್ಟು ಸಾವುಗಳು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಹೊರತು ಆತ್ಮನಿಗಲ್ಲ”. ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಅಜ್ಜನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಧ್ರುವಕುಮಾರನ ಕೋಪ ಅಡಗಿತು. ಆತ ಶಾಂತಮೂರ್ತಿಯಾದನು.

ಹೀಗೆ ಉತ್ತಮನ ಸಾವು ಧ್ರುವನ ಜ್ಞಾನೋದಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು.

ವೇನ :

ಧ್ರುವನಂತಹ ಪರಮಭಾಗವತನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪರಮ ಪಾಪಿಯೇ ವೇನ. ಈತ ಅಂಗರಾಜ ಹಾಗೂ ಸುನೀಥಾರ ಮಗ. ತಾಯಿಯ ತಂದೆಯಾದ ಮೃತ್ಯುವಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ವೇನ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಮಹಾಕ್ರೂರಿ. ಕೈಲಿ ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದ ಮೃಗ ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು, ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಮಕ್ಕಳ ಮೇಲೆ ಬಾಣಬಿಟ್ಟು ಅವರನ್ನು ಹೊಡೆದುರುಳಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅವನ ದಿನನಿತ್ಯದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಇವರ ಹೆಸರು ಕೇಳಿದರೆ ಜನ ಹೆದರಿ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದರು. ತಂದೆಯಾದ ಅಂಗರಾಜನು ಇವನನ್ನು ತಿದ್ದಲು ಎಷ್ಟೋ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದನು. ಎಲ್ಲವೂ ವ್ಯರ್ಥವಾದಾಗ ಕಡೆಗೆ ಸಂಸಾರದ ಬಗ್ಗೆ ವೈರಾಗ್ಯ ಹುಟ್ಟಿ ಅಂಗರಾಜನು ಒಂದು ದಿನ ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಹೇಳದೆ ಅಡವಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದನು. ರಾಜನಿಗೆ ಬೇರೆ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರಿಂದ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲ ಸೇರಿ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ವೇನನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದರು.

ವೇನ ರಾಜನಾದದ್ದು ಚೇಳಿಗೆ ಪಾರುಪತ್ಯ ಕೊಟ್ಟಂತಾಯಿತು. ಅವನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ವರ್ತಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದನು. ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳನ್ನು, ದಾನಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದಂತೆ ಡಂಗೂರ ಹೊಡೆಸಿದನು. ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಕಳ್ಳಕಾಕರ ಕಾಟ ಹೆಚ್ಚಿತು. ಪ್ರಜೆಗಳು ಅತ್ತ ರಾಜನ ಕಾಟ, ಇತ್ತ ಕಳ್ಳರ ಕಾಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ತಳಮಳಿಸಿದರು. ಇಂತಹ ಕ್ರೂರಿ, ಅಪ್ರಯೋಜನಕನನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಋಷಿಗಳು ಸಂಕಟಪಟ್ಟರು. ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಹೋಗಿ ಅವನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿವಾದವನ್ನು ಹೇಳಲು ಯತ್ನಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಅವರ ಹಿತ ನುಡಿಗಳು ವೇನನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಾಟಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಋಷಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಬೈದು ಗೇಲಿ ಮಾಡಿದನು.

ವೇನನ ಉದ್ಭಟತನ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಪವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿತು. ಅವರ ಶಾಪದಿಂದ ವೇನ ಸತ್ತುಬಿದ್ದ. ಅವನ ತಾಯಿಯಾದ ಸುನೀಥೆ ತನ್ನ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಗನ ದೇಹ ಕೆಡದಂತೆ ಸಂರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಳು. ಇತ್ತ ರಾಜ್ಯ ಮತ್ತೆ ಅರಾಜಕವಾಯಿತು. ಪ್ರಜೆಗಳ ಕೊಲೆ, ಸುಲಿಗೆಗಳು ಮಿತಿ ಮೀರಿದವು. ಇದನ್ನು ಕಂಡು ಋಷಿಗಳು ಮತ್ತೆ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತರಾದರು. ಒಡನೆಯೇ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಲು ಅವರು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಅಂಗರಾಜನ ವಂಶದವರೇ ಮುಂದಿನ ರಾಜನಾಗಬೇಕೆಂಬುದು ಅವರ ಆಸೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸುನೀಥೆಯಿಂದ ವೇನನ ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆದು ಅವನ ತೊಡೆಯನ್ನು ಕಡೆದರು. ಆಗ ಅವನ ಪಾಪವೆಲ್ಲವೂ ವಿಕಾರರೂಪದ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೊರಬಿದ್ದವು. ಆ “ನಿಷಾಧ” ನನ್ನು ಋಷಿಗಳು ಬೇಡರ ವಂಶದ ಮೂಲ ಪುರುಷನಾಗುವಂತೆ ನೇಮಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಅವರು ವೇನನ ದೇಹದ ತೋಳುಗಳೆರಡನ್ನೂ ಕಡೆದರು. ಆಗ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪೃಥುವೂ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಅಂಶ ಸಂಭೂತಳಾದ ಅರ್ಚಿಯೂ ಜನಿಸಿದರು. “ಈ ಭೂಮಂಡಲದ ಮೊದಲ ಚಕ್ರವರ್ತಿ” ಎಂಬ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಪೃಥು ಪಾತ್ರನಾದ. ಈತನಿಂದಾಗಿಯೇ ಭೂಮಿಗೆ “ಪೃಥ್ವಿ” ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು.

ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೆಟ್ಟಾಗ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ಅದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಲು ಹೇಗೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಕಥೆ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿಜಿತಾಶ್ವ :

ಭಾರತ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವೇದ ಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಹಲವು ಮತಗಳಿರುವಂತೆ ವೇದಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಒಪ್ಪದ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಮತಗಳೂ ಇವೆ. ಇಂತಹ ಮತಗಳನ್ನು “ಪಾಖಂಡ” ಅಥವಾ “ಪಾಷಂಡ” ಮತಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ಅಚ್ಚರಿಯ ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ ದೇವರಾಜನಾದ ಇಂದ್ರನೇ ಈ ಮತಗಳ ಉಗಮಕ್ಕೂ ಕಾರಣನಂತೆ ! ಈ ಕುರಿತಾದ ವಿವರಗಳು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿನ ವಿಜಿತಾಶ್ವನ ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆಯ ವಿವರಗಳಲ್ಲಿವೆ.

ಈ ಭೂಮಂಡಲದ ಪ್ರಥಮ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಎನಿಸಿದ ಪೃಥು ಮಹಾಧರ್ಮಿಷ್ಠ ಅವನಿಗೆ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನಿಸಿತು. ಆತ ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತವೆಂಬ ಪವಿತ್ರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ತೊಂಬತ್ತೊಂಬತ್ತು ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದನು. ಆತನ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಪುರುಷನಾದ ನಾರಾಯಣನೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ತಮ್ಮ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ನೂರನೇ ಬಾರಿಗೆ ಆತ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆರಂಭಮಾಡಿದಾಗ ದೇವರಾಜನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಗಾಬರಿಯಾಯಿತು. ಈತನ ಯಜ್ಞ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡರೆ ಎಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಇಂದ್ರಪದವಿಗೆ ಕುತ್ತು ಬರುವುದೋ ಎಂಬ ಭಯದಿಂದ ಅವನು ಮಾಯಾರೂಪದಿಂದ ಬಂದು ಯಜ್ಞಾಶ್ವವನ್ನು ಕದ್ದು ಓಡಿಹೋದನು. ಇದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾರ್ಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಲ್ಲುವಂತಾಯಿತು.

ಇಂದ್ರ ಮಾಡಿದ ಈ ಕುಕೃತ್ಯ ಅತ್ರಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಯಿತು. ಅದನ್ನು ಅವರು ಪೃಥುವಿಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಪೃಥುವಿನ ಮಗ ಆ ಕಳ್ಳನನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿದನು. ಸಿಕ್ಕಿ ಬೀಳುವೆನೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ದೇವೇಂದ್ರನು ತನ್ನ ನಿಜರೂಪವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಶಿವನಂತೆ ಗಜಚರ್ಮಾಂಬರ. ತ್ರಿಶೂಲ, ಡಮರು, ಕಪಾಲ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ಈ ರೂಪ ಬದಲಾವಣೆಯಿಂದ ಗಲಿಬಿಲಿ ಗೊಂಡ ಪೃಥುವಿನ ಮಗ ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಹಿಂಜರಿದಾಗ ಮತ್ತೆ ಅತ್ರಿ ಮಹರ್ಷಿಯೇ ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದ ಮೋಸದ ಬಗ್ಗೆ ಎಚ್ಚರಿಸಿದರು. ಆಗ ರಾಜಕುಮಾರ ಮತ್ತೆ ಬೆನ್ನಟ್ಟಲು ಇಂದ್ರ ಹೆದರಿ ತಾನು ಧರಿಸಿದ

ಮೋಸದ ವೇಷವನ್ನೂ, ಕುದುರೆಯನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟು
ಮಾಯವಾದನು. ರಾಜಪತ್ರನು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದು
ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಆತನ ಸಾಹಸವನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿದ ಋಷಿಗಳು ಅವನಿಗೆ
“ವಿಜಿತಾಶ್ವ” (ಕುದುರೆಯನ್ನು ಗೆದ್ದವನು) ಎಂಬ ನಾಮಕರಣ
ಮಾಡಿದರು.

ತನ್ನ ಮೊದಲ ಪ್ರಯತ್ನ ವಿಫಲವಾದರೂ ಇಂದ್ರ ಸುಮ್ಮನಾಗಲಿಲ್ಲ.
ಮತ್ತೊಂದು ಬಾರಿ ಅವನು ತನ್ನ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲಕಡೆ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ
ಕವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಮತ್ತೆ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕದ್ದೊಯ್ದನು. ಈ
ಬಾರಿಯೂ ಅತ್ರಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ವಿಜಿತಾಶ್ವನು ಇಂದ್ರನ
ಬೆನ್ನಟ್ಟಿದನು. ಮತ್ತೆ ಇಂದ್ರ ಶಿವನಂತೆ ರೂಪಧರಿಸಿ ಮೋಸ ಮಾಡಲು
ಯತ್ನಿಸಿದರೂ ಅದು ಸಫಲವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಇಂದ್ರ ಕಪಟ
ಶಿವನ ವೇಷವನ್ನು, ಕುದುರೆಯನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟೋಡಬೇಕಾಯಿತು.

ಕುದರೆ ದೊರೆತದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞವೇನೋ ಸಾಂಗವಾಗಿ ಮುಗಿಯಿತಾದರೂ
ಅಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಮೂಢರೂ ಆದ ಜನರು ಇಂದ್ರ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಕಪಟ ಶಿವನ
ವೇಷವನ್ನೇ ನಿಜವೆಂದು ನಂಬಿ ಪೂಜಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಪಾಪ
ಸಮೂಹದ ಆ ಸಂಕೇತಗಳೇ ಮುಂದೆ ಪಾಷಂಡ ಅಥವಾ ಪಾಖಂಡ
ಎಂದು ಹೆಸರಾದವು.

ಪೌಂಡ್ರಕ :

ಇಂದ್ರ ಕಪಟ ಶಿವನ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದಂತೆ ಕೃಷ್ಣನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಬದುಕಿದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬ ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆಯೇ ರೂಪಧರಿಸಿ ಮೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದ
ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರ ಸಂಗತಿಯೊಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ದಾಖಲಾಗಿದೆ. ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ
ಪೌಂಡ್ರಕ. ಈತ ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಸಂತತಿಯವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ
ವಸುದೇವನೆಂಬ ರಾಜನ ಮಗ. ಅವನಿಗೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಂತೆ
ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಬೇಕು ಎಂದು ಆಸೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅವನು ತನ್ನ ಎರಡು ನೈಜ
ಕೈಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಎರಡು ನಕಲಿ ಕೈಗಳನ್ನು ಅಂಟಿಸಿಕೊಂಡು ಶಂಖ
ಚಕ್ರಗದಾ ಪದ್ಮಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಎದೆಯಮೇಲೆ ಶ್ರೀವತ್ಸವೆಂಬ
ಮಚ್ಚೆ, ಕೌಸ್ತುಭದಂತಹುದೇ ಮಣಿಯಹಾರ. ರಥದ ಮೇಲೆ ಗರುಡನ
ಚಿತ್ರವಿರುವ ಬಾವುಟ.

ಈ ನಕಲಿ ಕೃಷ್ಣನು ಒಮ್ಮೆ ತನ್ನ ದೂತನೊಡನೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಒಂದು
ನಿರೂಪವನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ. “ಎಲಾ ಕೃಷ್ಣಾ, ನಾನು ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ
ಅವತರಿಸಿರುವ ನಿಜವಾದ ವಾಸುದೇವ. ನೀನು ಆ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು
ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಮೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದೀಯೆಂದು ನನಗೆ ಕೋಪ ಬಂದಿದೆ.
ನೀನು ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವೇಷ ಹಾಕುವವನಂತೆ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದೆ, ಪದ್ಮ
ಮೊದಲಾದ ವಾಸುದೇವನ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಧರಿಸಿರುವೆಯಂತೆ ! ನೀನು
ಕೂಡಲೇ ಈ ಹುಡುಗಾಟಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟು ತಕ್ಷಣ ನನಗೆ
ಶರಣಾಗಬೇಕು” ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ. ಅವಿವೇಕಿಯಾದ ಪೌಂಡ್ರಕನಿಗೆ
ಬುದ್ಧಿಕಲಿಸಲು ಕೃಷ್ಣ ಯಾದವ ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಹೊರಟ. ತನ್ನ ಗೆಳೆಯ
ರಾಜನಾದ ಕಾಶಿರಾಜನ ದೇಶದ ಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಪೌಂಡ್ರಕ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು
ಎದುರಿಸಿದ. ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ “ನಕಲಿ ವಾಸುದೇವ” ನಾದ ಪೌಂಡ್ರಕ
ಹಾಗೂ ಅವನ ಗೆಳೆಯನಾದ ಕಾಶಿರಾಜ - ಇಬ್ಬರೂ ನಿಧನರಾದರು.
ದ್ವಾರಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುದಿನದವರೆಗೆ ಪೌಂಡ್ರಕ ಜನರ ನಗೆ ಚಾಟಿಕೆಯ
ವಸ್ತುವಾಗಿದ್ದ.

ನಾಭಾಗ :

ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ “ಹಿಂದಿನ ಕಾಲ ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತು. ಜನ
ನ್ಯಾಯ, ನೀತಿ, ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಈಗ ಕಾಲ ಕೆಟ್ಟು
ಹೋಗಿದೆ” ಎಂದು ಗೊಣಗುವುದನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಆದರೆ ದಿಟದ
ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ ಮನುಕುಲದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ
ಎಲ್ಲ ಕಾಲಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಳ್ಳೆಯ, ಕೆಟ್ಟ ಜನರಿದ್ದರು: ಮೋಸ
ಮಾಡುವವರೂ. ಮೋಸಹೋಗುವವರೂ ಇದ್ದರು ಎಂಬುದು ತಿಳಿದು
ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಸತ್ಯವನ್ನು ಅರಿಯಲು ನಾವು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಬರುವ
ನಾಭಾಗನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಮಗನಾದ ನಾಭಾಗ ಎಂಬ ರಾಜನ ಹಲವು ಮಂದಿ
ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಕಡೆಯವನೇ ನಾಭಾಗ. ಅವನಿಗೆ ವಿದ್ಯೆಯ ಗೀಳು ಹೆಚ್ಚು.
ಹಾಗಾಗಿ ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾ ಗುರುಕುಲದಲ್ಲೇ
ನಿಂತುಬಿಟ್ಟ. ಅವನ ಅಣ್ಣಂದಿರು ತಮ್ಮ ತಂದೆಯು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಲೇ,
ನಾಭಾಗನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಂಡರು.

ಬಹುಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಗುರುಕುಲದಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿದ ನಾಭಾಗ ತನ್ನ ಪಾಲಿನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿದ. “ತಮ್ಮ, ನಿನಗೆ ಪಾಲು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬುದು ನಮಗೆ ಮರೆತೇ ಹೋಯಿತು. ಈಗ ಮಾಡುವುದೇನು? ನಮ್ಮ ತಂದೆಯನ್ನೇ ನಿನ್ನ ಪಾಲಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೋ” ಎಂದರು. ಮುಗ್ಧನಾದ ನಾಭಾಗ ಈ ಪ್ರಸ್ತಾವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ. ಆದರೆ ತಂದೆಯಾದ ನಭಗ “ನಿನ್ನ ಅಣ್ಣಂದಿರು ಮೋಸಗಾರರು. ಅವರು ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅವರನ್ನು ನಂಬಬೇಡ. ಹೋಗಲಿ, ನಿನ್ನ ಪಾಲಿಗೆ ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ನಿಮಗೆ ಹಣಸಂಪಾದನೆಯ ದಾರಿಯೊಂದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಯೇ ಆಂಗೀರಸ ಋಷಿಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ನಡೆಯಲಿರುವ ಯಾಗವೊಂದನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಆರನೇ ದಿನ ಪರಿಸಬೇಕಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳು ಯಾವುವು ಎಂಬುದು ತೋಚದೆ ಅವರು ಕಂಗಾಲಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ನೀನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವರಿಗೆ ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡು. ಅವರು ಯಾಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಅಪಾರವಾದ ಧನವನ್ನು ನಿನಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ” ಎಂದು ಹೇಳಿದ. ನಾಭಾಗನು ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ತಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಅವನಿಗೆ ಅಪಾರವಾದ ಧನ ದೊರೆಯಿತು.

ನಾಭಾಗನು ಯಾಗಶಾಲೆಯಿಂದ ಹಣದೊಡನೆ ಹೊರ ಹೊರಡಬೇಕೆನ್ನುವಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಕಪ್ಪು ದೇಹದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು “ನಿಲ್ಲು, ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಉಳಿದುದೆಲ್ಲವೂ ನನಗೆ ಸೇರಬೇಕು” ಎಂದು ಗರ್ಜಿಸಿದ. ಆಂಗೀರಸ ಋಷಿಗಳೇ ಅದನ್ನು ತನಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೆಂದು ನಾಭಾಗ ಹೇಳಿದರೂ ಆತ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಕಡೆಗೆ ನ್ಯಾಯತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೇನು ಇಬ್ಬರೂ ನಭಗರಾಜನ ಬಳಿ ಬಂದರು. ಆತನು ಅವರ ವಿವಾದವನ್ನು ಕೇಳಿ ಮಗನೊಡನೆ “ಮಗು, ಈತ ಬೇರಾರೂ ಅಲ್ಲ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶಿವ. ಹಿಂದೆ ದಕ್ಷಯಾಗದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಉಳಿದುದೆಲ್ಲ ರುದ್ರನಿಗೆ ಸಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಋಷಿಗಳು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗ ನಿನಗೆ ದೊರೆತ ಹಣವೆಲ್ಲ ಆತನಿಗೆ ಸಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದೆ” ಎಂದನು. ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಲೇ ನಾಭಾಗನು ಶಿವನಿಗೆ ನಮಿಸಿ ಹಣವನ್ನೆಲ್ಲ ಒಪ್ಪಿಸಿ ತನ್ನನ್ನು

ಕ್ಷಮಿಸುವಂತೆ ಬೇಡಿಕೊಂಡನು. ಇದರಿಂದ ಸಂಪ್ರೀತನಾದ ರುದ್ರನು ನಾಭಾಗನಿಗೆ ಅಪಾರ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಕರುಣಿಸಿದನು.

ನೃಗ :

ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು “ದತ್ತಾಪಹಾರ” (ಕೊಟ್ಟ ದಾನವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು) ವನ್ನು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ದೋಷವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿವೆ.

ಸ್ವದತ್ತಂ ಪರದತ್ತಂ ವಾ ಯೋಹರೇತ್ ತು ವಸುಂಧರಾಂ ।

ಷಷ್ಠಿ: ವರ್ಷ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ವಿಷ್ಣಾಯಾಂ ಜಾಯತೇ ಕ್ರಿಮಿ: ॥

(ತಾನು ಕೊಟ್ಟ, ಅಥವಾ ಬೇರೆಯವರು ದಾನ ಮಾಡಿದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಯಾರು ಅಪಹರಿಸುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹವರು ಅರವತ್ತು ಸಾವಿರವರ್ಷ ಹೊಲಸಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ)

ದಾನ ಪಾಲನಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ದಾನಾತ್ ಶ್ರೇಯೋನುಪಾಲನಂ ।

ದಾನಾತ್ ಸ್ವರ್ಗಮವಾಪ್ನೋತಿ ಪಾಲನಾತ್ ಅಚ್ಯುತಪದಂ ॥

(ದಾನ ಮತ್ತು ಅನುಪಾಲನೆಗಳ ನಡುವೆ ದಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅನುಪಾಲನೆಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು. ದಾನದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅನುಪಾಲನೆಯಿಂದ ಅಚ್ಯುತ ಪದವೇ ಸಿಗುತ್ತದೆ) ಮುಂತಾದ ಹೇಳಿಕೆಗಳು ಅನುಪಾಲನೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ, ದತ್ತಾಪಹಾರದ ಕೆಡುಕನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತವೆ. ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ನೃಗಮಹರಾಜನ ಕಥೆಯೂ ಇದೇ ಹಿನ್ನೆಲೆಯದೇ ಆಗಿದೆ.

ಒಂದು ದಿನ ಕೃಷ್ಣನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಸಾಂಬ, ಗದ, ಚಾರುಭಾನು ಮುಂತಾದವರು ವನವಿಹಾರಕ್ಕೆಂದು ದ್ವಾರಕೆಯ ಮುಂದಿನ ಉದ್ಯಾನವನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಬಾಯಾರಿಕೆಯಾದಾಗ ನೀರನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಹೊರಟರು. ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಾಳುಭಾವಿ ಕಂಡಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಗಾಧ ಗಾತ್ರದ ಓತಿಕೇತ ಬಿದ್ದಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಅವರಿಗೆ ಅಚ್ಚರಿಯಾಯಿತು. ಅದನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ದಪ್ಪನಾದ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲು ಅವರೆಲ್ಲ ಯತ್ನಿಸಿದರಾದರೂ ಅದನ್ನು ಕದಲಿಸಲೂ ಅವರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಕಡೆಗೆ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಅವರನ ಕರಸ್ಪರ್ಶವಾದೊಡನೆ ಓತಿಕೇತದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಪುರುಷನೊಬ್ಬ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದ. ಆತ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ತನ್ನ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಂಡ.

“ನಾನು ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಮಹಾರಾಜನ ಮಗನಾದ ನೃಗ. ನಾನು ಲಕ್ಷಾಂತರ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಾಲಂಕೃತ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಧನಕನಕ, ವಸ್ತು, ವಾಹನ, ಭೂಮಿ - ಹೀಗೆ ನಾನು ದಾನ ಮಾಡದೇ ಇರುವ ವಸ್ತುಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ಇಷ್ಟಾದರೂ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದಂತೆ ಒಂದು ತಪ್ಪು ನಡೆದು ಪೋಯಿತು. ನಾನು ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದ ಗೋವು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ನನ್ನ ಮಂದೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿತ್ತು. ನಾನು ಅರಿಯದೆ ಅದನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿದೆ. ಆತ ಅದನ್ನು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಹಿಂದೆ ಅದನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಪಡೆದಿದ್ದಾತ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಅದು ತನ್ನದೆಂದು ಗುರುತುಹಿಡಿದ. ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಗೋವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಗಾದೆ ಹುಟ್ಟಿ ಕಡೆಗೆ ನ್ಯಾಯತೀರ್ಮಾನಕ್ಕಾಗಿ ನನ್ನೆಡೆಗೆ ಬಂದರು. ತಪ್ಪಾಗಿರುವುದು ನನ್ನಿಂದ, ಆ ಹಸುವಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದರೂ ಇಬ್ಬರೂ ಒಪ್ಪದೆ ಆ ಗೋವನ್ನು ನನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟು ಪೊರಟು ಹೋದರು. ಇದಾದ ಕೆಲವು ದಿನಗಳ ಮೇಲೆ ನಾನು ಸತ್ತು ಹೋದೆ. ಯಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಮನು “ಅಯ್ಯಾ, ನಿನ್ನ ಪುಣ್ಯ ಅಪಾರ, ಆದರೆ ದಾನ ಕೊಟ್ಟದನ್ನು ಮತ್ತೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಸಣ್ಣ ಪಾಪವೂ ನಿನ್ನ ಜೀವಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದೆ ಅದರ ಫಲವಾಗಿ ನೀನು ಕೆಲಕಾಲ ಓತಿಕೇತನಾಗಿ ಬದುಕು. ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಕರಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ನಿನ್ನ ಶಾಪ ವಿಮೋಚನೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದ. ನಿನಗೆ ವಂದನೆಗಳು”

ಹೀಗೆ ನೃಗ ಮಹಾರಾಜನ ಈ ಕಥೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಮಾಜೋ-ಆರ್ಥಿಕ ಪದ್ಧತಿಯೊಂದರ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಬೆಳಕು ಬೀರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಿಯವ್ರತ :

ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಗೆ. ಕೆಲವರು ಪ್ರಕೃತಿ ಏನನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಜೀವಿಸುವವರು. ಇನ್ನೊಂದು ಗುಂಪಿನ ಜನ ಹಾಗಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಯು ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸಿ, ತಮಗೆ ಬೇಕಾದಂತೆ ಅದನ್ನು ಬದಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸುಖ-ಸಂತೋಷಗಳನ್ನು ನೀಡುವಂತಹವರು. ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಸಂತೋಧಕರನ್ನು ಈ ಎರಡನೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿಸಬಹುದು. ಇಂತಹವರಿಗೆಲ್ಲ ಆದ್ಯನಂದರೆ ಪ್ರಿಯವ್ರತನೆಂಬ ರಾಜ. ಇವನು ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಹಿರಿಯ ಮಗ. ಭಗವದ್ಭಕ್ತ. ಮಹಾವೀರ. ಅವನಿಗೆ ಒಮ್ಮೆ ಹೀಗೊಂದು ಆಲೋಚನೆ ಹುಟ್ಟಿತು. “ಸೂರ್ಯನು ಮೇರುಗಿರಿಯನ್ನು ಸುತ್ತುವಾಗ ಜಗತ್ತಿನ ಅರ್ಧಭಾಗಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಬೆಳಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತರ್ಧಭಾಗಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲು, ಹೀಗೇಕಿರಬೇಕು? ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆಲ್ಲ ಯಾವಾಗಲೂ ಬೆಳಕಿರುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು ಕೂಡಲೇ ಅವನು ಭಗವಂತನ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಆ ದಿವ್ಯಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು. ಅದರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ರಥದಂತೆ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ಮತ್ತೊಂದು ರಥವನ್ನೇರಿ ಎರಡನೇ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಮೇರುಗಿರಿಯನ್ನು ಸುತ್ತ ಪೊರಟನು. ಸೂರ್ಯನು ಪರ್ವತದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ತಾನು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ. ಆತ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವಾಗ ತಾನು ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ. ರಾತ್ರಿಗಳೇ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎನ್ನುತ್ತದೆ. ಭಾಗವತ.

ಅಚ್ಚರಿಯ ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಖಗೋಳ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಉಪಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಆಳವಡಿಸುವ ಮೂಲಕ ದಿನದ ಇಪ್ಪತ್ನಾಲ್ಕುಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲವೂ ಬೆಳಕಿರುವಂತಹ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೊಂದನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರಲೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ!

ಹೀಗೆ ಭಾಗವತರ ಅನೇಕ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಸಿದ್ಧರು ಓದುಗರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಳಿಯದ ಸ್ಥಾನವನ್ನುಗಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳು

—ಡಾ|| ಕೆ. ಲೀಲಾ ಪ್ರಕಾಶ್

ಈ ಭರತವರ್ಷವು ಅಸಾಧಾರಣವಾದ
ಪುಣ್ಯಭೂಮಿಯಾದುದರಿಂದಲೇ
ಅನೇಕಾನೇಕ ಮಹಾತ್ಮರ, ದಿವ್ಯಪುರುಷರ
(ಸ್ತ್ರೀಯರ) ಮಾನವೋತ್ತಮರ ಜನ್ಮ ಈ
ಭಾರತಭೂಮಿಯಲ್ಲಾಗಿದೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ
ಇಂದಿಗೂ ಸತ್ಯ, ಧರ್ಮ, ಅಹಿಂಸೆ,
ಅನ್ಯಧರ್ಮಸಹಿಷ್ಣುತೆ, ಸಹಕಾರ,
ಸೌಹಾರ್ದತೆ ನೆಲೆಸಿದೆಯೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ
ಕಾರಣ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ವೇದ, ಪುರಾಣ,
ಇತಿಹಾಸ, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ,
ಭಾಗವತ, ಮುಂತಾದ ಮನನೀಯ
ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ, ಅದನ್ನು ರಚಿಸಿದ,
ಬೋಧಿಸಿದ, ಪಾಲಿಸಿದ, ಪೋಷಿಸಿದ
ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಂದಾಗಿದೆ.

॥ ಸರ್ವಮಂಗಲ ಮಾಂಗಲ್ಯೇ ಶಿವೇ ಸರ್ವಾರ್ಥ ಪೂಜಿತೇ (ಸಾಧಿಕೇ)
ಶರಣ್ಯೇ ತ್ರ್ಯಂಬಿಕೇ ಗೌರೀ ನಾರಾಯಣೇ ನಮೋಸ್ತುತೇ ॥

ಈ ಭರತವರ್ಷವು ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಪುಣ್ಯಭೂಮಿಯಾದುದರಿಂದಲೇ ಅನೇಕಾನೇಕ ಮಹಾತ್ಮರ, ದಿವ್ಯಪುರುಷರ (ಸ್ತ್ರೀಯರ) ಮಾನವೋತ್ತಮರ ಜನ್ಮ ಈ ಭಾರತಭೂಮಿಯಲ್ಲಾಗಿದೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಸತ್ಯ, ಧರ್ಮ, ಅಹಿಂಸೆ, ಅನ್ಯಧರ್ಮಸಹಿಷ್ಣುತೆ, ಸಹಕಾರ, ಸೌಹಾರ್ದತೆ ನೆಲೆಸಿದೆಯೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ವೇದ, ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸ, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಭಾಗವತ, ಮುಂತಾದ ಮನನೀಯ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ, ಅದನ್ನು ರಚಿಸಿದ, ಬೋಧಿಸಿದ, ಪಾಲಿಸಿದ, ಪೋಷಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಂದಾಗಿದೆ. ಸುರಗಂಗೆಯ ಪಾವಿತ್ರವೂ, ಹಿಮಾಲಯದ ಧವಳತ್ವವೂ, ರಾಮ-ಕೃಷ್ಣ, ಬುದ್ಧರಾದಿಯಾಗಿ ವಿಶೇಷ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವೂ, ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ವಿದ್ಯಾಧಿದೇವತೆಯನ್ನಾಗಿಯೂ, ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಸಂಪತ್ತಿನ ಒಡತಿಯನ್ನಾಗಿಯೂ, ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಶಕ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪಿನಿಯನ್ನಾಗಿಯೂ ಮೆರೆಸಿದ ನಾಡಿದು. ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಭವ್ಯ ದಿವ್ಯ, ಗೌರವಗಳು ಸ್ತ್ರೀಗೆ ದೊರಕುವುದು ದುರ್ಲಭ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ, ಪ್ರಜ್ಞಾ, ಪ್ರತಿಭಾ, ಮೇಧಾ, ಮತಿ, ಧೀ, ನಿಪುಣತಾ, ಕ್ಷಮಾ, ಧೃತಿ, ಸ್ಮೃತಿ, ಶ್ರುತಿ, ಶ್ರೀ, ಈ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲಾ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಚಿಗಳಾಗಿರುವುದು ಋಷಿಗಳ ಹೃದಯ ಸಂಪನ್ನತೆಗೊಂದು ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ.

ಸ್ತ್ರೀಯ ರೂಪಗಳು ಹಲವಾರು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ-ಭೂಮಿ; ಭೂಮಿಯಂತೆ ಸಹನೆ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯ; ಸೋದರಿಯಾಗಿ, ಮಗಳಾಗಿ, ವಾತ್ಸಲ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವಳು, ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ತರುಣಿಯಾಗಿ ವಿಲಾಸ-ವಿಭ್ರಮಗಳನ್ನು, ಸಂತೋಷ-ಸಂಭ್ರಾತಿಗಳನ್ನು, ಆಂತರಂಗಿಕ-ಬಾಹ್ಯ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಪುತ್ಥಳಿಯಾಗಿ ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿಯೆನಿಸುವಳು. ಗೃಹಸ್ಥಿಯಾಗಿ “ಗೃಹಿಣೀ ಗೃಹಮುಚ್ಯತೇ” ಎನ್ನುವ ಹಾಗೆ ಅರಣ್ಯಸದೃಶವಾದ ಜೀವನದ ಮರಳುಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ಓಯಸಿಸ್ ಚಿಮ್ಮಿಸುವಂಥವಳು. ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸರಾಗವಾಗಿ ನಿಭಾಯಿಸಬಲ್ಲವಳು. ಇನ್ನು ಮಾತೆಯಾಗಿ ಮಮತೆಯ

ಮಹಾಪೂರವನ್ನೇ ಹರಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ಸತ್‌ಸಂತಾನದ ಏಳಿಗೆಗಾಗಿ, ನೋವಲ್ಲೂ ನಲಿವನ್ನು ತರಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾ, ತನ್ನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜೀವನವನ್ನೇ ಮುಡುಪಾಗಿಡುವಳು. ಕೊನೆಗೆ ಮಾತಾಮಹಿಯೋ, ಪಿತಾಮಹಿಯೋ ಆಗಿ ಇಳಿಗಾಲದಲ್ಲೂ ಮಾತೃತ್ವದ ದೇದೀಪ್ತಿಯಿಂದ ಬದುಕನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಮಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವಳು. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಮನುಷ್ಯತಿಯಲ್ಲಿ. ‘ಯತ್ರ ನಾರ್ಯಸ್ತು ಪೂಜ್ಯಂತೇ ರಮಂತೇ ತತ್ರ ದೇವತಾಃ’ ಎಂದಿರುವುದು ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಮರ್ಯಾದೆ ನೀಡಿದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೂ ತುಷ್ಟರಾಗುವರು ಎಂಬುದಾಗಿ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲೇ ನಾ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳಿರುವಾಗ ಇನ್ನು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಇನ್ನೆಷ್ಟು ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ, ವಿವೇಚನಾಶೀಲರಾಗಿ, ವಿನೂತನವಾಗಿ, ವೈವಿದ್ಯಮಯವಾಗಿ ಭಾಗವತವೆಂಬ ಪವಿತ್ರಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಬಂದಿರಬಹುದೆಂದು ಅವಲೋಕಿಸೋಣ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪುರುಷೋತ್ತಮ, ಮಾದರಿಯಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಮಾಣದ ಮಾನವ. ಏಕೆಂದರೆ, ಬಾಲ್ಯಲೀಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯವಾದ, ಅನೂಹ್ಯವಾದ ದಿವ್ಯಸೌಂದರ್ಯ, ಚಮತ್ಕಾರ ತೋರಿದವನು, ಬಾಲಕನೆಂದರೆ ಹೇಗಿರಬೇಕೆಂದು ಜಗತ್ತಿಗೆ ತೋರಿದವನು! ಅವನ ಮಾತೆಯರ ಲಾಲನೆ-ಪಾಲನೆ ವರ್ಣನೆ ನಮಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ಕೌಮಾರ್ಯದಿಂದಲೇ ದುಷ್ಟರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆ, ಶಿಷ್ಟರಿಗೆ ರಕ್ಷಣೆಕೊಡುವಾಗ ತನ್ನ ಸಾಹಸ ಮೆರೆಯುವುದರೊಂದಿಗೆ ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳು ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಾಗಿರಲಿ ನಿರ್ದಯತೆಯಿಂದ ಹನನ ಮಾಡುವ ಪುಣ್ಯಸ್ವರೂಪಿಯವನು. ಯೌವನಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಲಕ್ಷಾಂತರ ರಮಣೀಯರ ಹೃದಯಪದಕವಾಗಿ ತನ್ನ ದಿವ್ಯಮುರಳಿಯಿಂದ ಅನವರತ ಗಾಯನಮಾಡುತ್ತಾ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಮೋಹಗೊಳಿಸಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದವನು. ಧರ್ಮಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ, ಸನ್ನಡತೆಯ ಸಾರಧಿಯಾಗಿ, ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದಿವ್ಯಯತಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಗುರುಪತ್ನಿಯರೊಂದಿಗೆ ಸಂದರ್ಶಿಸಿ ಸಂತೋಷಿಸಿದವನು. ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯರಿಗೆಲ್ಲಾ ಏಕಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನೇಕೆಡೆ ಆನಂದವನ್ನೀಯುತ್ತಾ ತನ್ನ ಸತ್‌ಸಂತಾನ ಕರುಣಿಸುವ ಒಲುಮೆಯ ಪತಿಯವನು. ತನ್ನ ಅಸಂಖ್ಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅನುರಾಗ ತೋರುವ ಜನಕನೂ,

ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅನವರತ ಅಧರ್ಮ, ಅಹಿಂಸೆಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡುವ ಧರ್ಮಮೂರ್ತಿಯಾದ ಜಗದ್ರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇತಿಹಾಸದೊಂದಿಗೆ ಕಲ್ಪನೆಯೂ, ಭಕ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ಭಾವವು, ಪ್ರೇಮ, ಮೋಹದೊಂದಿಗೆ, ಮಾಹಾರ್ತ್ಯವೂ ಅದ್ಭುತ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಚಮತ್ಕಾರವೂ, ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಿರತೆಗೆ ಶಾಂತಿ ಸಮಾಧಾನಗಳೂ, ದುಷ್ಟ-ಶಿಷ್ಟರಾದಿಯಾಗಿ ಸಕಲರನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ಕೈಂಕರ್ಯವೂ, ಮಾತೆಯರ ಮುದ್ದಿನ ಮಗುವೂ, ಕನ್ಯೆಯರ ಒಲವಿನ ಕಾಂತನೂ, ಆರ್ತರ ಅಭಯರಕ್ಷಕನೂ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ನಂಬಿಕೆ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟವರಿಗೆ ಅಗಣಿತ ಕಾರುಣಿಕನಾಗಿ ವಿಜೃಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯೆದುರು ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರಗಳು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಎದ್ದುತೋರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರಣವೆಂದರೆ, ಆ ಕೃಷ್ಣಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಅವರೆಲ್ಲ ಅವಲಂಬಿಸುವ ಛಾಯೆಯಾದುದರಿಂದಾಗಿ ಅವನ ಆಕೃತಿಯನ್ನೇ ನೆರಳು ಬಿಂಬಿಸಿದರೂ ಪ್ರಕಾಶವಿರದೇ ಕೇವಲ ಕೃಷ್ಣಪ್ರಕಾಶವು ತೋರುವುದು ವಿಪರ್ಯಾಸವೇ ಸರಿ. ಸೂರ್ಯನೆದುರು ಸುತ್ತುವ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿಗಳೇ ಸರಿ. ಇಲ್ಲವೇ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದೇ ನಳನಳಿಸಿದ ನಳಿನಿಯರು ಎನ್ನೋಣವೇ!

ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯಗಳಾದ ಉಪನಿಷತ್ತು, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಭಾಗವತವನ್ನೂ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬುದು ಪ್ರತೀತಿ. 'ವ್ಯಾಸೋಚ್ಚಿಷ್ಠಂ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ' ಎಂಬಂತೆ ಎಲ್ಲವೂ ವ್ಯಾಸಮಯವೇ! ಅಂತಹ ವ್ಯಾಸರು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರನ್ನು ಅನವರತ ಕರುಣಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತ ಭಾಗವತದ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳ ಪರಿಚಯದತ್ತ ಸಾಗುತ್ತೇನೆ. ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರು ಈ ವಿಶ್ವವನ್ನು ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವಂತೆ, ವಿಶ್ವನಾಥನ ವಿರಾಟ್ಸ್ವರೂಪವು, ವಿಭೂತಿರೂಪವು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರು ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿ ರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಮೂರ್ತ ಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ಜೀವತ್ವ

ಭಾಗವತವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮಾನ್ವಿತ ಗುಣಗಳನ್ನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪಸರಿಸುವುದೇ ಆಗಿದೆ. ಅಲ್ಲೊಮ್ಮೆ ಇಲ್ಲೊಮ್ಮೆ ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ನೀತಿಯ ಉಪದೇಶ ಮಾಡುವುದನ್ನು

ಕಾಣಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ಕಥೆಯ ವಿಚಿತ್ರವೆಂದರೆ ತಾಯಿ ತರುಣಿ, ಆದರೆ ಮಕ್ಕಳು ವೃದ್ಧರು. ಒಬ್ಬ ಯುವತಿ ಬಹಳ ದುಗುಡದಿಂದ ಯಮುನಾತೀರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಾಳೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಆಡುತ್ತಾ ಓಡುತ್ತಾನೆ ಅಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ವೃದ್ಧರು ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪಿ ಬಿದ್ದಿರುತ್ತಾರೆ. ತರುಣಿಯು ಅಸಹಾಯಕತೆಯಿಂದ ಉಪಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅವಳ ಬಳಿ ಇದ್ದ ನೂರಾರು ಸ್ತ್ರೀಯರಿದ್ದು, ಸಾಂತ್ವಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ನಾರದರು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರಾಗುವರು. ಆಗ ಆ ತರುಣಿಯು "ಮಹರ್ಷಿ ನಾರದರೆ - ನಿಮ್ಮ ದರ್ಶನ ಭಾಗ್ಯದಿಂದಾಗಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕಿಬರುತ್ತಿರುವ ದುಃಖವು ಉಪಶಮನವಾಗಬಹುದೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮನಬಿಚ್ಚಿ ನುಡಿಯುತ್ತಿರುವೆ". ನಾನು 'ಭಕ್ತಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಈ ವೃದ್ಧರಿರ್ವರು ನನ್ನ ಪುತ್ರರಾದ 'ಜ್ಞಾನ' ಮತ್ತು 'ವೈರಾಗ್ಯ' ಎಂಬುವವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗಂಗೆ ಮೊದಲಾದ ನದಿಗಳು ನನ್ನನ್ನು ಸುತ್ತುತ್ತ ಸ್ತ್ರೀರೂಪದಿಂದ ಪಾವನಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಇವರಿಂದ ಶುಶ್ರುಷೆ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಸುಖ ಶಾಂತಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಮನ ಹದಗೆಟ್ಟಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ವರ್ಧಿಸಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾದರೂ, ಗುರ್ಜರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣಗೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗ ಒದಗಿತು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಬೃಂದಾವನಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಾನು ತರುಣಿಯಾದೆ. ಆದರೆ, ನನ್ನ ಕುಮಾರೀರ್ವರ ಸ್ಥಿತಿ ನನ್ನನ್ನು ಬಹಳ ಬಾಧಿಸುತ್ತಿದೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಜನರು ಹಿಂದೇಟು ಹಾಕುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗಿನ್ನೂ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿಲ್ಲ. ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಆತ್ಮಾನುಸಂಧಾನದಿಂದ ನಿದ್ರಾಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎನ್ನುವಳು.

ಆಗ ನಾರದರು - 'ಸಾಧ್ವಿ ನಿನ್ನೀ ಕುವರರು ನವನವೋನ್ನೇಶಶಾಲಿಗಳಾಗುವಂತೆ ನಾನು ಮಾಡಲಿದ್ದೇನೆ'. ಈ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರಿ ಯಾರು ಹರಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಗ್ರಹರಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ನುಡಿದು, ಆ ವೃದ್ಧಕುವರರ ಕಿವಿಯ ಬಳಿ ನಾರದರು 'ಹೇ ವೈರಾಗ್ಯವೇ, ಎಚ್ಚರವಾಗು ! ಹೇ ಜ್ಞಾನವೇ ಎಚ್ಚರವಾಗು ! ಎಂದರು'. ಅಲ್ಲಿ ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಪಾರಾಯಣವಾದಾಗ

ಅವರೀರ್ವರು ಮೆಲ್ಲನೆ ಎದ್ದರು. ಈ ಒಂದು ಪುಟ್ಟ ಕಛೆಯಲ್ಲಿ 'ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಏನನ್ನಾದರೂ ಗೆಲ್ಲಬಹುದು, ಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯಗಳಿಗೂ ಭಕ್ತಿಯೇ ತಾಯಿ' ಹೃದಯಾಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ನಿಜವಾದ ಭಕ್ತಿ ಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧಿಯೂ ಆಗುವುದೆಂದು ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಷ್ಟೆ ಅಲ್ಲ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಗೆ ಜನ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಬೆಲೆ ಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯಗಳಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಮನನೀಯವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಮುಖವಾದ ಪಾತ್ರವೆಂದರೆ ದೇವಹೂತಿಯದು ಸ್ವಯಂಭು ಮನು ಹಾಗೂ ಶತರೂಪಾದೇವಿಯ ಮಗಳಾದ ಕಮಲಪತ್ರನೇತ್ರೆಯಾದ ದೇವಹೂತಿಯು ಕರ್ಮ ಮುನಿಗಳ ಪತ್ನಿಯಾಗುವಳೆಂದು ಮುನಿಯು ಭಗವದ್ವಾಣಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಮರೀಚಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು ನಿನ್ನ ಸುತೆಯರನ್ನು ವರಿಸುವರು, ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಶುಭವಾಗುವುದು ಎಂದು ನುಡಿದರು. ದೇವಹೂತಿಯು ಅಷ್ಟೈಶ್ವರ್ಯ ಹೊಂದಿದ ಮನುವಿನ ಮಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ತಂದೆಯ ಆಣತಿಯಂತೆ ಋಷಿ ಕರ್ಮಮರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಲು ಸಮ್ಮತಿಸುವಳು.

ಸಹಾಹಂ ಸ್ವಾಂಶಕಲಯಾ ತ್ವದ್ವಿರ್ಯೇಣ ಮಹಾಮುನೇ ।
ತವ ಕ್ಷೇತ್ರೇ ದೇವಹೂತ್ಯಾಂ ಪ್ರಣೇಷ್ಯೇ ತತ್ಸಂಹಿತಾಂ ॥

ಪಾರ್ವತಿಯು ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಸೇವಿಸಿದಂತೆ, ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸಿದಂತೆ, ದೇವಹೂತಿಯು ನಾಡನ್ನು ತೊರೆದು ಕಾಡಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವ್ಯಸನಿಸದೇ, ಧೃತಿಗೆಡದೇ, ಪತಿಸೇವೆ ಮಾಡಿದಳು. "ಸ್ವಾಮಿ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಸಕಲರೀತಿಯ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿ ವಿವಾಹವಾದುದಕ್ಕೆ ನಾನು ಕೃತಜ್ಞಳಾಗಿರುವೆ. ಸತಿಯು ಪತಿಯಿಂದ ಸಂತಾನ ಭಾಗ್ಯವನ್ನು ಬಯಸುವುದು ಸಹಜವಷ್ಟೆ; ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನನಗೀಗ ಕರುಣಿಸಿ ಎನ್ನುವಳು, ಕಂದನನ್ನು ಪಡೆದು ನಾನು ಮಾತೃತ್ವದ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅದಮ್ಯ ಬಯಕೆ ಇದೆ ಎನ್ನುವಳು.

ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಕರ್ಮಮರು ದೇವಹೂತಿಗೆ ಬಂದು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಸೂಚಿಸಿದರು. ಆನಂತರ

ಶುದ್ಧಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಭವ್ಯ ಭವನವುಳ್ಳ ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ ಭೋಗಭಾಗ್ಯಗಳಿರುವ ನವರತ್ನಗಳಿಂದ ಕನಕಮಯವಾಗಿ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದ ವಿಮಾನವನ್ನು ತಪಃ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿ ಏರಲು ಹೇಳಿದರು. ಅವಳಿಗೆ ಪವಿತ್ರಗಂಧವನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸಿ, ಮೆರುಗನ್ನು ನೀಡುವ ಆಭರಣವನ್ನು ತೊಡಿಸಿದರು. ಕುಂಕುಮ, ಕೇಸರಿ, ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯಲೇಪನದಿಂದಾಗಿ ಆಕೆಯು ಅಪೂರ್ವ ಲಾವಣ್ಯವತಿಯಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಅನೇಕ ಪವಿತ್ರಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಿ, ಹರಿಪ್ರಸಾದ ಪಡೆಯಲೋಸುಗ, ವೈಶ್ರಂಭಕ, ಸುರಸನ, ನಂದನ, ಪುಷ್ಪಭದ್ರ, ಚೈತ್ರರಥವೇ ಮೊದಲಾದೆಡೆ ವಿಹರಿಸಿದರು.

ಕರ್ಮಮರು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಾದುದರಿಂದ ದೇವಹೂತಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ತಮ್ಮ ರೂಪವನ್ನು, ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಒಂಭತ್ತಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಆಕೆಯೊಂದಿಗೆ ಸುಖಿಸಿದರು. ದೇವಹೂತಿಯು ಗರ್ಭವತಿಯಾಗಿ ಶುಭಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಕನ್ಯಾರತ್ನಗಳಿಗೆ ಜನ್ಮವಿತ್ತಳು.

ಇತ್ತ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನು ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಯ ಬಳಿ ಮರೀಚಿ ಮೊದಲಾದ ಮುನಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಕರ್ಮಮನಿಗೆ ಈ ರೀತಿ ಸಂದೇಶವಿತ್ತನು. ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ತೇಜೋಮಯವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಟವಾಗುವಂತೆ ವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಮಾಗಿದ ಫಲ ಉದುರುವಂತೆ, ಹರಿಯು ದೇವಹೂತಿಯ ಗರ್ಭದಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ನುಡಿಯುವನು.

ಎಲೈ ಕರ್ಮಮನೆ, - ನನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ಇಷ್ಟಾರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ ತಪದ ಫಲವಾಗಿ ನಿನಗೆ ಸಾಧ್ವೀಮಣಿಯಾದ ದೇವಹೂತಿಯೊಂದಿಗೆ ವಿವಾಹವಾಯಿತು. ಇವಳಿಂದ ಒಂಬತ್ತು ಕನ್ಯಾಮಣಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರುವೆ. ಅವರನ್ನು ಮರೀಚಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಮುನಿಗಳಿಗೆ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಡು. ಇಲ್ಲಿಗೆ ನಿನ್ನ ಗೃಹಸ್ಥ ಜೀವನವು ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದು. ಕೈಟಭರ್ದನನಾದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವು ಶಿಶುವಾಗಿ ನಿನ್ನ ಭಾರ್ಯೆಯ ಗರ್ಭದಿಂದ ಆವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈತನು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮೋಹದ ಪರದೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಹಾಕುವ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕನಾಗಿ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾಗಿ 'ಕಪಿಲ'ನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆಯುವನು.

ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಒಂಭತ್ತು ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರು ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕರಾಗಲು ಬ್ರಹ್ಮದೇವನ ಆದೇಶದಂತೆ ಕರ್ಮಮರು ಒಂಭತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಮುನಿಯರೊಂದಿಗೆ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ವಿವಾಹವನ್ನು ಜರುಗಿಸಿದನು. ಮರೀಚಿ ಋಷಿಗಳು 'ಕಲಾ' ಎಂಬ ಕನ್ಯಾಮಣಿಯನ್ನು, ಅತ್ರಿ ಋಷಿಗಳು 'ಅನಸೂಯೆ'ಯನ್ನು ಆಂಗಿರಸ ಋಷಿಗಳು 'ಶ್ರದ್ಧೆ'ಯನ್ನು ಪುಲಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಗಳು 'ಹವಿಭೂತಿ' ಎಂಬ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು, ಪುಲಹ ಮುನಿಗಳು 'ಗತಿ'ಯನ್ನು, ಕೃತು ಋಷಿಗಳು ಸುಂದರಿಯಾದ 'ಕ್ರಿಯಾ' ಎನ್ನುವ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು, ವಸಿಷ್ಠರು 'ಅರುಂಧತಿ'ಯನ್ನು, ಅಥರ್ವ ಮಹರ್ಷಿಗಳು 'ಶಾಂತಿ' ಎನ್ನುವ ತರುಣಿಯನ್ನು, ಭೃಗು ಮಹರ್ಷಿಗಳು 'ಖ್ಯಾತಿ' ಎಂಬ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ವರಿಸಿದರು.

ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕನ್ಯೆಯರ ಹೆಸರುಗಳಾದ ಕಲಾ, ಹವಿಭೂತಿ, ಗತಿ, ಶಾಂತಿ, ಖ್ಯಾತಿ, ಕ್ರಿಯಾ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅಮೂರ್ತವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವಂತಿವೆ.

ವಿಷ್ಣು ಅಂಶ ಸ್ವರೂಪಿಯಾದ 'ಕಪಿಲನನ್ನು ಮಗನಾಗಿ ಪಡೆದ ಮೇಲೆ ಕರ್ಮಮರು ಕೆಲದಿನಗಳಲ್ಲಿ ದೇಹಾತ್ಮಾಗೆ ಮಾಡುವರು. ಆತನು ತನ್ನ ತಾಯಿಯಾದ ದೇವಹೂತಿಗೆ ಗರ್ಭಸ್ಥ ಶಿಶುವಿನ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆನಂತರ 'ತಾಯಿ - ಪ್ರಾಜ್ಞಳಾದ ನಾನೇನು ನಿನಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೇಳಬಹುದು. ಶಾಶ್ವತಮುಕ್ತಿಯೊಂದೇ ಸಂಸಾರ ಸಂಕೋಲೆಯಿಂದ ದೂರಮಾಡಿ ಚಿರಂತನಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು'. ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತಿಯೊಂದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗ (ಅನನ್ಯಾಶ್ಚಿಂತಯಂತೋ ಮಾಂ ಯೇಜನಾ ಪರ್ಮಪಾಸತೇ ಭ.ಗೀ) ಕಪಿಲನ ಅಸ್ಥಲಿತ ವಾಣಿಯಿಂದ ದೇವಹೂತಿಯು ಆನಂದಪರವಶಳಾಗಿ ಸಕಲರ ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರಮಾಡಲಿರುವ ಸುಕುಮಾರನಿಗೆ ತಾನು ತಾಯಿಯಾದನೆಂದು ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಮೈಮರೆತರೂ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶ ಅವಳ ಮೋಹ ಕಳಚಿತು. ಮಗನಿಂದ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದು ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಿಯಾದ ದೇವಹೂತಿಯು ಸರಸ್ವತೀ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ತನ್ನ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಯೋಗಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತಳಾಗಿ ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೈದಳು. ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹಂಸತೂಲಿಕಾತಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಳೆದು, ರಾಜವೈಭವಗಳನ್ನು

ಅನುಭವಿಸಿದ ದೇವಹೂತಿಯು ಇಚ್ಛೆಪಟ್ಟು ಮಹರ್ಷಿಗಳಾದ ಕರ್ಮಮರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದಳು. ಇವಳಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವನಿತೆಯರು ಈ ಧರೆಯಲ್ಲಿ ದುರ್ಲಭ.

ದೇವ ಹೂತಿಯ ಮಗಳಾದ ಅನುಸೂಯೆಯು ಮಹಾಪತಿವ್ರತೆಯೆಂದು ಹೆಸರು ಮಾಡಿದವಳು. ಅವಳ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಮಹೇಶ್ವರರು ಅಂಶಸಂಭೂತರಾಗಿ ಜನಿಸಿದರು. ಒಂದು ದಿನ ಶುಭಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನ ಅಂಶದಿಂದ ಸೋಮನು, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶದಿಂದ ಯೋಗಜ್ಞನಾದ ದತ್ತಾತ್ರೇಯನು ಮತ್ತು ಶಂಕರನ ಅಂಶದಿಂದ ದುರ್ವಾಸನೂ ಜನಿಸಿದರು.

ಮುಂದಿನ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಮೂರ್ತಭಾವಗಳೇ ದಕ್ಷ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರಸೂತಿಯ ಕನ್ಯೆಯರೆಂದು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವರು ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾರು ಕನ್ಯೆಯರು ಶ್ರದ್ಧಾ, ಮೈತ್ರಿ, ದಯಾ, ಶಾಂತಿ, ಶುಷ್ಕಾ, ಪುಷ್ಪಿ, ಕ್ರಿಯಾ, ಉನ್ನತಿ, ಮೇಧಾ, ತಿತಿಕ್ಷಾ, ಹ್ರೀ, ಮೂರ್ತಿ ಈ ಹದಿಮೂರು ಜನರು ಧರ್ಮನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದರು. ಇಲ್ಲಿ ತಾರ್ಕಿಕವಾಗಿ ನೋಡಲು ಧರ್ಮ ಈ ಜಗದಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಲ್ಲಬೇಕೆಂದರೆ ಈ ಹದಿಮೂರು ಮಾನಸಿಕ ಗುಣಗಳು ಅವಶ್ಯಕವೆಂಬುವುದನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತವೆ. ಇನ್ನುಳಿದ ಮೂವರನ್ನು, ಅಗ್ನಿದೇವನನ್ನು, ಕರ್ತೃ (ಜಗತ್ತಿನ ಲಯ) ಸಂಸಾರ ಬಂಧಕನಾಗಿರುವ ಮಹಾದೇವನಿಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು.

ದಾಕ್ಷಾಯಣಿಯ ಕಥೆ - ದಕ್ಷ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಗಳಾದ ದಾಕ್ಷಾಯಣಿಗೆ ತನ್ನ ತವರುಮನೆಯಲ್ಲಿ ವೈಭವದಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಮಹಾಯಾಗದ ವಿಶೇಷ ಸುದ್ದಿ ಕಿವಿಗೆ ಬಿತ್ತು. "ಆಹ್ವಾನವಿರದಿದ್ದರೂ ಸತಿಯು, ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವಳು" - 'ಪತಿದೇವ ನಿಮ್ಮ ಮಾವನವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುದೊಡ್ಡ ಯಜ್ಞೋತ್ಸವ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ ಹಾಗೂ ನಾವೀರ್ವರೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗೋಣ ಎಂದಳು.

ಸತಿಯ ನಿಷ್ಕಲ್ಮಶ ಹೃದಯವನ್ನಿರತ ಶಂಕರನು ಗತಿಸಿಹೋದ ಹಳೆಯ ಅವಮಾನಿತ ಘಟನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವಳ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವನು. "ಅನಾಹುತಾ ಅಪ್ಯಭಿಯಂತಿ ಬಂಧುಷು" ಎಂಬುದು

ಇದೆಯಾದರು ಕರೆಯದೇ ಹೋದಾಗ ಮುಂಜಾಗರೂಕತೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಬಹುದು. ಕ್ರೋಧ, ದ್ವೇಷವಿರುವ ಬಂಧುಗಳಾದರೆ ಹೋಗಲೇಕೂಡದು. ಅದಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದನು.

‘ವಿನಾಶಕಾಲೇ ವಿಪರೀತ ಬುದ್ಧಿ: ಎನ್ನುವಂತೆ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರ ಓಲೈಸಿದರೂ ಕೇಳದೆ ಸತಿಯ ತಂದೆ ಮನೆಗೆ ಬಂದಳು ಮಹಾದೇವಿಗೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಆದರ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಕೆಲವರು ಹಿಂದೆ ಮಾತನಾಡಿಕೊಂಡರು. ವೈದಿಕರು ಇದೆಂಥ ಅಪಚಾರ ಎಂದರು? ‘ರುದ್ರದೇವನಿಗೆ ಎಂದೂ ಹವಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಾಗವಿಲ್ಲ’ ಎಂದರು.

ಪರಶಿವನ ಪತಿಯ ಕೋಪವು ತಾರಕಕ್ಕೇರಿತು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ರುದ್ರಿಯಾದಳು. ಅವಳುಗಚ್ಚುತ್ತ, ಘೋರ ಕರಾಳರೂಪದಿಂದ ಹೀಗೆ ನುಡಿದಳು. ‘ಹೇ ಪಾಪಿಯಾದ ಅಪ್ಪನೇ! ಎಲ್ಲಾ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಿಯಾಗಿರುವ ಆ ಶಿವನ ಮಹಿಮೆ ನೀನೇನು ಬಲ್ಲೆ? ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸಮಾನನಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಅವನು ಕೇವಲ ಸ್ಮಶಾನ ಕಾಯುವ ಶಿವನಲ್ಲ. ಆ ಶಿವನೆಂದು ದೇವಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಜರಿಯುತ್ತಿರುವಿರಿ. ಅಪವಿತ್ರ ಜಾಗದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಜಗತ್ತಿನ ಸಂಕಲರಿಗೂ ಶುಭವನ್ನು ಕೋರುವ ಮಂಗಳಮೂರ್ತಿ ಅವನು! ಹೇ ದುಷ್ಟನೇ; ನಿನ್ನನ್ನು ಅಪ್ಪಾ ಎನ್ನಲು ನನಗೆ ಬಾಯಿಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಮಹಾಪರಾಧ ಎಸಗಿದ ಮೇಲೆ ನೀನಿತ್ತ ಈ ದೇಹಧರಿಸಿ ಏನು ತಾನೆ ಪ್ರಯೋಜನ?

ನೈತೇನ ದೇಹೇನ ಹರೇ ಕೃತಾಗಸ
ದೇಹೋದ್ಭವೇನಾಲಮಲಂ ಕುಜನ್ಯನಾ |
ವ್ರೀಡಾಮಮಾ ಭೂತ್ಕುಜನ ಪ್ರಸೂತ
ಸ್ವಜ್ಜನ್ಯ ಧಿಗ್ಗೋ ಮಹತಾಮವದ್ಯಕೃತ್ ||

ನಿನ್ನ ಅಂಗಾಂಗದಿಂದ ಈ ದೇಹ ನನಗೆ ಸರ್ವಥಾ ನಿಷಿದ್ಧ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ನನ್ನ ಸಂಬಂಧ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವೆ ಎನ್ನುತ ದೇಹತ್ಯಾಗವನ್ನು ಯೋಗ್ಯಾಗಿಯ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿಕೊಂಡಳು. ಯೋಗ್ಯಾಗಿಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಿ ಬೆಂದುಹೋದಳು ಎಂದಾಗ ಅನುಕಂಪ, ಅಚ್ಚರಿ, ಉದ್ವೇಗ, ಕ್ರೋಧ, ಮುಂದೆ ಸಂಭವವಿಸಬಹುದಾದ ವಿಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಿ ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳು ನಡುಗಿಹೋದವು. ಕ್ಷಣವೊಂದರಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿ ಕಂಪಿಸಿದಳು. ಅಂಬರದಲ್ಲಿ

ಸಿಡಿಲುಗಳು ಮೊರೆದವು. ಭೂವೈರಮವನ್ನು ಆವರಿಸುವಂತೆ ಭಯಂಕರರೂಪಿಯಾದ ವೀರಭದ್ರನು ಉದಯಿಸಿದನು. ದಕ್ಷನ ಮಹಾಯಾಗವನ್ನು ಶಿವನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದನು. ದಕ್ಷನನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದನು ಭೂತಗಣಗಳು ಭಲೇ ಭಲೇ ಎಂದು ಬಾಯಿಚಪ್ಪರಿಸಿ ರಕ್ತವನ್ನು ನೆಕ್ಕಿದವು. ದರ್ಪದ ತಲೆ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಿದನು. ಆಗ ವೀರಭದ್ರನು ತುಸು ಶಾಂತನಾದನು. ಇದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಕಥೆಯಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಶಿವ, ಪಾರ್ವತಿಯರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ವೀರಗಾಸೆ ನೃತ್ಯ ಪರಂಪರೆಗೆ ಮೂಲವಾದ ವೀರಭದ್ರನ ರೌದ್ರಾವತಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದಿಶಿಯ ಕಥೆ : ಬ್ರಹ್ಮಮಾನಸಪುತ್ರನಾದ ದಕ್ಷನಸುತೆ ದಿಶಿದೇವಿಯು ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆಯಲೋಸುಗ ಪತಿಯಾದ ಕಶ್ಯಪರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡಳು.

“ನನ್ನ ಸವತಿಯರು ಪುತ್ರ ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಸುಖಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹೆಣ್ಣಿನ ಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆದ ನಾನು ತಾಯಿಯಾಗುವ, ನಿಮ್ಮ ಪ್ರತಿರೂಪದ ಪ್ರತಿಕೃತಿಯನ್ನು ಧರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದಳು”. ಕಶ್ಯಪರು ಹೀಗೆ ನುಡಿದರು- ದಿಶಿ-ಸತಿಯಾದ ನೀನು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನಿಲ್ಲ. ವೈಭವೋಪೇತವಾದ ರಾಜಕುಮಾರರನ್ನು ತೊರೆದು ನನ್ನನ್ನು ವರಿಸಿರುವೆ. ಎಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಮಗಳಿಗಿಂತ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವೇ ಮಿಗಿಲಾದದು. ಸಂತಾನ ಪಡೆಯುವ ಇಚ್ಛೆಯೂ ಸಹ ಯೋಗ್ಯವೇ. ಆದರೂ ಇದು ಸಕಾಲವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತ ಕಾಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇದು ಸಂಧ್ಯಾಸಮಯ, ನಮ್ಮ ಸಮಾಗಮ ಸಲ್ಲದು ಎಂದನು. ದಿಶಿಯು ಪತಿಯ ಸದ್ವಚನಗಳನ್ನು ಗಾಳಿಗೆ ತೂರಿಬಿಟ್ಟಳು “ಕಾಮಾತಾರುಣಾಂ ನ ಭಯಂ ನ ಲಜ್ಜಾ” ಎನ್ನುವಂತೆ ಕಾಮಪೀಡಿತೆಯಾದ ಅವಳು ಪಿಶಾಚಿಯಂತೆ ಕಾಡಿದಳು, “ದೈವೇಚ್ಛೆಯಂತಾಗಲಿ” ಎಂದು ಅವಳ ಮನದಾಸೆ ಈಡೇರಿಸಿದರು.

ದೇವಿ ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸಿದ್ದೇನೆ ನಿನ್ನ ಚಿತ್ತವು ದುಷ್ಟತನದಿಂದ ಕಲುಷಿತವಾಗಿತ್ತು; ಕಾಲವೂ ಹಿತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ನಾವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ,

ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅವಮಾನ ಮಾಡಿದಂತಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಮಕ್ಕಳು ಅಧರ್ಮಿಗಳು, ಅಧರ್ಮರು, ಅಮಂಗಳ ಸ್ವರೂಪಿಗಳು ಆಗಲಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರ, ಬಾಲಕರ, ಸದ್ಗುಣಗಳ ಮೇಲೆ ಅತ್ಯಾಚಾರವಾಗಲಿದೆ. ಸಜ್ಜನರ ಮನಸ್ಸು ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಗಾಗುತ್ತದೆ. ದುಷ್ಟಶಿಕ್ಷಕ ಶಿಷ್ಯರಕ್ಷಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಕುದ್ಧನಾಗಿ ನಿನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕುವರರನ್ನು ವಧಿಸಲಿರುವನು ಎಂದರು. ದಿತಿದೇವಿಯು ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಕ್ಕಳು ದುಷ್ಟರಾದರೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹರಿಯಿಂದಲೇ ವಧಿಸಲ್ಪಡುವರೆಂದು ಕೇಳಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಾಧಾನವಾಯಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ಓರ್ವ ಮೊಮ್ಮಗನು ಹರಿಭಕ್ತನಾಗಿ (ಪ್ರಹ್ಲಾದ) ಹುಟ್ಟುವನೆಂದು ಕೇಳಿ ಕಾಸರ್ಕನ ವೃಕ್ಷಗಳ ನಡುವೆ ಗಂಧದಮರವೊಂದು ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆಯಲಿದೆ ಎಂಬ ತೃಪ್ತಿಯೂ ಅವಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಯಿತು. ಅದಿತಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಶುಭಯೋಗ, ಶುಭಕರಣ, ಶುಭಹನಿ ಸದ್ಧರ್ಮದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ ಆದಿತೃರಾಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬೆಳಕಾದರೆ ದಿತಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಲೋಕಕಂಟಕರಾದರು.

ಅದಿತಿಯ ಅಳಲು : ಸರ್ವಶಕ್ತನಾದ ಬಲಿಯು, ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಕುಟಲಮತಿಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದ ದೇವಾಧಿದೇವತೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಟ್ಟಹಾಕಿದನು. ತಮತಮಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ ರೂಪಗಳನ್ನಾಂತು ದೇವಧಾಮದಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲ ತೆರಳಿದರು. ವಿರೋಚನ ಸುಪುತ್ರನಾದ ಬಲಿಯು ತ್ರಿಲೋಕವನ್ನು ಆಳತೊಡಗಿದನು. ದೈತ್ಯಗುರುಗಳಾದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಶಿಷ್ಯನಿಂದ ನೂರು ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗಮಾಡಿಸಿದರು. ಎಲ್ಲರೂ ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರೇ ಆಗಿದ್ದರು.

ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಸ್ವಧಾಮವಾದ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದ ವಾರ್ತೆ ಅದಿತೆಗೆ ಕರ್ಣಕೋರವಾಗಿತ್ತು. ಅವಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ತೋಡಿಕೊಂಡಳು. ಆಗ ಭೂದೇವಿಯು—

ನಮಸ್ತೇ ಆದಿದೇವಾಯ ಸಾಕ್ಷಿಭೂತಾಯ ತೇ ನಮಃ |
ನಾರಾಯಣಾಯ ಋಷಯೇ ನರಾಯಹರಯೇ ನಮಃ ||

ಎಂದು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ವಾಸುದೇವನ್ನು ಭಜಿಸಿ ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಕೇವಲ ಹಾಲನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರವಿಂದಾಕ್ಷನಾದ

ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೂಜಿಸಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಅನನ್ಯ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಫಲಿಸಿತು. ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖಚಕ್ರ, ಗದಾಪದ್ಮ ಧರಿಸಿ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಪೀತಾಂಬರ, ವಕ್ಷಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಕೌಸ್ತುಭ ಧರಿಸಿದ ನಾರಾಯಣನು ದರ್ಶನವನ್ನಿತ್ತನು.

“ದೇವತೆಗಳ ಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಯೆ - ನಿನ್ನ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿದ್ದೇನೆ. ಕೊಬ್ಬಿದ ದಾನವರ ಅನ್ಯಾಯಯುತ ಅಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಕೊನೆಗೊಳಿಸುವ ಸದುದ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿರುವೆ. ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಆದಿತೇಯರು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸಜ್ಜನರಾಗಿರುವರು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮಾನವ ಕುಲದ ಒಳಿತಿಗಾಗಿ ಕರುಣಿಸುವ ಕಾರಣ, ಕರುಣಾಶಾಲಿಗಳಾಗಿರಬಹುದು. ದೈತ್ಯರವಧೆಗೋಸ್ಕರ ನಾನೇ ನಿನ್ನ ಗರ್ಭಸಂಜಾತನಾಗಿ ಅಸುರರೆನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೊಂದು ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಅವರ ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತೇನೆ”. “ಸರ್ವಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ ದೇವಿ ದೇವಗುಹಂ ಸುಸಂವೃತಮ್” ಈ ದೇವ ರಹಸ್ಯವು ಗೋಪ್ಯವಾಗಿರಲಿ ಸಮಸ್ತವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅದೃಶ್ಯನಾದನು.

ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಅದಿತಿಯು ಗರ್ಭವತಿಯಾದಳು, ಶುಭಕರಣ, ಶುಭನಕ್ಷತ್ರ, ಶುಭತಿಥಿ, ಶುಭಯೋಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜಗದ ಅಂಧಃಕಾರವನ್ನು ದೂರಮಾಡಲೆಂದೇ ಅದಿತಿಯ ಗರ್ಭದಿಂದ ವಾಮನನಾಗಿ ಜನಿಸಿದನು. ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರದ ಅಧಿಷ್ಠಾತ್ಯ ದೇವನಾದ ಸವಿತೃವು ವಾಮನನಿಗೆ ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು.

ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರದ ಕಥೆಯನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೇವಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಯ ಸಂಕಟವನ್ನು, ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಅವತರಿಸಿ ಪರಿಹರಿಸಿದ ಬಗೆಯನ್ನು ರಮ್ಯವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಶಕುಂತಲೋಪಾಖ್ಯಾನ, ಗಂಗೆಯ ಅವತಾರ, ಸೀತೆಯ ವರ್ಣನೆ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ದುಷ್ಯಂತನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶಕುಂತಲೆಯ ತಿರಸ್ಕಾರ ನಭೋವಾಣಿಯ ನಂತರ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ಭಗೀರಥ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ

ಗಂಗೆಯ ಅವತರಣಿಕೆ, ಶ್ರೀರಾಮನಿಗಾಗಿ ಅಹರ್ನಿಶಿ ವಿರಹಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಂದು ಪವಿತ್ರಳಾದ, ಅಮರಳಾದ ಸೀತೆ, ಹೀಗೆ ನಾರೀಕುಲದ ಸ್ತೀರತ್ನಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಉಪಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಭಾಗವತದ ಕೇಂದ್ರಬಿಂದುವಾದ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮಹಾಸಾರಥಿಯೆನಿಸಿದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಬಾಲ್ಯದಿಂದ ಅವನು ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಪಡುವ ಅವಸ್ಥೆಗಳು, ತನ್ನ ಮಹಿಮಾತಿಶಯದಿಂದ ಅವರೆನ್ನೆಲ್ಲ ಗೆಲ್ಲುವ ವರ್ಣನೆಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ತಾಯಿ ಪಾತ್ರಗಳೆನಿಸಿದ ಯಶೋದೆ ಹಾಗೂ ದೇವಕಿಯರ ವರ್ಣನೆಯೂ ಇದೆ. ಯಾವುದೇ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳಿರಲಿ, ಸೂರ್ಯನಡೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ಗ್ರಹಗಳಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಪಾತ್ರಗಳು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನೇ ಸುತ್ತುವರೆದು ಅವನ ಪವಾಡ, ಮಹಿಮೆಗಳಿಗೆ ವಿಸ್ಮಯಾವಿಷ್ಟರಾಗಿ ಹರ್ಷಾತಿರೇಕದಿಂದ ಪುನೀತಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಯಶೋದೆಯು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ತಾಯಿಯು ಮುದ್ದುಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಗುವು ಆಕಳಿಸಿದ್ದು, ಆ ತೆರೆದ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಯಶೋದೆಯು ಕಂಡದ್ದೇನೆಂದರೆ - ಆಕಾಶ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿ, ದಶದಿಕ್ಕುಗಳು, ಸಮುದ್ರ ಸಾಗರಗಳು, ನದಿ, ವನಗಳು, ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರು, ಚಂದ್ರತಾರಾದಿಗಳು, ಚರಾಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳೂ ತೋರಿದವು. ಆ ವಿಶ್ವಾತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡು ನಿಬ್ಬೆರಗಾಗಿ ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಮನದಲ್ಲೇ ಆನಂದಿಸಿದಳು. ಈ ರೀತಿ ವಿಶ್ವಸೂತ್ರಧಾರಿ ತಾಯಿಗೆ ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದನು.

ಇದೇ ರೀತಿ ಯಶೋದೆಗೆ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಅನುಭವವಾಯ್ತು. ಗೋಪ ಬಾಲಕರೊಂದಿಗೆ ಆಡಿ ಬರುವಾಗ ಮಣ್ಣು ತಿಂದಿದ್ದನ್ನು ಅವನ ಓರಿಗೆಯವರು ಕಂಡು ಓಡಿಬಂದು ಯಶೋದೆಗೆ ನಿವೇದಿಸಿದರು. ಯಶೋದೆಯು ಧಾವಿಸಿ ಬಂದು ಮಗನನ್ನು ಗದರಿ ಬಾಯಿ ತೆರೆದರೆ ಅನಂತ ವಿಶ್ವವೇ ಅಲ್ಲಿ ಅಡಗಿತ್ತು. ಈರೇಳು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳು, ಪರ್ವತಗಿರಿ ಶಿಖರಗಳು, ಚರಾಚರವಸ್ತುಗಳು, ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳ ದರ್ಶನವಾಯ್ತು. ಆ ಮಹಾತಾಯಿಗೆ ಇಂತಹ ಭಾಗ್ಯ ಸ್ವತಃ

ತಾಯಿಯಾದ ದೇವಕಿಗೆ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಯಶೋದೆ ನಂದಗೋಪರು ಪರಮ ಪಾವನರಾದ್ದರಿಂದ, ಪುಣ್ಯವಂತರಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಾಯ್ತಂದೆಯರಾಗುವ ಭಾಗ್ಯ ಒದಗಿತು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಹೆತ್ತತಾಯಿಗೂ ಅವಳ ಮನೋಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಮಹದುಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದ ವಿಷಯ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ದೇವಕಿ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ನುಡಿದಳು. “ಕಂದ-ನಿನ್ನ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ. ನೋಡಿ ಆನಂದಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಮನುಷ್ಯಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೀನು ಮಾಡಿರುವೆ. ಅಪ್ರಮೇಯನಾದ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಕೋರಿಕೆಯಿಷ್ಟೆ - ನಿನ್ನ ಅಣ್ಣಂದಿರಾದ ದುಷ್ಟ ಕಂಸನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಲಿಯಾದ ನಿನ್ನಾರು ಅಣ್ಣಂದಿರನ್ನು ಬದುಕಿಸಿ, ನಾನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಅವರನ್ನು ನೋಡುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ? ಎಂದು ಕೇಳಿದಳು, “ಅಮ್ಮ ನಿನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯೇ ನನಗೆ ಅನುಶಾಸನ” ಎನ್ನತ್ತಾ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಯೋಗಮಾಯೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಆರು ಅಣ್ಣಂದಿರಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಪತ್ತೆಮಾಡಿದನು. ಅದೆಂದರೆ ಅತಲ, ವಿತಲ, ಸುತಲ, ತಲಾತಲ, ಮಹಾತಲ, ರಸಾತಲ, ಪಾತಾಲಗಳಲ್ಲಿ, ಮೂರನೆಯ ಲೋಕವಾದ ಸುತಲದಲ್ಲಿ ಬಲಿ ಮಹಾರಾಜನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಗಲಿದ ಆರೂ ಮಕ್ಕಳು ಅವನಲ್ಲಿ ಇರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿದು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಧಾವಿಸಿದನು.

ಶತಯಾಗಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿದ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದರೋ ತಾನು ದೇವೇಂದ್ರನಾಗುವ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ದೂರಮಾಡಿದ ವಾಮನನನ್ನೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೆಂದು ಅರಿತಿದ್ದರಿಂದ ಭಯಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಈ ರೀತಿ ನುಡಿದನು.

ನಮೋ ನಂತಾಯ ಬೃಹತೇ ನಮಃ ಕೃಷ್ಣಾಯ ವೇಧಸೇ ।
ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗವಿತಾನಾಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ।

ಸ್ವಯಂಭೂ ಮನುವಿನ ಪತ್ನಿಯಾದ ‘ವರ್ಣಾ’ ಎಂಬುವಳಲ್ಲಿ ಆರು ಜನ ಮರೀಚಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯರು ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ಮಗಳೊಂದಿಗೆ ಆನಂದಿಸುವುದನ್ನು ಕಂಡ ಈ ಆರೂ ದೇವತೆಗಳು

ವ್ಯಂಗ್ಯವಾದ ನಗೆಬೀರಿದರು. ಪರಿಹಾಸ್ಯ ಮಾಡಿದ ಇವರನ್ನು ಕಂಡ ಬ್ರಹ್ಮನು ಈ ಆರೂ ಜನರು ರಾಕ್ಷಸಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವಂತೆ ಘೋರಶಾಪವನ್ನಿತ್ತನು. ಈ ಶಾಪಗ್ರಸ್ಥದೇವತೆಗಳು ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಮಕ್ಕಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ನಂತರ ಅವರ ಅಂತ್ಯವಾಯ್ತು. ಆಮೇಲೆ ಯೋಗಮಾಯೆಯಿಂದ ಈ ಆರೂ ಸುಮನಸರನ್ನು ದೇವಕಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲಾಯ್ತು. ಅವರು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಂಸನ ಆಗ್ರಹಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗಿ ಅಸುನೀಗಿದರು. ಅಸುನೀಗಿದ ಅವರೆಲ್ಲ ಶಾಪಪರಿಹಾರವಾಗುವವರೆಗೆ ದ್ವೈತ್ಯರಾಜ್ಯವಾದ ಪಾತಾಲದಲ್ಲಿರಬೇಕಾಯ್ತು.

ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಬಲಿಂಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವನು. “ಪಾಪ, ನನ್ನ ಅಮ್ಮನಿಗೆ ಈ ಒಳಮರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಹೇಗೆ ಅರಿವಾಗಬೇಕು?” ಶಿಶುಗಳನ್ನು ನೋಡುವ ಆಸೆ ಅವಳಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸಿದ ಕಾರಣವಾಗಿ ಆಕೆಯ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ. ಈಗ ಅವರುಗಳಿಗೂ ಶಾಪ ವಿಮೋಚನೆಯಾಗುವ ಸಂದರ್ಭ ತಾನೇ ತಾನಾಗಿ ಒದಗಿ ಬಂದಿದೆ. “ಅವರನ್ನು ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಕಳುಹಿಸು” ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ತಾಯಿಯ ದರ್ಶನಾನಂತರ ಅವರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಮರಳಿ ತಮ್ಮ ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಹೋಗಲಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ನುಡಿದು ಬಲಿಯ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಆ ಷಟ್ಪುತ್ರರಾದ ಸ್ಮರ, ಉದ್ಗಿಥ, ಪರಿಷ್ಕಂಗ, ಪತಂಗ, ಕ್ಷುದ್ರಭೃತ್ ಮತ್ತು ಘರಣಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಬಲಿಯ ಆ ದೇವಕೀಪುತ್ರರನ್ನು ಮರಳಿಸಿದನು. ತಾಯಿಗೆ ಪುತ್ರರತ್ನರನ್ನು ಕಂಡು ಹೃದಯ ತುಂಬಿಬಂತು. ಆ ಪುತ್ರರತ್ನರಿಗೆ ಹಾಲುಣಿಸಿದಳು. ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಹಸ್ತಸ್ಪರ್ಶವಾದೊಡನೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಉದಯಿಸಿ, ತಾವ್ಯಾರೆಂದು ತಿಳಿದು ದಿವ್ಯರಥಗಳನ್ನೇರಿ ಸುಮನಸ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದರು. ಇಲ್ಲಿ ದೇವಕಿಯ ಮಾತೃತ್ವದ ಪರಮಾವಧಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಮಾತೃಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ದೇವಕಿಯ ಬಗೆಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಮಧುರೆಯಲ್ಲಿ ಜಲಕ್ರೀಡಾ ಸಮಾಸಕ್ತರಾದ ಗೋಪಿಕೆಯರ ವಸ್ತ್ರಾಪಹರಣದ ವಿಚಾರ ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ನರಕಾಸುರನಲ್ಲಿ ಬಂಧಿತರಾಗಿದ್ದ ಹದಿನಾರು ಸಾವಿರ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಬಲ, ವೀರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಆ ದೈತ್ಯರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ

ಅಭೂತಪೂರ್ವವಾದ ತನ್ನ ಸಾಹಸವನ್ನು ಮೆರೆದು, ಆ ಎಲ್ಲಾ ಕನ್ಯೆಯರ ಒಕ್ಕೊರಲಿನ ಬೇಡಿಕೆಯಂತೆ ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಪತಿಯಾದ ಅಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ವರ್ಣನೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಅಷ್ಟಪಟ್ಟಮಹಿಷಿಯರು ಇದ್ದರು ಅವರೆಂದರೆ ರುಕ್ಮಿಣೀ, ಜಾಂಬವತಿ, ಸತ್ಯಭಾಮಾ, ಕಾಳಿಂದಿ, ಮಿತ್ರವಿಂದಾ, ಸತ್ಯಾ, ಭದ್ರಾ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ, ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸುಂದರಿಯರನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಾಗಲ್ಲ. ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಬಲಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದಲೇ ವಿವಾಹವಾದದ್ದು ಮತ್ತು ಆ ಎಲ್ಲಾ ಕನ್ಯೆಯರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ತಮ್ಮ ಪತಿಯಾಗಬೇಕೆಂಬ ಮನದಾಸೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನ ಹಾಗೂ ಸುಭದ್ರಾ ಪರಿಣಯದ ಚಿತ್ರಣವೂ ಮೂಡಿಬಂದಿದೆ.

ವಸುದೇವಸುತಂ ದೇವಂ ಕಂಸಚಾಣೂರ ಮರ್ದನಮ್ |
ದೇವಕೀಪರಮಾನಂದಂ ಕೃಷ್ಣ ವಂದೇ ಜಗದ್ಗುರುಮ್ ||
ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ರೂಪಾಯ ವಿಶ್ವೇಶ್ವತ್ರಾದಿ ಹೇತವೇ |
ತಾಪತ್ರಯ ವಿನಾಶಾಯ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಯ ನಮೋನಮಃ ||

ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ಕ್ಷಾತ್ರ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುವ ಚಿತ್ರಣಗಳಾಗಲೀ, ಯಾರೂ ಮಾಡದ ಅದ್ಭುತಗಳನ್ನು ಮೆರೆದಿದ್ದು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಅಹಂಕಾರಭೋಯಿಷ್ಠನಾದ ದಕ್ಷ ಮಹಾರಾಜನ ಸೊಕ್ಕನ್ನು ಅಡಗಿಸಲು ಅವನ ಮಗಳು ಸ್ವತಃ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣವನ್ನೇ ಆಹುತಿ ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿವನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮಾವನಾದ ದಕ್ಷನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಸಕಲ ಬಲ ಸಾಹಸಗಳಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಮಾವನ ವಧೆ ಅಪರಾಧ ಎಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಏನೋ ವೀರಭದ್ರನ ಅವತಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ತಾಯಂದಿರಾದ ಯಶೋದೆ, ದೇವಕಿಯರು ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಬಂದು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪವಾಡ ಸದೃಶ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಬೆರಗಿನಿಂದ ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪತಿಸೇವಾನಿರತರಾಗಿ ಎಂತಹ ಕಷ್ಟದಲ್ಲೂ ಕೈಬಿಡದವರು ಅವರ ಬಹುಸಂತಾನವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ತಾಯಂದಿರು ಮತ್ತು ಸಹನಾಮೂರ್ತಿಯರಾದ ಈ ರೀತಿಯ ಗುಣಗಳಿರುವ ಪತಿವ್ರತಾ ಧರ್ಮ ಪಾಲಿಸುವ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ದಿತಿ, ಅದಿತಿ ಕಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ಯಾಯ ಕ್ಷೋಭೆ, ಅಹಂಕಾರಗಳಿಂದ ವರ್ತಿಸಿ, ಮದೋನ್ಮತ್ತರಾದ ರಾಕ್ಷಸರೂ ಮಾಡಬಾರದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ, ಕೊಡಬಾರದ ಉಪಟಳವನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಅವತರಿಸಿ ವಿಜೃಂಭಿಸಿ ಆ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಉಪಶಮನ ಕೊಡುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಒಮ್ಮೆ ನರಸಿಂಹನಾಗಿ ಮಗದೊಮ್ಮೆ ವಾಮನನಾಗಿ ತನ್ನ ಮಹಾತ್ಮ್ಯ ಮೆರೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ದೇವಹೂತಿಯ ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕ ವಿಶೇಷತೆ ಇನ್ಯಾವ ಪಾತ್ರದಲ್ಲೂ ಕಾಣಲಾಗದು. ಸ್ವತಃ ಅಷ್ಟೈಶ್ವರ್ಯ ಇರುವ ಮಹಾರಾಜನ ಮಗಳಾಗಿ, ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ಕಾಲಕಸದಂತೆ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ತಪಸ್ಸು ಆಚರಿಸಿ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧನಾದ ಗಡ್ಡ-ಮೀಸೆಗಳಿಂದಾವೃತ್ತನಾದ ಗೆಡ್ಡೆ ಗೆಣಸು ತಿನ್ನುತ್ತ ಬದುಕುವ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾದದ್ದೇ ಒಂದು ವಿಸ್ಮಯಾತೀತ ಪ್ರಸಂಗ. ಆನಂತರ ಅನುಸೂಯೆಯು ದತ್ತಾತ್ರೇಯ, ದೂರ್ವಾಸರ ಅವತಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ಮಾತಾಮಹಿ! ಸಾಂಖ್ಯ ದರ್ಶನದ ಪ್ರತಿಪಾದಕರಾದ ಕಪಿಲರ ತಾಯಿಯೂ ಸಹ ಈ ಮಹಾಪ್ರತಿವ್ರತೆಯಾದ ದೇವಹೂತಿಯೇ!

ದೇವಹೂತಿಯ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ ಮಗನಾದವನು ತಾಯಿಗೆ ಗರ್ಭಸ್ಥ ಶಿಶುವಿನ ವರ್ಣನೆ ಅನಂತರ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿವೇಚನೆ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವುದೇ ಆಗಿದೆ. ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕಪಿಲರು ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶವೇ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲೂ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಹೇಳುವಂತೆ ಯಾವ್ಯಾವ ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಸ್ತುಗಳು, ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿದ್ದಾರೋ ಅದರ ಹಿಂದೆನಾನಿದ್ದೇನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಸತಿಯರ ವರ್ಣನೆಗಿಂತ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪ್ರಭಾವಾತಿಶಯಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮೆರುಗನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ರುಕ್ಮಿಣಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ತಂದಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಜಾಂಬವತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿ ತಂದಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಮಿತ್ರವಿಂದೆಯನ್ನು ಹೋರಾಡಿ ತಂದಿದ್ದಿರುವುದು. ಸತ್ಯಭಾಮೆಯನ್ನು ಅನಂತರ ಪರಾಕ್ರಮದೆದುರು ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ವಿಜಯಿಯಾಗಿ ಸೆಳೆದು ತಂದಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಈ ಸ್ತ್ರೀಯರೆಲ್ಲ

ಲೋಕೋತ್ತರ ಚೆಲುವೆಯರು ಪತಿವಾಕ್ಯ ಪಾರಾಯಣರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಶೌರ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಗೆ ಸೋತು ತಮ್ಮ ಹೃದಯವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಅನಿರುದ್ಧನು ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರೇಮಿಸಿ ಬಂಧನಕ್ಕೀಡಾಗುವುದು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಬಲರಾಮರು ಅಕ್ಷೌಹಿಣಿ ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬಿಡಿಸಿ ತರುವುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀ ಮನ್ನಾನಾರಾಯಣನ ಅಂಶವೇ ಆಗಿ ಪುರುಷೋತ್ತಮನೆನಿಸಿದ ಶ್ರೀರಾಮನ ವರ್ಣನೆಯಂತೆ ಮಾತೆಯನ್ನು ಆದರ್ಶ ನಾರೀಮಣಿಯಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ನರಕಾಸುರ ವಧಾಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಅವಿರತ ಹೋರಾಟವನ್ನು ಮಹಾಯುದ್ಧವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭೂದೇವಿಯ ಮಾತಿಗೆ ಒಗೊಟ್ಟು ಹದಿನಾರು ಸಾವಿರ ರಮಣಿಯರಿಗೆ ವಲ್ಲಭನಾದಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಂತೆ ತನ್ನ ಅಷ್ಟಮಹಿಷಿಯರಿಂದ ನೂರುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದು, ಅವರುಗಳ ಹೆಸರೂ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಜನ್ಮವೇ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತಿರುವ ಅನ್ಯಾಯ ಅಧರ್ಮಗಳನ್ನು ದೂರೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪುರುಷ ಪಾತ್ರಕ್ಕಾಗಲೀ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಕ್ಕಾಗಲೀ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಮಹತ್ವ ತೋರದು ಏನಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಸೂರ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪ್ರಖರ ಪ್ರಕಾಶದೆದುರು ಮಿಂಚಿ ಹೋಗುವ ಮಿಂಚುಗಳಂತೆ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳಿವೆ.

ಭಾಗವತವು ಒಂದು ವಿಶ್ವಕೋಶವಿದ್ದಂತೆ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ 'ಯದಿಹಾಸ್ತಿ ತದನ್ಯತ್ರ ಯನ್ನೇಹಾಸ್ತಿನ ತತ್ ಕ್ವಚಿತ್' ಎಂಬುದು ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. "ಇಲ್ಲಿರುವುದು ಎಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವುದು ಇಲ್ಲಿದೆ." ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಶೌನಕಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಸೂತಪುರುಷರಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾಪನೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿತನವರೆಗೆ ಕಥೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯದಂತೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸಂಪೂರ್ಣ ಭಾರತದರ್ಶನ, ಮಹಾಭಾರತದ ದರ್ಶನ, ಪವಿತ್ರ ನಾರಿಯರ ದರ್ಶನ, ವೇದೋಪನಿಷತ್ತಿನ ದರ್ಶನ, ಕಲಿಯುಗದ ಮಹಿಮೆ ಮತ್ತು ಆ ಯುಗದ

ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಅಸಾಧಾರಣ ನಡತೆ, ವಿವಿಧ ವ್ಯವಹಾರಗಳು, ಕಾಲ ಪರಿಮಾಣಗಳ ಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಪ್ರಳಯ, ಜನಮೇಜಯನ ಸರ್ಪಯಾಗ, ವೇದದ ವಿಂಗಡಣೆ, ಸೂರೋಪಾಸನೆ, ನರನಾರಾಯಣ ದರ್ಶನ, ಮೋಕ್ಷ ಮಾರ್ಗ ಹೀಗೆ ಹತ್ತು ಹಲವಾರು ವಿಷಯಗಳು ಹೃದಯಂಗಮಯವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಮಹಾವಿಶ್ವಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ

ಪಾತ್ರಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಈ ಬೃಹತ್ ಭಾಗವತವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವಿವಿಧ ಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ, ಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸುವಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿದೆ. ಭಾಗವತದ ಪಠಣ ಕಲಿಯುಗದ ಕಾಮಧೇನುವಾಗಿದೆ.

Dr. Harshdev Madhav, Renowned Scholar, Ahmedabad being felicitated by Pujya Sri Ganapathy Sachchidananda Swamiji

ಇಫುಲೊಲೊಫಿಲ ಇಢ bhagavatha

—Dr. B.V. Shashi Rekha

A story edifice of Hindu
Theism is built on the
powerful pillars of the most
Prominent Avatars of Lord
Vishnvu viz Rama and Krishna
without compromising on the
Concept of Shiva and Shakthi.
resulting in the emergence of
different sects, cults, religions
traditions so on forth.

A strong edifice of Hindu Theism is built on the powerful pillars of the most Prominent Avatars of Lord Vishnu viz Rama and Krishna without compromising on the Concept of Shiva and Shakthi resulting in the emergence of different sects, cults, religious traditions so on and so forth. These different Sects, cults etc have in course of time interwoven variegated fabric of Hinduism basing on the two epics and a large portion of Puranic Literature and Bhagavatha is no exception to it. It is one of the most popular Vishnu based Eighteen puranas which dwells mainly on the greatness of धर्म *i.e.* Duty and highlights the Dharma of Sarasvatha Kalpa. The text as available now is divided into 12 Skandhas which are further divided into 335 अध्यायs containing in all 18,000 Ślokas Kudos to the great sage Vyasa the author of such a magnopus work.

Amongst several Mahapuranas and upapurnas Bhagavatha has created a niche for itself, not for its Philosophical content nor for its devotional fervor but for its Exquisite Literary Beauty too. Though it upholds Krishna cult its outlook unlike others is catholic in nature and it has successfully blended śaiva cults and Advaitic Philosophy with its basic tenets. Hence it is considered as Touch stone of one's scholarship.

Since it is a Purana a word about Purana, I feel is not out of place here.

In the early Vedic literature - Atharva Veda, Satapatha Brahmana, Bruhadaranyaka Upanishad, Gopatha Brahmana, others we do find an occurrence of the word 'PURANA' in singular, probably meaning a branch of

vedic learning. But, in due course in Paripalva Akhyanas mentioning the genealogies of great kings and their recitation during the intervals in sacrifices became a practise. But, it was later relegated to the sutras as it did not become integral part of the sacrifice. This division mostly encouraged the multiplicity of the Puranas under the guidance of great suta like Somaharshana a disciple of Vyasa composer of original पुराण संहिता. It was this great suta who expanded and divided this पुराण संहिता which in course of time grew into Mahapuranas and upapuranas. In fact, there has been a controversy about the Bhagavatha which is considered as a Mahapurana refers to Devi Bhagavatha too.

Now, coming to the subject symbolism on Bhagavatha let me first define what symbolism is for the better understanding of the subject. Symbolism is defined as the use of symbols to indicate ideas and qualities by giving meanings that are different from the original literary meaning. It can take several forms and normally it is an object representing another object having an entirely different deeper and significant meaning. It can be in the form of an action or a word spoken by some body or event and these symbols are contextual and therefore the meaning is understood better only by where, when and how it is used. It also depends on the person who reads it. Symbolism plays a most important role in literature as the writer uses it as a tool to enhance the beauty of his work. It gives the writer freedom to explain the meaning at different levels. Thus, symbolism refers to certain ideas and qualities attributed to various concepts and objects. This meaning which we get after attribution is different to a large extent from the original meaning of the object and

hence symbolism gives an object a Symbolic Meaning that is different from the literal meaning. In literature especially it is used to signify abstract qualities using characters, backgrounds objects or even settings. In "The Scarlet letter" written by Nathaniel Hawthorne the letter itself is a symbol of adultery. In 'Macbeth', a constant reference to the blood is taken as symbol of violence and guilt. In Joseph Conrad's "Heart of Darkness" the darkness symbolizes Evil. Similarly in Bhagavatha the title itself symbolizes not only the Krishna cult but also the concept of Bhagavatha especially that of Vedas, Upanishads & Bhagavad-Gita, symbolism is also a kind of imagery wherein the main difference is that if the former appeals to the intellect the latter appeals to the five senses through several stories that become very interesting because of the use of vivid and descriptive language that creates depth in writing imagery infact creates mental images in the reader's mind whereas symbolism expenses a hidden meaning in words. This hidden meaning typically a moral or political one is often interpreted through a story or poem and the process gets the name Allegory which is a narrative. Allegory is created by using symbolism a literary device that adds an Allegorical meaning to the text. In Bhagavatha we find the author using all the three devices to make his 5th Purushantha viz Devotion understandable to all human beings. It symbolizes Human Society where the ideals of Spiritualism - (Spiritual communism) are based on the oneness of the entire society ie the entire energy of living beings.

It is a cultural presentation of the Re-spiritualization of the society and is full of Religious Symbolism. The word

Bhagavatha is a perfect example of "METONYMY" because, it represents the culture of Bhakthi to Krishna along with integrating themes from the Advaita Philosophy of the great saint Adi Sankara.

Since the Purana emphasizes the inner nature and outer from of Krishna, I feel that it is synonymous with Vedas and is instrumental in saving the world from the evil forces. The text propagates Vaishnavism-portraying a from of religion ie धर्म that almost competes with the Vedas wherein the Bhakthi leading to self knowledge attains liberation ie मोक्ष leading to Bliss. Its contribution to the understanding of God Hood is immense on parallel with the Vedas that deal with variety of subjects representing a culturally rich society enraptuning all types of knowledge including the one that is exclusively about God ie श्रीमद्भागवतम् श्रीमत्. means 'Beautiful' or 'Opulent' and “भागवतम्” means that which relates to God in short, it is nothing but the Beautiful story of God. The title itself symbolizes the relationship of an individual with Almighty and the process for realizing that relationship.

Purana as we know connotes the meaning ancient or old and Bhagavatha means "devoted to" or follower of sacred divine God, Lord etc. The other interpretation can be "devotees of the Adorable one" – and therefore the Bhagavatha purana can be understood as "Ancient tales of followers of the lord".

Philosophy : It is a gospel of truth of divine life and love but not a treatise of Metaphysics. It is based on विशेषज्ञान ie विज्ञान- the direct experience of Reality which also included ज्ञान ie Rational Philosophy built on it.

According to Bhagavatha Atman or Brahman is only 'ABSOLUTE REALITY'. The entire universe is only an expression or a manifestation just in NAME & FORM of this Absolute Reality. The upanisadic terms like परमात्मा, प्रत्यगात्मा, अर, तुरीय, पुरुषोत्तम etc. are symbolized through कृष्ण, वासुदेव, नारायण, हरि and so on. ॐ नमो भगवते वासुदेवाय is the beginning. However, it can be said that this Absolute Reality who is called कृष्ण is Pure Consciousness beyond words and thoughts and free from all bondages, limitations etc. Bhagavatha also accepts the four sources of knowledge which point to Brahman but fail to give direct experience. Brahman is impersonal super individual who is a creator, sustainer and an ultimate refuge too of the entire world consisting of Mind & Matter. His presence is felt in every atom of the universe and has a powerful weapon called MĀYA which he wields perhaps to test the devotees.

He accepts any form the devotees who aspire to worship Him despite remaining formless. A study of the text indicates that there is stress on the Personal God with form because, it is this that is more suited to love, devotion and worship and Krishna being God Himself is portrayed as God is Krishna Himself. The main theme is "Bhagavat" and the word Bhagavan meaning both Personal God and the Absolute reality is used very often through out indicating the characteristic feature ie Gracious Lord, 'The Adorable one'. There are different aspects of the manifestations of the Six attributes called भग therefore, भगवत् is the name given to that best of devotee who always worships the God or Goddess.

भगवात् भगवती वा देवता अस्य (अण् 4-2-24) It can be explained as follows - one who sees God in all, one who sees all in God, one who is आत्मगुण परिपूर्ण, सर्वानुभूतकम्पी, सदाचारसम्पन्ना, रागदोषरहिता—a devotee of God

In Skanda Purana also we find :-

सर्वभूतेषु यः पश्येत् भगवद्भावमात्मनः ।
भूतानि भगवत्यात्मन्येष भागवतोत्तमः ॥ (11-2-45)
सदाचाररताः शिष्याः सर्व भूतानुकम्पकाः ।
शुचयस्त्यक्तराग ये सदा भागवता हि ते ॥ (Skanda)

That which relates to God is called Bhagavata and that ग्रन्थ is called भागवत. भगवतः इदं । भगवत्याः इदं । (अण् 4-3-120)

Then, Who is भगवान्—ब्रह्मेति परमात्मेति भगवानिति शब्दते । The principle meaning of Bhagavata is परब्रह्म परमात्मा— the almighty the supreme lord.

In Gaunartha the great people who are the followers are also called भगवान् भग means extraordinary and complete (Wealth, Success, Valour, Knowledge Sacrifice) - वैराग्य भगः षडैश्वर्यं अस्ति अस्य "मस्य वः" ("नित्ययोगे मतुप्") God alone is षड्गुणैश्वर्य संपन्न ।

ऐश्वर्यस्य समग्रस्य वीर्यस्य यशसः श्रियः ।
ज्ञानवैराग्ययोश्चापि षण्णां भगइतीरणा ॥

Though the word भग connotes श्री, काम, माहात्म्य, वीर्य, सूर्य & योनि yet in the word भगवान् it refers to either षड्गुण or ऐश्वर्य !

Hence भगवान् is defined as

उत्पत्तिं च विनाशं च भूतानामागतिं गतिम् ।
वेत्ति विद्यामविद्यां च स वाच्यो भगवानिति ॥

Some modern scholars derive the word भग from the Indo Aryan root 'fagns' meaning enjoy. The word बेगु that connotes old Aryan God is also derived from the same and hence the word भगवान् conveys the meaning as one possessing that Dharma which is enjoyable. भग is also the deity of the sense organ भग. It is said that He was the first भगवान् -(god of solar group- आदित्य). It is also belived that the भागवत धर्म started after bringing together Vishnu who was also considered भगवान्, नारायण वासुदेव belonging to different periods and "Krishna" was a historical figure belonging to a अनार्य group is tribal group.

In Veda, there is a God called भग. "भग एव भगवाणं अस्तु देवाः। सुवाति सविता भगः इत्यादि । Here also the meaning is "one endowed with attributes" or 'riches' "स हि रत्नानि दाशुषे सुवाति सविता भगः । In छान्दोग्य it is being used in the sense of worship or respect अधीहि भगव इति होवाच (chandogya VII-1) In ancient Buddhist texts we find the word इस्सरिय (ऐश्वर्य), दम्म (धर्म), यस (यशस्), सिरि (श्री) काम, पयतन being attributes of भगवान् -i.e. भाग्यवान् षाङ्गुण्य Vishnu means सर्वव्यापक i.e. सर्वात्मन् अन्तः प्रविष्टः शास्ता जननां the word वासुदेव also means व्यापक-वासनाद्वासुदेवस्य वासितं ते जगत्रयम् । Even Narayana is considered as सर्वव्यापक by the srutis अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायण स्थितः । Therefore all these names designate only one Lord who is the supreme and

Sri Krishna, son of Vasudeva is an incarnation of Vāsudeva. In the vedic text also we find these words being used as synonyms
नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि तन्नो विष्णुः प्रचोदयात् ।

The scriptures that are authoritative proclaim ब्रह्मण्यो देवकीपुत्रो ब्रह्मण्यो मधुसूदनो सर्वभूतस्थमेकं नारायणं – नारायणार्थश्रुति। Therefore all indicate one supreme being.

“एवमेव महाशब्दो मैत्रेय भगवानिति ।

परब्रह्मभूतस्य वासुदेवस्य नान्यगः ॥ विष्णुपुराण ॥ 1-6-76

Therefore, the Supreme Lord Vasudeva is "भगवान्" and the text that described the Hari in manifold ways got the name भागवत् । अत्रानुवर्ण्य ते ऽ भीक्ष्णं विश्वात्मा भगवान् हरिः । This represents the lords eternal status.

In the 11th canto the Lord Himself elucidates in detail the भागवत धर्म

किं वा भागवता धर्माः न प्रायेण निरूपिताः ।

प्रियाः परमहंसानां त एव हि अच्युतप्रियाः ॥ Further, He says मद्भक्तपूजायधिका सर्वभूतेषु मन्मतिः । In conclusion, it is said that for attaining the bliss or भगवत्प्राप्ति, along side with ज्ञान, कर्म and भक्ति all other acts that reduce भगवन्निष्ठा are essential ज्ञानं कर्म च भक्तिश्च नोपायोऽन्योस्ति कुत्रचित्" ।

Therefore it is very evident that श्रीमद्भागवत symbolizes a conglomeration of all these for achieving the final goal viz मोक्ष of Liberation.

Like any other Purana, this Purana also deals with various topics like cosmology, genealogy, geography, mythology,

legend, music, dance, yoga and culture. It starts with, the evil forces having won a battle between Devas and Asuras, rule the universe. Truth, re-enters in the form of Krishna known as Hari, Vasudeva etc and makes peace with the demons, understands them and then defeats them thereby rejuvenating hope, freedom and good - a cyclic theme that finds place in most of the legends. The significance of this purana is that the very essence of all Vedanta literature under one common umbrella Viz the Krishna cult is seen. It is the source of many popular stories revolving around Krishna's childhood and for centuries it has caused delight to the people who listen to it. It has incorporated certain legends too explaining Hindu festivals like Holi & Diwali etc. It has provided abundant material for dance, theater arts like Kathakali, Kuchipadi and Odissi.

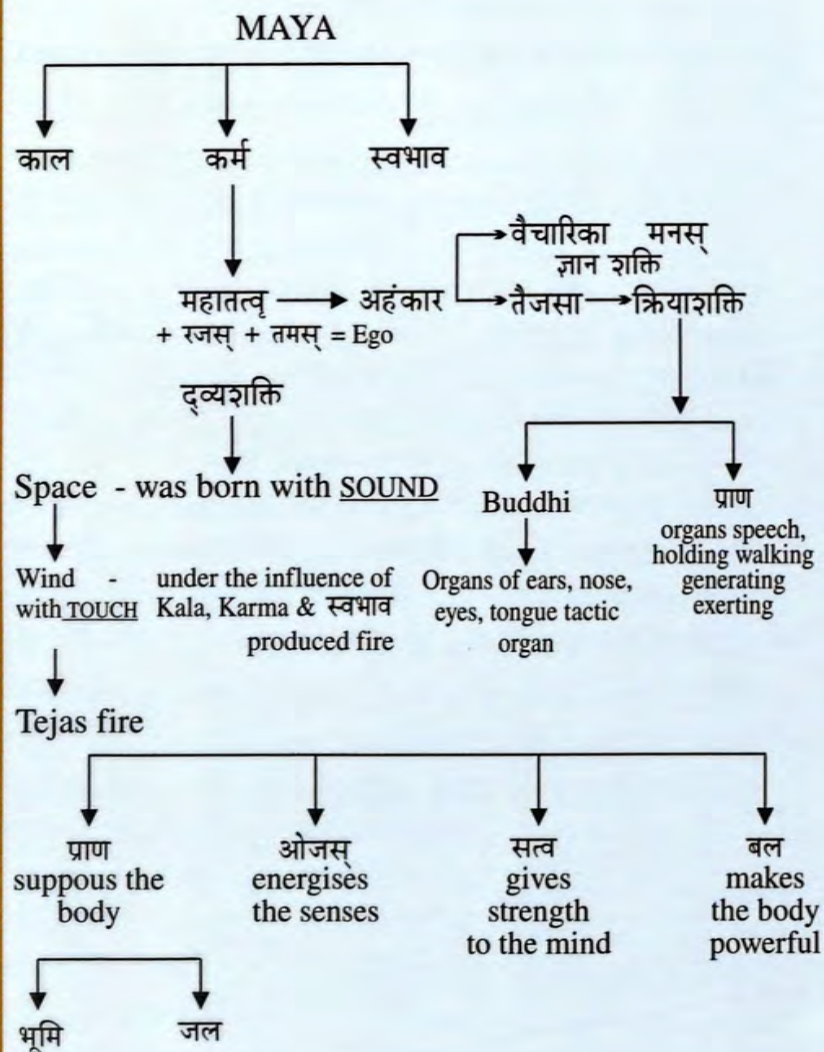
In the opening chapter there is a reference about the sage Veda Vyasa who compiled the Vedic literature - the essence of all theistic knowledge, beside writing a portion of it felt unsatisfied about his accomplishments but, on the behest of his Acharya he wrote श्रीमद्भागवतम् - regarded as the most beautiful ripened fruit of the desired tree of the Vedas that can grant whatever one desires. In Verse 2.9.32 there is a reference about its primordial origin. While referring to the incarnations we find that the text does not maintain uniformity either in number or sequence strangely it varies anywhere between 10 and 40. But, the text is steadfast with regard to the concept of अवतारण ie coming down, the main purpose being to help mankind rise to divinity by restoring spiritual equilibrium. Infact, it is this that makes this purana Stand Out. While referring to 4 व्यूहः (emanations) of Lord Vishnu, the text

gives the names of Vasudeva, Sankarshana, Pradhyumna and Aniruddha. These are different aspects of the manifestations of the Six attributes called भग. (generally व्यूहः are brought under Avataras but they are different from them. The व्यूहः arise as a response to certain cosmic situations). Here, we find Krishna being considered पूर्णवतार and is also called पुरुषोत्तम. This is the Rgvedic Concept wherein a cosmic person manifesting himself objectively as the individual and the Universe. Interestingly, the theory of MĀYĀ which according to devotees is the *Lila* of the lord finds a place in the text. It is regarded as the power of God under whose control the entire Universe acts. तेन विना तृणमपि न चलति । Since it is bound by three gunas, some times their equilibriums gets changed by the Lord's will, who like a Magnet becomes Himself inactive but makes the iron filings move.

(Bhagavatha symbolizes Bhakthi and therefore it prescribes particular mode of साधना for gaining perfection. Though Bhakthi is predominantly a natural and easy path for perfection, yoga meaning contemplation also finds a place along with Jnana (knowledge) and कर्म (right activities) for reaching the highest goal.)

In the course of exposition of Bhagavatha, the great sage Śuka tries to answer all the 20 questions asked by Parikshit. He, by narrating the story of Narada makes his point very clear. Brahma in his reply to Narada admitted that he has all the powers but there is some one above superior to Him and that is Bhagavan VASUDEVA the three gunas are created by the Lord by His unconquerable MAYA for the purpose of redemption, creation and dissolution

CREATION OF THIS UNIVERSE

There is nothing that exists independent of the Supreme Power. Neither Brahma, nor Śiva nor Narada can know the real Nature of the Supreme Being. An individual can understand Him, only by being infatuated by His MAYA and to the extent of intelligence only.

In the conversation between *Vidura* and *Maitreyi* the above Upanisadic concept is clearly explained→Hearing about the spiritual accomplishment of the Sage *Maitreyi* from Uddhava, Vidura meets him at Haridwara. His questions to the sage are interesting.

1. People do all sorts of things to get happiness but fail what should be the course of life?
2. What is the nature of the Bhagavatham *i.e.* the devotees of the Lord. How do they have their minds purified and attain the status of perfection.
3. How did God Create the world ? How does he maintain – Sustain.
4. How does god create Varieties of species and How does we dissolve them during प्रलय
5. The excellences of Avatars for the benefit of the world. The Sage was pleased with Viduras ardent devotion revealed the truth about the birth - Vidura was an incarnation of *Yama* the chastises was cursed by a Sage *Mandavya* and hence was born as *Vidura* the son of Vyasa. Whole speaking about

CREATION → It is said that in the beginning God alone existed as PURE SPIRIT - MAYA (Has dual nature of being the Cause & Effect)

→ MAYA + काल → महातत्त्व → I Thoughts →
(मनस्, इन्द्रिय, & बुद्धि
Mind, senses intelligence)

पञ्चभूतऽ (आकाश, वायु, अग्नि, जल, भूमि)→Cosmic
form→Virat Purusha→

The basis of the entire Universe consisting of living and non living beings. It is called SUPER SOUL (Spiritual Source). Vidura's question is very pertinent. How can living spirits be subjected to misery due to lack of bliss if only if he is actually a PURE SPIRIT.

Maitreyi's reply is – just like in a dream a person experiences his head being chopped off, the Atman experience a change of its nature when the change is not factual. Thus, the experience in the living Spirits is Self identified as the body and is subject to all the defects. But, if the मनस् and बुद्धि focus on devotion then the individual will realize the true nature different from the bodily nature. Does this not Symbolize Advaitic Principle and does it not bear semblance to the most popular "सर्परज्जुन्याय".

It is evident from the words of Brahma that it is the divine who holds the Master plan and the human mind does not have the power to understand the dictates of the Divine Law. The working of the cosmic law is beyond the ken of an ordinary being until unless he shuns his Ego. Bhagavatha is a symbol of Devotion, Service and Surrender besides laying stress on Duty and Dedication. Self less service helps the seeker reach the destination easily as divinity lies within and it must be sought only from inside. It also teaches the lesson to get rid of the feeling of 'I' and 'Mine' thereby enabling the seeker achieve SELF REALIZATION.

Now, coming to the crux of the topic let us examine a few most popular stories that symbolize various issues. Any Purana for that matter especially Bhagavatha gives in sequence the advent of Avatars and when we study them

closely we find that. These Symbolize the Evolution of species. From मत्स्य (fish) to कूर्म (tortoise), boar वराह नरसिंह (half Man & half animal), वामन (the dwarf), परशुराम (Man brith more of Rajasic qualities), राम (अंशावतार), कृष्ण (पूर्णवतार) and बुद्ध (ideal man endowed with the qualities of Truth, Righteousness, Love, peace & Non Violence). The word अवतार in सनातन धर्म means descent of Lord in an earthly embodiment.

ईश्वरः परम कृष्णः सच्चिदानन्द विग्रहः ।

अनादिशदिः गोविन्दः सर्व कारण कारणम् ॥

This concept of Avatar in Sanathana Dharma is related to Lord Vishnu one of the Trimurthy. Bhagavatha discusses many incarnations of the Lord along with the widely known ten incarnations Bhagavad-Gita chapter 4 verse 7-8 makes it very clear the purpose of Avatars यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत । There is no reference of Avatar in Vedas and therefore we can say that this concept is exclusively Puranic. The details of about 24 incarnations of Lord Vishnu are mentioned in canto 1 chapter 3 verse 1-25. Of all these Avatars, Rama, Krishna and Narasimha Avatars stand out.

In the Narasimha Avatara of Lord Vishnu, there is emergences of human thoughts and intelligence in a very strong, powerful wild form or nature. This incarnation is the manifestation of the Lord's anger because His unalloyed very devoted devotee is harmed by his own demon father Hiranya Kasipu.

Symbolically speaking the story has lot to offer. It is very significant because it hints that all individuals must

abandon the body consciousness only to realize the ultimate goal of 'God realization'. Actually Narasimha did not hide behind the pillar. The Pillar here stands for the HUMAN BODY. The God can manifest himself only when the Pillar is gone ie देहत्व or consciousness is gone. Once Hiranya Kasipu hit the pillar and when it broke into two, the Dehi come out. Thus, every body must shed the consciousness "I am the body, I am everything etc. i.e. the Ego must vanish. It is then, one can realize "I am Atma"

2. Gajendra Moksha गजेन्द्र मोक्ष

Most popular episode in the mythological literature. Indradyumna, the king of Pandyas once neglected the great sage Agastya and the consequence was the curse to be born as an elephant thus, he being re incarnated as an elephant became the king in the region of त्रिकूट पर्वत । Once during summer when he had gone to drink water to a lake along with his tribe the herd he encountered a crocodile that dragged him into the water and all his efforts became futile and ultimately his prayers to Vishnu bore fruit and the supreme Lord came on his mount Garuda, used his सुदर्शन and liberated him (8-A). Here the lake is symbolic of संसार. Elephant here represents the mind of an individual and the mind is thirsty of all sensuous pleasures. The crocodile like attachments catches hold of the individual and binds him so strongly that he becomes helpless to come out or escape. The prayer to the lord and a complete surrender to Him makes him get released from the bondage of samsar (SB 8-2).

This depicts आर्तभक्ति and is spread over 31 verses (8.3- 2-32). Along side with the Metaphysical aspect of Advaitic Vedanta it projects extreme devotion. The main thinking I feel is that no disrespect should be shown to the devotees of the Lord.

Devotion or Love of God is one of the most widely recognised religious sentiments in all major religions of the world. The philosophy of Bhakthi which is otherwise known as Bhagavatha Dharma or Darshan Considers God as Personal though the transcendental aspect is not taboo. The path of Bhakthi is open to all and much easier then the other two paths and the cardinal Principle being that he can be apprehended neither by the senses nor by the intellect, but only by devotion to Him and His grace.

3. Kaliya Mardana SB 10-16 and 17

Kaliya a poisonous serpent spoils the atmosphere and makes the water of Yamuna poisonous causing death to all those who came in contact. Krishna stood on the hood and made the serpent shed all its poison.

This story symbolically represents how by the grace of almighty a vicious person also can become satwic. We all know that every individual is bound by अरिषड्वर्गः ie the most dangerous enemies present permanently in the minds. No individuals until and unless puts great efforts to shun them is free these enemies viz लोभ, मोह, मद, मात्सर्य, काम & क्रोध change the entire personality even if one of them is present more than what is required. I do not have to dwell much on this as you are all personal witness to the conditional personality in the present day society. The reason as we know could be too much greed,

lust, anger, jealousy, infatuation and egoism. No steps to check them perhaps are undertaken either by the individual himself or by his close associates or by the Law enforcing authority and as a result every day we are watching unforeseen, unbelievable and unacceptable situations.

In the mind like lake of Man there enters a poisonous cobra hunts six hoods like six endangered enemies viz. काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद, मात्सर्य once the Lord intervenes all the evils get destroyed and the individual becomes satwic. It is not erroneous to say that with an intervention of a great counselor or a psychiatrist like Krishna, it is indeed possible to overcome all the defects and the individual will definitely march towards the path of success and glory. This is what is needed now, the present society must look for an opportunity to learn all that is good.

4. रसक्रीडा : Highly misconstrued episode. Lord Krishna- the blue boy of Vrindavan playing amidst Gopikas in the moon light is something not palatable if taken in the literary sense. But Symbolically speaking it represents a very beautiful and high philosophical thought. The vedantic concept of the bond between Jivatma and Paramatma is very beautifully brought forth through the relationship between Gopikas and Krishna. Here, the entire Vrindavan is construed as the vast universe and all the Gopikas represent Jivas and every Jiva longs for the presence of the Lord and awaits the divine call of the flute. The क्रीडा or the sport is the Joy that the Lord shares with the Gopikas or the Jivatmas. The Sport here is nothing but the bliss or ecstasy or Ananda one enjoys when there is realization (SB 10-22).

Similarly Vastrapaharanam episode is also much criticized by those whose thinking is limited only to the mundane existence. Krishna is portrayed as लम्पट by the mindless people who consider only the principle meaning. The most beautiful underlying principle of God realization through शरणागति is completely discarded by perverted thinking ordinary people.

All of us are aware of the fact that the present society as we see now is not in the darkness of oblivion. It has made a lot of progress in all the areas like Science, Technology Mediation, Education, Material comforts & Economic development. But, despite the progress in all the fronts there is a vacuum - unfathomable, which can be filled only by spiritual enrichment. To change this demoniac face of society it is indeed very essential that people understand the principle of Bhagavatha with a right perspective.

कौमार आचरेत् प्राज्ञो धर्मान् भागवतान्
इह दुर्लभम् मानुषम् जन्मताद् अपि अध्वम् अर्थदम्

Bhag 7.6.1

The Bhagavatha very candidly proclaims that Lord Krishna a spiritual master can penetrate into the hearts of suffering individuals and inject transcendental Knowledge that can put off the fire of material existence.

कृष्ण कृष्ण महाबाहो भक्तानामभयङ्कर ।
त्वमेको दह्यमानानामपवर्गोऽसि संसृते ॥

All those who realise and understand this real fact will not speak in the manner this done-Speaking in derogatory

manner about the episode. In this divine sport ie the श्रीकृष्ण-गोपीरासक्रीडा there is आत्मन्यवरूधसौरतः and the Gopikas belive न खलु गोपिका नन्दनो भवान् अखिलदेहिनामन्तरात्मदृक् Sri Krishna is the Lord of all and is अन्तर्यामी Gopikas always said Krishna we belong to you while the kinsmen of Krishna and the Yadavas said "Krishna you belong to us" what a difference in attitude despite knowing Krishna is an embodiment of पुरुष and राधा an embodiment of प्रकृति ।

It is a known fact that Sri Krishna is always misrepresented as having sixteen thousand wives. He is regarded as भर्ता of all Gopikas and what pains me the most is how even the so called wise people mistake the word भर्ता for a husband in Sanskrit the words have several meanings and the word भर्ता also has different meanings like Lord, Supreme Lord, or one who looks after, a master and so on and therefore भर्ता need not be taken to mean only the husband.

Here, the entire body can be considered as an abode—the residence of divine consciousness or God—देहो देवालयः We know that in the body there are Six Spiritual centres that help in generating super natural power if trained properly. These centres are responsible for generating The Divine Energy viz Kundalini Shakthi according to yoga. This Kundalini Shakthi originates from the bottom ie "Muladhara Chakra" which is the basal energy centre and finally it reaches the Peak/top ie सहस्रारचक्र—the thousand petalled lotus centre. When Kundalini Shakthi is

awakened there is realization ie Enlightenment takes place and when this Kundalini Shakthi reaches the हृदयचक्र - lotus of the heart with 8 petals representing 8 Spirits, 8 directions or 8 guardians there is awakening and finally when it reaches the acme – is the thousand petalled lotus—each petal having 16 kalas or rays an individual goes into a kind of Trance or he experiences tranquility / calmness or a sort of Bliss that helps him develop control over the sense organs. Here, the 16,000 kalas symbolize 16,000 Gopikas and hence the relationship between Gopikas and Krishna is not that of husband and wife.

It is very evident from this episode that a spiritual seeker must concentrate only on the Gross cosmic Body of the Lord. These simple minded Gopikas were more than a yogi who as Suka explains to Parikshit attains Samdhi using his spiritual powers.

Mind→Dissolve 'I' sense →Dissolve 'I' sense →Dissolve individual
Intellect in Individual spirit spirit in
universal spirit

Thus, through the yogic process purified by restraint, a yogi, will raise his vital energy from the bottom to the top and try to merge with the Supreme Lord and finally gives up Sage Suka prescribes certain Gods for different purposes ex:- 1. To learn Vedas one has to pray Brahma 2. To get power one has to pray Rudra but if one does not have any desires like Gopikas the supreme being ie lord Krishna should be worshipped.

Thus, knowledge shines only if it is smeared with Bhakthi, one has to overcome the influence of Gunas ie

प्रकृतिगुणऽ and understand the higher nature. It is understanding of the immortal self helps him to be part of the supreme being – like Gopikas.

The Bhagavatha 3.29.7-10 like other scriptures too divides the devotees on the basis of the guna or nature of their devotion. If a person practices the discipline of Bhakthi only to purify himself and please the lord, he is called Satvika Bhaktha. The Rajasa Bhakta practices devotion only for worldly benefits and the Tāmasa Bhaktha does it to bring harm upon others only out of jealousy and enmity. A Bhaktha is also expected to cultivate certain virtues such as विवेक विमोक्त (Freedom from desires) अभ्यास (practice of discipline) क्रिया (doing good to other) कल्याण (purity through truth), straight forwardness, compassion & non violence, अनवसाद (cheerfulness) and अनुधर्ष (absence of hilanity) and frankly speaking Gopikas are no exception and therefore there is nothing surprising about the Lord showering blessings on them only after testing them. The pure Satvika Bhakthi earned them the favour of their deity of choice viz Krishna in whom they had completely pure faith.

5) क्षीरसागर मन्थनः 1 SB canto 8

The churning of milk is a very popular episode where the Gods and demons start churning in and when good things emerged each vied with the other to possess and when the venomous poison came out it was Siva who helped to solve the issue.

The ocean of milk symbolizes the human heart filled with both good and bad qualities that indicate Devas and

Asuras. We know very well that there is always a conflict in our minds between good and bad further, during such a conflict it is always the latter that takes as an upperhand and therefore to have Satvik ideas and to overcome the onslaught of Bad thoughts or tendencies one needs to meditate upon the deity of his choice. This process is called sādhanā or contemplation. Many times even during sādhanā a person is overpowered by the poison of desires but, constant prayer to God in the form of churning one would be able to chase away all his desires and finally achieve the nectar like liberation from the cycle of birth and death.

In the story of Narada infact Narada suggests that revelling the personality of God head or working for transcendental loving service of Mukunda one can control the senses. The idea here is that without devotional service of the Lord, neither the Yoga system nor the dry philosophical speculation can ever become successful. It is the pure love to God (ie devotional service to the lord) with no expectation (ie without being tinged with furtive work) that helps in mystic yoga or speculative philosophy – the foremost procedure to attain self Realization .

भक्तियोगेन मनसि सम्यक् प्रणिहिते अमले ।
अपश्यत्पुरुषं पूर्णं मायां च तदपाश्रयम् ॥

Perfect vision of the Absolute truth is possible only by the linking process of devotional service.

अनर्थोपशमं सक्षाद्भक्ति योगमधोअजे ।
लोकस्याजानतो विद्वंश्चक्रे सात्वत संहिताम् ॥

The main aim of yoga is to control the sense organs. By practicing yoga – a mystic process of exercise covering body and mind one can control the senses that are like venomous serpents.

यस्मादिभिर्योगपर्यैः कामलोभहतो मुहुः ।
मुकुन्दसेवया यद्भजथात्माद्वा न शाम्यति ॥

Bhagavatha very clearly says that the Duty of an individual who knows that the Death is imminent must give-up every thing and have a holy dip in various rivers. He must choose a solitary place and think of only God by contemplating on ॐ and repeated practice of this process of concentration will enable him to remove weakness from the mind.

6) Dhundhukari –

There was a brahmin called आत्मदेव who lived on the banks of Tungabhadra with his most beautiful wife Dhundhuli. His wife was a sort of चण्डी and always had things done in her own way. The brahmin did not have any issues and this caused him worry. One day while in the forest he met a Rsi and shared his feelings with him. The Rsi tried his best to change the mind of the Brahmin but was of no avail. Later, the Rsi gave him a fruit and advised him to give it to his wife with few conditions such as she should be truthful and eat only once and the vrata should be carried out for an year. The sage also fore told Atmadeva that his son would not give him any happiness. The braman came home and handed over the fruit to his wife told her what the sage had suggested.

The wife like most modern women was not ready to eat for the reason that she did not want to bear any child as it would spoil her beauty she shared her thoughts with her friend and sister. The latter suggested that she would give her child in exchange with money. The contract was signed and the sister gave birth to a boy who was handed over to Dhundhuli and Atmdeva. The fruit was given to the cow which also gave birth to a beautiful boy with large ears and live cows was named Gokarna. Atmadeva's happienes was short lived as Dhundhukari was a notorious boy who brought too many complaints from the neighbour. He was so wicked that he would beat the children, burn the houses of others and cause a lot of misery while his brother was a ज्ञानी and extremely well behaved आत्मदेव got frustrated and remembered the words of the sage असार खलु संसारः न सुखं चक्रवर्तिनः । But then, it was too late and the atrocities of Dhundhukari had no end at all. He spent all the wealth of his father, went to the prostitutes and became violent when his wishes were unfulfilled.

(The advice of गोकर्ण is really very interesting and worth emulations. देहे-जायासुतादि..... वैराग्यरसिको etc. धर्म भजस्व सततं त्यज लोकधर्मान् – सेवस्वसाधूषान्, जहि कामतृष्णान् अन्यस्य दोष गुणान् आशुमुक्त्वा वनं व्रज 79/80. Create love for dispassion and give up attachment are really very essential for happiness. Heading to the advice of his son गोकर्ण, आत्मदेव went to the forest . Gokarna also took to pilgrimage. Now, there was none to prevent Dhundhukari from doing wicked things.

He brought the five prostitutes home and started beating his mother. Unable to bear the torture the mother

committed suicide. Dhundhukari started stealing to meet the demands of the women he had brought home and once he even stole a lot of things from the palace. When the women came to know about it they, out of fear hanged Dhundhukari with burning charcoal underneath. गोकर्ण on coming to know that his brother also had died, performed श्राद्ध at गया । One day while sitting he saw the ghost of Dhundhukari who felt miserable for his दुर्गति for suffering in the प्रेतयोनि ।

Then, Gokarna performed Bhagavatha saptaha सप्ताहं वाचनं कुरु श्रवणं सुकृतैः मननं प्रमादि प्रमदिव हतं 75th and Dhundhukari got liberated. On the 7th day a vimana took Dhundhukari to the heaven

गोकर्ण asked Lord Vishnu that all those who had heard भागवतम् also had to be liberated. The answer given is really worth contemplating स्वस्मिन् दीनत्वभावं... विश्वासो गुरुवाक्येषु etc. शरणागति ie. complete surrender to the lord will relieve an individual from all kinds of bondage.

Here the wealthy Brahmin आत्मदेव represents Jiva that has धुन्धुली ie बुद्धि as consort.

If बुद्धि has thoughts like right kind of thinking then it takes the path of गोकर्ण the path is of freedom. If it is like धुन्धुकारो- very wicked – then it is बन्धन guided by such ideologies – the 5 prostitutes that symbolize sense organs constantly demand the wants which are sky rocketing. One must have sense of discrimination and should be able to differentiate between the right and the wrong. But

when the sense organs are completely polluted the destruction is imminent just like a prostitute destroying the life of a man. A cursory reading reveals that no individual should be barred from living an active life. But, the only advice to him is that his life style must have a little space for God. As regards the sins of omission and commission, a sincere honest repentance and prayer resulting in the blessings of the lord अनुग्रह will definitely efface them. The story of Agamila is also a testimony to it.

Now, coming to the two major characters Krishna and Balarama a lot can be said and it is needed to consider them as the Patrons of the twin occupations necessary for the sustenance of human beings. Krishna who is always considered as Gopalaka – the cowherd of vrindavana

15A

अत्रैव बहवः सन्ति श्रोतारोमम निर्मका ।
आनीतानि विमानानि न तेषात् युगपत्
कुतः श्रवणं सम भागेन सर्वेषाम् इह दृश्यते
फल भेदो कुतो जातः प्रब्रुवन्तु हरिप्रियः॥

Response of the messengers of God is quite interesting and appropriate. It is true to every letter

श्रवणस्य विभेदेन फलभेदो अत्र संस्थितः
श्रवणं तु कृतं सर्वैः न तथा मननं कृतम्
फलभेदः तथो जातो भजन् अथापि मानदः ॥

Outcome:-

Repentance on the part of Dhundhukari helped him to get all his sins emancipated. SB. Skandha -6 Chp1- stanza 15.

केचित् केवलया भक्त्या वासुदेवपरायणः ।

अर्थं धुन्वन्ति कात्स्न्येन नीहारमिव भास्करः ॥

All the sins wash away if the lord is prayed with devotion like the fog that vanishes at the dawn of SUN what a beautiful example of comparison. Symbolizes the caretakes of cows and is responsible for cultivation and dairy farming. Where as, Balarama who is always portrayed as having plough represents agriculture and farming, another most important occupation for man to engage himself for his sustenance.

The Bhagavatha narrates stories of several people who by remaining in गृहस्थाश्रम attained मोक्ष. The purana vividly vouches that through भगवद्भक्ति and ज्ञान it is possible to attain liberation despite embracing गृहस्थाश्रम. In the first place the hero of the story viz Krishna who is worshipped as Lord is an अव्याकृतगृहस्थ. In His Lilas it is described that being in the company of several wives he was a निर्लिप्त महायोगि-योगरतो वा भोगरतो वा यस्य ब्रह्मणि रमते चित्तं नन्दति नन्दनि नन्दत्येव । He practiced and preached many पवित्रसध्दर्ग relating to a house holder ie a गृहस्थ. Inx-89-4 it is seen इत्याचरत्तं सध्दर्मान् पावनान् गृहमेधिनाम् ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय वार्युपस्पृश्य माधवः ।

दध्यौ प्रसन्नकरणः आत्मानं नमसः परम् ॥ The day should begin with ब्राह्मी मुहूर्त followed by स्नान, सन्ध्यावंदना, होम, तर्पण, दान, मङ्गलालङ्करण, सुधर्मासभा, मन्त्रालोचन, सङ्गीत, कलासेवन, पुण्यकथा श्रवण इत्यादि -

The closest friend of Krishna viz Kuchela was also a गृहस्थ like अम्बरीष, उध्दव and others विषयान् जाययात्यक्ष्यन् बुभुजे नातिलम्पटं. x-81-38

This description bears semblance with याज्ञवल्क्य statement श्राध्दकृत सत्यवादी च गृहस्थोऽपि विमुच्यते an ideal statement.

But a close survey of the text reveals that सर्वसङ्ग परित्याग and परमवैराग्य are much sought after. "धर्म्यस्य हचापवर्ग्यस्यं the result of धर्म is मोक्ष. "जनयत्वाशु वैराग्यं ज्ञानं च यदहैतुकम्" the result of Bhakthi is वैराग्य (Renunciation) and ज्ञान (knowledge) Bhagavatha is a Bhashya to the Vedas, Upanisads and Bhagavadgita in the form of stories.

The second skanda which is चतुःश्लोकी symbolizes an essence of नासदीय सूक्त (Veda) and तैत्तिरीय श्रुति. In the description of Virat form there is a clear picture of पुरुष सूक्त and in the chapter where Lord Krishna advises Uddhva illustrating Dharma, one can see विभूतियोग of Bhagavadgita. The Lord Himself vouches that it was He who preached this Bhagavatha Dharma to Arjuna, who had plunged himself in the ocean of sorrow – soka and moha.

सः तदा पुरुषव्याघ्रो युक्त्या मे प्रतिबोधितः ।

अभ्यभाषत मामेवं यथा त्वं रणमूर्धनि (x1-16-8)

A reading of the text enriches the knowledge pertaining to the essence of उपनिषत् and Bhagavadgita. Since it highlights-ज्ञानं कर्म च भक्तिश्च नोपायोन्योऽस्ति कुत्रचित् x1-20-6.

In the story of पांचाली two things become very clear one is wreaking vengeance a satisfying criteria and the second is an insult to respectable family will bring suffering to individuals when Aswathama killed all the children of Draupadi while they were sleeping she was grief stricken and Arjuna seeing her overwhelming grief takes an oath to avenge the death of the innocent children – an unpardonable crime. There ensues a fight between Arjuna and Ashwatha (The best of the weapons like ब्रह्मास्त्र are being used). Arjuna binds him and brings him to Panchali on seeing Aswathama Draupadi remembers Dronacharya, the Acharya of her husband. Her thoughts are worthy of reminiscences and emulation. Her reaction caused surprise to all and she advised Arjuna not to kill him mainly for the reason that his mother the wife of Dronacharya should not grieve for the death of her son like her.

मा रोदीदस्य जननी गौतमी पतिदेवता ।
यथाहं मृतवत्सार्ता रोदिम्यश्रुमुखी मुहुः ॥

My lord, do not make the wife of Dronacharya cry like me. I am aggrieved for the death of my sons. She need not cry constantly like me . Further the thought that the curse of a brahmin especially the family of her husband's Guru might be disastrous probably desisted her from encouraging her husband to take the extreme step of killing the offender. तर धर्मज्ञ महाभाग भवज्जिगैरवं कुलम् । वृजिनं नार्हति प्राप्तुं पूज्यं वन्द्यमभीक्ष्णशः ॥

A slight insult for a respectable family is sufficient to make one suffer from grief. Therefore, a cultured man

should always be careful in dealing with respect worthy family members. What a culture!

Unlike other puranas Bhagavatha has incorporated नगरार्णव शैलतुर्वर्णना at appropriate places. Description of cities, rivers, mountains and seasons are mandatory for a Mahakavya and the 10th skanda 20th chapter is full of ऋतुवर्णना which is a mine of spiritual teachings. It is known for its काव्यगुणसम्पत् ।

To cite an example:

गिरयो वर्षधाराभिर्हन्यमाना न विव्ययुः ।
अभिभूयमाना व्यसनैर्यथाऽथोज चेतसः ।

Despite torrential rains the mountains were unmoved.

Similarly, the devotees of Lord remain calm or do not get disturbed even when they are hit by problems.

What a beautiful disruption. Here a general statement is made with reference to a particular statement and therefore अर्थान्तरन्यास can be seen.

A devoted devotee who has surrendered himself to god believes in the fact अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासने । तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥ does not get disturbed

Another example of poetic beauty is seen in the sloka that speaks of the effects of

आद्यात्मिक तत्त्वचिन्तना सर्वस्वं जलदा हित्वा विरेजुः शुभ्रवर्चसः ।
यथा त्यक्तैषणाः शान्ताः मुनयो किल्बिषाः ॥

The tranquil minded sages free from faults shone brightly as they had abandoned all their desires. Similarly, the autumnal clouds appeared to be very bright as they were bereft of water जलदा हित्वा. The comparison is extremely charming and apt hinting at the efficacy of spiritual advancement.

The Bhagavatha has attained the status of the Vedas and its utmost significance can be felt in Indian religious literature due to its emphasis on the practice of devotion, its influence is seen to a great extent in chaitanya's Krishna Bhakthi in Bengal and during 15th -16th c Ekasarana Dharma in Assam. In northern and western India the Bhagavatha Purana has influenced the Hari Bhakthi Vilasa and Haveli – style Krishna Temples found on Braj region near Mathura – Vrindavan. The text is complementary with the Pancarathra Agama traditions of Vaishnava cult.

The text speaks of Krishna as Lord Narayana ie Vishnu Himself and describes as it is common to puranic culture and tradition, Brahma and Siva being subordinate and never seen as independent and different. What is interesting and note worthy is that feminine principle viz SHAKTHI or Goddess Devi is conceptualized as 'ENERGY and CREATIVE POWER of the masculine a manifestation of Brahman having no gender and projecting Advaitism. The 5th Book is significant in as much as it includes many legends about the thirthankaras of Jainism and in particular "Rishabha".

Like other Puranas, Buddha is declared as one of the Avatars of Lord Vishnu. In 39,40,41 the interpretation of

the stories pertaining to Buddhism ranges from honoring Buddha to ambivalence to polemics to such an extent that it has not only misinterpreted the Vedic principles but also has created confusion .

It is predominantly a Bhakthi oriented text with a stress on attaining liberation from the thralldom of mundane world by developing a personal relationship with Krishna an incarnation of Lord Vishnu, The teachings include several traditions but avoids narrow sectarian spirit. It is a synthesis of Bhakthi yoga, Samkhya and Advaita Vedanta. It presents a fully developed teaching on Bhakthi that originated along with the Bhagavad Gita.

Bhakthi which is a path of yoga i.e. "union with the divine" dwells mainly on the Lila of Krishna. The point of difference here, from the classical yoga is that if the latter tries to close the mind and senses the former makes an attempt to fill the mind completely with the thoughts of Krishna there by transforming it completely.

The didactic philosophical passages, the lengthy narratives etc speak of the activities leading to MOKSHA. An attempt is made here to stress on the fact that listening, reflecting and sharing the feelings linked to Krishna with other depict the Pinnacle of Bhakthi projecting an over powering emotion which is a chosen way of life for some that is not only natural but also deliberately cultivated Biography of seven perceptions find a place in the purana of whom, Kapila, the Samkhya Philosopher has been described as a great prolific teacher who taught his mother the path of salvation. What is interesting here is that Bhakti intertwined with Jnana and

Vairagya is the underlying factor for reaching the ultimate goal. However, the other teacher likes Narada and Suka give less prominence to Bhakthi and stress more on Advaitic principles and Jnana yoga without failing to add that adoring Lord Hari ie Krishna is efficacious in providing liberating benefits.

The theistic Samkhya philosophy taught by Kapila is seen in the portion where Kapila is considered as an Avatar of Vishnu, born into the family of Kardama only with the sole purpose of sharing the knowledge of Self Realization and Liberation. Kapila teaches SAMKHYA to his mother Devahuti in Book 3 and Krishna to Uddhava in Book 2. SAMKHYA that is discussed here is different from the classical texts on Samkhya. The Difference is that Brahman or Lord is described as the creator of all beings within his SELF in latent form, then, on its own initiative it turns into MAYA – all under its own influence and power. But this is contrasted in the classical text where the impulse for creation is inherently seen in प्रकृति ie primal nature. This difference is perhaps due to an emphasis on Devotion. In 11th chapter Lord Krishna described the entire world as Maya and individuals as dreaming despite being Awake. The Lord further, goes to prove that Samkhya and yoga are the only paths by which the state of dream can be overcome because the goal of Samkhya is BHAGAVAN ie the aspect of Krishna.

Sankara's advaitic philosophy is discussed quite often especially when the Purana lays emphasis on the merging of the individual soul with Para Brahman- ie the ABSOLUTE BRAHMAN and the return of Brahman into it

is own true nature. The concept of Moksha is very beautifully explained on “EKATVA” (oneness) and सायुज्य (Absorption or intimate union) wherein one is completely lost in the SELF. A mention is made about Bhagavan as the object of concentration thereby preserving the nature of the text being a Book on Bhakthi. In 12.10-11, Bhagavatha Purana we find the ideas of Nirguna Brahman being highlighted. "The aim of life is inquiry into the Truth, and not the desire for enjoyment in heaven by Performing religious rites those who possess the knowledge of the Truth, call the knowledge of Non-Duality as the Truth. It is called Brahman, Self and Bhagavan".

Let me conclude in the words of Srila Prabhupada—“The Bhagavatham is meant as a cultural presentation for the Re spiritualization of the entire human Society. It is purely a transcendental literature meant mainly for awakening love for Lord Krishna. By sufficient hearing of Srimad Bhagavatham, the polluted aim of life, trying to enjoy matter, will subside, and the people will be able to live a peaceful life of knowledge and happiness patient, respectful and submissive hearing of श्रीमद्भागवतम् is a powerful force in awakening Bhakthi”. How true it is !

Finally, what we learn from these great people and great texts is that “wealth is not only what is “with you” but also what is “in you” because, the qualities of an individual, his character and knowledge are the prime requirements for wealth creation.

It is largely mistaken that the material wealth constitutes real wealth but, infact it is not true and they are by-

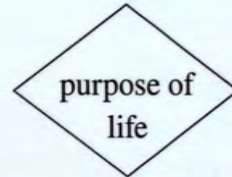
products of one's inner wealth the objective of any person is to create, expand, protect and enjoy wealth and a corollary can be drawn here with the constitution of India which emphasizes on the fundamental duties

Chpt. 5A

Article 51A

To live with dignity (physical needs)

To Learn
Mental Need

To Love- social Needs
Family / Friend / Society

To Leave the Legacy
Ultimate Purpose

It is this that helps to STRIVE TOWARDS EXCELLENCE.

Individual excellence leads to→collective Excellence

→Higher Status.

It is not an exaggeration if I say that Bhagavatha like the constitution of India provides all that is essential for leading a successful and meaningful life. It is an Irony that we have completely over looked the basic essentials of life and are running after material comforts compromising the importance of the values of life. The effective and efficient leadership of Krishna must be an inspiration to all of us and May the lord awaken that divine light in every body who hears भागवतम् ।

*Dr. D. Ramakrishna, Renowned Scholar,
Vijayawada being felicitated by
Pujya Sri Ganapathy Sachchidananda Swamiji
and Sri. Pathi Sridhara.*

ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಪ್ರಭಾವ

—ವಿದ್ವಾನ್ ಶ್ರೀ. ಗಂಗಾಧರ್ ಬೊಡೆ

ಭಾರತದ ಪರಮೋಚ್ಚ ಮಾನವೀಯ
ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಸುಖದುಃಖಗಳ
ವಿಷಯ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮತ್ತು
ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕತತ್ವದ ವಿಶಾಲವಾದ
ವಿವರಣೆ ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ
ಲಭ್ಯವಾಗುವುದು ವೇದವ್ಯಾಸ
ವಿರಚಿತವಾದ ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ.
ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಶ್ರೀ
ವೇದವ್ಯಾಸರ ಅನೇಕ ಕೃತಿ ಕುಸುಮಗಳಲ್ಲಿ
ಅಲೌಕಿಕ ಸುಗಂಧವನ್ನು ಪಸರಿಸುವ
ಮಂದಾರ ಪುಷ್ಪದಂತೆ.

॥ ಓಂ ನಮೋ ಭಗವತೇ ವಾಸುದೇವಾಯ ॥
 सच्चिदानन्दरूपाय विश्वोत्पत्यादिहेतवे ।
 तापत्रयविनाशाय श्रीकृष्णाय वयं नमः ॥

ಭಾರತದ ಪರಮೋಚ್ಚ ಮಾನವೀಯ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಸುಖದುಃಖಗಳ ವಿಷಯ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮತ್ತು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕತತ್ವದ ವಿಶಾಲವಾದ ವಿವರಣೆ ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ಲಭ್ಯವಾಗುವುದು ವೇದವ್ಯಾಸ ವಿರಚಿತವಾದ ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಅನೇಕ ಕೃತಿ ಕುಸುಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕ ಸುಗಂಧವನ್ನು ಪಸರಿಸುವ ಮಂದಾರ ಪುಷ್ಪದಂತೆ. ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಲೋಕಮಂಗಲಕಾಮನೆಯಿಂದ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ವಿರಚಿಸಿ ಸರ್ವಮಾನ್ಯರಾದುದು ಸರ್ವವಿದಿತ. ಈ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿ ವಿದ್ವಜ್ಞನರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಗ್ರಾಸವಾಗಿ, ವೇದಾಂತ ವ್ಯಾಕರಣಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮೆಲಕುಹಾಕುವವರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರವಾಗಿ ಸಿಗುವುದು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ. ವಿದ್ವಾಂಸರ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವುದು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಲೀಲಾವಿನೋದವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದರೊಂದಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಮತವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಭಾಗವತದ ಪ್ರಥಮ ನಿಯಮ. ಸ್ಕಾಂದ ಪುರಾಣದ ಭಾಗವತ ಮಾಹಾತ್ಮೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದಾಗ ಈ ಎಲ್ಲ ಸತ್ಯಗಳು ವಿದಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಿಂಚಿತ್ತಾದರೂ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವಿರುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ. “महाभागवतं वा पठनीयं, महाराज्यं वा पालनीयम्” ಎಂಬುದು ಪ್ರಾಜ್ಞೋಕ್ತಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಗವತ ಸಾರವನ್ನು ಅಂತತಃ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ ಅನಿವಾರ್ಯ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಪಠನ, ಪಾರಾಯಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ ಬೇಕೇ! ಎಂಬುದು ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ರಚನಾ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸುವಾಗ ಭಗವಾನ್ ವ್ಯಾಸರು ನಾನು ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಈ ಸ್ಕಂದದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಶಾಸ್ತ್ರನಿಯಮವನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. “ऋषीणां पुनराद्यानां

वाचमर्थोऽनुधावति” ಎಂಬ ಭವಭೂತಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡುತ್ತ ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೇ ಶ್ರೀಶುಕಮಹರ್ಷಿಗಳ ಮುಖದಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವಾಹವನ್ನು ವ್ಯಾಸರು ಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಇದ್ದರೆ ಭಾಗವತದ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಕಿಂಚಿತ್ತಾದರೂ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲಾದೀತು. ಶ್ರೀರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಗ್ರಂಥ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಸಾಹಸ್ರೀ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಗಾಯತ್ರಿಯ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷರಕ್ಕೊಂದರಂತೆ ಮಹರ್ಷಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳು ಶ್ಲೋಕರಚನೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ವಿದ್ವಜ್ಞನರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣ 12 ಸ್ಕಂದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಹಾಪುರಾಣ. ಅಷ್ಟಾದಶಸಾಹಸ್ರೀ ಎಂಬುದು ಶ್ರೀ ಭಾಗವತದ ಉಪನಾಮ. “विपत्तिकाले गुहिणीपरीक्षा विद्यावतां भागवते परीक्षा” ಎಂದು ಈ ಮಹಾಗ್ರಂಥವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿದ ಪ್ರಾಚೀನಕವಿಗಳು ಭಾಗವತದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಆದಿಯಿಂದ ಅಂತ್ಯದವರೆಗೂ ಹೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆಗೂ ಸಿಗಬಹುದಾದ ವಿಚಾರವೆಂದರೆ ಜೀವನದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ವಿಚಾರಗಳು. ಮಹರ್ಷಿ ವ್ಯಾಸಭಗವಾನರು ವಿಭಿನ್ನ ಸ್ಕಂದಗಳ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಶ್ಲೋಕರಚನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಕೆಲವು ಶೈಲಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಯಃ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಸರ್ಗದ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕ ಉಳಿದ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಛಂದಸ್ಸಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿರಬೇಕು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮಹಾಕವಿಗಳು ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಬಹುಶಃ ಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಅನ್ಯಾನ್ಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಾಗ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಮಹರ್ಷಿ ವ್ಯಾಸರು ದೀರ್ಘವಾದ ಭಾಗವತ ಕಥಾಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಛಂದಸ್ಸನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡ ಹಾಗೆ ಪ್ರತಿ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಛಂದಸ್ಸನ್ನು ಬದಲಿಸದೇ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಬಹುತೇಕ ಮುಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನೂ ಆಳವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ವ್ಯಾಸರಿಗೆ ನಿಲುಕದ ಛಂದಸ್ಸೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಾದದ ಆರಂಭ ಒಂದು ವೃತ್ತದಲ್ಲಾದರೆ ಸಮಾಪ್ತಿ ಅನ್ಯ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲೂ ಆಗಬಹುದು. निरङ्कुशाः

ಕವಯ: ಎಂದ ಹಾಗೆ “ನಿರಡ್ಕುಶಾ: ಋಷಯ:” ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಇನ್ನು ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಬರೋಣ.

ನಮ್ಮ ಭಾರತೀಯರ ನಡೆ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಅತಿಶಯವಾಗಿದೆ. ಯಾವುದೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವಾಗಲೂ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಮತಿ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರೇ ತಸ್ಮಾತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ತೇ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ನಿತ್ಯಜೀವನವಾಗಲಿ, ಅನ್ಯ ವಿಷಯವಾಗಲೀ ಭಾರತೀಯತೆ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಚಾರಗಳು ಇರಲೇ ಬೇಕು. ಹಾಗಾದರೆ ವ್ಯಾಸರು ತಮ್ಮ ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯವನ್ನು ತಂದು ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಬಲಿಷ್ಠ ಹಾಗೂ ಪ್ರಮಾಣಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸೋಣ.

“मुखं व्याकरणं स्मृतम्” ಎಂದು ಪ್ರಾಚೀನರ ನುಡಿಯಂತೆ ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೇ ಆರಂಭಿಸೋಣ. ಉಳಿದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಕೇವಲ ದಿಜ್ಞಾತ್ರ ಉದಾಹರಿಸಬಹುದು. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಲ್ಲಿಯೆ ಮೊದಲನೇ ಶ್ಲೋಕ:

सच्चिदानंदरूपाय विश्वोत्पत्त्यादिहेतवे ।

तापत्रयविनाशाय श्रीकृष्णाय वयं नुमः ॥१॥

ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಮಂಗಲ ಶ್ಲೋಕವನ್ನಾಗಿಯೂ ನಾನು ಬಳಸಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕ ನನಗೆ ಅತಿ ಪ್ರಿಯವಾದುದು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ **वयम्** ಎಂಬುದು ಕರ್ತೃಪದ. ಕರ್ತೃಪದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕ್ರಿಯಾಪದ **नुमः**. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರನಿಯಮದಂತೆ ಕ್ರಿಯೆಯೊಂದಿಗೆ ಕರ್ತೃಪದ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗವಾಗ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ **नुमः** ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಪ್ರಥಮಾಂತವಾದ ಕರ್ತೃಪದ ನಿಯೋಜಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರನಿಯಮದಂತೆ ಸಂದೇಹ ಸಹಜವಾದುದು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲೇನು ಸಮಾಧಾನ ಎಂಬುದು

ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಪಾಣಿನೀಯ ಸೂತ್ರ ನಮಗೆ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಈ ನಿಯಮ ಚತುರ್ಥೀ ಕಾರಕವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವಾಗ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗುತ್ತದೆ. क्रियार्थोपपदस्य च कर्मणि स्थानिनः -२-३-१४ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವೃತ್ತಿಯಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಣ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದು ಇಷ್ಟಕಾರ್ಯ ಸಿದ್ಧಸುತ್ವದೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತ ಕೌಮುದಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀದೀಕ್ಷಿತರು ಸೂತ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತ ನಮಸ್ಕುರ್ಮೋ ನೃಸಿಂಹಾಯ (ನಮಸ್ಕುರ್ಮೋ ನೃಸಿಂಹಾಯ) ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತ “नृसिंहम् अनुकूलयितुम् इत्यर्थः” ಎಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಭುವೇ ನಮಸ್ಕೃತ್ಯ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಮ್ ಅನುಕೂಲಯಿತುಂ ಎಂಬುದು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥ. ಇದೇ ರೀತಿ ಇನ್ನೊಂದು ಉದಾಹರಣೆ-

जिह्वा न वक्ति भगवद्गुणनामधेयं चेतश्च न स्मरति तच्चरणारविन्दम्
कृष्णाय नो नमति यच्छिर एकदापि तानानयध्वमसतोऽकृतविष्णुकृत्यान्॥

(ಶ್ರೀಭಾ-6-3-29)

ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಮೂರನೇ ಪಾದ ಹಿಂದಿನ ಉದಾಹರಣೆಯಂತೆ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. यत् ಶಿರಃ ಕೃಷ್ಣಾಯ ಎಕದಾಪಿ ನೋ ನಮತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಮತಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾಂತ ಕರ್ತೃಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ನಿಯಮದಂತೆ ನಾವು ಅರ್ಥಯಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಶ್ರೀಮದ್ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಾರು ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದು “प्रयोगशरणाः वैयाकरणाः (ಪ್ರಯೋಗಶರಣಾಃ ವೈಯಾಕರಣಾಃ)” ಎಂಬ ಅಪೋಕ್ತಿಗೆ ಸಮೀಪವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ನನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ ವ್ಯಾಕರಣವಾದುದರಿಂದ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ ಉಳಿದುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ವಸುದೇವ ನಂದಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಬರುತ್ತಾನೆ. ಯದ್ಯಪಿ ವಾಸುದೇವ ನಂದನ

ಮಗನಲ್ಲ. ಯಾವುದು ನನ್ನದಲ್ಲವೋ ಅದನ್ನು ನನ್ನದು ಎಂದು ತಿಳಿದು
ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಪೋಷಿಸಿ ನನ್ನದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ
ಪ್ರಯೋಗವಾಗುವ ನಿಯಮವಿದು. ಇದನ್ನು ಅಭೂತ ತದ್ಭಾವ
ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ
ಪ್ರಾಣಪ್ರಾಯವಾದ ೧೦ನೇ ಸ್ಕಂದದ ವಾಕ್ಯ -

ತतो भक्तिर्भगवति पुत्रीभूते जनार्दने । दम्पत्योर्नितरामासीत् गोपगोपीषु
भारत ॥ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರು ಬಳಸಿದ ಪದ- ಪುತ್ರೀಭೂತೇ
-ಜನಾರ್ದನೇ ಎಂಬುದು. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ವಾಸುದೇವ ನಂದಗೋಪ
ಯಶೋದೆಯರ ಆತ್ಮಭವನಲ್ಲ. ಆದರೂ ಜನಾರ್ದನನನ್ನು ಈ
ದಂಪತಿಗಳು ತಮ್ಮದೇ ಮಗನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅವನ ಬಾಲಲೀಲೆಯನ್ನು
ನೋಡುತ್ತ ಆನಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಯಾವುದು
ತನ್ನದಲ್ಲವೋ ಅದನ್ನು ತನ್ನದೇ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡು
ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಅಭೂತತದ್ಭಾವ ಸೂತ್ರ-
“कृभ्वस्तियोगे सम्पद्यकर्तारि च चिः” ೪-೪-೪೦ ಅಭೂತತದ್ಭವ ಇತಿ
वाच्यम्-(೪೨೦ ವಾರ್ತಿಕम्) अपुत्रः पुत्रः सम्पद्यते पुत्रीभवति ಎಂಬುದು
ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ. ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದ
ಮೇಲೆ ಅತಿಯಾದ ಪ್ರೀತಿ. ತಮ್ಮ ಭಾಗವತರಚನಾ ಭರದಲ್ಲಿ
ಶುಕಮಹರ್ಷಿಗಳ ಮುಖದಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದ ಬಗ್ಗೆ
ಸೌಜನ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತು ಆತ್ಮೀಯತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತ ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವಿಲ್ಲದೇ
ಉಳಿದಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಕುಂಠಿತವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹತ್ತನೇ (೧೦) ಸ್ಕಂದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೃಟ್ ಶರದ್ವರ್ಣನೆಯನ್ನು
ಮಾಡುತ್ತ ಹೇಳುವ ಶ್ಲೋಕ-

खमशोभत निर्मेघं शरद्विमलतारकम् । सत्वयुक्तं तथा चितं
शब्दब्रह्मार्थदर्शनम् ॥ ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಃ ಆಕಾಶ ಮೋಡದಿಂದ
ಮುಸುಕಿರಲುಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತುಂಡುತುಂಡು
ಮೋಡಗಳು. ಅವುಗಳು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಲಾರವು स्वस्त्यस्तु ते

निर्गलिताम्बुगर्भं शरद्धनं नार्दति चातकोऽपि ಎಂಬುದು ಕಾಲಿದಾಸೋಕ್ತಿ.
ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶ ಶುಭ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆಗ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ
ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸು ಮಾತ್ರ ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು
ಅರ್ಥಯಿಸಿಕೊಂಡು ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಅರಿಯಲು ಸಫಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ
ವ್ಯಾಕರಣ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ.

वयांसि तद्भाकरणं विचित्रं मनुर्मनीषा मनुजो निवासः ।

(ಶ್ರೀ ಭಾ-೨-೧-೩೬)

विचिकित्सितमेतन्मे ब्रवीतु भगवान् यथा ।

शब्दब्रह्मणि निष्णातः परस्मिंश्च भवान् खलु ॥ (೨-೪-೧೦)

ವಾಕ್ಯಪದೀಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನಭಾವಯುಕ್ತ ಶ್ಲೋಕ-

आसन्नं ब्रह्मणस्तस्य तपसामुत्तमं तपः । प्रथमं छन्दसामङ्गं
प्राहुर्व्याकरणं बुधाः । (ವಾ-ಬ್ರ-೧೧) ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು
ನೀಡಬಹುದು. ಇನ್ನು ಉಳಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ
ವಿವರಿಸುವಾಗ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ವೇದಾಂತದ ಸಾರ ಸಂಗ್ರಹ ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.
ಸ್ವತಃ ಭಗವಾನ್ ಶುಕಮಹರ್ಷಿಗಳ ಮಾತಿನಲ್ಲೇ ನೋಡೋಣ- ಶ್ರೀ
ಶುಕಮಹರ್ಷಿಗಳ ಅವಿರ್ಭಾವಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದನೇ ಸ್ಕಂದದ
ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸೂತ ಪುರಾಣಿಕರು ಹೇಳುವಂತೆ-

एवमाभाषितः पृष्ठः स राज्ञा श्र्लक्षण्या गिरा । प्रत्यभाषत धर्मज्ञो भगवान्
बादरायणिः ॥ (ಶ್ರೀಭಾ-೧-೧ ೯-೪೦) ಶ್ರೀಶುಕ ಉವಾಚ

प्रायेण मुनयो राजन् निवृत्ता विधिषेधतः । नैर्गुण्यस्थाः रमन्ते स्म
गुणानुकथने हरेः । (ಶ್ರೀಭಾ - ೨-೧-೭)

इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितम् । अधीतवान् द्वापरादौ
पितुर्द्वैपयनादहम् । (ಶ್ರೀಭಾ-೨-೧-೮)

तदहं तेऽभिधास्यामि महापौरुषिको भवान्यास्य श्रद्धयताम् आशु स्यान्
मुकुन्दे मतिः सदा । (श्रीभा-२-१-१०)

ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಶುಕಮಹರ್ಷಿಗಳ ಶ್ರೀಮುಖದಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದೊಂದು ಪದಗಳು ವೇದಾಂತಪರವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಪುರಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಮಿತಂ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ- ಭಾಗವತ ಪುರಾಣ ವೇದಗರ್ಭವಾದುದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿದ್ವಾಂಸರು ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿ. ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದರೆ ಪ್ರಣವ. ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದರೆ ಗಾಯತ್ರೀ. ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದರೆ ವೇದಾಂತಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತು. ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಸಮಾಧಾನ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ವೇದಾಂತಗರ್ಭ, ವೇದಸಾರವೇ ಸರಿ. ಇದಕ್ಕಿಂಬುಕೊಡುವಂತೆ ಎರಡನೇ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕಪಿಲೋಪಾಖ್ಯಾನ- ಅಲ್ಲಿ ದೇವಹೂತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಕರ್ಮಮರ ನುಡಿ-

एष मानवि ते गर्भं प्रविष्टः कैटभार्दनः । अविद्यासंशयग्रन्थिं छित्वा गां
(भूमिं) विचरिष्यति ॥ (श्रीभा- ३-२४-१८) ದೇವಹೂತಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಲಿರುವ ಭಗವಂತನ ಅವತಾರಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಗಳ ಆವಿರ್ಭಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಮರು ವಿದ್ಯಾ ಅವಿದ್ಯಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಈಶೋಪನಿಷತ್ತಿನಿಂದ-ಉದ್ಧೃತವಾಗಿರುವ ಶ್ಲೋಕದ ಸಾರ.

विद्यां चाविद्यांच यस्तत् वेदोभयं सह । अविद्याया मृत्युं तीर्त्वा
विद्यायाऽमृतमश्नुते ॥ (ई-१-११) ಇಲ್ಲಿಯೇ ಮಹರ್ಷಿ ಕಪಿಲಾಚಾರ್ಯರು ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಷಯವನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

प्राणास्य शोधयेन्मार्गं पूरकुम्भकरेचकैः । प्रतिकूलेन वा चित्तं यथा
स्थिरमचञ्चलम् ॥ (श्रीभा-३-२८-०९) ಇದನ್ನು ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನೇ ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳುವಂತೆ

निगमकल्पतरोः गलितं फलं शुकमुखादमृतद्रवसंयुतम् ।
पिबत भागवतं रसमालयं मुहुरहो रसिका भुवि भावुकाः ॥

(श्रीभा-१-१-३)

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ನ್ಯಾಯ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಜ್ಯೋತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಅಲಂಕಾರಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ತತ್ತ್ವದಿಂದ ತುಂಬಿದೆ. ಎಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಭಗವಂತನ ಅವತಾರಸ್ವರೂಪಿಗಳಾದ ವೇದಗರ್ಭರಾದ ಶ್ರೀ ಶುಕಮಹರ್ಷಿಗಳು ಮೂಲಕ್ಕೆ ಚ್ಯುತಿಬಾರದಂತೆ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವೊಂದು ಅಪವಾದವೋ ಅನ್ನುವಂತೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪಾಣಿನೀಯ ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಉದಾ- ಪಶ್ಯಮಾನಃ, ಲಭತಿ, ವರ್ತತಿ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಲಘುದೋಷಗಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ಭಾಗವತದ ಪ್ರಭಾವವೋ ಅಥವಾ ಭಾಗವತದ ಮೇಲೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವವೋ ನಾನು ತಿಳಿದಂತೆ ಎರಡು ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ. ಎರಡು ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವುಗಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವನ್ನು ಓದಿದರೆ ಅನೇಕಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಓದಿದಂತೆ. ಮರ್ತ್ಯಜೀವನ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಇಂಥ ಮಹಾಗ್ರಂಥಗಳ ಪಠನ ಅಧ್ಯಯನ ಪಾರಾಯಣಾದಿಗಳು ನಡೆಯಬೇಕು. ಭಾಗವತ ಮಹಾಪುರಾಣವು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೂತನ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪ್ರವಿರಗೊಳಿಸಿ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ತತ್ತ್ವಚಿಂತನೆಯತ್ತ ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತವೆ.

Impact of bhagavata on Indian literature

—Dr. Shankar Rajaraman

रामायणमहाभारतबृहत्कथादय
इव श्रीमद्भागवतं पुराणमपि
बहोः
कालात्संस्कृतकवीनामुपादेयतां
बिभ्रत्तेषु प्रतिभानमुद्धोधयत्तेभ्यः
कथावस्तु प्रतिपादयत्तेषां
वर्णनावैदग्धीं च
प्रकाशयद्दृश्यते ।

उपक्रम

रामायणमहाभारतबृहत्कथादय इव श्रीमद्भागवतं पुराणमपि बहोः कालात्संस्कृतकवीनामुपादेयतां बिभ्रत्तेषु प्रतिभानमुद्बोधयतेभ्यः कथावस्तु प्रतिपादयत्तेषां वर्णनावैदग्धी च प्रकाशयद्दृश्यते । यत्र स्वभावत एव हृदयावर्जको निखिलगुणकदम्बसम्बन्धबन्धुरः परमपुरुषो भगवान् कृष्णः स्वयं प्रधानवर्ण्यविषयतां गाहते, स निबन्धः कथं वा कवीनां सभाजनीयतां न भजेत् । तत्रापि निजनिजमताचारनिरपेक्षं कवयो भागवतीं कथामाशिश्रियिर इत्यनेन हरेरखिलजनोपास्यता व्यज्यते । साहित्यशास्त्रनिर्मातारो भक्ताग्रगामिनः स्वतश्च कवयो रूपगोस्वामिप्रभृतयस्तु हरिमेव परमार्थनायकं स्वीकृत्य रससूत्रं तत्परत्वेनैव व्याख्यातवन्तः “कृष्णश्च कृष्णभक्ताश्च बुधैरालम्बना मताः” इत्यनया दिशा । लेखेऽस्मिन्नहं सर्वेभ्योऽपि काव्यप्रकारेभ्य उदाहरणानि चित्वा साहित्यजगति भागवतकथाया हरेर्महिम्नश्च सार्वत्रिकतां प्रकटयितुमीहे । निरूपयिष्यामि च न केवलसंस्कृतसाहित्यस्य किन्तु तदुपजीविनः प्राकृतसाहित्यस्यापि कृष्णानुरागित्वम् । अन्ततः कृष्णतत्त्वस्य साहित्यशास्त्रप्रयोजकतामपि किञ्चिदिव परिशीलयिष्यामि ।

भागवतपुराणाश्रयिण्याः कथायाः काव्यप्रकारेषु व्यक्तीकरणम्

संस्कृतकवयस्तु प्रायो भागवतीं कथामेकदेशतयैव भजन्ते, न पूर्णतया, विस्तृति- भयात्कथांशस्य संविधानानुकूल्या- दङ्गाङ्गिरसाविष्करणसौकर्याच्च । कथांशस्वीकारेऽपि कविषु तरतमता वर्तत एव । केचित्कवयो हरेः कैशोरकेलिं पूतनादिकं सान्तवधावधि वर्णयन्ति, अन्ये तु द्वारकाधीशस्य तस्य रूक्मिण्यादिमहिषीपरिग्रहलीलां मुरनरकशिशुपालाद्यसुरसंहारविलासमाद्रियन्ते, परे पुनः कृष्णावतारमवतारान्तरसहितं निबध्नन्ति, एके च भगवतो राधाविशाखाललिताचन्द्रावलीप्रभृतिषु गोपीषु प्रणयं विशेषतोऽवलम्ब्य कवयन्ति । नाटकादिरूपकप्रणेतारस्तु यथोचितं भागवतेऽविद्यमानानि

पात्रांतराणि सृजन्ति । केरलीयेन कविललाम्ना नारायणभट्टतिरिणा समग्रमपि भागवतं कथावस्तु दशकैर्बहुभिर्निबद्धमित्येतद्विशेषोल्लेख- मर्हत्यत्र । अधस्तादहं भागवतकथानुवर्तिनो महाकाव्यरूपकगद्यकाव्य- चम्पूगीतप्रबन्धस्तोत्रदूतकाव्यचित्रकाव्यपद्यसङ्ग्रहशास्त्र-ग्रन्थांश्च यथाक्रमं विमर्शनीयतां नेष्यामि । तत्र

● महाकाव्यानि

सर्गबन्धात्मकेषु, धर्मादिपुरुषार्थचतुष्टयप्रतिपादकेषु, उदात्तनायकालङ्कृतेषु, शृङ्गारवीराङ्गीभूतनानारसपेशलेषु, सूर्योदयचन्द्रोदयनगरसागरयुद्धर्तुकुसुमापचयादिवर्णना-समुज्ज्वलेषु, विविधच्छन्दोविभूषितेषु च कृष्णकथालम्बिषु महाकाव्येषु प्रथमगणनीयतां केरलस्य सुकुमारकवेः श्रीकृष्णविलासो यातीति मन्ये । अपूर्णस्य महाकाव्यस्य अस्य केवलं द्वादश सर्गा इदानीमुपलभ्यन्ते । सुकुमारकवेर्विषय एवमैतिह्यं वर्तते यदसौ मीमांसकात्प्रभाकरादभिन्न इति । स च कदाचिद्गुरुद्रोहमाचरन्निजपाप्मनो निकृतये तुषाग्रिं प्रविष्टः श्रीकृष्णविलासकाव्यं निबध्नन्नेव दग्धोऽभूत् । कविममुं व्याख्यानकारो रामपाणिवाद एवं स्तौति-“सुकुमारकवेर्वाचां विलासः कृष्णगोचरः । सुकुमारपदार्थश्रीः शेमुषी मे विशोधयेत् ॥” इति । कविचक्रवर्तिना कालिदासेन क्षुण्णपूर्वे पथि वैदर्भीरीतिरूचिरे सुकुमारकविरर्पयत्येकैकमपि निजं पदम् । सुमेरुपर्वतस्य वर्णनं तच्छिखरोपविष्टाय ब्रह्मणे कंसाद्यसुरदूषिताया भूदेव्या निजदुरवस्थानिवेदनं, ब्रह्मपुरस्सरणामिन्द्रादिदेवानां क्षीरसागरं प्रति गमनं, तत्र तमालनीलस्य, वक्षोविलम्बितुलसीमालाऽऽमोदमनोहरस्य, भोगिशायिनो हरेर्दर्शनं, देवताभिः कृता हरिस्तुतिः, “सद्यो मनश्शल्यं वः अपाकरिष्ये” इति भगवत आश्वासनं, रथारोपितदेवकीवसुदेवेन कंसेन “त्वदन्तिकस्था सहजा शमी यं प्रसोष्यते पुत्रमयं कृशानुम् । मरुत्समिध्दस्स तु दुर्निवारस्त्वां भस्मसात्कंस करिष्यति”

इत्यन्तरिक्षवाण्याः श्रवणं, देवकीवसुदेवयोः कारासद्मनि गोपनं,
 बलरामजननं, आपन्नसत्त्वाया देवक्या वर्णनं, वर्षाकालनिरूपणं,
 हरिजन्म, नन्दगोपगृहे वसुदेवेन हरेर्निक्षेपः, ततश्च कन्याया आनयनं
 आत्मानं हन्तुमुद्यतं तं प्रति “त्वमग्रहीर्मच्चरणौ रूषापि प्राप्तं फलं तस्य
 न हन्मि यत्त्वाम् । जातः पृथिव्यां तव जाल्म हन्ता सद्यो हितं चिन्तय
 साधयामि ॥” इति तस्याः प्रतिबोधनप्रयत्नः,
 शकटभञ्जनपूतनावधोलूखलबन्धनकुबेरपुत्रविमोचननवनीतचौर्यारिष्टा-
 सुरमथनकालियदमनगोवर्धनोद्धरणादिविलासवर्णनं गोपीषु गोविन्दस्य
 प्रेमलीला, वसन्तादिऋतुशोभाकीर्तनं, कंसस्य उत्पातदर्शनं नारदेन कृतं
 कंसप्रबोधनं धनुर्यज्ञाह्वानव्याजेन अक्रुरद्वारा कृष्णबलरामानयनं
 गोपीविरहवर्णनं मथुरायां मालाकारकुब्जादर्शनं, कुवलयापीडमथनं,
 कंसवधः, सान्दीपनिदर्शनं, पञ्चजनसंहारः, कृष्णबलरामाभ्यां गुरवे
 सान्दीपनये गुरुदक्षिणार्पणं, जरासन्धेन सह प्रवृत्तस्य कृष्णबलराम-
 योर्युद्धस्य वर्णनं, युद्धे जरासन्धस्य पराजयः, द्वारवतीनिर्माणं,
 विदर्भराजपुत्र्या रूक्मिण्या दौत्याय प्रेषितस्य ब्राह्मणस्य हरिं प्रति
 तदवस्थानिवेदनं, रूक्मिणीहरणवृत्तान्तः, नाग्रजितीपाणिग्रहणवर्णनं,
 अर्जुने भगवतो मैत्री, सत्यभामाविवाहप्रसङ्गः, मुरनरकविनाशनं,
 पारिजातहरणं, स्वार्गाद्द्वारकामागच्छता गरूडारूढेन हरिणा सत्यभामायै
 तस्य तस्य देशस्य वैशिष्ट्यकथनमित्यादि चतुरतया निबद्धम् ।
 श्रीकृष्णविलासकाव्यस्थानि कानिचन सुन्दराणि पद्यानि यथा

अस्ति श्रियः सद्यः सुमेरूनामा समस्तकल्याणनिधिर्गिरीन्द्रः ।
 तिष्ठन्निदं विश्वमनुप्रविश्य स्वेनात्मना विष्णुरिवोर्जितेन ॥
 पर्यायतः पाणिधृतं सरोजं विन्यस्य विन्यस्य हशोः पदव्याम् ।
 निद्रां प्रबोधञ्च मुकुर्नयन्तीं पद्मासनां सस्मितमीक्षमाणम् ॥
 वक्तुं मिथो राहुविचेष्टितानि कर्णद्वयाभ्यर्णमुपेयिवांसौ ।
 अलब्धकालाविव भानुचन्द्रौ रथाङ्गशङ्खौ दधतं कराभ्याम् ॥

अनेन शाङ्गेण शपे शरैर्वः सद्यो मनशल्यमपाकरिष्ये ॥
 सहैव हर्षेण सुधाशनानां सहिव पुण्येन वसुन्धरायाः ।
 भयेन भोजाधिपतेश्च देवः सहैव गर्भे ववृधे मुकुन्दः ॥
 आषाढिनं पाणिमुदस्य दूरं ब्रह्मर्षिलोकः पतदुत्तरीयः ।
 ननर्त पर्याकुलपादचारः प्रहस्यमानः सुरसुन्दरीभिः ॥
 सुतशोणितमेव मन्यमाना चरणं तस्य निसर्गपाटलं तत् ।
 उदमार्जयदंशुकाञ्चलेन द्रुतमागत्य पुनः पुनर्यशोदा ॥
 पश्य मातुलमिति प्रदर्शितं यामिनीषु गगने यशोदाया ॥
 आजुहाव ललितेन पाणिना शीतभानुमरविन्दलोचनः ॥
 निपीडयन्नग्रपदेन पृथ्वीमुन्नम्य देहं दशमूर्ध्वबाहुः ।
 पयोधटस्पर्शमशक्नुवानस्त्रिविक्रमोऽभूत्परिहासपात्रम् ॥
 एहि सद्यः तनयेति सादरं याचितोऽपि स मुहुर्यशोदया ।
 आननेन नवनीतगन्धिना नाजगाम विहरन्निवाच्युतः ॥
 न बाहुरूल्बणसिरो मुखं न खेदबिन्दुमत् ।
 भूधरं वहतस्तस्य निश्वासा न त्वरान्वितः ॥
 देवः स एव सुरसिद्धगणेन मुक्तं वोढुं प्रसूननिचयं न शशाक मूर्धा ॥
 दृष्ट्वा तद्भुजसंस्पर्शप्रवृत्तां रोमविक्रियाम् ।
 हसन्तं प्राहरत्पार्थं लिकुचेन हसन्हरिः ॥
 प्रान्तेन पूगद्रुमवाटिकानां निवार्यमाणार्कमहःप्ररोहान् ।
 पारं श्रितान् पश्चिमवारिराशेः पश्य प्रिये कोङ्कणभूमिभागान् ॥

अन्यत्कृष्णचरिताश्रयं महाकाव्यं कवितार्किककेसरिणो वेदान्तदेशिकस्य
 चतुर्विंशतिसर्गात्मकं श्रीमता अप्पयदीक्षितेन व्याख्यातं
 यादवाभ्युदयाभिधम् । कथा तु सुप्रसिद्धैव । सा च चन्द्रमः-
 पुरुरवो नहुषयदुवसुदेवानां वर्णनया प्रारभते । तत्रस्थानि कानिचन
 पद्यानि-

अनिदम्पूर्वनिद्राणामनस्तमयभानुमान् ।
 आपादयसि पुंसां त्वमपुनःस्वापजागरम् ॥
 पत्न्या सह निषेदुष्या पद्मलक्षणलक्षयया ।
 स्वेच्छयैव शरीरिण्या सूचितैश्वर्यसम्पदम् ॥
 नवेन्दुनिस्यन्दनिभश्चकाशे वर्णः प्रतीकेषु मधुद्रवाङ्ग्याः ।
 अन्तः स्थितेन प्रथमेन पुंसां प्रवर्तितं सन्त्वमिवावदातम् ॥
 फणामणिप्रेक्ष्यखरांशुबिम्बः सन्ध्यासुपर्णीमवलोक्य भीतः ।
 तापाधिको वासरपन्नगेन्द्रः प्रायेण पातालबिलं विवेश ॥
 अतिततार दिनाधिपतेः सुतामनघयोगमना इव संसृतिम् ॥
 नृपतिराशु पदा निहतस्तया (आदिमायया)
 निपतितोदितकन्दुकवध्वन् ॥
 ग्रहादिदोषानपहन्तुकामा गोप्तुः सतां गोपतयः समेताः ।
 सुवर्णसूत्रग्रथिताभिरामां पञ्चायुधीमाभरणं बबन्धुः ॥
 विश्वानि विश्वाधिपशक्तिरे को नामानि रूपाणि च निर्ममाणः ।
 नामैकदेशग्रहणेऽपि मातुर्बभूव कृष्णो बहुमानपात्रम् ॥
 वत्सान्विमुञ्चन्तमदोहकाले ।
 वंशेन कृष्णः प्रतिसम्बभाषे
 वार्ताहरान्वामदृशां कटाक्षान् ॥
 रोमन्थफेनाञ्चितसृग्विभागैरस्पन्दनैरर्धनिमीलिताक्षैः ।
 अनाहतस्तन्यरसैर्मुकुन्दः कण्डूयितैर्निर्वृतिमाप वत्सैः ॥

कविपुङ्गवेन वादिराजेन विरचितमूनविंशतिसर्गात्मकं
रूक्मिणीशविजयमहाकाव्यं तु श्रीमदानन्दतीर्थसम्प्रदाये सुप्रसिद्धम् ।
 अत्रापि कथा प्रथितैव । सा च कृष्णावतरणादारभ्य
 रूक्मिणीजाम्बवत्यादिमहिषीपाणिपीडनं यावद्वर्णनादिभिरूपबृंहयता
 न्यबन्धि कवितिलकेन । काव्येऽस्मिन् चतुर्दशतमे सर्गे
 कृष्णजरासन्धयुद्धवर्णनावसरे कविना जरासन्धभटा मायावादिनः

कृष्णस्य भटास्तन्त्ववादिन इति कल्पिताः । तत्रत्यानि कानिचन पद्यनि
 यथा—

यदा स (ब्रह्मा) पद्मासनसंस्थितोऽलं
 जजाप विद्यामितरैरवेद्याम् (पुरुषसूक्तमित्यर्थः) ।
 तदाप्रभृत्येव जगत्सु नूनं
 बभूव पद्मासनशब्दितोऽसौ ॥
 स्तुवन्तु सर्वे वनवन्धिपान
 कृतानुभावं न वयं मुरारेः ।
 स्वजन्मभूमिं शिखिनि प्रविष्टे
 क ईशितुस्तेन कृतोऽनुभावः ॥ (मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च)
 सुरर्षिसिद्धस्तुतिभिः समन्ता—
 त्समुत्थिताभिः समदूषयंस्ते ।
 अनन्ययोग्याभिरवाच्यभावं
 मुकुन्दमुख्यार्थपराभिरस्य ॥

रूक्मिणीकथानकमेव मुख्यतया स्वीकुर्वद्राजचूडामणिदीक्षितस्य
रूक्मिणीकल्याणाभिधानं दशसर्गपरिमितं महाकाव्यं वर्तते । अत्र तु
 कथासरणी मूलतो भागवताभिदत्रैव वर्तते । काव्येऽस्मिन् भगवान् उद्याने
 कमपि शुकं पश्यंस्तन्मुखाद्विदर्भराजपुत्र्या रूक्मिण्याः सौन्दर्यातिशयं
 विरहकृतां तस्या दुर्दर्शाञ्च श्रृण्वंस्तमेव शुकमारूढा कुण्डिनपुरं गत्वा
 देवालयान्निगच्छन्तीं रूक्मिणीं हृत्वा द्वारकामागत्य तां परिणयति ।
 अत्रस्थानि कानिचन पद्यानि यथा—

अणोरणीयानिति यो हरिः पुरा पुराणवाण्या निरणायि केवलम् ।
 तथाविधोऽसौ ददृशे दृशा जनैः कृशोदरीतादृगयोगकर्षितः ॥
 विधिवामदृशो विहारभाजः पदलाक्षारसपाटला रसज्ञा ।
 द्रढयत्यमला च दन्तपङ्क्तिः स्फुटमस्या स्फटिकाक्षदामलक्ष्मीम् ॥

मधुसूदनोऽथ महिते मुहूर्तके विहितेऽङ्कुरार्पणविधौ पुरोधसा ।
उपहारनीरजभिदाकृते करे युवतीमणेः किमु बबन्ध कौतुकम् ॥

महाकाव्यपञ्चके गणितं माघकर्तृकं विंशतिसर्गात्मकं **शिशुपालवध**मपि
भागवतकथाभागानुप्राणितमेव । नारदागमनादारभ्य चेदिराजवधपर्यन्तं
कथानकमत्र निरूपितं कविना । तन्तु लोकप्रसिद्धत्वान्नात्र सविस्तरं
प्रस्तूयते । तद्वताभ्दीष्मकृतहरिस्तवनात्पद्यद्वयमुदाहरामि—

मत्कुणाविव पुरा परिप्लवौ सिन्धुनाथशयने निषेदुषः ।
गच्छतः स्म मधुकैटभौ विभोर्यस्य नैद्रुखविघ्नतां क्षणम् ॥
क्रामतोऽस्य दट्टशुर्दिवौकसो दूरमूरुमलिनीलमायतम् ।
व्योम्नि दिव्यसरिदम्बुपद्धतिस्पर्धयैव यमुनौघमुत्थितम् ॥

हरिचरितं प्रायः सम्पूर्णतया गुम्फत्सु कविषु केरलः
शङ्करकविरप्यन्यतमः । भगवतोऽवतरणादारभ्य
सन्तानगोपलवृत्तान्तावधिकं कथावस्तु कविना अनेन ऊरीकृतम् । असौ
कविः शैल्या सुकुमारकविमनुकरोति । कवेरस्य महाकाव्यं
द्वादशसर्गात्मकं **श्रीकृष्णविजयाख्यम्** । अत्र
स्यमन्तकाहरणबाणासुरवधनृग-मोक्षपौण्ड्रकसंहारकाशीपुर-
प्लोषणरोमहर्षणधर्षणसाल्वदन्तवक्र-दमनादीन्युपाख्यानान्यपि यथोचितं
निबध्नाति कविः । अस्य शब्दालङ्कारभूयिष्ठान्महाकाव्यादुदाहरणपद्यानि
यथा—

तौ निबध्य च तत्पुत्रवधोपायं व्यचिन्तयत् ।
कालपाशं पतिष्यन्तं नाज्ञासीत्स्वगले च सः ॥

मरकतमणिनीलं मञ्जुलापाङ्गलीलं चतुरतरविलासं चन्द्रिकामञ्जुहासम् ।
दिशि दिशि वलमाना शौरिमालोकमाना मुनिभिरपि च धन्या मेनिरे
गोपकन्याः ।

कृच्छ्रतः समधिरूढ पीठिकां भ्रंशमेत्य विवशस्ततः क्षणात् ।
शिक्यमात्रमवलम्ब्य पाणिना डोलयेव विहृतिं चकार सः ॥

कृष्णकथाप्रणयिषु कविष्वन्यतमो महाराष्ट्रीयो नीलकण्ठः । तेन
रूक्मिणीविवाहपर्यन्तो मुकुन्दोदन्तः स्वीये दशसर्गपरिमिते
यादवेन्द्रमहोदयनाम्नि महाकाव्ये गुम्भितः । तस्य आदिमं पद्यं यथा
गोवर्धनोद्धारणशान्तगर्वे पुरःस्थिते साञ्जलिबन्धमिन्द्रे ।
विवर्तितास्यं पशुपालमन्यमाभाषयन्तं प्रभुमाश्रयामः ॥

कविकर्णपूरेण शौरैः सुरतरुहरणवृत्तान्तमाश्रित्य **पारिजातहरणं** नाम
अष्टादशसर्गमितं महाकाव्यं व्यरच्यत । अत्र हरिवंशगतं
कथानकमाश्रयति कविर्यत्र पारिजातप्रसूनभूषितां रूक्मिणीं दृष्ट्वा
सेर्ष्यायाः सत्यभामायाः कृते ससैन्यं सार्जुनो हरिः स्वर्गमाविशन्निन्द्रं
युद्धे पराजित्य नाकद्रुमं द्वारकामानयति । काव्यादस्मादुदाहरणतया
प्रस्तूयन्ते कनिचन पद्यानि यथा—

पश्चादुपेत्य निभृतं व्यजनं तदानीमानीय तत्सहचरीकरतः कथञ्चित् ।
तत्राततान तनुतापशमाय तस्याः स्वैरं समीरणमुदारमना मुकुन्दः ॥
अवगत्य समागतं मुनीन्द्रं वलदानन्दपयःप्रवाहपूरैः ।
जलयन्त्रनिभानि सन्दधानो नयनानि द्रुतमागमन्महेन्द्रः ॥
समीरसंसर्गविशेषसञ्चरत्पयः परीवर्तविवर्तिताम्बुजा
विलोकितुं माधवमुद्रयुतिं मुहुः परावृत्तमुखीव कौतुकात् ॥ (अभ्रगङ्गा)

कृष्णावतारसनाथान्यवतारान्तराण्यपि वर्णयन्काश्मीरस्य व्यासदासस्य
कविकुल-सम्भावनीयवाग्गुम्भस्य महाकाव्यायमानो
दशावतारचरितमिति वर्तते निबन्धः । तत्रावताराणां मध्ये बुद्धावतारो
गणनीयतामनायि कविना । किञ्च रामावतारकथापि नवीनया रीत्या
सन्दृब्धा । तत्रत्यानि कानिचित्पद्यानि यथा—

अथादृश्यत कार्तान्तमहिषस्येव सन्ततिः ।
निर्दग्धजगदङ्गारमलिना मेघसन्ततिः ॥ (प्रलयसमये)

पूर्णन्दुर्वदने गतौ गजपतिलावण्यसारे सुधा श्रीगात्रे मधुराधरेऽरूणमणिः
सम्भाव्यते सुभ्रुवः । नीतं यत्त्रिदशैरहो सुमतिना भीतेन दुग्धाब्धिना
तत्सर्वं परितोषणाय वनिताव्याजेन नः प्रेषितम् ॥

जृम्भमाणस्य तस्यास्ये ललास रसना मुहुः ।
कल्पान्तानललेखेव हेमाचलगुहागृहे ॥
बलिकीर्तिशुभ्रा तरङ्गभङ्गैरुदियाय गङ्गा ।

● रूपकाणि

भागवतकथाश्रयिषु रूपकेषु प्रमुखमङ्कपञ्चकमयं भासकवेर्बालचरितं
नाम नाटकम् । अत्र कविः कथानकं बहुधा परिवर्तयति । अत्र वसुदेवस्य
यमुनामुल्लङ्घ्य आभीरपल्लीं प्रति गमनं तत्र मृतां बालिकां वहता
नन्दगोपेन मिलनं, तस्य हस्ते कृष्णनिक्षेपः सर्वेषां भगवदायुधानां
सशरीराणां साक्षात्कारः वसुदेवस्य मथुरां प्रति प्रस्थानं कंसस्य
चण्डालकन्यकादिदुर्निमित्तदर्शनं, तस्य हृदये वज्रबाहुनाम्नः शापस्य
प्रवेशः कंसकर्तृको बालिकावधोद्योगः, कात्यायन्या स्वरूपप्रकटनं,
अरिष्टवधः कालियदमनं, धनुर्यज्ञाय बलरामसहितेन कृष्णेन द्वारकां प्रति
प्रस्थानं, तत्र रजक-उत्पलापीड-कुब्जादिवृत्तान्तानां
प्रस्तुतिश्चाणूरमुष्टिकसंहारः कंसवध इत्यादि कथांशानां निरूपणं
विद्यते । अस्मान्नाटकात्पद्यद्वयं यथा-

किं द्रष्टव्यः शशाङ्कोऽसौ राहोर्वदनमण्डले । त्वयाप्यस्य सुदृष्टस्य कंसो
मृत्युर्भविष्यति ॥ (वसुदेवः देवकीं प्रति)

हृदयेनेह तत्राङ्गैर्द्विधाभूतेव गच्छति । यथा नभसि तोये च चन्द्रलेखा
द्विधाकृता ॥

श्रीमता रूपगोस्वामिना गोपीगोविन्दविलासोद्भावनसुभगया गिरा
विदग्धमाधवाख्यं अङ्कसप्तकमितं नाटकं ललितमाधवाभिधाना नाटिका
दानकेलिकौमुदीनान्मी भाणिका च व्यधीयन्त । एतेषु
राधाचन्द्रावलीपौर्णमासीनान्दीमुखीसुबलेत्यादिपात्राणां समावेशश्चतुरं
निर्वाहितः कविना । दशाङ्कपरिमिते ललितमाधवे राधादिगोपीनां
कृष्णमहिष्यवतारत्वकल्पना कृता ।

एतेभ्यः कानिचन पद्यानि यथा-

रचयतु मम वृद्धा तर्जनं दुर्जनी सा कवलयतु फलेन्दुं कोऽपि
दुर्वादराहुः ।
सहचरि परिहर्तुं नाक्षिभृङ्गौ क्षमेते मधुरिपुमुखपद्मालोकमाध्वीकलोभम् ॥
(ललितमाधवचन्द्रावलीवचनम्)

नादः कदम्बविटपान्तरति विसर्पन्को नाम कर्णपदवीमविशन्न जाने ।
हा हा कुलीनगृहिणीगणगर्हणीयां येनाद्य कामपि दशां सखि
लम्बितास्मि ॥
(विदग्धमादवराधिका)

अपि गुरुपुरस्त्वामुत्सङ्गे निधाय विशङ्कते
विपुलपुलकोल्लासं स्वैरी परिष्वजते हरिः ।
प्रणयति तव स्कन्धे चासौ भुजं भुजगोपमं
क्व सुबल पुरा सिद्धिक्षेत्रे चकर्थ कियत्तपः ॥
(राधिका सबलमधिकृत्य आत्मगतम्)

कविना वेङ्कामात्येन रुक्मिणीमाधवाभिधोऽङ्कः प्रणिन्ये ।
अस्मात्पद्यद्वयम्-
अतिचित्रमेतदासीदत एव यदत्र वाजिवेगेन ।
यत्र मनोरथवृत्तिस्तत्र रथस्यापि वृत्तिरिति ॥ (विदर्भान्गच्छतो हरेर्वचनम्)

इदानीमेव सञ्जातमिष्टवस्तूपलम्भनम् ।

अनिष्टपरिहारोऽयमरिमण्डलखण्डनम् ॥ (रूक्मिणीं हृतवतो हरेर्वचनम्)

● गद्यकाव्यं

बालभारतकाव्यकृता अगस्त्येन स्वीये कृष्णचरितसंज्ञके गद्यकाव्ये
बलभद्रजन्मन आरभ्य पारिजातहरणं यावत्कृष्णकथा पल्लविता वर्तते ।
न सर्वेऽपि भागवतगता वृत्तान्ता अत्र निवेशिता ।

तृणावर्तवत्सासुरबकासुरव्योमासुरवधप्रद्युम्नजन्माख्यानवर्जमेव
गद्यकाव्यं निर्व्यूढं कविना । तस्माद्गद्यकाव्यात्खण्डमेकमधस्तात्प्रस्तूयते
नन्दभवने च स तस्मिन् जगत्यभ्युदयेन वर्धमानः

कदाचिदङ्कुरितकतिपयदशनशोभिना वदनकमलकेन
मुदमालोकयतामुदपादयत् । कदाचिच्छुक इव कोमलैरनतिस्फुटाक्षरै-
रालापैः श्रुतिसुखमापादयन् स गोपिकाकरतलेषु विचचार ।

कदाचित्कृतजानुचङ्क्रमण-

केलिर्वृषभ इव विरचितगभीरकण्ठध्वनिरितस्ततः

सभयाभिनयमपसर्पन्ती-राभीरसुन्दरीरनुससार । कदाचित्
स्तन्यपानकौतुकी मातुर्दधिमथनविधाताय सविभ्रमभ्रमितमन्दरोऽपि
कलशोदधेर्भ्रमन्तं करयुगेन कथमपि मन्थानमग्रहीत् ।

कदाचिदवलम्बितजननीकराङ्गुलिर्द्वित्राणि पदानि निदधानस्त्रैविक्रमं
चरितमनुससार ।

● चम्पूकाव्यम्

गद्यपद्यमिश्रेषु भागवतकथाश्रयिषु चम्पूकाव्येषु उल्लेखार्हतां गच्छन्ति
अभिनवकालिदासस्य भागवतचम्पूः शेषकृष्णस्य पारिजातहरणचम्पूः,
कविकर्णपूरस्य आनन्दवृन्दावनचम्पूः, जीवगोस्वामिनो
गोपालचम्पूरित्यादयः । तेभ्यः कानिचन पद्यान्युदाह्रियन्ते ।

पुराभवे किङ्करजातमात्रं यो मे कृशानुर्न शशाक दग्धुम् ।

स मे कियानेष इतीव बालः स्प्रष्टुं हरिर्दीपशिखां व्यवस्यत् ॥

(किङ्कर = प्रह्लाद, भागवतचम्पूतः)

अदरदलितकेसरारूणाङ्गैरलिभिरलम्भि चिराय तत्प्रसूनम् ।

सपदि च कुटिलैः पतिप्रियाणामुपचितरोषकषायितैरपाङ्गैः ॥

(पारिजातहरणचम्पूतः)

अनाघ्रातं भृङ्गैरनपहतसौरभ्यमनिलै

रनुत्पन्नं नीरेरनुपचितमूर्मीकणभरैः ।

अट्टष्टं केनापि व्कचन च चिदानन्दसरसो

यशोदायाः क्रोडे कुवलयमिवौजस्तदभवत् ॥ (आनन्दवृन्दावनचम्पूतः)

रमते रामं परितः कृष्णः सखिगणगीतगुणेषु सतृष्णः ।

अनुगायति पिकषट्पदगानं परिजल्पति शुकहंससमानम् ॥

सुललितपल्लवतल्पविधानः सुहृदूरूस्थिरमूर्धनिधानः ।

केलिश्रममनु कृतशयनेहः पुण्यतमैरूपवीजितदेहः ॥ (गोपालचम्पूतः)

कृष्णविलासकलाकोमलपदसमुदयेषु गीतिप्रबन्धेषु मूर्धन्यतां वहति

जयदेवस्य गीतगोविन्दम् । तत्र मध्ये मध्ये मुकुन्दापदानशंसीनि पद्यानि
वर्तन्ते यथा-

वृष्टिव्याकुलगोकुलावनरसादुद्धृत्य गोवर्धनं

बिभ्रद्वल्लववल्लभाभिरधिकानन्दाच्चिरं चुम्बितः ।

जयश्रीविन्यस्तैर्महित इव मन्दारकुसुमैः स्वयं सिन्दूरेण द्विपरणमुदा

मुद्रित इव ।

भुजापीडक्रीडाहतकुवलापीडकरिणः प्रकीर्णासृग्बिन्दुर्जयति भुजदण्डो

मुरजितः ॥

कृष्णपराणि कति न सन्ति स्त्रोत्राणि । तेषु कुलशेखरस्य मुकुन्दमाला

वेदान्तदेशिकस्य गोपालविंशतिः, लीलाशुकस्य

श्रीकृष्णकर्णामृतमित्यादीनि प्रसिद्धानि ।

भागवतसारोद्धारकं नारायणभट्टतिरे नारायणीयमपि स्तोत्रकाव्यमेव ।

एतेभ्यः स्तोत्रेभ्यः कानिचित्पद्यान्यत्र प्रस्तुयन्ते

मदन परिहर स्थितिं मदीये मनसि मुकुन्दपदारविन्दधाम्नि ।

हरनयनकृशानुना कृशोऽसि स्मरसि न चक्रपराक्रमं मुरारेः ॥

(मुकुन्दमालातः)

हर्तुं कुम्भे विनिहितकरः स्वादु हैयङ्गवीनं

दृष्ट्वा दामग्रहणचटुलां मातरं जातरोषाम् ।

पायादीषत्प्रचलितपदो नापगच्चन्न तिष्ठन्

मिथ्यागोपः सपदि नयने मीलयन्विश्वगोप्ता ॥ (गोपालविंशतितः)

मातः किं यदुनाथ देहि चषकं किं तेन पातुं पयः-

स्तन्नास्त्यद्य कदास्ति वा निशि निशा किं वान्धकारोदये ।

आमील्याक्षियुगं निशाप्युपगता देहीति मातुर्मुहु

र्वक्षोजाम्बरकर्षणोद्यतकरः कृष्णः स पुष्पातु नः ॥ (श्रीकृष्णलीलामृतात्)

तदनु चरणचारी दारकैः साकमारा

न्निलयततिषु खेलन्बालचापल्यशाली ।

भवनशुकविडालान्वत्सकांश्चानुधावन्

कथमपि कृतहासैर्गोपकैर्वारितोऽसि ॥ (नारायणीतः)

● दूतकाव्यं

भागवतकथासम्बन्धिषु दूतकाव्येषु श्रीलरूपगोस्वामिनः हंसदूत-

उद्धवसन्देशौ पुरस्सरतां भजेते । ताभ्यां पद्ययुगमथ उद्धृतम्-

त्रिवक्राहो धन्या हृदयमिव ते स्वं वपुरसौ समासाद्य स्वैरं यदिह

विलसन्ती निवसति ।

ध्रुवं पुण्यभ्रंशादजनि सरलेयं मम सखी प्रवेशस्तत्राभूत्क्षणमपि यदस्या

न सुलभः ॥ (ललितावचः हंसदूतात्)

कच्चिद्भीतिं न भजत मुहुर्दानवेभ्यः पुरावत् कल्याणं वः सरलहृदयाः

कच्चिदुल्लालसीति ।

कच्चिदयूयं स्मरथ सरसं तत्र चित्तानुकूलं कुञ्जे कृतमथ मया तं च

सेवाप्रपञ्चम् ॥ (हरिवचः उद्धवसन्देशात्)

● चित्रकाव्यम्

हरिचरितालम्बिषु चित्रकाव्येषु वेङ्कटाध्वरिणो राघवयादवीयं,

वासुदेवभट्टतिरेः शौरिकथोदयादीन्यत्र उल्लेख्यानि ।

● पद्यसंग्रहाः

हरिचरितमधिकृत्य रचितेषु पद्यसङ्ग्रहेषु मुख्या रूपगोस्वामिनः

पद्यावली । तस्मात्पद्यसङ्ग्रहात्पद्यद्वयं यथा

स्तावकास्तव चतुर्मुखादयो भावकाश्च भगवन् भवादयः ।

सेवकाः शतमखादयः सुरा वासुदेव यदि के तदा वयम् ॥

अत्रासीत्किल नन्दसद्यः शकटस्यात्राभवद्भञ्जनं

बन्धच्छेदकरोऽपि दामभिरभूद्बद्धोऽत्र दामोदरः ।

इत्थं माथुरवृद्धवक्त्रविगलत्पीयूषधारां पिब-

न्नानन्दाश्रुधरः कदा मधुपुरीं धन्यश्चरिष्याम्यहम् ॥

● शास्त्रकाव्यम्

हरिचरितमादृत्य लिखितेषु शास्त्रकाव्येषु व्याकरणकाव्यं वासुदेवविजयं

नाम केरलेन वासुदेवाभिधानेन कविना प्रणीतम् । सप्तमसर्गवधि

उपलभ्यमाने काव्येऽस्मिन् आरासलीलं हरिकथा निबद्धा ।

तस्मात्काव्यात्पद्यमेकमथस्तात्प्रस्तुतम् ।

तापिच्छनीकाशरूचि प्रतीचि स्वर्वैरिममविधि पुंसि रगात् ।

स शत्रुहः स्तादिति वक्तुकामः स्वयं व्यलज्जिष्ठ विविच्य गर्गः ॥

● **शास्त्रग्रन्थः**

रूपगोस्वामिप्रणीता भागवतकथाश्रयिणः इमे ग्रन्थाः **नाटकचन्द्रिका, उज्ज्वलनीलमणिः, भक्तिरसामृतसिन्धुश्च** । उज्ज्वलनीलमणेः पद्यमेकं यथा—

अरूणरूचिमुदस्य क्षेपिणीं कुञ्चिताग्रां
सरभसमभिधावन्विभ्रमदीर्घवेणिः ।

विरचयति मुकुन्दः कन्दुकान्दोलनृत्य-
द्विपुलनयनभङ्गीविभ्रमः कौतुकं नः ॥

● **प्राकृतकाव्यम्**

अत्र केरलस्य रामपाणिवादस्य **कंसवहो** उल्लेख्यम् । तस्मात्पद्यमेकम्
अमुद्धांदमि व संभुमत्थाए (अमुग्धचन्द्र इव शम्भुमस्तके)

अकोत्थुहम्मि व्विव विण्हुवच्छए । (अकौस्तुभ इव विष्णुवक्षसि)
अणंदए णंद-घरम्मि का सिरी (अनन्दजे नन्दगृहे का श्रीः)
हआ हआ हंत वअं वअंगणा ॥ (हता हता हन्त वयं व्रजाङ्गनाः)

निगमनम्—एवं आ बहोः कालात् भागवतं पुराणं तदन्तर्गतं कृष्णचरितं
कविभिर्गीयमानं शास्त्रकारैः सम्भाव्यमानं भक्तैः स्तूयमानं
रसिकैरास्वाद्यमानं मुमुक्षुभिः सेव्यमानं विजयत इत्युक्त्वा विरमामि
जयति हरिरसौ कथा तदीया
जयति च सा शुकवाग्विलासवल्गुः ।
जगति वयममी पुनर्जयाम
स्तदविरतश्रवणामृतैकभाजः ॥

*Prof. B.R. Shantha Kumari,
Renowned Scholar being felicitated
by Justice Manjula Chellur,
Hon'ble Chief Justice of Bombay
High Court*

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಭಾಗವತದ ಪ್ರಭಾವ (ಆಧುನಿಕ)

—ಡಾ|| ಎನ್.ಬಿ. ಪರಿಮಳಾಬಾಯಿ

‘ಬೆಲೆಯಿಂದಕ್ಕುಮೆ ಕೃತಿ ಗಾವಿಲ
ಭುವನದ ಭಾಗ್ಯದಿಂದಮಕ್ಕುಂ’—
ಎಂಬ ಕವಿವಾಣಿಯಂತೆ
ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ,
ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ, ಇವು ಮೂರು
ಭಾರತೀಯರ ಭಾಗ್ಯದಿಂದ ಲಭಿಸಿದ
ಗ್ರಂಥಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು ಭಾರತೀಯ
ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ಸಾಹಿತ್ಯಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ
ಪರಂಪರೆಯ
ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲಗಳೆನ್ನಬಹುದು.

‘ಬೆಲೆಯಿಂದಕ್ಕುಮೆ ಕೃತಿ ಗಾವಿಲ ಭುವನದ ಭಾಗ್ಯದಿಂದಮಕ್ಕುಂ’-ಎಂಬ ಕವಿವಾಣಿಯಂತೆ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ, ಇವು ಮೂರು ಭಾರತೀಯರ ಭಾಗ್ಯದಿಂದ ಲಭಿಸಿದ ಗ್ರಂಥಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು ಭಾರತೀಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ಸಾಹಿತ್ಯಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲಗಳೆನ್ನಬಹುದು. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ಅರ್ಥಗಾಂಭೀರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು, ಜನಪ್ರಿಯವೂ ಆದ ಗ್ರಂಥ. ಭಗವಂತ ಮತ್ತು ಭಕ್ತರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವ ಈ ಗ್ರಂಥ ಮಧುರ ಕಾವ್ಯವೂ ಹೌದು; ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಹೌದು.

ವೇದಗಳು ವೈದಿಕ ಧರ್ಮದ ವಾಹಕಗಳು. ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವಿಸ್ತಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಅರಣ್ಯಕ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ರಚಿತವಾದಂತೆ ಪುರಾಣಗಳೂ ರಚಿತವಾದವು. ಶತಕೋಟಿ ಪ್ರವಿಸ್ತರವಾಗಿ ಏಕರೂಪವಾಗಿದ್ದ ಪುರಾಣವನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣು ವ್ಯಾಸರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವು ಮಹತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ಸ್ಥಾನವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿಯೇ ಬರುವ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

“ನಿಮ್ಮದಾನಾಂ ಯಥಾಗಂಗಾ | ದೇವಾನಾಮಚ್ಯುತೋಯಥಾ ||
ವೈಷ್ಣವಾನಾಂ ಯಥಾಶಂಭೋ | ಪುರಾಣಾನಾಂ ಇದಂ ತಥಾ ||”

‘ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಗಂಗೆಯೂ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೂ, ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವನೂ, ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವೂ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠ’-ಎಂಬ ಅರ್ಥ. ಸೂತರು ಶೌನಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳುವ, ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ ನಿರ್ದೇಶನ ಮಾಡುವ ಈ ಉಕ್ತಿಯನ್ನು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕನೆಲೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ ನೆಲೆ, ಸಾಹಿತ್ಯಕ ನೆಲೆ ಎಂಬ ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದಾದರೂ ಸಾಹಿತ್ಯಕ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವುದು ಪ್ರಸ್ತುತ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಭಾಶಾಲಿಯಾದ ಕವಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾದ ಕಾವ್ಯಗಳ ಪ್ರೇರಣೆ ಮತ್ತು ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಿಂದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಬಂದಕವಿಗಳು ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರೇರಕ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಉಪಜೀವ್ಯಕಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ

ಕಾವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಂತೀಯ ಭಾಷೆಯ ಕವಿಗಳು ವಿಷಯ, ಶೈಲಿಗಳನ್ನು ಅವಿಶ್ರಾಂತವಾಗಿ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಿಂದ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಭಾರತಗಳಂತೆ ಭಾಗವತವೂ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು.

ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಮಾಧುರ್ಯ, ಸರಸತ್ವ ಮತ್ತು ಹೃದಯಾಲುದಕತ್ವ, ಭಾಗವತ ಮತ್ತು ಭಾಗವತ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಭಾವವೆಂಬುದು ನಿರ್ವಿವಾದ. ‘ರಸೋವೈಸಃ’ ಎಂಬುದರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ನಿದರ್ಶನ ಭೂತವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸುಂದರ ಲೀಲೆಗಳು ಮತ್ತು ಲಾವಣ್ಯಮಯ ವಿಗ್ರಹದ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತಗೊಳಿಸುವ ಈ ಭಾಗವತದ ಪುರಾಣ ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೀತ ಕಾವ್ಯಗಳ ಹಾಗೂ ಪ್ರಶೀತ ಮುಕ್ತಕಗಳ ಅಕ್ಷಯಸ್ತೋತವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಹ ಹೊರತಾಗಿಲ್ಲ. ಸಂಸ್ಕೃತದಂತೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯೂ ಕೃಷ್ಣ ಭಕ್ತರಾದ ಕವಿಗಳ ಸೂಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ಮಾಧುರ್ಯ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದೆ. ಕನ್ನಡದ ಅನೇಕ ಕವಿಗಳ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಲಾಲಿತ್ಯ ರಸಭರಿತತೆಯ ವಿಧಾನ ಭಾಗವತದ ಗಾಢ ಅಧ್ಯಯನದ ಫಲ.

ಭಾಗವತ/ಭಾಗವತಧರ್ಮದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ ಅವರಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಶೃಂಗಾರದ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಚಾರು ಚಿತ್ರಣ ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ರಸಾನುಭವದ ಮೂಲ ಸೆಲೆಯಾಗಿ ಉಳಿದಿದೆಯಲ್ಲದೇ ಭಕ್ತ ಹೃದಯದ ನಮ್ಮತೆ, ಸಹಾನುಭೂತಿ, ಆತ್ಮಸಮರ್ಪಣಾ ಭಾವಗಳಿಂದ ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ.

ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಭಾವ ಉಂಟಾಗುವ ತನಕ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಕ್ಲೇಶಗಳು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಕಲುಷಿತನನ್ನಾಗಿ, ದುಃಖಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಭಗವಂತನನ್ನು ಭವದೀಯ ಭಾವದಿಂದ ಆರಾಧಿಸದ ತನಕ ರಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂತಾಪವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಭಗವಂತನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಕರ್ಮಬಂಧನವು ಕಳಚಿಹೋಗಿ ಜ್ಞಾನಾಮೃತದ ಸವಿಯನ್ನುಂಡು ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ಸುಖವನ್ನು ಜೀವಿ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಗವಂತನ ಕೃಪಾದೃಷ್ಟಿ ಬೇಕು. ಅದನ್ನು ದೊರಕಿಸುವ ದಿಶೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವ ಆದರ್ಶವೆಂದರೆ-ಜೀವವನ್ನು ಬದುಕಿಗೆ ಅಣಿಮಾಡುವುದು, ಕೃಷ್ಣ/ಭಗವಂತನ ಕೃಪೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗುವಂತೆ ತಿದ್ದಿ ಸಂಸ್ಕರಿಸುವುದು, ದೈವಲೀಲೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಸಂತೋಷ ಪಡುವ, ಸ್ವಕರ್ಮವನ್ನು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಭಗವಂತನ ಪೂಜೆಯೆಂದು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ

ಮನೋಧರ್ಮವನ್ನು ದೃಢಗೊಳಿಸುವುದು, ಬದುಕಿನಿಂದ ಪಲಾಯನ ಮಾಡದೆ ಜಗತ್ತನ್ನು ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸದೆ ಬದುಕನ್ನು ಅದರ ವಾಸ್ತವತೆಯೊಡನೆ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ತನ್ನ ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನರಿತು ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಭಗವಂತನ ಶಕ್ತಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯಗಳನ್ನರಿತು ಅನುಭವಿಸುವುದು ಪರತತ್ವದ ವಿವಿಧ ದೈವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅಸಹನೆ, ತಾತ್ಸಾರ, ಪರಿಹಾಸಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸಮಾನ ಶ್ರದ್ಧೆ, ಭಕ್ತಿ, ಗೌರವಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವುದು.

ತಾನು ನಂಬಿದ, ಕೃಪೆಪಡೆಯಬೇಕಾದ ದೈವದ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ, ಗೌರವದಿಂದ, ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ತೋರುವ ದೃಢವಾದ ಪ್ರೇಮಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರೇ ಭಾಗವತರು. ಅವರು ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಗವಂತನನ್ನು ಕಾಣುವವರು. ಅವನನ್ನು ಸಂಕೀರ್ತನ ರೂಪದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ ಧರ್ಮಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಭಾಗವತ ಧರ್ಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಭಾಗವತ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚುರವಾಗಿದ್ದ ಈ ಭಕ್ತಿಭಾವವೇ ಸ್ತೋತ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯವೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಾಪಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮದೃಷ್ಟಾಂತ ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯಸೃಷ್ಟಿ. ದೈನ್ಯತೆ, ಆತ್ಮನಿವೇದನೆ, ಅಪರಾಧ ಸ್ವೀಕಾರ, ಇತ್ಯಾದಿ ಮೃದುಭಾವಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವ ಈ ವಿಧವಾದ ಮನೋವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಪಂಚದ ಇತರ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹು ವಿರಳವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು.

ಭಗವಂತನ ಪೂಜೆ, ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ವಿಧಾನಗಳೂ, ಆಚಾರ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳೂ, ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳಗಳ ವರ್ಣನೆಯೂ, ತತ್ತ್ವವೇದಾಂತ ವಿಷಯಗಳೂ, ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಸಾಧನಗಳೂ, ಭಾಗವತದಲ್ಲಿವೆ. ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕವಾದ ಅವತಾರ ಕಥೆಗಳಿವೆ. ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೆ, ಲೌಕಿಕ ಜ್ಞಾನಾಪೇಕ್ಷೆಗಳಿಗೆ, ಕಾವ್ಯಾಸ್ವಾದನಾಸಕ್ತಿಗೆ, ಕೇವಲ ಕಥನ ಕುತೂಹಲಿಗಳಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಸಾಧನ ಇಲ್ಲಿ ದೊರಕುತ್ತದೆ. ಐತಿಹಾಸಿಕ, ಭೌಗೋಳಿಕ ವಿಷಯಗಳು, ಖಗೋಳ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಷಯಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಮಾನವ ಜೀವನದ ಪಿಪಾಸೆಯನ್ನು ತೀರಿಸುವಷ್ಟು ಬಹುಮುಖವಾದ ಜ್ಞಾನಸಂಪತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿದೆ. ನೀತಿ-ಧರ್ಮದ ಗಣಿಯಾಗಿರುವ, ಆಸ್ತಿಕತೆಯ ಆತ್ಮವಾಗಿರುವ ಭಾಗವತವು ಮಾನವನ ಕರ್ತವ್ಯ, ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಕಥೆ-ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಬೋಧಿಸಿ ಲಾಕ್ಷಣಿಕರು ಹೇಳುವ ಮಿತ್ರ ಸಮ್ಮಿತವೆಂಬ ಮಾತನ್ನು ಸಾರ್ಥಕ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥ

ವಿಷ್ಣು ಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವ ವೈಷ್ಣವ ಗ್ರಂಥವಾದರೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಸಕ್ತಿ ಬಂದಾಗ ಆ ದೇವತೆಗಳ ಉಪೇಕ್ಷೆಯಾಗಲೀ, ಅವಹೇಳನವಾಗಲೀ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲದೇವತೆಗಳೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ವಿವಿಧ ಅಂಗಗಳೆಂಬ, ರೂಪಭೇದಗಳೆಂಬ ಉದಾತ್ತದೃಷ್ಟಿ ಇಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಭಕ್ತಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಖರಪ್ರಾಯವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಭಾಗವತ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿರುವ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ.

ಭಾಗವತವು ಕೇವಲ ಸ್ತೋತ್ರಸಾಹಿತ್ಯವೆಂದಾಗಲೀ, ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದಾಗಲೀ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯಗಳಿಸುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅದೊಂದು ಕಾವ್ಯವಾಗಿಯೂ ಸಹೃದಯರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗೆಲ್ಲುತ್ತದೆಂಬುದು ಅದರ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ. ಹಲವು ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಶಬ್ದ ಮಾಧುರ್ಯ, ಅರ್ಥವೈಚಿತ್ರ್ಯ, ಕಥನ ಕಲೆಗಳಿಂದ ಸಹೃದಯರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಲೇ ಬಂದಿರುವ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಾವ್ಯ ಗುಣವೂ ತುಂಬಿದೆ. ನೂತನವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಇಂದು ಒದಗಿದ್ದರೂ ಈ ಆಕರ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ನ್ಯೂನತೆಯೂ ಕಂಡು ಬಂದಿಲ್ಲ. ಭಾಗವತವು ರಸಭಾವ ಉದ್ದೀಪನೆಯ ಅಪೂರ್ವ ತಾಣವಾಗಿದೆ. ನಾನಾ ಸಂದರ್ಭಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಾನವಭಾವ ಮತ್ತು ಮಾನವೀಯ ಭಾವಗಳ ಚಿತ್ರಣದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವು ಅದ್ವಿತೀಯ ಕಾವ್ಯತ್ವ ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಇಂತಹ ಶಬ್ದಮಾಧುರ್ಯ, ಭಾವಮಾಧುರ್ಯಗಳಿಂದ ಶತಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಭಕ್ತರಿಗೆ, ಕವಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹ, ಸ್ಫೂರ್ತಿ, ಪ್ರೇರಣೆಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವ ಭಾಗವತ ಇಂದಿಗೂ ಅವಲಂಬನದಾಯಕವಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿದೆ. ಮಾನವನ ಕೋಮಲವಾದ ಮತ್ತು ರಾಗಾತ್ಮಕವಾದ ವೃತ್ತಿಗಳ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತನಾದ ಕವಿ ಸಫಲನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳನ್ನು ಸ್ಫೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ ಸಕಲ ಶ್ರೇಯಸ್ಸೂ ಭಾಗವತಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಅನೇಕ ಅವತಾರಗಳ ಪ್ರಸಕ್ತಿ ಇದೆಯಾದರೂ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಅವತಾರಗಳೆಲ್ಲ ಅತ್ಯಂತ ಮೋಹಕ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣಾವತಾರ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೃಷ್ಣ ವೈದಿಕ ಧರ್ಮದ ಆರಾಧ್ಯ ದೈವ ಮಾತ್ರವಾಗಿರದೆ ಇತರ ಧರ್ಮದೃಷ್ಟಿಯ ಜನರನ್ನೂ ತನ್ನತ್ತ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡ ಪ್ರಬಲ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ

ಅವನ ಸ್ವರೂಪ, ಲಕ್ಷಣ, ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಗಳು ಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ. ಭಾರತೀಯ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವರು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಇಸ್ಲಾನಂಥ ವಿಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳೂ ಕೃಷ್ಣನ ಮೋಹಕ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಮರುಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಖಾನ್‌ಖಾನಾ ಅಬ್ದುಲ್ ರಹೀಂ ಎಂಬ ಮುಸ್ಲಿಂ ಕವಿಯೊಬ್ಬ ಕೃಷ್ಣವಿಷಯಕ ಸುಂದರ ಕವಿತೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಕ್ಬರ್ ಇಲಹಾಬಾದಿ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಮುಸ್ಲಿಂ ಕವಿ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರನ್ನು ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿ ತನ್ನನ್ನು ಅವರ ಹಿಂದೆ ಓಡುವ ಗೋಪಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಕೃಷ್ಣ ಕಥೆಯಿರದ ಯಾವುದೇ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೆ ಕವಿಗಳು ಎಲ್ಲ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕೃಷ್ಣವಿಷಯಕ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಲೇ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಕೃಷ್ಣನು ಕಾಲ, ದೇಶ, ಭಾಷೆ, ಧರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಿಂತಿರುವ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದಾನೆ; ಪರಾತ್ಪರ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ಉಳಿದಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಕೃಷ್ಣಶಕ್ತಿ-ಭಕ್ತಿಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ಮೇಲೆ ಆಗಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಅಂತಹ ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಪ್ರಾರಂಭಿಕ ಕವಿಗಳ ಮೂಲ ಪ್ರೇರಣೆಧರ್ಮ. ಜಿನಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಶಿವಭಕ್ತಿಸ್ತೋತ್ರದ ಮತ್ತೊಂದು ಧಾರೆ ಹರಿದು ಬಂದಂತೆ ಹರಿಭಕ್ತಿ ಧಾರೆಯೂ ಸೇರಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಿನ, ಶಿವ, ಹರಿ ಇವರ ಸ್ಥಾನ ಭದ್ರವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಹರಿಭಕ್ತಿ ಧಾರೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ ಕವಿಗಳು ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ ಮತ್ತಿತರ ಭಾಗವತ ಕವಿಗಳು. ಕೃಷ್ಣ ಚರಿತ್ರೆ ಇವರೆಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸನ್ನಪಹರಿಸಿದೆ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವನ್ನು ಆಕರವಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸಿದ ಕವಿ ಎಂಬ ಕೀರ್ತಿರುದ್ರಭಟ್ಟನದು. ಅವನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಲೀಲೆಗೆ ಮರುಳಾದರೆ ಕುಮಾರ ವ್ಯಾಸಾದಿಗಳು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೃಷ್ಣನ ಉತ್ತರ ಚರಿತ್ರೆಗೆ ಮಾರು ಹೋದರು. ಅವರು ಮಹಾಭಾರತವನ್ನಾಧರಿಸಿ ಕೃತಿರಚನೆ ಮಾಡಿದರೂ ಭಾಗವತದ ಭಗವತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿ ತತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರಚಾರಗೊಳಿಸಿದರು. ಕೃಷ್ಣನ ಪರದೈವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತವು ರಚಿತವಾಯಿತು.

“ಕನ್ನಡದ ಕೃತಿಯೆಂದವಜ್ಞಾಪನ್ನರಾಗದಿರಕಟ ದರ್ಪಣ
ಕನ್ನಡಿಯಿಂದೆಂಬಡಾವುದು ಕೊರತೆ ನೋಡುವಡೆ
ತನ್ನ ಮುಖದರ್ಶನವಲಾ ಪ್ರತಿಪನ್ನ ಫಲ ಹರಿಗುಣದ ಮಹಿಮೆಯ
ವರ್ಣನೆಗೆ ಕುಂದೇನು ಭಾಷಾಭೇದದಲಿ ಕೃತಿಯು”

ಹರಿಗುಣದ ಮಹಿಮೆಯ ವರ್ಣನೆಗೆ ಭಾಷಾಭೇದದಿಂದಾದ ಕುಂದೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತಕಾರನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಜಗನ್ನಾಥ್ ದಾಸರು, ವಾದಿರಾಜರು, ಮೊದಲಾದವರು. ಭಾಗವತದ ಶಾಸ್ತ್ರಭಾಗಕ್ಕೆ ಮನಸೋತು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುವ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದರು. ಇತರ ಹರಿದಾಸರೂ ಭಗವಂತ, ಭಕ್ತರ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು, ಭಾಗವತದ ತತ್ವಭಾಗಗಳನ್ನು ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ತಂದಿದ್ದಾರೆ; ಮತ್ತು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಜಾಮಿಳ ಚರಿತ್ರೆ, ಪ್ರಹ್ಲಾದಚರಿತ್ರೆ, ಧ್ರುವಚರಿತ್ರೆ, ಗಜೇಂದ್ರಮೋಕ್ಷ, ಕುಚೇಲೋಪಾಖ್ಯಾನ ಮೊದಲಾದ ಕಥೆ ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಹಾಡುಗಬ್ಬವಾಗಿ ಹೆಣೆದಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಸನ್ನವೆಂಕಟದಾಸರು ಕೀರ್ತನೆಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಭಾಗವತವನ್ನು ಪುನಾರಚಿಸಿದರೆ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ಭಾಗವತದ ವೇಣುಗೀತೆ, ಗೋಪೀಗೀತೆ, ಭ್ರಮರಗೀತೆಗಳನ್ನು ಸೊಗಸಾಗಿ ಕನ್ನಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಮಕಾಲೀನ ಕವಿಗಳಾದ ಪುತಿನ, ಎಕ್ಕುಂಡಿ ಭಾಗವತಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮನಸೋತು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಧರ್ಮದ ಹೊನಲನ್ನು ಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ; ಭಕ್ತಿ ಸೌರಭವನ್ನು ಹೊರಸೂಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಹರಿಚರಿತೆಯಂಥ ಮಹಾಕಾವ್ಯ ರಚಿತವಾಯಿತು. ಭಾಗವತದ ಹೊಳಪುಳ್ಳ ಗೀತನಾಟಕಗಳು, ಕವಿತೆಗಳು ರಚಿತವಾದವು. ಕೃಷ್ಣನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಮನಸೋತು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಅವನನ್ನೂ, ಅವನ ಜೀವನದ ಘಟನೆಗಳನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ವಸ್ತುವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಧರ್ಮವೊಂದು ಭಾಗವತ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಧುನಿಕರನೇಕರಲ್ಲಿ ಅದು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನುಳಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ.

ಕನ್ನಡಕಾವ್ಯ / ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ / ಭಾಗವತ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೊಳಗಾದ ಎಲ್ಲ ಕವಿ ಕಾವ್ಯಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆಯನ್ನು, ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತ ನೀಡಿದ ಕಾವ್ಯ / ಕಾವ್ಯಭಾಗಗಳ ಸಮಗ್ರ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನೂ ಈ ಪುಟ್ಟ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವೇ ಸರಿ. ಸಿಕ್ಕ ಪರಿಮಿತ ಅವಕಾಶದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಗಮನ ಸೆಳೆದ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಸಿಂಧುವಿನಲ್ಲಿ ಬಿಂದುವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಂತೆ ನಿಮ್ಮದುರಿಗಿಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ವಿಷಯವೇ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು, ದೀರ್ಘವಿವರಣೆಯನ್ನವು ಬಯಸುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹಳೆಗನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಹರಿದಾಸರ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾದ ಭಾಗವತದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಕೇವಲ ನಾಮನಿರ್ದೇಶನ ಮಾಡುವ ಅನಿವಾರ್ಯತೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಭಾಗವತವು ಆಧುನಿಕ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀರಿರುವ ಪ್ರಭಾವವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಇಲ್ಲಿದೆ.

ಡಿವಿಜಿ : ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪರೀಕ್ಷಣಂ

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನೇಕ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಾವತಾರವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಚರಿತ್ರೆ, ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೂ ಅನೇಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನೊಡ್ಡಿದೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪರಿಶೀಲನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರೀಕ್ಷಣಂ' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು ಡಿವಿಜಿಯವರ ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತಿ ಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಕೃಷ್ಣ ಚರಿತ್ರೆಯ ಮೂಲ ಆಕರ ಮಹಾಭಾರತ, ಭಾಗವತ, ಹರಿವಂಶ, ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಗಳು. ಈ ಗ್ರಂಥಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಯಥಾರ್ಥವೇನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಕೃಷ್ಣತತ್ವದ ಒಂದು ಚಿತ್ರವನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರೀಕ್ಷಣಂ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

'ಕೃಷ್ಣಪರೀಕ್ಷಣಂ' ಎಂದರೆ ಅವನನ್ನು ಅನೇಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಗುರಿಪಡಿಸಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃತಿಗೆ ಆ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. 'ಪರಿತಃ ಈಕ್ಷಣಂ' ಎಲ್ಲ ಕೋನಗಳಿಂದ ಕೃಷ್ಣನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ನೋಡಿ, ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಉಹಿಸಿ ತಿಳಿಯುವುದೇ ಕೃತಿಯ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶ. ನಮ್ಮ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ನಂಬಿಕೆ ಚಿಂತನೆಗಳು ನಮ್ಮ ಆರ್ಷೇಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಂಬಿತವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದ ಅಪಾರ ಗೌರವದ ಜೊತೆಗೆ ಅಷ್ಟೇ ಗಾಢವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರಚಿಂತನಾಲಹರಿಯನ್ನು ಈ ಕೃತಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಈ ಕೃತಿ ಗದ್ಯ ಪದ್ಯ ಗೀತರೂಪಕಗಳ ಮಿಶ್ರಣದ ಒಂದು ರೂಪ. ಕವಿ ತಮ್ಮ ಚಿಂತನೆಯನ್ನಿಲ್ಲ ನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಚಾರಿತ್ರ್ಯ, ಕೃಷ್ಣ ತತ್ವ, ಕೃಷ್ಣಗೋಪೀವಿಲಾಸ, ರಕ್ತಿ ಭಕ್ತಿಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ಸುಖಾಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕುರಿತ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ 'ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಮಿಮಾಂಸೆ' ಎಂಬ ಮೊದಲ ಭಾಗ; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ತತ್ವದ ವಿವಿಧ ಮುಖಗಳ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸುವ 'ಅವತರಣಿಕೆ' ಎಂಬ ಎರಡನೇ ಭಾಗ; ಒಂಬತ್ತು ದೃಶ್ಯಗಳ ಗೀತನಾಟಕವಾದ 'ಲೀಲಾವಿಭೂತಿ' ಎಂಬ ಮೂರನೇ ಭಾಗ; ನಾರದ-ಕೃಷ್ಣ ಸಂವಾದವೆಂಬ ನಾಲ್ಕನೇಭಾಗ-ಹೀಗೆ ಚತುರ್ವಿಧ ಮುಖಗಳಿಂದ ಕವಿ ಕೃಷ್ಣ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ಮಿಮಾಂಸೆ ಅತಿಮುಖ್ಯವಾದ ಭಾಗ. ಕೃಷ್ಣ ವಿಷಯದ ಸಮಗ್ರ ಚಿಂತನೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಕೃತಿಯ ಗದ್ಯಭಾಗ. ಕೃಷ್ಣನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ವಿವಿಧ ಮುಖಗಳ ಪರಿವೀಕ್ಷಣೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಉಳಿದವು ಪೂರಕವಾಗಿದೆ.

ಡಿವಿಜಿ ಕೃಷ್ಣನ ಜೀವನವನ್ನು ಬಾಲ್ಯ, ಗೋಪೀವಿಲಾಸ, ರಾಜಕಾರಣ, ಪರತತ್ವ ಬೋಧೆ, ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಹಂತಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು 'ಗೋಪೀವಿಲಾಸ' ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಚರ್ಚೆಗೊಳಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನು ದೋಷಾರೋಪಣೆಗೊಳಗಾಗಿರುವುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಡಿವಿಜಿಯವರ ಪ್ರಕಾರ ವಿಶ್ವಮೋಹಕನಾದ ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಗೋಪಿಯರಿಗೆ ಪ್ರೇಮಾನು ರಕ್ತಿ/ಕಾಮದೃಷ್ಟಿ ಇದ್ದದ್ದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಭಗವಂತ ನಿಷ್ಕಾಮಕನಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಅವನು ಆವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ ವೈದ್ಯ; ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಕಂಸಾದಿಗಳ ಮದಜ್ಜರ, ಭಕ್ತಾದಿಗಳ ಭವಜ್ಜರಕ್ಕೂ ಸಹ

"ಕಾಮಜ್ಜರಂ ವ್ರಜಸ್ತ್ರೀಣಾಂ | ಕಂಸಾದೀನಾಂ ಮದಜ್ಜರಂ |

ಭವಜ್ಜರಂ ಚ ಭಕ್ತಾನಾಂ | ಹಂತಾದೈವೋಭಿಷಗ್ಧರಿಃ ||

ಗೋಪಿಯರು ಮುಗ್ಧ ಸ್ತ್ರೀಯರು. ಅವರಲ್ಲಿದ್ದು ನಿರತಿಶಯವಾದ ಕೃಷ್ಣಪ್ರೇಮ. ಅದನ್ನವರು ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣ ಮಾಡಿದರು. ಕೃಷ್ಣನು ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ. ಕೃಷ್ಣಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಗೋಪಿಯರ ಕಾಮ ತನ್ನ ಕಳಂಕವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಶುದ್ಧಭಕ್ತಿಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಯಿತು. ಡಿವಿಜಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-

"ಗತಿಸರ್ವಗಂ ಕೃಷ್ಣಂ | ಯತಿಗಂ ಕಾಮಿಗಮಸಂಸ್ಕೃತಗಂ ವ್ರತಿಗಂ |

ಪತಿತಗಂ ಕೃತಿಮತಿಗಂ | ಹಿತಪಥಮಂ ತತ್ತದುಚಿತ ನಯದಿಂ

ತೋರ್ಪಂ||"

ತಾನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಜೀವಿಗೂ ಸದ್ಗತಿ ನೀಡಿ ಉದ್ಧರಿಸುವುದು ಭಗವಂತನ ಸಂಕಲ್ಪ. ಅದನ್ನವನು ಆಯಾ ಜೀವಿಯ ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಭಾವತೀವ್ರತೆ ಇರಬೇಕು ಅಷ್ಟೇ.

'ನಂಬದಿದನು ತಂದೆ ನಂಬಿದನು ಪ್ರಹ್ಲಾದ

ಕಂಬದಿನೋ ಡಿಂಬದಿನೋ ಮೋಕ್ಷವವರಿಂಗಾಯ್ತು'-

ಎಂದು ಕಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಮೇಲಿನ ತೀವ್ರತರವಾದ ದ್ವೇಷವೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದೆಂದ ಮೇಲೆ ಗೋಪೀಜನಕಾಮ ಅವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ದೊರಕಿಸಿ ಕೊಡಲಾರದೆ ಎನ್ನುವುದು ಡಿವಿಜಿ ವಿಚಾರಧಾರೆ.

“ಗೋಪ್ಯ: ಕಾಮಾತ್ ಭಯತ್ಕಂಸೋ| ದ್ವೇಷಾಚ್ಛ್ರಿಯಾದಯೋ ನೃಪಾಃ|
ಸಂಬಂಧಾದೃಷ್ಟಯಃ ಸ್ನೇಹಾ| ದ್ಯೂಯಂ ಭಕ್ತ್ಯಾವಯಂ ವಿಭೋ ||”-

ಎಂದು ಭಾಗವತ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮಾನವ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಾಮವು ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗ. ಅದು ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಧರ್ಮವಿರುದ್ಧವಲ್ಲದ ಕಾಮ ಅಪೇಕ್ಷಿತವೆಂದು ಕೃಷ್ಣನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. (ಧರ್ಮಾವಿರುದ್ಧ : ಭೂತೇಷು ಕಾಮೋಸ್ಮಿ ಭರತರ್ಷಭಗೀ. 392) ಧರ್ಮದ ಪರಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲಾಗುವ ಕಾಮವು ಸರ್ವಗ್ರಾಹ್ಯ ಎಂಬುದು ಕಾಳಿದಾಸೋಕ್ತಿ. ಡಿವಿಜಿ ‘ಮಿತವರಿತ ಶೃಂಗಾರ ಜೀವನದ ಕಲ್ಪಶವನ್ನು ತೊಳೆಯುವ ತೀರ್ಥಸರೋವರ’ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಈ ವಿಷಯದ ಬಗೆಗೆ ಡಾ. ವಿ.ಕೃ. ಗೋಕಾಕ್ ಅವರು ತಮ್ಮ ಭಾರತಸಿಂಧು ರಶ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕ ನಿರೂಪಣೆಯೊಂದನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಕಾವ್ಯದ ವಿಶ್ವರಥನ ಸಾಧನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮೇನಕೆಯ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಕಾಮಕ್ಕೆ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಕವಿ ತಂದಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧನೆಯ ಒಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಕಾಮವು ಜಾಗೃತವಾಗಿ ಸಾಧಕನು ಕಾಮುಕನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಕೆಲವು ಅನುಭಾವಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಕಾಮದ ಕೊರತೆಯಿಲ್ಲದೆ ವಿಕಸನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅದನ್ನು ಹಿಂಗಿಸಲು, ಕೊರತೆ ಮುಗಿದ ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೇನಕೆಯ ಆಗಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ವಿಶ್ವರಥ ಅವಳನ್ನು “ನನ್ನದೊಂದೇ ಕಾಮ ದೇವಕಾಮ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಣಾ | ಋತಾಭಿಮುಖ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ತಪಧ್ಯಾನಗಳೇ | ಇದಕ್ಕಿರುವ ಸಾಧನಗಳೆಂದು ನಾನೇಶಿಸಿಲ್ಲ | ನೂರು ಮಾರ್ಗಗಳಿಹವು ಧೈಯ ಸಾಧನೆಗೆಂದು | ವಾಮ ಮಾರ್ಗವೇ ಇರಲಿ ನೀನೊಂದು ಮಾರ್ಗವಿರೆ | ನೀ ನೆನ್ನ ಒಡನಾಡಿ ||”-ಎಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಅವಳು ಕಾಮಕ್ಕೆ ಸಂಕೇತವಾದ ಹಾವಾಗಿ ಹರಿದು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ಆ ಮೂಲಕ ಅವನ ಕಾಮ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಅಳಿಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಡಿವಿಜಿಯವರ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯನ್ನು ಗೋಕಾಕರ ಈ ವಿವರದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅವತರಣಿಕೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ಡಿವಿಜಿಯವರ ಈ ಮಾತುಗಳು ಕೃಷ್ಣನ ಆದರ್ಶವನ್ನು ಸಾರುತ್ತವೆ.

“ವೇಣುಗಾನಮೋ ಪಾಂಚಜನ್ಯರವಮೋ ಗೀತೋಕ್ತಗಾಂಭೀರ್ಯಮೋ
ಮೌನಿ ಸ್ನೇಹಮೋ, ಗೋಪಿಕಾ ಪ್ರಣಯಮೋ ಕೌಂತೇಯ ವಾತ್ಸಲ್ಯಮೋ

ಸೇನಾನ್ವಿತಮೋ ರಾಜತಂತ್ರ ನಯಮೋ, ಚಕ್ರಾಸ್ತ್ರ ಸಂಧಾನ ಮೋ
ನಾನಾ ಜೀವನ ಧರ್ಮರಂಗಗಳೊಳಾದರ್ಶಂ ಯತೋದಾಸುತಂ”

ಈ ಕೃತಿಯ ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತಿ ಪಾರಮ್ಯ ಓದುಗನ ಹೃದಯಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಭಕ್ತಿ ಭಾವವನ್ನು ಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ. ‘ಕೃಷ್ಣಾ ನಿನಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ. ಮನದೊಳಗೆ ಮೂಡಿದ ಅನುತಾಪಗಳನ್ನು ಶಮನಗೊಳಿಸಿರುವೆ. ಪರಿಪೂರ್ಣನೂ, ಪೂರ್ಣದರ್ಶಿಯೂ ಆದವರು ನಿನ್ನಂತೆ ಇನ್ನಾರಿದ್ದಾರೆ’-ಎಂದು ಕೃಷ್ಣನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೂಡುವ ಸಂದೇಹಗಳಿಗೆ ಅರೆತಿಳಿವಿನ ಭ್ರಮೆಯೇ ಕಾರಣವೆನ್ನುವ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮೂಲಕ ಭಾಗವತ ಭಕ್ತಿತತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಕೃತಿಯನ್ನು ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪುತಿನ:- ನವೋದಯ ಕಾವ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಕವಿಗಳೆಂದೇ ಖ್ಯಾತರಾದವರು ಪುತಿನ ಮತ್ತು ಎಕ್ಕುಂಡಿ. ಪುತಿನ ನವೋದಯ ಕಾವ್ಯದ ರತ್ನತ್ರಯರಲ್ಲೊಬ್ಬರೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಬೇಂದ್ರೆ, ಕುವೆಂಪು ಅವರಂತೆ ಈ ಯುಗದ ಮಹತ್ವದ ಕವಿ. ಕೃಷ್ಣಕೇಂದ್ರಿತವಾದ ಅವರ ಶ್ರೀಹರಿಚರಿತೆ ಮಹಾಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಪಂಪ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಲಭಿಸಿದೆ. ಚಿಂತನ ಶೀಲತೆ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದೀಪ್ತಿ, ರಸಾನುಭವದ ಕಡೆಗೆ ತುಡಿತ ಇವುಗಳಿಂದ ಪುತಿನ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕಾಣಿಕೆ ನೀಡಿದ ಭಾಗವತ ಕವಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಸಂಪ್ರದಾಯದಿಂದ ಬಂದ, ನಿತ್ಯಾಚರಣೆಯಿಂದ ಬಲಗೊಂಡ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮದ ಮೇಲಿನ ಶ್ರದ್ಧೆ ಅವರ ಕಾವ್ಯಮನೋಧರ್ಮವನ್ನು ರೂಪಿಸಿದೆ; ಸಂಸ್ಕರಿಸಿದೆ. ಗೋಕುಲ ನಿರ್ಗಮನ, ಮಲೆದೇಗುಲ, ಮಳೆಯು ನಾಡ ತೊಯ್ಯುತಿರೆ, ಶ್ರೀಹರಿಚರಿತೆ ಇಂಥ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಭಗವತ್ತೇಮ, ಕೈಂಕರ್ಯ, ಪ್ರಪತ್ತಿಗಳ ಗಾಢ ಬಲವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕವಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಾನವೀಯತೆಯೇ ದೈವ. ಹಿರಿಯ ಶಕ್ತಿಯ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸಣ್ಣತನವನ್ನೊಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದೇ ಭಕ್ತಿ. ‘ಸರ್ವಭೂತಹಿತೇ ರತಃ’ ಎಂಬುದೇ ಪೂಜೆ. ಅವರು ಕವಿಯ ಗುಣದ ಬಗೆಗೆ ಹೇಳುವ ಮಾತು ಭಾಗವತ ಭಕ್ತನಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ‘ನಾನ್ಯಷಿ : ಕುರುತೇ ಕಾವ್ಯಂ’ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಇದೇ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಬಗ್ಗೆ ಅವರೇ ಹೇಳುವ ಮಾತುಗಳು-“ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಸರ್ವಭೂತ ಹೃದಯತ್ವ ಇದನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಮೂರು ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಪಡೆಯಬೇಕು.

1. ಸ್ವಕೇಂದ್ರ ಮುಕ್ತಿ 2. ಅನುಪೇತತ್ವ 3. ಅಪೇತ ಕೃತ್ಯತ್ವ-ಅಂದರೆ ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡುವುದು; ಪೂರ್ವಾಗ್ರಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದು; ಮತ್ತು ಕಾಲಕ್ರಮಾಗತ ಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟಳೆಗಳಿಂದ, ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುವುದು ಇದು ಭಾಗವತ ಧರ್ಮದ ಅಹಂತ್ಯಾಜ್ಯ, ಕರ್ಮಸಮರ್ಪಣಾಭಾವ, ಸರ್ವದೈವ ಸಮಾನ ಭಾವದಿಂದ ಉದಯವಾದದ್ದು.

ಅಂತರ್ಗತವಾದ ದೈವವು ತಮ್ಮನ್ನು ನಡೆಸುವುದೆಂಬ ಭಾಗವತದ ಭರವಸೆ ಕವಿಗೆ ಇದೆ. 'ಸಣ್ಣಹನಿ ಸಾಗರವನರಿಯದೊಲು, ಹೆಮ್ಮರವ ಚಣಬಾಳ ಮಲರು ಅರಿಯದೊಲು' ತಾವು ದೈವವನ್ನರಿಯಲು ಅಸಮರ್ಥರೆಂಬ ಕಿರಿತನದ ಅರಿವು ಅವರಿಗಿದೆ.

'ಚಲನವಲನದ ಹಕ್ಕುಕಸಿಯದಲೆ ತೋರದಲೆ, ಇಳೆಯಕರ್ಷಣಶಕ್ತಿ ಜನವ ಜಗದ ।
ಸೆಳೆವಂತೆ ನಿನ್ನಿಚ್ಛೆ ನನ್ನರಿವ ಬಳಸಿಹುದೇ ತಿಳಿಯದಲೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯರಾಜವೆನು ಹರಿಯೇ'

ಎಂದು ಮಾನವನ ಅಸಹಾಯಕತೆಯನ್ನು, ಎಲ್ಲವೂ ದೈವೇಚ್ಛೆಯಂತೆ ನಡೆದರೂ ಚಲನವಲನದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕೊಟ್ಟ ದೇವರ ಘನತೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಗವತವು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವ ಭಗವಂತನ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕತೆಯನ್ನೂ, ಸರ್ವಶಕ್ತತೆಯನ್ನೂ, ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೂ ಮುಗ್ಧ ಹೆಣ್ಣೊಬ್ಬಳ ಅಂತಃಕರಣದಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಮಾತುಗಳ ಮೂಲಕ ಅತ್ಯಂತ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಕವನ 'ವಿಶ್ವಕುಟುಂಬಿಯ ಕಷ್ಟ'. ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಬಿರುಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಹಿಟ್ಟು ಬೀಸುತ್ತಾ ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅಳುತ್ತಿದ್ದ ಅನಾಥ ಕೆಲಸದ ಹೆಣ್ಣು ನಾಗಿಯನ್ನು ಅಜ್ಜಿ ಮಾತಾಡಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳ ಅಳುವಿಗೆ ಅವಳ ಯಾವ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಕಷ್ಟ ಕಾರಣವೆಂದು ಅಜ್ಜಿ ತಿಳಿಯ ಬಯಸಿದಾಗ ಎರಡು ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳ ತಾಯಿ, ವಿಧವೆ, ಒಪ್ಪೊತ್ತಿನ ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಬಿರುಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲೂ ಗೆಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದನಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಹೀಗೆ-

"ಏನ್ವೇಳ್ಳಿ ನಮ್ಮವ್ವ ಇರುವೋರು ಮೂವೋರು । ನಾನು ನಮ್ಮೆಣ್ಣು ಮೊಲೆಗೂಸು
ಕಾಣೆರಾಒಪ್ಪೊತ್ತು ದುಡಿಯದೆ ಕೂತರೂ ಪ್ರಾಣಾವನೀಸೋದು ಬಲುಕಷ್ಟ"

ಹುಲುಮನುಸಿಯ ಪಾಡು ಹಿಂಗೈತೆ ನಮ್ಮವ್ವ ಮೇಲೆ ದೇವ ಪಾಡ ಏನ್ವೇಳ್ಳಿ ಸುಲಭಾನೆ ಲೋಕದ ಸಂಸಾರ ನಡೆಸೋದು! ಅಳುಬಂತು ನಮ್ಮಪ್ಪಗಾಗಿ" ದೇವರ ಕಷ್ಟಕ್ಕಾಗಿ ಅಳುವ ಮುಗ್ಧ ಬಡವಿಯನ್ನು ಸಹೃದಯನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕವಿ ಅಚ್ಚೊತ್ತಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಗಳ ಮೂಲದ್ರವ್ಯ ಅಂತಃಕರಣವೇ ಆಗಿದೆ. ರಮಜಾನ್‌ದರ್ಗಾ ಅವರು ಹೇಳುವಂತೆ-'ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಃಕರಣದ ವಿರಾಟ್ ಸ್ವರೂಪವಿದೆ. ಇಡೀ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನೇ ತನ್ನ ಉಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹ ವಿಶಾಲ ಹೃದಯದ ಮಮತಾಮಹಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ ನಾಗಿ. ಮಲೆದೇವರ ಕಷ್ಟದ ಹಿಂದೆ ಇಡೀ ಲೋಕದ ಕಷ್ಟವೇ ಅಡಗಿದೆ ಸಕಲ ಜೀವಾತ್ಮರಿಗೆ ಲೇಸನ್ನು ಬಯಸುವ ಮನಸ್ಸು ಮಾತ್ರ ಈ ರೀತಿಯ ದುಃಖವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ. ದೊಡ್ಡವರೆನಿಸಿಕೊಂಡವರು ಎಂದೂ ಅನುಭವಿಸದಿರುವುದನ್ನು ವಿಶಾಲ ಹೃದಯದ ಕಡುಬಡವರು ಅನುಭವಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಕವಿಯ ಈ ಕಾಣ್ಕೆ ಅಂತರಂಗದ ಕಣ್ಣನ್ನು ತೆರೆಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ದೇವರು ಭಕ್ತಿಭಾವ ಇವುಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯ ತಿರುಳು 'ಮಲೆದೇಗುಲ' ಕವಿತೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪುತಿನ ಅವರೇ ಹೇಳುವಂತೆ ನನ್ನ ಅಹಂಕಾರದ ಗವಾಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಪುಲಮುಖನಾದ ಸರ್ವಪಕ್ಷನು ತನ್ನ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಪಟ್ಟ ಅನುಭವಗಳ ಲೇಖನ ಈ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದೆ. ಈ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ದೇಗುಲದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಿಂದಲೇ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಗೋಪುರದ ಬಾಗಿಲಿನ ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಮರಳಿ ಹೊರ ಹಾರುವ ಗಿಳಿ-ಪಾರಿವಾಳಗಳ ಕ್ರಿಯೆ ಕವಿಗೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸೋಜಿಗವೊಂದರ ಕಾಣ್ಕೆಯಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

'ಆ ಕತ್ತಲೊಳಹೊಕ್ಕಮರಳಿ ಹೊರ ಹಾರುವಿ ಗಿಳಿಪಾರಿವಾಳ ಭ್ರಮಣೆಯನ್ನ ಕಂಡು ಅವ್ಯಕ್ತದಿಂದ್ರಕ್ತ ಹೊರಬರುವ ನಟನೆಯನು ಚಿಂತಿಸುವುದೆನ್ನಮನ ಬಲುಬೆರಗುಗೊಂಡು-

ಪುತಿನ ಅವರ ಮೊದಲ ಒಲವು ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣೆಯ ಕಡೆಗೆ. ಅವರೇ-

'ಎನ್ನದು ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣಕಾರ್ಯ ಏನೇತಕೆ ಎಂಬುದೆ ಹವ್ಯಾಸ ಅದನುಳಿದಾಗದು ಪದವಿನ್ಯಾಸ' - ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಅವರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನ ಹರಳುಗೊಳಿಸುವುದೂ ಇದೇ. "ಪುತಿನ ಸಮಕಾಲೀನ ಬದುಕನ್ನು ಪುರಾಣದ ಪರಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಶೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು

ಐತಿಹಾಸಿಕ ತಾತ್ವಿಕ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸಂಕೇತಗಳಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ” ಎಂಬ ಜಿ.ಎಸ್.ಎಸ್. ಅವರ ಮಾತನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಬಹುದು.

ಸಮಕಾಲೀನ ಜೀವನ ಮಥನದ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಪರಿಕರವಾಗಿ ಪುತಿನ ಪೌರಾಣಿಕ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಕವಿಯ ಅಭಿಮತದಂತೆ ಯಾವುದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬಹುದೋ ಅದು ಹಳತು. ಹೀಗಾಗಿ ಪುರಾಣಗಳು ಎಂದೂ ಹಳತಲ್ಲ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ಸಾರಭೂತವಾದ ಸರ್ವಕಾಲಕ್ಕೂ ಸಲ್ಲುವ ಅವರವರ ಬುದ್ಧಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯಾ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಕರವಾಗಿ ಒಗ್ಗಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುಣಗಳಿವೆ. ಪುತಿನ ಅವರ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನ ಪ್ರೇರಣೆ ಭಾರತೀಯ ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯಿಂದಲೇ ಒದಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ವಸ್ತುವಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಕೂಡ ಪರಂಪರೆಯಿಂದಲೇ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಕವಿಯ ಈ ಪುರಾಣ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಪ್ರಕೃತಿ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಳಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಸೂರ್ಯೋದಯ ಅವರಿಗೆ ವರಾಹ ಅವತಾರದ ನೆನಪು ತರುತ್ತದೆ.

‘ದಾನವಹೃತಮೇದಿನಿಯಂ ದಂಷ್ಟಾಗ್ರದೊಳಿರಿಸಿ
ಭೂದಾರನು ಪಾತಾಳವನುಳಿದೆದ್ದನೊ ಎನಿಸಿ
ದೂರದಿಗಂತದೊಳೊಪ್ಪಿದೆ ರಪಮಂಡಲಶೃಂಗ’

ಅದೇ ರೀತಿ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಪಾತಾಳ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಿರುವ ಬಲಿಯ ತಲೆಯಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

‘ಭುವಿಬಾನಳಿದುರವಣಿಸಿದ ಹರಿಪಾದಕೆತಲೆಯೊಡ್ಡುತ
ಕೆಳಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಿಹ ಬಲಿದೊರೆಯಂದದಲಿ’

ಹಾಗೇ ಶ್ರಾವಣದ ರಾತ್ರಿ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ, ಕಗ್ಗತ್ತಲ ರಾತ್ರಿ ಕೃಷ್ಣ ಹುಟ್ಟಿದ ದಿನವನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತಂದು ಕಾವ್ಯವು ತೆರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

“ಮಳೆಯು ನಾಡ ತೊಯ್ಯುತ್ತಿರೆ ಮಿಂಚಿಗಿರುಳು ಬೆದರುತಿರೆ
ಗೊಡಮುದ್ದುಗೊಲ್ಲ ನೆಡೆಯೊಳೊಂದು ಹಣತೆ ಮಿನುಗುತಿರೆ
ಮುದವದೊಂದು ಹೊಳೆವುದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣು ತೆರುವುದು.”

ಈ ವೈಷ್ಣವ ಕವಿಯ ಮನವನ್ನು ರೂಪಿಸಿದ ಭಾಗವತ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಕವಿಗೆ ಸರ್ವದೈವ ಸಮಾನ ಭಾವವನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಶುದ್ಧ ವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಈ ಕವಿ

ತನ್ಮಯತೆಯಿಂದ ಶಿವ ತಾಂಡವ ನೃತ್ಯವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬಲ್ಲರು. ನಟರಾಜನಾದ ಶಿವನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬಲ್ಲರು. ಸ್ಕಾರ್ತನಾದ ರುದ್ರಭಟ್ಟ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಒಲಿದಂತೆ ಪುತಿನ ಶಿವನಿಗೆ ಮನಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಬಲ್ಲರು. ಸಂಜೆಯ ಬೆಳಕಿಗೆ ‘ತವಸಿ ಶಿವ ಪಾರ್ವತಿಯ ನಸುನೋಡುತೆವೆ ಮುಚ್ಚಿದಂದದಲಿ’ ಎಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಶರತ್ಕಾಲದ ಮೋಡ ‘ಮೇರು ತೀರದಿ ಜಳಕ ಮಾಡುವ ಶಿವನ ಗೊಳಿ’ ಎಂಬ ರೂಪಕ ಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ. ನೇರಳೆ ಹಣ್ಣನ್ನು ಕುರಿತು ‘ಇದು ರಸನೆಗೆ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ’, ‘ಜಿಹ್ವಾನಭೇಶಂಭು’ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿವರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಗಮನಿಸಿದರೆ ಕವಿಯ ಮನೋಧರ್ಮ ಭಾಗವತಧರ್ಮ ದರ್ಶನದಿಂದ ರೂಪುಗೊಂಡ ಚಿಂತನಪರತೆ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಪೌರಾಣಿಕ ಪ್ರಸಂಗ ಮುಪ್ಪುರಿಯಾಗಿ ಅವರ ಕಾವ್ಯಧರ್ಮದ ಆಯಾಮವನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸಿದೆ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ಪುತಿನ ಅವರ ಶ್ರೀಹರಿಚರಿತೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ದಶಮಸ್ಕಂದವನ್ನು ಆಕಾರವಾಗಿ ಹೊಂದಿದ ಆಧುನಿಕ ಯುಗದ ಕೃಷ್ಣವಿಷಯಕ ಮೊದಲ ಮಹಾಕಾವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಭಾರತೀಯರ ಭಾವಜೀವವನ್ನಾಧರಿಸಿದ ಕೃಷ್ಣನೇ ಇದರ ನಾಯಕ. ಅವನ ಬದುಕಿನ ಮೊದಲ ದಿನಗಳನ್ನು ಕ್ಯಾವ್ಯ ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಕೃಷ್ಣನು ಗೋಕುಲದ ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಬಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಚಿಂತನೆಯಾಗಿದೆ. ಸಮಷ್ಟಿ ಚೈತನ್ಯದ ಸಮರ್ಥ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಪುತಿನ ಅವನನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಹರಿಚರಿತೆಯ ಅರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯೋದ್ದೇಶವನ್ನು ಕವಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ತದೇವ ರಮ್ಯಂ ರುಚಿರಂನವಂನವಂ |

ತದೇವಶಶ್ವನ್ಮನಸೋಮಹೋತ್ಸವಂ||

ತದೇವ ಶೋಕಾರ್ಣವ ಶೋಷನೃಣಾಂ | ಯದುತ್ಸಮಶ್ಲೋಕಯ
ಶೋನುಗೀಯತೇ’ ||

“ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಈ ಶ್ಲೋಕ ನಾನು ಶ್ರೀಹರಿಚರಿತೆಯೆಂಬ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಲು ತೊಡಗಿದ ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಆ ವ್ಯವಸ್ಥಿತದಲ್ಲಿ ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಂತೋಷ ಉಲ್ಲಾಸಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ”.- ಎಂದು ಹೇಳಿ ‘ಕೃಷ್ಣ ನನ್ನ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರದ ದೇವರು. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಆತನನ್ನು ನೆನೆಯುವುದು ನನ್ನ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ. ‘ಗೋಕುಲಾಷ್ಟಮಿ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ’, ‘ಮಳೆಯುನಾಡಿತೊಯ್ಯುತ್ತಿರೆ’ ಎಂಬ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೋಕುಲನಿರ್ಗಮನ ಎಂಬ

ಗೀತರೂಪಕದಲ್ಲಿ, ದೀಪಲಷ್ಠ ಎಂಬ ಹಾಡುಗಬ್ಬದಲ್ಲಿ, ಗೀತೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ, -ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಆ ಪುರುಷೋತ್ತಮನನ್ನು ಅನೇಕ ಪರಿಯಲ್ಲಿ ನೆನೆದಿದ್ದೀನೆ. ಹೃದಯ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಸ್ತುತಿ ಬಹು ಸುಲಭೋಪಾಯವೆಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಚರಿತೆಯ ಮೂಲಕ ಹಂಚುವುದೇ ಈ ಕಾವ್ಯ ರಚನೆಯ ಉದ್ದೇಶ ಎಂದು ತಮ್ಮ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಭಾಗವತ ಮನೋಧರ್ಮವನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸು.ರಂ. ಎಕ್ಕುಂಡಿ:- ವೈದಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆ, ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಅಚಲ ವಿಶ್ವಾಸವಿರುವ ಎಕ್ಕುಂಡಿಯವರಿಗೆ ಕಾವ್ಯವು ತಮಗಿರುವ ಧಾರ್ಮಿಕ ಶ್ರದ್ಧೆ ಪರಂಪರೆಯ ಅಭಿಮಾನಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಧನವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಎಕ್ಕುಂಡಿಯವರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿರುವುದು ಮಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತ ಮತ್ತು ಮಾರ್ಕ್ಸವಾದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ. ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ ಇವೆರಡರ ನಡುವೆ ವೈರುಧ್ಯ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಸ್ತಿಕ ಅಡಿಪಾಯದ ಮೇಲೆ ನಿಂತರೆ ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ನಾಸ್ತಿಕವಾದವೇ ಆಧಾರ. ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳೊಡನೆ ದೈವಕಲ್ಪನೆ ಪುನರ್ಜನ್ಮ, ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ನಂಬಿಕೆ ಒಂದೆಡೆಯಾದರೆ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಅಚಲ ನಂಬಿಕೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರದು. ಆದರೆ ಎಕ್ಕುಂಡಿಯವರದು ಹಂಸಕ್ಷೀರನ್ಯಾಯ. ಅವರು ಈ ನಾಸ್ತಿಕವಾದದ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಾರ್ಕ್ಸವಾದ ಸಮಾನ ಸ್ಥಾನಮಾನ, ಸಮಾನ ಹಕ್ಕು ಸಮಾನ ಅವಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಸಮಾನತೆಯ ತತ್ವದ ತಿರುಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು 'ಸರ್ವೇಜನಾಃ ಸುಖಿನೋಭವಂತು' ಎನ್ನುವ ಭಾಗವತ ಧರ್ಮದ ತತ್ವಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಂಡರು. ಎಕ್ಕುಂಡಿಯವರು ಪುರಾಣ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಪ್ರಸಂಗ, ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಧಾನ, ಕಾವ್ಯದ ಮುಖಾಂತರವೇ ಪರಂಪರೆಯ ಒಳನೋಟಗಳನ್ನು ಕಾಣುವ ರೀತಿ ನಮಗೆ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾರಂಪರಿಕ ಪುರಾಣ ಲೋಕವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯ ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ದೈವಸ್ವರ್ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಮಾನವನ ಹುಡುಕಾಟ, ಯೋಗ್ಯತೆ, ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಗೂ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನದ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಕಾರಣ ದೈವ ಕರುಣೆ ಎಂಬ ಭಾಗವತದ ಭಕ್ತಿಭಾವ ಎಕ್ಕುಂಡಿಯವರದಾದರು ಭಕ್ತಿ ಡಾಂಭಿಕವಾದಾಗ ತನ್ನ ಮೂಲ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು 'ದಾಸಿಮಯ್ಯ ಮತ್ತು ಬೆಕ್ಕು' ಎಂಬ ಕವನದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

“ಬಿಲ್ಲ ಮತ ಈಗೀಗ ಬಿಲದಮಠವಾಗಿಬಹುದು ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಶಿವನಪುಚ್ಚು ಸಿಕ್ಕಿದ್ದು ಸಿಕ್ಕಷ್ಟು ಮುಕ್ಕಿ ಕಣ್ಣಿರೆಯಾಗಿ ಬದುಕಿರುವ ಇಲಿಗಳೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು”

ಶರಣ ಚಳುವಳಿ ಸಾಂಸ್ಥಿಕ ರೂಪ ತಳೆದಾಗ ತನ್ನ ಮೂಲಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡುದರ ವಿಂಡಬನೆ ಇಲ್ಲಿದೆ ಯಾದರೂ ಇದು ಯಾವುದೇ ಡಾಂಭಿಕ ಭಕ್ತಿಯ ಜೊಳ್ಳನ್ನು ಪ್ರಕಟ ಪಡಿಸುವಂತಹದು. ಕವನದಲ್ಲಿ ದಾಸಿಮಯ್ಯ ನೈಜಭಕ್ತಿಯ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಬಿಂಬಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಬೆಕ್ಕು ಭಕ್ತಿಯ ಮುಖವಾಡ ಹಾಕಿದ ಸ್ವಾರ್ಥಸಾಧನೆಯ ಸಂಚಿಗೆ ಸಂಕೇತವಾಗಿದೆ. ಪೂಜೆ ಧಾನ್ಯಗಳ ಬಗೆಗಿನ ಕವಿಯ ಚಿಂತನೆ, ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಭಾಗವತ ಧರ್ಮದ ಏಕಾಂತ ಭಕ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಶಿವಭಕ್ತನಾದ ದಾಸಿಮಯ್ಯನ ಪ್ರಕರಣದ ಮೂಲಕ ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸಿರುವುದು ಕವಿಯ ಮನದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾನ ದೈವ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ದೈವದ ಸ್ವರೂಪ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಭಕ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪ ಮಾತ್ರ ಒಂದೇ ಎಂಬ ಭಾಗವತದ ನಿಲುವನ್ನಿಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಎಕ್ಕುಂಡಿಯವರ ಕಥನ ಕವನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು ಭಾಗವತ ನಿಷ್ಠೆ. ಭಾಗವತವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಶುಕಮುನಿಯ ಘನತೆ, ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಗಳನ್ನು ಸಾರುವ ಕವಿತೆ ಅವಧೂತ. ಶುಕಮುನಿ ವ್ಯಾಸಪುತ್ರ, ಜನ್ಮತಃ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ. ಅವನ ತಂದೆ ವ್ಯಾಸರೂ ಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲ. ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದವರು. ವೇದಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿದವರು. ಜ್ಞಾನ, ವಿದ್ಯೆ ಅನುಭವಗಳಲ್ಲಿ ಅಸದೃಶರು. ಇಂಥ ಮಹಾನುಭಾವರು ಒಮ್ಮೆ ದೇಂವಾಗನೆಯರು ವಿವಸ್ತ್ರರಾಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕೊಳದ ಬಳಿ ಬಂದಾಗ ಅವರನ್ನು ಕಂಡ ಹೆಣ್ಣುಗಳು ಬುಡುಬುಡು ಓಡಿಹೋಗಿ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಅವರ ಮಗ ಶುಕಮುನಿ ಎದುರಿಗೇ ಹಾದು ಹೋದರೂ, ತಮ್ಮತ್ತ ನೋಡಿದರೂ ನಾಚಿಕೊಳ್ಳದೇ ತಮ್ಮ ಪಾಡಿಗೆ ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ವ್ಯಾಸರು ಆದೇವಾಂಗನೆಯರನ್ನು ಕುರಿತು, 'ಯುವಕನೂ ನಗ್ನನೂ ಆದ ಶುಕನನ್ನು ಕಂಡುನಾಚದ ನಿಮಗೆ ವಯೋವೃದ್ಧನೂ ವಸ್ತ್ರಧಾರಿಯೂ ಆದ ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡರೆ ನಾಚಿಕೆಯೇ' -ಎಂದು ಕೇಳಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ

‘ಪವನನಂತೆನಿರ್ಲಿಪ್ತಶುಕನು ಬಯಲದೇಹಿಯಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಚಿತ್ತ ತನುರಾಗಲಿಪ್ತ ದ್ರಷ್ಟಾರ ವ್ಯಾಸಯೋಗಿ’

‘ನೀವು ಪುರುಷರೆಂಬ ಭಾವ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿನ್ನೂ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದೆ. ಶುಕನ ಮನಸ್ಸು ಲಿಂಗಾತೀತವಾದದು’ ಎಂದು ಆ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕೊಟ್ಟ ಉತ್ತರವೇ ಕವನದ ಕೇಂದ್ರ ಬಿಂದು. ಅವಧೂತರ ಸ್ವರೂಪ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಶುಕಮುನಿಯ ವಿರಕ್ತತೆ ಮಾನಸಿಕ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಕವಿತೆ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅವನ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ವ್ಯಾಸರನ್ನೂ ಬೆರಗುಗೊಳಿಸಿದ ಬಗೆಯನ್ನು ಸುಂದರವಾಗಿ ಲಾಲಿತ್ಯಮಯವಾಗಿ ಅವಧೂತ ಕವನ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾರತೀಯ ಪುರಾತನ ವಾಚ್ಯವನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಿದ ಯಾರೂ ಕೃಷ್ಣನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತರಾಗದೇ ಉಳಿಯಲಾರರು. ಅವನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಅಷ್ಟು ಗಹನವಾದದ್ದು. ಕೃಷ್ಣ ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವನಲ್ಲ. ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ, ರಾಜನೀತಿ, ಮನಃಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವನು. ಹಾಗೇ ಭಾರತದ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಾಂಕೇತಿಕತೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮಾತು ಬಂದಾಗಲೂ ಅಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕೃಷ್ಣನದು ಪಂಡಿತ-ಪಾಮರ ರಂಜಕ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ. ಈ ಕೃಷ್ಣನ ಹುಚ್ಚು ಎಕ್ಕುಂಡಿಯವರನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಅವನು ಅವರಿಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಿಯ. ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಎಷ್ಟು ಬಗೆಯಾಗಿ ಚಿಂತಿಸಿದರೂ, ಚಿತ್ರಿಸಿದರೂ ಅವರಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಅವರ ‘ಹಾವಾಡಿಗರ ಹುಡುಗ’ ಸಂಕಲನ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣ ಚಿಂತನೆಯ ನಾನಾರೂಪಗಳಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಗಜೇಂದ್ರಮೋಕ್ಷ, ಕುಬ್ಜಾಂಗನಾ ಕುಚೇಲೋಪಾಖ್ಯಾನ, ಬಲಿದಾನ, ವಸ್ತಾಪಹರಣ, ಕಾಲೀಯ ಮರ್ದನ ಮೊದಲಾದ ಕವಿತೆಗಳು ಭಾಗವತದ ಸನ್ನಿವೇಶ ಹಾಗೂ ಕೃಷ್ಣನ ಸುತ್ತಲೂ ಪರಿಭ್ರಮಿಸುತ್ತದೆ.

ಎಕ್ಕುಂಡಿಯವರು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಮಿತ್ಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಕಥೆ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ. ಕಥೆಯ ಒಳದನಿಯನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯಬೇಕೆಂಬ ಆಶಯವೇ ಮುಖ್ಯ. ಅವರ ಕವಿತೆಗಳ ಮುಖ್ಯ ಆಶಯವೆಂದರೆ ನಿರ್ವಾರ್ಥ ಪ್ರೇಮ, ದೈವ ವಶವಾದ ಜೀವನ, ದೈವ ಮಾನವ ಸಂಯೋಗದ ಸಾರ್ಥಕತೆ ಈ ನಿಲುವಿನಲ್ಲಿ ಪುತಿನ ಅವರಿಗೆ ಅವರು ಹತ್ತಿರವಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ರಾಮಾಯಣ, ಭಾಗವತ, ಭಾರತಗಳಿಂದ ಕಥನದ ನೆಲೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೂ ಪುತಿನ ಮತ್ತು ಎಕ್ಕುಂಡಿಯವರಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಖ್ಯಭಾವಕ್ಕಿಂತ ದಾಸ್ಯಭಾವವು ಪುತಿನ ಕಾವ್ಯದ ಕೇಂದ್ರ ಚಿಂತನೆಯಾಗಿದೆ. ಪುರಾಣ ಪ್ರತೀಕಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಪುತಿನ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೊಸ

ಜಗತ್ತಿನ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಎಕ್ಕುಂಡಿಯವರಲ್ಲಿ ಅವನು ಕೇಂದ್ರ ನೆಲೆಗೆ ತಲುಪುತ್ತಾನೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ದೈವಮಾನುಷ ಶಕ್ತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಹುಡುಕಾಟದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತವೆ. ಪುತಿನ ಅವರ ಸೃಜನಶೀಲ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ದೈವಕ್ಕೆ ಗೆಲುವು. ಎಕ್ಕುಂಡಿ ಅವರಿಗೆ ದೈವದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ. ಆದರೆ ದೈವಭಕ್ತಿ ಸಮಕಾಲೀನ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಒಂದು ಪರಿಹಾರವೆಂಬಂತೆ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಎಕ್ಕುಂಡಿಯವರು ತಾವು ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ವಸ್ತುವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಪುರಾಣಕಥೆಗಳ ಒಡಲಿನಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ತಾತ್ವಿಕತೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪುರಾಣ ಕಥಾ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಸದೃಶ ತುರ್ತನ್ನು ಒಂದು ಮೂಲ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವ ತಂತ್ರವಷ್ಟೇ ಆಗಿರದೆ ಮಾನವ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಅನುಭವದ ವಿವಿಧ ಸ್ತರಗಳನ್ನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಎಕ್ಕುಂಡಿ ಹೇಳುವ ಈ ಕಥೆಗಳು ಕಾವ್ಯೋದ್ದೇಶವೊಂದಕ್ಕೆ ಬದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಕವಿಯ ದರ್ಶನಕ್ಕೂ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದುಡಿಯುತ್ತವೆ.

ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹಾವಾಡಿಗರ ಹುಡುಗ ಅತಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕವನವಾಗಿದೆ. ಈ ಕವಿತೆ ಕೃಷ್ಣನು ಮಾಡಿದ ಕಾಳಿಂಗ ಮರ್ಧನದ ವಿವರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆನ್ನುವುದು ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗುವಂತಹದು. ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ‘ಹಾವಾಡಿಗರ ಹುಡುಗ’ನೆಂದು ಕರೆದಿರುವುದೇ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕವನಕ್ಕೆ ನಾವೀನ್ಯತೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಅದು ಅಷ್ಟಕ್ಕೇ ಸೀಮಿತವಲ್ಲ. ಕವನ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದನ್ನಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು.

“ಒಂಬತ್ತು ಬಾಗಿಲುಗಳಿರುವ ಮನೆಗೊಪ್ಪಿದವು ಒಂಬತ್ತು ಉಪರಿಗೆ
ತುಂಬಿತ್ತು ಸಂಪತ್ತು ತುಳುಕಾಡುತ್ತಿದ್ದವು ಒಂಬತ್ತು ಕೊಪರಿಗೆ ||

ಒಂಬತ್ತು ಬಾಗಿಲುಗಳಿರುವ ಮನೆ ಎಂದರೆ ಮಾನವ ಶರೀರ. ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮೂಲಾಧಾರದಿಂದ ಸಹಸ್ರಾರದವರೆಗೆ ನವವಿಧ ನಾಡೀ ಚಕ್ರಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಎಂದು ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಕುಂಡಲಿನೀ ಎನ್ನುವ ಶಕ್ತಿ ಮೂಲಾಧಾರದಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿದ್ದು ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಜಾಗೃತಗೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಹಂತಹಂತವಾಗಿ ಮೇಲೇರಿ ಸಹಸ್ರಾರವನ್ನು ತಲುಪುತ್ತದೆ. ಈ ಹಂತ ಸರ್ಪಾಕಾರವನ್ನು ತಾಳುವುದರಿಂದ ಕುಂಡಲಿನೀ ಸರ್ಪ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಹಂತಗಳೇ ಒಂಬತ್ತು ಉಪರಿಗೆಗಳು. ಈ ನಾಡೀಚಕ್ರಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಸೂರೆಗೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ

ತುಂಬಿರುವ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಗಳು. ಈ ಸಂಪತ್ತು ಮಾನವಶಕ್ತಿ ಕೇಂದ್ರಗಳಾದ ನಾಡೀಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಕಾಯುವುದೇ ಕುಂಡಲಿನೀ ಸರ್ಪ. ಇದು ಯೋಗ ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನವೆನ್ನುವ ಪುಂಗೀನಾದಕ್ಕೆ ತಲೆದೂಗುವಂತಹದು. ಕುಂಡಲಿನಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಜಾಗೃತಗೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಮೂಲಾಧಾರದಿಂದ ಸಹಸ್ರಾರ ತಲುಪಿದಾಗ ಭಗವತ್ಪ್ರಪೆಯೆಂಬ ಸೌಗಂಧಿಕಾ ಪರಿಮಳವೂ ಸೇರಿ ಭಗವಂತನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದತ್ತ ಸೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಭಗವತ್ಪ್ರಪೆಯೇ ಅವನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರಕ ಸನ್ನಿವೇಶವಾಗಿ ಒದಗುತ್ತದೆ.

‘ದಿವ್ಯ ಸೌಗಂಧಿಕ ಸಹಸ್ರ ಸೌರಭತಾಳಿ ಬಿರಿದ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಬೀಸುವುದು ಗಾಳಿ’ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಹಸ್ರ ಎನ್ನುವ ಪದ ಸಹಸ್ರಾರವನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತದೆ. ಆಗ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದದ ಅನುಭವವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಧಿಯ ಕಾಯುವ ಸರ್ಪಪೂತ್ಕರಿಸ ತೊಡಗಿತ್ತು ಹೆಡೆಯೆತ್ತಿ ಕಣ್ಣುಬಿಟ್ಟು’ ಎಂಬ ವಿವರಣೆ ಕುಂಡಲಿನಿ ಜಾಗೃತವಾಗಿರುವುದರ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ‘ಗರುಡವಾಹನನಿತ್ತ ಗಾರುಡಿಗ ಸ್ಪರ್ಶಕ್ಕೆ ಹಾವಾಯ್ತು ರತ್ನಮಾಲೆ’ ಭಗವಂತನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ನಂತರ ರತ್ನಮಾಲೆಯಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದನೆಂಬ ವಿವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿಧಿಯ ಕಾಯುವ ಸರ್ಪವೀಗ ವಿಧಿಯ ಕಾಯುವ ಸರ್ಪವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಂಡು ಮಾಲೆಯಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವುದೆನ್ನುವ ವಿವರ ಜೀವಿಯು ಭಗವಂತನ ಸಾಮಿಪ್ಯ ಹೊಂದಿದ ಮುಕ್ತಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹಾವಾಡಿಗರ ಹುಡುಗ’ ಅತ್ಯಂತ ಸರಳ ನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಹನ ತತ್ವವೊಂದನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವ ಮಹತ್ಕವಿತೆಯಾಗಿದೆ. ಇಡೀ ಕವನ ಯೋಗಸಾಧನೆಯ ಮೂಲಕ ಮುಕ್ತಿ ದೊರಕುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಮೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಭಾಗವತದ ಕಾಳಿಂಗಮರ್ದನ ಕೃಷ್ಣ ಹಾವಾಡಿಗರ ಹುಡುಗನಾಗಿ ಮೋಕ್ಷತತ್ವವನ್ನು ಸಾರುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಗವತವು ರಾಮಾಯಣ ಭಾರತಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನ ಬಗೆಯದು. ಕಾವ್ಯಕೃತಿಗಿಂತ ಇಲ್ಲಿ ತರ್ಕ, ಉದ್ದೇಶ, ಅರ್ಥ, ಜ್ಞಾನಗಳು ಮುಖ್ಯ ಆಶಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕ ನೆಲೆಗಳಿದ್ದರೂ ಅವು ಹಿಂದೆ ಸರಿದು ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪೋಷಕವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಎಕ್ಕುಂಡಿಯವರು ಭಾಗವತ ಪರಂಪರೆಯ ವಿನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಕಾವ್ಯ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕತೆಯ ನೆಲೆಗಿಂತ ಅರ್ಥಾತ್ಮಕತೆಯ ಕಡೆಗೆ ಸರಿಯುತ್ತದೆ. ಎಕ್ಕುಂಡಿಯವರ ಭಾಗವತ ಧೋರಣೆಯು ಪುರಾಣದ ವಸ್ತು ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಮೂಲಕ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳ್ಳುವ ಬಗೆಯೂ ಅನನ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅವರ

ಕಾವ್ಯ ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಬಳಕೆಯ ಕ್ರಮವೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದಾಗಿದೆ. ಕಾವ್ಯ ವಸ್ತುವಿನ ಸಹಜ ನೇರ ನಿರೂಪಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಸದ್ವಿಲ್ಲದೆ ಧ್ವನಿಪರಿವೇಶವನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತ ಸಾಗಿ ಕವನದ ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ಅನುಭವ ಸಮಸ್ತವೂ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ ಪ್ರತಿಮೆಯಾಗಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇಡಿಯಾಗಿ ದೀಪ್ತಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನ ಹಾವಾಡಿಗರ ಹುಡುಗ.

‘A poet in a man. not very wise. But has a pair of quite uncommon eyes’-ಎಂದು ಎಕ್ಕುಂಡಿಯವರೇ ಒಂದು ಕಡೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತು ಅವರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಜೊತೆ ಅಸಾಧಾರಣ ಕಣ್ಣುಗಳು ಅವರಿಗಿವೆ. ಅವುಗಳ ಮೂಲಕ ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದನ್ನವರು ಕಾಣುತ್ತಾರೆ.

ಜಿಎಸ್‌ಎಸ್:- ಕೃಷ್ಣಶಕ್ತಿ-ಆಧುನಿಕ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕೃಷ್ಣ ಬೀರಿದ ಪ್ರಭಾವ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದದ್ದು. ಆ ಪ್ರಭಾವ ಕವಿಗಳ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ರೀತಿಯೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದದ್ದು. ಅದಕ್ಕೆ ಜಿಎಸ್‌ಎಸ್ ಅವರ ಕೃಷ್ಣಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಕವನವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಬಹುದು. ಕಾವ್ಯಧ್ವನಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವುದನ್ನಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಶೀರ್ಷಿಕೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಕವನದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಕೃಷ್ಣನ ಹೆಸರು ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೊಳಲು, ಯಮುನೆ, ಬೃಂದಾವನ, ಮಥುರಾ, ಪಾಂಚಜನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳು ಕೃಷ್ಣನ ಜೀವನವೇ ಇಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಪ್ರತಿಮೆಯಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಂಡಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಖಚಿತಪಡಿಸುತ್ತವೆ.

‘ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಅಂಧಕಾರ ಮಳೆಹನಿಗಳ ಪಂಜರ
ದೈತ್ಯ ಸೆರೆಯಕಂಬಿಯೊಳಗೆ ಬಂತುದೇವಕುಂಜರ’.

ಮಳೆಗಾಲದ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿ ಕಂಸನ ಸೆರೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಜನನವಾದುದನ್ನು ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಕವಿತೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ದೈತ್ಯಸೆರೆ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಮಳೆಹನಿಗಳ ಪಂಜರವಿದ್ದಂತೆ. ದೈತ್ಯಶಕ್ತಿಯನ್ನಲ್ಲಿ ಮಳೆಹನಿಗಳ ಪಂಜರಕ್ಕೂ ದೈವಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಂಧನದ ಬಲವಾದ ಕಂಬಿಯನ್ನು ಮುರಿಯುವ ಕುಂಜರಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಸಿರುವುದು ದೈತ್ಯಶಕ್ತಿಯ ಮಿತಿ, ದೈವಶಕ್ತಿಯ ಅಗಾಧತೆಯನ್ನು ಏಕಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಧ್ವನಿಸುತ್ತವೆ.

ಕೇವಲ ನಾಲ್ಕು ಸಾಲಿನ ಏಳು ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಮಾಡಿದ ಕೃಷ್ಣಶಕ್ತಿಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ದಾಸವಾಣಿಯಂತೆ ಕರಿಯು ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಪ್ಪ ತೆರನಂತೆ ಅಡಕವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲ ವೃತ್ತ ಕೃಷ್ಣ ಜನನ, ಆ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರೆ, ಎರಡು-ಮೂರನೇ ವೃತ್ತಗಳು ಗೋಕುಲವಾಸಿ ಕೃಷ್ಣನ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಕೃಷ್ಣನು ಗೋಪಗೋಪಿಯರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಮಧುರಭಾವ ಭಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ ಬಗೆಯನ್ನೂ, ವೇಣುಗಾನದ ವ್ಯಾಪಕತೆಯನ್ನೂ ಅರುಹುತ್ತವೆ. ನಂತರ ಮುರಲಿಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ಮಧುರಗೆ ಆಗಮಿಸಿ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.

**‘ಕೊಳಲ ಹಿಡಿದ ಮಿದು ಬೆರಳೊಳು ಪಾರ್ಥರಥದವಾಘೆಯು
ಕೊಳಲಾದಿದ ಮಧುರಾಧರದಲ್ಲಿ ಪಾಂಚಜನ್ಯವು’.**

ಕೃಷ್ಣನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಬೆಳವಣಿಗೆ, ವೈಯಕ್ತಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನದ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪುತಿನ ಅವರ ಗೋಕುಲ ನಿರ್ಗಮನದ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಈ ನಾಲ್ಕು ಸಾಲುಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಬಹುದು.

**‘ರಣರಂಗದೆ ತುಮುಲದಲ್ಲು ಕೇಳು ದಿವ್ಯಗೀತೆಯ
ಸಂಭವಾಮಿ ಯುಗೇ ಯುಗೇ ಎನುವ ಪರಮ ಸತ್ಯವ’**

ಕೃಷ್ಣಾವತಾರದ ಉದ್ದೇಶ ಭೂಭಾರಹರಣ ಮತ್ತು ದಿವ್ಯೋಪದೇಶಗಳ ವಿವರವನ್ನು ಮೇಲಿನ ವೃತ್ತಗಳು ನೀಡುತ್ತವೆ. ಸಂಭವಾಮಿ ಯುಗೇ ಯುಗೇ ಎಂಬುದು ಅವತಾರ ಪುರುಷನೇ ಆದರೂ ಕೊನೆ ಎಂಬುದಿದೆ ಎಂಬ ಸತ್ಯದೊಡನೆ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರದ ಕೊನೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿದ ದಿವ್ಯಪುರುಷರು ಮರೆಯಾದ ನಂತರ ಸೂರ್ಯ ಮುಳುಗಿ ಕತ್ತಲೆಯಾದಂತೆ ಅಜ್ಞಾನದ ಆವರಣ ತಲೆದೋರುತ್ತದೆ. ದಿವ್ಯ ಪುರುಷರ ಜನನ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಯೂ ಹೀಗೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆಗಪುನಃ ಪುನಃ ಭಗವಂತನು ಅಜ್ಞಾನ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಅವತಾರ ತಾಳುತ್ತಾನೆಂಬ ಆಶಯದೊಡನೆ ಕವಿತೆಮುಕ್ತಾಯವಾಗುತ್ತದೆ.

**‘ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಅಂಧಕಾರ ಮಳೆಹನಿಗಳ ಪಂಜರ
ಸೊಂಡಿಲಾಡಿಸುತ್ತ ಬರುವುದದೋದೇವ ಕುಂಜರ’**

ಆನೆ ಸೊಂಡಿಲಾಡಿಸುತ್ತ ಬರುವುದನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಭಗವಂತನು ಅವತಾರದ ಲೀಲೆಯನ್ನಾಡುವನೆಂಬುದನ್ನು ಸೊಗಸಾಗಿ ಧ್ವನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೊಂದು ಚಿಕ್ಕ

ಭಾವಗೀತೆಯಾದರೂ ನವೋದಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಮಹತ್ವದ ಕವಿತೆಯೆಂದೇ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಮಧುರಚೆನ್ನ:- ಮಧುರಚೆನ್ನ ಎಂಬ ಕಾವ್ಯನಾಮದಿಂದ ಬರೆದ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಪ್ಪ ಗಲಗಲಿ ಅನುಭಾವ / ಭಕ್ತಕವಿ ಎಂದೇ ಹೆಸರಾದವರು. ಅವರ ಸೃಜನಶೀಲ ಸಾಹಿತ್ಯವೆಲ್ಲ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಸಾಧನೆಯ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೇ ನಿಂತಿದೆ. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವರು ಹೊಸಗನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುವ ಶುಕ್ರತಾರೆ ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ದೇವರನ್ನು ಕಾಣಲು ಹಂಬಲಿಸಿ ಮಧುರಚೆನ್ನ ತಮ್ಮ ಅನುಭಾವ ಕಥನವನ್ನು ತೆರೆಯುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ‘ನನ್ನನಲ್ಲಿ’ ಸಂಗ್ರಹದ ಕವಿತೆಗಳು ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ದೈವದ ಹುಡುಕಾಟ ಹಾಗೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನೇ ಆತ್ಮವಾಗುಳ್ಳ ಕವನಗಳಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ‘ನನ್ನನಲ್ಲಿ’ ಮಧುರಗೀತದಂತಹ ಕವನಗಳು ಅವರ ಭಕ್ತಿಭಾವಕ್ಕೆ ಹಿಡಿದ ಕನ್ನಡಿಯಾಗಿವೆ. ಭಾಗವತದ ಮಧುರ ಭಕ್ತಿಯೇ ಮಧುರಚೆನ್ನರ ಆಧ್ಯಾತ್ಮೀಯ, ಭಕ್ತ ಭಗವಂತರ ಪ್ರೇಮ ಸಂಬಂಧ, ಭಕ್ತಿ, ವಿರಹ ಇವು ಎಲ್ಲ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯವಾದವುಗಳು. ಜಾನಪದ ಸತ್ವವುಳ್ಳ ಭಾವಗೀತೆಯ ಸಹಜಸಂಬಂಧ, ಬೆಡಗನ್ನುಳ್ಳ ಮಧುರಭಕ್ತಿಯ ಭಾವನೆ, ಸಾಧನೆ ಸಿದ್ಧಿಗಳೇ ವಸ್ತುವಾಗಿರುವ ‘ನನ್ನನಲ್ಲಿ’ದಂಥ ಕವಿತೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ವಿರಳವೆಂಬ ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಅವರು ಭಗವಂತನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಂಬಲಿಸಿದ ಬಗೆ ಹೀಗೆ-

**‘ನೆಲಬಗಿದುನೋಡವೆನೆ ಮುಗಿಲೇರಿ ನೋಡುವೆನೆ ನನ್ನಕರುಳಿನ ಕಿಚ್ಚು ಹೇಳಲಾರೆ
ಚೆಲುವ ಚಿನ್ನಿಗರಾಯನೆಲ್ಲಿಸಿಬಹುದಮ್ಮ ಅವನ ಕಾಣದೆ ಇನ್ನು ತಾಳಲಾರೆ’**

ಎನ್.ಎಸ್.ಎಲ್. ಅವರ ಗೀತಭಾರತಿ ಸಂಕಲನದ ಎರಡನೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗೋಪೀಗೀತೆಗಳು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಗೋಪಿಯರನ್ನು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬರೆದ ಹಲವು ಗೀತೆಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳೆಲ್ಲ ಭಾವನಾತ್ಮಕ ಗೀತೆಗಳು. ವಿರಹ, ಮಿಲನ, ಕೊಳಲು, ರಾಧೆ ಅವುಗಳ ವಸ್ತು. ತೊರೆದು ಹೋಗದಿರಲೊ ಜೋಗಿ, ಗಿರಿಧರ ಪ್ರಿಯತಮ, ನಿನ್ನ ಹೂ ಬನದಲ್ಲಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಚರಣ ಕಮಲ, ಇತ್ಯಾದಿ ಗೀತೆಗಳು ಭಾಗವತದ ಮಧುರಭಾವದ ಭಕ್ತಿ ಗೀತೆಗಳನ್ನೆಬ್ಬಹುದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಲಿಯುಗದ ಗೋಪಿಯೆಂದೇ ಖ್ಯಾತಳಾದ ಮೀರಾಬಾಯಿ ರಚಿಸಿದ ಗೀತೆಗಳ ಅನುವಾದವಾದರೆ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಗೋಪ-ಗೋಪಿಯರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆದ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಚನೆಗಳಾಗಿವೆ.

ಹೀಗೆ ದೈವದ ಸ್ವರೂಪ ಚಿಂತನೆ, ದೈವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ಹಂಬಲ ಆಧುನಿಕ ಕವಿಗಳನೇಕರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನವೋದಯ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದು ಭಾಗವತದ ಭಕ್ತಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಎಂಬುದು ನಿರ್ವಿವಾದ.

ಕೃಷ್ಣನ ಕೊಳಲು:- ಭಾಗವತದ ಕೃಷ್ಣನ ಕೊಳಲಿನಗಾನದ ಇನಿದನಿ ರುದ್ರಭಟ್ಟ ಮತ್ತು ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅಲೆಯ ಮೇಲೆ ತೇಲಿ ಬಂದು ಆಧುನಿಕ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನಪಹರಿಸಿದೆ. ಕೃಷ್ಣನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಂತೆ ಅವನ ಮುರಲೀನಾದವೂ ಆಕರ್ಷಕ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಮಧುರ ಭಕ್ತಿಯ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಭಾಗವತದ ಕೊಳಲಿನ ಕರೆಯನ್ನು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸೆಳೆತವಾಗಿಯೇ ಅವರು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

“ಗಾನದ ನಾಲಿಗೆ ಸುರಿಸಿತು ವಿಷವ | ಗಾನದ ಕೊಳಲಿದು ಕಾರಿತುನೋವ
ಗಾನದಕಡಿತಲೆ ಕಡಿದಿತು ತನುವ | ಗಾನವು ಹಾಡಿತು ಎನ್ನಯ ಸಾವ
ಎಲೆಮೋಹನನೇ ನಿನ್ನೀ ಜಗದಿ | ಗಾನವೆ ಸೀಮೆ ಗಾನವೆ ಪರಧಿ
ಪುಲು ಬಿದಿರಿನ ಬಿರುಕಿನೊಳನಿತಿಂಪು | ತುಳುಕುವುದಾದರೆ
ಮುಗುದೆಯನೋಂಪು
ಸುರಿಸುವ ಕೂರ್ಮೆಯ ಜನುಗುವ ಭಾವ | ವರಿಸದೆ ನಿನ್ನೇಕಾಂತದ
ಮನವ”.

ಸಾಮಾನ್ಯ ಮುರಲೀನಾದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಕಡಂಗೋಡ್ಲು ಶಂಕರಭಟ್ಟರ ‘ಮುರಲೀನಾದ’ ಎಂಬ ಕವಿತೆಯ ಈ ಸಾಲುಗಳು ಮೋಹನ ಮುರಲಿಯ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಕೃಷ್ಣನ ಕೊಳಲನ್ನು ನವೋದಯ ಕಾವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಗತಿಸಿದವು. ಈ ಭಾವವು ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣ ಅಡಿಗರ’ ಯಾವ ಮೋಹನ ಮುರಲಿ ಕರೆಯಿತು ದೂರ ತೀರಕೆ ನಿನ್ನನು | ಯಾವ ವೃಂದಾವನವು ಸೆಳೆಯಿತು ನಿನ್ನ ಮಣ್ಣಿನ ಕಣ್ಣನು’ ಎಂಬ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಯಿತು. ‘ಕೃಷ್ಣನ ಕೊಳಲು’ ಎಂಬ ಕವಿತೆಯಲ್ಲಿ ಮುರಲೀನಾದದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಭಾವವೇ ವಿಕಾಸಗೊಂಡ ಪರಿಚಿತ್ರವಾಗಿದೆ.

‘ಬಂತುಬಿದಿರಿನ ಬಿರುಕಿನಿಂದ ಅಲೆ ಅಲೆತಂತಿ
ಮಿಂಚುತಾಕಿತು ನರವ ರಕ್ತ ಕಣವ
ಕೊಂದು ಬದುಕಿಸುವದನೀ ಸಾವನೆಂಬಾಸೆ
ಕೆರಳಿಸುವ ಜೀವೋತ್ತರದ ದನಿ

ನಿಲುವ ನಿಲಿಸುವ ಕೂರಿಸುವ ಆಡಿಸುವ
ಅಟ್ಟಿಅಟ್ಟಿ ಅಳಲಿಸುವ ಬಲವಿಂದುದ್ದೇಗಮಣಿ’

ಲಾಲಿತ್ಯದ ಕವಿ ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿಯವರಿಗೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವ ಮೋಡಗಳು ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಅವನ ಕೊಳಲನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತವೆ.

‘ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಂತೊಂದು ಮುಗಿಲು | ರಾಧೆಯಂತಿನ್ನೊಂದು ಮುಗಿಲು
ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಮುಗಿಲು | ಮುಗಿಲೆಲ್ಲ ಕೃಷ್ಣನ ಕೊಳಲು’.

ಬೇಂದ್ರೆಯವರು ವಿವಿಧ ಅನುಭವಗಳಿಗೆ ಇದನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೃಷ್ಣನ ಕೊಳಲನ್ನಾಲಿಸಿ ಬೆರಗಾಗಿ ನಿಂತ ಗೋಪಿಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಅವಳ ಗೆಳೆಯೋರ್ವಳು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ-

‘ರಂಗತಾನು ಇದ್ದಲ್ಲಿಂದ ತನ್ನನಲ್ಲೆಯರಿಗಲ್ಲ
ಗಾನಸುಳಿಯ ತಾನವಿಡಿದು ಮುದ್ದ ತೇಲಿಬಿಟ್ಟನೇನ’

ಕೃಷ್ಣನ ಕೊಳಲಿನ ಗಾನದಲ್ಲಿ ಪರವಶಳಾದ ಗೋಪಿಯೋರ್ವಳ ಅನುಭವ ಹೀಗೆ.

‘ಕೊಳಲನೂದಿದಾ ಸ್ವಾಮಿ ಕೊಳಲನೂದಿದಾ
ಕೋಲು ಹಾಕಿದಂತೆ ಕಾಲ ತಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಣಿಯುತ್ತಿರಲು
ಮೂಲಹಿಡಿದು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿದ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಬಳುಕಿತು ಜೀವ’.

ಬೇಂದ್ರೆಯವರ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಕೊಳಲಗಾನ ಅವ್ಯಾಹತವಾದದ್ದು. ಇಂದೂ ಅದು ಕೇಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಬಿದಿರುಮೆಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಸಿಕ್ಕುಹಾಕತಾವಹಾಂಗ
ಮಾತು ಮಾತು ತೂತು ಮಾಡೆ ಅಂಬಿಕಾತನಯನತುಂಬಿ’

ಡಿವಿಜಿ ಕೊಳಲ ಗಾನವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದು ಹೀಗೆ-

ಮುರಲೀ ವಿವರವನೊತ್ತಿ ಸ್ವರ ಸಪ್ತದೇ ರಾಗ ವಿವಿಧಮಂ ರಚಿಸಿದವೋಲ್
ನರನಾರೀ ಚಿತ್ತಂಗಳ ವಿವರಗಳನುಣಿಸಿದಂ ಎಲ್ಲ ಜೀವನರಸಮಂ.

ಕುವೆಂಪು ತಮ್ಮ ಬಗೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಂಡವರು. ಹಲವಾರು ಕವನಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನನ್ನೂ ಅವನ ಕೊಳಲನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಬೃಂದಾವನದಲ್ಲಿ ಹಾಲನ್ನು ಮಾರಿ ಹರಿಯನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವ ಅವರ ಸಖಿಯರು ಚಿರಪರಿಚಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಅವರ ಮೊದಲ ಸಂಕಲನದ ಹೆಸರೇ ಕೊಳಲು. ತಾವೇ ಕೊಳಲೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕಾಡಿನ ಕೊಳಲೆಂದು ಕಾಡುಕವಿ ನಾ! ನಾಡಿನ ಜನರುಲಿ ಲಾಲಿಪುದು. ಸರ್ವಾರ್ಪಣ ಭಾವದ ಹೊಳಹನ್ನುಳ್ಳ ಎಸ್‌ಎಸ್‌ಎಲ್ ಅವರ ಗೋಪಿಯರ ನುಡಿಗಳು ಹೀಗಿವೆ-

‘ಕೃಷ್ಣನ ತಬ್ಬಿ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡೆವು ಎಲ್ಲಮಾಯಿಯಿಂದ
ಕೊಳಲ ನುಡಿಸಲು ತುಂಬಿ ಹೋಯಿತು ಬದುಕುರಾಗದಿಂದ’

‘ಇದೊಂದು ಬಿದಿರಿನ ಕೊಳಲು | ತುಂಬಿದೆ ಇದರಲಿ ಅಳಲು
ಎದೆಯ ತುಡಿಯುವ ಕದವಬಡಿಯುವ ಸಾವಿರಭಾವಕೆ ಕೊರಳು’.
ಹೇಗೆ ಬಂದೆ ನೀ ಬಳಿಗೆ | ಎಳೆದು ಕೊಲ್ಲುವ ಸುಳಿಗೆ
ಮರಣ ಭಯವನು ಹೇಗೆ ಹೊರಳಿಸಿದೆ ಅರುಣರಾಗದ ಕಲೆಗೆ’

ಹೀಗೆ ಕೊಳಲು ಹೃದಯದ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಬಡಿಯುವ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಹಲವು ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ದನಿ ಕೊಡುವಂತಹದು. ಮಾನವನ ಅಹಂಕಾರ, ಮಮತೆಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿ ತನ್ನ ಸುಳಿಗೆ ಭಕ್ತಜೀವವನ್ನು ಸಿಲುಕಿಸಿಕೊಂಡು ಮರಣಭಯವನ್ನು ಅರುಣರಾಗಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಸುವ ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ಸಾಧನವೆನ್ನುವ ಭಾವವನ್ನು ಈ ಸಾಲುಗಳು ಹೊರಸೂಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಕವಿಗಳು ಕೃಷ್ಣನ ಮುರಳಿ ನಾದಕ್ಕೆ ಮೋಹಗೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಮಾತುಕೊಟ್ಟು ಧನ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಪುತಿನ ಅವರಂತೂ ಕೃಷ್ಣನ ಕೊಳಲಿನ ಕರೆಯ ವರ್ಣನೆಗೆ ಗೋಕುಲ ನಿರ್ಗಮನವನ್ನೇ ಮಿಸಲಾಗಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಮುರಳಿನಾದ ಕೇಳಿಸುವುದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ; ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ; ಸಜ್ಜನರಿಗೆ; ಸಾಧುಗಳಿಗೆ; ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೆ. ‘ಕೃಷ್ಣನಾಕೊಳಲಿನಾ ಕರೆ | ಆಲಿಸು | ಕೃಷ್ಣನಾ ಕೊಳಲಿನಾ ಕರೆ ತೊಟ್ಟಲಿನ ಹಸುಗೂಸ ಮರೆ ಮರೆ | ಪಕ್ಕದ ಗಂಡನ ತೊರೆ ತೊರೆ | ಬೃಂದಾವನಕೆತ್ತರತ್ತರೆ | ಮುತ್ತಿನ ಕುಪ್ಪಸ ಹರಳೋಲೆ | ಮಲ್ಲಿಗೆ ಜಾಜಿಮುಡಿಮಾಲೆ | ಹೆಜ್ಜೆಯನೇವುರ ಗೆಜ್ಜೆಯಪಿಲ್ಲಿ ಮರೆತೇಬಂದನು ಮನೆಯಲ್ಲೇ’, ಎನ್ನುತ್ತಾ ಗೋಪಿಯರು ಮಮತೆ-ಮೋಹಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಕೊಳಲಕರೆಯನ್ನಾಲಿಸಿ ಭಗವಂತನೆಡೆಗೆ ಹೊರಟರು. ನಿಲ್ಲಿಸದಿರು ವನಮಾಲಿ ಕೊಳಲಗಾನವ | ನಿಲ್ಲಿಸ ನೀ ಕಳೆವುದೆಂತೊ ಭವಭೀತಿಯ ಕೇಶವ | ಎಂದು ಮೊರೆಯಿಡುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಭವಭೀತಿಯನ್ನು ಕಳೆಯುವ ಈ ಕೊಳಲಗಾನ ಅಥವಾ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸೆಳೆತವನ್ನಾಲಿಸಿದಾಗ ಎನ್.ಎಸ್.ಎಲ್.

ಹೇಳುವ ಹಾಗೆ-‘ಕನ್ನೆಯರೆದೆಕಳ್ಳನೂ, ಬೆಣ್ಣೆಸೂರೆಗೊಳುವನೂ, ಈ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಸಾರನೂ, ಶೃಂಗಾರದ ಮಾರನೂ, ಮಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಡವಿಜಗವ ಕುಣಿಸುವಂಥ ಧೀರನೂ ಗೋಕುಲ ಸೂರ್ಯನೂ, ವೃಂದಾವನ ಚಂದ್ರನೂ, ಕಾನು, ಮಲೆ, ಪ್ರಾಣಿಪಕ್ಷಿ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಾಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಆದ ಕೃಷ್ಣನ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅವನು ದೂರ ದೂರದವನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಪರಿಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲೇ ಎಲ್ಲೋ ಇರುವ | ಕೃಷ್ಣ | ಇಲ್ಲೇ ಎಲ್ಲೋ ಇರುವ ಬಳ್ಳಿ ಮಾಡದ ತುದಿಗೆ | ಅಲ್ಲೇ ಮೊಲ್ಲೇ ಹೂಗಳ ಮರೆಗೆ | ಹಬ್ಬಿತೋ ಹೇಗೆ ದೂಪ! ಚಲಿಸಿತೊ ಕೃಷ್ಣನ ರೂಪ | ತಿಂಗಳ ಬಾನಿನ ತುಂಬ | ನಡೆದಿದೆ ಮುಗಿಲಿನ ಆಟ | ಮೂಡಿತು ತಟ್ಟನೆ ಅಲ್ಲೇ | ಕಂಡಿತು ಕೃಷ್ಣನ ಮಾಟ || ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮಡಿಲಲ್ಲಿ, ಹಬ್ಬಿದಧೂಪದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದ ಮೋಡದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಕೃಷ್ಣನ ರೂಪ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಪ್ರೇಮ, ಭಕ್ತಿ, ವಿನಯ, ಜಗತ್ತನ್ನು ಮಾಯೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸದೆ ಭಗವಂತನ ಲೀಲಾ ವಿನೋದ ರಂಗವೆಂದು ಭಾವಿಸುವ ಮನೋಧರ್ಮ, ಸ್ವಕರ್ಮವನ್ನು ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸುವುದು ಭಗವದಾರಾಧನೆ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿ, ಅನ್ಯದೈವದ ಅಸಹನೆ, ಅನ್ಯ ಮತದ ದೂಷಣೆ ಕ್ಷುಲ್ಲಕವೆಂಬ ಉದಾರತೆ-ಹೀಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಜೀವನ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕಣ್ಣ ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅದರ ಹೊಳಪನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯದ ಕೇಂದ್ರ ಬಿಂದುವಾಗಿಸಿಕೊಂಡ ಭಾಗವತ ಕವಿಗಳು ಒಂದು ಆದರ್ಶ ಪರಂಪರೆಯನ್ನೇ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಗವತವು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವ ಈ ಆದರ್ಶಗಳು ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಚುಂಬಕ ಶಕ್ತಿಯ ಸೆಳೆತವನ್ನರಿಯಲು ಶೈವಕವಿಯಾದ ಲೀಲಾಶುಕನ ಈ ಮಾತುಗಳು ಸಹಕಾರಿಯಾಗುತ್ತವೆ.

‘ಶೈವಾವಯಂ ನಖಿಲು ತತ್ರ ವಿಚಾರಣೀಯಂ
ಪಂಚಾಕ್ಷರಿ ಜಪಪರಂ ನಿರತಾಂ ತಥಾಪಿ
ಚೇತೋಮದೀಯ ಮತಸೀ ಕುಸುಮಾವಭಾಸಂ
ಸ್ಮೇರಾನನಂ ಸ್ಮರತಿ ಗೋಪವಧೂ ಕಿಶೋರಂ’

ನಾವು ಶೈವರು, ಪಂಚಾಕ್ಷರಿ ಮಂತ್ರಜಪದಲ್ಲಿ ನಿರತರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಅತಸೀ ಕುಸುಮವರ್ಣದ, ಮಂದಹಾಸಯುಕ್ತನಾದ ಗೋಪೀಕುವರನನ್ನೇ ನೆನೆಯುತ್ತದೆ.

ಕನ್ನಡ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ

—ಡಾ|| ಎಂ.ಎ. ಜಯರಾಮ್ ರಾವ್

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಭಗವಂತನ
ಸ್ವರೂಪ. ಭಕ್ತರು-ಭಾಗವತರು
ಭಗವದ್ಭಾವನೆಯಿಂದ ಇದರ ಪೂಜೆ-
ಆರಾಧನೆ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.
ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ-ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ
ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಸ್ಥಾನವು
ಅನುಪಮವಾದದ್ದು.

ಯೋಽಂತಃ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಮಮ ವಾಚಮಿಮಾಂ ಪ್ರಸುಪ್ತಾಂ
ಸಂಜೀವಯತ್ಕೃಷ್ಣಿಲ ಶಕ್ತಿಧರ ಸ್ವಧಾಮ್ನಾ ।
ಅನ್ಯಾಂಶ್ಚ ಹಸ್ತ ಚರಣ ಶ್ರವಣತ್ವಗಾದೀನ್
ಪ್ರಾಣಾನ್ನಮೋ ಭಗವತೇ ಪುರುಷಾಯ ತುಭ್ಯಂ ॥

೧. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಗವತ

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪ. ಭಕ್ತರು-ಭಾಗವತರು ಭಗವದ್ಭಾವನೆಯಿಂದ ಇದರ ಪೂಜೆ-ಆರಾಧನೆ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ-ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಸ್ಥಾನವು ಅನುಪಮವಾದದ್ದು. ಇದು ಭಕ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಾರಸರ್ವಸ್ವ - ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅನರ್ಘ್ಯರತ್ನ. ಈ ಮಹಾಕೃತಿಯು ನಾರದರಿಂದ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಪ್ರಣೀತವಾಗಿ ಅವರಿಂದ ಅವರ ಔರಸಪುತ್ರ ಶುಕಮಹಾಮುನಿಗೆ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆ ಶುಕಮುನಿಯಿಂದ ಚಂದ್ರವಂಶದ ಅರಸು ಪರೀಕ್ಷಿತ್ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದು ಭಗವಾನ್ ವೇದವ್ಯಾಸರ “ಸಮಾಧಿ ಭಾಷೆ” ಎಂದು ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಾಚಾರ್ಯರು ಘೋಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಮದಾನಂದ ತೀರ್ಥರು ಭಾಗವತಕ್ಕೆ “ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯ”ವನ್ನು ರಚಿಸಿದರೆ, ಶ್ರೀ ವಿಜಯ ದ್ವಜರು “ಪದ ರತ್ನಾವಳಿ” ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಧರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು “ಭಾಗವತಾರ್ಥ ದೀಪಿಕಾ” ರಚಿಸಿದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳಾದ ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಮಾಚಾರ್ಯರು “ಭಾಗವತ ಚಂದ್ರಿಕೆ” ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಭಾಗವತ ಕುರಿತು ರಚನೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಭಾಗವತವು ಸರ್ವಸಂಪನ್ಮೂಲ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ. ವೇದವ್ಯಾಸರ ಅಷ್ಟಾದಳ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಭಾಗವತ ಪುರಾಣವೂ ಒಂದು. ಆದರೆ ಭರತ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಶುಕಮಹರ್ಷಿಗಳ ವಾಣಿ ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯೂ ಇದೆ.

೨. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ

ಈ ಇಡೀ ಭಾಗವತವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರಚನೆ ಮಾಡಿದ ಮೊದಲನೆಯ ಕವಿಯೆಂದರೆ ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ಶುಕಯೋಗಿ. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ

ಭಾಗವತದ ದಶಮಸ್ಕಂಧವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ರುದ್ರಭಟ್ಟನೆಂಬ ಕವಿ “ಜಗನ್ನಾಥ ವಿಜಯ” ಎಂಬ ಕಾವ್ಯ ರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಬಾಣಾಸುರನ ಯುದ್ಧದವರೆಗಿನ ಪ್ರಸಂಗ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದೇ ಹೊರತು ಇತರ ಸ್ಕಂಧಗಳ ವಿಚಾರವಂತೂ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೇನಾದರೂ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಅವು ಜೈನ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಕೃಷ್ಣ ಕಥೆಗಳು.

ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತದ ಕರ್ತನ ನಿಜವಾದ ಹೆಸರು ಖಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿಯದು. “ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ಶುಕಯೋಗಿ” ಎಂಬುದು ಆತನ ಕಾವ್ಯನಾಮ ಅಥವಾ ಬಿರುದು ಇದ್ದಿರಬಹುದು. ಈತ ತನ್ನ ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರತಿ ಸಂಧಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ “ನಿತ್ಯಾತ್ಮ” ಎಂಬ ಅಂಕಿತವನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕೆಲವೆಡೆ ನಿತ್ಯಾತ್ಮ, ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ಗೋಪೀನಾಥ, ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ನಾರಾಯಣ, ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ಶಿವ, ಎಂಬೆಲ್ಲ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಬಳಸಿದ್ದನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಕವಿಯ ಅಂಕಿತ ನಿತ್ಯಾತ್ಮನೆಂದೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮತ್ತೊಂದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವೆಂದರೆ ಭಾಗವತವನ್ನು ಶುಕಮುನಿಗಳು ಪರೀಕ್ಷಿತನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಗವತವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಕವಿ “ಶುಕ” ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ತನ್ನ ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ಅಂಕಿತದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು. ಇನ್ನು ವ್ಯಾಸರ ಭಾರತವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಗದುಗಿನ ನಾರಣಪ್ಪನು “ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ”ನಾದದ್ದು ಈ ಕವಿಗೆ ತಿಳಿದ ವಿಚಾರ.

“ಇದು ಸದಾನಂದಾಖ್ಯಾಯೋಗಿಯ ತೊದಲನುಡಿ”

“ಗೋಪೀನಾಥನು ಮಂಗಳವನೀವನು ಸದಾನಂದಾಖ್ಯ ಮುನಿವರಗೆ”

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳು ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಈ ಕವಿಯ ಹೆಸರು ‘ಸದಾನಂದ’ ನಿರಬಹುದೇ? ಯೋಗಿ, ಯೋಗೀಂದ್ರ ಅಚ್ಯುತಾರಣ್ಯನೆಂಬ ಯತಿಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಈತನಿಗೆ ಅಚ್ಯುತಾರಣ್ಯರೆಂಬ ಯತಿ ಗುರುಗಳಾಗಿರಲೂಬಹುದು ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಈತ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಿಗಿಂತ ಈಚಿನವನಾಗಿರಬೇಕು. ಕಾರಣ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ತನ್ನ “ಕರ್ಣಾಟ ಭಾರತ

ಕಥಾಮಂಜರಿ"ಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸದೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಪೌಲೋಮ ಮತ್ತು ಆಸ್ತೀಕ ಪರ್ವಗಳ ಕಥೆಯನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದು. ಆದರೆ ಈತನ ಕಾಲನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಯಾವ ಆಧಾರಗಳೂ ದೊರೆಯದೇ ಇದ್ದರೂ

ಮದರಾಸಿನ (ಚೆನ್ನೈ) ಪ್ರಾಚ್ಯಕೋಶಾಗಾರದ 169ನೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ತಾಳೆಗರಿಯ ಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿನ ಪದ್ಯ ಹೀಗಿದೆ.

ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕ ಸಹಸ್ರದ | ಮೇಲೆ ನಾನುರಾಲ್ಪತ್ತೊಂದರ
ಕಾಲದೊಳಗಾಶ್ವಿಜಿ ಮಾಸದೊಳಸಿತ ಪಕ್ಷದೊಳು
ಶೀಲ ಪಂಚಮಿದಿವಸ ಯದುಕುಲ | ಪಾಲಕನ ಭಗವತ ಕಥೆಯನು
ಲೀಲೆಯಿಂ ರಾಮಂನಿಗೆ ರಘುನಾಥನುರೆ ಬರೆದ"

ಅಂದರೆ ರಾಮಣ್ಣನೆಂಬುವನಿಗಾಗಿ ರಘುನಾಥನೆಂಬ ಲಿಪಿಕಾರನು ಶಾ.ಶ. 1441ರಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸದ ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷದ ಪಂಚಮಿಯಂದು ಈ ಭಗವತ ಕಥೆಯನ್ನು ಬರೆದ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ಶುಕಯೋಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಭಾಗವತ ರಚಿಸಿರಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಲುವಿಗೆ ಬರಬಹುದು.

ಈ ರಾಮಣ್ಣ ಎಂಬಾತ ಯಾರು? ಇವರಿಗಾಗಿ ರಘುನಾಥ ಏತಕ್ಕೆ ಬರೆದ? ಇವು ಇನ್ನೂ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕವಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿರುವ ವಿಚಾರ.

ಆದರೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಅನಿವಾಸಿ ಭಾರತೀಯ ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ ಚಂದ್ರಶೇಖರ್ ಎಂಬವರು ತಮಗೆ ದೊರೆತ ಓಲೆಗರಿ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಎರಡು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಭಾಗವತವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅವರು ಬರೆಯುತ್ತಾ ಅವರ ವಂಶದ ಹಿರಿಯರಾದ ರಾಮಣ್ಣಯ್ಯ ನೆಂಬವರು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಓಲೆಗರಿ ಪ್ರತಿಗಳು - ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಬರೆದದ್ದು 1755ರಲ್ಲಿ - ದೊರೆತುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ರಾಮಣ್ಣ ಹಾಗೂ ಈ ರಾಮಣ್ಣ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯವರೇ? ಪದ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಆ ರಾಮಣ್ಣನ ಕಾಲ 1519 ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ರಾಮಣ್ಣಯ್ಯನವರ ಕಾಲ 1755 ಅಂದ ಮೇಲೆ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯವರೆಂದೇ ನಿಲುವಿಗೆ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ, ಇರಲಿ.

ಹನ್ನೆರಡು ಸ್ಕಂಧಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ಕನ್ನಡ ಭಾಗವತ ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಸುಮಾರು 12,000/- ಪದ್ಯಗಳಿಗೂ ಮೀರಿದೆ. ಕನ್ನಡದ ಅತ್ಯಂತ ಬೃಹತ್ಕಾವ್ಯವೆಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ವಿಚಾರವೆಂದರೆ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಹನ್ನೊಂದು ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಹಾಗೂ ಕೌಜಲಗಿ ಬಂಡೇರಾಯರು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಪ್ರಸನ್ನ ವೇಂಕಟದಾಸರ ಭಾಗವತ ಅಚ್ಚು ಕಂಡಿತು. ಇದು ಕಾವ್ಯವಾಗಿರದೆ ಹೆಚ್ಚಿನಂಶ ಕೃತಿ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದು ವಿಶೇಷ. ಇದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿರುವುದು ದಶಮ ಸ್ಕಂಧದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಮಾತ್ರ.

ಶ್ರೋತವ್ಯವು ಇದೆ, ಮಂತ (ತ್ರ)ವ್ಯವು ಇದೆ ಧಾತವ್ಯವು ನಮಗೆ
ಪೂತವು ಹರಿಗುಣ ಗಾಥೆಯು ಮುಕುತಿಯ ಪಾಥೇಯವು ನಮಗೆ॥

ಕರ್ಣ ಪಟುಗಳಿಗೆ ನೈರಂತರದಲಿ ಪೂರ್ಣ ಸುಧಾರಸವು
ನಿರ್ಣಾಯಕ ಶ್ರೀದೇಶ ಪ್ರಮತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಣವಜ್ವರ ಹಿತವು
ಚೂರ್ಣೀಕೃತ ಪಾಪಾಚಲ ವಜ್ರವು ಸ್ವರ್ಣವಿಪಗತತಿಯು ॥

ಆರಿದ ಪೇಳುವರು ಕೇಳುವರು ಮುರಾರಿಯ ಚಾರಿತೆಯ
ಕೀರುತಿ ವ್ಯಾಸಕುಮಾರನು ವರ್ಣಿಪ ಚಾರು ಮುಕುತಿಗತಿಯ
ಈ ಕೀಳ್ ಜಗದಘ ಹರಿಪುದು ಕರ್ಣಾಪೂರಿತ ಪೀಯೂಷವು
ನಾರಾಯಣ ಪ್ರಸನ್ನೇಂಕಟ ಕೃಷ್ಣನ ತೋರಿಕೊಡುವ ರಸವು.

ಪ್ರಸನ್ನೇಂಕಟ ಇವರ ಅಂಕಿತ ಇವರು ಮೂಲತಃ ಬಾಗಲಕೋಟೆಯವರು. ಜನ್ಮನಾಮ ಕಾ. ಖಂಡಕಿ ವೆಂಕಟಪ್ಪ. ವೈ.ವಾ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1752 ಭಾದ್ರಪದ ಶು. ದ್ವಾದಶಿ.

ಇನ್ನು 1952ರಲ್ಲಿ ನನ್ನ ತೀರ್ಥರೂಪರಾದ ಕೊಡಗಿನ ಮೈ.ಶೇ. ಅನಂತ ಪದ್ಮನಾಭರಾಯರು ಭಾಗವತದ ದಶಮಸ್ಕಂಧವನ್ನು, ವಾದಿರಾಜರ ರುಕ್ಮಿಣೀಶ ವಿಜಯವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ "ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಚರಿತಾಮೃತ" ಎಂಬ ಬೃಹತ್ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ವಾರ್ಧಕ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನ ಜೈಮಿನ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಸರಿಸಾಟಿಯನಿಸಿದ್ದು

ಸುಮಾರು 2,000 ಪದ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಇದರ ಒಂದು ಪದ್ಯ ಇಂತಿದೆ.

ಶ್ರೀರುಕ್ಮಿಣೀ ರಮಣ ವರ ಕೌಸ್ತುಭಾ ಭರಣ
ವೈರಿಕುಲಮದಹರಣ ಗೋವರ್ಧನೋದ್ಧರಣ
ನಾರಿ ರಾಧಾರಮಣ ಭಕ್ತಜನ ನತ ಚರಣ ದುರಿತ ಕುಲವನವಾರಣ
ಚಾರು ಗುಣ ಗಂಭೀರ ಪಾಂಡವ ಕುಲಾಧರ
ಸೂರಿ ಜನ ಸುಮ್ಮಾನ ಗೋಪೀ ಜನೋತ್ತಂಸ
ಶ್ರೀರಮಾವರ ಕೃಷ್ಣ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಆನಂದ ಮನ್ನೆಯಲಿ

ಇಂದಿನ ಗಮಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಕಾವ್ಯ ಅತ್ಯಂತ ಜನಪ್ರಿಯವೆನಿಸಿದೆ. ಮುಂದೆ 1995ರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯ ಸಾಹಿತಿ ಕವಿ ಡಾ|| ಪು.ತಿ.

ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು ಭಾಗವತದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಶ್ರೀಹರಿಚರಿತೆ ಎಂಬ ಕಾವ್ಯರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವರೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಂತೆ ಇದು ಭೃಂಗೀನಡೆಯ ಭಾಮಿನಿವಾರ್ಧಕ ಭಂಡಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಅವರ ಗೇಯ ನಾಟಕ 'ಗೋಕುಲ ನಿರ್ಗಮನ' ಕೂಡ ಭಾಗವತಾಧಾರಿತವೇ. ಸಂತ ಭದ್ರಗಿರಿ ಅಬ್ಬುತದಾಸರು ಹರಿಕಥಾಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ "ಹರಿಕಥಾಮೃತ ಸಿಂಧು" ಎಂಬ ಮಹಾಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ 'ಕೃಷ್ಣಕಥಾವಾಹಿನಿ'ಯಾಗಿ ಭಾಗವತದ ಸಮಗ್ರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಮೂರು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ತಂದಿದ್ದಾರೆ. ನರಹರಿಯೆಂಬ ಕವಿ 17ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದವನು. ಈತ ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಚರಿತೆ' ಎಂಬ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸಿದ್ದು ಸುಮಾರು 1,200 ಪದ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ.

ಸ್ಕಂಧಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ಚಾಟುವಿಠಲ' ನೆಂಬುವನು ಭಾಗವತವನ್ನು ಬರೆದನೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇನ್ನಾವ ಸ್ಕಂಧಗಳಲ್ಲೂ ಇದರ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಭಾಗವತ ರಚನಕಾರ ಸದಾನಂದಯೋಗಿಯೇ ಚಾಟುವಿಠಲನೇ ಅಥವಾ ಬೇರೊಬ್ಬನೋ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಭಾಗವತ ಕೃತಿಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡುವ ವೇಳೆಗೆ ಸದಾನಂದನೇ ಚಾಟುವಿಠಲನೆಂಬ ಬಿರುದು ಪಡೆದಿರಬಹುದೆಂಬ ನಿಲುವಿಗೆ ಸಂಶೋಧಕರು ಬಂದಿರಬಹುದು.

ಈ ಭಾಗವತದ ಕಥೆ ಭಗವಂತನ ಮುಖದಿಂದಲೇ ಉದ್ಭವಿಸಿದುದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕವಿ ಹೀಗೆ ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಆದಿನಾರಾಯಣನ ಜಂಗಜ | ನಾದರಿಸಿ ನಾರದಗೆ ನಾರದ
ಬಾದರಾಯಣ ಮುನಿಗೆಯಾ ಮುನಿಯೊಲವಿನಲಿ ಶುಕಗೆ
ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಶುಕನು ಚಿತ್ತಾ | ಹ್ಲಾದದಿಂ ನೃಪತಿಲಕಗೊರೆದುದ
ನೈದೆ ನಿಮ್ಮನಿಬರಿಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದೆನು ನಾನಿಂದು ||

ಮೊದಲು ಇದನ್ನು ಭಗವಂತನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಾರದರಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಅದನ್ನು ನಾರದರು ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಅವರು ತಮ್ಮ ಪುತ್ರ ಶುಕನಿಗೆ, ಶುಕನು ಪರೀಕ್ಷಿತನಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಸೂತ ಮುನಿಗಳು ಶೌನಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಭಗವಂತ ಮುಖದಿಂದ ಬಂದ ಈ ಕಥೆ ಭಾಗವತವಾಯಿತು. ಇದೇ ಕನ್ನಡದ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ಕೃತಿಯಾಯಿತು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವನ್ನು ಗದ್ಯ-ಪದ್ಯ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನೋಡೋಣ.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿನ ಇತರ ಭಾಗವತದ ಕಥೆಗಳು

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ಕುರಿತ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿವೆ. ವೇದಾಂತ ಶಿರೋಮಣಿಗಳೆನಿಸಿದ ಅಳಸಿಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಕಥಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ಸಮಗ್ರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದರೆ, ವೇ|| ಮೂ|| ಘೋಷಿ "ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಮ್" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ರಚಿಸಿದ್ದು ಇದೂ ಕೂಡ ಭಾಗವತದ 12 ಸ್ಕಂಧಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ಶುಕಯೋಗಿಯ ಭಾಗವತ ಕಾವ್ಯ 1928ರಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚುಕಂಡಿದ್ದರೂ ಅದು ಉತ್ತಮ ಮುದ್ರಣವೇನಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಾವ್ಯ ಭಾಮಿನೀ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅವು ಆರು ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಣವಾಗದೆ ಗದ್ಯದಂತೆ ಸಾಲಾಗಿ ಅಚ್ಚು ಮಾಡಲಾಗಿದ್ದು ಸಾಕಷ್ಟು ತಪ್ಪುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇದರ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಈ ಭಾಗವತ ಮರು ಮುದ್ರಣವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಸುಮಾರು 1960ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ಪ್ರೊ|| ಎಚ್. ಎಂ. ಶಂಕರನಾರಾಯಣ ಅವರು ಆರು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ

ಮರು ಮುದ್ರಣವನ್ನು ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಕನ್ನಡ ರೀಡರ್ ಆಗಿದ್ದ ಪ್ರೊ|| ಕೆ.ವೆಂಕಟರಾಮಪ್ಪ ಅವರ ಸಂಪಾದಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಪರಿಷ್ಕೃತಗೊಂಡ ಭಾಗವತ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಲು ಮುಂದಾದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಮೂರೇ ಸಂಪುಟ ಹೊರಬಂತು. ಪ್ರಥಮ ಸಂಪುಟವಾಗಿ ಪ್ರಥಮ, ದ್ವಿತೀಯ ಸ್ಕಂಧಗಳು, ಎರಡನೇ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯ ಚತುರ್ಥ ಸ್ಕಂಧಗಳೂ ಬಂದು ಮುಂದೆ ಮೂರನೆ ಸಂಪುಟವಾಗಿ ದಶಮಸ್ಕಂಧ ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೇ ನಿಂತಿತು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಭಾಗವತವೆಂದು ಪ್ರಕಟಗೊಂಡದ್ದು ಕೇವಲ ದಶಮಸ್ಕಂಧ ಮಾತ್ರ. ಇದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನ ಸುಮಾರು 1928ರಲ್ಲಿ ಕವಿ ಭೂಷಣ ಬೆಟ್ಟಗೇರಿ ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಬಾಗಲಕೋಟೆಯ ಡಾ|| ಕೆ.ಆರ್. ಮಳಗಿ ಎಂಬುವರು ವಾದಿರಾಜರ 'ರುಕ್ಮಿಣೀಶ ವಿಜಯ'ವನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಿಸಿ ಕಾವ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೊರತಂದಿದ್ದಾರೆ. 1984ರಲ್ಲಿ ಇದು ಮುದ್ರಣ ಕಂಡಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿನ ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ ಇತರ ಕವಿಗಳ ಕಾವ್ಯಗಳಂತೆ ಒಂದೇ ಭಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಷಟ್ಪದಿಯ ಆರು ಪ್ರಕಾರಗಳೂ ಅಂದರೆ ಶರ, ಭೋಗ, ಕುಸುಮ, ಪರಿವರ್ಧಿನಿ, ಭಾಮಿನಿ ಹಾಗೂ ವಾರ್ಧಕ ಷಟ್ಪದಿಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚೌಪದಿಯನ್ನು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬಳಸಿರುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು 19 ಸರ್ಗಗಳಿದ್ದು ಸುಮಾರು 975 ಪದ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ.

ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಡಾ|| ಪಾರ್ಥಸಾರಥಿ ಪಂಚಮುಖಿಯವರು ಮೊದಲ ಆರು ಸ್ಕಂಧಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಪಡಿಸಿ ಸಪ್ತಮಸ್ಕಂಧದಿಂದ ದ್ವಾದಶ ಸ್ಕಂಧದವರೆಗಿನ ಕಥಾನಕವನ್ನು ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು 2014ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡು ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ಯಾಭವನದಲ್ಲಿ ಲೋಕಾರ್ಪಣೆಯಾಗಿದೆ.

ಭಾಗವತ ಸಪ್ತಾಹ

ನಮ್ಮ ವೈಷ್ಣವ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಸಪ್ತಾಹ ಆಚರಿಸುವುದು ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ. ಇಡೀ ಭಾಗವತ ಕಥಾಸಾರವನ್ನು ಕೇವಲ ಏಳುದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚೆಂದರೆ ದಿನಕ್ಕೆ 2 ಘಂಟೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ವಾರದಲ್ಲಿ 14 ಘಂಟೆಗಳ ಕಾಲ ಪ್ರವಚನ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ

ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಭಾಗವತದ ಕಥಾನಕವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ? ಪ್ರವಚನಕಾರರು ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ನ್ಯಾಯ ಒದಗಿಸುತ್ತಾರೆಯೇ ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿದೆ. ನನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಇದರಿಂದ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಇಡೀ ಭಾಗವತವನ್ನು ಓದಿ, ಕೇಳಿ ಮನನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಸಮಯ ಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೇಳುವವರೂ ಇಲ್ಲ. ಕೇಳುವವರಂತೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಸಪ್ತಾಹದ ನೆಪದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲೊಂದಿಷ್ಟು ಇಲ್ಲೊಂದಿಷ್ಟು ಕಥಾಶ್ರವಣವಾಗುತ್ತಿದೆ ಅಷ್ಟೇ.

ಇದಕ್ಕಿಂದೇ ಕೆಲವೊಂದು ಗ್ರಂಥಗಳು ಸಹ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿವೆ.

ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ

ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಎಂದಾಕ್ಷಣ ಇದು ಕಾವ್ಯದಂತೆ ಒಂದೇ ಜಾಡಿನಲ್ಲಿ ಓಡುವುದಿಲ್ಲ. ಉಗಾಭೋಗ, ಸುಳಾದಿ, ವೃತ್ತ, ದಂಡಕ ಮುಂತಾದ ಶೈಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಕೃತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿವೆ. ಹೆಚ್ಚಿನಂತೆ ಹರಿದಾಸರು ಕೃಷ್ಣಾವತಾರದ ಕುರಿತಾಗಿ ರಚನೆಮಾಡಿ ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವೊಂದೆಡೆ ಭಾಗವತದ ಕಥಾಸಾರವನ್ನು ಒಂದೊಂದು ನುಡಿಯಲ್ಲೊ, ಒಂದೊಂದು ಸಾಲಿನಲ್ಲೊ ಹೇಳಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರಿಂದ ಹಿಡಿದು ಇತ್ತೀಚಿನ ಅಂದರೆ 20ನೇ ಶತಮಾನದ ಗುರುಗೋವಿಂದ ದಾಸರ ತನಕ ಪುರುಷ ಹಾಗೂ ಮಹಿಳಾ ಹರಿದಾಸರು ಕೃತಿರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ - ಅದರಲ್ಲೂ ಭಗವಂತನ ದಶಾವತಾರಗಳ ವರ್ಣನೆಯ ಕೃತಿಗಳು ವಿಪುಲವಾಗಿವೆ. ದಶಾವತಾರದ ವರ್ಣನೆ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರ "ಆಶ್ಚರ್ಯ ಜನಕವಾಗಿ", ವಾದಿರಾಜರ 'ಆನಂದ ಮಯಗೆ ಚಿನ್ಮಯಗೆ', ಪುರಂದರ ದಾಸರ "ಬಿಡೆ ನಿನ್ನ ಪಾದವ" ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಹರಿದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಭಕ್ತದ್ವಪ, ಪ್ರಹ್ಲಾದ, ಅಂಬರೀಷ, ಅಜಾಮಿಳ ಮುಂತಾದ ಹರಿಭಕ್ತರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ಛಾಯೆ ಕಾಣಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರ ನೈಸಿಂಹಾವತಾರದ ಶ್ರೀನೈಸಿಂಹ ಪ್ರಾದುರ್ಭವ ದಂಡಕ, ಗೋಪಿಕಾಗೀತೆ, ವೇಣುಗೀತೆ, ವಾದಿರಾಜರ ಭ್ರಮರ ಗೀತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಭಾಗವತದ ಕಥಾಸಾರವೇ.

ಕರ್ಣಾಟ ಭಾರತ ಕಥಾಮಂಜರಿಯ ಕವಿ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ
ಯೋಗೀಂದ್ರನೂ ತನ್ನ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತದ ಛಾಯೆಯನ್ನು
ತಂದಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ದ್ರೌಪದಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ರೂಪದ
ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಭೀಮನ ರೌದ್ರಾವತಾರದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಛಾಯೆ
ಕಾಣಬಹುದು.

ದೇವರೇ ದೇವಿಯರ ಸೆರೆಯನು | ದೇವ ಕೃಪೆಯಲಿ ಬಿಡಿಸಿದೈಕರು
ಣಾವಲಂಬಿದ ಕಳಚಿದೈ ಹದಿನಾರು ಸಾವಿರಾದೇವಕನ್ಯಾ
ಬಂಧನವನು ಎಂಬಲ್ಲಿ

ವೇದ ವಧುಗಳ ಕಾಯ್ದೆವಾ ತಮ | ಬಾಧೆಯಲಿ ಖಳನಿಂದ ಧರಣಿ
ಮಹೋ

ದಧಿಯಲಿಕ್ಕಡಿದರೆ ದಾಡೆಯಲಿ ದಾನವನ

ಕೊಂದುಹಾಕಿರಿ ಭೂತ ದಾತ್ರಿಯ | ಕೌದಲಾ ಕಾರುಣ್ಯ ಸಿಂಧುವೇ

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರ, ವರಾಹಾವತಾರ ಹಾಗೂ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರದ
ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಭೀಮನನ್ನಂತೂ ಅನೇಕ ಕಡೆ ನೃಸಿಂಹ ದೇವರ
ಕೋಪಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಶಿಶುವಧೆಗೆ ನೇವರಿಸಿ ದಸುರನ | ಬಸುರ ಹೂಮಾಲೆಯನು ನೀ
ತುರು ಬಿಸಿದೆಲಾ (ನೃಸಿಂಹಾವತಾರ)

ಹೀಗೆ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ನಾವು ಕನ್ನಡದ ಕಾವ್ಯ, ಗದ್ಯ, ದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ
ಭಾಗವತದ ಕಥಾನಕವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಕವಿಗಳು, ಸಾಹಿತಿಗಳು
ಪ್ರವಚನಕಾರರು, ಗಮಕಿಗಳು, ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರವರ್ತಕರು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳ,
ಪ್ರವಚನಗಳ ಮೂಲಕ ಭಾಗವತದ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ
ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಂದೇಹವೂ ಇಲ್ಲ.

Prof. Smt. Padma Shekar, Vice-Chancellor, Karnataka Sanskrit University being felicitated by Sri Madhu Pandit Dasa, President, ISKCON-Bengaluru

Stokas of the holy namah va vedasraibave in the Shri mad bhagavatam

—Stoka Krishna Dasa

The Srimad Bhagavatam holds a very special position among all Vedic literature. As described in the Bhagavatam itself, it is the ripened fruit of the Vedic desire tree of knowledge - "nigama-kalpa-taror galitam phalam" (SB 1.1.3).

The Srimad Bhagavatam holds a very special position among all Vedic literature. As described in the Bhagavatam itself, it is the ripened fruit of the Vedic desire tree of knowledge - "nigama-kalpa-taror galitaṁ phalaṁ" (SB 1.1.3). The Garuda Purana declares the Srimad Bhagavatam to be the commentary on the Vedānta Sūtra by the author himself - "artho 'yaṁ brahma-sūtrāṇāṁ".

Bhagavatam is intimately connected to bhakti which is described as the supreme dharma for all human beings - "sa vai puṁsāṁ paro dharmo; yato bhaktir adhokṣaje" (SB 1.2.6). There are nine different ways of performing bhakti: Hearing about Lord Viṣṇu, chanting about Lord Viṣṇu, remembering the Lord, serving the lotus feet of the Lord, offering the Lord respectful worship, offering prayers to the Lord, becoming the Lord's servant, considering the Lord one's best friend, and surrendering everything to the Lord

– śravaṇaṁ kīrtanaṁ viṣṇoḥ
smaraṇaṁ pāda-sevanam
arcanaṁ vandanaṁ dāsyam
sakhyam ātma-nivedanam (SB 7.5.23).

Of the nine types of bhakti the foremost are hearing and chanting. Among the various ways of hearing and chanting, the holy name of the Supreme Lord is particularly glorified. In the beginning, the sages of Naimisharanya glorify the result of chanting the holy name - By even unconsciously chanting the holy name of Kṛṣṇa, a person who is entangled in the complicated meshes of birth and death can be freed immediately –

āpannaḥ saṁsṛtiṁ ghorāṁ
yan-nāma vivaśo gṛhaṇ
tataḥ sadyo vimucyeta
yad bibhetti svayaṁ bhayaṁ (SB 1.1.14).

Shukadeva Gosvami glorifies the holy name soon after he begins to reply Parikshit Maharaja's questions – Constant chanting of the holy name of the Lord after the ways of the great authorities is the doubtless and fearless way of success for all, including those who are free from all material desires, those who are desirous of all material enjoyment, and also those who are self-satisfied by dint of transcendental knowledge –

etan nirvidyamānānām
icchatām akuto-bhayaṁ
yoginām nṛpa nirṇītaṁ
harer nāmānukīrtanam (SB 2.1.11).

To prove the strength of bhakti, Śukadeva Gosvāmī described the history of Ajāmila. Ajāmila was a resident of Kānyakubja. He was trained by his parents to become a perfect brāhmaṇa by studying the Vedas and following the regulative principles, but because of his past, this youthful brāhmaṇa was somehow attracted by a prostitute, and because of her association he became most fallen and abandoned all regulative principles. Ajāmila begot in the womb of the prostitute ten sons, the last of whom was called Nārāyaṇa. At the time of Ajāmila's death, when the order carriers of Yamarāja came to take him, he loudly called the name Nārāyaṇa in fear because he was attached to his youngest son. Thus he remembered the original

Nārāyaṇa, Lord Viṣṇu. Although he did not chant the holy name of Nārāyaṇa completely offenselessly, it acted nevertheless. As soon as he chanted the holy name of Nārāyaṇa, the order carriers of Lord Viṣṇu immediately appeared on the scene. A discussion ensued between the order carriers of Lord Viṣṇu and those of Yamarāja, and by hearing that discussion Ajāmila was liberated. He could then understand the bad effect of fruitive activities and could also understand how exalted is the process of bhakti.

While speaking to the Yamadutas, the Vishnudutas glorified the holy name as follows: "The chanting of the holy name of Lord Viṣṇu is the best process of atonement for a thief of gold or other valuables, for a drunkard, for one who betrays a friend or relative, for one who kills a brāhmaṇa, or for one who indulges in sex with the wife of his guru or another superior. It is also the best method of atonement for one who murders women, the king or his father, for one who slaughters cows, and for all other sinful men. Simply by chanting the holy name of Lord Viṣṇu, such sinful persons may attract the attention of the Supreme Lord, who therefore considers, "Because this man has chanted My holy name, My duty is to give him protection." By following the Vedic ritualistic ceremonies or undergoing atonement, sinful men do not become as purified as by chanting once the holy name of Lord Hari. Although ritualistic atonement may free one from sinful reactions, it does not awaken devotional service, unlike the chanting of the Lord's names, which reminds one of the Lord's fame, qualities, attributes, pastimes and paraphernalia. The ritualistic ceremonies of atonement

recommended in the religious scriptures are insufficient to cleanse the heart absolutely because after atonement one's mind again runs toward material activities.

Consequently, for one who wants liberation from the fruitive reactions of material activities, the chanting of the Hare Kṛṣṇa mantra, or glorification of the name, fame and pastimes of the Lord, is recommended as the most perfect process of atonement because such chanting eradicates the dirt from one's heart completely. One who chants the holy name of the Lord is immediately freed from the reactions of unlimited sins, even if he chants indirectly [to indicate something else], jokingly, for musical entertainment, or even neglectfully. This is accepted by all the learned scholars of the scriptures. If one chants the holy name of Hari and then dies because of an accidental misfortune, such as falling from the top of a house, slipping and suffering broken bones while traveling on the road, being bitten by a serpent, being afflicted with pain and high fever, or being injured by a weapon, one is immediately absolved from having to enter hellish life, even though he is sinful. As a fire burns dry grass to ashes, so the holy name of the Lord, whether chanted knowingly or unknowingly, burns to ashes, without fail, all the reactions of one's sinful activities. If a person unaware of the effective potency of a certain medicine takes that medicine or is forced to take it, it will act even without his knowledge because its potency does not depend on the patient's understanding. Similarly, even though one does not know the value of chanting the holy name of the Lord, if one chants knowingly or unknowingly, the chanting will be very effective."

Shukadeva Gosvami concludes the Ajamila upakhyana by stating: "Devotional service, beginning with the chanting of the holy name of the Lord, is the ultimate religious principle for the living entity in human society. Therefore, it should be understood that one is easily relieved from all sinful reactions by chanting the holy name of the Lord and chanting of His qualities and activities. This is the only process recommended for relief from sinful reactions. Even if one chants the holy name of the Lord with improper pronunciation, he will achieve relief from material bondage if he chants without offenses. Ajāmila, for example, was extremely sinful, but while dying he merely chanted the holy name, and although calling his son, he achieved complete liberation because he remembered the name of Nārāyaṇa. The chanting of the holy name of the Lord is able to uproot even the reactions of the greatest sins. Therefore, the chanting of the saṅkīrtana movement is the most auspicious activity in the entire universe."

Devahuti glorifies the chanting of the holy name in the following way: "To say nothing of the spiritual advancement of persons who see the Supreme Person face to face, even a person born in a family of dog-eaters immediately becomes eligible to perform Vedic sacrifices if he once utters the holy name of the Supreme Personality of Godhead or chants about Him, hears about His pastimes, offers Him obeisances or even remembers Him. Oh, how glorious are they whose tongues are chanting Your holy name! Even if born in the families of dog-eaters, such persons are worshipable. Persons who

chant the holy name of Your Lordship must have executed all kinds of austerities and fire sacrifices and achieved all the good manners of the Āryans. To be chanting the holy name of Your Lordship, they must have bathed at holy places of pilgrimage, studied the Vedas and fulfilled everything required."

When Dhruva Maharaja was attacked by the Yakshas and his life was in danger, he was advised by the sages to chant the holy name as follows: "May the Supreme Personality of Godhead known as Śārṅgadhanvā, who relieves the distresses of His devotees, kill all your threatening enemies. The holy name of the Lord is as powerful as the Lord Himself. Therefore, simply by chanting and hearing the holy name of the Lord, many men can be fully protected from fierce death without difficulty."

Gajendra, the leader of the elephants, was attacked in a river by a crocodile of superior strength and was much aggrieved. Taking a lotus flower in his trunk, he addressed the Lord, saying, "O original enjoyer, Lord of the universe! O deliverer, as famous as a place of pilgrimage! All are purified simply by hearing Your holy name, which is worthy to be chanted."

The power of chanting the holy name of the Lord is best illustrated by the following statement of Shukadeva Gosvami: "My dear King, a devotee who has taken shelter of the dust from the lotus feet of the Lord can transcend the influence of the six material whips—namely hunger, thirst, lamentation, illusion, old age and death—and he

can conquer the mind and five senses. However, this is not very wonderful for a pure devotee of the Lord because even a person beyond the jurisdiction of the four castes—in other words, an untouchable—is immediately relieved of bondage to material existence if he utters the holy name of the Lord even once."

While glorifying Lord Ananta, Shukadeva Gosvami says: "Even if he be distressed or degraded, any person who chants the holy name of the Lord, having heard it from a bona fide spiritual master, is immediately purified. Even if he chants the Lord's name jokingly or by chance, he and anyone who hears him are freed from all sins."

The yajna of chanting the holy names of God is described in the eleventh canto as follows: "In the Age of Kali, intelligent persons perform congregational chanting to worship the incarnation of Godhead who constantly sings the name of Kṛṣṇa. Although His complexion is not blackish, He is Kṛṣṇa Himself. He is accompanied by His associates, servants, weapons and confidential companions."

The congregational chanting of the holy names can give all perfection as explained in this verse: "Those who are actually advanced in knowledge are able to appreciate the essential value of this age of Kali. Such enlightened persons worship Kali-yuga because in this fallen age all

perfection of life can easily be achieved by the performance of saṅkīrtana."

Shukadeva Gosvami says that even though Kali yuga is an ocean of faults, there is one good quality; ie. Simply by chanting the Hare Kṛṣṇa mahā-mantra, one can become free from material bondage and be promoted to the transcendental kingdom.

The ultimate benefit of chanting the holy name of the Supreme Lord is described as follows: "By chanting the holy name of the Supreme Lord, one comes to the stage of love of Godhead. Then the devotee is fixed in his vow as an eternal servant of the Lord, and he gradually becomes very much attached to a particular name and form of the Supreme Personality of Godhead. As his heart melts with ecstatic love, he laughs very loudly or cries or shouts. Sometimes he sings and dances like a madman, for he is indifferent to public opinion."

Sri Chaitanya Mahaprabhu who is described in the Srimad Bhagavatam as the incarnation of God who constantly sings the name of Krishna, teaches that the supreme goal for a human being is to attain love of God by simply chanting the holy name of Krishna.

इंग्रानांतक व इपुल्लोरोइ वाने बौद्धगुरांइ in इंगलवदीभेवगुववथेवल

—Swami Tattvavidananda

The ancient seers were great symbologists. They loved to clothe the reality in the garb of symbolism to such an extent that a statement of faith, *parokṣapriyā iva hi devāḥ*, the gods as though love camouflage, became the norm.

The ancient seers were great symbologists. They loved to clothe the reality in the garb of symbolism to such an extent that a statement of faith, *parokṣapriyā iva hi devāḥ*, the gods as though love camouflage, became the norm. The Srimad bhagavatham is not an exception to this norm as proclaimed by Sri Krishna in so many words as: *parokṣavādā ṛṣayaḥ parokṣam ca mama priyam* (11-21-35); the sages describe in indirect or hidden ways and I too like very much the method of indirectness.

Accordingly, all subtle aspects of the Reality or Truth are hidden in the cloak of symbolism. This could lead to an unenviable situation in which the human mind, instead of trying to know the subtle meaning of the symbols, gets stuck in the literality of descriptions and crudity of symbols. Thus the religious mind fails to grow into spirituality, whereby even the religiosity starts to flow down the perilous path of endless rituals associated with countless symbols. Ignorant people would carry the symbols all around without ever trying to find the spirit behind those symbols.

The Bhagavatham begins with a very interesting prayer in which the poet talks of contemplating upon the Truth, *satyaṁ paraṁ dhīmahi*. The poet could have easily substituted *satyaṁ* with one or the other of the most adored forms, Siva or Rama or Krishna, saying *Rāmaṁ paraṁ dhīmahi*, or *śivaṁ paraṁ dhīmahi* or *Kṛṣṇaṁ paraṁ dhīmahi*. This gives a hint of the mind of the poet that he is focused on presenting the vision of Reality or Truth. No surprise that we find more than fifty percent of the subject matter of the Bhagavatham is all about the impersonal Truth of Upanishads. Only fifty percent of the text is devoted to description of stories and symbols.

We can find subtle symbolism in the story of genesis (3-8). Ocean of milk could be the milkyway galaxy, which is the abode of the all pervading Lord Nārāyaṇa, the Existence Absolute. Also milk is white and invigorating, symbolizing infinite bliss, Brahmananda, and infinite power, mahā śakti, of Nārāyaṇa respectively. The navel of Nārāyaṇa is indeed space; *nabha eva nābhiḥ*. Out of that space emerged a lotus, the abode of Brahmadeva. In the commentary of the Gita 11-15, Sri Sankara describes this lotus as the representation of the globe earth, *prthivī padma madhye*. The source of this universe is always presented as the cosmic intelligence of the four-headed Creator. We can easily compare this with every situation in which the individual first thinks of a thing in terms of its name and form and then proceeds to manifest it from the matter, that is, all creation is expressing new forms associated with names from the ever existing Reality. The four heads of the Creator are obviously the four Vedas. The Veda is aptly described as *nāma*, name, in the Chandogyopanishat (7-1-3) and also in many places in the Bhagavatham itself. The Bhagavatham (2-2-2) says: *śabdasya hi brahmaṇa eṣa panthā yannāmabhirdhyāyati dhīrapārthaiḥ*, such is the way (of description) of the śabda brahma (the Veda) that the intellect contemplates through names that have no substance. Sridhara in his commentary explains: *arthaśūnyaireva svargādināmabhiḥ; tippanī – nāmabhiriti namarupaiḥ*; these names corresponding to forms have no substance in them. The creator can be compared with a pot maker who firstly visualizes a pot (form associated with a name) and then proceeds to express it from the clay, bringing out a form that can be given a name, while the clay remains the same all the way. The only difference between the pot maker

and the Creator is that in the case of the Creator the material is His own Intelligence.

The vision that Nārāyaṇa is all is nicely reflected in the multiple incarnations. For example, a fish (aquatic) is Nārāyaṇa, a turtle (amphibian) is Nārāyaṇa, a boar (terrestrial, still loving mud, a crude mix of water and earth) is Nārāyaṇa, a weird half-animal-half-human (entirely terrestrial) is Nārāyaṇa, a crude and ferocious human is Nārāyaṇa, a refined and righteous human is Nārāyaṇa, the divine human is Nārāyaṇa, and finally the denizen of heavens (celestial) is also Nārāyaṇa. The evolutionary progress (tree) of life is abundantly obvious in this sequence of incarnations. Further, a twin incarnation of Nārāyaṇa as Nara (the human being) and Nārāyaṇa (the divinity) (2-7-6) makes the inherent oneness of devotee and God ('the son and the father are one') amply clear. In this context it is very significant that the human being is designated as nara (imperishable), not the usual martya (mortal).

The marvelous story of Dhruva (4-8) is built around the vision of immutable reality in the constantly changing universe. The story expounds the Vedantic law that all change presupposes the changeless background. The character of Dhruva is derived from the situation of the star with the same name, namely northern pole star, which is known to be fixed. The northern direction stands for knowledge of the immortal being while the south for mortality. All change is possible only in the background of time. This crucial element of time is deftly woven into the narrative by naming the consort of Dhruva as Bhrami (the revolution), the daughter of śiśumāra, the dolphin-

shaped spiral galaxy (4-10), of which the pole star is the tail. The allegory is made water tight by naming the offspring of Dhruva and Bhrami as Kalpa, a cycle of creation, and Vatsara, year, the fundamental unit of time in Vedic astronomy. Add to this the significance of the names, Uttānapāda, the unkind one with his feet on the table, for the king and father of Dhruva, and Sunīti, the woman of good ethics, and Suruci, the worldly woman, for the mother of Dhruva and the younger queen respectively. This nomenclature reminds the childhood story of a king who has two ministers, Subuddhi and Durbuddhi. It is not difficult to guess who is villain.

Then we have the well known story of the elephant king (8-2,3). The allegory in this story is very clear in spite of the story of the earlier birth of the elephant etc (8-4). The elephant represents the typical rich and arrogant human being, who is the head of the family, and who feels that the world is in his pocket and who is very skeptical of the higher truth. Eventually calamity strikes such a person, as it did the elephant in the story, and the person learns an important lesson from adversity like even the elephant. Prosperity can never teach anything in life. On the other hand, adversity is a very good teacher. This allegory in the story is quite obvious. The poet helps us in a few ways by adopting language steeped in symbolism. He calls the abode of the elephant a mountain called trikūta, a mountain of three peaks. Obviously, the mountain represents the human existence composed of physical body, which is a product of tamo guṇa, the vital force, the product of rajo guṇa, and intellect, which is the product of sattva guṇa. There is a mention of such trikūṭa in the Ramayana also. There it is the name of a mountain peak

in Lanka, on which Hanuman lands after leaping across the ocean. Further the woods in which the elephant wanders is called *ṛtumat*, obviously symbolizing the unit of time in scriptures, namely the year, made up of different seasons. The elephant is afflicted by the heat of the summer sun as much as the human being by the travails of life. The elephant's life style perfectly resembles that of an avaricious worldly person. This resemblance is not left by the poet as a covert message; it is made overt in the words *yathā grhī*, similar to a family person (8-2-26).

We have a plethora of stories of Lord Sri Krishna in the tenth book of the Bhagavatham. These stories have to be cautiously appreciated for their symbolism and metaphors, lest we should struggle with intractable contradictions. Even Sri Krishna's colour and attire are symbolic. The colour stands for infinity, and we have two most beautiful illustrations in the blue sky and the blue ocean, which are apparently, though not factually, infinite. Then Sri Krishna's flute stands for egoless consciousness; it is a symbol of the individual. The glory of the flute is that it has emptied itself entirely of matter. Just so, the individual, who empties his heart of all material or worldly thoughts, instantly merges in the Godhead. The message of the symbol is, 'give up the body identification, give up selfishness and the pride of the ego, and chant OM, which resembles the sweet music of the flute, and commune with the Divinity within.'

'Then we have the beautiful story of the subjugation of Kāliya, the vicious serpent, in the lake of Brindavan (10-16). The lake stands for the mind. If we want to regain our

Divinity, we have to enter deep into the lake of the mind, like Sri Krishna did in the story. We have to fight venomous dragon, the poisonous snake, of passion and desire like Sri Krishna fought Kāliya, thereby establishing the sacred presence of the Lord in the heart. Finally, we have to crush down the multiple poisonous heads of the ego down, exactly like Sri Krishna did with the heads of Kāliya. Thereby, the lake of mind becomes pure and the Divinity will come into Its own. There is another enigmatic story in the tenth book, in which Sri Krishna steals the dry clothes kept on the bank by the cowherd women as they were taking bath in the river Yamuna. They were compelled to stand naked before Him before he returned the clothes (10-22). Obviously this story cannot be taken literally. However, the story has an important significance. As long as one identifies with the physical body, one is not eligible for realization of God. The use of clothes as a metaphor for the physical body is well known (Bhagavadgita, 2-22). Similarly, Sri Krishna lifting up the mount Govardhana to protect the cowherd people and the cows (10-25) symbolizes the freedom that we can get by surrendering our lives to the Godhead, who in turn will lift the burden of samsāra from our lives.

There is the brief story of a demon by name śaṅkhāsura who stole the son of Sri Krishna's preceptor (10-45-40). This story is akin to similar stories of other Puranas in which the demon śaṅkha, meaning the conch, stole the Vedas and hides under the water. It is well known that a creature is inside the shell of the conch. God kills this demon of conch and the empty shell washes ashore. People pick up the shell and blow to produce the sound OM. The significance of the story is that OM produced by

the conch shell is the essence of the Vedas. Sri Krishna, as God incarnate, stealing milk products (10-8-29) from the houses of cowherd people is symbolic of God stealing the hearts of His devotees. There is no real stealing; it is just the figurative stealing of hearts. But common people prefer belief to thinking and take stories literally. Also, the names of the demons are very suggestive. For example, Kaṁsa is the cruel one (10-1-46), Aghāśura (10-12) is the demon of sin, Narakāśura (10-59) is the demon of Hell, the female Pūtanā (10-6) is the demon of decay and purification etc. The name of the demon Tṛṇāvarta literally means the violently spinning winds, which lift enormous amounts of dust and light objects like grass etc. into the sky (10-7). The names of the pious souls are also revealing; like Akrūra (10-38), the kind one, Uddhava, the joyous one, etc. The poet could not contain his flair for metaphors and allegories, which are in full display in Bhramara gītam, an ode to a black bee (10-47).

Finally, in the eleventh canto of the twelfth book, the poet lists the symbolism of all elements of the form of Viṣṇu.

**Kaustubhavyapadeśena svātmajyotirbibhartyajah,
tatprabhā vyāpinī sāksāt śrīvatsamurasā vibhuḥ. 10**

**Svamāyāṁ vanamālākhyāṁ nānāguṇamayīm dadhat,
vāsaśchandomayaṁ pītaṁ brahmasūtraṁ
trivṛtsvaram. 11**

**Bibharti sāṅkhyāṁ yogaṁ ca devo makarakuṇḍale,
mauliṁ padaṁ pārameṣṭhyam
sarvalokābhāyaṅkaram. 12**

**Avyākṛtamanantākhyamāsanam yadadhiṣṭhitah,
dharmajñānādibhiryuktaṁ sattvaṁ
padmamihocyate. 13**

**Ojassahobalayutaṁ mukhyatattvaṁ gadāṁ dadhat,
apāṁ tattvaṁ daravaraṁ tejastattvaṁ sudarśanam. 14**

**Nabhonibhaṁ nabhastattvamasim carma
tamomayam,
kālarūpaṁ dhanuśśārṅgaṁ tathā
karmamayeṣudhim. 15**

Indriyāṇi śarānāhurākūtīrasya syandanam, ---

The Omnipotent Lord wears His own light of Knowledge (Awareness Absolute) in the guise of Kaustubha necklace and its ever spreading lustre is the mark on the chest called śrīvatsa. He wears his own Māyā, the Power of Creation, as the garland of wild flowers. His yellow dress stands for the Vedas and the sacred thread of three strands stands for the sound OM made of the three syllables a, u and m. He wears Sāṅkhya (the knowledge of discrimination between Prakṛti and Puruṣa) and Yoga (the practice of austerities for Self-realization) as the two alligator-shaped ear rings. The abode of Hiranyagarbha, which protects the entire universe, is his diadem. The Unmanifest Universe is his bedstead named śeṣa. The lotus in which he abides stands for the sattva guṇa associated with righteousness, knowledge etc. The Prāṇa (vital force in case of the individual, or the Cosmic Life) associated with organic, physical and mental strength is worn by the Lord as the mace. The great conch represents the element waters and the discus is the element fire. The

sword, shining like the space, represents the element space. The shield represents tamo guṇa. The bow made of horn represents time and the quiver represents the activity.

The poet makes a very significant remark (10-48-31) about the sacred water bodies and idols and he makes it a refrain (10-84-11). He says: na hyamayāni tīrthāni na devā mṛcchilāmayāḥ; purifactory virtue is not contained in waters (alone) and gods are not (mere) images of clay and wood. Compare this with the proclamation of Swami Vivekananda that worship of God in images is the preliminary stage of spirituality. Swami Rama Tirtha exhorts that the devotee should focus on the spirit of the image while worshipping the image. The poet continues the refrain (12-10-23) as, na hyamayāni tīrthāni na devaścetanojjhitāḥ, asserting that gods are not (mere) lifeless idols. We should look at these statements with the

rationale of na hi nindā, that is, they do not mean refutation; they rather mean to draw our attention towards the spirit behind the images. They also warn us not to be lost in symbols.

Symbols and stories are well spread in the society thanks to movies and print medium etc. Sometimes they even distort the symbols as well as their spirit. Mere symbols lead to personal cults that are the play field for fake Gurus. It is the responsibility of the teachers of the Bhagavatham to highlight the spirit behind symbols. Mere symbols represent Hinduism as a closed cult meant for blind belief. As we bring forth the spirit behind symbols, Hinduism would draw the attention of the students of science also and the people of the world would be able to appreciate the inclusive vision of Hinduism. In conclusion, as we study the Puranas, we need to reflect on the words of Swami Rama Tirtha (In Woods of God Realization, Vol II, p. 29; Swami Ramatirtha Pratishthan, Lucknow; Revised edition, 2001): Children read that story and take it literally, common people read it and take it literally, but there is a deep, hidden meaning in the story. The story was meant to illustrate a general truth.

Hariḥ Om, tat sat

Justice Manjula Chellur, Hon'ble Chief Justice of Bombay High Court being felicitated by Sri K.G. Raghavan, Hon. Secretary, BVB.

ಇಗೋಲಾದೆ ಬೆಹಗ್ಗಾವಾತಾಲ್ - ಗೋಲಪ್ಪಡೆಡ್ ಇನ್ ಇರಾಒವೊ ಪೊಠಿರಪ್ಪು

—Dr. Aravinda Rao K.

The Indian tradition has placed the *Vedas* in a preeminent position as the primary texts and categorized all later texts such as *itihāsa*-s and *purāṇa*-s as secondary texts, although they enjoyed the status of scriptures.

The Indian tradition has placed the *Vedas* in a preeminent position as the primary texts and categorized all later texts such as *itihāsa-s* and *purāṇa-s* as secondary texts, although they enjoyed the status of scriptures. *Srimad Bhagavatam*, as we know, is categorized as a *purāṇa* and as a *smṛti* text. Elaboration of *dharma* enunciated in the *Vedas* is the ostensible purpose of *purāṇa* texts as declared both by sage Vyasa and sage Valmiki.

The *Vedas* are said to enunciate a *sanātana-dharma*, a *dharma* which is applicable for all people at all times. *Dharma*, as we know, is, by its very definition, an instrument which holds the society from falling apart. It follows that it is an ethical and moral framework, or in other words, a social philosophy and arrangement in which different sections of the society have to function in a harmonious way. This is possible when aspirations of all sections of people are constantly taken into account. Social change is an inevitable factor in any society contingent on political or imperialist reasons. In history, there is always a great intermingling of cultures and even within a fairly insulated culture there are changing perceptions. The eternal *dharma* would have given certain pride of place to certain cultural patterns or social categories but over a period of time it is possible that such categories have not lived up to canons of *dharma* ordained on them. There would be inevitable social rumblings which have to be taken into account by the later day thinkers and philosophers. This would mean a revisit to the canons of *dharma* and reinterpreting them within the framework of tradition. In modern terms, this would mean coping with the social change.

There are two components in *dharma* - one that can be enforced by the state in the form of law and the other which cannot be enforced by state but regulated by the society. Much of what we call social philosophy - social, cultural and religious behaviour - falls into the latter category. A modern society copes with social change through legislative changes and constitutional amendments. But at a time when the instruments of state had not developed in the present form it was left to the sages to guide the society. The sages had to write a new *dharma shāstra* or write an epic to demonstrate the change through the character of a divine personality.

A study of *itihāsa-s* and *purāṇa-s* shows that our sages had a very uncanny knack of coping with the social change while appearing to be in total conformity with the traditional framework. There is a constant critiquing and readjusting the tradition from within. Critiquing has taken place not in the modern vociferous and disruptive form but in a positive and subtle manner by creating a new story or by giving a new dimension to an old story by making it more lovable. Here in *Bhagavatam*, several stories are woven round Krishna and the ubiquitous Narada interjects with several stories. Krishna of *Mahabharata* is an earthly character, sometimes political and philosophical in nature and rarely appearing as a supernatural being. In *Srimad Bhagavatam* he is the Supreme Being in a highly lovable corporeal form, born in a cowherd clan, displaying several *līlā-s*, or divine sports, in order to bring home a new ethical and social code.

Perhaps there exists no better perspective to *Srimad Bhagavatam* than the *Bhagavata Mahatmyam*, with its excellent metaphorical story of *bhakti* and her two sons *jñāna* and *vairāgya*. *Bhakti* is seen as a vivacious young woman whereas her sons are seen as shriveled and prematurely old persons. Narada finds it odd that in the *kali-yuga* there are no takers for *jñāna* and *vairāgya* whereas *bhakti* is prevalent. The formula that *bhakti* would have to lead to *jñāna* and *vairāgya* is not wrong, but the *bhakti* we have is not in its pure form. The purpose of *Srimad Bhagavatam* is to establish a pure form of *bhakti* which would transcend the boundaries of social stratifications, one which would fill the devotee's mind with god consciousness which would engender an unconditional love for all beings.

In this article I attempt to examine the revaluation done by sage Vyasa in certain aspects such as *yajña*, rituals, *varṇa*, *bhakti*, harmonizing other worship traditions such as worship of Shiva etc., and a very modern issue such as the ecological awareness, expressed in the text.

Yajña appears to be the predominant feature in *Treta-yuga* as we see in the *Ramayana*. The *Mundakopanishad* (1-2-1) tells how the *yajña*-s were an integral part of a person's life - त्रेतायां बहुधा सन्ततानि (1-2-1). We are aware that Vyasa has given a liberal definition to *yajña* in the *Gita*. Here Vyasa is more directly referring to certain practices. In the very beginning we see Narada telling Dharmaraja जुगुप्सितं धर्मकृतोः तेऽनुशासः स्वभावरक्तस्य महान् व्यतिक्रमः (1-4-15).

Sacrifice of animals and drinking of *sura* were permitted by Dharmaraja but people have taken them to extremes, warns Narada. There is an indiscriminate killing of

animals. In another instance we see king Prachinabarhi who had spent his entire life in *yajña*-s. Narada portrays a picture that all the animals killed by the king in all the *yajña*-s were waiting for him in the other world with their iron horns to gore him (4-25-7, 8). अयःकूटैः छिन्दन्ति उत्थितमन्यवः Narada gives a long lecture about the shortcomings of *yajña* and says how the minds of ritualists have become dark with the smoke of *yajña* and such smoke has covered their minds so thickly (धूम्रधियः) that they cannot think. In an earlier chapter the Rishi-s themselves described their minds as filled with smoke कर्मण्यस्मिन् अनाश्वासे धूमधूमात्मनां भवान् । आपाययति गोविंदपादपद्मासवं मधु "In this uncertain activity called *yajña* our minds are darkened. You are filling such minds with the nectar dwelling in the lotus feet of Govinda" (1-18-12).

Associated with this there is an exhortation for kindness to animals. It is again Narada who says न दद्यादमिषं श्राद्धे न चाद्यात् धर्मतत्त्ववित् (7-15-8). One should not serve meat during the *śrāddha* functions. This contradicts Manu who prescribes serving of meat during *śrāddha*. नियुक्तस्तु यथा न्यायं यो मांसं नास्ति मानवः । स प्रेत्य पशुतां याति संभावानेकविंशतिम् ॥ A person who does not eat meat during the *śrāddha* would be born as an animal for the next twenty one lives) (5-35, 36). This is an amendment to Manu. The eleventh *skandha* refers to this again यद् घ्राणभक्षो विहितः सुरायाः तथा पशोरालभनं न हिंसा (11-5-13). It is only smelling of liquor which is ordained and not drinking. Similarly it is merely touching of an animal but not killing that is ordained in *Soutramani yāga*. This interpretation was probably adopted later by Swami Dayananda of Arya Samaj.

The tenth *skandha* also refers to *yajña*-s. We see Krishna and Balarama sitting tired and hungry and directing the cowherds to go to the nearby Brahmin camp and ask for food where the Brahmins were performing a *yajña*. The Brahmins would not care but when the wives of Brahmins were approached they anxiously rush forth to serve food to Krishna. The Brahmins were conceited whereas the wives were devoted. Vyasa comments - क्षुद्राणां भूरिकर्माणो बलिशा बृद्धमानिनः (10-23-9). They are engaged in highly strenuous work for a very petty fruit called heaven. Later the Brahmins are shown as repentant and realizing their mistake but they are unwilling to meet Krishna because of fear of Kamsa.

Another discussion on *yajña* is when the *yadavas* contemplate performance of a *yajña* to propitiate Indra. Krishna explains the principle of *karma* and tells how Indra is only performing his role in a cosmic grand plan. Instead of *yajña* for Indra he advises the *yadavas* to worship the mountain and trees which were the source of their livelihood. They invite Brahmins to perform the worship and also donate liberally to Brahmins. Food was distributed to everyone including *chandalas* and *patitas* अन्येभ्यश्चाश्चण्डालपतितेभ्यो यथार्हतः (10-24-28). We see that *yajña* is not totally condemned but the spirit of its performance is censured. Krishna's idea was also to teach humility to Indra but the message is also to the then ritualists for whom Indra was the Supreme deity. The gradual loss of importance simultaneously to Indra and to *yajña*-s and their performers probably started with the *purāṇa*-s. A simpler mode of worship in keeping with the spirit of Upanishads was evolving.

Yajña, as envisioned in the Vedas was an enlightened activity in which the human being realized oneness with the cosmic being in its different aspects. But gradually it appears to have deteriorated into an activity which was a sort of trade off between the deities and the humans. Performance of *yajña* would entitle a person to a *loka* and hence even god was becoming a superfluous entity. Besides, *yajña* was in no way contributing to the inner growth of a person but was aggrandizing a person's ego. *Bhakti* on the other hand, is an absolute surrender of ego to the divine. It is an emotion of mind and hence called *bhakti rasa*, the purifying nectar which removes *rāga* and *dveṣa*, which would remove selfishness and bring the *sarvātmabhāva*. This awareness of oneness is attained with great difficulty - by *śravaṇa*, *manana* and *nididhyāsana* - a logical contemplation and internalization by the seeker. Without all these, the devotee gets the *sarvātmabhāva* by pure devotion. एकान्तभक्तिर्गोविन्दे यत्सर्वत्र तदीक्षणम् (7-7-55). A devotee abides firmly in god consciousness by virtue of one-pointed devotion. This is a shift in the pattern of worship from *trēta yuga* to *dwapara yuga*.

In the third *skandha* sage Kapila talks of the three *guṇa*-s which are responsible for creation and he also describes different types of *bhakti* under the influence of the three *guṇa*-s.

अभिसन्धाय यो हिंसा दम्भं मात्सर्यमेव वा ।

संरम्भी भिन्नदृग्भावः मयि कुर्यात्स तामसः ॥

विषयानभिसन्धाय यश ऐश्वर्यमेव वा ।

अर्चादावर्चयेद् यो मां पृथग्भावः स राजसः ॥

कर्मनिर्हारमुद्दिश्य परस्मिन् वा तदर्पणम् ।
यजेद्यष्टव्यमिति वा पृथग्भावः स सात्त्विकः ॥
लक्षणं भक्तियोगस्य निर्गुणस्य ह्युदाहृतम् ।
अहैतुक्यव्यवहिता या भक्तिः पुरुषोत्तमे ॥ (3-29-8,9,10,12)

Bhakti was not categorized in the *Gita*. *Bhagavatam* does it and makes a rule that *bhakti* has to finally transcend the three *guṇa*-s. One has to go beyond the *sattvika*, *bhakti* also. In this state, which is called *adhyātma-yoga*, there is no desire or hatred and there is no duality. There is mere god consciousness in every person, animal or object which we see.

The story of Ajamila goes a step further. The discussion between the messengers of Yama and the messengers of Vishnu establishes a new rule - the mere chanting of Lord's name leads a person to liberation. There is again a reference to the fossilized minds of people performing *yajña*-s. त्रया जडीकृतमतिर्मधुपुष्पितायां वैतानिके महति कर्मणि युज्यमानः (6-3-25). They are engaged in laborious actions for petty fruits like heaven.

Perhaps the single most point which comes for criticism in Hinduism is the concept of *varṇa*. Discussion on *varṇa* in *Srimad Bhagavatam* is quite noteworthy. Narada, the divine sage, is shown as the son of a servant maid in his previous birth. He along with his mother had served many *mahātmā*-s and was fortunate to attain self-knowledge. As a result he became the divine sage in his next life. This must have been a strong message to those who considered themselves very lowly and also a message who considered themselves very high.

Sage Kapila, presented in the third *skandha* is portrayed as the very *avatar* of Vishnu. It is not clear whether the Kapila who propounded the Sankhya doctrine of three *guṇa*-s has been metamorphosed by Vyasa as the present Kapila. Sage Kapila mentions the four *varṇa*-s (3-29-31to33). Although Brahmana is admitted as superior among all others, the *bhakta* is superior to all such learned men.

तस्मान्मय्यर्पिताशेषक्रियार्थात्मा निरन्तरः । मय्यर्पितात्मनः पुंसो मयि
संन्यस्तकर्मणः । न पश्यामि परं भूतमकर्तुः समदर्शनात्॥ (3-29-33)

A devotee unconditionally surrenders all his actions in god. There is none who is superior to him as he has transcended the ego sense. Virtues such as *śama*, *dama*, *titikṣā* etc, come to him effortlessly. Here we see that without demolishing the existing social framework, Vyasa has gently brought in an amendment by introducing *bhakti* as an ennobling character and a great social leveler.

The fifth *skandha* talks of king Rishabha who had sired one hundred sons. Some of them became Brahmins and some remained as *kshatriya*-s. यवीयांसः एकाशीतिर्जायन्तेयाः पितुरादेशकरा महाशालीना महाश्रोत्रिया यज्ञशीलाः कर्म विशुद्धाः ब्राह्मणा बभूवुः(5-4-13). Eighty one sons, who were gentle in nature, learned in Vedas, adepts in sacrificial rites and pure in their habits became *Brahmana*-s as per their father's instruction. Protection of *dharma* and *jñāna* can be done only when the two sections, *brahmana*-s and *kshatriya*-s work in harmony. Rishabha praises the holy men among *brahmana*-s शमो दमः सत्यमनुग्रहश्च तपस्तिक्ष्णानुभवश्च यत्र (5-5-24). I eat through the mouths of *brahmana*-s, they are the protectors of knowledge and they have to be protected.

Vyasa is not very kind to the *karma jada*-s whose minds are blackened with the smoke of *yajña*. Narada praises *Brahmana*-s who are *jñāna niṣṭha* as opposed to *karma niṣṭha*-s - कर्मनिष्ठा द्विजाः केचित् तपोनिष्ठा नृपापरे । स्वाध्यायेऽन्ये प्रवचने ये केचिज्ज्ञानयोगयोः । ज्ञाननिष्ठाय देयानि कव्यान्यानन्त्यमिच्छता (7-15-1,2). Brahmins who are established in knowledge have to be respected, he says.

The ninth *skandha* talks about several royal lineages. It has a reference to king Karusha (9-2). In his lineage some became *Brahmins* (क्षत्रं ब्रह्मभूयं गतं क्षितौ 9-2-17). Some remained as *kshatriya*-s and some became *vyshya*-s by virtue of their profession. नाभागो दिष्टपुत्रोऽन्यः कर्मणा वैश्यतां गतः (9-2-23). In another reference to king Ambarisha we see that his grandsons became *Brahmana*-s (9-6-2). In another instance sage Viswamitra curses some of his sons to become *mlechcha*-s for disobeying his instructions - अशपत् तान् मुनिः क्रुद्धो म्लेच्छा भवत दुर्जनाः (9-16-33).

Mlechchas are those who are beyond the pale of Vedic *dharma*. We thus see that the categorization of a person into a *varṇa* depended on his nature and duties performed.

The eleventh *skandha* describes the duties of a *saṁnyāsī*, a renounced person. He rises above the *varṇa* division and he is expected to take food from all the four *varṇa*-s भिक्षां चतुर्षु वर्णेषु विगर्हान् वर्जयन्श्चरेत् (11-18-18). Avoiding those who are given to evil ways, he should take alms from seven houses of the persons of four *varṇa*-s, without any prior selection of houses.

Epics have a harmonizing approach to different traditions of worship, such as the worship of Shiva, Durga etc.,

which existed in society, instead of condemning one or the other. This is also the general approach of Indian texts. Shiva appears in several other places in *Bhagavatam*. In the episode relating to *yajña* performed by Daksha, the Supreme Lord appears and tells Daksha that the one Supreme Reality appears in different forms as Brahma, Shiva and Vishnu by virtue of different functions. आत्ममायां समाविश्य सोऽहं गुणमयीं द्विज । सृजन् रक्षन् हरन् विश्वं दधे संज्ञां क्रियोचिताम् (4-8-51). तस्मिन् ब्रह्मण्यद्वितीये केवले परमात्मनि । ब्रह्मरूद्रौ च भूतानि भेदेनाज्ञोऽनुपश्यति (52). The three names Brahman, Visnu and Shiva are three cosmic functions of creation, sustenance and resolution. However, Shiva praises Vishnu. In the episode of Prachinabarhi, Shiva tells the sons of Prachinabarhi - "whoever are the devotees of Vasudeva are most dear to me". He calls himself an *adhikāri-puruṣa* who would attain the *Vaishnava padam* at the end of his mission. स्वधर्मनिष्ठः शतजन्मभिः पुमान् विरिञ्चितामेति ततः परं हि माम् । अव्याकृतं भागवतोऽथ वैष्णवं पदं यथाहं विबुधाः कलात्यये (4-24-29). In several other places too we find hymns by Shiva in praise of Vishnu. Shiva is shown in very good light in the episode relating to churning of ocean. Vishnu tells Shiva that he is the one capable of controlling the poison. All other gods praise him as the cosmic form *virāt* - त्वमेकः सर्वजगतः इश्वरो बन्धमोक्षयोः । तं त्वामर्चन्ति कुशलाः प्रपन्नार्तिहरं गुरुम् ॥ गुणमय्या स्वशक्त्यास्य सर्गस्थित्यप्ययान् विभो । धत्से यदा स्वदृग् भूमन् ब्रह्मविष्णुशिवाभिधाम् (8-7-22, 23). You are the all-pervading being. With the power of *māyā* and in association with three *guṇa*-s you are known as Vishnu, Brahma and Shiva.

Shiva is seen in another context in the tenth *skandha*. Shiva is easily pleased and bestows boons whereas Vishnu is hard to be pleased. A question arises as to who is superior. The story of Vrikasura (Bhasmasura) is narrated here to show that Vishnu gives higher results than mere material wealth and that he rescues even Shiva when he is in trouble. There seems to be a great effort to harmonize the two strong devotional traditions existing at that time.

An interesting episode is seen in chapter 63 of tenth *skandha*. It is not clear whether by the time of *Srimad Bhagavatam* there was rivalry between the Shaivites and the Vaishnavites in the Indian society. Aniruddha, one of the sons of Krishna, marries Usha, the daughter of a demon named Banasura, who happened to be a devotee of Shiva. Banasura confined Aniruddha as a prisoner. A mighty army of *yadavas* from Madhura went to release Aniruddha but it was of no avail because Shiva himself happened to be protecting the fort of Banasura. Krishna himself had to go to the scene. Shiva and Krishna do not fight but *Shaiva jvara* (the fever of Shiva) and *Vaishnava jvara* (the fever of Vishnu) fight with each other. अथ नारायणो देवस्तं दृष्ट्वा व्यसृज्ज्वरम् । माहेश्वरो वैष्णवश्च युयुधाते ज्वराबुधौ (10-63-23). Obviously this was a fight between the followers of Banasura and followers of Krishna who fought with a feverish frenzy. The frenzy of Krishna overpowered the frenzy of Shiva. Shiva then intervenes and praises Krishna and requests him to spare the life of Banasura. Krishna addresses him as Bhagavan and says - "whoever is dear to you is dear to me" यदात्थ भगवंस्त्वं नः करवाम प्रियं तव । (46).

Worship of idols seems to have become an established practice by the time of *Bhagavatam*. Kapila tells his mother Devahuti that so long as a person does not get enlightened to the level of recognizing god in all beings he has to continue the worship of god in the form of an idol. अर्चादावर्चयेत् तावद् ईश्वरं मां स्वकर्मकृत् । यावन्न वेद स्वहृदि सर्वभूतेष्ववस्थितम् (3-29-25). Krishna himself talks of eight varieties of idols in the *Uddhava Gita* - शैली दारुमयी लौही लेप्या लेख्या च सैकती । मनोमयी मणिमयी प्रतिमाष्टविधा स्मृता (11-27-12). The images can be made of stone, wood, metals, sand, precious stones or drawn on floor, or in the shape of a picture or it can be a mental image. Reference to idol worship is seen in some other places too.

Changes in religious and cultural patterns are brought into the mainstream of Vedic tradition by sage Vyasa. The whole religious framework is described by the nine sages to the king Nimi in the eleventh *skandha*. People in *Kruta yuga* held *tapas* as the means - यजन्ति तपसा देवं शमेन च (11-5-22). *Yajña* was held as the highest means in *treতা yuga*. यजान्ति विद्यया त्रय्या धर्मिष्ठा ब्रह्मवादिनः (25). In *dwapara* people held worship with Vedic *mantra*-s as the highest means. यजन्ति वेदतन्त्राभ्यां परं जिज्ञासवो नृप (28). In *kali-yuga*, the highest means is mere singing the glory of the lord. यत्र संकीर्तनेनैव सर्वः स्वार्थोऽभिलभ्यते (36).

Respect for nature is present in the text throughout. At a time when the world is concerned with global warming and climate change, we see certain guiding principles from the *Bhagavatam*. The most pronounced statements are from Krishna when he advocates the worship of

mount Govardhana. This ecological awareness, however, is not from a utilitarian point of view but arising from a philosophical understanding of the oneness of human being with the universe. The microcosm is a product of the macrocosm and dependent on the macrocosm every second.

In another instance, when the Prachetasas were destroying trees, Chandra (the Moon god), who is the presiding deity for the trees, appears before them and tells about the importance of trees. The trees are essential for the survival of mankind, he says. अन्नं चरणामचरा ह्यपदः पादचारिणाम् । अहस्ता हस्तयुक्तानां द्विपदां च चतुष्पदः (6-4-9). The unmoving trees are the food for the moving beings. The footless ones are food for the two footed and four footed creatures. He offers Vaarshi, the daughter of the trees, in marriage to the Prachetasas. Vaarshi, as the name indicates, symbolizes rain and prosperity.

There are frequent references about protection of trees. No wonder that several environmentalists of today are inspired by the stories of *Bhagavatam*. The famous *chipko* movement of Sundarlal Bahuguna is an example of this. The followers of this movement recite the Krishna songs

and tell Krishna stories to arouse the ecological consciousness of people.

The Indian epics envision a grand cultural narrative for the whole society. They have guided the society throughout the ages, guided people to live better, live wisely and live happily. *Srimad Bhagavatam*, like the *Mahabharata* has critiqued several ethical and social issues. While *Mahabharata* is more analytical and argumentative in its approach, *Bhagavatam* is more descriptive in nature. The high analytical philosophy has given place to *bhakti*, which is a great social leveler transcending social stratification. Social institutions and familial relationships are demonstrated by the lifestyle of great personalities like Krishna. For instance, Krishna is seen pressing and washing the feet of elders and sages who visited him as guests. It is a great example in humility. We see such behavior of Krishna in several places in the text. *Srimad Bhagavatam* is a text for self-purification and for humbling the ego. Hence it has become a *pārāyaṇa* text for millennia by establishing a strong living tradition till date. Millions of devotees have purified their lives in the nectar of *Bhagavatam*.

Harih Om Tat Sat

ತೆಹ ಇನ್ಫಿಪೆಂಡೆಂಟ್ ಓಫ್ ಭಾಗ್ಯವಾಠಾ ಓಫ್ ಫಿಲ್ಮೋರ್ಡ್

—Dr. C. Naganna

We normally divide literature into two streams : one is formal or mainstream literature and the other is folk-literature. Folklore or folk literature (ಜನಪದ) is produced by common people; they are normally unlettered whether they live in villages or moffusil areas.

We normally divide literature into two streams : one is formal or mainstream literature and the other is folk-literature. Folklore or folk literature (ಜನಪದ) is produced by common people; they are normally unlettered whether they live in villages or moffusil areas. On the other hand, the literature produced by the learned and the sophisticated people is formal literature (ಶಿಷ್ಟಪದ). We can imagine that folklore was born when the ancient people started speaking, whereas the formal literature is a phenomenon connected with the civilized society. After the birth of formal literature a clear-cut division became visible between the two categories, but still there is a kind of symbiotic relationship between them and one draws sustenance from the other. B.M. Sreekantaiah, who inaugurated the new mode of poetry in Kannada at the turn of the last century made a pertinent remark in respect of folk literature. He said, "The folk utterance is the root and the poet's expression is the flower" ('ಜನವಾಣಿ ಬೇರು, ಕವಿವಾಣಿ ಹೂವು').

There was a transition period when formal literature was separating itself from folk literature and therefore naturally, there are bound to be folk elements in formal literature. That is also the reason why one can find the characteristics of formal literature in the rudimentary form in folk literature itself.

Among many genres of folk literature, folk song occupies a pride of place. That genre is most ancient compared to other categories. The early man was basically using the language that was inherently metaphorical. When wonder, fear, happiness and other feelings rose like waves within

him the song took its birth. Song and dance are twins. The song may flow unaccompanied by dance, but dance cannot take place without the song. The songs spring automatically at the time of love between a man and a woman; when mothers sing lullabies to their babies, at the time of harvest and hunting and so on.

Thus, songs were born when man was overwhelmed by feelings and his natural activities gained momentum. As this experience increased several folds, his knowledge of the world has enhanced exponentially. There was a perfect correlation between his action and his song. The song inspired action and the action inspired the song. Hence, to find out man's instinctive responses to the world around him we must go back to folklore.

We made a reference to the symbiotic sustenance of both formal literature and folk literature. The best examples of formal literature drawing sustenance from folk literature are to be found in Keerthanes of Haridasas, Vachanas of Sarvajna, Shishunala Shariff's compositions and songs of Nagalingayathi. Similarly the creation of Sarpabhushana Shivayogi, Bomde Gavisidda, and Govinda Bhatta have been inextricably intertwined in the culture of our land.

The folklorist Archer Taylor makes this point very clear when he says "Folklore is, in many cultures, indistinguishable from literature". This is more evident in the lives of the tribal communities, where the entire human transaction takes place orally. In the Kannada literary tradition the Medieval Kannada period has seen the rich contribution by the Haridasas who were also called the Keerthanakaras. The medieval literature registered a departure from the earlier champu tradition

where prose and verse forms were employed simultaneously. During that period written mode was strong, but side by side, oral mode was also prevalent.

'Dasa Sahitya' takes into account the political, social, religious and literary context of thirteenth and fourteenth centuries. The period between 1150-1350 A.D. was a very volatile period in Indian culture. The Mohammadan rule that had engulfed the northern India had its effect on South India as well. Vijayanagar Empire seems to have offered little resistance to the advancing Mohammadan rulers. But before folding up, the Vijayanagar kings created a conducive environment for the flourishing of keerthanes by the great Dasas like: Sripadaraya, Purandara Dasa, Kanaka Dasa, Gopala Dasa, Prasanna Venkata Dasa, later Helavanakatte Giryamma and Harapanahalli Bhimavva.

We can locate the folk elements in the creations of the Dasas in the tales we find the philosophy of Vaidic tradition embedded like a sturdy creative strand. If we take into account the development of Kannada literature down the ages, we find that it has assumed new forms as a departure from the earlier period. At least we can mark three areas as follows:

1. Poets have accepted and continued to follow certain religious sects from time to time.
2. There were patrons who extended support to the poets by according them due position and status.
3. The Sanskrit literature which provided a dependable canvas for our poets to take their creativity to a different level.

These are the three sources of motivation for the flourishing of Kannada literature; besides, Dasa sahitya derived inspiration from yet other source as well. There is a palpable influence of Alvars of Tamilnad on Haridasa literature from 6th to 9th century A.D. Alvars were the first to discuss the nature of 'Hari bhakti'. They have portrayed the childhood pranks of Krishna in their works. Alvars and Dasas have similar approach in their devotion to Krishna.

In the Keerthanes of Haridasas the perennial source have been the *Ramayana*, the *Mahabharatha*, the *Bhagavata* and *Vishnupurana*. The influence of folklore on Dasa Sahitya is quite major, so to say. The folk people sang songs, ballads, the tripadis and this provided a source for Dasa Sahitya. Folk poets changed the rhythm of their songs according to their needs. That is how we have the indigenous song patterns which appear to have direct influence on the tripadis or three-lined verses.

Keerthanakaras have used proverbs, riddles and idioms that were prevalent among the people. This is one of the reasons why keerthanes have become part of the oral tradition. Since the common man was aware of the gist of the great epics and the Bhagavata, he invoked readily different episodes from the epics to console himself whenever he encountered crisis situations. Similarly, to celebrate an occasion of joy, they contemplated some other episodes connected with their chosen god.

Thus we have the verse, which is in the form of a lullaby, extolling Krishna's childhood.

ಜೋ ಜೋ ಜೋ ಜೋ ರಂಗಧಾಮ
ಜೋ ಜೋ ಜೋ ಜೋ ರಣಭೀಮ
ಜೋ ಜೋ ಭಕ್ತರ ಕಷ್ಟ ನಿರ್ಧಾರಮ
ಜೋ ಜೋ ದಶರಥ ರಾಮ ನಿಸ್ಸೀಮ

The child's beauty, innocence, its laughter and play-all stimulate the song to assume a full proportion and elegance. The mothers sing lullabies to make their babies sleep; but the dasas sing lullabies to praise Krishna as he assumes ten incarnations. This is how the cradle in which Krishna sleeps is described.

ಭೂಮಿಯ ಚಿನ್ನದ ತೊಟ್ಟಲ ಮಾಡಿ
ಸೋಮ ಸೂರ್ಯರೆಂಬ ಕಲಶವ ಹೂಡಿ
ನೇಮದಿ ವೇದಗಳ ಸರಪಳಿ ಮಾಡಿ
ಆ ಮಹಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಕೊಂಡಿಗಳ ಹಾಕಿ

This reminds us of the portrayal that we find in our folklore. Even when the cradle is made of wood, when the mothers swing the cradle they say it is a golden cradle. Here in the poem, the entire earth is a golden cradle, the sun and moon are the Kalasahas, the Vedas are the chains attached to the cradle which is hung from the sky. This is the cradle of Vishnu. He must be a veritable God to sleep in such a cosmic cradle. But the poet expresses doubt whether they can swing the cradle as it contains none other than ನಿಗಮಗೋಚರ and ನಿತ್ಯಾನಂದ.

Though the lullaby is in the folk form, the sensibility is that of formal poetry. The poet wants to imagine Vishnu as a child but he is afraid to really imagine so. Such lullabies are composed by Harapanahalli Bhimmavva,

Prasanna Venkatadasaru, Purandaradasaru and Gopaladasaru.

The Dasas have followed the method of folk literature, or technique, to be precise, since they wanted to approximate the oral tradition. Some songs are in the form of 'saval-javab'. The question is answered and the answer is further questioned-the song continues in this fashion.

I am Nagashayana at your door
Open the door, my dear
Open the door

Who are you shouting at this hour
Don't shout you go
Don't shout you go¹.

The third line is the repetition of the second which is the pattern of the oral tradition. Such a repetition facilitates the creation of the next verse. This song is sung at the time of nuptials.

Both Purandaradasa and Kanakadasa have composed their songs in the oral tradition as well.

What's it brother, what's it
You don't wink at all
What's it brother what's it
That you don't look with your eyes

1. *Bhagavatha Katha Sangraha*, 1929, Bhyramangalada Subbanarasimha Shastrigalu, Sri Venkatadri Mudralaya, Bengaluru.

You're a real hunchback
How did you bear the mountain
How did you deceive the lowly demons
You are the first one, you are indeed
But you know neither the beginning nor the end
Father of mine, Purandara Vithala².

There is a touch of intimacy with the Lord on the part of the Bhakta or the devotee. Especially when the poet refers to the Lord as a hunchback, fully knowing that god almighty cannot have any physical blemish whatsoever. Reducing him to human dimension is one way of treating him with reverence and a rare kind of intimacy.

Kanakadasa has employed the rhythm of stick-play and drum-dance in his famous Keerthane:

Everyone works for food
And a piece of cloth
(ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ)

Similarly, Prasanna Venkatadasa has praised the Lord of ten incarnations in his song:

This stick has conquered Kama
It has conquered Maya
It has latched on to bliss
It has protected the devotees
In ten incarnations

2. *Helavanakatte Giryamma*, 1993, Naguvanahalli P. Ratna, Prasaranga, University of Mysore.

When Prasanna Venkata
Has blessed all his devotees³,

The Dasas have used folk rhythms and folk forms to express their devotion to their Lord. Whether they express their sentiment in two-lined verse, three-lined verse or in the Ragale form they keep Vishnu and his Dashavatara at the centre. This is a technique to extol the greatness of the Lord and make the common people understand His significance.

As far as the *Bhagavatha* influence on folklore is concerned *Srikrishna Parijatha* becomes a major mark of literary composition. Srikrishna Parijatha must have derived inspiration from *Bhama Kalapam* of Andhra Pradesh. Rukmini and Sathyabhame vie with each other for the sake of Parijatha flower in Indra's Nandanavana. Though we accept the seniority of Rukmini, the heroine of this play is Sathyabhame. Narada brings Parijatha for Rukumini and carries a tale to Sathyabhame and creates a wedge between her and Krishna. But Sathyabhame is not able to withstand the separation from Krishna and therefore she obtains boons from Jagadambe and reunites with Krishna. Separation from Srikrishna and reunion with Him represent the separation of *Jeevatma* and *Paramatma* and the final union. When Sathyabhame goes to Rukmini's house to meet Krishna, the latter cleverly takes Sathyabhame out without speaking to her. But when he is alone he tells himself that "I don't know what, my

3. *Janapada Geethanjali*, 1978, 2010
Ed : Dr. D. Javaregowda, Sapna Book House, Bengaluru.

being is in distress". Till they achieve reunion both Krishna and Sathyabhame suffer a great deal. On the contrary, Rukmini does not seem to undergo any change as she has achieved an undislodgeable balance with her Lord.

Aparala Thammanna was the author of *Srikrishna Parijatha*. This is not a play, strictly speaking; it is a performance which can be enacted even in the absence of a regular proscenium theatre. Aparala Thammanna knew the story of *Bhagavatha*, he had read the Sanskrit plays and was deeply steeped in Dasa literature as well. *Srikrishna Parijatha* was completed by Kulagoda Thammanna. These two Thammannas were the two points of a triangle and the third point was Shivaguppe Sadashivaiah who seems to have come out with the finished product.

Aparala Thammanna wrote a bunch of songs where he praises the 'mahime' of Srikrishna. He must have derived his inspiration from Lakshmisha's line "Jaya Jaya Jagannatha varasuprana varutha"; but still a new creation has resulted from his efforts.

In the tale of Krishna the entry of Koravanji is like Biligiri Ranga marrying a soliga girl. It has both historical and mythological significance. The character of Koravanji converts "Parijatha" into a performance; making it a folklore. Similarly, when the Lord marries a soliga maiden it breaks away from the straitjacket of the play and enters into the realm of performance. Therefore, we cannot ask what is the role of Koravanji in the tale of Krishna and how do we accommodate a soliga girl. When a written play acquires the dimension of performance,

Koravanji's place becomes legitimate. That is also the reason why Kulagoda Thammanna adds his own verse "Ksheera sagara namma mani" to Aparala Thammanna's "jaya jaya jagannatha suparna varutha". If one is the formal language, the other accommodates the colloquial ('mani'). Further, the actors at different places fill the performance with their own prose. In the performance nothing is fixed. When you release the cowries, you may get 25 points once and the next time, just 6. After one performance we must keep our mind clean for the next one.

After Aparala Thammanna's "Parijatha" went on stage other "Parijathas" came into being. Venkatesha Parijatha written by Ananthadreasha of Gokak is a significant contribution. Ananthadreasha makes Lord Venkatesha more human. His consort Padmavathi as a new bride sings "You have laid your lands the whole day on the shoulders of Gopis; you please give them here I will smear sandal paste on them". In Ananthadreasha's poetry the classical and folklore are inextricably interwoven.

Collections of folk songs contain songs on Krishna, Thirupathi Thimmappa, Biligiri Rangaiah, Melukote Cheluvaraya and Narayana swamy and so on.

For instance a song like Krishnayya goes like this:

Bamboo of the hill
You gave shadow to the house
And a flute to Ranga the clever guy
And became a winnow to clean pearls

A garland of Tulasi and the blue-colored line
On the forehead; he's sitting on the bird

Even as Lakshmi is doing arati to him.
What is there in Gokula
After sreekanta left for Mathura
As a result, all the Gopis are in depression^{4"}

Gopamma, your son is like the edge of flame
He burns like a lamp
Take this Krishna who's Nanda Govinda

When Duruvasa was disrobing Draupadi
She remembered her brother Shrikrishna
Who dropped the magic sari aplenty.

Thirupathi Thimmappa

On the way to Thirupathi, no nettles and stones

As we climbed the hill
There was mild sweat on our body
We blew the conch at every step
When we reached the top, it was dawn already.

When we say Govinda, Govinda
Wherever we are and while walking
All our sins are washed away.

I was heating the milk and thinking of Hari
I was lying on the bed
I saw Thirupathi Thimmappa in my dream.

* * * * *

4. *Dasa Sahityadalli Janapada Amshagalu* : A study, 1994,
Dr. R. Sunandamma, TTD, publications.

Biligiri Rangappa

Narayana where can I grow
The seeds of your name
I will just grow it on my tongue

The cock has crowed and the East is red
Narayanaswamy is coming on a chariot
And we get up and offer salutations to him.

He was fond of milk and rice, honey and sugar
And then took to a soliga girl
Eversince, he is remaining in the hill

Biligiri Rangayya came on a white horse
And hunted the whole night and
Washed his face in the light of his sword

Biligiri Rangayya came on the white Garuda
When the crown shone brightly
The soligas held the sandal branch
Over him as an umbrella

* * * * *

Melukote Cheluvarayya

Melukote of pearls
Where the good people live
And Cheluvayya arrives
The whole house becomes fragrant
He has worn *Maruga* and *Javana*

* * * * *

Hanuma

*Come Hanuma, you are brave and courageous
You burnt Lanka into ashes
Look at Hanuma's prosperity in Lanka
He's just relaxing under champak tree.*

*Who is equal to tall Hanuma in intelligence
He just sprang to the sky
After burning Lanka he met Rama and greeted him.*

*Hanuma brought the rope and the Paraphernalia
He brought the ring to Seethamma
Who is living in the forest under surveillance*

*A huge burning, coal is about to fall
Who will burn Lanka now?*

*Of course, Hanumayya an obedient
Servant of Rama*

*Hanuma the sentinel at the village gate
You are a hero, you are a warrior
I will pay my salutations while I carry
Water everyday.*

* * * * *

To Conclude the folk imagination is an all-inclusive phenomenon. It has always grappled with the subtleties of creative consciousness and the episodes and tales

*Srikrishna Parijatha Janapada Shaili - Bhama Kalpamu
Kuchipudi Shaili, 1983, M.T. Dhoopada, Prasara, Karnataka University, Dharwad.*

pertaining to the Bhagavatha have occupied the centre-stage in the scheme of things. Because Krishna is one force that has occupied the entire canvas of the human mind as it is the pith and kernel of Indian culture. Minus this very rejuvenating aspect nothing remains to project as Indian heritage. Even when the folk poet is ruminating over Dharmaraya's plight and Draupadi's privations his mind revolves around the unseen Lord whose sure guidance is there enabling the Pandavas to cross over the sea of samsara. The folk poets are capable of transmitting unheard melodies like the mainstream poets. The lack of variation in prosody in their composition does not handicap them, for metaphors are there at their beck and call. Though the poetic technique is conspicuous by its absence the folk poet makes it up by his passion and single-minded devotion to the Lord through his fervent prayer and pleading for grace.

Further scholarly inquiry will surely reveal how ubiquitous the influence of Bhagavatha has been on folk literature in Kannada. Bhakti or devotion is the bedrock of Bhagavatha consciousness. When Bhakti fades from the human horizon, barrenness prevails and that would be an existence bereft of all meaning. Therefore, the folk imagination has zealously and jealously guarded this soul-elevating preoccupation with the urgency of self-preservation and continuance of the never-ending journey on the earth.

Appendix:

1. ನಾಗಶಯನನು ನಿನಗಾಗಿಯೇ ಬಂದಿಹೆ
ಬಾಗಿಲು ತೆಗೆಯೆ ಭಾಮೆ ನೀ
ಬಾಗಿಲು ತೆಗೆಯೆ ಭಾಮೆ

ಕೂಗುವ ನೀ ನ್ಯಾರೋ ಈ ಪೊತ್ತಲ್ಲಿ
ಕೂಗಬೇಡ ಪೋಗೋ ನೀ
ಕೂಗಬೇಡ ಪೋಗೋ

2. ಏನಣ್ಣ ನಿನಗೇನಣ್ಣ
ಕಣ್ಣೇ ಕಣ್ಣ ಮುಚ್ಚವೊಲ್ಕಣ್ಣ
ಏನಣ್ಣ ನಿನ್ನ ಗೋಳಣ್ಣ
ಕಣ್ಣಿಂದ ನೋಡವೊಲ್ಕಣ್ಣ ||

ಗೂನಣ್ಣ ಬಲುಗೂನಣ್ಣ
ಗಿರಿಯ ಹ್ಯಾಂಗೇ ನೀ ಪೊತ್ತಣ್ಣ
ಹೀನ ಅಸುರರ ಹ್ಯಾಂಗಣ್ಣ
ಮೋಸವ ನೀ ಮಾಡಿದ್ದಣ್ಣ
ಮೊದಲಣ್ಣ ನೀ ಮೊದಲಣ್ಣ
ಮೊದಲು ಕೊನೆಗಳು ಇಲ್ಲಣ್ಣ
ತಂದೆ ಪುರಂದರ ವಿಠಲಣ್ಣ

3. ಕೋಲೆ ಕಾಮನಗದ್ದ ಕೋಲು ಮಾಯ್ಕಳನೊದ್ದ
ಕೋಲು ಆನಂದಮಾಗಿ ಪಿಡಿ ದೇಹ ಕೋಲೆ

ಹತ್ತವತಾರದಿ ಭಕ್ತ ಜನರ ಪೊರೆವ
ಮತ್ತಾವಕಾಲದಿ ರಕ್ಷಿಪ ಪ್ರಸನ್ನಂಕಟ
ಕರ್ತನ ನಂಬಿ ಸುಖಿಯಾದ ಕೋಲೆ

4. “ಹಗಲೆಲ್ಲ ಗೋಪಿಯರ ಹೆಗಲ ಮ್ಯಾಗೊದಂಥ
ಸುಗುಣಾ ನಿನ್ನ ಕೈ ತಾ ಗಂಧವ ಹಚ್ಚುವೆ ನಾನು

* * * * *

ಬೆಟ್ಟದ ಬಿದಿರೇ ಹಟ್ಟಿಗೆ ನೆರಳಾದೆ
ಜಾಣ ರಂಗೈಗೆ ಕೊಳಲಾದೆ ಸಿರಿ ಬಿದಿರೆ
ಮುತ್ತು ಕೇರೋಕೆ ಮೊರನಾದೆ

ಅಚ್ಚೆ ತುಳಸೀದಂಡೆ ನಿಚ್ಚ ನೀಲೀ ನಾನು
ಪಕ್ಷಿಯ ಮೇಲೆ ಮೆರೆಯವರೇ ರಂಗಯ್ಯ
ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಆರತಿ ಹಿಡಿದಾಳೋ

* * * * *

ಗೋಕುಲದ ಒಳಗೆಲ್ಲಿ ಏಕಾಂತವೇನಿದೆ
ಶ್ರೀಕಾಂತ ಪೋದ ಮಧುರೇಗೆ ಗೋಪೀರು
ವ್ಯಾಕುಲ ಇದ್ದರಿರುಳೆಲ್ಲ.

Management principles in bhagavata

—Dr. Maruthi Ram R.

There are many management related messages from the great ancient scriptures. Bhagavata also has a lot of management messages hidden in it. One needs to explore it carefully.

There are many management related messages from the great ancient scriptures. Bhagavata also has a lot of management messages hidden in it. One needs to explore it carefully. This article tries to look into a tiny part of the knowledge which links the contemporary management system to the hidden aspects of Bhagavata.

Introduction:

Management is the science of leading a life and managing the things in scientific way trying to avoid problems in future and meet the objectives successfully. Though the practices of management are very much old and popular in the life of human beings, it has gained more importance in the evolution of the business practices. Many international management gurus like C.K. Prahlad an Indian origin academician established himself abroad propagated many management mantras to the world business community. His famous tag lines like “core competency”, “fortunes at the bottom of the pyramid” are very much attracted by the business practitioners in the corporate world. The other management gurus like, Deming, Peter F Drucker, Dale Carnegie and so on have made it clearer and easier for the contemporary business practitioners.

If one can closely observe the best manager on this earth and who has been very successful over a period of millions and millions of years is the “mother”. Apart from the above all our scriptures have directly dealt with various management techniques and helped the mankind to solve problems and succeed in life. It could be the panchatantra stories, “Yoga vasista”, “Bhagavadgeetha”, different “Upanishads” and many more to the list. The “Bhagavata” is one such ancient scripture that has many management principles in

abundance. Here the management and the management principles are discussed and then the same could be linked to Bhagavata.

Management and Management Principles:

Before understanding the essence of management principles of Bhagavata there is a need to understand the word management thoroughly. Management is the process of dealing with or controlling things or people. This in the other way directs us to the thinking of “Swadharma” or “Mamadharmā” the way of conducting themselves in life. The word yoga also means the same. The Bhagavadgeetha says “Yogah Karmasthu Koushalam” means one need to accomplish a given work very skillfully. Management is dealing with oneself and also with other people. Management also highlights effective communication, strong leadership, right strategy, problem solving techniques, effective human relations, appropriate team work, long term vision, mission and objectives, etc. It is the complete process of human activities aiming at building the society and one's own personality.

In other words the management principles are simplified in to Planning, Staffing, Controlling, organizing etc. All these are again human related and could well be interconnected through effective practices which are application oriented.

Bhagavata:

The Srimad **Bhagavatam** is the very essence of all the Vedanta literature. One who has enjoyed the nectar of its rasa never has any desire for anything else. — [Bhagavata Purana 12.13.15, Translated by David Haberman.] This speaks volumes about Bhagavata or Bhagavatam.

Bhagavatam is the collection of stories and is generally accepted as being the most complete and important scripture. The book, arranged in twelve so-called *cantos*, comprises 335 chapters with about 18000 verses. It is this collection of stories which stresses the prime importance of the maintaining aspect of God personified by the transcendental form of **Lord Vishnu**.

The writer of this book is named **Krishna Dvaipâyana Vyâsadeva**, also called Bâdarâyana. He is the Lord, the *bhagavân*, among the philosophers, who in India assembled all the holy texts. He compiled the Vedas, also known as *s'ruti*, containing the basic wisdom, the mantras for the rituals and the hymns. He also wrote the *Mahâbhârata*, which is the greatest epic poem in the world. It describes the history (*itihâsa*) of the great fall that the Vedic culture once made. The *Bhagavad Gîtâ* is the most important part of it. Vyâsa also wrote the rest of the eighteen great story books (the *purânas*) of India as also the *Brahma-sûtra*, his masterpiece on the Absolute Truth.

Bhagavata popularized the vedic truths by means of narratives. Shri Ramakrishna expressed it as "fried in the butter of Jnana and soaked in the syrup of bhakti or devotion". This statement is enough to glorify and understand the real meaning and purpose of Bhagavata.

There are many stories in Bhagavata, to name a few the story of Dhruva, Dakshayajna, Bharatha, Ajamila, Prahlada and Gajendra etc. All these stories gives us some lesson, principle and moral. We can link the outcome of these stories to management principles and can emulate from these.

Management and Bhagavata

Bhagavata consists of many stories and each story will teach us a management lesson based on a management principle. Here are some discussed.

The story of Dhruva:

The king Uttanapada had two wives Suniti and Suruchi. Suniti's son was called Dhruva and Suruchi's son was Uthama. Uthama was given all the attentions and love compared to Dhruva. Dhruva was humiliated and had to go to forest and did tapas. He chanted the mantra "Om Namobhagavate Vasudevaya" and attained the superior place. At the end he became the pole star high above the world and remained there forever.

The management part of story of Dhruva: Here it advocates the effort of an achiever. The management part can be summarized as follows

- ❧ Focus
- ❧ Objective and objectivity
- ❧ Belief in Karma
- ❧ The story of Amithab Bachan
- ❧ AIR rejecting him
- ❧ Film Industry also commented about his Physical personality
- ❧ later became a superstar

The story of Dhruva can be compared to today's superstar Amithab Bachan. He was rejected by AIR for his base

voice. Later his voice has become the attraction and the USP to him and the film industry on the whole.

The Story of Pahlada:

The seventh book of Bhagavatam is the story of Pahlada. It is the most fascinating account of how one who is devoted to the Lord in toto is never let down by him and how the recitation of God's names as the only and final resort is the gateway to reach the Lotus Feet of God. Pahlada was the divine son of the undivine Hiranyakashipu whom the devas and asuras dreaded alike. Pahlada's unshakeable faith in the omnipresence of the Lord resulted in the Lord appearing to him from within a pillar, but appearing in such an unusual form of half-man-half-lion that it proved to be the end of Hiranyakashipu. The faith of Pahlada is Faith par excellence.

The undivine nature of Hiranyakashipu and of his younger brother Hiranyaksha was itself due to a curse which they both received from the team of the four most ancient sons of Brahma, namely, Sanaka, Sanandana, Sanatana and Santkumara. These four were created by sheer mental *sankalpa* of Brahma.

Management part of Pahlada

The story of Pahlada conveys the focus one need to have to achieve anything in life. The management part can be summarized as follows

- ❧ Belongingness
- ❧ Face problems – Corporates work in Recession period

- ❧ Business cycles
- ❧ The light at the end of the tunnel
- ❧ 100 % Belief – Self confidence

It is like Dhirubai Ambani working in a petrol pump and finally built an empire which no ordinary person can think of. The other lesson is crisis management and getting focused. One should believe in efforts and not the results. If our actions are perfect we will reach the height like Dhruva.

The Story of Jada – Bharata:

Jada – Bharata is a saint took his birth after three lives in different forms and finally a saint. He looked very shabby and ugly with long beard and dirty. He would be insulted because of his physique and also appearance and dress. This happens in our day to day life. After all the humiliation the communication of Jada – Bharata is worth noting in Bhagavata. The details are as stated below. The scripture is given here as addressed by Jada – Bharata.

Jada-Bharata Speaks

That was the starting point of a remarkable dialogue between the King Rahuguna and Jada-Bharata. The King chastises him in a satirical way, referring to his robust health, fat body and youth. When second time this chastisement happens, Jada - Bharata, for the first time in his life, opens his mouth. This portion in the Bhagavatam, going through four chapters, is one of the most treasured pieces in the whole work.

My dear King, says Jada-bharata, whatever you have spoken sarcastically is certainly true. Actually these are not

simply words of chastisement, for the body is the carrier. The load carried by the body does not belong to me. There is no contradiction in your statements because I am different from the body. I am not the carrier of the palanquin; the body is the carrier. Certainly, as you have hinted, I have not labored carrying the palanquin, for I am detached from the body. Your words about my stoutness or otherwise are befitting a person who does not know the distinction between the body and the soul. The body may be fat or thin, but no learned man would say such things of the Atman. As far as the Atman is concerned, I am neither fat nor skinny; therefore you are correct when you say that I am not very stout. Also, if the object of this journey and the path leading there were mine, there would be many troubles for me, but because they relate not to me but to my body, there is no trouble at all.

Fatness, thinness, bodily and mental distress, thirst, hunger, fear, disagreement, desires for material happiness, old age, sleep, attachment for material possessions, anger, lamentation, illusion and identification of the body with the self are all transformations of the material covering of the Atman. Only a person who has identified himself with his body is affected by these things. Consequently I am neither fat nor skinny nor anything else that have you mentioned.

My dear King, you have unnecessarily accused me of being dead though alive. In this regard, I can only say that this is the case everywhere because everything material has its beginning and end. As far as your thinking that you are the king and master and are thus trying to order me, this is also incorrect because these positions are temporary. Today you are a king and I am your servant, but tomorrow the position may be changed, and you may be my servant and I your

master. These are temporary circumstances. The differentiation is temporary, and it expands only from usage or convention. I do not see any other cause. In that case, who is the master, and who is the servant? Nonetheless, if you think that you are the master and that I am the servant, I shall accept this. Please order me. What can I do for you? You said you are going to punish me severely. What will you gain by punishing me? You will be only punishing my body; but I have actually punished this body by never tending to it. You are only powdering the already powdered chaff. There will be no effect.

King Recognizes Jada-Bharata as a Self-Realized Soul

The King was stunned and amazed when he heard this. He jumped from the palanquin, fell at the feet of Jada - Bharata and asked for being taught spiritual wisdom. There ensues then a three-chapter dialogue between the King and Jada - Bharata containing the essence of Advaita. The King asks questions and the Brahma-jnani Jada - Bharata answers them meticulously.

Management part of Jada - Bharata:

The story has a lot of relevance to management practices. The following points could be considered for the same.

- Looks are deceptive
- One can't ignore anybody as everyone on this earth is a gift of God
- Effective communication
- The perfect and balanced inner self

The above point communicates that in management practices the looks need not be the ultimate. One needs to

look at the inner self and the quality of knowledge. In the commercial field only the physical appearance, dress, style etc will draw the attention and not the real inner self. In fact it is like the Nightingale the bird that sings melodiously in the spring and looks like a crow in other seasons. The subhashita in Sanskrit clearly communicates “Vasantha kale samprapte...” meaning with the onset of spring one can know the difference between the crow and the nightingale because of the melodious voice of nightingale. A Leader or a Yogi doesn't open his mouth unnecessarily. But when he speaks it means a meaningful business.

The story of Vidura

Before the onset of the Mahabharata War Vidura leaves the scene on pilgrimage because he is in total disagreement with what was going on under Duryodhana's leadership in Hastinapura. He comes back after several years but in the meantime he meets Uddhava, a relative as well as a most sincere devotee of Krishna, on the banks of the Yamuna. To Vidura's enquiry about Krishna, Uddhava had to break the news of the end of Krishna's life on earth. Vidura was directed to go to Maitreya. Maitreya gives a fantastic amount of details about creation. And Vidura asks very pertinent questions.

Further the entire chapter is in dialogue form questions and answers. Lot of questions are asked and the answers are given. It covers the subjects like “Guna” “Nirguna”, vidya and avidya, Kalpa, manvanthara etc.

Management part of Vidura

One can see a lot of Hindu scriptures in question and answer form. It could be “Yogavasista”, “Bhagavadgeetha”,

Kathopanishat etc that are in conversation form. Management practitioners believe is the following best practices.

- Interactive method
- Giving importance to the listener
- Explore new Ideas
- Make way for innovative creations

Any social research will have the problem statement and gap analysis. In the statement of the problem the researcher asks a lot of questions in the preview of his research. While asking a lot of questions the researcher will get some clues as to how he/she can take it forward. The above is the perfect research type as per the modern management system.

The story of Sandeepani Gurukula

Krishna and Balarama were made to spend time in Sandeepani muni ashram. Krishna's friend Sudhama was also there with them in Gurukula. They become learned by acquiring the knowledge. Later Krishna and Balarama offered gurudakshina as respect to Guru.

It implies the ancient system of education in India where the students used to leave their places and parents to seek knowledge under the guidance of a teacher. This tradition made them to be focused and concentrate on acquiring knowledge. This also used to help them to leave ego and face difficulties and moulded to be the best person.

The management part of Gurukula system

The modern education system is a limited one and it is unfortunate that the system won't provide a holistic growth

to the students. The ancient system could bring in the following positives

- Holistic growth
- Leave ego
- Develop respect to the teacher
- Develop interpersonal skills
- Learn problem solving strategies
- Develop team work culture
- Develop own study models

Conclusion:

- ☞ Bhagavata is a vast subject:
Bhagavata the creation of the great master
Vyasa mahamuni is a very vast subject.
- ☞ Every line conveys the management messages :
The scripture has messages in every line of it. The
management aspect of the meaning is very clear
and very convincing.
- ☞ There are a lot of hidden meanings to it:
As per the researchers and pundits there are a lot
of hidden aspects of Bhagavata. It requires very
deep study and research to unfold the same.
- ☞ It is the combination of Bhakti and Jnana : The
whole of Bhagavata is the combination of Bhakti
and jnana which is very essential for attaining the
self-realization.

- ☞ It leads to the holistic development: It is very clear
from the study.

References

1. Brown, C. Mackenzie (1983). *"The Origin and Transmission of the Two "Bhāgavata Purāṇas": A Canonical and Theological Dilemma". Journal of the American Academy of Religion. Oxford University Press*
2. Bryant, Edwin Francis (2007). *Krishna: A Sourcebook. Oxford University Press US. ISBN 978-0-19-514891-6*
3. Dasgupta, Surendranath (1949). *A history of Indian philosophy. IV: Indian pluralism. Cambridge University Press.*
4. Kumar Das, Sisir (2006). *A history of Indian literature, 5001399. Sahitya Akademi. ISBN 978-81-260-2171-0.*
5. Rukmani, T.S. (1993). *"Siddhis in the BhāgavataPurāṇa and in the Yogasutras of Patanjali in a Comparison". In Wayman, Alex. Researches in Indian and Buddhist philosophy: essays in honour of Professor Alex Wayman. MotilalBanarsidass. pp. 217-226. ISBN 978-81-208-0994-9.*
6. Sheridan, Daniel (1986). *The Advaitic Theism of the Bhāgavata Purāṇa. Columbia, Mo: South Asia Books. ISBN 81-208-0179-2.*

7. Varadpande, ManoharLaxman (1987). *History of Indian theatre. vol. 3.* Abhinav Publications. ISBN 81-7017-221-7.
8. C Mackenzie Brown (1983), The Origin and Transmission of the Two "BhāgavataPurāṇas": A Canonical and Theological Dilemma, Journal of the American Academy of Religion, Vol. 51, No. 4, pages 551-567
9. Sanjukta Gupta (2006), *Advaita Vedanta and Vaisnavism: The Philosophy of Madhusudana Sarasvati*, Routledge, ISBN 978-0415395359
10. Ravi Gupta and Kenneth Valpey (2013), *The Bhagavata Purana: Sacred Text and Living Tradition*, Columbia University Press, ISBN 978-0231149990
11. Ithamar Theodor (2015), *Exploring the Bhagavata Purana*, IB Tauris, ISBN 978-178453199

Dr. S. Ranganath being
honoured by
Justice Manjula Chellur,
Hon'ble Chief Justice of
Bombay High Court

મહાત્મા ઇશ્વર - Importance of इश्वरयोग a pure वेद्योत्तર

—Sri. Shukadeva Dasa

In this article we will understand the following points from Srimad Bhāgavatam:

- 1) Enlightenment of a Mahātmā
- 2) Symptoms of a Mahātmā
- 3) Importance of being Attached to Mahātmās
- 4) Importance of Serving Mahātmās
- 5) Importance of Taking the Dust of the Lotus Feet of Mahātmās

In this article we will understand the following points from Srimad Bhāgavatam:

- 1) Enlightenment of a Mahātmā
- 2) Symptoms of a Mahātmā
- 3) Importance of being Attached to Mahātmās
- 4) Importance of Serving Mahātmās
- 5) Importance of Taking the Dust of the Lotus Feet of Mahātmās

1) Enlightenment of a Mahātmā

Once, in a holy place in the forest of Naimiṣāraēya, great sages headed by the sage saunaka assembled to perform a great thousand-year sacrifice for the satisfaction of the Lord and His devotees. Forgetful men do not know the right path for peace and prosperity. However, the sages know it well, and therefore for the good of all men they are always anxious to perform acts which may bring about peace in the world. By the will of the Lord they got the opportunity to meet SūtaGosvāmi and expressed their eagerness to hear from him. They wanted to hear especially from him because he had pleased his spiritual masters by his submissive and gentle behavior. His spiritual masters had endowed him with all the favors and therefore he could tell the sages all that he had scientifically learned from his spiritual masters. This is the secret of success in spiritual life: satisfying the spiritual master and thereby getting his sincere blessings. The most important science to know is the science of getting out of the clutches of material existence. Actually, anyone who knows this science must be considered the

greatest learned person, a mahātmā. Anyone who knows the temporary situation of this material world and is expert in achieving a permanent situation in the spiritual world, who knows that the Supreme Personality of Godhead is beyond the jurisdiction of our experimental knowledge, is understood to be the most learned scholar, a mahātmā. SūtaGosvāmi was such a mahātmā.

Considering the misfortune of the people of Kali Yuga, the sages of Naimisāranya, asked SūtaGosvāmi what he had ascertained to be the absolute and ultimate good for the people in general -*puāsām ekāntataṁ cṛeyastan naṁ cāāsitam arhasi* [SB 1.1.9]. Since there are many varieties of scriptures, and in all of them there are many prescribed duties, which can be learned only after many years of study in their various divisions. They asked SūtaGosvāmi to select the essence of all these scriptures and explain it for the good of all living beings, that by such instruction their hearts may be fully satisfied [SB 1.1.11]. SūtaGosvāmi being pleased by the sages' questions replied:

*sa vai puāsāṁ paro dharmo yato bhaktir adhokñaje
ahaitukyapratihatā yayātmā suprasēdati*

"The supreme occupation [dharma] for all humanity is that by which men can attain to loving devotional service unto the transcendent Lord. Such devotional service must be unmotivated and uninterrupted to completely satisfy the self." SB 1.2.6

*vāsudeve bhagavati bhakti-yogaṁ prayojitau
janayaty ācū vairāgyaṁ jñānaṁ ca yad ahaitukam*

"By rendering devotional service unto the Personality of Godhead, Sri Kṛṣṇa, one immediately acquires causeless knowledge and detachment from the world." SB 1.2.7

Sūta Gosvāmī replied that rendering loving devotional service unto the Supreme Lord Kṛṣṇa by all ways and means is the best occupation for all men which can completely satisfy the self. The result of rendering loving devotional service to Kṛṣṇa is that one achieves true knowledge and detachment. Lord Kṛṣṇa explains the importance of serving a mahātmā in the Bhagavad-gītā as follows:

*tad viddhipranipāten apariprasnenasevayā
upadeksyantite jñānam jñāninastattva-darsinah*

"Just try to learn the truth by approaching a spiritual master. Inquire from him submissively and render service unto him. The self-realized soul can impart knowledge unto you because he has seen the truth." [BG 4.34]

*yajjñātvānapunarmohamevāyāsya sipāṇḍava
yenabhūtānyaseñāēidrakñyasyātmanyathomayi*

"And when you have thus learned the truth, you will know that all living beings are but part of Me—and that they are in Me, and are Mine." [BG 4.35]

The truth is that all living beings are parts and parcels of Lord Krishna. Their only duty is to render loving service unto Him. A mahātmā is enlightened and always engages in serving Krishna. This is mentioned in the Bhagavad-gītā as follows:

*aḥamsarvasyaprabhavomattaṁ sarvaṁ pravartate
itimatvābhajantemāmbudhābhāva-samanvitāh*

"I am the source of all spiritual and material worlds. Everything emanates from Me. The wise who know this perfectly engage in My devotional service and worship Me with all their hearts." [BG 10.8]

*mac-cittā mad-gata-prānābodhayantahparasparam
kathayantas ca māmnityamtusyanti ca ramanti ca*

"The thoughts of My pure devotees dwell in Me, their lives are surrendered to Me, and they derive great satisfaction and bliss enlightening one another and conversing about Me." [BG 10.9]

Lord Sri Kṛṣṇa is the one Absolute Supreme Personality of Godhead, but He has expanded Himself into His multipenary portions by His inconceivable energy. The conception of duality is due to ignorance of His inconceivable energy. In the Bhagavad-gītā (9.11) the Lord says that only the foolish take Him to be a mere human being. Such foolish men are not aware of His inconceivable energies. By His inconceivable energy He is present in everyone's heart, as the sun is present before everyone all over the world. The Paramātmā feature of the Lord is an expansion of His plenary portions. He expands Himself as Paramātmā in everyone's heart by His inconceivable energy, and He also expands Himself as the glowing effulgence of brahmajyoti by expansion of His personal glow. It is stated in the Brahma-saṁhitā that the brahmajyoti is His personal glow. Therefore, there is no difference between Him and His personal glow, brahmajyoti, or His plenary portions as Paramātmā. Less intelligent persons who are not aware of this fact consider brahmajyoti and Paramātmā to be different from Sri Kṛṣṇa. This misconception of duality is completely

removed from the mind of Bhrhmadeva, and he is now satisfied that it is Lord Sri Krsna only who is all in all in everything. This enlightenment is attained by the great mahātmās or devotees, as it is stated in Bhagavad-gītā (7.19) that Vāsudeva is all in all in everything and that there is no existence of anything without Vāsudeva. Vāsudeva, or Lord Sri Krsna, is the original Supreme Person, as now confirmed by a mahājana, and therefore both the neophytes and the pure devotees must try to follow in his footsteps. That is the way of the devotional line. The mahātmās who know the Supreme Absolute Truth as Sri Krsna are very rare in this world as confirmed by Lord Krsna in the Bhagavad-gītā:

*bahūnāmjanmanām ante jñānavānmāprapadyate
vāsudevaṁsarvamiṁ sa mahātmā su-durlabhah*

"After many births and deaths, he who is actually in knowledge surrenders unto Me, knowing Me to be the cause of all causes and all that is. Such a great soul is very rare." [BG 7.19]

The GarudaPurāṇa states that a devotee of Lord Visnu or Krsna is most exalted:

*brāhmaëñāāsahasrebhyaṁsatra-yājéviçīṇyate
satra-yāji-sahasrebhyaṁsarva-vedānta-pāragau
sarva-vedānta-vit-koöyāviññeu-bhaktoviçīṇyate*

"Out of many thousands of brāhmanas, one may become qualified to perform yajña. Out of many thousands of such qualified brāhmanas, one may be fully aware of the Vedānta philosophy. Out of many millions of learned Vedānta scholars, there may be one visnu-bhakta, or devotee of Lord Visnu. It is he who is most exalted."

The worshipable object of Bhrhmadeva is Lord Sri Krsna as Pārtha-sārathi, and that of the gopés is the same Krsna in Vāndāvana as the most attractive syāmasundara. Sometimes less intelligent scholars make a mistake and think that the Sri Krsna of Vāndāvana and that of the Battle of Kurukñetra are different personalities. But for Bhrañmadeva this misconception is completely removed. Even the impersonalist's object of destination is Krsna as the impersonal jyoti, and the yogé's destination of Paramātmā is also Krsna. Krsna is both brahmajyoti and localized Paramātmā, but in brahmajyoti or Paramātmā there is no Krsna or sweet relations with Krsna. In His personal feature Krsna is both Pārtha-sārathi and syāmasundara of Vāndāvana, but in His impersonal feature He is neither in the brahmajyoti nor in the Paramātmā. Great mahātmās like Brañmadeva realize all these different features of Lord Sri Krsna, and therefore they worship Lord Krsna, knowing Him as the origin of all features. This is the highest enlightenment one can achieve.

Therefore at time of his departure from this material world Bhrañmadeva said:

*tam imam ahamajaàçaréra-bhājā
hādhidhīññōhitamātma-kalpitānām
pratidācamivanaikadhārkaamekaà
samadhi-gato 'smividhūta-bheda-mohaṁ*

"Now I can meditate with full concentration upon that one Lord, Sri Krsna, now present before me because now I have transcended the misconceptions of duality in regard to His presence in everyone's heart, even in the hearts of the mental speculators. He is in everyone's heart. The sun

may be perceived differently, but the sun is one." [SB 1.9.42]

2) Symptoms of a Mahātmā

The mahātmās always engage in loving service of Kṛṣṇa and enlighten other ignorant souls about this reality. They take all types of pains for the sake of enlightening people to Kṛṣṇa consciousness. They are always under the protection of Kṛṣṇa's divine nature as explained by Lord Kṛṣṇa in the Bhagavad-gītā as follows:

*mahātmānastumāpārthadaivēmprakātimāçritāu
bhajantyananya-manasojñātvābhūtādimavyayam*

"O son of Pārthā, those who are not deluded, the great souls, are under the protection of the divine nature. They are fully engaged in devotional service because they know Me as the Supreme Personality of Godhead, original and inexhaustible." [BG 9.13]

*satatamkértayantomāmyatantas ca drñha-vratāh
namasyantas ca māābhaktyānitya-yuktāupāsate*

"Always chanting My glories, endeavoring with great determination, bowing down before Me, these great souls perpetually worship Me with devotion." [BG 9.14]

A sādhu is not just an ordinary man with a saffron robe or long beard. Lord Kapila mentions the symptoms of a sādhu or a mahātmā as follows:

*titikñavaùkāruëikāùsuhādaùsarva-dehinām
ajāta-çatravaùçāntāùsādhavaùsādhū-bhūñāëāu*

The symptoms of a sādhu are that he is tolerant, merciful and friendly to all living entities. He has no enemies, he is

peaceful, he abides by the scriptures, and all his characteristics are sublime. [SB 3.25.21]

*mayyananyenabhāvenabhaktiākurvanti ye dādhām
mat-kātetyakta-karmāēastyakta-svajana-bāndhavāu*

Such a sādhu engages in staunch devotional service to the Lord without deviation. For the sake of the Lord he renounces all other connections, such as family relationships and friendly acquaintances within the world. [SB 3.25.22]

*mad-āçrayāùkathāmāñōāùçāēvantikathayanti ca
tapantivividhastāpānaitān mad-gata-cetasāu*

Engaged constantly in chanting and hearing about Me, the Supreme Personality of Godhead, the sādhus do not suffer from material miseries because they are always filled with thoughts of My pastimes and activities. [SB 3.25.23]

Lord ĀñabhaDeva advises his sons to serve mahātmās and gives their symptoms as follows:

*mahāntastesama-
cittāùpraçāntāvimanyavaùsuhādaùsādhavo ye*

The mahātmās are equipoised. They do not see any difference between one living entity and another. They are very peaceful and are fully engaged in devotional service. They are devoid of anger, and they work for the benefit of everyone. They do not behave in any abominable way. Such people are known as mahātmās. [SB 5.5.2]

3) Importance of being Attached to Mahātmās
Lord Kapila advises His mother to develop her

attachment to such mahātmās or sādhus whose symptoms are mentioned above:

*prasaṅgamajaraṇṇapācamātmanaṁkavayoviduṁ
sa evasādhuṁkṛtomokṣa-dvāramapāvṛtam*

"Every learned man knows very well that attachment for the material is the greatest entanglement of the spirit soul. But that same attachment, when applied to the self-realized devotees, opens the door of liberation." [SB 3.25.20]

Here it is clearly stated that *ajaramprasaṅgam*—strong attachment for one thing is the cause of bondage in conditioned life, and the same attachment, when applied to something else, opens the door of liberation. Attachment cannot be killed; it has simply to be transferred. Attachment to mahātmās helps one develop his Kṛṣṇa consciousness and attachment for non-devotees or material things is called material consciousness. Consciousness, therefore, is the platform of attachment. When we simply purify the consciousness from material consciousness to Kṛṣṇa consciousness, we attain liberation. A living entity, by constitution, has the propensity to be attached to something. We see that if someone has no object of attachment, if he has no children, then he transfers his attachment to cats and dogs. This indicates that the propensity for attachment cannot be stopped; it must be utilized for the best purpose. Our attachment for non-devotees or material things perpetuates our conditional state. We will have to take birth again and again in this material world in various species of life to satisfy our illusory material desires, but the same attachment, when transferred to the Supreme

Personality of Godhead or His devotee, is the source of liberation.

*ta etesādhavaṁsādhvisarva-saṅga-vivarjitāṁ
saṅgasteṁvathateprārthyaṁsaṅga-doṇa-harā hi te*

O My mother, O virtuous lady, these are the qualities of great devotees who are free from all attachment. You must seek attachment to such holy men, for this counteracts the pernicious effects of material attachment. [SB 3.25.24]

To get liberated we have to transfer our attachment to the self-realized devotees, the sādhus or mahātmās. Attachment to a devotee is attachment to the service of the Lord because if one associates with a sādhu, the result will be that the sādhu will teach him how to become a devotee, a worshiper and a sincere servitor of the Lord. These are the gifts of a sādhu. If we want to associate with a sādhu, we cannot expect him to give us instructions on how to improve our material condition, but he will give us instructions on how to cut the knot of the contamination of material attraction and how to elevate ourselves in devotional service. That is the result of associating with a sādhu. *saṅgasteṁvathateprārthyaṁsaṅga-doṇa-harā hi te* - When one develops attachment to such sādhus, it will counteract pernicious effects of material attachment [SB 3.25.24].

*satāṁprasaṅgān mama vérya-saṁvido
bhavantihāt-karēa-rasāyanāṁkathāṁ
taj-joṇaēādācāpavarga-vartmani
ṣṛaddhāratir bhaktir anukramiṇyati*

In the association of pure such mahātmās, pure devotees, discussion of the pastimes and activities of the Supreme Personality of Godhead is very pleasing and satisfying to

the ear and the heart. By cultivating such knowledge one gradually becomes advanced on the path of liberation, and thereafter he is freed, and his attraction on Kṛṣṇa becomes fixed. Then real devotion and devotional service begins. [SB 3.25.25]

Thus consciously engaged in devotional service in the association of devotees, a person gains distaste for sense gratification, both in this world and in the next, by constantly thinking about the activities of the Lord. Thus by not engaging in the service of the modes of material nature but by developing Kṛṣṇa consciousness, knowledge in renunciation, and by practicing yoga, in which the mind is always fixed in devotional service unto the Supreme Personality of Godhead Kṛṣṇa, one achieves the Lord's association in this very life, for He is the Supreme Personality, the Absolute Truth. [SB 3.25.26-27]

When we associate with a mahātmā in a submissive spirit, we get the same consciousness of the mahātmā - Krishna Consciousness. By his blessings we will also get the same thinking, feeling and willing of the mahātmā. We will also get the same spiritual intelligence of being attached to Kṛṣṇa always like the mahātmā. We will also awaken our real identity of being a servant of Kṛṣṇa, the same ego the mahātmā is in. There are the gifts of a mahātmā for a sincere seeker of knowledge.

4) Importance of Serving Mahātmās

Śrīla Sūta Gosvāmī explains the effects of serving mahātmās in Srimad Bhāgavatam as follows:

*Çuçrūṇoṁçraddadhānasyavāsudeva-kathā-ruciṁ
syānmahat-sevayāvīprāṇopuṇya-tértha-nīṇevaḥ*

*çāḇvatāṁsva-kathāṁkṛṇṇāṁpuṇya-çravaḇa-kértanaṁ
hādyantaṁsthohyabhadreṇīvidhunotisuhātsatām
nāṇḇa-prāyeṇvabhadreṇīṇityaḇbhāgavata-sevayā
bhagavatyuttama-çloke bhaktir bhavatinaṁñōhiké
tadā rajas-tamo-bhāvāṁkāma-lobhādayaç ca ye
cetaetairanāviddhaṁsthitaṁsattveprasēdati
evaḇprasanna-manasobhagavad-bhakti-yogataṁ
bhagavat-tattva-vijñānaṁmukta-saṁgasyajāyate*

"By serving those devotees who are completely freed from all vice, great service is done. By such service, one gains affinity for hearing the messages of Vāsudeva. Śrī Kṛṣṇa, the Personality of Godhead, who is the Paramātmā [Supersoul] in everyone's heart and the benefactor of the truthful devotee, cleanses desire for material enjoyment from the heart of the devotee who has developed the urge to hear His messages, which are in themselves virtuous when properly heard and chanted. By regular attendance in classes on the Bhāgavatam and by rendering of service to the pure devotee, all that is troublesome to the heart is almost completely destroyed, and loving service unto the Personality of Godhead, who is praised with transcendental songs, is established as an irrevocable fact. As soon as irrevocable loving service is established in the heart, the effects of nature's modes of passion and ignorance, such as lust, desire and hankering, disappear from the heart. Then the devotee is established in goodness, and he becomes completely happy. Thus established in the mode of unalloyed goodness, the man whose mind has been enlivened by contact with devotional service to the Lord gains positive scientific knowledge of the Personality of Godhead in the stage of

liberation from all material association." [SB 1.2.16-20]

Lord Āṇabhadeva instructs that one must render loving service to a mahātmā to get liberation:

*mahat-sevādvāramāhurvimuktestamo-
dvāraāyōñitāsaṅgi-saigam*

One can attain the path of liberation from material bondage only by rendering service to highly advanced spiritual personalities, the mahātmās. For those who are not interested in such activities, who associate with people fond of women and sex, the path to hell is wide open. [SB 5.5.2]

Nārada Muni in his previous life was a son of a maidservant who was engaged in serving pure devotees, mahatmas. Just by rendering service to mahātmās the son of a maid servant became a pure devotee of the Lord, the great sage Nārada. Although they were impartial by nature, those mahātmās blessed him with their causeless mercy. As far the boy was concerned, he was self-controlled and had no attachment for sports, even though he was a boy. In addition, he was not naughty, and he did not speak more than required.

*temayyapetākhila-cāpale 'rbhakedānte 'dhāta-
krēḍanake 'nuvartini
cakruṁkāpāyadyapitulya-
darṣanāṁṣuṣṭrūṇāmāḥmunayo 'lpa-bhāñīi* [SB 1.5.24]

Ṣuṣṭrūṇāmāḥ, he used to wash their dishes or wash their cloths. In this way he got the opportunity of serving perfect devotees for four months. Whatever the yogis asked him to do; he immediately carried it out; anuvartini.

The yogis were pleased by the boy and they bestowed their mercy on him cakruṁkāpāyadyapitulya-darṣanāṁ. Although they were equal to everyone, still, they were very much inclined to show their special mercy to the boy because please them by rendering service and had good qualities of self-control etc. Once only, by their permission, he took the remnants of their food, and by so doing all his sins were at once eradicated. Thus being engaged, he became purified in heart, and at that time the very nature of the transcendentalist became attractive to him. In that association and by the mercy of those great Vedāntists, he could hear them describe the attractive activities of Lord Kṛṣṇa and thus listening attentively, his taste for hearing of the Personality of Godhead increased at every step. As soon as he got a taste for the Personality of Godhead, his attention to hear of the Lord was unflinching. And as his taste developed, he could realize that it was only in his ignorance that he had accepted gross and subtle coverings, for both the Lord and he are transcendental. Thus during two seasons-the rainy season and autumn-he had the opportunity to hear these great-souled sages constantly chant the unadulterated glories of the Lord Hari. As the flow of his devotional service began, the coverings of the modes of passion and ignorance vanished. [SB 1.5.24-28].

Nārada Muni reveals the secret: He had developed attachment for them -tasyaiva me 'nuraktasya. Because of their mercy all his sins were eradicated in their service hatainasaṁ. In his heart he had strong faith in them. He had subjugated the senses, and he was strictly following them with body and mind.

Praṇṭasyaṣṭadadhānasyadāntasyaanucarasya ca [SB

1.5.29]. Those bhakti-vedāntas, who are very kind to poor-hearted souls, instructed him in that most confidential subject which is instructed by the Personality of Godhead Himself. By that confidential knowledge, he could understand clearly the influence of the energy of Lord Sri Kṛṣṇa, the creator, maintainer and annihilator of everything. By knowing that, one can return to Him and personally meet Him. [SB 1.5.30-31].

Nārada Muni achieved success in his life by rendering service to mahātmās and getting their sincere blessings.

Mahātmā Vidura was enlightened by Maitreya Muni, who was a great mahātmā. Mahātmā Vidura expressed his gratefulness for getting an opportunity to serve Maitreya Muni. He says:

*arthābhāvaāviniṣcityapratéasyāpinātmanaù
tāacāpiyuñmac-caraëa-sevayāhaàparäëude*

"But, my dear sir, I am obliged to you because now I can understand that this material manifestation is without substance, although it appears real. I am confident that by serving your feet it will be possible for me to give up the false idea." [SB 3.7.18]

The sufferings of the conditioned soul are superficial and have no intrinsic value, like the cutting off of one's head in a dream. Yet although this statement is theoretically very true, it is very difficult for the common man or the neophyte on the transcendental path to realize practically. However, by serving the feet of great transcendentalists like Maitreya Muni and by constantly associating with

them, one is enabled to give up the false idea that the soul suffers from material pangs.

*yat-sevayābhagavataùküöa-sthasyamadhu-dviñau
rati-räsobhavettévraùpädayorvyasanārdanaù*

"By serving the feet of the spiritual master, one is enabled to develop transcendental ecstasy in the service of the Personality of Godhead, who is the unchangeable enemy of the Madhu demon and whose service vanquishes one's material distresses." [SB 3.7.19]

*durāpāhyalpa-tapasaùsevāvaikuëöha-vartmasu
yatropagéyatenityaà deva-devojanārdanaù*

"Persons whose austerity is meager can hardly obtain the service of the pure devotees who are progressing on the path back to the kingdom of Godhead, the Vaikūṇṭha. Pure devotees engage one hundred percent in glorifying the Supreme Lord, who is the Lord of the demigods and the controller of all living entities." [SB 3.7.20]

The path of liberation, as recommended by all authorities, is to serve the mahātmā transcendentalists. As far as Bhagavad-gītā is concerned, the mahātmās are the pure devotees who are on the path to Vaikūṇṭha, the kingdom of God, and who always chant and hear the glories of the Lord rather than talk of dry, profitless philosophy. This system of association has been recommended since time immemorial, but in this age of quarrel and hypocrisy it is especially recommended by Lord Sri Caitanya Mahāprabhu. Even if one has no assets of favorable austerity, if he nevertheless takes shelter of the mahātmās, who are engaged in chanting and hearing the glories of

the Lord, he is sure to make progress on the path back home, back to Godhead.

These are all the wonderful effects of rendering service to great devotees, mahatmas.

5) Importance of Taking the Dust of the Lotus Feet of Mahātmās

MahārājaRahūgana inquired from the great saint JadaBharata as to how he had attained such a liberated stage of a paramahāsa, and in answer the great saint replied as follows:

*rahūgaēaitattapasānayaṭi
nacejyayānirvapaēādgrhādvā
nacchandasānaivajalāgni-sūryair
vināmahat-pāda-rajo-'bhiṇekam*

"O King Rahūgana, the perfectional stage of devotional service, or the paramahamsa stage of life, cannot be attained unless one is blessed by the dust of the feet of great devotees. It is never attained by tapasya [austerity], the Vedic worshiping process, acceptance of the renounced order of life, the discharge of the duties of household life, the chanting of the Vedic hymns, or the performance of penances in the hot sun, within cold water or before the blazing fire." [SB 5.12.12]

*PrahlādaMahārāja says:
naiṇāmatistāvadurukramāṅghriā
spācatyanarthāpagamo yad-arthaū
mahéyasāpāda-rajo-'bhiṇekaā
niṅkūcanānānavāēétayāvat*

"Unless they smear upon their bodies the dust of the lotus feet of a Vaisnava completely freed from material contamination, persons very much inclined toward materialistic life cannot be attached to the lotus feet of the Lord, who is glorified for His uncommon activities. Only by becoming Kṛṣṇa conscious and taking shelter at the lotus feet of the Lord in this way can one be freed from material contamination." [SB 7.5.32]

In other words, Lord Sri Kṛṣṇa is the property of His pure unconditional devotees, and as such only the devotees can deliver Kṛṣṇa to another devotee; Kṛṣṇa is never obtainable directly. Among all the devotees of Lord Kṛṣṇa, the residents of Gokula are considered as the topmost devotees of Kṛṣṇa for they have developed spontaneous love for Kṛṣṇa.

When we get the mercy of a pure devotee who is completely freed from material contamination we can develop our Kṛṣṇa consciousness. This means thinking of how Kṛṣṇa will be satisfied. We must always think of Kṛṣṇa, just like the gopis. The Kṛṣṇa consciousness of the gopis was perfect because they had no desire other than to try to please Kṛṣṇa. That is perfection. Therefore Sri Caitanya Mahāprabhu recommends, *ramyākācidupāsānavraja-vadhū-vargeēayākalpitā*: there is no better process by which to worship the Supreme Personality of Godhead than that method adopted by the gopis.

The gopis had no desire other than to satisfy Kṛṣṇa. All the gopis tried to satisfy Him, including the elder gopis, Yashoda and her friends, and so also did the elderly gopas

like Nanda Mahārāja and his friends. The boys and girls of Vrndāvana who were of the same age as Kṛṣṇa also tried to satisfy Him. Everyone tried to satisfy Kṛṣṇa—even the cows, the flowers, the fruits, and the water of Vrndāvana. This is because everything in Vrndāvana is spiritual; nothing is material.

Knowing this very well Lord Brahmā prays to Lord Kṛṣṇa:

*tad bhūri-bhāgyamihajanmakimapyāōavyāā
yad gokule 'pi katamāighri-rajo-'bhiñekam
yaj-jévitaātunikhilābhagavānmukundas
tvadyāpiyat-pada-rajaūçruti-māgyameva*

"My greatest possible good fortune would be to take any birth whatever in this forest of Gokula and have my head bathed by the dust falling from the lotus feet of any of its residents. Their entire life and soul is the Supreme Personality of Godhead, Mukunda, the dust of whose lotus feet is still being searched for in the Vedic mantras." [SB 10.13.34]

Among all the residents of Vrindavan, the gopis love for Kṛṣṇa is most exalted. In the absence of Kṛṣṇa, the gopis were always in total absorption of Kṛṣṇa and were feeling transcendental feelings of separation from Him. Seeing this, Uddhava was supremely pleased and desired to offer them all respects and wanted to take the dust from the lotus feet:

*etāūparaātanu-bhātobhuvigopa-vadhvo
govinda evanikhilātmanirūōha-bhāvāū
vāichanti yad bhava-bhiyomunayovayaā ca
kiā brahma-janmabhirananta-kathā-rasasya*

Among all persons on earth, these cowherd women alone have actually perfected their embodied lives, for they have achieved the perfection of unalloyed love for Lord Govinda. Their pure love is hankered after by those who fear material existence, by great sages, and by ourselves as well. For one who has tasted the narrations of the infinite Lord, what is the use of taking birth as a high-class brahmana, or even as Lord Brahmā himself?" [SB 10.47.58]

*āsāmahocaraēa-reēu-juñāmahaāsyaā
vāndāvanekimapigulma-latauñadhénām
yādustyajaāsva-janamārya-pathaā ca hitvā
bhejurmukunda-padavéāçrutibhirvimāgyām*

"The gopis of Vrndāvana have given up the association of their husbands, sons and other family members, who are very difficult to give up, and they have forsaken the path of chastity to take shelter of the lotus feet of Mukunda, Kṛṣṇa, which one should search for by Vedic knowledge. Oh, let me be fortunate enough to be one of the bushes, creepers or herbs in Vrndāvana, because the gopis trample them and bless them with the dust of their lotus feet." [SB 10.47.61]

There are many dharmas, or activities. Some are pious and some impious, but Kṛṣṇa tells us to give up both. Arjuna was thinking that it was impious to fight with his relatives, but Kṛṣṇa was insisting that he fight. How could Arjuna act impiously? He could not, because Kṛṣṇa's service is transcendental to pious and impious activity. At midnight, when the gopis heard the sound of Kṛṣṇa's flute, they ran to the forest to join Him. According to the

sāstras, it is immoral for young girls to go see a young boy in a forest in the dead of night. But this was not an impious activity because the gopis did this for Kṛṣṇa. Although it actually appeared immoral for the gopis to dance with Kṛṣṇa, Śrī Caitanya Mahāprabhu states that their relation with Kṛṣṇa is the highest form of worship. This is actually transcendental knowledge. One becomes transcendental to all pious and impious activities when one serves Kṛṣṇa. After all, piety and impiety are within the material modes. Kṛṣṇa's service is transcendental to good and bad, pious and impious. Bhakti-yoga begins when jñāna and vairāgya are complete. jñāna is knowledge, and vairāgya is detachment from matter and engagement of the mind in spirit. Both of these are automatically attained when we engage in devotional service to Kṛṣṇa. Lord Caitanya therefore designated Himself as a servant of servant of the devotees of Kṛṣṇa. He said:

*nāhaāviprona ca nara-patirñāpivaiṣyaṇaṣṭro
nāhaāvarēēna ca gāha-patir no vanasthoyatirvā
kintuprodyan-nikhila-paramānanda-
pūrnāmātābdher
gopé-bhartuūpada-kamalayordāsa-dāsānudāsau*

"I am not a brāhmana, I am not a ksatriya, I am not a vaisya or a śūdra. Nor am I a brahmachari, a householder, a vānaprastha or a sannyāsī. I identify Myself only as the servant of the servant of the servant of the lotus feet of Lord Śrī Kṛṣṇa, the maintainer of the gopis. He is like an ocean of nectar, and He is the cause of universal

transcendental bliss. He is always existing with brilliance." [Caitanya Caritāmṛta Madhya Leela 13.80].

A pure devotee therefore never approaches the Lord directly, but tries to please the servant of the Lord's servants, and thus the Lord becomes pleased, and only then can the devotee relish the taste of the tulase leaves stuck to His lotus feet. In the Brahma-saṁhitā it is said that the Lord is never to be found by becoming a great scholar of the Vedic literatures, but He is very easily approachable through His pure devotee. In Vṛndāvana all the pure devotees pray for the mercy of Śrīmatē Rādhārāye, the pleasure potency of Lord Kṛṣṇa. Śrīmatē Rādhārāye is a tender hearted feminine counterpart of the supreme whole, resembling the perfectional stage of the worldly feminine nature. Therefore, the mercy of Rādhārāye is available very readily to the sincere devotees, and once She recommends such a devotee to Lord Śrī Kṛṣṇa, the Lord at once accepts the devotee's admittance into His association.

The conclusion is, therefore, that one should be more serious about seeking the mercy of the devotee, a mahātmā, than that of the Lord directly, and by one's doing so by the good will of the mahātmā the natural attraction for the service of the Lord will be revived. This is the verdict of all the Vedic scriptures:

mahat-sevāādvāramāhurvimuktean

One can attain the path of liberation from material bondage only by rendering service to highly advanced spiritual personalities, the mahātmās. [SB 5.5.2]

Section of the audience during the Conference

તેહાતુફોરે bhagavatam

—Sri Rajeev Lochana Dasa

Lord Brahmā is the topmost devotee of the Lord within the universe, and therefore the Personality of Godhead replied to his four principal inquiries in four important statements, which are known as the original Bhāgavatam in four verses.

Introduction:

Brahma had put the following four questions to the Personality of Godhead.

- (1) What are the forms of the Lord both in matter and in transcendence?
- (2) How are the different energies of the Lord working?
- (3) How does the Lord play with His different energies?
- (4) How may Brahmā be instructed to discharge the duty entrusted to Him?

Lord Brahmā is the topmost devotee of the Lord within the universe, and therefore the Personality of Godhead replied to his four principal inquiries in four important statements, which are known as the original Bhāgavatam in four verses. These four verses appear in 2nd Canto 9th chapter in SrimadBhagavatam. These verses are further expanded and explained in the 18,000 verses in Bhagavatam.

Why did Lord choose Brahma to be the recipient of Chatusloki Bhagavatam?

The secret of success in understanding the intricacies of knowledge of the Absolute Truth, the Personality of Godhead, is the causeless mercy of the Lord. Even in the material world, the father of many sons discloses the secret of his position to the pet sons. The father discloses the confidence unto the son whom he thinks worthy. An important man in the social order can be known by his mercy only. Similarly, one must be very dear to the Lord in order to know the Lord. The Lord is unlimited; no one

can know Him completely, but one's advancement in the transcendental loving service of the Lord can make one eligible to know the Lord. Here we can see that the Lord is sufficiently pleased with Brahmājé, and therefore He offers His causeless mercy to him so that Brahmājé may have the factual realization of the Lord by His mercy only.

SLOKA 1

**ahamevāsamevāgre, nānyadyat sad-asatparam
paçcādahaàyadetac ca, yo 'vaçĩñyeta so 'smyaham**

TRANSLATION

"Brahmā, it is I, the Personality of Godhead, who was existing before the creation, when there was nothing but Myself. Nor was there the material nature, the cause of this creation. That which you see now is also I, the Personality of Godhead, and after annihilation what remains will also be I, the Personality of Godhead."

Important Points to be noted:

This verse describes Brahman Tattva or Absolute Truth

1. **Emphasis on HIMSELF:** The word "aham" or "I" is used by the Lord 3 times in the verse to emphasize HIMSELF, The Personality of Godhead.
2. **Brahma is also Creation of Lord:** The Lord is pointing out that it is He, the Personality of Godhead, who existed before the creation, it is He only who maintains the creation, and it is He only who remains after the annihilation of the creation.

This clearly implies that Brahmā is also a creation of the Supreme Lord.

3. **Actual theory of oneness:** Impersonalist conclude the theory of oneness from this verse. They put forth the theory that Brahmā, also being the same principle of "I" because he is an emanation from the I, the Absolute Truth, is identical with the Lord.

But even accepting the above argument, the Lord is the creator I and Brahmā is the created I. Therefore there is a difference between the two "I's," namely the predominator I and the predominated I. Therefore there are still two I's. But we must note carefully that these two I's are accepted in the Vedic literature (Kathopanisad) in the sense of quality only.

The Kathopanisad says:
nityonityānāmcetanaçcetanānām
ekobahūnāmyovidadhātikāmān

The creator "I" and the created "I" are both accepted in the Vedas as qualitatively one because both of them are nityas and cetanas. But the singular "I" is the creator "I," and the created "I's" are of plural number because there are many "I's" like Brahmā and those generated by Brahmā.

4. **In the ultimate issue, is everything impersonal?**

Brahmā is factually seeing face to face his predominator Lord, who exists in His transcendental eternal form, even after the annihilation of the material creation. The form of the Lord, as seen by

Brahmā, existed before the creation of Brahmā, and the material manifestation with all the ingredients and agents of material creation are also energetic expansions of the Lord, and after the exhibition of the Lord's energy comes to a close, what remains is the same Personality of Godhead. Thus no one can deny the personalities of both the Lord and Brahmā. Therefore in the ultimate issue both the predominator and predominated are persons.

The Personality of Godhead is never formless. In the material world He may not be visible in His personal form to the less intelligent class of men, and therefore He may sometimes be called formless. But actually He is always in His eternal form in His Vaikuntha planets as well as in other planets of the universes as different incarnations. The example of the sun is very appropriate in this connection. The sun in the night may not be visible to the eyes of men in the darkness, but the sun is visible wherever it has risen. That the sun is not visible to the eyes of the inhabitants of a particular part of the earth does not mean that the sun has no form.

5. **But don't the vedas say that in the beginning only impersonal brahman existed?**

In some of the Vedas it is also said that in the beginning only the impersonal Brahman existed. However, according to this verse, the impersonal Brahman, which is the glowing effulgence of the body of the Supreme Lord, may be called the immediate cause, but the cause of all causes, or the

remote cause, is the Supreme Personality of Godhead.

The Lord's impersonal feature is existent in the material world because by material senses or material eyes the Lord cannot be seen or perceived. One has to spiritualize the senses before one can expect to see or perceive the Supreme Lord. But He is always engaged in His personal capacity, and He is eternally visible to the inhabitants of Vaikunthaloka, eye to eye. Therefore He is materially impersonal, just as the executive head of the state may be impersonal in the government offices, although he is not impersonal in the government house. Similarly, the Lord is not impersonal in His abode, which is always *nirastakuhakam*, as stated in the very beginning of the *Bhāgavatam*. Therefore both the impersonal and personal features of the Lord are acceptable, as mentioned in the revealed scriptures.

6. This verse implies existence of "Sanatana Vaikuntha Lokas".

The existence of the Personality of Godhead implies the existence of the Vaikunthalokas, as the existence of a king implies the existence of a kingdom.

The Vaikuntha planets are full of transcendental variegatedness, including the four-handed residents of those planets, with great opulence of wealth and prosperity. Therefore the Personality of Godhead exists before the creation, and He exists with all transcendental variegatedness in the Vaikunthalokas.

The Vaikunthalokas, also accepted in the *Bhagavad-gītā* as being of the *sanātana* nature, are not annihilated even after the annihilation of the manifested cosmos. Those transcendental planets are of a different nature altogether, and that nature is not subjected to the rules and regulations of material creation, maintenance or annihilation.

7. Does the absolute truth has activities?

The impersonalist adduces no activity in the Supreme, but in this discussion between *Brahmā* and the Supreme Personality of Godhead the Lord is said to have activities also, as He has His form and quality. The activities of *Brahmā* and other demigods during the maintenance of the creation are to be understood as the activities of the Lord. The king, or the head executive of a state, may not be seen in the government offices, for he may be engaged in royal comforts. Yet it should be understood that everything is being done under his direction and everything is at his command.

8. Krishna existed even before purusa incarnations.

In the *Brhad-āranyaka Upaniṣad* (1.4.1) there is the hymn *ātmaivedamagraāsétpuruṇa-vidhau*. This mantra indicates the Supreme Personality of Godhead (*Kṛṣṇa*) even before the appearance of the *puruṇa* incarnation. In the *Bhagavad-gītā* (15.18) it is said that Lord *Kṛṣṇa* is *Purusottama* because He is the supreme *purusa*, transcendental even to the *purusa-aksara* and the *purusa-ksara*. The *aksara-purusa*, or the *Mahā-Visnu*, throws His glance over

prakṛti, or material nature, but the Purusottama existed even before that. The Brhad-āraṇyaka Upaniṣad therefore confirms the statement of the Bhagavad-gītā that Lord Kṛṣṇa is the Supreme Person (Purusottama).

SLOKA 2

**āte 'rthaṃ yatpratīyeta, napratīyetacātmani
tadvidyādātmanomāyā, yathābhāso yathātamaḥ**

TRANSLATION

O Brahmā, whatever appears to be of any value, if it is without relation to Me, has no reality. Know it as My illusory energy, that reflection which appears to be in darkness.

Important Points to be noted:

This verse describes Jagat- Tattva or Relative Truth

- 1. The conception that Material Nature or living entity has independent existence is illusion or Maya:**

The relative truth, which is called māyā, or material nature, is explained here. Māyā has no independent existence. In the previous verse it has already been concluded that in any stage of the cosmic manifestation—its appearance, its sustenance, its growth, its interactions of different energies, its deterioration and its disappearance—all has its basic relation with the existence of the Personality of Godhead. And as such, whenever there is forgetfulness of this prime relation with the Lord, and whenever

things are accepted as real without being related to the Lord, that conception is called a product of the illusory energy of the Lord.

The conception that the living entity is formless or that the Supreme Lord is formless is also illusion. In the Bhagavad-gītā (2.12) it was said by the Lord in the midst of the battlefield that the warriors standing in front of Arjuna, Arjuna himself, and even the Lord had all existed before, they were existing on the Battlefield of Kurukṣetra, and they would all continue to be individual personalities in the future also, even after the annihilation of the present body and even after being liberated from the bondage of material existence.

So the identity of the self as being unconnected with the Supreme Self, the Lord, is also illusion, and the false claim "I am the Supreme" is the last illusory snare of the same māyā, or the external energy of the Lord.

- 2. Does this conception prove-Jagat is Mithya or false?**

Misconceiving one thing for another thing is called illusion. For example, accepting a rope as a snake is illusion, but the rope is not false. The rope, as it exists in the front of the illusioned person, is not at all false, but the acceptance is illusory. Therefore the wrong conception of accepting this material manifestation as being divorced from the energy of the Lord is illusion, but it is not false.

3. **What is the analogy of Reflection (yathābhāso) & Darkness (yathātamaú) mentioned in this verse?**

The Absolute Truth is substance, and the relative truth depends upon its relationship with the Absolute for its existence. Māyā means energy; therefore the relative truth is explained to be the energy of the Absolute Truth. Since it is difficult to understand the distinction between the absolute and relative truths, an analogy can be given for clarification.

The Absolute Truth can be compared to the sun, which is appreciated in terms of two relative truths: reflection and darkness. Darkness is the absence of sunshine, and a reflection is a projection of sunlight into darkness. Neither darkness nor reflection has an independent existence.

Darkness: Darkness primarily refers here to Material world

Darkness comes when the sunshine is blocked. For example, if one stands facing the sun, his back will be in darkness. Since darkness stands in the absence of the sun, it is therefore relative to the sun. The spiritual world is compared to the real sunshine, and the material world is compared to the dark regions where the sun is not visible.

The spiritual world is brightly illuminated, but the material world is wrapped in darkness. In the material world, sunshine, moonshine or different kinds of artificial light are required to dispel darkness, especially at night, for by nature the material world is

dark. Therefore the Supreme Lord has arranged for sunshine and moonshine. But in His abode, as described in the Bhagavad-gītā (15.6), there is no necessity for lighting by sunshine, moonshine or electricity because everything is self-effulgent.

As darkness is situated far away from the sun, so the material world is also far away from the spiritual world. The Vedic literature directs us not to be captivated by the dark regions (tamas) but to try to reach the shining regions of the Absolute (yogīdhāma).

Reflection: Reflection primarily refers here to living entity & material manifestation as reflection of spiritual world.

a. **Living entities as reflection:**

As stated in Bhagavad-gītā, it is clear that the living entities are also a display of the Lord's superior energy (parāprakṛti), just as the material world is a display of the Lord's inferior energy (aparāprakṛti). The superior energy of the Lord cannot be as good as the Lord, although there is very little difference between the energy and the possessor of the energy, or the fire and the heat. Fire is possessed of heat, but heat is not fire. This simple thing is not understood by the man with a poor fund of knowledge who falsely claims that the fire and heat are the same. This energy of the fire (namely heat) is explained here as a reflection, and not directly fire. Therefore the living energy represented by the living entities is the reflection of the Lord, and never the Lord

Himself. Being the reflection of the Lord, the existence of the living entity is dependent on the Supreme Lord, who is the original light.

The independence of the individual living entity is not real independence, but is just the reflection of the real independence existing in the Supreme Being, the Lord. The false claim of supreme independence by the conditioned souls is illusion, and this conclusion is admitted in this verse.

a. Material nature as reflection:

When the material manifestation appears very wonderful, this is due to a perverted reflection of the supreme sunshine, the Absolute Truth, as confirmed in the Vedānta-sūtra. Whatever one can see here has its substance in the Absolute.

Persons with a poor fund of knowledge become illusioned, and therefore the so-called scientists, physiologists, empiric philosophers, etc., become dazzled by the glaring reflection of the sun, moon, electricity, etc., and deny the existence of the Supreme Lord, putting forward theories and different speculations about the creation, maintenance and annihilation of everything material. The medical practitioner may deny the existence of the soul in the physiological bodily construction of an individual person, but he cannot give life to a dead body, even though all the mechanisms of the body exist even after death. The psychologist makes a serious study of the physiological conditions of the brain, as if the construction of the cerebral lump were the machine

of the functioning mind, but in the dead body the psychologist cannot bring back the function of the mind. These scientific studies of the cosmic manifestation or the bodily construction independent of the Supreme Lord are different reflective intellectual gymnastics only, but at the end they are all illusion and nothing more. All such advancement of science and knowledge in the present context of material civilization is but an action of the covering influence of the illusory energy.

**4. Conclusion of the analogy of reflection & darkness:
To remove darkness, one need to take shelter of real light and not reflection.**

This material energy may be compared to darkness, as actually it is darkness, and the activities of the living entities in the darkness are reflections of the original light. The Lord should be understood by the context of this verse. Nondependence of both the energies of the Lord is explained as *māyā*, or illusion. No one can make a solution of the darkness of ignorance simply by the reflection of light. Similarly, no one can come out of material existence simply by the reflected light of the common man; one has to receive the light from the original light itself. The reflection of sunlight in the darkness is unable to drive out the darkness, but the sunlight outside the reflection can drive out the darkness completely. In darkness no one can see the things in a room. Therefore a person in the dark is afraid of snakes and scorpions, although there may not be such things. But in the light the things in the room

can be clearly seen, and the fear of snakes and scorpions is at once removed. Therefore one has to take shelter of the light of the Lord, as in the Bhagavad-gītā or the Srimad-Bhāgavatam, and not the reflective personalities who have no touch with the Lord. No one should hear Bhagavad-gītā or Srimad-Bhāgavatam from a person who does not believe in the existence of the Lord. Such a person is already doomed, and any association with such a doomed person makes the associater also doomed.

According to the Padma Purāṇa, within the material compass there are innumerable material universes, and all of them are full of darkness. Any living being, beginning from the Brahmās (there are innumerable Brahmās in innumerable universes) to the insignificant ant, are all born in darkness, and they require factual light from the Lord to see Him directly, just as the sun can be seen only by the direct light of the sun. No lamp or man-made torchlight, however powerful it may be, can help one see the sun. The sun reveals itself. Therefore the action of different energies of the Lord, or the Personality of Godhead Himself, can be realized by the light manifested by the causeless mercy of the Lord. The impersonalists say that God cannot be seen. God can be seen by the light of God and not by man-made speculations. Here this light is specifically mentioned as vidyāt, which is an order by the Lord to Brahmā. This direct order of the Lord is a manifestation of His internal energy, and this particular energy is the means of seeing the Lord face to face. Not only Brahmā but anyone who may be graced by the Lord to see such merciful direct internal

energy can also realize the Personality of Godhead without any mental speculation.

SLOKA 3

**yathāmahāntibhūtāni, bhūteñuccāvaceñvanu
praviññānyapraviññāni, tathāteñunateñvaham**

TRANSLATION

O Brahmā, please know that the universal elements enter into the cosmos and at the same time do not enter into the cosmos; similarly, I Myself also exist within everything created, and at the same time I am outside of everything.

Important Points to be noted:

This verse explains how the Lord has simultaneously entered the World and still He is outside in His own abode.

1. Analogy of Material elements

The great elements of material creation, namely earth, water, fire, air and ether, all enter into the body of all manifested entities-the seas, mountains, aquatics, plants, reptiles, birds, beasts, human beings, demigods and everyone materially manifested-and at the same time such elements are differently situated.

Similarly, the Supreme Lord, is within everything in the manifested cosmos, and at the same time He is outside of everything, situated in the kingdom of God (Vaikunthaloka) as also described in brahma Samhita.

*ānanda-cinmaya-rasa-pratibhāvitābhis
tābhīryaevanija-rūpatayākalābhiù
golokaevanivasatyakhilātma-bhūto
govindamādi-puruṇāà tam ahaàbhajāmi*

"I worship the Personality of Godhead, Govinda, who, by expansion of His internal potency of transcendental existence, knowledge and bliss, enjoys in His own and expanded forms. Simultaneously He enters into every atom of the creation."

2. How is the Lord present in the manifested cosmos?

The Supreme Lord, by His different energies, namely the internal and external, is present within everything in the manifested cosmos.

Also the Lord is present in the form of Paramatma, who enters within every universe and every atom. This expansion of His plenary parts is also more definitely explained in the same Brahma-samhitā (5.35) as follows:

*eko 'pyasauracayituàjagad-aëòà-koöià
yac-chaktirastijagad-aëòà-cayäyad-antaú
aëòäntara-stha-paramäëu-cayäntara-sthaà
govindamādi-puruṇāà tam ahaàbhajāmi*

"I worship the Personality of Godhead, Govinda, who, by one of His plenary portions, enters into the existence of every universe and every particle of the atoms and thus unlimitedly manifests His infinite energy all over the material creation."

3. But if the Lord is all-pervading, which is agreed even by the impersonalists, where is the question of His personality?

Herein lies the mystery of His transcendental knowledge. This mystery is transcendental love of Godhead, and one who is surcharged with such transcendental love of Godhead can without difficulty see the Personality of Godhead in every atom and every movable or immovable object. And at the same time he can see the Personality of Godhead in His own abode, Goloka, enjoying eternal pastimes with His eternal associates, who are also expansions of His transcendental existence. This vision is the real mystery of spiritual knowledge, as stated by the Lord in the beginning (sarahasyaà tad-angaà ca). This mystery is the most confidential part of the knowledge of the Supreme, and it is impossible for the mental speculators to discover by dint of intellectual gymnastics.

Therefore, although He is present in every atom, the Supreme Personality of Godhead may not be visible to the dry speculators; still the mystery is unfolded before the eyes of the pure devotees because their eyes are anointed with love of Godhead. And this love of Godhead can be attained only by the practice of transcendental loving service of the Lord, and nothing else.

The vision of the devotees is not ordinary; it is purified by the process of devotional service. In other words, as the universal elements are both within and without, similarly the Lord's name, form, quality, pastimes,

entourage, etc., as they are described in the revealed scriptures or as performed in the Vaikunthalokas, far, far beyond the material cosmic manifestation, are factually being televised in the heart of the devotee.

It is to be noted here that the mystery of bhakti-yoga was disclosed to Brahmā by the Lord Himself. Brahmā explained the same mystery to Nārada, Nārada explained it to Vyāsa, Vyāsa explained it to SukadevaGosvāmi, and that same knowledge is coming down in the unalloyed chain of discipline succession. If one is fortunate enough to have received the knowledge in the transcendental discipline succession, surely he will have the chance to understand the mystery of the Lord and that of the Srimad-Bhāgavatam, the sound incarnation of the Lord.

SLOKA 4

**etāvadevajijñāsyāa, tattva-jijñāsunātmanau
anvaya-vyatirekābhyāa, yatsyāsarvatrasarvadā**

TRANSLATION

A person who is searching after the Supreme Absolute Truth, the Personality of Godhead, must certainly search for it up to this, in all circumstances, in all space and time, and both directly and indirectly.

Important Points to be noted:

This verse explains the goal of all spiritual inquiries.

- 1. The ultimate goal of life is Visnu, or the Supreme Personality of Godhead.**

To engage in self-realization is the responsibility of every living entity developed in consciousness. One who is developed in consciousness certainly makes inquiries into the mystery of the self, of the cosmic situation and of the problems of life, in all spheres and fields-social, political, economic, cultural, religious, moral, etc.-and in their different branches. But here the goal of all such inquiries is explained. Men do not know that the ultimate goal of life is Visnu, or the Supreme Personality of Godhead.

2. Whom should one inquire from?

The inquiries must be put before a bona fide spiritual master expert in the science of bhakti-yoga, or from a living personality of Bhāgavatam life. Everyone is engaged in various kinds of scriptural inquiries, but the Srimad-Bhāgavatam gives answers to all of the various students of self-realization: this ultimate objective of life is not to be searched out without great labor or perseverance. One who is imbued with such sincere inquiries must ask the bona fide spiritual master in the discipline succession from Brahmā, and that is the direction given here. Because the mystery was disclosed before Brahmā by the Supreme Personality of Godhead, the mystery of all such inquiries regarding self-realization must be put before such a spiritual master, who is directly the representative of the Lord, acknowledged in that discipline succession.

Such a bona fide spiritual master is able to clear up the whole thing by evidence from the revealed scriptures, both direct and indirect. Although

everyone is free to consult the revealed scriptures in this connection, one still requires the guidance of a bona fide spiritual master, and that is the direction in this verse. The bona fide spiritual master is the most confidential representative of the Lord, and one must receive direction from the spiritual master in the same spirit that Brahmā received it from the Personality of Godhead, Lord Kṛṣṇa. The bona fide spiritual master in that bona fide chain of discipline succession never claims to be the Lord Himself, although such a spiritual master is greater than the Lord in the sense that he can deliver the Lord by his personally realized experience. The Lord is not to be found simply by education or by a good fertile brain, but surely He can be found by the sincere student through the transparent medium of the bona fide spiritual master.

3. **Direct and Indirect inquiries should lead to this ultimate goal of life.**

The revealed scriptures give directions **directly** to this ultimate goal of Life, but because the bewildered living entities are blinded by the glaring reflection in the darkness, they are unable to find the truth of the revealed scriptures. For example, in the Bhagavad-gītā the whole direction is targeted toward the Personality of Godhead Lord Śrī Kṛṣṇa, but for want of a bona fide spiritual master in the line of Brahmā or the direct hearer, Arjuna, there are different distortions of the revealed knowledge by many unauthorized persons who just want to satisfy their own whims.

**man-manā bhava mad-bhakto
mad-yājémāānamaskuru
māmevaiñyasisatyaāte
ratijānepriyo 'si me**

It is clear from this verse of the Bhagavad-gītā that the direction of the Lord is that one should be God-minded, a devotee of the Lord, a worshiper of the Lord, and must offer all obeisances unto Lord Kṛṣṇa. By so doing, the devotee will undoubtedly go back to Godhead, back to home.

Indirectly it is said that the whole Vedic social construction of human society is so made that everyone acts as a part and parcel of the complete body of the Lord. The intelligent class of men, or the brāhmanas, are situated on the face of the Lord; the administrative class of men, the ksatriyas, are situated on the arms of the Lord; the productive class of men, the vaiśyas, are situated on the belt of the Lord; and the labourer class of men, the sūdras, are situated on the legs of the Lord. Therefore the complete social construction is the body of the Lord, and all the parts of the body, namely the brāhmanas, the ksatriyas, the vaiśyas and the sūdras, are meant to serve the Lord's whole body conjointly; otherwise the parts become unfit to be coordinated with the supreme consciousness of oneness.

5. **Principles of Bhakti Yoga in all circumstances, in all space and time (SarvatraSarvada)**

The principles of bhakti-yoga, or devotional service to the Lord, are apt in all circumstances; i.e., bhakti-

yoga is recommended in all the revealed scriptures, it is performed by all authorities, it is important in all places, it is useful in all causes and effects, etc.

In the material world, which is full of darkness and dangers, combined with birth and death and full of different anxieties, the only way to get out of the great entanglement is to accept loving transcendental devotional service to Lord Vāsudeva. **This is accepted by all classes of philosophers.**

The liberty of discharging loving transcendental service to the Lord is invested in everyone, even the women, the sūdras, the forest tribes, or any other living beings born in sinful conditions.

Therefore the devotional service of the Lord with perfect knowledge through the training of a bona fide spiritual master is advised for everyone, even if one happens not to be a human being. This is confirmed in the GarudaPurāṇa as follows:

**kruōa-paksi-mrgäëää ca
harausannyasta-cetasām
ūrdhvāmevagatiāmanyē
kiāpunarjīānināñāëäm**

"Even the worms, birds and beasts are assured of elevation to the highest perfectional life if they are completely surrendered to the transcendental loving service of the Lord, so what to speak of the philosophers amongst the human beings?"

Therefore there is no need to seek properly qualified candidates for discharging devotional service to the Lord. Let them be either well behaved or ill trained, let them be either learned or fools, let them be either grossly attached or in the renounced order of life, let them be liberated souls or desirous of salvation, let them be inexperienced in the discharge of devotional service or expert in the same, all of them can be elevated to the supreme position by discharging devotional service under the proper guidance.

In all continents, in all planets, in all universes, devotional service to the Lord, or bhakti-yoga, is current, and that is the statement of the Srimad-Bhāgavatam and allied scriptures. Everywhere means in every part of the creation of the Lord. The Lord can be served by all the senses, or even simply by the mind. The South Indian brāhmasnsa who served the Lord simply on the strength of his mind also factually realized the Lord. Success is guaranteed for a devotee who fully engages any one of his senses in the mode of devotional service. The Lord can be served by any ingredient, even the most common commodity—a flower, a leaf, a fruit or a little water, which are available in any part of the universe and without cost—and thus the Lord is served universally by the universal entities. He can be served simply by hearing, He can be served simply by chanting or reading about His activities, He can be served simply by adoring Him and accepting Him.

The Lord can be worshiped in all stages of life. For instance, even in the wombs of their mothers

MahārājaPrahāda and MahārājaParikṣit worshiped the Lord; even in his very childhood, at the age of only five years, Dhruva Mahārāja worshiped the Lord; even in full youth, MahārājaAmbarēṇsa worshiped the Lord; and even at the last stage of his frustration and old age Mahārāja Dhātaraṇōra worshiped the Lord. Ajāmila worshiped the Lord even at the point of death, and Citraketu worshiped the Lord even in heaven and in hell.

4. The Final Conclusion

The final conclusion, therefore, is that the glories of the Lord must be always and everywhere proclaimed. One should hear about His glories, one should chant about His glories, and one should always remember His glories because that is the highest perfectional stage of life.

Justice Dr. M. Rama Jois, former Governor of Bihar and Jharkhand being honoured by Sri Madhu Pandit Dasa

ಲಠ್ಠೇಢಢ ಇಢಾಢೀಢಗಿ ಁಠೀಢೆ ಖಾಢೀಢೆ ಠಢ ಇಗಿ ಲಢಾಢೆ ಖಢಾಗ್ಁಾಁಾಁಃ

—Dr. S. Ranganath

Srimad Bhagavatam having twelve Skandhas, three hundred and thirty five Adhyayas and fourteen thousand verses is the song of the Lord in the human body and is a boon conferred on Uddhava just before Krishna left his mortal coil.

Ramayana, Mahabharata and Srimad Bhagavata are tried, tested and trusted truths passed on from generation to generation through oral tradition in all its pristine purity from times immemorial. Reading Mahabharata during morning, perusing Ramayana in the afternoon and going through Srimad Bhagavatam in the night is very auspicious according to the following chatu shloka:-

**Pratah dyuta prasangena Madhyanhe stree
prasangataha |**

Ratrau chora prasangena kalo gacchhati buddhiman ||

Srimad Bhagavatam having twelve Skandhas, three hundred and thirty five Adhyayas and fourteen thousand verses is the song of the Lord in the human body and is a boon conferred on Uddhava just before Krishna left his mortal coil.

Some of the well known commentaries on Srimad Bhagavatam are Sridhara Swami's '**BHAGAVATA BHAVARTHA DEEPIKA**' from the point of view of Advaita, Sudarshana Suri's '**SHUKA PAKSHIYA**', Veera Raghavacharya's '**BHAGAVATA CHANDRA CHANDRIKA**', Venkata Krishnamacharya's '**BHAGAVATA CHANDRIKA**' from the point of view of Vishistadvaita, Madhvacharya's '**SRIMAD BHAGAVATA TATPARYA NIRNAYA**' and Vijaya Dhwaaja's '**PADA RATNAVALI**' from the point of view of Dvaita, Shuka Devacharya's '**SIDDHANTA PRADIPIKA**'. From the point of view of Nimbarka, Vallabhacharya's '**SUBODHINI**', Giridharacharya's '**ADHYATMIKA VYAKHYANA**', Jiva Goswami's '**SANDARBHA**' from the point of view of

Chaitanya Mahaprabhu tradition, Vishwanath Chakravarthi's '**SARARTHA DARSHINI**', Srihari's '**HARIBHAKTI RASAYANA**' and so on.

It is believed that the end of one's scholarship lies in analyzing the intricacies of Srimad Bhagavatam - **Vidyavatam Bhagavate Pariksha**. The greatness of Srimad Bhagavatam is found in Padma and Matsya Puranas. Srimad Bhagavatam is a **Purana Ratna, Adhyatmika Kavya Shiromani, Paramashrestha Samhita** and has created an indelible impression on the classical Sanskrit works like 'Kamsa Vadha', 'Bali Bandha', 'Krishna Karnamrutha', 'Geetha Govinda', 'Yadavabhyudaya', 'Rukminisha Vijaya', 'Sishupala Vadha', 'Bhagavata Champu', 'Nrisimha Champu' and so on. Srimad Bhagavata is a Katharupa Bhashya on Prasthanatrayas, Chatuh Shloki Bhagavata of Second Skanda is a gift of 'Nasadiya Sukta' of Rigveda and 'Taittiriya Upanishad'. Virat Swarupa is nothing but 'Purusha Sukta Bhashya'. Sri Krishna's advice to Uddhava is on par with Sri Krishna's advice to Arjuna in Srimad Bhagavadgita.

The work has Parabramha as Vishaya, Tapaparihara as Prayojana, a pious man devoid of jealousy is the Adhikari and the relation between Adhikari and God is the Sambandha and hence '**Anubandha Chatushtaya**' of the work could be evinced here.

The work Srimad Bhagavatam was composed according to Vyasa on the advice of Narada to get peace of mind. Meditation of Virat Swarupa, Shuka's prayer to Supreme

Lord, glory of Narayana and his incarnations, dialogue between Uddhava and Vidura, Vidura and Maitreya, Kapila teaching his Mother Devahuti, Description of Daksha Yagna, Story of Dhruva, Description of Bramhanda and Earth, Stories of great Devotees like Priyavratha, Rishabha, Bharata, Vritrasura fighting with Indra, Ajamila saved by Lord Narayana, Jaya-Vijaya taking birth as Hiranyaksha and Hiranya Kashyapu, Prahlada's Story, Narration of Varnashrama Dharma, Stories of Gajendra, Samudara Mathana, Vamana defeating Mahabali, Manvantara's, Naimittika Pralaya, Genealogy of kings like Chyavana, Ambarisha, Rantideva, Yayati, Dushyanta, Depiction of the story of Srikrishna in detail, his birth, his childish pranks, exploits of Krishna, Killing of Kamsa, Getting education under Sandipini, marriage with several princesses, helping Pandavas, mutual destruction of Yadavas, Krishna's exit from the world, importance of devotion to God in Kaliyuga, Story of Parikshit have been dexterously delineated in the work on the one hand and on the other it has the philosophical purport stating that Brahman or Atman is the only Reality known as Paramatman, Pratyagatman, Purushottama, Aksara, Turiya, Bhooma, Vasudeva, Narayana and Hari, highlighting Rigvedic concept of Purusa, the Cosmic Maya having the three strands Satva, Rajas and Tamas, the world is nothing but Maya of the Lord, attaining perfection through Sadhana, Bhakti having pride of place and that taking different forms like Santa (peaceful contemplation) Dasya (Servitude), Vatsalya (Filial love), Sakhya (Friendship), Madhurya (Conjugal Love), Service to poor, needy and

suffering, special reverence to Motherland, holistic worship, Moksha as a stage of freedom from all bondages, Bhakti as the fifth Purushartha with the emphasis on Parabhakti. Srimad Bhagavata is also a literary masterpiece as it contains the delineation of nature (10.20) Mathura, (10.41) Dwaraka (10.37), Depiction of Navarasas (10.29, 10.60, 10.37, 10.8, 10.80, 10.81) reconciliation of Shaiva and Vaishnava cults, synthesis of Jnana, Bhakti, Karma, and so on.

The very first chapter starts with Bhagavata Dharma and the origin of it could be seen in Rigveda (1.156.3), (8.98.11), Kathopanishad (2.23), Swethasvatara Upanishad (6.23) and so on. A Bhagavata is one who sees everything in God. One who is having self-respect, one who is merciful towards all beings, and one who follows the code of conduct and devoid of passion. He is a Bhagavatottama as 11.2.45 of Srimad Bhagavatam states.

**Sarvabhutheshu Yaha pashyet bhagavad
Bhavamatmanaha |**

Bhutani Bhagavata Nyasha Bhagavatottamaha ||

The greatest Bhagavatas are Prahlada, Narada, Parashara, Pundarika, Vyasa, Ambarisha, Shuka, Shaunaka, Bhishma, Rukmangada, Arjuna, Vasishta, Vibhishana and others.

**Prahlada Narada Parashara Pundarika
Vyasambarisha Shuka Shaunaka Bhishma Dalbhyan |
Rukmangadarjuna Vasishta Vibhishanadeen
Dhyanyaniman Parama Bhagavatan Smarami ||**

Why should one study Srimad Bhagavatam and what is the use is a natural question which occurs in the mind of a common man in keeping with the statement **Prayojanam anudhishya na mandopi pravartate** - Even a fool would not do anything if there is no use for him and the following five uses to the devotee could be noticed here.

1. **Narayana Kavacha** - Destruction of Obstacles, Victory in the War and Material Prosperity.
2. **Prayers of Gopis and Rukmini** - Speedy marriage of daughters -Kanya Vivaha.
3. **Gajendra Stava** to overcome debt, enemies and poverty - Runamukthi, Shatru Mukthi and Daurbhagya Parihara.
4. **Payo Vrata** - Good progeny, Sat Santanotpatti
5. **Srimad Bhagavata Saptaha Parayana** - Relief from Preta Yoni.

According to Sri Ramakrishna Paramahansa, **Srimad Bhagavatam** is fried in the butter of Knowledge and steeped in the honey of Love.

II

In this background one can notice the impact of Srimad Bhagavatam on Modern Sanskrit literature. Epics like 'Dhruva Charitam' of Kanaradi Vitthalopadyaya (1976), 'Dwarakadhisha Charitam' of Vasudeva Krishna Chaturvedi (1980), 'Krishnodayam' of Ramashish Pandeya, Champu works like: 'Prahlada Champu' of

Kanaradi Vitthalopadyaya (1989), Geeti Kavyas like: 'Akshaya Geeta Mukundam' of Ogeti Parikshit Sharma (1977), 'Srikrishna Sangitika' of Sridhar Bhaskar Varnekar, Khanda Kavyas like 'Radha Viraha Gita Shatakam' of Pashupati Jha, 'Radha Panchashati' of Rasik Vihari Joshi (1993), 'Dhruva Charitam' of Seetaram Bhatta (1947), 'Sri Govardhana Gowravam' of Rasik Vihari Joshi (1986), 'Radha Krishna Rasayanam' of Unni Nambudari Pad (1982), 'Krishna Lahari' of Pandarinathachar Galagali and Shatavadhani R. Ganesh, Plays like 'Swapna Aniruddham' of Ogeti Parikshit Sharma (1983), 'Shouri Shouryam' of Jaggu Singararya, 'Mugdha Kuntalam', 'Nava Jeemutam', 'Amulya Malyam', 'Syamantakam', 'Vikeernamrutham' of Jaggu Vakulabhushana, 'Radha Madhaviyam' of Abhiraja Rajendra Mishra can be considered here along with the Sanskrit translation of Telugu Bhagavatam by Sannidhanam Suryanarayana Shastri (1971).

I. EPICS

I) DHRUVA CHARITAM - 1983

This is an epic in Fifteen Cantos written by Kanaradi Vitthalopadhyaya and published from Akhila Karnataka Samskrita Parishat, Kundapur in the year 1983. In keeping with the characteristics of a Mahakavya as prescribed by Vishwanatha in his Sahitya Darpana, here also some of the characteristics have been followed like the description of the city, forest, mountains, water sports etc. Dhruva is the hero of the epic and satisfies the rule **Tatra Ekonayakaha Surah**.

Each canto has been given a name and there is the suggestion of a subject matter in the preceding canto to the succeeding canto as **Dhruvotpatti** - Birth of Dhruva, **Dhruvasya Shaishavam**-Childhood of Dhruva, **Vimatra Tiraskarascha** - Rejection by Stepmother, **Tapase Prasthanam** - Going to do penance, **Vanagamanam** - Going to the forest, **Naradagamanam** - Arrival of Narada (Narada blessing Dhruva), **Mantropadeshaha** - Narada Blessing Dhruva with Mantras, **Vanashaila Durga Nadi Varananam** - Description of forest, mountain, fort, river and so on, **Devatagamanam** - Arrival of Gods, **Dhruva Tapovarnanam**-Description of Dhruva's penance, **Bhagavat Sakshatkaraha** - Realization of God, **Narayanena Varapradanam** - Lord Narayana conferring 'boon on Dhruva, **Dhruvasya Pratyagamanam** - Return of Dhruva, **Vivaho Rajyabhishekascha** - Marriage and coronation, **Uttamasya Nirgamanam** - Exit of Uttara, **Kubera Yuddha Sannahaha** - Getting ready to fight with Kubera, **Dhruva Kuberayor Yuddham** - The war between Dhruva and Kubera, **Yuddopasamharaha** - Conclusion of war, **Rajyapalanam** - Ruling the Kingdom and **Nakshatra Praptishcha** - attaining the status of a Pole Star.

The work is replete with 'Shabda' and 'Artha' alankaras' and in the Eighth canto some of the Bandhas like 'Chakra Bandha', 'Gomutrika Bandha', 'Naga Bandha', 'Ekakshari' have been effectively used. Though the subject matter is borrowed from Srimad Bhagavatam the way the present dramatist has transformed it into an epic is something marvelous.

II. EPICS

II) DWARAKADHISHA CHARITAM -1980

This is an epic in twenty-one cantos written by Vasudeva Krishna Chaturvedi and published by Sahadeva Krishna Chaturvedi from Mathura in 1980. Each canto has a name - 'अम्बरीश नृपवर्णनम्'.. 'Description of King Ambarisha', 'उज्जयिनि विजय वर्णनम्' - 'Victory over Ujjain' - 'श्री द्वारकाधीश वर्णनम्'. 'Description of Dwarakadhisha', 'वृन्दावने राधिकाप्राप्तिवर्णनम्' - 'Getting Radha in Brindavanam', 'मथुराशोभावर्णनम्'. - 'narration of the beauty of Mathura', 'कविवंशवर्णनम्'. - 'Genealogy of the poet' and so on.

This is an epic wherein most of the characteristics of Mahakavyas have been followed. The poet commences the work with 'वस्तुनिर्देशात्मक मंगल' like Kalidasa's 'Kumara Sambhavam', and Bharavi's 'Kiratarjuniyam'. The style of the poet is free flowing and simple. He has made use of number of Subhashitas and his mastery over Anuprasa alankara and Shardula Vikreedita meter are admirable.

3. 'कृष्णोदयम्'

This is an epic in fifteen cantos written by Ramashish Pandeya of Ranchi and published from Prabhoda Samskruta Prakashanam, Ranchi in the year 1996. The fifteen cantos have significant names such as: 'कृष्णस्य बाल्यवर्णनम्'. - 'Description of the boyhood of Krishna',

'सुरेन्द्र संवाद' - 'Dialogue between Gods and Indra',
 'कृष्णमाहात्म्य वर्णनम्' - 'Description of the greatness of
 Krishna', 'वसन्त वर्णनम्' - 'Description of Spring season',
 'वनश्री वर्णनम्' - 'Description of 'Vernal Beauty', 'जलक्रीडा
 वर्णनम्' - 'water sports', 'अक्रूर कृष्ण संवाद' - 'Dialogue
 between Akrura and Krishna', 'सूर्यास्त वर्णनम्'....
 'Description of Sunset', 'प्रभात वर्णनम्' - 'Description of the
 Dawn', 'यशोदा कृष्ण संवाद' - 'Dialogue between Yashoda and
 Krishna', 'कृष्णस्य मधुपुरि आगमनम्' 'Krishna's arrival at
 Mathura', 'मथुरापुरि वर्णनम्' - 'Description of Mathura', 'कंस
 वधः' - 'Killing of Kamsa', 'कृष्ण विजय'.. 'Victory of
 Krishna', and 'कृष्णभिनन्दनम्' - 'Eulogy of Krishna'.

The poet has followed the epic characteristic 'एकोनायकः
 सुर : here. God as the only hero of the epic. Free flowing
 style, catchy Subhashitas catch our attention in the epic.

II. CHAMPU WORKS

PRAHLADA CHAMPU

'Pahlada Champu' of Kanaradi Vittalopadhyaya was
 published from Akhila Karnataka Samskruta Parishad,
 Kundapur in 1989. The poet commences the work with an
 invocation to Lord Narasimha in keeping with the subject
 matter. The work is a harmonious blend of prose and
 verse with variegated meters. In it, the poet has made use
 of 59 meters like Shardoola Vikreedita, Sragdhara,
 Bhujanga Prayata, Praharshini, Rathoddatha, Arya,
 Harini, Shikharini and so on and is at best in effective
 portrayal of Anuprasa and Yugmakalarankas.

III. GEETHI KAVYAS AKSHAYA GEETA MUKUNDAM

This is a 'Geethi Kavya' of Ogeti Parikshit Sharma and is
 in Saptapadi and is oven round the story of Srimad
 Bhagavatam. The poet's language is lucid and hence each
 poem serves the sweet juice like a grape. A reader with
 musical inclination would easily tune himself to the lyre
 of these 108 poems like the constant and variable stanza
 composition, there is the same pattern of constant and
 variable Raga and Tala composition.

1. SRI KRISHNA SANGITIKA

The story of Krishna is depicted here by Varnekar as a
 dance ballet and every song has a raga and tala to be
 enacted. The first one is Gokula Vilasa with 22 songs, the
 second scene 'Mathuragamanam' with 38 songs, the 3rd
 one is 'Rukmini Swayamvaram' with 13 songs, the 4th one
 is 'Sishupala Vadha' with 7 songs, the 5th one is 'Bhakta
 Vatsalyam' with 8 songs, the 6th one is 'Arjuna Viveka'
 with 12 songs and the last one is 'Arjuna Udbodhanam'
 with 17 songs. Poet's prowess over Sanskrit diction and
 music could be seen in every song.

IV. PLAYS

1. SWAPNANIRUDDHAM

This is a play by Ogeti Parikshit Sharma and is a love
 theme from Srimad Bhagavatam and is handled delicately
 with the young girl's dream of love, the playful harem
 atmosphere of love, talk, music, painting of picture
 portrait and preponderance of female characters is striking

here. The play in six scenes delineates Usha's love towards Aniruddha covered with erotic songs thus proving the title of the dramatist 'Geervana Geya Kavimandala Chakravarthi'.

2. SHAURI SHAURYAM

This is a masterpiece among the plays of Jaggu Singararya who is a gem among the Sanskrit poets. Having drawn the subject matter from Krishna's exploits in boyhood from Vishnu Purana and Srimad Bhagavatam, the poet has remodeled it with a few remarkable innovations and produced a work of power and beauty which can stand comparison with the best of the plays on the subject matter such as 'Balacharitam' of Bhasa. To quote Rangapriya Swami 'the style of the poet is simple, lucid and free from overloading figures. The second act of the play brings home to us the poet's sensitiveness to the subtleties of music. His formation of new proverbs and phrases has enriched our language and literature. He is at his best even in characterization. All the characters have their creativity. Let alone the all-conquering hero Krishna who completely captivates our hearts, even the Villain Kamsa gains our sympathy in the beginning and our reverence in the end. The innovations of the poet come not as a revolt against the original story, but, as a development of it in the field of devotion. The sentiments like Karuna, Shrungara, Adbhuta merge in the Divine Ganga of Bhakti which joins the ocean of Ananda. The plot of the play is sacred and sweet and so is its well worked out theme of spiritual conquest and the message proclaimed by the play is most valuable".

3. NAVAJEEMUTAM

This is a play by Jaggu Vakulabhushana, most prolific dramatist of the first half of 20th century from Karnataka based on Srimad Bhagavatam.

The two-act play commences with the arrival of Indra along with Kamadhenu to witness the Shukrapooja being performed at Gokula. Indra is surprised to see that Gokula is more charming than heaven. He enters the house of Nanda as cowherd. Makaranda extracts much work from him and only then gives him food. First, he notices difference between Bhogabhumi and Karmabhumi. The specialty of the play is that Krishna himself expresses doubt regarding the existence of God. He instills the seed of doubt in the innocent mind about God and later establishes firmly the existence of god. Hasya and Adbhuta rasas have been depicted forcefully in the play.

4. AMULYAMALYAM

This is a short play by Jaggu Vakulabhushana with many scenes. The God will never let down his devotees if they offer sincere worship to him is depicted through the characters of Akrura, Malakara, Dadibhanda, Chintayanti and so on.

5. SYAMANTAKAM

This is a seven act play of Jaggu Vakulabhushana and is still unpublished till date. Sri Krishna, the hero of the play gets fascinated with Sathyabhama having come to take Syamantakamani from Satrajit. Sathyabhama reciprocates

the love towards Krishna and erotic sentiment is the main sentiment here.

6. MUGDHA KUNTALAM

This is a five-act play of Jaggu Vakulabhushana and is yet to see the light of the day. The story of Andal or Godha is the subject matter here. A girl called Mugdhakuntala got by Vishnuchitta an ardent devotee of Krishna being brought up in the fervor of devotion thinks that Lord Krishna is her husband. The play has a harmonious blend of Bhakti and Shrungara.

7. RADHAMADHAVIYAM

This is a play based on the love of Radha and Krishna written by Abhiraja Rajendra Mishra, the most prolific contemporary writers of India.

8. PRAHLADA CHARITAM

This is an unpublished play by Ananthalakshmi Natarajan on the story of Prahlada, depicting the high-handed attitude of Hiranyakashyapu and the significance of the incarnation of Lord Narasimha.

V. KHANDA KAVYAS

1. SRI RADHA PANCHASHATHI

This is a Khandakavya on Radha written by Rasik Vihari Joshi, which got him 'Sahitya Academy Award' in 1995. Radha Panchashathi consisting of 511 elegant verses in Sanskrit along with Hindi Translation is a devotional

Kavya on the lines of Shankaracharya, Vedanta Deshika and Leela Shuka. Written in ornate classical style of Sanskrit poetry, it visualizes the viewpoints of the devotional and meditational impulses on Radha, and the celestial Shakti of Krishna. The lucidity of language, captivating melody, loftiness of new ideas and musical resonances and classical meters like 'Sragdhara', 'Shardoola Vikridita', 'Bhujanga Prayata', 'Shikharini', 'Malini', and 'Drutavilambita' leaves an indelible impression on the inquisitive reader.

2. SRI KRISHNA LAHARI

Sri Krishnalahari of Shatavadhani R. Ganesh, appears to be a continuation of the Lahari Tradition made popular in Sanskrit by Sankaracharya and Jagannatha Pandita. The poet in 103 verses highlights the greatness of Krishna in an admirable way. Just to illustrate, Verse 96 could be taken as an example for पादप्रास here:-

कृष्णो दर्शन दर्शको रसनिति कृष्णं भजे सन्ततम्
कृष्णेनैव ऋतप्रसारण कला कृष्णाय मज्जीवनम् ।
कृष्णात् किं परमस्ति? चिन्मयपदम् कृष्णस्य संसेवनम्
कृष्णे गच्छ! मदीयचित्त! कृपया हे कृष्ण! नाथो भव ॥

3. NANDOTSAVAHA

This is a Khanda Kavya by Vasudeva Krishna Chaturvedi of Mathura based on Srimad Bhagavatam highlighting the characters of Shuka, Nanda, Vasudeva, Devaki, Rohini, Balarama and the birth of Krishna in a charming way.

Poet is at his best in alliteration and the following verse bears testimony to it:-

दैवेन दर्शितं चेदम् दिनं वो बहुभिर्दिनैः ।
कृतकृत्याश्च भूयास्मो दृष्ट्वा श्रीनन्दनन्दनम् ॥

VI. STOTRA KAVYAS

The following Stotras on Krishna by N. Ranganatha Sharma and Jayamant Mishra are taken here as a sample survey:-

1. कामज्वरम् व्रजस्त्रीणाम् कंसादीनाम् मदज्वरम् ।
भवज्वरश्च भक्तानाम् हन्तादैव्यो भिषक् हरिः ॥

Krishna as a doctor cured the love fever for the women of Vraj, power intoxication of Kamsa and the fever in the form of recurring cycle of births for his devotees.

2. राधिके! राधय त्वं मुदा माधवम् ।
यं विना गोकुलं नैव संशोभते ।
यं विना गोधनं नैव संवर्धते ।
यं विना नैव वृन्दावनम् राजते ॥
राधिके राधय त्वं हि तं माधवम्

CONCLUSION

To conclude one can state that the Epics, Lyrics, Plays, Champu, Geethi Kavyas, Khanda kavyas and Stotra Kavyas have emerged in the last century based on Srimad Bhagavatam as a continuation of Sri Krishna

Karnamrutha, Bala Charita, Geeta Govinda and so on. Srimad Bhagavam is a ripe and juicy fruit tasted by a bird Shuka. Shuka in Sanskrit means a bird as well as the son of sage Vyasa, the narrator of the book, from whose mouth the nectar of sweet fruit of Srimad Bhagavatam comes out and we are exhorted to drink the nectar of this fruit again and again:-

निगमकल्पतरुर्गलितं फलं शुकमुखादमृतं द्रवसंयुतं ।
पिबत भागवतं रसमालयम् मुहुर्हो रसिका भुवि भावुकाः ॥

Drink the Bhagavatam, again and again, the very ocean of rasa, pure love, O You, who are rasikas and bhavukas.

S. Ranganath

BIBLIOGRAPHY:-

1. **Dhruva Charitam** - Kanaradi Vittalopadhyaya - Akhila Karnataka Samskrutha Parishad, Kundapura - 1983.
2. **Dwarakadhisha Charitam** - Vasudeva Krishna Chaturvedi - Sahadev Krishna Chaturvedi - Mathura - 1980.
3. **Prahlada Champu** - Kanaradi Vittalopadhyaya - Akhila Karnataka Samskrutha Parishad, Kundapura - 1989.
4. **Akshaya Geetha Mukundam** - Ogeti Parikshit Sharma - Pune - 1997.
5. **Krishna Sangitika** - S.B. Varnekar - Nagpur - 1989.
6. **Swapnaniruddham** - Ogeti Parikshit Sharma - Pune - 1983.

7. **Shouri Shouryam** - Jaggu Singararya - Bangalore - 1977.
8. **Mugdha Kuntalam** - Published by the author Jaggu Vakulabhushana - Bangalore - 1993.
9. **Nava Jeemutham** - Published by the author Jaggu Vakulabhushana - Bangalore - 1993.
10. **Amulya Malyam** - Published by the author Jaggu Vakulabhushana - Bangalore - 1993.
11. **Syamantakam** - Published by the author Jaggu Vakulabhushana - Bangalore - 1993.
12. **Radha Madhaviyam** - Abhiraja Rajendra Mishra - Vyajayant Prakashan - Allahabad - 1976.
13. **Sri Krishna Lahari** - Shatavadhani R. Ganesh - Madhusadma - Bangalore - 1989.
14. **Central Theme of Srimad Bhagavatam** - Swami Ranganathananda - Advaita Ashrama - Kolkata - 2003.
15. **Sri Radha Saphthashathi** - Rasik Vihari Joshi - Beawar (Rajasthan) - 1993.
16. **Prahlada Charitam** - Ananthalakshmi Natarajam - Bangalore.
17. **Kathopanishad**
18. **Swetashwataropanishad**
19. **Sri Krishnodayam** - Ramasheesh Pandeya - Ranchi - 1997.

A view of the book exhibition organised during the 'Message of Bhagavata's Conference

krishnavatara by ve. k.l. munshi

—Sri. K.G. Raghavan

The product of this reconstruction is the Krishnavatara series written in English presently in 7 volumes. The eighth was under completion but by then Munshiji attained the feet of his favourite hero and lord Sri Krishna.

At a seminar like this, while the various facets of the divine purana Srimad Bhagavatham is being deliberated upon, it is but apt that the most famous work of Dr. K.M. Munshi, the founder of the Bharatiya Vidya Bhavan should be mentioned and its salient features referred to. It is as a tribute to Dr. Munshiji that I am before you to speak a few words about this work. Like the other speakers who have presented their papers and expounded on the different facets of Srimad Bhagavatham, its philosophy and its gamut, I am not a Jnani. I have read the books authored by Dr. K.M. Munshi published by the Bhavan's Book University as the Krishnavatara series for its story content and simplistic style. This paper is my humble contribution as a lay person and a tribute to him. To Dr. Munshi, preservation, propagation and resurrection of Indian culture and art which he termed a Bharatiya Vidya was as important as attaining political freedom. As you might all know it was nearly 78 years ago that he founded the Bharatiya Vidya Bhavan as an institute for the promotion of Indian culture. Obviously to him the Story of Krishna represented the victory of truth over falsehood; virtue over vice; the utmost power in devotion to God; and the path to realisation of the ultimate truth. Universality of the message conveyed to humankind in this Avataar of Lord Vishnu, to Munshi was the essence of Bharatiya Vidya which surpassed the narrow boundaries and contours of religion, faith, caste, sex and region. While he has authored several books on varied subjects, the only work in this field authored by him is Krishnavatara.

Munshiji had a fascination for Sri Krishna from his childhood days. As he grew up in life, he felt that Sri

Krishna's personality had been overlaid with legends, myths, miracles and adorations and that his personality as wise and valorous, loving and loved, farseeing and yet living for the moment, a sage like detachment and yet intensely human; the diplomat, the sage and man of action had not been projected in the manner he perceived. He therefore embarked upon reconstruction of Krishna's life and adventures by weaving a romance around him. The product of this reconstruction is the Krishnavatara series written in English presently in 7 volumes. The eighth was under completion but by then Munshiji attained the feet of his favourite hero and lord Sri Krishna.

Krishnavatara has a special place in and is part of Hindu philosophy. Some do not believe that Krishna is one of the ten avatars. Their conviction is that Krishna himself is the supreme lord and that the other avatars are the avatars of Krishna. It appears that Krishna as an avatara is not one of the ten incarnations mentioned in the Dasavatara hymn included in Sri Jayadeva's Gita Govinda. In the first section of the famous Gita Govinda, the poet writes about the Lord Vishnu and he considers Vishnu as Krishna.

*“Vedaanuddharate Jagannivaheate bhoogolam udibihrate;
Daityam darayate balim chalayate kshatrakshyam kurvate;
Paulastyam Jayate halam kalayte kaarunyamaatanvate;
Mlechanmoorchayate dashaakritikrite Krishnaaya
tubhayam namah”*

O Krishna, I offer by obeisance to You, who appear in ten incarnations. In your appearance as Matsya, You rescued the Vedas, as Kurma, You supported the Mount Mandara on Your back. As Varaha, You lift the earth with Your

tusks, and as the Narasimha, You tore open the chest of the demon Hiranyakasyapu. In the form of Vamana, You tricked Bali by asking him for three steps of land, and then you took away the entire universe from him by expanding Your steps. As Parashurama, You annihilated all the wicked Kshatriya kings and as Ramachandra You killed the demon king Ravana. In the form of Balarama, You drew the River Yamuna towards You. As Lord Buddha, You showed compassion towards everyone and at the end in Kaliyuga, You appear to slay the low class men or mlecchas. Homage to you Krishna.

Be that as it may, for Dr. Munshi, Krishnavatara had undoubtedly a special place in his heart. That special affection for Krishna is reflected in this work.

Throughout the work, one can see the analytical ability of Dr. Munshi with an underlying unswerving devotion. He adopts what he himself terms as personality sustained technique. It is written in plain and simple English language and in a style which is pleasing and easily discernible by the unlearned.

The first book titled "The Magic Flute", relates the story from Sri Krishna's birth to his boyhood days. This period in Sri Krishna's life is dominated by the flute and therefore so aptly named. The entire story in this first book is devoted to the birth of Sri Krishna and his bala leelas. The flute is introduced so subtly and delicately that at the end of the book the reader is left with an inescapable emotional connect between the flute and the Lord.

The harshness and cruelty of Kamsa and the pining of Devaki to be the mother of the deliverer is narrated. The character of Akrura, the saintly and dharmic chieftain is extolled and in spite of his failure to evoke the sympathy of Kamsa, the wise renderings of Akrura that "Sufferings are the melting pot of the Lord. Do not fear"; "Even sufferings come from the Lord, for they are the furnace through which men must pass to come out as gold. But they will be able to pass, for sages have testified to what He has promised namely that those devoted to Me shall not perish" have been mentioned to emphasise the point that our entire life's events, some what we perceive as happiness and others not so are his Lila and directed towards an objective namely to promote Bhakti and the attitude of surrender. When Akrura is threatened by Kamsa for not obeying his command, Akrura scoffs at Kamsa saying that Life and Death are in the hands of the Lord. Munshiji has thus presented through Akrura life's eternal teachings.

"When sin blows sharpest, virtue blooms", a profound statement of Veda Vyasa to Devaki and Vasudeva on their suffering at the hands of Kamsa is recalled and Devaki is assured that the prophecy will come true. In a racy narration, the scene shifts to Hastinapura, the meeting place between Vyasa and the pining childless Kunti. Consoling her, Vyasa remarks "Every woman should glory in her desire to be a mother. The woman who shuns children and who cannot live for them is a she devil" and promises Kunti deliverance by the prophecy of the birth of the Pandavas.

Now enter the characters of Nanda and his wife Yashoda in the village of Gokula. By then the wrath of Kamsa seemed to have no bounds with six sons of Devaki having been killed by him. Gokula is reeling in famine and drought. Tribute to Kamsa has not been paid. So Kamsa summons Nanda and demands of him the tribute. And here extols Nanda the concept of what in modern political and economic theory is called Socialism. Nanda defends the non payment of tribute by the farmers thus: "Lands are ours though you may be the master. Farmer is the lord of his land, tiny though it may be. For he, his family and his forefathers have given their very lives to it. To take away from him even an inch of his land which is dearer to him than his life is not dharma."

Then comes the narration of the birth of Sri Krishna and the exchange of Krishna with the daughter of Nanda and Yashoda. The various stories centering around the bala lilas of Krishna are narrated. The speciality of the writing is that the thoughts of this child Krishna are expressed in first person, that is, thoughts as Krishna thinks.

To Krishna life was fun and all joy. After a soulful narration of the pranks played by Krishna with the Gopikas a whole chapter is devoted to Radha. Radha as a character is not mentioned either in the Mahabharata or even in the Bhagavatham. Noticing this fact, Dr. Munshi remarks that Radha is the problem child of our national imagination. However she is the heroine in the famous work of Jayadeva namely Gita Govinda. Having noticed the popularity of Radha pictured in this work and later accepted as goddess by Chaitanya Mahaprabhu and

others, Munshiji remarks that today Krishna without Radha is unthinkable and appropriately so.

The first meeting between the 7 year old Krishna and 12 year old Radha is beautifully narrated in simple story like form in the chapter titled the "Miracle of the twin trees" and then a whole chapter is devoted to Radha and for the first time reference is made to Krishna playing the flute. The beautiful surroundings of Brindavan, its salubrious climate and the charming Krishna in the company of the Gopas and the Gopikas is narrated in a child like manner, the story of Sri Krishna racing without a dull moment. The taming of the bull Hastin by the melodious tunes of Sri Krishna's flute, the ride on the bull by Radha and Krishna together, the killing of the dangerous heron and the boa constrictor; the overpowering of the dangerous serpent Kaliya; the agony of Radha at the dangerous exploits of Krishna; the yearning of Radha for Krishna; the enchanting music of Sri Krishna's flute the amusing conversation between Krishna and Yashoda about Krishna wanting to marry Radha and the consternation of the Mother at such an obnoxious suggestion to marry a girl much older to Krishna. Eloquently Krishna explains his love for Radha. He says "I live for all those who love me, my father, mother, gopas and gopis. More so in the case of Vrishbanu's daughter. She lives in me and I live in her. Without her my flute will be silent." To Krishna it was Dharma to marry Radha, the daughter of a helpless milkmaid. The marriage with a chieftain's son was sealed by Gargacharya.

At Krishna's behest Indrotsava is changed to Gopotsava,

the festival of gopas and the worship of Govardhan. Krishna becomes the Yajaman of the ceremony. Gopotsava was to be a three day festival of song, dance, high festivities, putting on clothes and meeting to rejoice together. And just when Vrindavan is sprucing up for the festivity, returns Aiyyan from the Aswamedha yaga to which he had gone as part of Kamsa's contingent of chosen warriors. Aiyyan had decided to marry Radha and was very upset with this upstart Krishna and had to oppose the Gopotsava because it was Krishna's idea. The episode ends with the lifting of the Goverdhan Hill and then the time comes for Krishna to leave Vrindavan and go to Mathura for a face to face meeting with Kamsa. Krishna discloses this to a heart broken Radha and to her alone that he is the eighth son of Devaki and Vasudeva destined to save the Yadava community from the demonous Kamsa. The parting conversation between Radha and Krishna is beautifully captured in the chapter entitled "Goddess of joy and beauty". The climax is reached when Krishna agrees to marry Radha and declares that he and the flute are one and that the flute shall stay with her. Thus the Book 1 is so appropriately titled "The Magic Flute".

The 2nd book is titled "The Wrath of an emperor". With the death of Kamsa, the crown is offered to Sri Krishna which he refuses. At the funeral of his uncle, Krishna was in deep thought as to whether he did the right thing in killing Kamsa. At that time Krishna justifies his action on the score that Dharma must prevail and Adharma must perish and that was the message of his action. Vasudeva parts company from both Krishna and Balarama and

returns to Brindavan from Mathura. At this stage of the story Munshiji introduces Hastinapura from where Kunti with her five sons come to Mathura to attend Krishna's upanayanam. Determined to follow the brahmacharya rules fully, Krishna joins the Guru Sandipini. It is at Sandipini that Krishna had the friendship of Sudama or Kuchela as some called him. Again it is here that the relationship of Krishna with Rukmini was growing. Then the story of the Panchajanya Conch is also narrated.

The third book titled "The Five Brothers" is the story of the pancha pandavas. The rivalry between the brothers in the Kuru dynasty is growing. Unfriendliness between the pandavas and the kauravas is building up. An interesting chapter in this book which requires special mention is the one titled "What is Dharma"? Krishna had failed to garner enough support in Dwaraka amongst the councillors. Krishna was convinced that what was happening in Dwaraka and Hastinapura was not according to Dharma but failed to prevent the same. Krishna himself was losing self confidence in being able to uphold Dharma. He was in a predicament. People by then called him God. But he felt he was a bundle of weakness. Though his friends thought there was Dharma wherever Krishna was, then why was he not able to convince his councillors to the view he had which he thought was right? Krishna went to sleep with these troubled thoughts and in his dream he heard a loud cry "What is Dharma". He dreamt of scores of people asking the same question. One said I know how to gather riches and give them. To which Krishna replied in his dream I know you not for your Dharma is the child of greed.

Another said I know Dharma for I have never sinned, never murdered, never stolen etc. Krishna refused and said your Dharma is the child of fear. Yet another said, I have destroyed enemies, given charity and earned praises. Krishna refused saying your Dharma is the child of vanity. Yet another said I am humble. I suffer wrongs cheerfully. I bear all misfortunes without grumble. Krishna again refused saying your dharma is the child of a slave mind which does not know the divinity in him. Yet another said I stand away from risky action, to which Krishna remarked your dharma is the child of cowardice. So on and so forth Krishna rejects all these claims of Dharma. And Krishna sees that each one claimed he was doing Dharma. At the end of it all Krishna extols that Dharma is not merely a hope. Nor speculation. Nor rituals. Nothing which is inspired by greed or fear is dharma. Dharma arises out of the will to shape oneself and others by rising above weaknesses. Dharma is to weld the vision, the will and the deed; they are not three but one so that he may strive to live in ALL *i.e.* Vasudeva so that Vasudeva may live in him. This is the first lesson in faith which Krishna sets out to teach.

The colourful personality of Bhima is the subject of the 4th book titled "The Book of Bhima" while the fifth deals with Satyabhama.

In the sixth book Munishiji pays obeisance to the Jagadguru vedavyasa, which he thinks he should have done first but for some reason did not. Possibly his love for Krishna did not permit him to start on any one else than Krishna himself.

The last in the series is on Yudishtira or Dharmaraya. Krishna leaves Hastinapura to return to Dwaraka. He is given a royal farewell by Yudishtira, acknowledging that Krishna is their chakravathi. The situation in Hastinapura deteriorates. Vidura brings a message to the five brothers that Duryodhana had invited them to the Royal game of dice *i.e.* a challenge to play it. There was initial hesitation in the minds of the five brothers and Draupadi but at the end of it all Yudishtira decides to uphold the kshaatriya dharma. The brothers stand united and accept the challenge. Draupadi protests. She regrets the absence of Krishna at this crucial time. Though Yudishtira knew that this was the evil design of Shakuni he decides to go in order to avoid war. Thus arrive the retinue of the five brothers with their mother and Draupadi from Indraprastha to Hastinapura. The story is racing at the hands of the author. The great Throne Hall was the venue of this challenge. A hall in which a flood of dharma had flowed as the sacred Ganga flows from Mount Kailas, was now the source of intrigue, sordidness and deceit. Yudhistira glanced at the dice and knew that it was merely a symbol of the total sacrifice that he was making to win peace. The game began. Yudhistira again hesitates to play knowing that it is adharma but is ridiculed and jeered as a coward. Shakuni is Duryodhana's proxy at the game. Shakuni was at his best at cheating. Shakuni rolled the manipulated dice and won the challenge. Dharmaraya lost all his stakes. Vidura implores Duryodhana to stop the game. But Duryodhana insults Vidura and refuses to heed. Yudhistira by then had lost all including Indraprastha Nakula and Sahadeva, Arjuna and Bhima. Himself too he

lost. Unable to bear the insult of Shakuni, Dharmaraya offers the Princess of Panchala, the daughter of King Drupada as wager. The game was lost. Shakuni declares that the princess is theirs. Draupadi is dragged into the hall by Dushaashana. Its all gloom in the hall. The elders are unhappy with what has happened. Vidura is depressed. Adharma has gained over Dharma Then comes the climax in the narration. Draupadi is helpless. Draupadi vastraapaharana is ordered. She surrenders to Krishna Vaasudeva and Munshiji ends the chapter with his own prayer to Krishna, Hey Krishna Govinda Harey Murare. Hey Natha Narayana Vasudeva.

Krishna answers the pitiful call of Draupadi and appears in the form of an orb in the sky and all the attempt of the evil Dushashana to disrobe Draupadi fails and he falls down. With this the story of Krishnavatara in the 7th book ends.

On 26th January 1971, Sri. K.M. Munshi wrote that he hoped to carry forward the series till the episode when on the battlefield of Kurukshetra Krishna reveals Himself as the Eternal Guardian of the Cosmic Law- Saashvata Dharma Gopta- to Arjuna, if it is His will that I should do

so.” Alas, his end came on 8th February 1971. He had written 13 chapters of his intended volume.

Munshiji, as you all know, was a great lawyer; a politician grounded in ethics; a litterateur; a drama writer; multi linguist and an able administrator. He held several positions of power. A remarkable feature of all these seven books is the absence of display of any literary power or genius. Neither is there any attempt to interpret or philosophise. Its a child like approach to the story of Krishna; told in simple and plain English always with one and only objective namely to extol Krishna at every turning. All else in these works is merely a prelude or a stepping stone in this attempt. I consider this writing as an outpouring more from the heart than from the brain.

In this presentation, I have consciously avoided putting my own thoughts on any aspect. To do so will not only be impertinent on my part but also improper. I consider myself bound to project the book as it is and not deviate in any manner from the flow as contained in the book. If this presentation of mine has kindled your interest in reading the books Krishnaavatara authored by Dr. K.M. Munshi it has served its purpose.

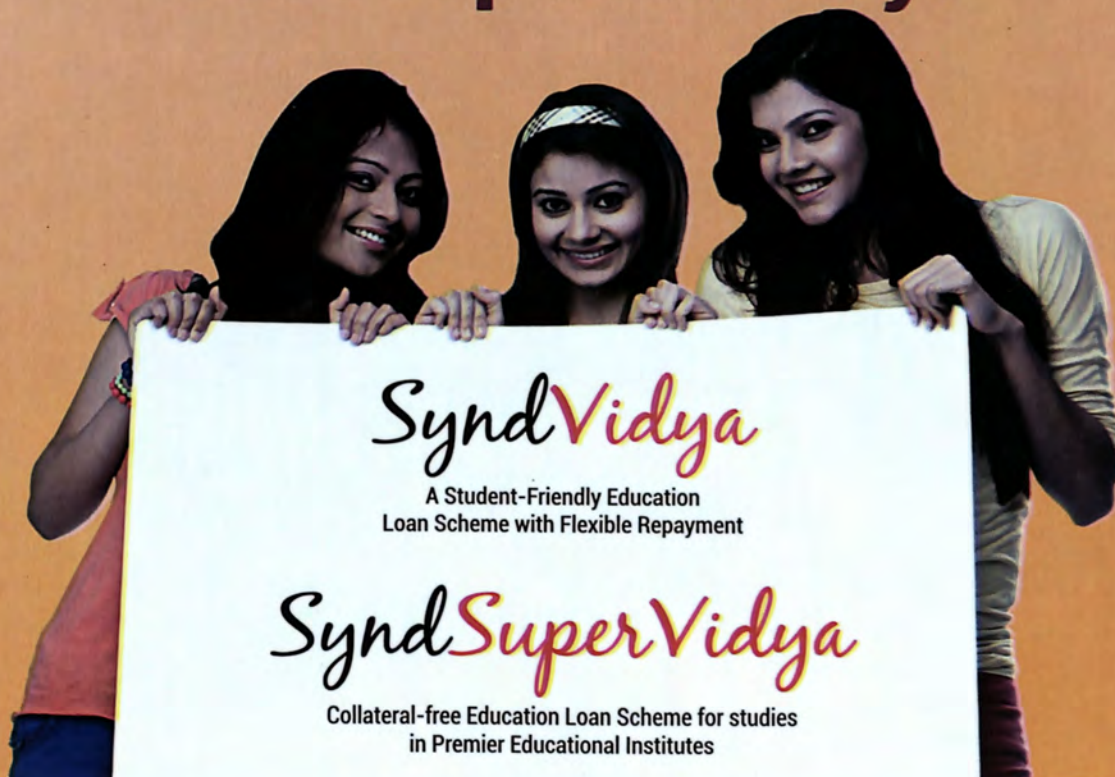

सिंडिकेटबैंक
SyndicateBank

भारत सरकार का उपक्रम A Govt. of India Undertaking

**Dream to reality...
our responsibility!**

SyndVidya

A Student-Friendly Education
Loan Scheme with Flexible Repayment

SyndSuperVidya

Collateral-free Education Loan Scheme for studies
in Premier Educational Institutes

**Hassle-free
Education
Loan**

**Attractive
Rate of
Interest**

**No Processing &
Documentation Charges**
Students can apply online*

Courses Eligible

- All approved courses leading to Diploma / Graduate / Post-Graduate Degree, Ph.D. and PG Diploma, including Vocational / Skill Development courses.

For more details, please contact nearest branch or visit www.syndicatebank.in

*Conditions apply

BVD Bangalore Library Free Digitisation ISRT

TVS *Racing*

NOT JUST THE RACER'S CHOICE.

Apache
RTR 200 4V

RACING DNA UNLEASHED

The TVS Apache RTR 200 4V bags the JK Tyre Indian Motorcycle of the Year 2017 in addition to winning the CNBC TV 18 - Overdrive Jury Motorcycle of the Year and the Viewers' Choice Bike of the Year as well as the Best Motorcycle up to 250cc in the NDTV Car and Bike awards.

With best compliments from:

INDIA

Karneet Enterprises (India) Pvt. Ltd.

44 / 3, Fairfield Layout, Race Course Road,
Bangalore – 560 001. INDIA.

Phone : +91 80 222 86 519

Email: admin@mallinathgroup.com

UAE

KARNEET GLOBAL DMCC

License No.DMCC-31868, Unit No.2H-06-17,
Floor No.06, Building No.2, Plot No.550-554,
J&G DMCC,
DUBAI

Corporate Office: No. 23/3, Hare Krishna Road, Crescent Road, Highgrounds, Bangalore - 560 001.

MARKETING OFFICES :

Chennai : No.125, 1st Floor, 6th Link Street, Nehru Nagar Indl.Estate, Kottivakkam, Chennai-600 041.

Mumbai : # 1045, 10th Cross, Hubtown, Solaris, N.S. Phadka Marg, Near Hotel Regency, Andheri East

Delhi : 306, 3rd Floor, Plot No.3, Ashish Complex, New Rajdhani Enclave, Delhi-110092

Website: www.mallinathgroup.com

Indian Agents :

- Aditya Birla Chemicals (Thailand) Limited (Phosphate, H₂O₂)
- Acidchem International Sdn.Bhd., Malaysia (Fatty Acids)
- Bunge Lodgers Crocklaan, Malaysia (Oils & Fats)
- IOI Pan Century Oleochemicals Sdn.Bhd., Malaysia (Soap Noodles)
- SESODA Corporation, Taiwan (Sulphate of Potash)
- Société Chimique ALKIMIA, Tunisia (STPP)

Distributors :

- Grasim Industries Limited (Birla White & Chemicals)
- Tamilnadu Petroproducts Limited (Caustic Soda)
- Tuticorin Alkali chemicals and Fertilisers Limited (Soda Ash Light, Dense & SBC)

BPO – Third Party Logistics, Accounting, Warehousing

- UltraTech Cement Limited (Grey Cement, RMC)
- Hindalco Industries Limited (Aluminium, Copper)

With best compliments from:

PATHI SRIDHARA SHANTHA

CHARITABLE TRUST

With best compliments from:

SRI MANANDI N. SURESH
AND
SMT. MANANDI SRIMATHI SURESH

With Best Compliments from:

Tirumala Tirupati Devasthanams (TTD)

TTD Administrative Building,
K.T. Road Tirupati 517 501,
Andhra Pradesh, India.

With best compliments from:

NANDLAL MOHANLAL JAIRANI KAPUR

CHARITABLE TRUST ®

No. 2202 & 2203,
Marrakesh Apartments,
No 5, St. Marks Road, Bengaluru - 560 001

With best compliments from:

SRI SANJAY GHODAVAT, C & MD

M/S GHODAWAT INDUSTRIES (INDIA) PVT. LTD.,

AGRO DIVISION,

P.B. No. 118, PLOT NO. 438, VIA JAISINGPUR - 416101,

KOLHAPUR

With best compliments from:

M/S R.K. WORLD INFOCOM (P) LTD.

M/S R.K. FABRICS,

No. 1/1, 3rd Floor, Vinayaka Towers, 1st Main, 1st Cross,
Gandhinagar, Bengaluru - 560 009.

M/S E. MOBILE

M/S ROCKET COMMERCE LLP

(LEADERS IN E-PORTAL BUSINESS)

With best compliments from:

Shri D.S. ARUN

PROPRIETOR

DEEPAK
SERVICE STATION

B.H. ROAD, SHIVAMOGGA

With best compliments from:

SRI PARSHVA DRUG HOUSE

(Whole sale Pharmaceutical Distributors)

"Parshva Arcade", No. 3023 & 3039,
1st & 2nd floor, 15th Cross, 5th Main,
Banashankari 2nd Stage, Bengaluru- 560 070

With best compliments from:

MALPANI CHARITABLE TRUST

BENGALURU

With best compliments from:

विजया बैंक
VIJAYA BANK

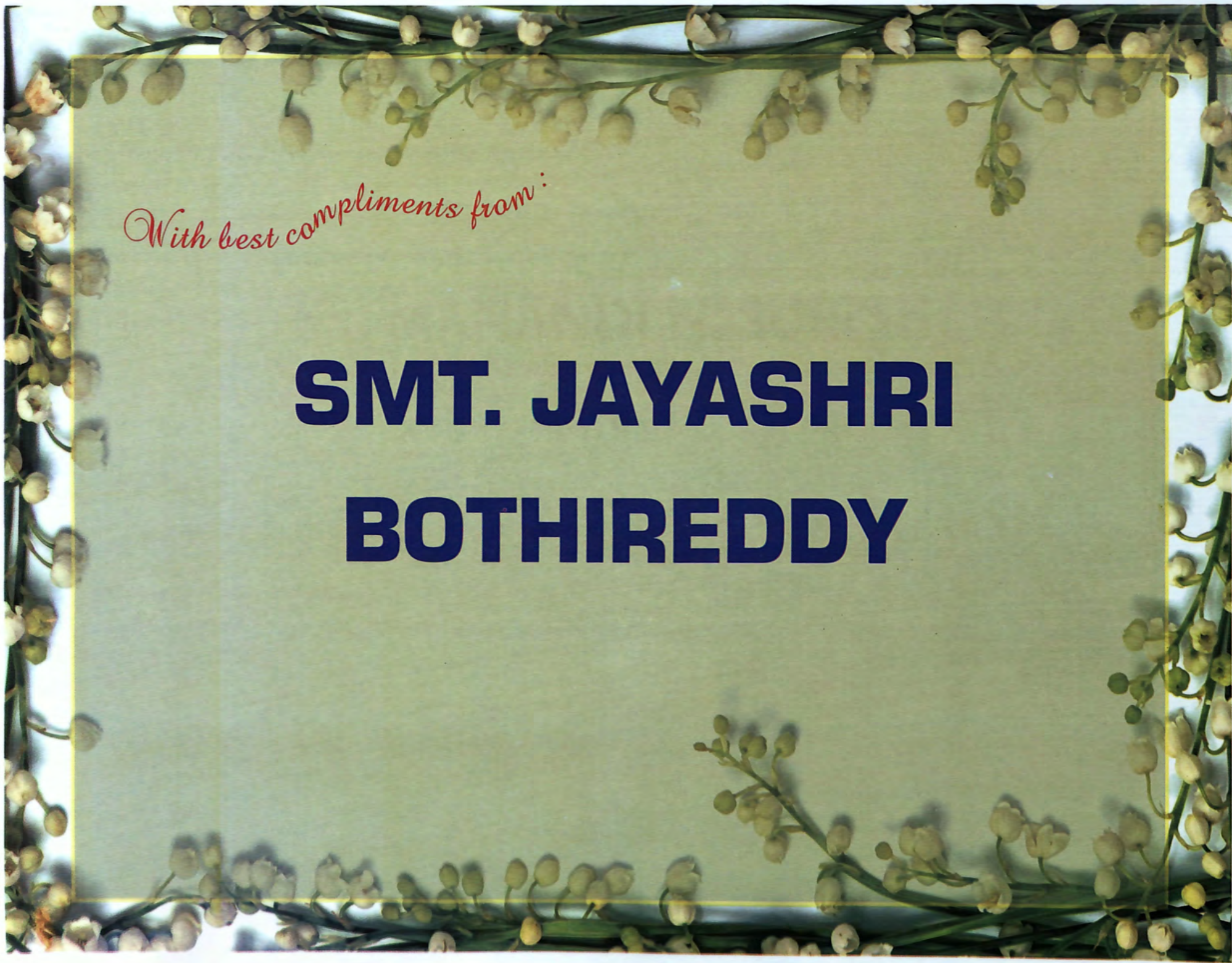
(A GOVT. OF INDIA UNDERTAKING)

A friend you can bank upon

With best compliments from:

SHA BHOORMAL PHOOLCHAND & CO.

No. 22, 2nd Floor, Sharma Complex,
D.S. Lane, Chickpet, Bengaluru - 560 053.

With best compliments from:

**SMT. JAYASHRI
BOTHIREDDY**

With best compliments from:

SAI HERO

KARNATAKA'S NO. 1 DEALER

INDIA'S NO. 2 DEALER FOR CUSTOMER SATISFACTION

No. 218, 100 Ft. Ring Road, BSK 3rd Stage, 3rd Phase,
2nd Block, Bengaluru - 560 085

With best compliments from:

TULSI CORPORATION

BENGALURU

With best compliments from:

Infosys Foundation

Neralu, #1/2 (1878), 11th Main,
39th Cross, 4th T Block, Jayanagar,
Bangalore 560011, Karnataka, India
Tel.: +91-80-26534653 / 41261700
Fax: +91-80-41032140
Email: foundation@infosys.com

What you have is His gift to you ;
What you do with it is your gift to Him.

Divine Fragrances®

From the House of Mahendra's

50

Fragrant Years

1961-2011

MAHENDRA PERFUMERY WORKS

Raghavendra Colony, #72/2, 5th Main, Chamarajpet, Bangalore - 560 018. INDIA.

Ph. : +91-(0)80-26602089, 26603729, Fax: +91-(0)80-26676398.

E mail: betcompw@vsnl.com Website : www.mahendraperfumery.com

CC-0. Bangalore. Digitisation ISRT

With Best Compliments From :

Prathibha

1/1 Raja Ram Mohan Ray Road, Richmond Circle,
Bangalore - 560 025

Ph : 080 - 41145500 / 22213548

info@prathibha.com, valet parking

GARWALE OUTBOUND ADVENTURE LEARNING

Garwale, is a tiny hamlet in the thick forest cover of the hill ranges of Madikeri in Karnataka. The place is green with almost zero pollution and radiation.

A rich repository of everything that is pure and pristine - water, flora and fauna, Garwale in essence, is a place to be in, to revitalize oneself, physically, mentally and existentially.

GARWALE OUTBOUND ADVENTURE LEARNING in Garwale, is a synergy between nature and Bhavan's ideology of harmony - in one place.

For everyone who needs to discover the immense possibilities of being human - physical, emotional and spiritual.

An Out-Bound Training Initiative by

Bharatiya Vidya Bhavan's
MP Birla Institute of Management,
Bengaluru &
Bhavan's Priyamvada Birla Institute of
Management, Mysuru

GARWALE OUTBOUND ADVENTURE LEARNING

Garwale, Somavarpet Taluk. Kodagu Dist.
Karnataka PIN: 571 251

- Mr. V. Muralidhar 080-2235 5426
- Ms. K. Shashikala 0821-2413390

May 2013

Free Digitisation ISRT

KV³ Kollegal Village Vocational Venture - Visit and Stay in Rural Ambience

This program is designed to introduce Rural Life to students, especially who are born and brought up in urban settings. It is a 2 day + 1 night fun filled program for twenty students. Participants will be taken to Kollegal which is 125km from Bangalore and introduce them to genuine rural life that includes witnessing cottage industry, pottery making, sericulture farming, silk industry unit and jaggery manufacturing unit.

The student participants will be accommodated in a **300 year old** ancestral house in Kollegal called '**Doddamane**' which is located in a very well known street. This kind of traditional-architecture is called '**Thotti Mane**' which has evolved to suit local living styles, weather conditions and material availability.

Rural Experiential Learning Initiative by
Bharatiya Vidya Bhavan's
MP Birla Institute of Management, Bengaluru
& Bhavan's Priyamvada Birla Institute of
Management, Mysuru

at Kollegal, Chamarajanagar Dist.,
Karnataka - 571 440

Contact: **Mr. V. Muralidhar** 080-2235 5426
Ms. K. Shashikala 0821-2413390

आ नो भद्रा : क्रतवो यन्तु विश्वतः ।
 "Let Noble Thoughts Come To Us From Every Side"
 - Rig Veda 1-89-1

**Admissions
 OPEN
 for 2018-20
 Batch**

Bhavan's Management Education Excellence in Mysuru

Dual Specialisation of your choice
 • **Marketing** • **Finance** • **HRM** • **Systems**

**AICTE
 Approved
 2-year PGDM
 Programme
 Two Years Full Time**

**PGDM Equivalent to MBA for
 Admission to Ph.D by VTU**

**BHARATIYA VIDYA
 BHAVAN
 MYSURU KENDRA**

Highlights of BPBIM

- Admission through Good scores in MAT/CMAT/Approved Tests
 - Intensive Programme
- Eminent Faculty from Academia & Industry
 - Innovative Andragogy
- A Multicultural Learning Environment
- Experiential learning through Industrial Visits
 - Softskills Development
 - Orientation Programme
- Wide range of Placement Opportunities
- Outbound adventure learning programme (Garwale) - Coorg
 - KV³ - Village Vocational Venture - visit and stay in a Rural Area
- Placement Assistance through Institute's UDYOG BHARATI

Bhavan's Priyamvada Birla Institute of Management

CA-14, 1st Cross, Vijayanagar 1st Stage, Mysuru 570 017

• Phone: +91-821-2413390 / 91 • Fax: +91-821-2412141

• E-mail: bpbimmysore@gmail.com

• Website: www.bpbim.org

May 2018

आ नौ भद्रा : क्रतवो यन्तु विश्वतः ।
 "Let Noble Thoughts Come To Us From Every Side"
 - Rig Veda 1-89-1

**Admissions
OPEN**
for 2018-20
Batch

Approved by AICTE & Affiliated to Bangalore University

MBA Degree Programme

TWO YEAR FULL-TIME

Dual Specialisation of Your Choice*

Marketing	Finance	HRM
Health Care Management		
Banking Finance & Insurance Services Management		
Startups & SMEs Management		

*Subject to Minimum intake

NAAC Accredited Institution

IS / ISO 9001:2008 Certified Institution

Bharatiya Vidya Bhavan's M P Birla Institute of Management

#43, Race Course Road, Bengaluru 560 001

•Phone: +91-80-4277 2000 •Fax: +91-80-2238 9635

•E-mail: admission@mpbim.com

www.mpbim.com

Highlights of MPBIM

- Admissions through good CAT/MAT/CMAT Scores.
- Most sought after B-School in Bengaluru.
- Competent Faculty & Mentoring system.
- The best of Management Faculty of Bengaluru teach here.
- Special Seminars & Workshops based on industry needs.
- Synergy of Corporate Leadership & Institution of National Eminence.
- State-of-the-art corporate ambience.
- Fee includes Laptop, Text Books, Study Material & Blazer.
- Weekly interactions with Corporate & Business Leadership.
- Wi-Fi Enabled Campus.
- Personal Growth Laboratory.
- Well recognised out-bound & corporate training.
- Placement Assistance through Institute's UDYOG BHARATI.

Ranked
21st among top
100 B Schools Surveyed by
SILICON INDIA EDUCATION
in the survey **What if not
IIMs - B-School
survey 2017"**

BV B Bharatiya Vidya Bhavan's Institute of Management ISRT

The present volume contains thirty four articles in three languages namely Sanskrit, English and Kannada and is a comprehensive compendium with contemporary relevance. This volume is a harmonious blend of tradition and modernity, intellect and wisdom, orient and occident and is like a bridge between the wisdom of the sages on one hand and the intellectuals of the present century on the other.

Bharatiya Vidya Bhavan

43, Race Course Road, Bengaluru – 560 001

Ph. : 080-22267303 / 22267421 / 22265746 Fax : 22287373

E-mail : bhavanblrhns50@gmail.com / hbcollege18@yahoo.co.in

Website : www.bhavankarnataka.com. Facebook : www.facebook/bhavanbengaluru